COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

XXX.

PATRES QUARTI ECCLESIÆ SÆCULI.

VICTORINUS.

S. ATHANASIUS.

I.

PROSTAT INSUPER VENALE

LUGDUNI,

APUD **RUSAND**, BIBLIOPOLAM;

MONTIS PESSULANI,

APUD **VIRENQUE**, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

APUD **GAUME** FRATRES, BIBLIOPOLAS;

ROMÆ,

APUD **MERLE**, BIBLIOPOLAM;

PERPINIANO,

APUD **ALZINC**, BIBLIOPOLAM.

TRECIS, E TYPIS CARDON,

VIA VULGO DICTA MOYENNE, N° 2.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

MISSIONUM GALLICARUM PRESBYTERO,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, PRÆDICATORE REGIO, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE :

BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS TRIGESIMUS.

PARISIIS,

APUD MÉQUIGNON-HAVARD, EDITOREM,

VIA VULGO DICTA DES SAINTS-PÈRES;

BRUXELLIS, APUD EUMDEM;

PARISIIS, ANT. POILLEUX, BIBLIOPOLAM,

VIA VULGO DICTA CIMETIÈRE-S.-ANDRÉ-DES-ARCS.

M. DCCC. XXX.

VICTORINUS.

LIBRI IV ADVERSUS ARIUM.

LIBER CONTRA MANICHÆOS.

DE VERBIS SCRIPTURÆ . FACTUM EST VESPERE ET MANE DIES UNUS.

DE HOMOOUSIO ACCIPIENDO.

HYMNI III DE TRINITATE.

CARMEN DE MACCHABÆIS.

VICTORINUS,

(CIRCA ANNUM 370.)

LATINUS.

Victorinus, ex Africa oriundus, ille est de quo hæc apud S. Augustinum habentur : « Legebat sanctam
» Scripturam, omnesque Christianas litteras in-
» vestigabat studiosissime, et perscrutabatur, et
» dicebat Simpliciano non palam, sed secretius et
» familiarius : *Noveris me jam esse Christianum.* Et
» respondebat ille : *Non credam nec deputabo te*
» *inter Christianos, nisi in Ecclesia Christi te vi-*
» *dero;* ille autem irridebat, dicens : *Ergo parietes*
» *faciunt Christianum.* Et hoc sæpe dicebat jam
» se esse Christianum, et Simplicianus illud sæpe
» respondebat, et sæpe ab illo parietum irrisio
» repetebatur. Amicos enim suos reverebatur
» offendere superbos dæmonicolas, quorum ex
» culmine Babylonicæ dignitatis, quasi ex cedris
» Libani quæ nondum contriverat Dominus, gra-
» viter ruituras in se inimicitias arbitrabatur. Sed
» posteaquam legendo et inhiando hausit fir-
» mitatem, timuitque negari a Christo coram
» Angelis sanctis, si eum timeret coram hominibus
» confiteri, reusque sibi magni criminis apparuit
» erubescendo de sacramentis humilitatis Verbi

» divini, et non erubescendo de sacris sacrilegis
» superborum dæmoniorum, quæ imitator su-
» perbus acceperat; depuduit vanitati, et erubuit
» veritati, subitoque et inopinatus ait Simpliciano,
» ut ipse narrabat; *Eamus in Ecclesiam, Christia-*
» *nus volo fieri.* At ille, non se capiens lætitia, per-
» rexit cum eo. Ubi autem imbutus est primis
» instructionum Sacramentis, non multo post
» etiam nomen dedit, ut per baptismum regene-
» raretur, mirante Roma, gaudente Ecclesia. Su-
» perbi videbant; et irascebantur, dentibus suis
» stridebant et tabescebant; *illi* autem Dominus
» Deus erat spes ejus, et non respiciebat in vani-
» tates et in insanias mandaces.... *Sic* ille doctis-
» simus senex, et omnium liberalium doctrinarum
» peritissimus, quidquid philosophorum tam
» multa legerat et dijudicaverat, et dilucidaverat,
» doctor tot nobilium senatorum, qui etiam ob
» insigne præclari magisterii, quod cives hujus
» mundi eximium putant, statuam in Romano
» foro meruerat et acceperat, usque ad illam
» ætatem venerator idolorum, sacrorumque sa-
» crilegorum particeps quibus tunc tota fere
» Romana nobilitas inflata spirabat,... non eru-
» buit esse puer Christi tui, et infans fontis tui,
» (Domine,) subjecto collo ad humilitatis jugum,
» et edomita fronte ad crucis opprobrium. »
(S. Aug. Conf., lib. VIII. c. II. N° IV.)

Victorinus, licet baptizatus, in docendi munere usque ad annum 362 perseveravit, cum, Juliano apostata christianos a tali officio prohibente

necessitati cedere coactus, totum scribendis, quæ prodessent Ecclesiæ, animum adhibuit. Ætate jam tum provectus, cum ad religionem se convertit, non multo post vitam consummasse credendus est, nec a veritate prorsus alienus videretur qui illum circa annum 370 defunctum assereret.

Scripsit 1° juxta Hieronymum, contra Arium libros *more dialectico valde obscuros* qui nisi ab *eruditis* non *intelliguntur;* (de Script. Eccl. c. III.) 2° *Tractatum contra Manichæos* ad Justinum, qui facilius intelligi potest et jucundius delectare; 3° *Tractatum de generatione Verbi divini ;* 4° Librum pro asserendo *Consubstantialis* verbo; 5° *Tres de trinitate hymnos ;* 6° *De Manichæis poëma.* 7° *Denique parvum de initio diei tractatum*, quo creationis dies non a vespere sed a meridie initium sumpsisse demonstrare conatur.

Scripserat etiam juxta Hieronymum commentarios in S. Paulum, de quibus ita loquitur Trithemius : « Victorinus, Massiliensis rhetor, vir in » sæcularibus litteris eruditissimus, in Scripturis » sanctis admodum studiosus, conatus est sanctas » Scripturas exponere; sed sæculari litteratura » occupatus, et campum divinorum eloquiorum » sine præceptore ingressus, quod voluit non » perfecit. Unde quæ scripsit opuscula Christiano » quidem sensu, et pio studio præstant, sed le- » viori pondere sententiæ figurantur. » (Trith. de Script. Eccles. ad an. 430.)

Pleraque *Victorini* opera in Bibliothecis Patrum leguntur; nulla vero extat ejus operum particularis et completa editio.

Nulla etiam reperitur ejusdem Gallica versio.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

ADVERSUS ARIUM.

LIBER PRIMUS.

I. In primo sermone hujus operis, et multa et fortiora quædam etiam horum, o amice candide, proposita atque tractata abs te sunt, quanquam ut oportuit, dissoluta, quæ tamen idcirco ista ex eorum epistolis audire voluimus, ut dum hæc omni refutatione convincimus, illorum quoque ex istorum refutatione vincamus. Et primum definiendæ sunt Arii, Eusebiique sententiæ, in quo nobis consentiant, in quibus discrepent, in quibus ipsi sibi videantur adversi.

II. Arius ait, quoniam Filius non est ingenitus. Item Eusebius hoc idem, quod duo non sint ingenita. Nobis quoque ista sententia est : Arius, Filius, inquit, pars ingeniti non est, neque ex aliquo subjecto, hæc duo et Euseb. Et adjicit : neque unum in duo divisum, id est autem, Filium Patrem ingeniti non esse. Sed Eusebius : Neque pars, neque affluentia, inquit, est. Hoc nos consimiliter negamus : Nam neque pars Patris Filius, neque affluentia, quæ manando inde minus fecerit unde manarit : Jam vero ex non subjecto esse, ferre non possumus, non quod

nos ex aliquo subjecto esse dicamus, sed quod a Patre et Filio. Arius, voluntate, inquit, Dei subsistit filius ante tempora, et Æones. Idem et Eusebius, « Nos ante omnes » Æones, et ante omnia tempora, sed genitum dicimus, » non factum, non creatum, non fundatum. » Arius dicit, Filium factum, scilicet plenum Deum, unigenitum, immutabilem, qui antequam crearetur, non fuerit, propterea quod non sit ingenitus. Hæc eadem Eusebius, adjiciens, quod Filius omnia facienti sit similis : « Nos contra, non » enim similem, sed eumdem dicimus, quippe ex eadem » substantia. » Præterea addit Eusebius, principium Filii sciri nec ab homine posse, neque ab aliqua superiore vel potentia, vel excogitatione; et audet tamen dicere, figmentum esse, Filium voluntate et sententia Patris subsistere, non ex aliquo existenti.

III. Istud non est principium Filii dicere : si enim dicit, hoc ex non existentibus est, non est Patris neque pars neque affluentia. Non solum principia novit, sed et τους λόγους principiorum. Si autem non, quæ audacia est dicere : Hoc Deus, hoc Christus est : hoc Pater, hoc Filius? Non autem dicimus, Patrem ut Patrem, Filium ut Filium. Et primum ut ille versiculis quinque quod asserebat, docuisse se credidit, filium factum esse, non natum, sic nos Filium natum primum sacra omni lectione docebimus. Deinde idipsum, hoc est, substantialiter Filium, permittente Dei Spiritu, ut possumus, asseremus.

IV. Atque ex hoc primum sumatur exordium. Paulus ad Ephesios : « Hujus rei gratia flecto genua mea ad pa- » trem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paterni- » tas in cœlis et in terra nominatur, ut det vobis secun- » dum divitias gloriæ suæ virtute confortari, per spiri- » tum suum in interiore homine habitare Christum per » fidem in cordibus vestris, in caritate radicati et fun-

» dati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, » quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profun- » dum. Scire etiam supereminentem scientiæ caritatem » Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei[1]. » Ei autem qui potest super omnia facere abundantius quam petimus aut intelligimus, secundum virtutem, quæ operatur in nobis, ipsi gloria in Christo Jesu, et ἐκκλησίᾳ in omnes generationes sæculorum. Quid ex his apparet, possibile esse cognoscere Deum, et Dei Filium, et quomodo Pater, quomodo Filius? Est autem et illud in Evangelio secundum Joannem : « Deum nullus vidit unquam : uni- » genitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit[2]. » Possibile igitur dicere de Deo, et idcirco de Filio. Quis enim de Patre exposuit? Filius. Quis iste? qui in gremio. Non solum igitur processit, sed et in gremio semper est Filius, sufficiens doctor de Patre. Quid enarravit? quomodo Deus. Et Judæi ante et Ethnici enarraverunt : quid ergo enarravit? Patrem Deum, se autem Filium, et quod ex eadem substantia, et quod a Patre exierit. Dicit enim : « Neque me nostis, neque Patrem meum. Si enim me » nossetis, nossetis et Patrem meum[3]. » Hoc nunquam diceret, nossetis, nisi Filius, et Filius substantialiter, « Si » me nossetis, nossetis et Patrem. » Pigmentum enim si esset, non ex ipso Pater nosceretur, sed potentia Dei et Divinitas, ut Paulus dixit : « Mirabilia enim ejus a crea- » tura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta noscun- » tur, æterna quoque ejus virtus ac divinitas[4]. » Et Spiritus sanctus exposuit de Christo, sicuti dicit Salvator in Evangelio secundum Joannem : « Spiritus sanctus, quem » mittet Pater in meo nomine, ipse vos docebit omnia[5]. » Si igitur sic sunt ista, didicimus et Patrem et Filium et

[1] Ephes. III, 15. — [2] Joan. I, 18. — [3] Ibid. XIV, 7. — [4] Rom. II, 20. — [5] Joan, XIV, 12.

in sanctis Scripturis, et a Spiritu, quem doctorem habet fide sanctus vir. Discamus igitur Scripturas, et primum secundum Joannem : Dicit enim, quomodo λόγος et « in » principio, » et circa Deum erat, et quomodo Deus erat λόγος Numquid de alio dicit λόγος? omnino de Filio. Quid ergo λόγος, si ex nullo est subjecto? quomodo λόγος potentiam habet, ut per ipsum creentur omnia, ipse qui sit ex nullo subjecto : Impossibile enim semen esse omnium quæ sunt, quod ex nihilo factum est. Deinde si in principio erat, quomodo principium : secundum quod principium est, sine principio est, qui erat in principio, erat semper. Quæ igitur audacia? quæ blasphemia? Non erat aliquando dicere, toties Joanne dicente : « Erat λόγος » in principio, » erat ad Deum, erat Deus λόγος ipse. Erat hic in principio ad Deum. Licet enim, erat, præteriti temporis significationem habeat, frequenter non sine principio, sed hic sine principio accipiendum, quoniam dixit : « In principio erat. » Quod et vos significatis ante tempora, ante Æonas dicentes. « Omnia » dicit, « per ipsum » facta sunt, et sine illo effectum est nihil. » Etenim sine λόγῳ quid est, quod non ut sit, accipiat? Solus enim λόγος secundum quod λόγος est et sibi, et aliis ipsum, quod est, ipse præstet omnibus quæ sunt. Et idcirco æqualis quidem Patri. Causa enim principalis et sibi et aliis causa est, potentia et substantia. Causa existens, præcausa autem Pater. Unde Filius dictabit hoc, quod movetur et operatur in manifestationem, propter magna nobis incognoscibiliter operante Patre. Supra enim beatitudinem est Pater, et idcirco ipsum requiescere. Operari enim etiamsi imperfectionem operatur, in molestia motus ista beatitudo est, secundum quod est operari perfecta. Audi igitur et aliud : Quod est esse, Pater est : quod est operari, λόγος et prius est, quod est esse, secundum quod est operari.

Habet quidem ipsum, quod est esse, intus insitam operationem : si enim motu, id est, operatione, quæ vita, aut qui intellectus est : ergo non est solum esse, sed ipsum, quod primum est, esse, propter quod est ei quiescere solum ipsum esse, est isto modo, et quo est, operari, quod est secundum, quoniam non intus, sed cum foris operatur, operari dicitur. Apparente enim operatione, et est, et nominatur operatio, et ut generatio sui ipsius et æstimatur, et est : sic igitur idipsum, quod est operari, et ipsum esse habet, magis autem non habet : ipsum enim operari esse est, simul enim et simplex, et esse et operari, eorum quæ supra sunt, natura est declarans et sortita, secundum quod est requiescere, ipsum esse et substantiam, secundum autem quod est in motu esse, actionem, operationem : hoc autem, quod est in motu esse, declaratio est ejus, quod est esse secundum actionem. Et idcirco « erat lumen, » quod est verum, « quod illuminat » omnem hominem venientem in mundum. λόγος ergo lumen est, quod est verum, et idcirco « quod est factum, » in ipso vita est, et vita erat lumen hominum[1] » et ipse λόγος lumen verum in mundo erat, et « mundus per ipsum » factus est, qui » est Filius Dei, de quo dicit : « Deum » nemo vidit unquam,» unigenitus filius, qui est in gremio Patris, ipse enarravit de λόγῳ. Omnia supra dixit, et conjunxit de Filio, nullum alium Filium declarans, quam τὸν λόγον. Erat igitur Filius ad Deum, et in principio erat, et ipse Deus erat, et per ipsum omnia facta sunt, et ipse est unigenitus, et veluti prodiens quidem a Patre, ad Patrem erat, propter hoc quod est operari, propter vero quod est esse, in gremio Patris existens, enarravit de Patre declaratio Patris effectus secundum quod est operari. Quod maxime λόγος est ipse Filius, ipse lumen, ipse vero

[1] Joan. I, 4.

quod Deus est Filius, sic dicit Joannes : « Et Deus erat » λόγος Et rursus : « Nullus ascendit in cœlum, nisi qui de » cœlo descendit. » Quod vita est Filius, ut : « Qui credit » in ipsum non pereat. » Et rursus : « Sed habeat spem, » vitam æternam. » Quod Filius : Unde Filium suum unigenitum tradit, Filium dixit, et suum et unigenitum. Quid amplius ad verum Filium : quod ipse vita, ut : « Omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vi- » tam æternam[1]. » Quod ipse Filius Christus est : « Non » enim misit Deus Filium, ut judicet mundum, sed ut sal- » vet mundum[2]. » Quod lumen, de ipso dicit : « Quo- » niam lumen venit in mundum. » Joannes non erat verum lumen, et idcirco dicit : « Non sum Christus, sed » quod missus sum[3]. » Missus est ergo Joannes : Christus autem Filius, qui desuper venit, supra omnes est. Et rursus : « De cœlo veniens. » Dicitur quidem quod sit missus a Deo, ut Filium enim misit Deus. Sed ista duo, et veniens, et misit, et Filium in Patre, et Patrem in Filio esse, significat, quoniam Christus vita Samaritidi dicit : « Tu ab eo peteres, et tibi daret aquam viventem. » Et rursus ; « Omnis qui biberit ex aqua ista, iterum sitiet : » qui autem biberit ex ista aqua, quam ego dabo ipsi, » non sitiet in omni sæculo, sed aqua, quam ipsi dabo, » efficietur in ipso fons aquæ scatentis in vitam æter- » nam[4]. » Quod Christus Salvator : « Et scimus quoniam » iste est Salvator mundi. » Quod Filius Dei est : « Pater » meus usque nunc operatur[5]. » Quis hoc dicit ? Christus.

V. Quæ blasphemia ipsius, Patrem dicere qui non sit Pater? quæ ira Judæorum audientium Patrem Deum, et irascentium in eum, qui dixit, quod Filius esset Dei, cum non esset Filius Dei : si enim non fuisset, non diceret, sed

[1] Joan. III, 16. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. XI, 18. — [4] Ibid. IV, 13. — [5] Joan V, 17.

dixit, et Dei cultor dixit, veritate igitur dixit, et idcirco incredulitas Judæorum punitur. Post ista omnis responsio ad Judæos, et Filium Christum, et Patrem Deum declarat: Quæ facit Pater, et ego facio, non facit filius a semetipso, nisi viderit Patrem facientem : Pater enim amat filium, suscitat Pater a mortuis, suscitat et filius. Habet Pater vitam in semetipso, habet et filius. Et omnia deinde. Quod λόγος filius, et Filius Christus : Et λόγον ejus non habebitis in vobis manentem, quoniam quem misit ille, ipsi vos non creditis. Quod filius : « Pater meus dat vobis panem » de cœlo verum[1]. » Quod Christus non ab homine homo : panis enim ex Deo est, qui descendit de cœlo. Quod vita : Et vitam dans mundo. Et postea dicit : « Ego sum » panis vitæ. » Quod ex Deo : « Non vidit Patrem aliquis, » nisi qui est a Patre. » Quod Pater et Filius alius in alio : « Sicut misit me vivens Pater[2]. » Si vita filius, vivens Pater, Filius in Patre : sicuti enim quale prius est, deinde qualitas, sic vivens primus Deus, sic vita. Qui enim genuit vitam, vivens est : vivit vita a vivente Patre. Non enim ante vita, et sic Deus vivens, sed Deus vivens prior Sic vita, et sic vivens vita. Et idcirco deinde dicit : « Et » ego vivo propter Patrem. » Ergo et Pater in ipso. Quod et panis est et vita : « Et qui accipit me, ille vivet prop- » ter me. Hic est panis de cœlo descendens : Non sicuti » patres vestri manducaverunt manna, et mortui sunt. » Manducans istum panem, vivet in omne sæculum[3]. » Numquid homo ista dicit de semetipso, qui sit solum homo? etsi enim homo ista dicit, blasphemat, et peccantes Deus non audit. Sed enim dicit Christus, quod audiat, illum Deus : Non ergo peccator, neque homo. Et dictum est : « Vana spes in hominem. » Et dicitur : « Nos vero in » Deum nostrum speremus. » Christus ergo Deus, non ab

[1] Joan. VI, 32. — [2] Ibid. 53. — [3] Ibid. 51 et seqq.

alia substantia : vivens Pater, et ego vivo propter Patrem. « Et panis vitæ sum ego, qui istum manducat, vivet » in sæculum[1]. » Cuncta ista unam substantiam significant. Et idcirco dicit Jesus, quod desuper est, qui dicit ista : « Si igitur videritis Filium hominis ascendentem, » ubi fuit prius? » Quod spiritus Deus est, dictum est : « Spiritus Deus est[2]. » Et quod Filius spiritus est vivificans, quod ista fides sit perfecta in Christum, dicit Petrus : « Verbum vitæ æternæ habes, et nos credidimus in te, » Domine, quoniam tu es Christus filius Dei[4]. » Quid est verbum vitæ æternæ? quoniam si quis te audit, vivet in æternum. Quod a Deo : « Ego scio ipsum, quod ab ipso » sum. » Quod substantia Patris Christus : « Ego in Pa- » tre, et Pater in me[3]. » Hoc non per dignitatem solum, sed per substantiam. Si enim per dignitatem solum, quomodo ipse dicit : « Pater meus major me est : » et Pater mittat, mittatur Filius? Rursus autem datur Filio a Patre dignitas. Secundum hoc igitur Pater in Filio. Numquid et Filius dat dignitatem Patri non habenti substantiam? Igitur et Pater in Filio, et Filius in Patre. Sed ista. Et iterum, quod ipse Christus, qui Filius Patris, et ipse est Spiritus sanctus : « Jesus stabat, et clamabat : Si quis est qui » sitit, veniat et bibat; qui credit in me, quemadmodum » dixit Scriptura, flumina ex ventre ipsius manant aquæ » viventis[4]. » Et istud quidem dictum de illo qui accipit Spiritum, qui accipiens Spiritum efficitur venter, effundens flumina aquæ viventis. Dat autem hunc Spiritum Christus, dat et aquam viventem, ut ipse dicit, Scriptura de Spiritu dixit istud : Venter igitur, qui accipit spiritum, et ipse spiritus venter, a quo manant flumina aquæ viventis : sicut Scriptura dicit : Hoc autem dixit de spiritu, quem futuri erant accipere credentes in ipsum. Nondum

[1] Joan. VI, 48 et seqq. — [2] Ibid. IV, 24. — [3] Ibid. 69. — [4] Ibid. VII, 37.

enim spiritus erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. Sed rursum iterum flumina spiritus, venter autem, ex quo flumina Jesus, Jesus enim est spiritus. Jam ergo Jesus venter, de quo flumina Spiritus. Sicuti enim a gremio Patris, et in gremio Filius, sic a ventre Filii spiritus, ὁμοούσιον ergo tres, et idcirco in omnibus unus Deus. Quod non sit ex mundo : « Ego sum lumen mundi[1], » propter ipsum enim vivit mundus, ac vivet, quamdiu obedierit ei. Quod omnes tres spiritus, jam dixit : « Deus spiritus » est. » Et dicentibus quibusdam : « Ubi est Pater tuus ? » dixit : « Neque me nostis, neque Patrem meum : Si me » sciretis, scire possetis et Patrem meum[2]. » Spiritus autem sanctus Spiritus manifeste, ista autem omnia et Pater, et ex Patre, ὁμοούσιον ergo. Non enim spiritus ut alii, illi enim a Deo, non ex Deo, ὁμοούσιον igitur ista tria. Quod Filius verus : « Ego » enim « ex Deo exivi, » ut ex gremio Patris, et advenio in mundum. Quod antequam in carne esset, erat Christus : « Abraham Pater vester lætabatur, » ut videret diem meum, et vidit, et gavisus est[3]. » Et rursus : « Ante Abraham ego sum. » Quod non homo : Cum sum in mundo, lumen sum mundi. Quis autem dedit cæco visum? homo? impossibile, et ego, quod Filius Dei. « Tu credis in Filium Dei? Respondit ille : Quis est, Do- » mine, ut credam in eum? Dixit ipsi Jesus, Et vidisti » eum, et qui loquitur tecum ipse est[4]. » Quod ex eadem substantia et potentia : « Ego et Pater unum sumus. » Et rursus : « Pater in me, et ego in ipso. » Unde dictum in Paulo : « Qui in forma Dei existens, non rapinam arbi- » tratus est, esse se æqualem Deo[5]. » Ista igitur significant, et unam esse substantiam, et unam potentiam. Quomodo enim « Ego et Pater unum sumus? » et quomodo

[1] Joan. VIII, 12. — [2] Ibid. 19. — [3] Joan. VIII, 56. — [4] Ibid. IV, 26. — [5] Phil. II, 6.

« Pater in me, et ego in Patre, » si non a patre substantiam habuisset et potentiam genitus? de toto totus? et quomodo « Non rapinam arbitratus est æqualem esse Pa» tri? » Non enim dixit, non arbitratus est æqualem esse, sed « non arbitratus esse rapinam. » Vult ergo inferior esse, non volens rapinam arbitrari æqualem esse. In istis enim arbitrari est, aut non arbitrari rapinam esse æqualem, quæ sunt æqualia.

VI. Sed putavimus æqualem secundum potentiam dictum esse. Primum non est illud Arii dogma, quod major est Pater dignitate, potentia, claritate, divinitate, actione: æqualia enim dixit: et si secundum istud æqualia, impossibile secundum istud æqualia esse, si non et substantia eadem; Dei enim eadem ipsa est et potentia et substantia, et Divinitas et actio: Omnia enim unum, et unum simplex. Huc accedit, si ab alia substantia erat Filius, et si maxime ex nihilo, quæ illa substantia recipere valens istas Divinitates et potentias? æqualitas æquali connectitur, et simile simili. Æqualis igitur Filius et Pater, et propterea et Filius in Patre, et Pater in Filio, et ambo unum. Sed ista nunc. At vero illa Joannis videamus. Ipse Salvator dicit: « Ego sum resurrectio: » quoniam ipse vita: Quis autem iste? Martha dicit: « Quoniam tu es » Christus Filius Dei vivi, qui in mundum venisti[1]. » Quod non sic filius, quemadmodum nos: Nos enim adoptione filii, ille natura. Etiam quadam adoptione filius et Christus, sed secundum carnem: « Ego hodie genui te[2] » Si enim istud, solum hominem filium habet: Sed ante Adam ego sum dicens, quod natura filius erat, primum declaravit. Non igitur Photinianum dogma verum. Deinde nos non gentes solum, sed et qui dispersi sunt filii. Dei igitur Filius Christus, filii et nos, sed nos per adoptionem,

[1] Joan. XI, 25. — [2] Psal. II, 7.

nos per Jesum Christum, vos, ut filii dispersi, num et Christus sic filius? Natura igitur Jesus filius, nos adoptione filii. Quod natura filius, et ipse dicit sæpe : « Pater » gratias tibi ago, quod me audisti. » Et : « Pater salva » me ex ista hora. » Et rursus : « Ego ex ore Patris pro- » cessi[1]. » Ista non, ut nos dicimus, secundum Patrem dicta sunt. Non enim mendax Deus, nec impius, Filium se dicens, et Patrem Deum, qui omnino non esset : sed propter corpus passionem induxit, ut implerentur omnia in mysterio. Quod et antequam in corpore fuit Christus : « Et glorificavi, et rursum glorifico[2]. » In mysterio enim in carne humiliavit semetipsum. Ergo ante istud, et post istud glorificatus et Jesus. Quod propter mysterium et timens inducitur, et postulans aliqua : « Non propter me » venit hæc vox, sed propter vos[3]. » Eadem similiter ista facio, non propter me, sed propter vos. Quod Filius hominis ipse Christus lumen in mundo Filius Dei est : « Nos audivimus a lege, quoniam Christus manet in æter- » num, et quomodo dicis tu, quod Filium hominis opor- » tet altificari? Quis est Filius hominis[4]? Dixit ipsis Jesus: » Adhuc paululum tempus lumen in vobis est[5]. » Et deinde : Quamdiu lumen habetis, credetis in lumen, ut » Filii luminis efficiamini[6]. » Quod ὁμοούσιος Deo : « Ego » sum via, et veritas, et vita. Nullus venit ad Patrem, si » non per me. Si cognovistis me, et Patrem meum cog- » noscetis[7]. » Et : « A modo cognoscitis ipsum, et vidis- » tis ipsum. » Et rursum ad Philippum : « Qui vidit me, » vidit et Patrem. Non credis, quod ego in Patre, et Pater » in me est ? »

VII. Et rursus ista et talia, in quibus manifestum est, quod et Pater est juxta quod est, et Filius est, juxta quod

[1] Joan. XI, 41. — [2] Ibid. XII, 16. — [3] Ibid. 28. — [4] Ibid. 34. — [5] Ibid. 9. — Joan. XIV, 6. — [7] Ibid. 9.

est, et idcirco duo sunt. Sed quoniam et Pater in Filio, et Filius in Patre, ὁμοούσιοι. Non oportet igitur dicere, duæ personæ, una substantia, sed duo, Pater et Filius, ex una substantia : dante Patre a sua substantia Filio substantiam in hoc, in quo genuit filium, et ex ὁμοούσιοι ambo. Quod ipse facit, et faciet omnia, quoniam ego a Patre : Et quod resurgitis in nomine meo, hoc faciam ut glorificetur Pater in me. Quod Paracletus et Christus : « Si me dilexe» ritis, et mandata mea custodieritis. » Et : « Ego rogabo » Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut vobiscum » sit in æternum. » Quis autem est alius Paracletus? « Spiritus veritatis, quem mundus videre non potest[1]. » Quod eum non videt, alium autem Paracletum, id est, Christum viderunt, quod in carne, non crediderunt in ipsum. Quod potentia Christi sit Paracletus : « Vos autem » cognoscitis ipsum, quoniam apud vos manet : » Ergo dedit ipsum ipsis Christus, dixit enim : manet in vobis, et in vobis est. Ex his quid apparet : Si Deus spiritus, et Jesus spiritus, et sanctus Spiritus, Spiritus, ex una substantia tria, ὁμοούσια ergo tria. Quod a Christo Spiritus sanctus, sicuti Christus a Deo, et idcirco unum tria : « Non vos relinquam orphanos, veniam ad vos. » Et rursus dicit : « Illa die cognoscetis, quoniam ego in Patre » meo, et vos in me, et ego in vobis : » Secundum spiritum ista. Quod a Filio Paracletus : « Paracletus autem » sanctus Spiritus, quem Pater mittet in nomine meo, » ille vos docebit omnia quæ ego dixero. » Manifestum ex his, quod in Christo Deus, et in sancto Spiritu Christus, primum Paracletus Christus, Paracletus sanctus Spiritus. Deinde misit Christus Deus, quæ locutus est Christus, ipsa loquitur sanctus Spiritus : Sed Chritus locutus est in parabolis, et fecit signa : ergo in occulto omnia, quod

[1] Joan. 23 et seqq.

pse in carne erat, sicut ipse intus, sic et verum intus in parabolis et signis. Spiritus autem sanctus docet omnia : Etenim Spiritus sanctus loquitur spiritui hominum, ipsum quod est loquitur, et quod est loquitur in nulla figura : Et ideo « ipse docebit vos. » Et quæ loquitur? « Quæcumque dixero, » dixit Christus. Dixero, de futuro est. De quo futuro? Non eo quod nunc, sed eo quod est post ascensionem ad Patrem. Et si iste Paracletus veniens a Deo in nomine Christi, illa docet quæ dicit Jesus : ipse ergo Jesus, an ipse alter Jesus? an ipso altero Paracleto, hoc est, Spiritui sancto inest Jesus sicut in ipso Deus? Ista hac serie tribus existentibus, et unum sunt tria, et ὁμοούσιον quippe dicente Christo : Eo, et venio ad vos, a Deo alius dabitur vobis Paracletus, qui quæcumque habet, a me habet, et quæcumque habet Pater, tradidit mihi omnia. Etenim omne mysterium, hoc est, Pater inoperans operatio, Filius operans operatio, id est, quod est regenerare : sanctus autem Spiritus operans operatio in id, quod est regenerare. Sed ista, quidem et in aliis dicta. Quod λόγος; hoc est, Jesus vel Christus, æqualis est Patri, et inferior : « Eo ad Patrem, quoniam Pater major est me. » Item dixit Paulus : « Non rapinam arbitratus est se æqualem » esse Deo. » Et id quod dictum est : « Ego et Pater unum » sumus. » Et quod operatio et Pater, et Filius : et quod non diceret, « me major est Pater, » nisi fuisset æqualis, accedit etiam, si totus ex toto, et lumen ex lumine, et si omnia quæ habet Pater dedit filio : omnia autem sunt et substantia, et potestas, et dignitas, æqualis Patri, sed major Pater : quod ipse dedit ipsi omnia, et causa est ipsi Filio ut sit, ut isto modo sit. Ad hoc autem major, quod actio inactuosa : beatior enim quod sine molestia, et impassibilis, et fons omnium quæ sunt, requiescens, a se per-

[1] Joan. x, 30.

fecta; et nullius egens : Filius autem ut esset, accepit, et in id quod est agere, ab actione procedens, in perfectionem veniens, motu efficitur plenitudo. Sed quoniam in ipso, et in ipsum, et per ipsum gignuntur omnia, semper plenitudo, et semper receptaculum est, qua ratione et impassibilis et passibilis. Ergo et æqualis et inæqualis : Major igitur Pater. Quod Paracletus a Deo, et a Christo : « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre » Spiritum veritatis, qui a Patre adveniet[1]. » Quod duplex potentia τοῦ λόγου ad Deum : una in manifesto, Christus in carne ; alia in occulto, Spiritus sanctus. In præsentia ergo cum erat λόγος hoc est ; Christus, non poterat venire λόγος in occulto, hoc est, Spiritus sanctus : Etenim « si non discedo, Paracletus non veniet ad vos[2]. » Duo ergo et isti, ex alio alius, ex Filio Spiritus sanctus, sicuti ex Deo Filius conrationaliter et Spiritus sanctus ex Patre. Quod omnia tria unum, Pater non silens silentium, sed vox in silentio, Filius jam vox ; Paracletus vox vocis : « Cum venerit Spiritus veritatis, præibit vobis in veri» tate omni : » non autem verum dicit a semet : Christus enim veritas : sed « quæcumque audiet, loquetur, et ven» tura dicet vobis : ille me honorabit, quoniam ex meo » accipiet, et nunciabit vobis. » Deinde adjungit : « Om» nia quæ habet Pater, mea sunt[3]. » Dicit ergo : ex meo accipiet, quod una motio, hoc est, actio agens Christus est, et Spiritus sanctus : et primum est vivere, et ab ipso quod est vivere, intelligere : Vivere quidem Christus, intelligere Spiritus : Ergo Spiritus a Christo accipit, ipse Christus a Patre, et idcirco et spiritus a Patre. Omnia igitur unum, sed a Patre. Quod Christus et a Patre processit, hoc est, quod Deus ipsum misit, hoc est, a Deo processit, dicit enim : « quoniam ego a Deo processi[4] : » processi a

[1] Joan. xv, 26. — [2] Ibid, xvi, 7. — [3] Ibid. xiii, 15. — [4] Ibid, viii, 42.

Patre : Cognoscendum quod et dixit ; et exivi. Sed quod a Deo præposuit a Deo processi : quod significat, quod Deus ipsum misit. Credite igitur hoc primum, quoniam ego a Deo exivi. Quod autem a Deo, et ut quis? Ab illo Deo qui Pater meus est : « Exivi igitur a Patre, et veni in » mundum [1]. » Hujus orationis naturalis ordo iste est : Processi a Patre, exivi a Deo, veni in mundum. Sed effectus et locutionis ordo ab hominibus : quoniam vos dilexistis me et credidistis, quod a Deo exivi ; hoc enim primum in fidem. Deinde autem processi de Patre, exponens a superioribus cujus erat dixit, unde et ipsi dicunt ; Credimus quod a Patre existi. Quid autem supra dimisit Deum et Patrem ? non dicit enim, non sum solus : quoniam Pater mecum est, et non est intelligere quod Pater passus est : neque enim ipse, sed homo ejus. Quod in resurrectionem carnis venit : « Glorifica Filium, ut Filius » glorificet te : sicut ei dedisti potestatem universæ car- » nis, ut omne quod dedisti ipsi, det ipsi vitam æter- » nam [2]. » Ergo non solum homo Christus, sed Deus in homine. Quod hoc sit vitam habere, credere in Dominum et in Filium ejus : « Est autem æterna vita, ut cognos- » cant te unum et verum Deum, quem præmisisti Jesum » Christum. » Quod fuit ante mundum : « Et nunc glori- » fica me Pater apud teipsum gloria quam habui ante- » quam mundus esset. » Quod homines a Deo, non tamen ex Deo : « Manifestavi tui nomen hominibus quos » dedisti mihi. Et isto manifestum : quod non omnes tui » erant, et mihi eos dedisti, et verbum tuum custodie- » runt : Nunc cognovi, quoniam omnia quæ mihi dedisti, a » te sunt [3]. » Et quid mirabile, si homines a Deo, si et caro, quod ipse eam formavit ? Quid igitur ? numquid sic et Christus ? Absit. Totus hoc locus hic struit, quod homi-

[1] Joan. XVI, 28. — [2] Ibid. XVII, 1. — [3] Ibid. 6.

nes a Deo sunt, sed non omnes. Rursus et istud, quod Christus erat ante constitutionem mundi, quod omnia tradidit Pater Filio, si et nomen dedit; dicit enim : « Custodivi eos in nomine tuo, quos mihi dedisti. »

VIII. Habemus ergo quod Christus habet nomen Patris, et quod vita est, et habet potestatem dare vivere. Quod ipse vita est, et Pater vita, dictum est : « Misit me » Pater vivens. » Et hæc est substantia Dei et Christi, ὁμοούσιοι ergo. Deinde dictum est, lumen Christus, et Deus verum lumen; ista enim ad intelligentiam : num aliud est Spiritus sanctus? Nihil. Quod deinde lumen non substantia : sic ergo ὁμοούσια. Et omnia quæ habet Deus, habet Filius, ὁμοούσια ergo. Sed de isto posterius. Quod natus est : « In istud natus sum, et in istud veni in » mundum, ut regnem. » Quod a Christo Spiritus sanctus : « Insufflavit » Christus « et dixit : Accipite Spiritum » sanctum [1]. » Ista omnia secundum Evangelium Joannis.

IX. Videamus etiam et secundum Matthæum pauca, similia enim prætereo. Quod et Satanas fatetur Christum Dei esse Filium, dicit enim : « Si tu es Filius Dei. » Et istud ter dicit : Sed in secundo confitens de Filio Dei tentavit, si ipse esset Christus, dicit enim : « Filius es tu » Dei, mitte te deorsum. Scriptum est enim : quod An» gelis tuis præcipiet de te. » Confitetur, qui dicit, de te Dei Filium confitetur, et hunc confitetur. Deinde confitentur rursus dæmones. « Exibant etiam dæmonia a » multis, exclamantia et dicentia : Tu es Filius Dei [2]. » Audi Ari, audi Eusebi, et omnes audite Ariani, et maxime qui dicitis ab eo quo est esse Christum : sed secundum serpentis intellectum : quoniam Pater ὂν est, qui fecit Christum : Ideo ex eo quod est esse Filium dicentes :

[1] Joan. xx, 22. — [2] Luc. iv, 41.

Audite ergo, Filium dicit Dei Satanas, cui promisit regnum mundi, scit omnia quæ in supernis : inde enim est. Quid enim post tertiam tentationem, quod Diabolus abcessit, confessus est Filium esse Dei? Quod et dæmones dixerunt Filium esse Dei? « Quid nobis et tibi Fili Dei, » venisti? » Quod non oportet dubitare de Christo : « Beatus est qui non scandalisatur in me. » Quod omnia Patris Filius habet : « Omnia mihi tradita sunt a Patre, » nullus cognoscit Filium nisi Pater, nec Patrem nisi » Filius cognoscit, et cui vult filius revelare[1]. » Quæ causa, solum Filium scire Patrem, aut Patrem ut cognoscat Filium? nisi quod nullus habet substantiam ejus. Omnia enim quæ in claritudine, et in divinitate, in potentia, in ipsa actione et cognoscunt Patrem, et colunt. Sed quoniam cognoscere, hoc est, scire ipsius Dei, ipsum quod est ei esse, hoc est, substantiam ejus : Idcirco nullus cognoscit Deum, nisi substantiam eamdem habens Filium, et habens ab ipso. Alio enim modo nullus potuit videre, sicuti dictum est : Unigenitus, qui est in gremio Patris, ille enarravit. Quod est esse Deum? in gremio enim, et in μήτρα substantiæ, ὁμοούσιον οὖν uterque, et substantia et Divinitate consistens, uterque in utroque, et cognoscit uterque utrumque.

X. Quid igitur et tu Valentine dicis? Processit primus αἰών et volens videre Patrem non potuit. In gremio Patris esse Filium, et semper esse Joannes dicit. Non solum ergo Patrem videt, sed etiam in Patre semper est, quod est magnum peccatum adversum sanctum Spiritum dicere : « Omnis blasphemia et peccatum remittetur » hominibus. Et si quis dixerit sermonem adversum Fi- » lium Hominis, remittetur ei : Qui autem dixerit ad- » versum sanctum Spiritum, non remittetur ei neque in

[1] Matth. XI, 27.

» isto sæculo, neque in futuro [1]. » Primum respiciendum, quod Spiritus sanctus Dei est. Dixit enim : « In » spiritu Dei ego ejicio dæmonia [2]. » Deinde de blasphemia et peccato quod peccarunt Judæi, sicuti dixit, quale esset in sanctum Spiritum. Primum, quod blasphemia et peccatum in Spiritum sanctum non remittetur alicui. Peccatum est, blasphemiter cum voluntate dicere. Sed istud non sufficit. Dixit secundum : etiamsi invitus aliquis dicit qualemcumque sermonem, quod non est peccatum non relinquetur illi in omni sæculo. Si igitur sanctus Spiritus, Dei spiritus est, et sanctus Spiritus a Dei Filio omnia habet, una substantia tribus a substantia Patris, ὁμοούσια ergo tria, hoc est, simul οὐσία. Si enim Patris substantia Spiritus, et Filius, Spiritus sanctus autem Spiritus? Patris est spiritus. In quo ordine ponitur sanctus Spiritus, et præcedit enim : si Patris et Spiritus, et sequitur, si a Filio habet quod est. Et rursus Filius, secundum quod Spiritus, unum est et Pater, et est in Filio Pater, et omnes in alternis existentes : ergo ὁμοούσιοι sunt, unam et eamdem substantiam habentes, et semper simul ὁμοούσιοι divina affectione secundum actionem subsistentiam propriam habentes.

XI. Sed ista rursus sufficiunt nobis quæ dicta sunt in Evangeliis. Quod Christus Dei Filius ipse Salvator dicit : « Quomodo dicunt Christum Filium David esse, et ipse » David dicit in libro Psalmorum : Dixit Dominus Do- » mino meo : sede a dextris meis. David ergo Dominum » vocat, et quomodo Filius ejus [3]? » In isto Christum et antequam esset in carne mea, et spiritum Dei esse, et Deum esse ipse hæc demonstrat. Videamus igitur et Apostolum; dicit enim de Christo ad Romanos : Quoniam Deus est « Christus in diem iræ et revelationis justi judicii

[1] Matth. XII, 31. — [2] Ibid. 28. — [3] Matth. XXII, 43.

» Dei[1]. » Sine dubio hoc de Christo : ipse enim judicabit : quoniam apud Deum τὸ μὴ ὂν nihil est. Exemplum de Genesi inducit Paulus : « Quia patrem multarum gentium » posui te ante eum cui credidisti Deo, qui vivificat » mortuos, et vocat ea quæ non sunt tanquam sint. » Quoniam Spiritus Dei Spiritus Christi, et idem Spiritus Sanctus : vos vero non estis in carne, sed in Spiritu : si tamen spiritus Dei habitat in vobis : si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est ipsius. Totius mysterii virtus in baptismo est, ejus potentia in accipiendo spiritu. Hoc si ita est, dictum est : vos in spiritu estis : quem sanctus Spiritus dedit vobis. Qui iste est spiritus, adjunxit : « Si tamen spiritus Dei habitat in vobis[2]. » Quis est iste? Si quis autem spiritum Christi non habet. Idem ergo Dei spiritus et Christi spiritus. In quo et illud perspiciendum, quod idem est spiritui Christi quod ipse Christus. Sequitur enim : « Si autem Christus in vobis. » Unde et spiritus Dei Deus. Una igitur substantia, qua idem spiritus: sed in tribus, ὁμοούσιον igitur. Unde non similis substantia, quia idem spiritus : nec tamen idcirco passiones eædem et in Patre, quia unus spiritus : in duobus enim tantum velut passiones, quia jam progressi spiritus sunt. Sed ista plenius postea : « Quoniam ex » ipso, et per ipsum, et in ipso omnia[3], » et ipso ut dicitur, de Patre : per ipsum, ut de Christo : in ipso, ut de Spiritu sancto. Alibi autem sic dicit : In ipso, per ipsum, ad ipsum. Quod Deus Christus. « Ex quibus Chris» tus secundum carnem, qui est super omnes Deus bene» dictus per omnia sæcula sæculorum. » Ad Corinth. » prima : Si enim cognovissent, nunquam Dominum » majestatis crucifixissent[4]. » Quod Christus, sicuti Deus; incomprehensibilis, aut vix, comprehensibilis est, sed et

[1] Rom. I, 18. — [2] Ibid. VIII, 9. — [3] Rom. XI, 36. — [4] I Cor. II, 8.

quemadmodum dictum est, « Quæ oculus non vidit, quæ » auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, » quæ præparavit Deus diligentibus se [1]. » Deinde dicit, quod intelligit ista : sicut spiritus hominis ea quæ in homine, sic et ea quæ Dei, spiritus Dei. Si de Christo ista dicit, his apparet, quod non est facile scire generationem Filii : Nam neque νοῦς percipit Dei Filium, nec modum generationis scire potest. Si autem de præsentia ejus, et istud supra oculum, supra auditum, supra νοῦν est. Si autem, ut quidam intelligunt, dicit ista de his, quæ præparavit Deus diligentibus ipsum ; multo magis mirabilis est generatio, et vix comprehensibilis. Si ista sic sine intellectu sunt, quid ex his queas dicere, ab his quæ non sunt esse Christum, aut similis substantia est Christus? Comprehensibilia sunt et definita. At vero esse ὁμοούσιον non solum incomprehensibile, et habet contradictiones multas. Si enim ὁμοούσιος et ipse ingenitus : si ὁμοούσιος quomodo alter quomodo alius Pater, alius Filius. Si ὁμοούσιος quomodo alius passus est, alius non? Ex isto enim Patripassiani. Sed quoniam Dei voluntate inquirit omnia, et ea quæ Dei spiritus, qui in nobis inhabitat, invenietur modus divinæ generationis, juxta quem et ὁμοούσιος manifestabitur, et illa exterminabuntur : Nos enim accepimus non mundi spiritum, sed Dei. Quod idem spiritus Deus et Christus est, et sanctus Spiritus, et idem unus spiritus. « Propter quod notum » vobis facio, quod nullus in spiritus Dei dicit, Anathe» ma Jesu [2]. » Et, « Nullus potest dicere Dominum » Jesum, nisi in Spiritu Sancto. Divisiones autem gra» tiarum sunt, idem autem spiritus : et divisiones mi» nisteriorum sunt, sed idem Dominus, et divisiones » operationum sunt, idem autem Deus, qui omnia in

[1] 1 Cor. II, 9. — [2] Ibid. 12, 18, 23.

» omnibus operatur. » Si igitur in spiritu nullus dicit Anathema Jesu, ipse est spiritus et Dei, et sancti Spiritus. De quo idem illud dicit : « Et nullus potest dicere Domi- » num Jesum, nisi in Spiritu sancto. » Præterea amplius istud dicit quod « divisiones gratiarum a spiritu sunt, » a Deo quidem gratiæ, divisiones autem a spiritu, in actionem enim alia existentia Spiritus sanctus, in substantia ὁμοούσιον quoniam Spiritus sanctus sicut et ministerii Domini, ipse etenim dividit ministeria in operatione vitæ operans, et ipse in substantia sua secundum operationem vitæ. In substantia autem ὁμοούσιος. Quod spiritus et operationes a Deo. Operationes autem multæ, sed in omnibus idem Deus. Differt autem Deus, quod ipse facit divisiones operationum, ipse tamen in omnibus omnia operans, ipsum enim esse operationis causa cum sit, operationum divisiones facit, et ipse Deus juxta substantiam spiritus cum sit ὁμοούσιον actioni, omnia ergo tria actione ὁμοούσια et substantia ὁμοούσια. Quod omnia tria spiritus, et quod a Patre Spiritus : a Patre substantia. Quod Christus vita est, et quod spiritus, dictum est : « Spiritus » autem vivificat. » Et ibi rursus dicit, « Dominus » autem spiritus est. » Quod Christus de Deo, non ex his quæ non sunt : « Ut non splenderet illuminatio Evan- » gelii gloriæ Christi, qui est imago Dei [1]. » Si Imago Dei Christus, de Deo Christus. Imago enim imaginalis imago. Imaginalis autem Deus, imago ergo Christus. Sed imago imaginalis imago est, et quod imaginale est principale. Imago autem secunda, et aliud secundum substantiam ab eo quod imaginale. Sed non intelligimus ibi imaginem sicuti in sensibilibus. Hic enim nec substantiam intelligimus imaginem : umbra enim quædam est in aëre, aut in aqua per quoddam corporale lumen corporalis effluen-

[1] Rom. VIII, 29.

tiæ per reflexionem figura, ipsa per semet nihil, nec proprii motus, imaginalis solum substantia, neque corpus, neque sensum, neque intelligentiam habens, et ablato, aut turbato in quo figuratum est, omnino nihil et nusquam est. Alio igitur modo dicimus Christum imaginem Dei esse, primum esse, et per semet esse, et quæ sit intelligens esse, et viventem dicimus imaginem, et vivefacientem, et semen omnium quæ sunt, λόγος enim per quem omnia, et sine isto nihil. Sed ista omnia etiam Deo attributa sunt: ergo ὁμοούσιοι Deus et λόγος et quare imago Dei λόγος. Quoniam Deus occulto, in potentia enim λόγος autem in manifesto: actio enim, quæ actio habens omnia quæ sunt in potentia, vita, et cognoscentia secundum motum producit et manifestat omnia: propter quod omnia quæ sunt in potentia imago est actio, unicuique eorum quæ in potentia sunt speciem perficiens, et existens per semet, a nihilo enim nulla substantia: Omne enim esse inseparabilem speciem habet, magis autem ipsa species, ipsa substantia est: non quod prius sit ab eo quod est esse species, sed quod definitum facit species illud, quod est esse species. Etenim quod est esse, causa est speciei esse in eo, quod esse est. Et ideo quod est esse Pater, est. Quod species, Filius. Rursus quod ipsum quod est esse, præstat speciei ipsum quod est esse: esse autem speciei imago est ejus quod est esse. Quod est juxta causam: Primum quod est esse ὁμοούσιον ergo esse ipsis duobus, et secundum esse, imago est primi esse sine tempore: primum et secundum dico juxta causam. Aliud alio ad ipsum quod est esse Pater et Filius. Quod autem non retrorsum causa, idcirco Pater Pater, et Filius Filius. In eo autem quod esse est, ambo simul sunt, et semper ambo, ὁμοούσιον juxta quod est esse, secundum autem quod est potentia et actione, potentia Pater, actione Fi-

lius. Natus igitur Filius, habens in actione et potentialiter esse, sicuti potentialiter esse habet ipsum actionem esse in semetipso, quod est potentialiter esse. Ipsum autem habet, secundum intellectum accipite, non enim habet, sed ipsum est. Simplicia enim ibi omnia : Sed dixi secundum Evangelium : quæcumque habet Pater, eadem habet Filius. Secundum istam rationem et Pater in Filio est, et Filius in Patre, et ὁμοούσιον ambo, et imago Filius Patris; ipium enim esse duorum ὁποούσιον. Quod autem alterum ab altero imaginale et imago. Et rursus, quod alter ab altero, unum ingenitum, aliud genitum, sine tempore autem ista, quod in principio ista, et ab æterno in æternum.

XII. Neque igitur qui hominem dicunt Christum, neque qui ex nihilo, neque qui ex aliquo tempore, nec alii hujusmodi in ista perspectione locum habent. Videamus autem et istud. Dicit Moyses dictum Dei : « Fa- » ciamus hominem secundum imaginem nostram, et se- » cundum similitudinem [1]. » Deus dicit ista, faciamus : cooperatori dicit, necessario Christo, et secundum imaginem dicit, Ergo homo non imago Dei, sed secundum imaginem, solus enim Jesus imago Dei, homo autem secundum imaginem, hoc est, imago imaginis. Sed dicit secundum imaginem nostram. Ergo et Pater et Filius imago una. Si imago Patris Filius est, et ipsa imago Pater, imagine ergo ὁμοούσιοι : Ipsa enim imago substantia est : unum enim est et simplex et ibi esse et operari : ita autem sunt et substantia et species, Substantia autem cum sit imago, ὁμοούσιοι Pater et Filius, Patre existente secundum quod est esse, etiam quod est agere : Filio autem existente secundum quod est agere, etiam quod est esse, unoquoque habente id quod sit, juxta quod

[1] Gen. I, 26.

maxime est, antiquius existente quod est esse, ab eo quod est agere; Pater autem quod est esse, et maxime Pater ipsum quod est esse, cui inest et actio potentialiter.

XIII. Et rursus ut juniore existente quod est agere Filius, ut junior ab eo quod est esse, habens Filium in eo quod est agere a primo quod est esse. Propter quod unus Pater juxta quod est esse, unus Filius juxta quod agere, uterque simul existens in utroque, sicut demonstratum est : ὁμοούσιοι ergo. Dicamus ergo : « Faciamus » hominem, et ad imaginem » quid est? et quid est ad nostram? Deinde hoc quid est : et juxta similitudinem : sic enim dictum, differentiam significat et imaginis et similitudinis. Multa cum sit quæstio de quo dixerit : « Faciamus hominem juxta imaginem nostram, » concedendum nunc quod de anima hominis, sive de ambobus, sive enim de sola anima, nihil aliud intelligitur, nisi de anima : ipsa enim sola est juxta imaginem Dei, et juxta similitudinem. Imaginem dicimus esse Dei Christum; ipsum autem λόγον. Juxta imaginem ergo Dei animum dicimus rationalem dicentes. Non enim λόγος anima sed rationalis : et quod totum vita Christus : anima autem vivit, quod vita substantiam habet : Juxta imaginem ergo Dei anima : Christus autem Dei. Quid autem intelligimus hoc, juxta similitudinem? Quemadmodum λόγος substantia est, sicuti declaratum est : quoniam et λόγον esse ipsum est, et ipsum quod esse, λόγος autem est agere, et est motum esse, et quoniam simplex est ibi omne istud ipsum esse et agere, hoc est quod est, est esse, quod est ibi substantia, sic et anima quo anima est, hoc est quod est esse, et substantiam esse, quod autem est a sese movens, imago est substantiæ : Magis autem ipsa substantia juxta speciem substantiæ,

et ideo in definitione animæ cum dicimus, quid est anima? proprie dicimus et substantialiter, quod a se movetur. Manifestum et ex isto, quod substantialis imago, magis autem substantia est animæ, quod a se movetur. Hoc autem est rationale juxta imaginem τὸν λόγον rationalem esse. Aliud igitur est juxta imaginem esse, quod quidem substantia est, aliud autem juxta similitudinem esse, quod non est substantia, sed in substantia nomen qualitatis declarativum. Sed sicuti Deum, sic et imaginem, hoc est, Christum substantiam accepimus: perfectionem autem juxta quale significativum intelligimus. Et si simile quale significat necessario, quomodo dicimus animam rationalem esse, et perfecte rationalem juxta similitudinem perfectionis in Deo? perfectam esse dicimus animam, juxta imaginem, ergo nunc et in mundo, juxta similitudinem autem postea fide in Deum et in Jesum Christum, qualis esset futura si Adam non peccasset. In quo igitur rationalis est, ad rationem juxta imaginem est; in quo futura perfecta est, secundum similitudinem. Aliud igitur est, imaginem esse, et aliud juxta imaginem et magis aliud juxta similitudinem. Quæ igitur blasphemia, ὁμοούσιον dici Patrem et Filium: cum imago sit Filius juxta substantiam, non juxta similitudinem? Sed nunc sic. Eamus vero ad alia.

XIV. Quod in Christo creatura, sed non una: Sunt enim creaturæ tres: una quidem cum creata sunt omnia per Christum, secunda creatura nostra in Christo secundum baptismum; sed in Christo, et alia in Christo commutatio fit. Unde « si qua in Christo nova creatura [1], » dictum est. Quod antequam esset Christus in carne: « Qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fe» cit [2]. » Quod fuit tempus in quo peccatum non nove-

[1] 2 Cor. v, 17. — [2] 1 Petr. II, 22.

rat. Antequam esset in carne, ad Ephesios. Quod antequam esset Christus in carne : « Benedictus Pater Domini » Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione » spiritali in cœlestibus, in Christo Jesu, secundum » quod præelegit nos ante constitutionem mundi. » Quod fuit Christus antequam esset in carne[1] : « Quoniam fueratis illo tempore sine Christo, abalienati a conversatione Israël[2]. » Quod Deus Christus : « Spem non habentes, et sine Deo. » Hoc est, sine Christo. Quod spiritus est qui omnia colligat : « Cupientes custodire » unitatem spiritus in colligatione pacis, unum Corpus, » et unus Spiritus, unus Dominus, una fides, unum » baptisma, unus Deus, et pater omnium, qui in omnibus, et per omnia, et in omnibus[3]. » Ad Galatas, quod Christus Deus : « Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, » et Deum Patrem[4]. » Et rursus : « Evangelium quod » Evangelizatum est a me, non est juxta hominem, non » enim ego ab homine accepi ipsum, sed per revelationem Jesu Christi[5]. » Ad Philippenses, quod Christus : « Et in subministratione Spiritus Jesu Christi[6]. » Quod ὁμοούσιος et simul Patri Filius : « Istud enim sapite in » his quod et in Christo, qui in forma Dei existens, non » rapinam arbitratus est esse æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominis effectus, et figura inventus sicuti » homo[7]. »

XV. Primum Photini, et ab isto, et ante istum, qui hominem dicunt Jesum et solum ab homine factum, cognoscant impiam blasphemiam in Christo, qui in forma Dei existens. Quando existens? Antequam veniret in

[1] Ephes. I, 3. — [2] Ibid. II, 12. — [3] Ibid. IV, 3. — [4] Gal. I, 11. — [5] Philip. I, 19. — [6] Philip. II, 6.

corpus : dixit enim, quod exinaniverit seipsum et acceperit formam servi : Erat igitur et antequam homo fieret. Et qualis erat λόγος Dei, forma Dei. Quid est istud, æqualis existens Deo? quod est ejus ipsius et potentiæ substantiæ : dixit enim æqualem esse : Etenim æquale, et magnitudinis et quantitatis est declarativum; magnitudo autem substantiæ molis magnitudo est, qualitas enim non habet magnitudinem, neque a substantia quod est esse habet. Solum autem quantum substantiæ magnitudine quantum est. Et idcirco declarans beatus Paulus Dei substantiam, omnia quanta dicit, « ut Dei » cognoscatis altitudinem, longitudinem, latitudinem, » profundum [1]. » Secundum ista ergo æqualis Deo existit Christus : Non enim dixit similis Deo, quod non significat substantiam, sed in substantia alterum quid, ad similitudinem juxta accidens, sicuti secundum similitudinem homo ad Deum, alia cum sit Dei, alia hominis substantia. Ex hoc nefas est dicere hominem æqualem esse Deo. Si igitur Christus forma est Dei, forma autem substantia est, idipsum enim forma et imago : est autem forma et imago Dei λόγος, et semper λόγος ad Deum, ὁμοούσιον Deo, ad quem et in principio, et semper est λόγος. Esse autem imaginem et substantiam, et simul cum substantia, quod ὁμοούσιον dicitur, ex hoc manifestum. Dixit enim Apostolus : « Semetipsum exi- » nanivit, formam servi accipiens. » Numquid enim formam solum accepit hominis, non et substantiam hominis? Induit enim et carnem, et in carne fuit, et passus est in carne, et hoc est mysterium, et quod salutare sit nobis. Si igitur exinanivit seipsum, et Christus exinanivit seipsum, et antequam in carne esset, fuit Christus. Et si fuit ante istud, quoniam seipsum exinanivit,

[1] Ephes. III, 18.

ipse induit carnem : Quare enim se exinanivit, si, ut dicis, o Marcelle, aut Photine, assumpsit hominem quasi quartum esset : Oportebat enim λόγον qui esset manere, assumere hominem, et modo quodam inspirare spiritum ad actiones. Sed dixit, « exinanivit seipsum. » Recte : qui habebat induere hominem. Quid igitur est, exinanivit se, universalem λόγον non esse universalem in eo quod est esse λόγος, carnis, et fieret caro : Non igitur assumpsit hominem, sed factus est homo. Est igitur forma substantia, cum substantia in qua est forma, ὁμοούσιος igitur formæ substantiæ principali, et potentialiter priori, quod ista præstat formæ esse, et in substantiam esse, et semper simul esse, sine enim altero alterum non est. Secundum igitur quod forma, a substantia, substantia est forma, quæ sit substantiæ, istud Dei Filius est. Quod forma substantia, quod autem semper substantia cum forma, semper Pater, semper Filius ad Patrem, hoc est, λόγος ad Deum, hoc autem semper. Sed quoniam ista forma substantia est, quæ imago est, et λόγος est, quem Filium Dei esse dicimus, secundum quod λόγος est omnium quæ sunt λόγος est. Universalis enim λόγος Filius Dei est, cujus potentia proveniunt, et procedunt in generationem omnia, et consistunt. Ipsius ergo potentia, procedens et simul existens cum Patre, facit omnia et generat, et ipsa hæc potentia in eo quod est ei præcedere, quæ quidem actio dicitur, ipsa patitur si quid patitur, juxta materias et substantias, quibus præstat proprium ad id, quod est illis esse, inversabili et impassibili existente universali λόγῳ qui semper est ad Patrem, et ὁμοούσιος. Et idcirco de Filio dicitur, quod est impassibilis et passibilis, sed in progressu passio, maxime autem in extremo progressionis, hoc est, cum fuit in carne : illæ enim passiones

[1] Sive Marcelio apud D. Athanasium.

non dicuntur, generatio a Patre, motus primus, et Creatorem esse omnium : ista enim substantialia cum sint, magis autem substantiæ : λόγοι enim existentium juxta potentiam substantiæ sunt ipsorum : non igitur passiones. Sed ista. Et rursus, quid igitur dicunt Photiniani, si ὁμοούσιος Filius Patri. Quomodo Deus ex Maria hominem natum Filium habuit? Quid autem et Ariani dicunt? si ὁμοούσιος et λόγος, et substantia simul est Filius cum Patre? Nefas enim dicere istud : Erat quando non erat. Et istud nefas : de iis quæ non sunt esse. Impii et illi rursus, qui dicunt ὁμοούσιον esse Filium Patri : Substantia enim secundum quod substantia est, non est alia, ut sit similis ad aliam : eadem enim est in duobus, et non est similis sed ipsa. Sed alia cum sit, non quo substantia est similis dicitur, sed secundum quamdam qualitatem : Impossibile ergo et incongruum ὁμοούσιον esse aliquid. Præterea simile quod in alteritate est, aut in eadem est, divisa in duas partes substantia, aut in alia : quo enim receptibile est dissimile esse, hoc receptibile est similem esse : Substantia autem secundum quod substantia est, non recipit similem esse, aut dissimilem : juxta quod autem receptibilis est, qualitatis similis aut dissimilis dicitur, in potentia sua vel existentia manente substantia, vel eadem vel diversa. Quid autem vero illa substantia vel Dei, vel τοῦ λόγου numquid receptibilis est dissimilitudinis, ut dicatur similis esse? Sed impossibile, nec similis ergo, non igitur ὁμοούσιο. Videamus igitur et istud : Si simile aut in eodem genere substantia est, ut hominis aut animalis : similis enim est et homo homini, animal et animali : aut in alio genere, velut homini lapis, aut statua equo. Quomodo igitur dicunt ista duo ὁμοούσιοι esse, si in eodem genere, ut in animali, magis præcedit substantia? Si autem in ipsa substantia aut divisa, aut alia su-

periore substantia nata, sed utrumque aut subalternum est, et alterum subjectum, sed divisa, neque in æqualia, neque in inæqualia, habet alterum perfectum, sed duo perfecta, et a perfecto perfectum : Non igitur in ipsa similitudine, quippe et similitudo, si istud, sic necesse est in alio genere. Unde igitur, an alterum quid ? Ex nihilo igitur : aut duo principia, sed nihil horum : quoniam et unum principium, et eorum quæ sunt omnia causa : Pater secundum τὸν λόγον, qui in principio erat, et idcirco semper erat : non ergo ex nihilo erat. Si vero et istud, neque et in eo quod alterum genus et similitudo. Quomodo autem dicit non quod Jesus arbitratus est semetipsum æqualem esse Deo, sed quod « non rapinam » arbitratus est æqualem esse : » Ea enim quæ natura sunt æqualia, non per Divinitatem propriam, sed quæ juxta fortunam facta sunt æqualia, quasi rapina æqualia sunt.

XVI. Magna igitur confidentia, et vere naturalis Divinitas ad id quod est æqualem esse, non arbitrari rapinam Deo æqualem esse. Sed ista. Et rursus ad Colossenses quid dicit : quod *ante omnia* primus Jesus. Duplex enim generatio ejus : Una quidem in Divinitatem, et Filiationem, occulta, divina, et quæ fide intelligatur : Alia autem in carnem venire, et ferre carnem : Illa quidem sola generatio a Deo potentiæ manifestatio, ista autem acceptio magis carnis, non generatio. Si igitur est prior, non ab homine est Salvator : Si generatio est, non est figmentum : Si autem a Deo generatio, non de nihilo : Si imago Dei Jesus, ὁμοούσιος est : Imago enim substantia cum substantia, cujus et in qua est imago. Et quod imago substantia, a substantia ejus in qua est vel subsistit genita, in declarationem intus potentiæ : hinc Pater qui intus, hinc Filius qui foris. Rursus quod filius

λόγος, est in actionem festinans substantia: vita enim λόγος, et intelligentia λόγος, processit in substantiam eorum quæ sunt intellectibilium, et hylicorum, et idcirco actio ipsius τοῦ λόγου, propter imbecillitatem percipientium ipsum, et patitur, et passibilis est, vel potius passibilis dicitur, dicit enim beatus Paulus de Christo: » Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit » in regnum Filii dilectionis suæ, in quo habemus re» demptionem et remissionem peccatorum: qui est ima» go Dei invisibilis, primogenitus ante omnem creatu» ram: Quoniam in ipso creata omnia, quæ in cœlis et » quæ in terris, visibilia, et invisibilia, sive sedes, sive » Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: om» nia per ipsum, et in ipso constituta sunt, et ipse est » ante omnia, et omnia in ipso consistunt, ipse est ca» put corporis Ecclesiæ quæ est principium, primogeni» tus a mortuis, ut fieret in omnibus ipse primarius: » quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem in» habitare et per ipsum reconciliare, et reconvertere » omnia in ipsum, pacificans per sanguinem Crucis ejus » sive ea quæ in terris, sive ea quæ in cœlis [1]. » Totum mysterium in ista expositione dictum est, quod ὁμοούσιοι, dicit ex isto qui est imago invisibilis Dei, quod Filius primogenitus, quod non creatus ante omnem creaturam dixit: si enim et ipse creatus esset, non diceret, ante omnem creaturam: et proprie dixit primogenitus quod est de Filio. Jungamus ergo sensum: primogenitus ante omnem creaturam. Ergo hic genitus ut Filius, illa creatura, ut quæ creata sit: non autem quod et alium postea genuit, sed quod ante omnem creaturam primogenitus. Est autem omnis creatura et eorum quæ in cœlis, et eorum quæ in terris, visibilium et invisibilium. Sine

[1] Coloss. I, 13 et seqq.

creatura ergo Filius, natura igitur et generatione Filius. Quod Christus λόγος est, et quod λόγος omnium quæ sunt, ad id ut sint causa, et idcirco dictum est, quod in ipso condita sunt omnia et per ipsum condita : λόγος enim et causa est ad id quod est esse iis quæ sunt, et est receptaculum eorum quæ in ipso sunt. Quod autem omnia in ipso, ipsum receptaculum completur omnibus quæ sunt, et ipsum est, et plenitudo : et idcirco omnia per ipsum, et omnia in ipsum, et omnia in ipso. Si igitur ex nihilo erat Filius, quomodo ista ? Sine fide igitur et impossibile sic ista talia esse. Et rursus, si non ὁμοούσιον quomodo et Pater plenitudo et Filius ? simul enim omnia plenitudo, et ὁμοούσιον plenitudo velut animæ, et alia quæ creata sunt ? Omnino impossibile. Etenim ὁμοούσιον, sicuti dictum, in alteritate est : alter enim similis substantia non potest dici, nisi in ipsa non sit, illius autem potentiæ si altera substantia est, et ab ipsa quod est illis esse habent omnia quæ sunt, impossibile est unum esse omne : nunc vero Deo Patre et Filio λόγῳ ὁμοουσίῳ existente, quoniam per λόγον omnia in unum vocantur, et sunt a Deo omnia, et Deus omnia in omnibus, sine passione Patre existente, sicut idem monstratum est. Quod autem Jesus λόγος qui et omnium quæ sunt Spiritus est vivificans, fons vitæ æternæ, secundum mysterium veniens in carnem, et in morte peccatorum vicit mortem, et in æternam vitam mortua suscitavit. Quod autem Deus potentia est ipsius fontanæ æternæ vitæ, et propterea Filius est λόγος, fons vitæ æternæ existens potentia patria, primogenitus a mortuis, et idcirco omnia in ipsum conversa unum fient, hoc est spiritalia : ergo ὁμοούσιος Dei Filius, quod æternæ vitæ fons est, sicuti Pater potentia ipsius, et quod per ipsum Filium unum fient omnia, quoniam per ipsum omnia. Quod Jesus, hoc est

λογος et semen est, et velut elementum omnium quæ sunt maxime autem jam in ἐνεργια et manifestatione eorum quæ sunt, quod in eo inhabitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter, hoc est, in operatione substantialiter: In Patre enim potentialiter omnia inhabitant. Et idcirco Jesus λόγος imago est Patris Dei, hoc ipsum quod est, potentia est, jam hoc quod est actionem esse: omne enim quod in actionem exit, et imago est ejus quod est potentialiter, et ejus quod est potentialiter Filius est quod in actione est, ex iis Filius et Pater ὁμοούσιον. Quod ex Jesu omnia, et ideo ex Deo omnia, omnia dico quæcumque sunt, et non tenens caput Christi, ex quo omne corpus per actus et conjunctiones subministratum et productum, crescit in incrementum Dei, unum enim omnia, etiamsi differentia sint, quæ sunt: Non enim corpus totius universi velut acervus est, qui acervus tactu inter se solo granorum corpus efficitur, sed maxime quo alternatis in se invicem partibus, ut catena continens corpus est: catena enim Deus, Jesus Spiritus, νοῦς anima Angeli, et deinde corporalia omnia subministrata: Igitur plenitudo, quippe producta est. Si igitur omnia unum, quippe in substantia, multo magis Deus et Filius, non solum insubstantiatum, sed consubstantiatum: Insubstantiata enim sunt omnia ὄντα in Jesu, hoc est, ἐν τῷ λόγῳ sicuti dictum est: Omnia in isto sunt condita: ὁμοούσια autem ista non sunt: Non enim quasi ὀυσία est illud primum esse quod est Deus, neque autem ut substantia imago, quod est Filius, sed simul solum istorum, quod est esse Divinitatis ad causam, est esse iis quæ sunt: sola igitur ὁμοούσια Deus λόγος, ad Timotheum prima: « Etenim confidenter magnum quoddam est pietatis mysterium, quod manifestatum est in carne, justificatum in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus,

» creditum in mundo, receptum in gloria[1]. » Hoc non est de prima generatione, sed de secunda : hoc enim est magnum mysterium, quod Deus exinanivit semetipsum cum esset in Dei forma; deinde quod passus est, primum in carne se esse, et humanæ generationis fatum habere, et in crucem tolli. Non autem fierent ista mirabilia, si fuissent illæ aut ex homine solum, aut ex nihilo, aut ex Deo secundum facturam : Quid enim exinanivit, si non erat antequam esset in carne? Et quid erat, quod dixit æqualis Deo? Æqualis autem quomodo, qui ex nihilo factura esset? Idcirco ergo magnum mysterium, quod manifestatum est in carne. Fuit ergo antequam esset in carne, sed manifestatum dixit in carne : intelligibiliter enim erat, et intellectualiter, sensibiliter autem, et incarnaliter tunc manifestatus est. Potentia enim τοῦ λόγου juxta suam substantiam vitæ est, semper substantia, secundum quod vita, et vivefacit, et revivefacit, et non permittit esse in morte quæcumque vivefacit. In prima igitur motione omnia in vitam adduxit, et ista est descensio τοῦ λόγου, quod quoniam a Patre exiens, iis qui in cœlis sunt, et Angelis, aut thronis, vel gloriis, et hujusmodi quæ sunt dedit suam propriam vitam potentia patria : λόγος enim omnium est, per quem facta sunt omnia. Et rursus, quod non esset vivefacere, nisi esset materia ad potentiam vivefaciendi, effecta est materia mortua naturæ, quæ vivefacta suas militias emisit vivificatione divina, et corrupit hominem, sed λόγος, vita perfecta complevit mysterium, et apparuit in materia, hoc est, in carne, et in tenebris. Quomodo enim erat possibile apparere quod fuisset, nisi in carne, hoc est, in sensu appareret? Omnia ergo effectus λόγος, et in omnibus, et genuit omnia, salvavit, et regnavit, vita æterna existens in spiritu : Ergo

[1] 1 Tim. III, 16.

justificatus est, apparuit Angelis, veniens ergo prædicatus est gentibus. Fuit igitur antequam veniret : Creditus est in mundo : sic enim et Isaïas fatetur prophetans : « Laboravit Ægyptus, et mercimonia Æthiopum et Sabaim : » Viri altissimi in te ambulabunt, et tibi erunt servi, et » retro te sequentur ligati manicis, et te venerabuntur, » et te precabuntur, quod in te Deus est, et non est » Deus extra te : tu es enim Deus, et non sciebamus, » Deus Israël[1]. » Prædictus ergo in mundo, receptus in gloria Divinitatis et ab initio, et initio, et postea, et semper ab æternis, et in sæcula sæculorum, Amen. Vide autem et istud ad ὁμοούσιον quomodo spiritus dicit Isaïæ : « In te Deus, et non est Deus extra te :' » Quod Filio dicit Domino nostro, manifestum « in te Deus, » hoc est, quod dictum est : Pater in me. Aliud autem, « et non » est Deus extra te. » In isto verbo omnes hæreses prædicit. Ad istud quid dicunt omnes Judæi? et qui dicunt hominem esse Jesum? Et qui dicunt ex nihilo? et fuit quando non fuit? erat enim Deus et semper unus Deus : Si enim Jesus λόγος et λόγος semper ad Deum, et λόγος unus Deus; et non est alius, ὁμοούσιον ergo Deus. Et λόγος rursus si Deus est quod est esse, hujus autem Dei, et ejus quod est esse, virtus et sapientia Jesus, hoc est λόγος, unus Deus, et non est alter. Unalitas ergo λόγος et Deus, et ipsum quod est esse, et λόγον esse, idem simul in eo quod est esse subsistens, et idcirco ὁμοούσιον. Quod autem λόγος est, hoc est, vitam et νοῦν esse : Ista enim sunt virtus et sapientia Dei, quod est Salvator Jesus, progressio est et generatio, et in substantiam filietas processio, et in actionem effulgentia. Hoc autem non fuit quando non fuit, sed semper fuit, semper ergo Pater, semper Filius : Et Pater tantum Pater, et Filius tantum Filius; ad Patrem

[1] Isai. XLV, 14.

autem, quoniam id quod est esse, quod est Deus est Pater, causa est τῷ λόγῳ ad id quod est ei esse, nec reversum autem : et est proprium ejus, quod primum est esse, quiescere, τοῦ λόγου autem proprium movere et agere, et non localiter moveri, neque in locum translatione sed motione quæ animæ est meliore et diviniore, quæ propria motione et vitam dat, et intelligentias parit subsistens in seipsa, et non discissa a propria potentia in operationem. Sed ista : Et rursus : Sunt enim et alia in sacra Scriptura, quod Deus Jesus, quod ante Æones; quod Filius, et natura Filius, et in carne Filius, et maxime in carne Filius vocatus, quod tunc salvavit omnia ὄντα, et tunc vicit inimicitias Divinitatis, et omnem mortem, et quod ipse passus sit secundum motionem : Pater autem non secundum cessationem. Si ista sic sunt, hoc deest solum, quomodo intelligendum ὁμοούσιον, aut ὁμοιούσιον esse Filium Patri : Hoc enim dogma nunc expergefactum est, et quidem olim rumoribus jactatum, quod non oporteat dici ὁμοούσιον, sed magis ὁμοιούσιον : nunc inventum hoc dogma. Audent autem et hoc dicere, quod olim, non dico quando olim : sufficit enim quod mihi non ab Æone, neque a præsentia Jesus, sed olim datum sit ante annos centum, concedo, et plures. Ubi latuit? ubi dormiit ante undecim annos? cum in Nicæa civitate fide confirmata per 300 plures Episcopos, Arionitas excludentes, in qua Synodo istorum virorum Ecclesiæ totius orbis lumina fuerunt. Vetus igitur dogma quod fugerat : si non fuit, convictum est, et nunc cœpit : si fuit, aut contentione siluit, aut cognitionis et veritatis sententia fugatum est : forte tu nunc patrone dogmatis non solum in vita, sed Episcopus fuisti : tacuisti et tu, et socii et Discipuli, et condoctores, et toto tempore postea, usquequo Imperator Romæ fuit præsens audisti multa contraria,

conviva existens istorum hominum quos nunc anathematizas : iratus vel quod sine te fidem scripserunt. An coactus a magistris legatus venisti in defensionem proditionis? Sed quid differt, sive triginta, sive septuaginta, sive amplius, et sive sæpius eadem fides in destructionem aliarum αἱρέσεων effecta est? una cum sit, et ab uno incipiens, et operata usque nunc. Tu autem scribis ista et dicis, quæ Samosatenus Paulus, et Marcellus, Photinus, et nunc Valens, et Ursacius, et alii istiusmodi in hæresi Religiosi inventi destructi sunt. Nunquid ὁμοούσιον dicentes? Non. Quomodo autem blasphemantes? Samosatenus sicuti Arius : ex nihilo, et quod fuit quando non fuit, quod factura Filius, et omnino omnimodis dissimilis Patri. Quid Marcellus et Photinus? Tantum hominem ex homine Jesum, et esse Triadem, extra Jesum. Et nunc Valens, et Ursacius reliquiæ Arii. Propria ergo blasphemia, propter quam ejecti sunt. Tum autem idcirco vicisti eos, quod ὁμοούσιον dicis, non enim dixerunt ὁμοούσιον : et sic victi sunt.

XVII. Videamus ergo etiam et hoc quod dicis, et quomodo dicis, sic sapiunt et Afri, et Orientales omnes; quare igitur scribis ad illos, ut ejiciant a sancta Ecclesia ὁμοούσιον? Dicunt ergo istud : Non oportuit ad eos scribi : si oportuit scribi, oportuit et persuadere illis, non solum jussione, sed rationibus, et sacris Scripturis : debeas enim non solum ὁμοούσιον destruere, sed et ὁμοούσιον astruere. Nunc autem supra infra in ὁμοούσια perversionem nihil aliud dicis, quam quod istud dicentes necesse sit confiteri substantiam præexistere, et sic explosum Patrem et Filium esse. Primum non est necesse, Deus enim et substantia, et substantiæ causa est, et omnibus quæ sunt præexistit, et universæ existentialitati, et universæ essentialitati : Ab ipso enim omnia et ea quæ sunt, et nomina. Ex isto igitur Deo, substantiæ principium

qui est, et deo qui sit substantia ὁμοούσιος Filius in ipso et cum ipso. Quippe forma ejus qui sit et imago et character, sine quibus Deus non intelligitur nec intelligentiam ascendit : non tamen quod non sit, quod est simplex Deus : et non quod ista quasi aliud, quod in ipso sint, aut ut accidentia, sed istud ipsum Deum esse, et sic esse ὁμοούσιον est quod est esse, et Pater quod est esse. Quod autem sic esse Filius est, Deus enim quod est esse, sic autem esse λόγος, et hoc significat semper quod dicit : « Ego » et Pater unum sumus. *Et :* Pater in me, et ego in Pa» tre. *Et :* si quis me vidit, vidit et Patrem, ὁμοούσια enim quod ergo dicit, dicens : præexistit substantia, ὁμοούσιον est? Quid vero si ὁμοούσιον est, non necesse est sic intelligere quod præexistat substantia, a quo duo ista substantialia similia facta sint? et secundum tuam rationem, et tu in idipsum incurris, quod metuis in ὁμοούσιον. An tibi soli licet intelligere ὁμοούσιον, Patre dante substantiam Filio, nobis autem non est ista excogitatio ὁμοούσιον esse, Patre causa existente ad hoc ut sit Filius, substantiam Deum esse, et tu fateris, ὁμοούσιον esse enim dicis et Patrem et Filium. Quis, cui similis? secundum dignitatem, et dignitatem nominum Filius Patri? sed tamen et Pater Filio : sic enim sunt omnia ad aliquid, si istud est similitudo, ut dicimus ὁμοούσιον similem esse dicimus Filium Patri, et quomodo accipiemus Esaiæ dictum : dicit enim : « Ante me non fuit alius Deus, et post me non erit simi» lis[1]. » Quid ergo λόγος? ante Deum, an post Deum, an cum Deo? si ante Deum, non ingenitus Deus nec Pater Deus, nec principium principiorum : si autem post Deum οὐχ ὅμοιος, sed similis alius Deus. Sed si istud nefas dicis, non solum potentia, dignitate, Deitate, sed et substantia : quid est esse substantia simile? Ex ipsa ista substantia, secundum quod ista ipsa substantia est, idem

[1] Isai. XLI, 4.

est, non simile : simile enim qualitate efficitur, quæ similitudo colore, habitu, affectione, virtute, forma similitudo est. Jesus autem, hoc est, λόγος, imago est Dei non similitudo. Imago Dei dicitur, non enim Deus imago, sed Deus imagine et substantia Deus, non ut duo, una enim substantia, et una imago, unde unus Deus, et unus λόγος, et unus Pater, unus Filius, et ista unum : unum enim et istud unum non duo : et ideo simul, et substantia ipsum quod est alterum unum, et ideo istud non alterum unum, sed magis et solum unum. Sed ista. Et rursus, quid dicimus esse substantiam, sicuti sapientes et antiqui definierunt? quod subjectum, quod est aliquid, quod est in alio non esse. Et dant differentiam existentiæ et substantiæ, et existentiam quidem et existentialitatem præexistentem subsistentiam sine accidentibus, puris et solis ipsis quæ sunt in eo, quod est solam esse quod subsistat, substantiam autem subjectum cum iis omnibus quæ sunt accidentia, in ipsa separabiliter existentia, in usu autem accipientia et existentiam, et substantiam, ubicumque eodem modo esse aliquid significantes utimur istis nominibus. Sit igitur sic, sive in æternis sive in mundanis : licet enim dici sive existentiam, sive substantiam, sive quod est esse vere substantiam : ibi motio est, et non simpliciter motio, sed prima motio, quæ genus sit, et ipsa status, et idcirco ipsa substantia. Sed ista et longioris, et alterius quæstionis. Nunc autem fatemur, quod sit ibi substantia, quæ habet secundum proprium significatum hoc : aliquid ὄν esse, adversus autem eos qui dicunt nomen substantiæ non esse positum in sanctis Scripturis. Non quidem substantiæ forte non est, denominata a substantia sunt, unde enim deductum ἐπιούσιον quam a substantia? Da panem nobis ἐπιούσιον, hodiernum. Quoniam Jesus vita est, et corpus ipsius vita est, corpus autem panis sicuti dictum est : « Da nobis panem de Cœlo. » Sig-

nificat ἐπιούσιον ex ipsa, aut in ipsa substantia, hoc est, vitæ panem. Sic rursus et Paulus in Epistola ad Titum: populum περιούσιον, circa substantiam, hoc est circa vitam consistentem populum, sicuti et in oblatione dicitur: « Munda tibi populum circum vitalem æmulatorem bo- » norum operum circa tuam substantiam venientem. » Videtur mihi idem significari in Jeremia Propheta, ubi dicit: « Quia qui stetit in substantia Domini, et vidit » verbum ejus: qui præbuit aurem et audivit. » Et post modicum dicit: « et si stetissent in substantia, » sed in substantia scribunt, non insubstantia: Sed si quis intellectum certe intelligit, nihil aliud invenit, nisi istud: Si quis in eo quod Dei est esse steterit, hoc est in substantia, quod in ipsa ὁμοούσιος filius, statim λόγου ejus videt, debemus enim quod ulterius non est, interius aliquid stare facere, τὸν νοῦν insubstantia substantia Dei, hoc est in substantia, et statim comprehendimus et Deum, et λόγον, ὁμοούσιον enim et simul ambo unum. Sed videris.

XVIII. Supponamus dicere substantiam Dei id illud quod est esse, et τοῦ Ἰησοῦ quod est esse, esse Deum, et pietas, et confessio: quæ igitur substantia Dei? Si substantia dicitur in mundanis, ut animal, ut homo, necesse est dicere in æternis substantiam esse Deum, sed vides ipsum Deum juxta illud esse, quod dicimus, aut lumen, aut spiritum, aut ipsum esse, aut potentiam ejus quod est esse, aut intelligentiam universalem, aut potentiam universalis intelligentiæ, aut universalis vitæ vel actionis, aut aliorum istiusmodi in quo sit, fontem esse omnium eorum quæ vere sunt, aut quæ sunt: Sed dicunt Scripturæ lumen esse Deum, spiritum esse: hæc autem substantiam significant, non enim accidens, cui primo quod est esse accidit, si istud accidens? Sed nulli: Impossibile enim

[1] Tit. XI, 16.

ultra esse aliquid supra quod est esse. Ergo substantia, juxta quod est esse lumen, et spiritus, quod est simplex et incompositum, quæ ibi et idem lumen et spiritus : est autem lumini et spiritui imago, non a necessitate naturæ, sed voluntate magnitudinis Patris : ipse enim se ipsum circumterminavit. Et idcirco dicitur, tu teipsum intelligis, sed et Filio intelligibilis, Filius ergo in Patre imago, et forma λόγος, et , et voluntas Patris, juxta quod voluntas Patris, alteri juxta quod voluntas Patris Filius : Omnis enim voluntas progenies est, juxta quod universalis voluntas, unigenitus, semel enim totius plenitudinis λόγος prosilit e potentia Dei ista potentia λόγος existens genuit λόγον hoc est, in manifestationem et operationem adduxit. Sic igitur voluntate Patris, voluntas apparuit ipse λόγος Filius, est igitur Dei voluntas λόγος cum ipso qui semper est, et ad ipsum ipsa voluntas, filiato est : Pater ergo, cujus est voluntas, Filius autem voluntas est, et voluntas ipse est λόγος : λόγῳ ergo Filius : Non enim λόγος locutio quædam est, sed potentia ad creandum aliquid, confabulans iis quibus futurum est esse secundum ὀντότητο virtutem unicuique propriam substantiam, et ipse λόγος forma, quæ cognoscentia est Dei : per λόγον enim solum cognoscentia efficitur. Propter quod dictum est λόγον esse ad Deum, et est λόγος verbum, lumen a lumine, aut spiritus a spiritu, et substantia a substantia, non prima et secunda secundum tempus, sed secundum quod causa est alii, ut sit potentia : semper simul, non enim abscissa est effulgentia luminis, sed semper in lumine est, et ipse lumen existens operatur omnia λόγῳ existens, a se movens, et quæ semper movens, copiam habens : illud Patris omnipotentem esse.

XIX. Quæ igitur hic similitudo, quæ consilio ut efficiatur et generetur, ut dicis, ad generationem filii? A se movens Pater a sese generans Filius, sed Potentia Patris

sese generans Filius : voluntas enim Filius, unde enim si ipsa voluntas non est a sese generans, nec voluntas est, sed quoniam Dei est voluntas, equidem ipsa quæ sit generans, generatur in Deo : Et ideo Deus Pater, voluntas Filius, unum utrumque, magis autem et unum, et solum unum non coünitione, sed simplicitate : progressa quidem voluntate in potentiam actuosam, non abscedente tamen a substantia propria et eadem motione : Ista enim tria ibi unum sunt, substantia, motio, voluntas. Substantia Pater, juxta idipsum motio et voluntas : rursus Filius motio et voluntas, et juxta idipsum et substantia, et hoc est ὁμοούσιον. Habeamus et exempli gratia istud quod ego nunc dico : sic enim nunc oportet dicere, quoniam multi in anima corpus esse dicunt, sed nunc secundum dicendi usum anima sit in corpore. Anima in humano corpore est, in eo quod anima est, substantia est, sicuti vel hyle, vel corpus. Istæ enim mundanis duæ substantiæ. Et sicuti hyle formam habet, hoc est speciem, ut est corpus, aut aliud aliquid, unum quidem ὑλικῶς est in molem concretum : Necesse est enim aliquid quamdam quantitatem esse, quantumcumque igitur est quod est hylicum : Sic enim quantitate definitur hyle, ut subsistat, et substantia fiat jam aliquid existens. Isto modo et anima substantia incorporalis quæ sit, definitionem et imaginem habet : vitalem potentiam et intelligentialem, bipotens enim, et gemini luminis : etenim et vivificat vitam dans animalibus, habet coinquinatum, το νουν et ὁμοούσιον et idcirco ὁμοούσια omnia, simul enim substantia et motus idipsum cum sit, secundum subjectum anima, juxta quod vivit et vivificat : et juxta quod intelligit, et intelligentia est una motione, ut una ipsa cum sit, quæ species est ipsius, definitur enim motione, et existit unum ὃ, duplici potentia in uno motu existente : vitæ et intelligentiæ, im-

passionabiliter quidem ista, in actione duo, in una motione, id est, quod generatur, et Filius unigenitus animæ ipse vita, ipse νοῦς existens, et prima potentia cum eo quod ei esse vita est, quo enim est, hoc est quod est vita : illud enim esse isti ipsi quod substantia est, et vita est, et supra vitam est, non enim aliud vivificat, neque semetipsum : non enim ab alio quasi aliud accipit, hoc enim ipsius quod est esse, ipsi est et moveri, et motionem esse, et quod est motio, hoc vita est, et quod vita est, hoc est intelligentia. Ista enim substantialia dico, motiones, vitam, intelligentiam, nullam dicens sensibilium motionum nec in locum transitum : duo ergo hæc, vita, et intelligentia ὁμοούσια sunt ei quod est esse, hoc est animæ. Quæ duo una est motio, quæ quidem prima potentia vitæ est, forma enim eo quod est esse, vita est. Definit enim infinitum esse, quod est prima potentia motionis, secunda autem potentia ipsa motio, quoniam quod definitur, et intelligentia comprehenditur a vita, innata intelligentia substantiaque sit, juxta quod est intelligentia et subsistens, et per semetipsam deducta a substantia vitæ. Unum hæc duo, et unum juxta motum filius est, unigenitus animæ, nihil passionis patientis juxta quod animæ est, hoc autem est vel Mater, vel Pater unigeniti Filii, motione in duplicem potentiam procedente, quæ sola patitur : motio enim passio, et motione passio, in motione enim motio et status : statum autem esse in motione passio est, et in motione esse a statu est passio, ergo et motio : motione igitur omnis passio. Hæc autem duplex, secundum vitam et intelligentiam, secundum vitam quidem passio, quod adhuc indiget alterius quod vult vive facere, et ideo juxta quod ejus est particeps, et alias patitur passiones usque in mortem. Secundum autem intelligentiam, quoniam et ista indigens est ejus quod in-

telligibile est, ut intelligentia subsistat, magis passiones et infirmitates incurrit, et volvitur insensibilibus, et per phantasiam in falsam subsistentiam circumducitur. Istis igitur existentibus, ista patientibus, manet anima juxta substantiam, custodiens in semine motionis potentiam vitæ et intelligentiæ, qua semper manente vita et intelligentia accenditur, magis autem erigit, si in fontanam vitam, hoc est, in Christum; et fontanam intelligentiam, hoc est, in sanctum Spiritum resurgit resuscitata anima. Sed ista sicut in similitudine. De Deo enim, et de λόγῳ hoc est, Filio Jesu Christo, et Spiritu sancto diviniore intelligentia utentes, suspiciamus istorum ὁμοούσιον unitatem.

XX. Primum inquirendum, si idem est Deus, et Deo esse, an aliud aliquid? Si idem, jam et esse est, et agere : Si autem aliud Deo esse, aliud Deum esse, præexistentiale est Deo esse, quippe in potentia existens ad id quod est esse, quod vere magis id est quod est esse : potentia enim omnia præexistens et principium, et ante est quam ὄν. Sed istud beate, in quiete esse æstimant omnino omnimodis : in motu solum quod sit causa omnibus in qualicumque motione existentibus. Et dicunt istud prænoscentia concipi, quæ ipsa per semet nihil est, sed conceptione quod præexistit suscipitur. Sed scriptura ; et omnis intelligentia istum Deum et esse dicit, et ante ipsum nihil esse, qui et id est quod est, esse, et id quod operari. Istum Deum confitemur et colimus, principium omnium quæ sunt : actione enim sunt, quæ sunt : ante enim actionem nondum sunt, actuosum enim Deum accipimus, sicut in principio fecit Deus cœlum et terram, et fecit Angelos, hominem, et omnia in cœlis, et in terra. Iste igitur verus Deus et solus Deus, quia et potentia et actione Deus; sed in æterna : ut Christus et potentia et actione,

sed jam foris et aperta. Pater igitur Deus prima actio, et prima existentia et substantia, et principale τὸ ὄν, actione a se sua sese qui generet sine principio, semper existens a se, existens infinitus, omnimodis perfectus, omnipotens, immutabilis, semper sic et eodem modo existens, substantialis in semetipso, λόγος existens ad id ut sint omnia, non ut aliud aliquid, aut ut alterum, sed simul simplicitate coexistens, et unione unum est : hoc enim quod λόγος est, idipsum est quod est esse, et ipso quod est esse, λόγος est : ipse enim λόγος Deus est, unum ergo et ὁμοούσιον non enim sine actione Deus, sed operatur Deus, sicuti dictum. Substantia autem Dei imago est, actio, Filiusque est, per quam intelligitur, et quod sit declaratur : « Qui me vidit, vidit et Patrem. » Et ipsa substantia existens, habens esse, et a se. Quoniam autem causa ipsi est id in quo est, imago ipsa Filius est ejus, in quo est ineffabili generatione, et maxime ingenerabili generatione, aut magis semper generante generatione : quod et Alexander dixit. Et dicitur semper Pater, semper Filius simul existens. Ergo et semper consubstantialis coëxistens, unum existens, in Patre Filius est, cum autem operatur, procedit : cum procedit, in Filio est Pater. Quomodo autem istud dicimus? Deus et λόγος unum est et unitum, et idcirco ὁμοούσιον sed quod Deus, juxta quod Deus est, ejus quod et esse, causa est λόγος juxta quod est, λόγος paterna est potentia, ad subsistere facere ipsum quod est esse : principale ipsum quod est esse, et principium, et perfectio : Ab eo enim quod est esse universale, et supra universale omne universale esse, et juxta genera, et juxta species esse, et individua, quod est esse illis habet. Si igitur λόγος habet esse, est enim λόγος idipsum quod est esse ipsi et λόγος

ergo ex illo quod est supra universale esse, esse est : sed universale quod est esse λόγος est : Deus autem id quod est supra universale esse, Filius autem quod est universale esse : Pater ergo supra universale quod est esse, ὁμοούσιον ergo in eo quod est esse, ad id quod esse, et quod supra universale ad universale : hoc autem et progressio est, ab eo enim quod est supra universale, universale egreditur, et magis certe intelligenti et egreditur, et manet, non enim derelinquitur universale. Ergo et subsistit per semetipsum quod est universale et intus est in eo quod est supra universale, connexum ergo est, et inseparatum est, et istud luminis refulgentia dicitur, omnia luminis habens, sed non accipiens, neque enata, sed connaturalis, ὁμοούσιος semper existens. Non igitur motu locali, neque immutatione : immutabilis enim Pater, et immutabilis Filius, et semper Pater, semper Filius, etiamsi Filius credatur in Patre imago existens, et ejus quod esse forma, sicut dictum est, sive juxta progressum infulgentia luminis filius est.

XXI. Iis sic existentibus, et magis unum existentibus, refulgentia enim splendor luminis, et ipsa in se lumen habet a Patre et in lumine est, et foris : ergo et in Patre Filius, et quod annexus est splendor luminis, magis ad lumen esse splendor dicitur, non in lumine, etiamsi a lumine resplendeat in lumine est, et hoc significat : « In proprio erat λόγος et λόγος erat ad » Deum, ὁμοούσιον ergo et Filius et Pater, et semper ista, et ex æterno, et in æternum. Dicimus et alia, λόγον est ad Deum, in confesso est. Quid est λόγος per quem omnia, et in quo omnia, et in quem omnia, istum esse et Jesum in confesso est. Quod λόγος est Filius Dei, Filius autem Jesus de quo dicit Paulus : « Qui nos eruit de potes- » tate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii cari-

» tatis suæ. » Quis igitur iste Filius? ipse inquit, in quo habemus redemptionem, per sanguinem ipsius remissionem peccatorum nostrorum. Iste quis est? qui natus est ex Maria. Quid deinde? istud solum? numquid maxime quod in eo, qui ex Maria erat? Erat et antequam ex Maria. Quid autem inducit, qui est imago Dei? numquid hoc solum, de Maria? non, imago enim Dei ab æterno imago. Si igitur in Filio habemus spem, et ipse per sanguinem suum redemit nos: ipse autem imago est Dei, imago ergo Filius est Dei. An ego dico istud? Non solus, sed et Paulus, quomodo enim dicit? « Primogenitus omnis creaturæ. » Quis primogenitus? Filius. Quis Filius? Filius qui ex Maria. Quis Filius ex Maria? primogenitus totius creaturæ. Quis totius creaturæ primogenitus? qui imago Dei est. Necesse est enim primogenitum esse ante omnem creaturam imaginem Dei. Quis autem est imago, λόγος? Qui λογος qui erat in principio: Sine enim imagine Deus quomodo? Et quis λόγος qui ad Deum erat, et per quem effecta sunt omnia, et sine quo effectum est nihil? Quomodo imago λόγος et λόγος Filius? et ipse qui de Maria? magis autem qui in eo qui de Maria. Ex iis manifestum, si Filius Dei redemit nos per sanguinem suum, qui de Maria Filius est, et ipse imago est Dei, Dei est Filius: si enim totius creaturæ primogenitus, necessario Filius numquid alius? Absit, unigenitus enim Dei est Filius. Necesse est ergo eumdem ipsum esse Filium, et imaginem, et eum qui de Maria. Quomodo enim imago Dei Filius, si non primogenitus totius creaturæ? Et quomodo imago Dei, qui Filius de Maria post omnia facta notus est[1]? Manifestum ergo, quod ipse primogenitus. Quid vero quod natum est de Maria? non creatura est,

[1] Coloss. I, 15.

sed si Filius Dei, imago Dei ante omnem creaturam natus est, ipse est in eo, qui de Maria natus est. Manifestum igitur quod ipse unigenitus. Post illud perspiciendum, quomodo idem ipse et imago, et Filius λόγος est : in confesso est quod imago Filius est. Dixit enim Paulus : Filius Dei imago est Dei. Dico ipsum esse λόγον de quo dictum est : « in principio λόγος erat [1]. » Dicit enim Paulus quomodo Filius primogenitus totius creaturæ, quod » in ipso creata sint omnia, quæ in cœlis, et quæ » in terra, quæ visibilia, et quæ invisibilia, sive » Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive » Potestates. Omnia per ipsum, et in ipso creata sunt : » et ipse est ante omnia, et omnia in ipso consistunt [2]. » Vides quæ dixerit in filio, quod ideo primogenitus, quia omnia creata sunt ex ipsc, et per ipsum, et in ipso. Tria ergo dicit, ex quibus quod dictum est, omnia per ipsum, cui datum est semper, quod confessione est τῷ λόγῳ. Si igitur Paulus Filio dedit per ipsum, ipsum autem quod est per ipsum, dedit Joannes τῷ λόγῳ primus Apostolus et Evangelistes, ante omnes consonant dicta. Quid erit dubitandum, ut non sit Filius λόγος ? Quid vero alia duo quæ dedit filio, cujus magis propria? necessario τὸυ λόγού potentia enim ejus omnium quæ sunt subsistentia est. Sed si et istud ; in ipso sunt omnia, ut dictum est, quod in ipso creata sunt omnia, et ideo in ipso omnia, quoniam efficientur omnia spiritualia, quod et Paulus significat, in consummatione Mundi : « Nam cum omnia illi subjecta » fuerint, tunc ipse subjicietur ei, qui subjecit ei omnia, » ut sit Deus omnia in omnibus. » Quid istud, et quomodo posterius. Nunc quomodo spiritualia : Verum igitur quod de Maria Filius est Dei, et ipse imago et ipse λόγον et ipse ante sæcula et omnem creaturam, et quod

[1] Joan. I I. — [2] Coloss. I, 16.

omnis creatura per ipsum creata est, et in ipso, ex ipso, et consequenter, quæ dicta sunt. Quis ergo sine sensu, quis sacrilegus Arius? quis sine Deo non videt quis Jesus? et unde Filius unigenitus? Esse autem et Deum λόγον ὁμοούσιον hoc est; et Patrem, et Filium, ex istis manifestum, dedit Filio Paulus, eadem dedit et Patri, tria ista cum dignitate paterna in uno, ut apparet, et Divinitas una, et substantia, et Potentia paterna. Ad Colossenses istud dixit de Filio. Ad Romanos autem de Patre eadem : « Quis enim cognovit mentem Domini? » aut quis consiliarius fuit ejus? aut quis prius dedit, et » reddetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso » omnia [1]. » Vides quemadmodum eadem, et sic eadem dedit, et Patri, et Filio, in ὁμοούσιον : primum et tria, deinde eadem et Patri, et Filio : hoc autem per quem omnia et Patri et Filio datum est : quoniam Filius λόγος qui est omnium quæ sunt potentia actuosa, in ea quæ sunt, et quod in Filio Pater est, in ipso et Pater actuosa potentia existit : simul enim et Filius, et in Patre, et Pater in Filio : una ergo potentia, hoc est, una substantia existit : ibi enim potentia, substantia : non enim aliud potentia, aliud substantia. Idem ergo ipsum est et Patri et Filio : Hoc autem ex quo omnia, et ipse Filius : hoc igitur Patri ut proprium, in quo omnia, quod λόγος et locus est : factorum enim et operum per semetipsum ipse est receptaculum : Ibi autem existentibus omnibus quæ sunt efficitur plenitudo : etenim et Jesus Pater est omnium operum, eorum quæ per semetipsum. Unum ergo Pater et Filius. Sed quod non extrinsecus ingrediuntur opera : unde illud? nihil enim extra, in seipso ergo omnia, ipse ergo et receptaculum et habitator. Et quoniam in filio pater, et pater habitator, proprium igitur filio

[1] Rom. XI, 34.

in quo omnia, reliquum ergo hoc, et in ipso hoc dico esse commune, in consummatione enim unum omnia, et ideo Paulus ad Corinthios dicit : « Unus Deus Pater ex » quo omnia, et nos in ipso, et unus est Dominus Jesus, » per quem omnia, et nos per ipsum [1]. » Aut quomodo alii in ipso? quoniam et in aliis locis sic positum est de patre, ex quo omnia, per quem omnia, in ipso omnia. De filio autem, in quo omnia, per quem omnia, in quem omnia : æqualia igitur omnia et filio et patri dedit Paulus recte. Quod ὁμοούσιος pater et filius, et idcirco dictum est : « Tunc ipse subjicietur ei, qui subjecit ipsi » omnia, ut sit Deus omnia in omnibus [2]. » Vide virtutem dicentis; conducit enim ὁμοούσιον filius subjicit patri omnia virtute sua, ut videtur, sed ut est paterna : dicit enim subjiciente ei omnia. Cui subjicietur? Deo. Quis subjicietur? Filius, cui subjecit omnia Deus. Actio igitur et Pater et Filius. Substantia igitur ubi? In qua actio ipsa, magisque sit actio, quæ est substantia, ὁμοούσιον ergo dicit Paulus et hoc cum tradiderit regnum Deo et Patri. Ipse igitur nunc regnat, et secundum propriam actionem Christus subjicit omnia, et inimicitias, et ipsam mortem exterminat, ipse igitur subjicit, sicuti dicit Paulus, cum evacuaverit omnem potentiam. Sic dicit quod Filius propria virtute facit ista. Adjicit, et istud : « Oportet » enim « illum regnare, » Deus quidem Rex omnium, sed quoniam, ὁμοούσιος, et Filius, et magis λόγος hoc est, potentia, et sapientia Dei, necesse est regnare primum sapientiam, per quam subjicientur omnia, λόγῳ enim et subsistunt, et subjicientur omnia : quoniam et dicitur, et dictum est, quod λόγος hoc est Filius, subjicit omnia et idcirco adjecit Paulus : « Quousque ponat ini- » micos omnes ejus sub pedibus ipsius. » Quis? Cujus?

[1] I Cor. VIII, 6. — [2] I Cor. XV, 24.

manifeste, quia Filius Patris. Sed quoniam in Filio Pater, idcirco Pater Filio subjecit omnia, et ideo maxime filios inimicos habet, non Pater, et quoniam ambo, id est, bona ambiguitas intellectus, et idcirco ὁμοούσιοι postremus inimicus evacuabitur mors : si enim Jesus vita est, et æterna vita, evacuabitur a vita mors : omnia igitur Jesus, id est, Filius subjicit Patri. Sed quoniam ὁμοούσιον Patri, et ipsa substantia, et ipsa potentia, secundum quod primum est esse Patrem, et quod esse primum est, secundum autem operari, vivere, intelligere, quoniam duobus causa est quod primum, necesse est dicere Patrem subjicere Filio. Dicit ergo, « cum tradiderit » regnum Deo et Patri[1], » necessario Filius, et cum evacuaverit omnem principatum et potentiam, necessario filius. Dicit rursus : cum autem omnia subjecta sunt, manifestum quod extra ipsum qui subjecit ipsi omnia non parva intelligentia.

XXII. Sed nunc dimittamus. Quid vult nos intelligere, quod Deus causa qui sit, et præpotens, et præprincipium potentiæ, ipse fecit omnia? cum Filius facit : et si Pater in Filio, et Filius in Patre ipse in Filio facit : quæ Filius facit, et quæ Pater facit, Filius facit indifferenter, igitur aut Patri, aut Filio dantur omnia, sive operationes, sive requies : in altero enim ad alterutrum, et nihil alterum, quod in uno alterum. Et idcirco unum solum, et nihil alterum, sed subsistentia propria et Pater et Filius est, ab una ex Patre substantia Filius autem, hoc est, λόγος activa potentia est, et quæ faciat, et quæ vivificet, et sit intelligentialis : omnia igitur justa et generat, et facit secundum vitam, et regenerat secundum intelligentiam veritatis et Dei, quam dat Jesus omnibus, λόγος cum sit,

[1] 1 Cor. xv, 25.

omnium et intellectuum, et universaliter omnium quæ sunt. Si igitur iste generat, et iste regenerat omnia, iste subjicit omnia, non solum homines, sed et ut dicit Paulus, omnem principatum, et omnem potentiam, numquid ista ut homo, an ut λόγος. Etenim ipsum subjicere non temporis solum ejus, ex quo de Maria Filius, sed et ante, et postea. Si enim diluvium factum est, si Sodoma et Gomorrha incensa, si hæc et talia multa facta sunt, si in præsentia prima triumphat inimicos in semetipso, si in secunda præsentia novissimus inimicus evacuabitur, mors, Filius, λόγος facit ista, sed potentia paterna. Facit igitur omnia Spiritus spiritualia, tunc et ipse subjicietur Deo, subjicienti ei omnia : evacuatis enim omnibus, requiescit activa potentia, et erit in ipso Deus secundum quod est esse, et secundum quod est quiescere, in aliis autem omnibus spiritualiter secundum suam et potentiam, et substantiam. Et hoc est, « ut » sit Deus omnia in omnibus : » non enim omnia in unoquoque, sed omnia in omnibus : Manebunt igitur omnia, sed Deo existente in omnibus, et ideo omnia erit Deus, quod omnia erunt Deo plena. Dicamus et alia : « Non enim erubesco Evangelium Dei[1]. » Virtutem et potentiam Paulus dicit Christum Jesum, hoc enim Evangelium dicit et de isto, Christus ergo Dei et sapientia et virtus. Quid deinde sapientia et virtus Dei? non ipse Deus? Non enim ut in corporibus, aut in corporalibus, aliud est oculus, aliud visio. Aut in igne, aliud ignis, aliud lumen ejus : eget enim oculus et ignis alterius alicujus, et oculus alterius luminis, ut si ex ipso, et in ipso, visio ignis et aëris, ut sit ex ipso lumen. Sed sicuti visionis potentia in se habet visionem tunc foris existentem cum operatur potentia visionis, et generatur

[1] Rom. I, 16.

a potentia visionis visio, unigenita ea ipsa : nihil enim aliud ab ea gignitur, et ad potentiam visionis visio est, non intus, solum, sed et intus in potentia, in actione magis foris, et ideo ad potentiam, quippe visio cum sit, ὁμοούσιον ergo visionis potentiæ visio, et unum totum. Et potentia quidem quiescit, visio autem in motu est : et per visionem omnia visibilia fiunt, et passiones circa visionem sunt, visionis potentia impassibili existente, et sine passione visionem generante. Sic igitur et virtus et sapientia Dei ipse Deus, est totum, quod simplex, et quod unum, et unus, et ejusdem substantiæ, et simul ex æterno, et a Patre, qui sui generator est existens. Sapientia igitur et virtus operationis, hanc enim virtutem nunc significat : conjunxit enim sapientiam et virtutem. Ergo horum potentia est Deus, et ideo Pater, quod ab ipso ista : gignit enim ista in actionem et impassibiliter, quod ὁμοούσια sunt potentia et actio et Deus, et Dei virtus, et sapientia : quæ cum activa sunt, juxta ea quæ foris sunt curam habentia, ad Deum sunt semper sapientiam dantia, semper vivificantia, non Deum, sed a Deo factam per semetipsa omnem creaturam, et si qua passio, in actione passio est. Isto modo sive λόγος est Jesus, sive lumen, sive refulgentia, sive forma, sive imago, sive virtus et sapientia, sive character, sive vita ὁμοούσιον apparebit λόγος et Deus Pater, et Filius, Spiritus, et Christus. Adhuc inducamus eadem ipsa. Vitam dicentes Christum, quomodo ὁμοούσιος est Deo : dicit Joannes : « Quod factum est, in ipso vita erat. » Et iterum : « Sicuti enim Pater habet vitam in seme- » tipso, sic et Filio dedit vitam habere in semetipso[1]. » Quid tam simul? Quid tam idem? Habet Pater in se vitam? habet et Filius in semet vitam : Quid est ha-

[1] Joan. v, 26.

bere vitam, in se ipso? Ipsum sibi vitam esse, non ab alio accipere vitam, sed a seipso et aliis dare. Dicit aliquis similis substantiæ esse, non tamen ὁμοούσιον esse. Illud jam dictum, quoniam, simile substantia non dicitur. Neque enim est juxta quod substantia est, magis autem si ejusdem substantiæ est, idem substantia dicitur, non simile : simile enim juxta qualitates, ut ignis substantia est, ét aër, secundum substantiam idem, ὕλη enim ambo qualitatibus autem simile, aut dissimile, notione virtutum, et aliis simile. Dic et terra, et aqua gravitate et densitate, aut aliis talibus et istud accidit, quæcumque sint similia, eadem esse dissimilia, alia et alia qualitate. Simile enim non idem, neque idem unum sed idem geminum : unum et ista non substantia, sed numero unum. Nos nunc de substantia perquirimus, quæ in Deo, aut Filio, aut ipsa est, aut eadem : aut modo quodam et ipsa et eadem. Quomodo ergo ipsa est adventante Filio, et tanta faciente et in cœlo et in terra, et intrante in carnem? Quomodo Jesus Filius, quod significat Patrem, quomodo tres sunt substantiæ, Deus, λόγος Spiritus sanctus non enim oportet dicere, nec fas est dicere, unam esse substantiam, tres esse personas. Si enim ista ipsa substantia et egit omnia, et passa est, Patripassiani ergo et nos, absit. Quid igitur? eadem est? Non ipsa, sed si istud, aut præexistente substantia duo, aut ab eadem scissione, aut amissione partis ejusdem ipsa facta est eadem neque dimissione, neque diminutione Filius natus est, sed perfectus Pater, et semper perfectus, et semper Pater : perfectus Filius, et semper perfectus, et ex æterno et in æternum Filius. Quomodo igitur eadem, in duobus enim quæ eadem? sed Pater et Filius unum, et qui Pater, Pater : et qui Filius, Filius. Et non idem Pater et Filius,

nec idem Filius Pater ejus cujus Filius est. Non ergo unum sunt neque ipsa, neque eadem est substantia. Relinquitur ergo modo quodam esse et ipsam et eamdem: Non enim fas est dicere alterius esse substantiæ Patrem et Filium: quoniam quod sit ipsa dicemus, sive Deum et λόγον dicemus, sive Deum et Dei virtutem sapientiam. Sive quod est esse et vitam, sive quod est esse intelligere, aut intelligentiam, sive esse et vitam intelligere, sive Patrem et Filium, sive lumen et effulgentiam, sive Deum et Characterem, sive Deum et formam et imaginem, sive substantiam et speciem, sicut ibi, non ut hic, sive substantiam et motionem, sive potentiam et actionem, sive silentium et effatum ipsum substantiam esse confitendum. Deum enim quod est esse dicentes, Filium vitam, quomodo separamus vitam ab eo quod est esse? sive in Patre, sive in Filio? Etenim Pater in se ipso habet vitam, et Filius, excepto quod Filius a Patre accepit quod habet. Pater ergo et Filius a se orti, a se potentes ad vitam, sic mihi intellige habere dicere? quomodo Evangelium, et Pater enim habet in se vitam. Habere ergo non quasi aliud sed ipsum est, sed in intellectu. Ista diximus: Si igitur Pater in semetipso habet vitam, vita est, et substantia ejus vita est, et sic Filius. Dicit enim: « Ego sum vita, » Pater ergo vita est, et Filius vita. Omnis vita juxta quod vita est motus est, vivificans quibus posse est vivificari. Et idcirco definitio animæ et vitæ ista est: quod a se movetur esse. Et ut substantia ejus istud dicitur, multo magis ergo ista in Deo et λόγος.

XXIII. Quid ergo dicemus? vita Pater et substantia est, et se movens substantia, et nihil aliud se movens motio nisi vita ipsa: igitur et substantia, et vita? Sed

[1] Joan. XIV, 6.

quoniam in motu intelligentia quasi aliud adintelligitur, et non perfecte aliud. Ipsum autem vivere ad aliud veluti mixtione in utroque alterius, juxta quod vita est, et motus est, unum est. Rursus juxta quod motus est, et vita est, idipsum aliud unum, et idcirco eadem substantia : Sed sive ipsa, sive eadem, ὁμοούσιον necessario et simul est : quoniam duo simul sunt, etenim sine altero nunquam fuit alterum. Unum ergo et unum sunt ista. Hoc igitur quod est esse vitam, et per semet esse motionem, Pater est : Hoc autem quod est motum esse, et per semet esse vitam, Filius est. Causa enim motionis vita. Pater ergo et magis principalis vita, motionem requiescentem habens in abscondito, et intus se moventem : Filius autem in manifesto motio, et ideo Filius, quoniam ab eo quod est intus processit. Magis autem motio existens, quod in manifesto. Isto modo et vita Filius a Patre vita, qui sic accipit vitam esse a præprincipali principio. Natum universale ab universali, tota ex tota, et idcirco dicit : « Vivens Pater misit me, et » ego vivo propter ipsum. » Si igitur generans in vita, et Filius secundum motionem Filium, secundum autem motum vitam esse, vitam Filio dante Patre in motionem, generationem et simul vitam, ipse autem in semetipso ὁμοούσιον ergo Pater et Filius et unum est semper, et ex æterno natus est, et alter in altero, et inseparabilis separatio, et in Patre Filius, et in Filio Pater, et maxime Filius actio, quoniam Filius cum actione vita : Pater autem secundum id quod est esse, vita; et secundum quod est vitam esse, actio. Manet igitur Pater, et impassibilis manet. Operatur Filius, et in manifestationem ducit. Et Deus intus operatur, existente actione juxta potentiam. Et in Patre, et in Filio juxta actionem actio est.

XXIV. Ista hujusmodi oportet revocare ad illa omnia quæ præposuimus, sive Deus est λόγος sive lumen et effulgentia, sive silentium (1) et effatum, sive alia in quibus unum et simul et ὁμοούσιον apparet, et ingenita generatio. Ubi igitur habet locum quod simile est ὁμοούσιον dicere? qua causa dicitur? Semper et mysterium totum hoc est : Unus Deus et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unus Deus. Simile ergo quomodo unus Deus? At ὁμοούσιον necessario unus Deus. Si enim velut non simul, necessario duo, si autem simile illud alterum, necessario alterum ὁμοούσιον ergo necessario alterius substantiæ : Isti Ariani, isti Lucianistæ, isti Eusebiani, isti Illyriciani, sed abjicientes aliqua, auferentes aliqua, et mutantes, omnes diversæ opinionis hæretici. Huc accedit, si ὁμοούσιον Pater et Filius, quomodo dicit Salvator : « Ego sum ve- » ritas? » Si id quod dictum est verum est, Filius cum sit veritas : minor Pater, similis qui sit veritati, non veritas. Quanta blasphemia ista? Si autem veritas Deus, veritas Filius, sicuti ipsi Filius dicit, et vere dicit, ὁμοούσιον Deus est Filius, non ergo duplex, sed una semper veritas, et valde foris, et deorsum valde, quod est simile veritati, quod forte in mundo existat similitudo veritatis, ubi et error, et corruptio, et omnis passio. Ipsum ergo veritatem esse substantia est, non enim aliud substantia, aliud veritas : quod enim simplex, hoc veritas, simplex Deus, simplex Filius, veritas Deus, veritas Filius, et Deus et Filius una veritas : Veritas enim in semetipsa veritas : Item si similis veritati est Filius, id est, quod simile est ducit, quæ ducit? si autem veritas, in veritatem ducit. Sed enim ad Deum ducit, et Deus veritas, in veritatem ducit ergo. Sed impossibile, cum ipse veritas non sit, in veritatem ducere : Veritas ergo et

Pater, et Filius, sicuti et dicitur : « Quem mittit an me » Pater, iste ad me veniet. »

XXV. Ex istis omnibus non solum concluditur, sed manifesta efficitur confessio ; extra mutationem esse motum in Deo : Non enim localis neque cum passione generatio, aut corruptione aut augmento, vel minutione, neque aliqua immutatione, est enim movere ibi, et moveri ipsum quod est esse simul et ipsum, et simplex, et intellectu, unum in uno, sicut in potentia, et actione. Semper quidem, ὁμοούσιον in eo quod est esse, secundum autem agere ab eo quod est esse, Filius, et Pater. Sed sicuti dictum est, et in Filio Pater, et in Patre Filius : num timor ex isto nascitur, esse nos ista dicentes quasi Patripassianos? Multum differt serpentinum dogma a veritate, illi enim Deum solum esse dicunt, quem nos Patrem dicimus, ipsum solum existentem et effectorem omnium, et venisse non solum in mundum, sed et in carnem, et alia omnia, quæ nos Filium fecisse dicimus. Si enim dicimus Patrem, Patrem : et Filium, Filium : unum et dicentes, et ideo λόγος, id quod unum, non solum unum dicentes, sed unum et unum. Aliud autem impassibile, unum aliud passum, quomodo ergo Patripassiani sumus? Deus enim nec procedit a semetipso, neque in manifesto actio est, neque velut in motione : quod intus motio veluti non est motio, λόγος autem qui sit in motionis potentia, magis motio et actio est, fertur potentia sua in effectionem eorum quæ sunt? quo enim λόγος, hoc causa est eorum quæ sunt, quo autem causa, hoc non in se manet semper, qui sit in eo quod est λόγος. Et secundum hoc est iste inversibilis et immutabilis, sed in iis quæ sunt juxta genera eorum, quæ sunt alius et alius, ipso quo universalis λόγος est, in Patre manens idem ipse. Passiones igitur ubi? neque in Patre,

neque in Filio : sed juxta quæ sunt genere suo non recipienda, virtutem totam τοῦ λόγου quodlibet universalis : unoquoque existente, et illo distribuente suum proprium : ut Angelorum, Potentiarum, Thronorum, Dominationum, Potestatum, animarum, et sensibilium, et ipsius carnis. Passio igitur in istis, et juxta hæc non τοῦ λόγου, hoc est, Filii. Secundum carnem ergo Salvator passus est, secundum spiritum autem quod erat, sive passione. Unde differt nostrum dogma a Patripassianis. Non enim Filium esse passio est, sicuti dictum, nec facere aliquid nec loqui : Divina enim potentia sine passione fiunt omnia, et ista magis sua, et substantialis, et divina motio est, non passio. Deinde de isto non fuerunt Patripassiani, sed de cruce : Quod Pater crucifixus est dicentes sacrilegi : Impassibili passiones implicantes, et non intelligentes, necessario aliquid impassibile esse, si est aliud quod patiatur. Nos tamen impassibilem et Filium dicimus, juxta autem quod λόγος caro factus est, passibilem. At vero miseratio, et ira, et gaudium, et tristitia, et alia hujusmodi ibi non sunt passiones, sed natura, et substantia. Si igitur spiritus benevolentia, ipse per se optimus, quibusdam in vitam, quibusdam in mortem est, non sua natura mutatus, sed patientium materia et voluntate, signaturam immutabilem Divinitas pro accipientibus aut ut oportet, aut aliter affici dicitur, vel pati : quoniam a nostris sensibus quæ divina sunt æstimamus. In sensibilibus enim juxta quod animal est animal, hoc est, anima utens corpore, vel corpus animatum, juxta sensum pati dicitur : vere autem neque per semet solius animæ sunt passiones, multo magis spiritus λόγου et Dei. Impassibilis enim divina Natura est.

XXVI. Discedant ergo Patripassiani, quoniam nos et

Patrem dicimus et Filium, ipsum solum passibilem juxta motum in hyle. Discedant Ariani, quoniam nos naturæ Filium dicimus, ante omnem creaturam genitum. Discedant et ἀπὸ τοῦ ὄντος dicentes Christum esse, quod a Deo factus sit, qui Deus ὄν est. Nos enim Filium dicimus naturam, et a Patre ipsum esse, et in Patre. Discedant Marcelli et Photini discipuli, ipsum enim Verbum dicimus in carne fuisse, non aliud Verbum esse, et aliud hominem, in quo Christum dicunt esse, sed ipsum λόγον carnem induisse. Illi enim dicunt esse et Deum, et λόγον, et Spiritum. Quartum autem Filium, id est hominem, qui ex Maria, quem assumpsit λόγος et ut ministrum rexit cui homini dicunt, et sedem paratam esse. Exciderunt ergo a Trinitate. Si autem manet Trinitas sola, ipse homo et λόγος quem λόγον nos supra Filium demonstravimus. Non autem hoc significat : et λόγος, caro factus est, corruptus λόγος in carnem conversus est, sed λόγος, per quem effecta sunt omnia, et omnia effectus, et caro factus est, ut in carne cum esset, totum hominem sua passione et morte juxta passiones corporis mercaretur. Si enim non erat ipse homo de Maria, quare exinanivit semetipsum? Et quid est « formam servi accipiens? » et quid rursus est, et λόγος « caro factus est? » Discedant et Basilii, ὁμοούσιον. Non enim ὁμοούσιον dicimus, et veritate, et juxta Synodum in Nicæapoli. Sic enim et Pater, et Filius unum ambo, et semper, et simul ambo, et quoniam ὁμοούσιον. Quod autem ὁμοούσιον dicunt, et si confitentur Filium a Patre habere substantiam, sed aliud quidam dicunt, dicentes neque generatione Filium, neque faciendo esse a Deo, sed compulsu istorum duorum, et generationis et faciendi, velut lapidis et ferri, atque inde emitti flammam. Ista dicentes occulti Ariani sunt. Primum non generatione

dicentes Dei Filium esse, sed factura, quod dogma est Arii, factura enim est, quod a compulsu exilit, et ex nihilo est. Non enim a ferro aut lapide flamma, quod maxime Arius insanus sapit. Etsi collisio facta est, fuit quando non fuit : et si compulsum faciendi et generatione factus est Filius, præextitit factio et generatio antequam fuisset Filius. Posteriora autem ista. Quomodo ergo compulsio? Et hoc Arii : deinde quomodo ista collisio : et quorum et in quo? Numquid voluntatum in Deo concursio? Numquid passionum aut differentiarum, maxime contrariarum motionum? Et si istud passus est Pater, qui est sine passione, et non ex sua substantia apparuit ei Filius : collisione enim duarum aut voluntatum, aut passionum, nec voluntas facta est, nec passio, multomagis nec substantia a substantia paterna, sed extra quædam substantia, quæ ex nihilo existeret de λόγῳ ad Patrem. Suspicari ista impia blasphemia : Diximus de ὁμοούσιος et sufficienter diximus : hoc enim nobis propositum. Quomodo autem si ὁμοούσιον, Filius, et semper cum Patre est, et procedit, et descendit, et ascendit, et mittitur, et facit quæ voluntatis sunt Patris, et quomodo imago cum sit Dei, in dextera sedeat Dei, et quid sit dextera, et quid sedere, et quid est per quem facta sunt omnia, et quomodo omnia, et quid est quod nihil factum est sine ipso, ut quomodo et ipse voluntatem habet, et quæ facit, voluntate Patris facit, et quomodo perfectus, et a perfecto Patre ut imperfectus et corpus accepit, et nunc corpus fert, et si sanctum spiritale, et simile eorum hominum, qui post sancti erunt, et quomodo semperque qui moveatur, et a se genitus potentia quidem Patris, ista enim omnia ὁμοούσιον, definiunt.

XXVII. Si quis dignus sit intelligere, et in isto libro inveniet Fidem sic esse, et permittente Deo, et Jesu

Christo Domino nostro, et Spiritu sancto dicimus, ne quis blasphemiter intelligens meum dogma dixerit, omnia enim a sancta Scriptura et dicuntur, et sunt. Dicemus maxime illud, e quo gignuntur multæ hæreses, quod Evangelia, et Apostolus, et omnis vetus Scriptura de Deo quidem dicit omnia, et de Jesu Christo, hoc est de λόγῳ incarnato, hic enim mysterium salutis nostræ egit, hic nos liberos fecit, redemit : in istum credimus secundum crucem, et juxta resurrectionem a mortuis Salvatorem nostrum, idcirco Paulus dicit : « Non » enim judicavi quidquam scire in vobis, nisi *Jesum* » *Christum*, et hunc crucifixum[1]. » Confitemur igitur Deum Patrem omnipotentem, confitemur Filium unigenitum Jesum Christum, Deum de Deo, lumen verum de vero lumine, formam Dei, qui habet substantiam, de Dei substantia naturam, generationem, Filium simul cum Patre consubstantiatum, quod Græci ὁμοούσιον appellant, primogenitum, ante constitutionem mundi, et Primogenitum ante omnem creaturam, hoc est, et ante substantiam veniendi, et generationis, et revivendi, primogenitum a mortuis λόγον, qui sit omnium universalis λόγος autem ad Deum, λόγον in postremis temporibus incarnatum, et cruce vincentem mortem et omne peccatum, Salvatorem nostrum, judicem omnium semper cum Patre consubstantialem et ὁμοούσιον, potentiam activam a patria Potentia et generantem, et facientem omnia, et substantiam existendi omnium, et generationem, et reviviscentiam : quoniam vita est æterna, et Dei virtus, et sapientia, ipsum inversibilem, mutabilem juxta quod λόγος est, et quod semper λόγος est : juxta autem quod est creare omnia, et maxime juxta in hyle actionem impassibiliter patientem. Ut fons aquarum immutabilis,

[1] 1 Cor. II, 2.

extra omnem motionem, cum fluit, et in flumen advenit, juxta alveum et genera et qualiter terræ creditur pati, semper servans potentiam aquæ suam, et sicuti flumen irrigat terram, nullam diminutionem sentiens, ad hoc quod est esse aquam, sic Christus ille est fluvius, de quo Propheta dicit : « Qui irrigat, et infundit totam ter-» ram[1], » sed Christus totus omne irrigat, et visibilia et invisibilia, flumine vitæ omnium eorum quæ sunt substantia irrigat : In quo autem vita, est Christus : in quo rigat Spiritus sanctus : in quo potentia est vitalitatis, Pater et Deus, totum autem unus Deus. Confitemur ergo et Spiritum sanctum ex Deo Patre omnia habentem, τῷ λόγῳ, hoc est, Jesu Christo tradente illi omnia, quæ Christus habet a Patre. Et isto hujusmodi modo simul confitemur esse hæc tria, ex isto quod unum, et unum Deum, ὁμοούσια ista, et semper simul et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ineffabili potentia, et ineloquibili generatione Filium Dei, Jesum Christum, , λόγος qui sit, et Deum, et imaginem, et formam, et characterem, et refulgentiam Patris, et virtutem, et Sapientiam Dei, per quæ appareat et declaratur Deus in potentia omnium, et existens, et manens, et agens omnia secundum actionem Filii, id est, Jesu Christi, quem incarnatum, et crucifixum, et resurgentem a mortuis et ascendentem in Cœlos, et sedentem ad dexteram Patris, et judicem futurum venire et viventium et mortuorum, Patrem omnis creaturæ et Salvatorem, et voce, et toto corde confitemur semper, ἀμήν. Gratia et pax a Deo Patre, et Filio ejus Jesu Christo Domino nostro, sic ista confitenti in omnia sæcula sæculorum, Spiritus, λόγος νοῦς, sapientia, substantia, utrum idem omnia, an altera a se in-

[1] Jos. v, 10. — [2] Joan. vii, 18.

vicem? Et si idem, communione quadam, an universitate? Si communione quadam, quid primum, quid ex alio, et qua communione? Si universitate et ista, et quæ differentia, et quæ communio? si a se invicem altera omnimodo, altera in alia ut subjectum, alia ut accidens: an juxta alium alterum modum? Si igitur omnimodus altera, et ἑτερόνημα, et alterius substantiæ. Sed nihil omnimodis alterius substantiæ, eorum enim qui sunt ὂν genus et magis genus in eo quod est esse. Sed quoniam esse dupliciter, et ipsum τὸ ὄν, dupliciter, est enim vere esse, est et solum esse. Si igitur τὸ ὂν vere ὄν, et solum ὂν ad omnia ὄντα et solum ὄν, ad solum ὄντα sive, συνωνυμῶς sive, ὁμωνυμῶς dicuntur, non omnimodis altera sunt: participatione igitur cujusdam communionis omnia quæ sunt, ad altera sunt.

XXVIII. Etenim quod τῷ ὄντι est, hoc quod non ὂν est, opponitur, quasi contrarium secundum privationem nulla participione ad se invicem, ergo nec alterum. Si igitur quæ sunt, etiam differentia sint et altera, quadam tamen communione eadem sunt, et secundum istum modum et eadem et altera sunt, et istud duobus modis sive altera in identitate, sive eadem in alteritate, sed si eadem in alteritate, magis in alteritatem vergunt: Si autem altera in identitate, maxime identitas apparet. Quid igitur istis concinat hinc perspiciendum. De Deo et λόγῳ hoc est, de Patre et Filio Dei permissu sufficienter dictum, quoniam unum quæ duo. Dictum et de λόγῳ, hoc est de Filio et de Sipiritu sancto, quod in uno. Si igitur quæ duo, unum, et in uno duo, illud unum in quo sunt duo, quoniam cum illo est, et ex æterno cum ipso semper, quæ simul sunt sibi invicem eadem, duo unum sunt, necesse est igitur ista idem esse. Quomodo istud sit: Audi, ut dico, « Ante omnia quæ vere sunt unum fuit

sive ipsum unum, antequam sit ei esse unum. Illud enim unum oportet dicere et intelligere, quod unam imaginationem alteritatis habet, unum solum, unum simplex, unum per concessionem, unum ante omnem existentiam, ante omnia existentialitatem, et maxime ante omnia inferiora, ante ipsum ὂν, hoc enim unum ante ὂν. Ante omnem igitur essentitatem, substantiam, subsistentiam, et adhuc omnia quæ potentiora unum, sine existentia, sine substantia, sine intelligentia. Supra enim hæc, immensum, invisibile, indiscernibile universaliter, et his quæ in ipso, et his quæ post ipsum, etiam quæ ex ipso. Soli autem sibi et discernibile, et definitum ipsa sua existentia, non actum, ut non quiddam alterum sit ab ipso consistentia, et cognoscentia sui, impartile undique, sine figura, sine qualitate, neque in qualitate : sine qualitate quale, sine colore, sine specie, sine forma, omnibus formis carens. Neque quod sit ipsa forma, qua formantur omnia, et universalium et partilium omnium quæ sunt. Prima causa omnium principiorum, principium omnium intelligentiarum, præintelligentia omnium potentiarum, fortitudo ipsa motione celebrior, ipso statu stabilior. Motione enim ineloquibili status est, statu autem ineffabili superelativa motio est. Continuatione omni densior, distantia universa altior, definitio, universo corpore et major omni magnitudine, omni incorporali purior, omni intelligentia et corpore penetrabilior, omnium potentissimus, potentia potentiarum, omni genere, omni potentia, omni specie majus, totum vero quæ sunt omnia ipsum existens omni toto majus corporali, et incorporali, omni parte magis pars inenarrabili potentia, pura, existens præ omnibus, quæ vere sunt. Hic est Deus, hic Pater, præintelligentia, præexistens et præexistentia, beatitudinem suam et immo

bili motione semetipsum custodiens, et propter istud non indigens aliorum, perfectus super perfectos, tripotens in unalitate, spiritus perfectus et supra spiritum. Non enim spirat, sed tantum spiritus est in eo, quod est ei esse, spiritus spirans in semetipsum, ut sit spiritus, quoniam est spiritús inseparabilis a semetipso, ipse sibi et locus, et habitator in semetipso manens, solus in solo, ubique existens, et nusquam simplicitate, unus qui sit, tres potentias coüniens existentiam omnem, vitam et beatitudinem. Sed ista omnia et unum, et simplex unum, et maxime in potentia ejus quod est esse, hoc est existentia potentia, vitæ et beatitudinis quo enim est et existit potentia, quæ sit existentiæ, ac potentia est vitæ et beatitudinis ipsa per semetipsam, et ideo et λόγος sui ipsius, et vivere, et agens, habens secundum ipsam semetipsius inexistentem existentiam, indiscernibilis spiritus coünitio, divinitas, substantialitas, beatitudo, intelligentialitas, vitalitas, optimitas, et universaliter omnimodis omnia, pure ingenitum πρὸ ὂν, unalitas coünitionis nulla coünitioni : isto igitur uno existente, unum proinde exiliit unum, in substantia unum, in motu unum, et motus enim existentia, quoniam existentia motus. Istud igitur unum existentialiter unum, sed non ut Pater inexistentialiter unum, qui est secundum potentiam existentialiter unum. Habet enim potentiam, et magis habet quod ei futurum est secundum operationem esse, et secundum veritatem non habet, sed est : quoniam potentia, coactio actuosa sit omnia, est sine molestia, et vere omnimodis non egens, quæ sit ab hoc ut sit omnia potentia : Etenim quia potens nata actio eget, agens ipsa unalitas. Igitur ista secundum istud quod esse dicimus unum, unum vita est, quæ sit motio infinita, effectrix aliorum, vel eorum quæ vere sunt, vel eorum quæ

sunt, existens λόγος, ad id quod est esse quæ sunt, omnia a sesemet movens semper in motu, in semetipsa habens motum magis autem ipsa motus est : sic enim Scriptura divina dicit : quod dedit ipse Pater Deus in ipso esse vitam esse. Iste Filius est λόγος, quod est ad Deum, iste per quem facta sunt omnia, iste Filius et filietas tota paternitatis totius semper qui sit et Filius, et ex æterno : Filius autem et semet mota motione, potentia enim progrediente, et veluti immobili præexistentia, et non mota juxta quod potentia fuit. Ista motio nusquam requiescit et a semetipsa exurgens, et in omne genus motus festinans : quippe vita quæ sit infinita, et ipsa in vivificatione veluti foris apparuit. Necessario igitur vita nata est, vita autem Filius, vita motio, a vitali præexistentia vita existentia in constitutione, et apparentia omnium totorum, quæ juxta potentiam Pater est, ut ab eorum quæ vere sunt intelligentia præintelligentia apparet. Ista igitur existentia totius existentiæ est vita, et juxta quod vita motus quasi fœmineam sortita est potentiam, hoc quod concupivit vivificare. Sed quoniam sicut demonstratum, ista motio una cum sit, et vita est sapientia, tota conversa in sapientiam, et magis in existentiam patriam, magis aut retro motæ motionis in patriam potentiam, et ab ipso vivificata vita recurrens in Patrem, vir effecta, descensio enim vita, ascensio sapientia. Spiritus autem et ista, spiritus igitur utraque : in uno duo, et sicut existente vita prima existentia, necessitas fuit in virginalem potentiam subintrare, et masculari Virginis partu virum generari Filium Dei. In prima enim motione, primam dico in apparentiam venientem, veluti defecit a potentia Patris, et in cupiditate insita vivefaciendum, intus quidem existens in semetipsam recurrit : Rursus in semetipsam conversa

venit in suam patriam existentiam, virtute effecta et perfecta in omnipotentem virtutem effectus est perfectus spiritus, nutu in superiora converso, hoc est intro. Sic secundum typum oportuit ordinem esse, et cum est in corpore spiritus, hoc est, Filio Christo, et quasi diminutionem pati, et a Virgine nasci, et ipsa veluti diminutione sua patria virtute, hoc est, existentia diviniore et prima resurgere et renovari, et reverti in Patrem, hoc est, in existentiam et potentiam patriam. Quomodo istud est, adhuc audeo dicere, ut nostra incidentia plurima expositione manifesta sit. Ponamus intelligentiam, secundum istum modum Deus potentia est istarum trium potentiarum existentiæ, vitæ, beatitudinis, hoc est, ejus quod est esse, quod vivere, quod intelligere. Quod autem in unoquoque istorum tria, manifestum et quod est esse primum, et secundum quod est esse secundum ipsum vivere et intelligere, sine ulla unitione, sed simpliciter simplicitas et istud manifestum sicuti demonstratum, illud et tale quod est esse Deum esse manifeste, sicuti demonstratum, potentia potens præstandi quod esse omnibus, non ab eo quod esse ut partem dans et paternam et effectricem potentiæ unicuique quod est esse ei proprium consistens : hoc autem per ministrantem λόγον, hoc est per vitam quæ omnibus præstat vivere, et tunc substitit, aliquis accipiens quod est esse secundum quod est vitam accipere. Si igitur esse Dei, non ab eo quod sibi esse omnibus præstat, sed ministrante hoc quod est vitam esse, ipsum autem vitam esse in eo est quod est Dei, esse unum et idem est quiescenti, quod est esse Patri, cum eo quod est esse vitæ secundum identitatem, motus est ex sua potentia dependens. Et quoniam omnis potentia naturalis est voluntas, voluit vitam movere semetipsam, insita juxta substantiam

motione impassibiliter, erecte in id quod est : Naturalis enim voluntas, non passio. Secundum igitur quod est esse Dei, in quo potentia existentiæ est, substantialitas patria, secundum potentiam, secundum istud esse ipsum et vita est. Si ergo movit vita semetipsam, motio autem voluntas, patria ergo motio, et patria voluntas, quoniam patria potentia vita. Sed si secundum quod est esse vita, motio est, propria ergo motio vitæ est. Sed quoniam motio aliunde ad aliud fertur, veluti ab eo quod est intus foras, quod vita et potentia est, et natura, et voluntas : et maxime istud existentia ipsius ideo effulgentia dicitur esse vel progressio, aut elevati spiritus manifestatio, operatrix in vivefaciendo id quod omne totum est essentitatis. Intus igitur existentis vitæ, juxta quod est motionem esse ipsam vitam, proles ejus quod est Patrem esse vita est : secundum quod motio est. Sed quoniam motio juxta quod motio est nullam elevationem habens, ab eo quod est intus progressa foras est, sicut sensus ab eo qui νοῦς est, potentiam fontanam et universalem accipiens, juxta motionem et intus et foris est : motio enim νοῦς est, sic et vita juxta quod motio est, Filius est factus manifesta motio a motione patria, quæ in occulto est, quæ secundum primam potentiam existentia est. Rursus vita secundum quod motio est, procedens a patria motione, et intus et foris est, sed enim vita motio est : vita igitur et intus et foris est : vivit igitur Deus, vivit ipsa vita, ergo et Deus et vita unum : Igitur ista duo et in unoquoque, et alterum et idem, in Filio igitur Pater, et in Patre Filius. Exclamat igitur veritas, quod ὁμοούσια ista secundum identitatem coünita alteritate. Rursus si Pater vita et Filius vita, quoniam Filius vita cum sit secundum quod motus est, et intus et foris est, vivit Deus, vivit Filius, et foris vivunt omnia ubi-

que Filio existente : Et quoniam in Filio Pater, ubique et Pater. Rursus item quoniam in Filio Pater : cum videritis Filium, et intellexeritis, videbitis et intelligetis Patrem. « Si quis me videt, videt et Patrem[1]. » Propter hoc enim dictum est : Quoniam Filius forma est Patris : non autem nunc forma esse foris extra substantiam intelligitur, neque ut in nobis adjacens substantiæ facies ; sed substantia quædam subsistens, in qua apparet et demonstratur quod occultum et velatum est in alio. Deus autem ut velatum quiddam est : nemo enim videt Deum : forma igitur Filius in quo videtur Deus : Si enim existentia Deus, potentia, substantia motus, et vita in occulto Deus velut sine forma. Ergo si manifesta vita, et manifesta juxta motus potentiam, vita justa motum in occulto, in apparentia, in existente motione intelligitur, pronuntiatur, videtur. Adhuc sic quod est esse, Pater : quod autem vita, Filius cum sit impossibile id quod est esse comprehendere : in occulto enim illud est, vita autem juxta quod vita est, jam et illud est esse : in vita igitur apparet quod est esse, igitur vita ejus quod est esse. Sed enim Pater Deus quod est esse, Filius autem vita, Filius ergo vita Patris Dei forma est, in qua speculatur potentia patria. Credendum igitur in Filium Dei, ut vita in nobis fiat, quæ est et vera, et æterna vita : Si enim habebimus Fidem in Christum Nazaræum, incarnatum de Maria, in Filium Dei, « Fidem habebimus, qui fuit et » effectus est Spiritus incarnatus. » Quomodo istud? Audivi dico. Sed oportet prius videre, quomodo alia cui attribuentur Patri, an Filio? Dico autem Spiritum, λόγον, νοῦν, sanctum Spiritum sapientiam, substantiam, primum Pater et Filius idem, Filius autem et sanctus Spiritus idem : existentia igitur et vita idem, ergo exis-

[1] Joan. XIV, 9.

tentia et beatitudo idem: rursus esse et vita idem, et vita et intelligere idem.

XXIX. Dictum de istis est in libro qui ante istum, et in aliis, quoniam in uno tria, et idcirco eadem tria: συνώνυμα ἄρα τὰ τρία secundum nomen quod obtinet unumquidque istorum potentiam suam. Etenim quod est esse, et vita intelligentia, sic et aliud ad alia, eadem igitur et συνώνυμα eadem congenerata, igitur et consubstantialia ista. Sed quasi apparet alteritas quædam in istis, et maxime, idcirco eadem non ipsa, quædam enim sua potentia in occulto et manifesta alia et sunt, et intelliguntur: existentia autem in eadem potentia simul potentia et consubstantialia sunt, et in istis solis inest unum esse eadem, aliis vero ab istis in idenditate altera esse et eadem. Nunc autem perspiciendum quid significent alia nomina in primis posita. Dico autem spiritus, λόγος, νοῦς sanctus Spiritus, sapientia, substantia. Spiritus substantiæ nomen est vel existentiæ, quod quidem esse significat, et in eo quod quid est et appellatur et intelligitur. Si voles nosse quid est Deus, Spiritus ejus quod sit esse significat: ergo Deus et Spiritus quod est esse significat. Rursus quid est vita? Quod Spiritus. Spiritus ergo et vita quod est esse significat: sic et Spiritus sanctus quod est esse secundum istud ipsum nomen significat, cum differentia duorum primorum uno nomine nominatorum. Quæ differentia substantialis cum sit, quod est esse significat. Ex iis jam apparet, quoniam substantia unoquoque existente quod est esse significat. In istis igitur tribus spiritus substantia, ὁμοούσια ergo: Quoniam Spiritus non diviso Spiritu: quippe unus cum sit in tribus, sed naturæ, potentiæ et actionis una cum sit existentia patria, et ipsi quod est esse habenti tria sese generantia substantia sunt omnipotentia: neque igitur præexistit existentia: Pater

enim suæ ipsius substantiæ generator, et aliorum secundum verticem fontana est existentia : neque scissa est ipsa existentia : et existentia, et potentia in eo quod est esse, in unoquoque istorum trium juxta majestatem omnem et omnipotentiam, et omnibus modis perfectionem, quæ semet generat, ipsam se substituentem, a sese moventem, se semper moventem, consubstantialem, simul potentem ipsum hoc quod sic est esse, et ipsum quod est esse Patre dante. Dicit Salvator : « Omnia quæ habet Pater » mea sunt, et idcirco dixi : ex meo accipiet [1] : » Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audit, loquetur. Sanctus igitur Spiritus si loquitur, a Filio loquitur, ipse autem a Patre. Vox igitur, et λόγος et Verbum, isti tres, propter quod unum tres : Sed Pater quidem in silentio loquitur, Filius in manifesto, et in locutione sanctus Spiritus non in manifesto loquitur, sed quæ loquitur spiritualiter loquitur. Ista igitur tria vera lumina, magis autem unum lumen, verum unus λόγος una vox, unum verbum, hoc est, una potentia activa, consonat, antequam faciet esse quiddam. Animæ autem quod alia substantia sit, manifestum : Facta enim a tripotenti Spiritu, neque pure vox, neque verbum, sed sicut ἠχῷ audit ut loquatur, imago magis vocis quam vox. Et hoc est Joannis, « Vox exclamantis in deserto : » Dirigite viam Domini [2] : » anima enim in deserto, hoc est in mundo exclamat, quoniam scit Dominum Deum et vult mundari, ut Domino fruatur Deo, et ista dicit testimonium de Deo, et præmissa est in mundum ad testimonium testimonii : testimonium enim Dei Jesus Christus, Filius ergo Dei, Filius Joannnes Domini. Etenim Joannes non erat lumen, sed venit ut testimonium diceret de lumine, Verbum igitur, et vox Filius

[1] Joan. xvi, xiv, 19. — [2] Matth. iii, 3.

est, ipse vita, ipse λόγος ipse motus, ipse νοῦς ipse sapientia, ipse existentia, et substantia prima, ipse actio potentialis, ipse ὂν primum vero ὂν ex quo omnia ὄντα et per quem et in quo, qui est medius in Angelo Trinitatis, Patrem declarat præexistentem, et complet sanctum Spiritum in perfectionem : ut enim dicit Paulus beatus : « Evan-» gelium virtus est Dei et sapientia [1], » virtutem Filium significans, quod omnia per ipsum, verbo enim virtutis fient omnia, et sancti Spiritus sapientia perfecta fiunt omnia. Si igitur Deus ista, simul ista tria : Quoniam autem unum duo, omnia simul existunt in coünitione simul existente vita in Patre in qua est sanctus et Spiritus secundum existentiam, quoniam tria unum erant, et semper sunt. Si igitur æterna vita Filius elucescentia est præ-æternæ vitæ, ipse autem vita cognoscentia perfecta et æterna vita : Tunc enim perfecta cum cognoverit et quæ, et cujus sit, quoniam et semetipsa et jussione Patris : Tunc enim in semet existens, non sit infinita, salvans et salvata a semetipsa, necesse est intelligere et dicere : quod potentia Dei in ipsa est, hoc est Pater in Filio, ipsa autem per semetipsam infinita fuit. Et hoc significat : et λόγος caro factus est : Infinito enim motu in inferiora vita descendit, et vivefecit corruptionem, cujus causa universalis λόγος et potentia vitæ caro factus est, ut dixit Angelus : « Spiritus sanctus adveniet in te, et virtus Altissimi » obumbrabit tibi [2]. » Natus est igitur Jesus Christus secundum carnem de Maria, et ex sancto Spiritu, virtute Altissimi. Omnia igitur Christus Dominus noster, caro sanctus Spiritus, Altissimi virtus, λόγος. Ipse implevit mysterium, ut omnis vita cum carne adimpleta lumine æterno recurrat ab omni corruptione in cœlos. Neque igitur solum caro, neque solum sanctus Spiritus, neque

[1] Rom. I, 16 ; I Cor. I, 24. — [2] Luc. I, 35.

solum Spiritus, nec λόγος solum, sed simul omnia Dominus noster Jesus. Sanctus ergo Spiritus omnis beatitudo in prima ingenita generatione, quæ sola generatio est et dicitur, ipse Pater, ipse Filius fuit: Spiritu enim moto a semetipso, hoc est vitæ perfectæ in motione existentis, volentis videre semetipsam, hoc est potentiam suam, Patrem scilicet, facta est ipsa manifestatio sui, quæ generatio est et dicitur, et juxta hoc foris existens: Omnis enim cognoscentia, secundum quod cognoscentia est, foris est ab illo quod cupit cognoscere. Foris autem dico, sicut in inspectione secundum quod est videre semetipsam: quod est scire vel videre potentiam illam præexistentem in patriam. In isto igitur sine intellectu temporis tempore, ab eo quod erat esse veluti egrediens in inspiciendum ipsum quod erat, quoniam ibi omnis motus substantia est alteritas nata, cito in identitatem revenit. Non enim secundum dorsum effulgentia, sed sicuti lumina, aut vultus se intuentes visione in se invicem, idipsum unum eodem modo et perfectum substitit. Lumina autem undique ut vultus se aspicientes sunt, et dorsum non habent, et mystice dicitur Deus, secundum dorsum videtur: nulla igitur diminutione totum semper unum, mansit, maxime potentificata coünitione potentia patria. Sanctus igitur Spiritus motus primus intus, quæ sit excogitatio patria, hoc est suiipsius cognoscentia: Præcognoscentiam enim cognoscentia præcedit. Juxta istum ergo cognoscentiæ modum naturalem foris effectam intelligentiam natus est Filius, vita factus: Non quod non fuerit vita, sed quoniam foris vita magis vita, in motu enim vita. Hic est λόγος qui vocatur Jesus Christus, per quem effecta sunt omnia, semen omnium ad id ut sint, quippe vita qua sine, impossibile est esse aliquid

in iis quæ sunt, et in iis quæ non sunt, quæ consecutiones sunt.

XXX. Quoniam autem diximus unam motionem et eamdem, et λόγον et sanctum Spiritum, λόγον in eo quod vita est: sanctum Spiritum quod est esse cognoscentiam, et intelligentiam esse: Quoniam quæ diximus id ipsum esse vitam et cognoscentiam: et quoniam diximus motam in prima motione intelligentiam: Iste enim ordo naturalis et divinus potentia cum sit, necesse fuit intelligentiam ad suimetipsius cognoscentiam moveri. Natus est Filius λογος qui sit, hoc est vita virtute patria, generante intelligentia, hoc est quod esse omnium quæ sunt, veluti æternum fontem.

XXXI. Non falletur ergo, si quis subintellexerit sanctumSpiritum matrem esse Jesu (2), et supra et deorsum, supra quidem ut dictum, deorsum autem isto modo: Necesse fuit liberationis gratia omne divinum, hoc est seminarium spirituum omnium universaliter existentium, et id quod est esse primum hoc est universalem λογον ab inferiore hyle et corruptione omni incarnari, in mortificationem omnis corruptionis et peccati: tenebræ enim et ignoratio animæ direptæ ab hylicis potentiis eguerunt lumine æterno in auxilium ut λόγος animæ, et λόγος carnis mysterio mortis detrusam corruptione in reviviscentiam, et animas, et carnes per sanctum Spiritum administratorem ad divinas et vivefacientes intelligentias erigerent cognoscentia, fide, amore. Respondit igitur Angelus Mariæ et dixit illi: « Spiritus » sanctus adveniet in te, et virtus altissimi inumbrabit » tibi. » Hæc duo in motu, quæ sunt λόγος et sanctus Spiritus, ad id ut gravida esset Maria, ut ædificaretur caro a carne, Dei templum et domicilium advenerunt: Sanctus quidem Spiritus potentia in motu, generationis enim

principium motus, virtus autem Altissimi ipse λόγος est: virtus enim et sapientia Dei λόγος Jesus. Sed de λόγῳ hoc hoc est de Filio obumbravit tibi, dixit. Perfectum enim, divinum et splendide ut est clarum non capit humana natura. Et hoc significat: et λόγος caro factus est. Magis autem obumbrationem significat, quod dictum est: « Exi- » nanivit semetipsum. » Habemus ergo secundum ordinem præmissa Dei et Patrem, et Filium ὁμοούσιον et ὁμοούσια secundum idenditatem et substantia. Una enim substantia Spiritus, is ipsum esse est. Ipsum esse autem et vita et intelligere est. Ista tria, in singulis quibusque, et ideo una Divinitas, et unum, quod omne unus Deus, quia unum Pater, Filius, sanctus Spiritus: secundum potentiam et actionem solum apparente alteritate: Quod Deus in potentia, et in occulto motu movet et imperat omnia, ut in silentio, λόγος autem Filius, qui est Spiritus sanctus, et voce confabulatur ad generanda omnia secundum vitam, et secundum intelligentiam substituentia, ad id quod est esse omnibus. Ex iis apparet, λόγος ipse et Spiritus sanctus νοῦς et sapientia: idipsum etenim et Paulus dixit divine. « Quis cognovit νοῦν Domini? » Et rursus de ipso: « Virtus et sapientia Dei [1] » Salomon etiam sapientiam de ipso dicit, et multa nomina in Filium revocantur, et ipsum et substantiam dicit Paulus ad Hebræos: « Imago substantiæ ejus. [2] » Et item consubstantialem populum dixit. Et Jeremias: « Quia qui » stetit in substantia mea, et vidit Verbum meum. » Et rursus: « Si stetissent in substantia mea, et audissent » verba mea. » Et Evangelium secundum Matthæum: « Panem nostrum consubstantialem da nobis hodie [1]. » In parabola Lucas: dixit junior de filiis patri: « Da mihi » congruam partem substantiæ. » Et rursus « Ibi dissi-

[1] Rom. XI, 34. 1 Cor. I, 24. — [2] Hab. XI, 3. — [3] Matth. VI, 11.

» pavit substantiam suam [3] : » Quod enim inde descendit, potentias suas non tenuit. Ista animæ sunt, sed dixi istud adversum negantes οὐσίας nomen positum esse in sacris Scripturis. Accedit autem, quod animam, hoc est hominum Deus fecit ad imaginem et similitudinem suam. Quid vero ista significent, audi ut dico : Summus νοῦς et sapientia perfecta, hoc est λόγος universalis, idem ipsum enim in æterno motu, circularis motus erat a σημείῳ primo et in summo vertice circularis existens juxta ipsum σημεῖον cyclica causa inseparabiliter conversa, ut a Patre, et in Patrem, cum Patre existens, incedens, simul existens, et in Patre erat Filius, et in Filio Pater. Prima substantia, et in substantia jam substantia, spiritalis substantia secundum, νοῦν generatrix, et effectrix substantia, præprincipium universæ intelligibilis, et intellectualis et animæ, et hylicæ universæ substantiæ in hyle. Si igitur prima motio vita, inquam, et intelligentia : ista enim illud perfectum unum et solum. Non solum circularis motio ista, sed sphærica, et magis sphæra, et vere omnimodis perfecta sphæra : Si enim esse et vivere et intelligere, et si vita ipsum esse est et intelligentia, et summitates, et medium est in unoquoque, sic et intelligentia : unum igitur istorum tria sunt in se circulata et participantia invicem sibi. Magis autem simul existentia sine aliquo intervallo, sphæra est et prima, et perfecta, et ipsa sola sphæra : at vero alia juxta similitudinem sphæricam magis. Ex ista ratione necessario, et σημεῖον potentia est, et γραμμὴ et γραμμὴν operans σημεῖον est : et a semetipso exiens, et exiens non semper, in mansione, et in motu simul semper simul, κύκλῳ semet circulans undique sphæram esse Deo ubique existente. Quippe cum sit σημεῖον a quo, et in quod omnis motio conversione re-

[3] Luc. XV, 13.

ducitur hic est Deus λόγος totus, νοῦς totus sapientia, omnipotens substantia, substantia quem veremur, quem colimus, solo Spiritu videntes, ipsius nutu et voluntate in ipsum erecti gratia Crucis miserante nos Domino nostro Jesu Christo : ἀμὴν Erecta motione cyclica rectam dico, quod a σημεῖου in σεμεῖον hoc est a Patre in Patrem in apparentia istius motionis et Divinitatis universæ, τὸν λόγον et Filii existit jussione Dei imago juxta imaginem et similitudinem Dei imago imaginis, hoc est Filii : imago enim Patris Filius, ut demonstratum est : hoc autem est, quoniam Filius vita est, imago igitur vitæ anima effecta est. Anima autem cum suo νοῦ ab eo qui νοῦς est, potentia vitæ intellectualis est, non νοῦς est, ad νοῦν quidem respiciens quasi νοῦς est : visio enim ibi unitio est, vergens autem deorsum, et aversa a νοῦ et se et suum νοῦν trahit deorsum : Intelligens tantum effecta, non jam ut intelligibile, sed si sic perseveraverit, eorum quæ super Cœlum sunt mater est, lumen non verum lumen, et quidem cum suo proprio νοῦ lumen. Si vero in inferiora respicit, cum sit petulans, potentia vivificandi fit, vivere quæ faciet in mundum, et ea quæ in mundo usque ad lapidem lapidum more, ipsa etiam cum νοῦ facta. Etenim cum quidem, λόγος sit anima non λόγος cumque in medium spirituum, et intelligibilium, et το ὕλης proprios νοῦ ad utraque conversa, aut divina sit, aut incorporatur : ad intelligentiam etenim suæ licentiæ est, et privatione veri luminis propter scintillam tenuem proprii του νοῦ rursum vocatur, quoniam quidem solum est, tenebrata autem deorsum dicitur. Et enim summitates το ὕλης puriores animandi vim habentes, causa sunt lumini velut in sua descenderet.

XXXII. Quare enim dictum est : et ista discernis,

dicit aliquis, si talis est anima. Quomodo dictum est : « Faciamus hominem juxta imaginem et similitudinem » nostram? » Inspiciendum prius quid est homo, denique quid imago, et quid differt imago a similitudine, et quomodo homo juxta imaginem et similitudinem, non imago ac similitudo effectus sit : et quid est, ad nostram? Dualiter enim homo, quod est in consuetudine, ex corpore et anima intelligitur. Quidam putant ex corpore et anima triplici : Quidam autem ex corpore et anima tres potentias habente. Quidam rursus dicunt ex corpore et νοῦ partili, et anima et spiritu, quo consistit fluens corpus : Adhuc quidam de corpore quadripotenti quatuor elementorum et anima duplici, et duplici του νοῦ. Mea intelligentia hæc : Corpus enim, sicut demonstratum : accepit enim pulverem Deus, et plasmavit Adam, hoc est, fabricata jam terra, summitates terræ et florem habemus principia corporis. Geminum etiam νοῦν geminam animam declarat Evangelium κατα Ματθαιον et Λυκαν : sic enim dicunt « sicut erit et præ- » sentia Filii Hominis : Tunc duo erunt in agro, unus » accipietur, et unus relinquetur : duæ molentes in » pistrino, una accipietur, et una relinquetur. » Lucas autem adjecit de corpore duo, « Ipsa nocte erunt duo in uno lectulo, unus accipietur et alter relinquetur. » Alia autem similiter. Ergo quia in agro λόγος duo sunt, vel νοῦς et λόγος cœlestis, et alius hylicus, Et molentes duæ animæ, cœlestis et hylica, et accipietur igitur cœlestis νοῦς vel λόγος cœlestis anima; hylicus autem λόγος et anima relinquetur. Quomodo istud, audi. Homo ex anima et corpore confitendus. Ex corpore, quod a terra compositum, habet ergo animam terra hylicam, et factus est Adam, juxta corpus animal, siculi est animal de aqua et

1 Matth. xxiv, 37.

terra. Alia animalia in animam vivam, sed Adam non sic, insufflavit enim Deus in faciem ejus ibi omnem potentiam sensibilem, cui adest νοῦς in discretionem sensus. Alia igitur anima divinior cum suo νοῦ : sensibili enim potentiæ hylicus νοῦς est insitus, et consubstantialis hylicæ. Si igitur istud est, λόγος, cœlestis, hoc est νοῦς vel Spiritus divinis est in anima divina. Ipsa autem divina anima in hylico spiritu, hylicus autem spiritus in hylica anima, hylica autem anima in carnali corpore, quod oportet purgari cum tribus omnibus, ut accipiat lumen æternum, et æternam vitam : hoc autem perficit fides in Christo.

XXXIII. Dicamus igitur quomodo talis anima juxta imaginem Dei, et juxta similitudinem effecta sit, et si sola anima homo, ut dicit Paulus, alius terrenus, alius animalis, alius spiritalis, et ista omnia in uno homine, sed maxime hominem interiorem frequenter dicit, sic enim est anima : colligit enim νοῦν, et divinam animam; et dixit cœlestem hominem, reliquum autem terrenum hominem [1]. Si istud est, anima nostra juxta imaginem est Dei, et Domini Jesu Christi : Si enim Christus vita, at λόγος est, imago est Dei, et qua imagine perspicitur Pater Deus, hoc est quod est esse in vita : hoc est enim imago ut dictum est, et sic est Christus vita, quod est autem vivere, hoc est λόγος : ipsa autem vita, hoc est quod est esse, hoc autem quod est esse, Pater est : Et si rursus ipsa vita hoc est quod intelligere : id autem est sanctus Spiritus, et tria ista sunt omnia, et in unoquoque tria, et unum tria et omnino ὁμοούσια. Si igitur anima, secundum quod anima est, et animæ esse est, et vivere et intelligere est : tria ergo superiores Triados anima est, ut imago imaginis? Est enim

1 Cor. xv, 47.

juxta quod anima est in eo quod est esse, et vitam dans, et intelligentiam, ante intelligere simul habens, ὁμοούσια in uno, et sunt singula ut sua substantia, non scissione, non divisione, non effusione, nec potentione, neque partu præcisa, sed sempiterna tria : aliud existens in alio existente, et ista substantialiter; juxta imaginem ergo. Et sicut Pater esse est, Filius autem duo, sed in motu et in actu, sic anima in eo quod anima, ut potentia patria : vivificatio autem et intelligentia in motu : Ista ergo esse animæ juxta imaginem Patris et Filii : sic autem esse juxta similitudinem, ὁμοούσιον ergo etiam ipsa in sua unalitate, et simili substantia : in triplici potentia, ipsa generans, ergo ipsa se movens, et semper in motu in mundo motionum, fons et principium, sicuti Pater et Filius ipsius animæ motionis et creator, et præcausa, et præprincipium. Adhuc dico in occulto mysterium magnum, sicuti divinior Trinitas unalis, secundum quod per se effulgenter fecit animam in mundo intellectibili in substantiam et propriam substantiam, quam proprie dicimus substantiam, sic animæ Trinitas unalis secunda explicavit imaginationem in sensibili mundo, ipsa anima semper quæ sursum sit mundanas animas gignens, et istum ergo juxta imaginem et similitudinem. Videamus ergo si et juxta carnem quidem, et juxta carnem dicunt præ divinatione, quoniam futurum erat ut Jesus indueret carnem. Ego autem dico forte si et in isto quod λόγος, et carnis est λόγον, et Deus et corporalis, et super omne corpus dicitur : potentia enim universorum et omnium Deus, non frustra secundum imaginem corporis. Si enim futurum est nostrum corpus et carnem resurgere, et induere incorruptionem, et fieri spiritualis caro, siciti et Salvator noster juxta omnia et fuit, et resurrexit,

et ascendit, et futurum est ut veniat : et si post resurrectionem immutabitur, accipientes spiritale indumentum, nihil impedit juxta imaginem carnis superioris τοῦ λόγου hominem factum esse. Ad istud enim testimonium dicit Propheta, dicens : et fecit Deus hominem juxta imaginem Dei. Si fecit Deus secundum imaginem, Pater juxta Filii imaginem [1]. Si autem istud, fecit ipsum masculum et fœminam, ut prædictum est fecit hominem juxta imaginem Dei, manifestum quoniam et juxta corpus et carnem valde et mystice, τῷ λόγῳ in mare et fœmina existente : quoniam ipse sibimet filius erat, in primo et secundo partu spiritaliter et carnaliter. Gratia Deo Patri, et Filio ejus, Domino nostro Jesu Christo, ex æterno in omnia sæcula sæculorum, Amen.

[1] Gen. 1, 26.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

ADVERSUS ARIUM,

LIBER II.

I. Deum omnipotentem omnes fatemur, Christum Jesum nos nunc, mox tamen fatebuntur omnes, quibus fides in Christum Filium. De utroque quod sint ambo, et singuli : quippe ut Pater Deus, Filius Jesus Christus, tota nobis Religio est, et spes tota, et in isto fides. Sed cum fatemur singulos duos, unum tamen Deum dicimus, et ambos unum Deum, quod et Pater sit in Filio, et Filius in Patre. Alii unum Deum dicunt Patrem solum, Filium vero hominem, sed hos nunc omittamus : Etenim Jesum Filium cum dicimus et antequam de Maria nasceretur, fuisse Filium confitemur : Nam si in principio fuit λόγος, et λόγος, fuit ad Deum, et Deus fuit ipse λόγος, et hoc fuit in principio, qui cum postea λόγος, caro factus est, idem est λόγον esse et Jesum : Si enim « in principio erat λόγος, in principio Filius, qui postea in carne Jesus, propter mysterium, quod mandato Patris implevit. Fatendum est igitur a principio fuisse Filium : de Patris substantia, an extra dicimus? Sed istud quærendum. Num Deum non fate-

mur esse? Fatemur. Qui igitur esse istud ἀνούσιον dicimus, an ενούσιον ? id est sine substantia an substantiam? ἀνούσιον inquiunt. Accipio, sed quæro ἀνούσιον quomodo, qui substantia non sit omnino? an qui supra substantiam sit, id est ὑπερούσιον? Sine substantia quis dicat, Deum qui esse fateatur? Esse enim illi substantia sua, non illa nobis nota, sed ipse quod est ipsum esse, est ipse non ex substantia, sed ipsa substantia, parens omnium, a se sibi esse tribuens, prima substantia, universalis substantia ante substantiam substantia. Per id igitur quod ὑπερούσιος est, ἀνούσιος a quibusdam dicitur, non quod sit sine substantia, quippe cum sit : veneremur ergo Deum, et esse dicamus, id est ενούσιον, qui constituit omnia, cœlum et terram, mundum, spiritus, Angelos, animas, animalia, et hominen ad imaginem, et similitudinem imaginis eorum.

II. Quid igitur cum sit ενούσιος? Deus pater utique dicitur, sic fatemur, et Pater Unigeniti, omnium fides ista. Num igitur fallit intelligentiam verbum, ambigo suo? Genuit enim vos, et de hominibus dixit Deus, si igitur significat genui et creavi, ut creaturam, et naturaliter de mea substantia genui. Quid magis unigenito? quid ei qui Filius est? quid ei qui unus et solus : quid ei in quod Pater est? quid ei qui in Patre est? quid ei qui λόγος est, qui « in principio erat, et erat apud Deum et Deus » est, et « per quem facta sunt omnia, et sine quo fac- » tum est nihil [1]. » Quid autem hoc significat, quod Christus unigenitus? Si enim Deus omnium Pater est secundum creaturam, quomodo hujus unigeniti Pater si non alio modo et ex substantia, non ex nihilo? Erat autem non alia substantia ante omnia quam Patris : de Patris ergo substantia Christus. Age : nunc esse in Christum fatemur. Quæramus eodem modo hoc, esse ἀνούσιον

[1] Joan. 1, 2.

est an, ἀνουσιον? Jam supra dictum ἀνούσιον esse non posse cuisitesse. Quid igitur? istud esse, unde est; ἐκ τοῦ ἀνούσιον, an ἐκ τοῦ ενούσιον, id est, ab eo quod est esse, an ab eo quod est non esse; Deus, ut inquiunt, esse est : Christus item esse, sed cœpit tamen. Verum hoc est. Sed istud esse quod cœpit, ab eo cœpit, quod fuit aliquomodo fuisse, ut omnia divina, et a divinis orta, potentia semper sunt ac fuerunt : processus autem eorum actus est et ex motu manifestatio, et quidem natalis : Quid enim Dei nascitur, cum Deus sit ingenitus; an illud; credibile est, aut fas est dicere, ex nihilo vel natum esse Christum, quem dicimus Dei Filium? qui est Dominus majestatis; et cætera quæ supra diximus et in aliis libris. Hoc vero postremo hæresis dicit, cui similis et illa est, vel quæ a Maria dicit cœpisse Christum, vel quæ non ipsum λόγον induisse carnem, sed assumpsisse hominem, ut cum ipse λόγος regeret, atque hoc Marcellus : quod superius autem Photinus.

III. Excludamus igitur omnes qui hæc atque hujusmodi de Christo sentiunt; loquamur cum his, qui Christum Dei Filium dicunt, et filium natum, quippe cum fateantur unigenitum, genitum utique, non factum. Parum istud est, adjiciunt, de Patre Filium, de Deo Deum, de vero lumine lumen verum, utique et consequentia de Spiritu, Spiritum, et in Patre Filium, et in Filio Patrem, hæc cum fateantur consilio nullo, ratione timoris potius quam veritatis. Alii substantiam hic nominandam negant, alii nominant, sed similem volunt, non eamdem dicere. Quibus illud primum perspiciendum est, quod Propheta Isaias dixit : « Nullus fuit ante me » Deus, et post me nullus erit similis Deus[1]. » Si Filius Christus, utique post Deum Christus, nullus autem simi-

[1] Isai. XLIII, 10.

milis post Deum, Christus ergo non similis Deo. Aut si non post Deum, certe cum Deo, nam ante Deum nullo modo ὁμοούσιον. Et David sic« Nullus similis tibi. » Deinde quod multis docuimus, substantia in eo quod substantia est, maxime si sit ejusdem generis, et hæc in duobus pluribusve sit, hæc eadem non similis dicitur esse substantia, ut anima substantia est, sunt licet multæ animæ, in eo quod animæ sunt, una est illis eademque substantia. Non quod præcesserit illa substantia et præextiterit, sed simul semper extiterit, ita et in cæteris. Quanto magis in Deo? cum ipse sit origo substantiæ, cum quo divino quodam ortu Filius a Patre accepta substantia, semper cum eo, et in eo, ut alter atque idem ejusdem substantiæ, nulla vel illius diminutione, vel hujus acceptione consubstantiali completiva unalitate Deus atque virtus ejus semper qui fierit, et semper extiterit, hoc est Deus et λόγος, Deus et forma ejus, Pater et Filius, Deus et Jesus Christus, Deus et virtus sapientia, ὁμοούσιον, ergo hoc si dictum ὁμοούσιον ut ὁμοούσιον, cum in eadem sunt specie simul existentes ὁμοειδής ejusdem temporis et ætatis. Hic vero ὁμοηλικής significat consubstantiale simul et substantiam, sine composito vel discretione, sed simul semper quod sit rerum virtutibus actionibusque discretum.

IV. Hic oriuntur quæstiones : Prima, quod in sacris Scripturis substantiæ mentio facta non sit, et magis non ὁμοούσιον non sit lectum. Alia quod si hoc ita est, compassus est Filio Pater : Tertia, quod si hoc ita sit, neque Pater major, neque minor Filius, neque alius mittens, alius missus. Et hæc et hujuscemodi talia. Primum igitur illud de substantia videamus, non est in Deo substantia, neque in Christo : An non est lectum? si non est ut supra diximus : quia omnino

non est, sic accipimus, an quia omnino supra substantiam est, Deum non esse nobis nefas dicere : substantia est enim quod Deus est, quod spiritus, quod lumen est. Cur enim addimus et verum lumen? Etenim in divinis, et in Deo sic accipiemus substantiam, ut in hylicis corpora, et in corporalibus animum. Hæc enim est ibi substantia, esse supra substantiam : Deum esse omnes fatentur cum sit potentia substantiæ, et ideo supra substantiam atque ex hoc substantia : etenim potentiæ inest esse. Certe Deus omnipotens est, et quorum origo vel causa est, ipse ille omnia est, virtute scilicet et modo quodam, unde dictum a Paulo : « Ut sit Deus omnia » in omnibus, » ergo et ὄν est, et existens, et substantia, quæ omnia cum sit : quia parens omnium est, potentia igitur omnia est. Non dubitandum ergo dicere substantiam Dei : quia cum nos circa prima vel summa proprie verba deficiunt, non incongrue demum apud nos quod convenire possit intelligentiæ aptamus, ut hic quod est, Deo esse, substanti jure dicamus. Eodem modo accipirmus Christum et esse substantiam, et de Patre ejus esse substantiam, quippe cum sit et ipse lumen de lumine, de Deo, Spiritus λόγος per quem facta sunt omnia : Et cum sit ita, ut usque ad mysterium corporale substantia sua venire voluerit, de quo dictum ab Apostolo. Et non secundum Christum : « Quia in illo habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter » quod est οὐσιακῶς, Deus enim potentia, et λόγος actio, in utroque utrumque : nam et potentia quod potest esse est, et quod est, potest esse. Ipsa igitur potentia actio est, et ipsa actio potentia. Actio est ergo et Pater, agit et Filius, agit et Pater : ideo Pater, quia potentia gignit actionem : et ideo Filius actio; quia actio ex potentia : ergo et Pater

[1] Coloss. II, 9.

in Filio, et Filius in Patre, sed utrumque in singulis, et idcirco unum. Duo autem, quia quo magis est, id alterum apparet : magis autem Pater potentia, et actio Filius, et idcirco quia magis actio, magis autem actio, quia foris actio. Hoc si ita est, et substantia Pater et Filius, et una substantia, et de Patre substantia, et simul substantia, et semper, et ex æterno simul Pater et Filius, eadem simulque substantia, hoc est, ὁμοούσιον, an non est lectum in Scripturis divinis? Primum qui hoc negat, rem fatetur, sed Scripturæ quærit auctoritatem.

V. Quomodo autem non iniquum est, ideo rem non admittere, quia majores omiserint, aliquo fortasse casu, vel causa, cum ratione vincaris? Verum quid lectum negant substantiam? an de Deo et Christo substantiam? an ὁμοούσιον ipsum? De Deo et Christo substantia lecta est : De Deo lecta in Propheta Hieremia : « Qui stetit » in substantia Domini, et vidit verbum ejus, qui » præbuit aurem, et audivit. » Item paulo post : « Et » si stetissent in substantia, et audissent verba mea. » Item lecta substantia apud Prophetam David : Et subs» tantia mea in inferioribus terræ [1]. » Lectum apud Paulum ab Hebræos de Christo : « qui est character subs» tantiæ ejus [2]. Sunt et alia exempla, verum hæc sufficere arbitror.

VI. At enim apud Græcos posita est ὑπόστασις, non οὐσία. Videamus quid intersit. ὄντα nominant Græci tam ea quæ sunt in æternis, quam ea quæ in mundo atque terrenis : in æternis igitur Deus est omnipotens, causa omnium, et fons et origo omnium quæ sunt, id est τῶν ὀντῶν πάντων. Qui igitur damus Deo? hoc quod est esse, an omnibus damus esse, do, non damus? Equidem

[1] Psal. xiii, 15. — [2] Hebr. i, 3.

ratio sic se habet ut primum esse sit Deus. Verum quia potest accipi esse non aperte quid sit illud esse, si jam comprehensibile erit, ὂν dicitur, id est, forma quædam in notitiam veniens, quod tale esse jam ὂν et ὕπαρξις dicitur, omnis ὕπαρξις habet quod est esse, quod autem est esse, non continuo καὶ ὕπαρξις est, neque ὂν, nisi potentialiter, non in manifesto ut ὂν dicatur, est enim ὂν figura quædam formatum illud quod est esse, quod tamen purum tunc purum intelligitur, cum intelligitur jam formatum : forma enim intellectum ingenerat, manifeste pronuntiat aliud esse formam, aliud quod formatum est. Quod autem formatum est, hoc est esse : forma vero est, quæ intelligi facit illud quod est esse. Hoc ergo quod est esse, Deo damus, formam autem Christo, quia per Filium cognoscitur Pater, id est, per formam, quod est esse, et hic dictum est. « Qui me vidit, vidit et Patrem. » Est ergo et Deus ὕπαρξις, et Christus ὕσαρξις; Υπαρσις. Enim cum forma quod est esse, et quia semper simul sunt, et forma est esse, et ipsum esse forma, unde Pater in Filio, et Filius in Patre : est enim esse et in Patre, quod est potentia, quod prius est ab eo quod est forma. Est item rursus et in Filio esse, sed istud, quod est esse proprium a Patre habet, ut sit illi formam esse, alter ergo in altero, et ambo unum. Ergo ὂν Deus, ὂν Filius, id est enim τὸ ὂν esse cum forma : omne enim quod est ὂν esse, est cum forma, hoc et existentia dicitur, et substantia et subsistentia, quod enim ὂν est, et existit et subjectum est. Hoc autem est quod est esse sine connexo ullo, quod simplex est, quod unum; manifestior igitur subsistentia est, et existentia est, et substantia dicitur. Si ergo dicitur de Deo subsistentia, magis de Deo dicitur substantia, et magis ista, quoniam

subjectum significat, et principale quod convenit Deo: Non sit autem subjectum sicut in mundo substantia, sed quod honoratius et antiquius et secundum fontem universitatis: Verum quod est esse, quod præstat Deus his quæ sunt, ut unumquodque sit ὁμοούσιος, ergo esse formam habens, et primum solum verum: quoniam quod est illud esse purum est, hoc magis substantia est. Quoniam autem rursus et forma est esse, et ipsa substantia est, sed hoc ὑπόστασις dicitur: jam enim formatum esse substantia est, formatum autem est Deus, quod Deus est, et Pater, sic et Filius, quod λόγος et Filius. Subsistentia ergo proprie dicitur de ambobus, quod est substantia: quoniam quod est esse principale, cum forma substantia dicitur. Hæc autem et substantia dicitur, et ideo dictum est, de una substantia tres subsistentias esse, ut ipsum quod est esse subsistat tripliciter, ipse Deus, et Christus, id est, λόγος et Spiritus sanctus. Ergo ὑπόστασις jure Deo datur, jure λόγῳ, id est, Patri et Filio. Id autem Latini substantiam dicunt, quia diximus et substantiam dici posse, scilicet id quod esse est, magis formatum esse. Quæ cum ita sint, lecta est ὑπόστασις, hæc autem est ὀυσία, sicut probavimus. Nunc videamus utrum ibi, ubi legimus, aliud significet: ὑπόστασις, quam ὀυσια. Multi enim æstimant copias atque fortunas significari hoc verbo, ὑπόσασα scilicet, sed si dixit: Si stetissent in ὑποστασει Domini vidissent verbum ejus. Quod hic intelligimus, ὑπόστασιν Domini, nisi id quod est Deus? Est autem Deus spiritus, lumen, potentia, omnipotens, et hujusmodi talia. Hic qui stat et intelligit non autem erat qui intelligit, stat ergo: intelligens autem Deum intelligit et vidit, λόγον Dei Filium: manifestum ergo hanc Dei

esse ὑπόστασιν, quia intellecta et verbum intelligitur, simul enim sunt, et hoc est ὁμοούσιος. Hoc et iterum dicit : Quia si stetissent in mea ὑπόστασει, et verbum meum audissent. Supra videre, hic autem posuit utrumque, hoc est quo intelligere. Is enim rem intelligit, qui in rei substantia stat, id est, in primo fonte rei, ut omnia quæ sunt ejus intelligat. Quid deinde? cum alibi vel in Davide, vel in Evangelio posita est et lecta ὑπόστασιν numquid aliud quam οὐσια intelligitur? ὑπόστασιν mea, inquit, David : de Deo utique, ὑπόστασις mea in inferioribus terræ. Dicit enim occultum se nemo credat, quia utique sum et omne quod sum et substantia mea, et in inferioribus terræ : Ubique est enim Deus, vel spiritus Dei, quæ Dei substantia est. Volo nunc et illud videre in Evangelio per parabolam et exemplum positum : dixit enim Pater familias quidam duobus filiis, ὑπόστασιν suam divisit, utique fortunas et patrimonium intelligimus. Sed si hoc referri ad Deum oportet, erit ὑπόστασις et hic potentia omnis et virtus. Hanc consumit unus filius qui a Deo recedit : etenim qui peregrinatur a Deo, nec spiritum Dei habet, nec lumen, nec Christum; hic apud se consumit substantiam Dei. Hæc est enim Dei ὑπόστασις ut diximus, sive nunc hic divitias dicamus, vel patrimonium, nihil differt : sic enim dictum est ab Apostolo Paulo : « O altitudo divitiarum sapientiæ » et scientiæ Dei[1]. » Si igitur divitiæ Dei, sapientia et scientia sunt : et si sapientia et scientia ipsa virtus Dei est, virtus autem Dei Christus est, Christus autem λογος est; λόγος et vere Filius, Filius autem in Patre ipse est : ipse ergo, divitiæ Patris; ipse ὑπόστασις est.

[1] Rom. XI, 33.

VII. Jam igitur nihil interest, utrum ὑπόστασιν divitias intelligamus, an ὀυσιαν, dummodo id significetur quo ipse Deus est. Ergo lectum est de Deo vel ὑπόστασις vel ὀυσιαν, hoc autem et de Christo intelligitur. Dictum est : « Ego in Patre, et Pater in me[3]. » Quod quidem ideo bis dictum, quia in Patre esse potuit Filius, non tamen et in Filio Pater, sed ut plenitudo atque idem unum in singulis esset. Si autem eadem ὑπόστασις, ὁμοούσιον ergo. Eadem, autem, nam Christus Deus de Deo, et lumen de lumine. Ergo ὁμοούσιον. Id autem si ex æterno et semper necessario simul, ergo vere ὁμοούσιον. At enim hoc ipsum ὁμοούσιον lectum est. Omnia enim quæ dicimus lecta sunt, vobis dico, quia jam fatemini de Deo, vel quod lumen sit, vel quod Spiritus. Dicitis ergo de Deo Deum, de invisibili Spiritu Spiritum, et verum lumen de vero lumine, quæ sunt ὑπόστασεις Dei. Verum cum dicitis Christum, Deum de Deo, lumen de lumine, et talia : ubi sic legistis? an vobis licet sic dicere, unde magis ὁμοούσιον, probatur nobis dicere, ὁμοούσιον non licebit? Verum si ideo dicitis lumen de lumine, quia et Deus lumen dictus, et Christus lumen et item et Pater Deus, et Christus Deus dictus, id quidem manifestum, verum de Deo non lectum, lumen de lumine, at licuit sumere : Liceat ergo de lectis non lecta componere. Ομοούσιον lectum negatis, sed si aliqua similia, vel similiter denominata lecta sunt, jure pari et istud denominatum accipere debemus Dei ὀύσια lumen est, hoc lumen vita est, et ista vita, ista intelligentia, hoc esse Deum, hoc esse Christum satis declaratum est. Vivit Pater, et ego vivo, Pater habet in se vitam, et Filio dedit habere apud se vitam, quæ habet Pater, ea mihi dedit omnia. His et

aliis sæpe probamus, eadem in Patre esse, et in Filio, et quod semper et ex æterno : Et ideo ὁμοούσιον appellatum est. Sed unde hoc verbum, audi Evangelium, audi Paulum Apostolum, audi orationem oblationis, quoniam vita est Deus, et æterna vita. Nos Christiani, id est, qui in Christum credimus, docemur in Evangelio quomodo Deum Patrem rogare debeamus, in qua oratione cum multa petimus, tum petimus panem, qui panis vita est, sic enim dictum est : « Hic enim » est panis, qui de cœlo descendit, » Hanc vitam et Christi et Dei, id est, æternam quo nomine ipse dicit? ἐπιούσιον ἄρτον, ex eadem οὐσία panem, id est, de vita Dei, consubstantialem vitam. Unde enim filii Dei erimus, nisi participatione vitæ æternæ? quam nobis Christus a Patre afferens dedit. Hoc ergo est, δος ἡμῖν ἐπιούσιον ἄρτον id est, vitam ex eadem substantia : etenim si quod accipimus, corpus Christi est, ipse autem Christus vita est, quærimus ἐπιούσιον ἄρτων, divitiæ enim in Christo corporaliter habitant : Græcum igitur Evangelium habet ἐπιούσιον, quod denominatum est a substantia, et utique Dei substantia; hoc Latini vel non intelligentes, vel non valentes exprimere, non potuerunt dicere, et tantummodo quotidianum posuerunt, non ἐπιούσιον. Est ergo et nomen lectum, et in Deo substantia, et dici potest Græce quod etiam Latine non exprimitur, dicitur tamen Græce quia intelligitur. Ergo nos qui Christum credimus, quia ab eo vitam æternam speramus, quia ipse vita est, cum ipsum sequimur, et cum eo, et circa ipsum, et circa vitam æternam sumus, et appellamur λαος περιούσιος. Hinc sanctus Apostolus ad Titum Epistola sic dixit Græce : ινα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ πασης ανομιας και καθαριση ἑαυτῳ λαὸν περιουσιον ζήλῳ καλῶν ἔργων. Latinus cum non intelligeret. Περιούσιον ὄχλον, περιούσιον

τὸν περιοντα, id est, circa vitam, quam Christus et habet et dat, posuit populum abundantem. Quid meriti est ut salvetur populus quo abundat? Hoc autem rursus magna causa et veluti necessitas, quo περιούσιος. Hinc oratio oblationis intellectu eodem precatur Deum : σῶσον περιούσιον λαὸν, ζηγωτην καλῶν εργων. Ergo lecta sunt omnia, denominata ab οὐσίας hinc itaque compositum ὁμοούσιον de Deo et Christo, quod et ab ratione non est alienum : habet enim ὀυσιον, quam habent superiora nomina et eodem modo denominatum est, et hoc nomen omnes excludit hæreticos, necessario ergo positum a majoribus. Dicendum ergo et semper tractandum est.

VIII. At enim quia non intelligitur, et scandalum facit tollendum, et de fide et tractatu, aut certe Latine ponendum. Non intelligitur, dicunt. Ergo nec Latine potest dici. Non intelligitur, quare vos timetis istud? qui enim oppugnant, timent tamen : si timetis; hæretici estis, hoc excluso subintrare cupitis. Num si ὀυσιαν in Deo negatis, ὁμοούσιον ideo tolli vultis, quia ὀυσιαν fatentur? Ergo intelligitis et timetis. Si autem et Basilius ὁμοούσιον dicit, et hoc quoque nomen adversum vobis est, et ideo et hoc repudiatis, quia semel ὀυσιαν negatis in Deo. Si autem ideo repudiatis, quia intelligitis, et ipse Basilius intelligit qui ὁμοούσιον dici vult, de quo post loquemur, non est ὁμοούσιον nomen, quod non intelligitur. Latine, inquiunt, dicatur. Quia difficile dicitur, ideo expetetis et si dicatur, sequimini. Magnum miraculum, verbum vos hæreticos facit, vel potius sonus verbi, quod Græce dicitur. Deinde si Latine dixero, quia Ecclesia habet Græcos, et quia omnis Scriptura vel veteris Testamenti, et novi, et Græce et Latine scripta

est, si non ponimus Græce, interrogati a Græcis, quid respondebimus? Necessario dicendum est ὁμοούσιον, ergo ponendum. Quid autem? In Scripturis non multa sunt nomina, vel Græca, vel Hebraïca, aut interpretata, aut non interpretata? ut ἠλεί, ἠλεί λαμᾶ σαβάχθανει. Item Golgota, et Emmanuel. Item: « quis non amat » Dominum nostrum Christum filium ἀνάθεμα μάρανάθαι[1].» Sexcenta alia aut interpretata, posita tamen: aut non interpretata, et sola posita, aut anathama, quod non exprimitur, nec latine nec Græce, et tamen positum est, et quotidie usurpatur, sicut et Alleluia, et Amen, quæ in omni lingua incommutabiliter dicuntur. Licet igitur ponere eodem modo ὁμοούσιον. Certe verbum cum tollendum est, aut quia obscurum est, tollitur, aut quia contrarium, aut quia minus vel plus exprimit, aut quia supervacuum est.

IX. Hoc non obscurum est, nam et nos diximus quod significet, et vos quia intelligitis, timetis: et Basilius, quia intelligit, mutat. Contrarium autem non est, nam cum de substantia jam omnes fateamur: substantia est enim Deus Spiritus lumen quæ de Deo Patre et Christo dicuntur hoc verbum ὁμοούσιον, cum de substantia dicatur, non potest esse contrarium. Sed minus aut amplius exprimitur. Corrigendum potius quam auferendum: jam vero supervacuum quomodo? quia jam dictum, ubi dictum, an quia non utile quod excludit hæreticos maxime Arianos? Quod majoribus positum ut murus et propugnaculum? Sed nuper est positum. Quia nuper erupit venenata cohors hæreticorum, quo tamen conditum juxta veterem fidem, nam et ante tractatum, et multi orbis Episcopi trecenti quindecim in civitate Nicæa quam per totum orbem

[1] 1 Cor. XVI, 22.

decretam fidem mittentes, Episcoporum millia in eadem habuerunt, vel illius temporis, vel sequentium annorum. Probatum autem ab Imperatore Imperatoris nostri patre. Sed latine hoc nos dici volumus : nec hoc vobis negabitur, vos qui substantiam negatis in Deo, quamque a Basilio vincamini, et tu, Basili, qui substantiam confiteris, utrique vestris vocibus ὁμοούσιον confitemini : Nempe dicitis Deum, et eumdem dicitis lumen, eumdem spiritum. Qui dicit ista, substantiam dicit Dei : Nam qui dicit Patrem vel omnipotentem, vel bonum, vel infinitum, et talia, non substantiam, sed qualitatem dicit. Item Filium dicitis λόγος, lumen, spiritum, et ista substantiam significant. Rursus cum dicitis Deum, dicitis Deum de Deo, verum lumen de vero lumine, argumentum timoris Basilii tollitis, ne sit superior substantia, ex qua duo sunt. Si enim de Deo Deus, et lumen de lumine, utique Patris substantia Filii est : quia ipse Deus Pater, ipse substantia est, de qua substantia Filius λόγος, lumen : spiritus etenim cum dicitur Filius, item Salvator, item Jesus Christus, secundum qualitatem, non secundum substantiam dicitur. Sic reliqua vel Patri dantur, vel Filio; ergo substantiam fatemini. Vos autem certe Basilio credite, qui eadem de Deo, et de Christo dicit, lumen Deum spiritum λόγον, et substantiam confitetur. At enim in istis ὁμοούσιον non est? ita est, si non in ὁμοουσίῳ eamdem substantiam intelligas. Sin autem cum componitur verbum, idem in duobus vel pluribus significatur, ὁμοειδής, quo de eadem sit specie : et ὁμοήλιξ, quo eadem ætate, et quod ὁμόνυμος, eodem nomine concordia ὁμονοία, eodem corde eadem ἔννοια, ergo consubstantiale quod sit eadem substantia est : Sin autem ὁμονομοῦ intelligitur, erit ὁμοούσιον, Latine simul

consubstantiale, non ab aliquo alio, sed Dei potentia ex æterno. Etenim si in principio erat λόγος, et λόγος erat ad Deum, quoniam principium ante nihil habet : si enim habuerit, desinit esse principium. Ex æterno Deus, et ex æterno λόγος. Simul ergo ambo, et semper simul, nec aliquando alter sine altero, nec filius ex eo quod non est aliquando. Hic ergo exclusus Arius, qui protulit ἐνιοτέουκῆ sententia ejus fuit et illa ἐξ οὐκ ὄντῷ esse filium, id est de nihilo : Significat ὁμοούσιον simul esse, et substantiam : Adversus utrumque sacrilegium verbi hujus potentia repugnat, quo ὁμοούσιον dicitur, sive enim ita est, ut ὁμοούσιον sit ejusdem substantiæ, ut ὁμοειδὴς, sicuti supra docuimus, excluditur quod dictum est, esse Christum ex nihilo : si enim Deus et λόγος eadem substantia sunt, Deus et λόγος non solum non ex nihilo, sed ne ex simili quidem substantia. Si vero ὁμοούσιον ex eo quid est, simul esse substantia intelligitur, hoc est simul esse substantiarum, simul Deus et λόγῳ et externo semper simul Pater et Filius.

X. Ex hoc excluditur quod dictum est : fuit quando non fuit. Hoc si ita est, hoc uno, id est, ὁμοούσιος, omne venenum Ariani dogmatis internecatur. O docti Episcopi, o sancti, o fidem spiritu confirmantes, o verbum vere, verbum Dei, quod Deus et λόγος ostenditur, simul ex æterno, et semper eademque substantia. Dictum igitur Latine est ὁμοούσιον : unde necessario etiam Græce ponendum atque tractandum. Sed adjiciamus etiam nunc aliquid, quo per confessionem vestram et per lectionem deificam Latine expressum ὁμοούσιον approbetur. Lectio divina dicit : Pater in Filio, et Filius in Patre. Et ne parum sit, ad fidem ipse Dominus noster Jesus Christus dicit : « Ego in Patre et Pater in me. » Quid ergo? Hæc nomina insunt sibi invicem ? an vir-

tutes, an substantiæ, an sapientiæ et potestates? Pater quo Pater est, in Filio esse non potest: Item Filius, in Patre esse non potest, sed quo virtutis substantiæ sibi est, hoc est in altero. Inde alterum in altero, unum redditur etiam subsistentibus singulis, unum tamen, quia idem in utroque intelligitur et nominatur. Ergo et Pater in Filio, et Filius in Patre. Sed isto modo. Hoc si ita est, videamus cætera. Dicitis, et recte dicitis, Jesum Christum Dominum nostrum, Deum de Deo, et lumen de lumine. Vicinum est, similiter dicere et istud. Dicamus ergo, vereque dicamus in Deo, lumen in lumine. Quod quidem ideo non et reversim dicitur, quia unum verbum est in duobus. Nam Pater et Filius duo sunt vocabula: et idcirco verti invicem possunt, ut et Pater in Filio dicatur, et Filius in Patre. At vero cum unum nomen in duobus dicitur, Deus in Deo, eodem modo dicetur et cum de altero dicitur, eadem ratio et cum dicitur lumen in lumine. Necessitate igitur nominis unius semel quidem dicitur, sed propter duo Patrem et Filium bis et intelligitur et auditur. Dicamus igitur Jesum Dei Filium, Deum de Deo, lumen de lumine. Dicamus et illud, Deum in Deo, lumen in lumine, Si enim, ut fatemur omnes, et Filius in Patre est, et Pater in Filio; est autem Pater et Deus, et lumen, ita tamen ut de Patre Filius hic sit, unde necessario et vere est dicere: et Deus in Deo, et lumen in lumine. An durum illud est? sed necessario fatendum est et sic esse, et sic se habere. Quid si etiam lectum est, et ex duobus istis unum apertissime sic positum, ut a me non inventum, sed sacra lectione sit jam probatum? Hymnidicus David in libro Psalmorum, qui clavis mysteriorum omnium dicitur, sic Deo psalmit: « Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo vide-

» bimus lumen[1] : » Deo dictum æstimamus, an Christo? an utrique? Quia cuicumque recte : In Patre enim Filius, et in Filio Pater. Sed si Patri Deo, hoc erit illud : Si in substantia mea stetisset, et verbum meum audisset. Si autem Filio, hoc erit illud : « Qui me videt, videt et » Patrem. » Ergo « in lumine tuo videbimus lumen. » Est igitur lumen, in lumine tuo videbimus lumen. Neque enim dubitandum est quando est hoc sequatur, cum illud quod eodem modo est, et re sit, et lectione probatum. Quod si ita est, colligamus omnia, jam ὁμοούσιον apparebit et Græce intellectum, et Latine pronuntiatum. Credimus in Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus unigenitum. Verum fiat : Satis est jam de hoc. Isaias sic ita : « Laboravit Ægyptus, et mercimonia » Æthiopum et Sabaïm. Viri altissimi in te ambulabunt, » et tibi erunt servi, et retro sequentur ligati manicis, te » venerabuntur, et te precabuntur quod in te Deus est, » et non est Deus extra te[2]. » Jesum Christum dominum nostrum, Deum de Deo, lumen de lumine : consubstantialem, simul substantialem, sic reliqua ad symbolum quæ junguntur, et ad fidem explicitum est, et absolutum ὁμοούσιον plenum est, et de eadem substantia, et in eadem substantia, et semper simul, si placet Latine sic habeatur. Si autem unum verbum Græcum, quod magna expressione, magnaque brevitate utrumque concludit, placet manere, de Deo et Domino nostro perseveret; ὁμοούσιον vero magis ac magis teneatur, scribatur, dicatur, tractetur, in Ecclesiis omnibus prædicetur. Hæc enim fides apud Nicæam, hæc fides Apostolorum, hæc fides Catholica : Hinc Ariani, hinc hæretici vincuntur universi. Pax cum his qui ita sentiunt, a Deo Patre, et a Jesu Christo Domino nostro, Amen.

[1] Psal. XXXV, 10. — [2] Isai. XLV, 14.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

ADVERSUS ARIUM.

LIBER III.

I. Λόγος vel νοῦς divinus ut sede utitur, atque ut corpore anima cœlesti, ea vero sensuali νοῦ, vel λόγος in sensuali anima, ut ipse sensualis in corpore est, et ideo in qualicumque corpore. Omne autem quod ex Divinis est, ad sua quasi pars eorum est, sed ut imago, ut id in aliis et assertum est, et probatum; quippe cum in ipsis divinis λόγος Dei imago sit, sic igitur cætera, ergo omnium divinorum. Ut enim Dei λόγος imago est, ita του λόγου anima quæque hoc genus ibi, cætera imagines sunt : at in natura sensuali non imagines, sed magis simulacra, ac simulamenta dicenda. Ita enim rerum progressio est, ut effulgentia luminis imago sit luminis, unde substantia eadem est in summis et æternis, quia imago luminis lumen est, ut enim de Spiritu non nisi Spiritus : et de vero, verum, et de Deo, Deus : sic et de substantia, substantia : Spiritus enim, et verus, et Deus substantia est. Omne autem quod est unicuique suum esse, substantia est. Sed hoc esse quod dicimus, aliud intelligi debet in eo quod est esse : aliud vero in eo quod est ita esse, ut unum sit subs-

tantiæ, aliud qualitatis. Sed ista sic in sensibilibus et in mundo. At in divinis et æternis ista duo unum : omne enim quod ibi simplex, et hoc Deus quod lumen, quod optimum, quod existentia, quod vita, quod intelligentia, ac de hoc et in aliis diximus. Omnia ergo ibi substantialiter simplicia, inconnexa, unum numero, unum, nec numero unum, sed ante numerum unum, id est, ante unum quod est in numero, hoc est plane simplex, solum sine phantasia, quod alterum. Unde quod inde nascitur, imago, non scissio, nec effusio, sed effulsio : nec protensio, sed apparentia, nec germinatio potentiæ quam potentiæ actio : ubi enim actio, aut unde? nisi in potentia atque ex potentia? Et quando aut ubi potentia? nisi cum actione et in actione? Non ergo alterum in altero, nec aliquando simile, quia idem semper : Et quia effulgentia declaratur lumen, vel actio declaratur potentia : idcirco, « Qui me videt, videt et Patrem. » Et quia potentiam ipsam solam nemo videt, « Deum nemo vidit unquam [1]. Et quoniam potentia cessans vita est, et cessans intelligentia, hæc autem vita et intelligentia actio est, si quis Deum viderit, moriatur necesse est : quia Dei vita et intelligentia in semetipsa est non in actu : omnis autem actus foris est, hoc vero est nostrum vivere, quod foris est vivere : ergo est mors Deum videre, « Nemo, *inquit*, unquam Deum vidit et vixit; » simili enim simile videtur. Omittenda igitur vita foris, omittenda intelligentia, si Deum videre volumus, et hoc nobis mors est.

II. Quoniam autem hæc vita et intelligentia λόγος est, qui Christus est per Christum et nos omnia, per ipsum est ergo λόγος et vita, et intelligentia. Quare? quia ista omnia motus, et adjectio est : nos ergo si sumus in Christo Domino, per Christum videmus, id est vitam ve-

[1] Joan. 1, 19.

ram, hoc est per imaginem veram. Et quia veram, ergo ejusdem substantiæ, quia et in actione potentia est, ibi ergo Deum videmus; et hinc illud : « Qui me videt, videt » Deum. » Quod vero de potentia actio, ideo de Patre Filius, ac de Spiritu λόγος : et quia de spiritu Spiritus, ideo de Deo Deus : ergo de substantia eadem substantia, ut supra docuimus. Potentia Deus est, id est, quod primum existentiæ universale est esse, quod secum, id est, in se vitam et intelligentiam habet, magis autem ipsum quod est esse, hoc est, quod vita atque intelligentia motu interiore et in se converso : est ergo motus in Deo, et ex hoc et actio, unde dictum : « Amen, amen dico vobis, » non potest Filius a semetipso facere aliquid, si non viderit Patrem facientem : quæ enim ille facit, eadem et » Filius facit[1]. » Similiter ergo et Pater et facit et agit, sed intus; unde cum nullo eget extrinsecus, semper plenum, semper totum, semper beatum est. Verum quoniam vita atque intelligentia motus sunt, omnis autem vita vivificat, omne vero quod vivificatur foris est : itemque intelligentia quod intelligit foris est, et id quod intelligit intus, tracta et vita et intelligentia, vel effulgente vel illuminante intelligit. Unde de Deo atque ex eadem substantia est, et substantia, et vita, et intelligentia, itemque motus cum intus in se est, idem est quod substantia : qui cum inde spectat, et ut foras emineat, id est, ut operetur atque agat, hic partus est, hic natalis. Et quia motus unus est, unigenitus Filius, motus autem unus sive illa vita, sive intelligentia : etenim vitam motum esse necesse est. Vivefacit enim omnis vita, unde motus est vita, qui sive in se existens, atque in se conversus substantia ipse sibi est, sive foras spectat, unde magis dicitur motus : nam intus motus cessatio est, vel mota cessatio, cessans-

[1] Joan. v, 19.

que motus : debet enim Deus utriusque, cessationis dico et motus et parens esse, et ipsa substantia, quod societate, et quadam forma, ad utrumque fons est, est simplex ipse et unus semperque unus ac solus, et ut supra diximus, totus. Qui cum in cessante motu accipitur atque intelligitur, hoc est Deus, atque ipse Pater est, semper atque ex æterno Pater : quia semper motus ex substantia, et in substantia, vel potius ipsa substantia, qui cum foras spectat, hoc est autem foras spectare, motum vel motionem esse : quod ipsum hoc illud est se videre, se intelligere, ac nosse velle : cum autem se videt, geminus existit et intelligitur videns, et quod videtur : ipse qui videt, ipsum quod videtur, quia se videt, hoc est igitur foras spectans, foris genitus vel existens, ut quid sit intelligat. Ergo si foris est, et si genitus, Filius : et si Filius, unigenitus, quia solus, qui est omnis actus, atque omnis et universalis, et unus est motus, idem autem motusque substantia; ergo et Pater, et Filius una eademque substantia : consubstantiale igitur, id est, ὁμοούσιον. Omnia ergo Filius, ut omnia Pater. Sed quia potentialiter prior est substantia, quam actus ac motus, prius autem ad vim dixi et ad causam, quia motui causa substantia : omnis enim motus in substantia; ergo necessario generator est Pater, et item necessario omnia quæ Pater habet, habet et Filius : Omnia, inquit, quæ habet Pater, mihi dedit. Et item, Pater, ut ipse habet ex se vitam, ita dedit Filio ex se habere vitam : ergo ut Pater, ita Filius vita est, et ex se vita : Ipsa est enim vita, quæ sibi et aliis est vis vivendi, non aliunde vita. Igitur motus, et principalis motus, et unus motus, et a se motus, et unigenitus motus, hic est λόγος : etenim vita est, per quem vivunt omnia. Et quia vita est, ipse est per quem sunt facta omnia, et in quem facta sunt omnia : quia purgata omnia in vitam

æternam redeunt. Et omnia in ipso facta sunt, quia quæ facta sunt, in ipso vita sunt : nihil enim quod sit, cui sit esse suum, ex quo ipsi vita sit esse quod sit. Ergo in Christo facta sunt omnia, quia Christus λόγος est : Vita autem nec cœpit, quia a se sibi semper est, unde nunquam desinit, et infinita semper est, et per omnia, et in omnibus usque a divinis et a supra cœlestibus ad usque cœlestia, cœlosque omnes, æthera, aëra, humida atque terrena, omniaque quæ oriuntur e terra, omniaque cætera. Ergo et corpus caroque nostra habet aliquid vitale, omnisque materia animata est, ut mundus existeret, unde reperunt jussu Dei animalia. In carne ergo inest vita, id est λόγος, vitæ autem inest Christus : quare λόγος caro factus est. Unde non mirum quod mysterio sumpsit carnem, ut et carni et homini subveniret; sed cum carnem sumpsit, universalem λόγον carnis sumpsit : nam idcirco omnis carnis potestas in carne triumphavit, et idcirco omni subvenit carni, ut dictum est in Isaïa : « Videbit te » omnis caro salutare Dei[1]. » Et in libro Psalmo. « Ad te » omnis caro veniet[2]. » Item et universalem λόγον animæ : nam et animam habuisse manifestum, cum idem Salvator dixit : « Tristis est anima mea usque ad mor- » tem[3]. » Et item in Psalmo : « Non derelinques animam » meam in inferno[4] : » Quod autem sumpserit universalem λόγον animæ, his manifestum in Ezechiele : « Omnes » animæ sunt meæ, ut anima Patris, sic et anima Filii[5]. » Item universalis animæ λόγος, et ex hoc ostenditur, quod et irascitur, cum maledicit et arbori fici, et dicit : « Sodomis et Gomorrhis in illa die commodius erit quam » vobis[6]. » Sic etiam multis in locis. Item et cupit, cum dicit : « Pater si fieri potest, transferatur a me hic calix[7]. »

[1] Luc. III, 6. — [2] Psal. LXIV, 3. — [3] Matth. XXVI, 38. — [4] Psal. XV, 10 — [5] Ezech. XVIII, 4. — [6] Matth. II, 24. — [7] Ibid. XXVI, 39.

Ibi etiam ratiocinatur : Sed fiat potius voluntas tua. Hæc et alia multa sunt quibus ostenditur animæ λόγος universalis : assumptus ergo homo totus, et assumptus, et liberatus est : in isto enim omnia universalia fuerunt, universalis caro, anima universalis, et in crucem sublata atque purgata sunt per salutarem Deum λόγον, universalium omnium universalem, per ipsum enim omnia facta sunt, qui est Jesus Christus Deus et Salvator, et Dominus noster, Amen.

III. Λόγος igitur quæ sunt, quæque esse possunt, quæve esse potuerunt, veluti semen ac potentia existendi, sapientia ac virtus omnium substantiarum de Deo ad actiones omnes Deus potentia Patris actuque, quo Filius ipse cum Patre unus Deus est. Etenim cum sint ista existentiæ viventes, intelligentesque, animadvertamus hæc tria, esse, vivere, intelligere, ita tria esse, ut unum semper sint, atque in eo quod est esse. Sed in eo quod est esse dico, quod ibi est esse : in hoc igitur esse, hoc est vivere, hoc intelligere omnia substantialiter, et unum subsistentia : vivere enim ipsum id est quod esse, neque enim ita in Deo, ut in nobis aliud est quod vivit, aliud vita quæ efficit vivere. Etenim si ponamus accipiamusque ipsum vitam esse, atque existere, quodque ei potentiæ sit, id ipsum sit ei esse, clarum fiet unum atque idem nos accipere debere esse et vivere; hæc ratio est, visque eadem intelligentiæ est utique illi. Hoc ipsum ergo intelligere, hoc est quod est ei esse, idque esse quod est intelligere : ipsum hoc intelligere intelligentia est esse; ergo esse et vitæ et intelligentiæ est, id est, quod vita et intelligentia; unum igitur quod vita, et idem esse quod est intelligentia. Quod si hæc in singulis atque in binis unum, sequitur ut ipsum vivere hoc sit, quod intelligere : nam si esse hoc est vivere, atque esse id quod intelligere, sit unum vivere

atque intelligere, cum sit illis unum quod est esse. Huc accedit quod ipsum esse nihil est aliud quam vivere : quod enim non vivit, ipsum esse ei deperit, ut quamdiu quidque sit, hoc sit ei suum vivere, unde commoritur esse cum vita. Sed nos cum de æternis loquimur, aliud vivere accipimus, sed hoc ipsum scire quod vivas, scire porro hoc est quod intelligere : Ergo scire intelligere est, et scire quod vivas, hoc est vivere, id ergo erit intelligere quod vivere. Quod si ita est, ut unum sit vivere et intelligere, et cum unum sit esse quod est vivere atque intelligere, substantia unum, subsistentia tria sunt ista : cum enim vim ac significantiam suam habeant, atque ut dicuntur et sunt, necessario et sunt tria, et tamen unum, cum omne quod singulum est unum, tria sint, idque Græcis ita dicitur : ἐκ μίας ὀυσίας τρεῖς ἐιναι ὑπόστασεις. Hoc cum ita sit, esse ut fundamentum est reliquis : vivere enim et intelligere ut secunda et posteriora, ut natura quadam in eo quod est esse, velut inesse videantur, vel ex eo quod esse quodammodo ut extiterint, atque in eo quod est suum esse, illud primum ac fontanum esse servaverint : nunquam enim esse sine vivere atque intelligere : neque vivere atque intelligere sine eo quod est esse jam probatum est. Hujus rei ad intelligentiam hoc sit exemplum : Ponamus visum vel visionem per se vi sua atque natura potentialiter existentem, hoc est ejus esse, potentiam habentem visivam ad videndum, quod erit jus videre : et item potentiam habentem videndo visa quæque discernere, quod est contra intelligere : hæc si potentia sunt, nihil aliud quam esse dicitur, et manent, et ut quieta sunt, atque in se conversa tantum ut sint, operantur solum visio, vel visus existentia, et idcirco solum esse numeranda. At cum eadem visio operatione videndi uti cœperit, quasi progressione sui visio, quasi inquam, non enim progre-

ditur, nec a se exit, sed intentione ac vigore propriæ potestatis, quod est ei vivere omnia quæ sunt ei obvia, vel quibus incurrendo obvia conspexerit cum officio vivendi fungitur, vita ipsius visionis est, quæ motu operante vivere indicat visionem, tantum in eo quod videt puro videndi sensu non discriminante, nec dijudicante quod videt. Quod quidem nos accipimus æstimatione, ut opinemur videre solum sine intelligentia : cum autem videre, quod est vivere visioni, videre non sit, nisi capiat comprehendatque quod viderit, simul ergo est et judicare quod viderit : ergo in eo quod est videre, inest dijudicare : neque enim si viderit, quomodocumque viderit non dijudicavit illud ipsum, vel quod viderit. Ergo ut dicimus in eo quod est videre, est dijudicare : in eo autem quod est esse visionem, inest videre : inconnexa igitur ac magis simplicia in eo quod sunt, non aliud quam unum, visio, videre, discernere, quo pacto et in eo quod est discernere, inest videre, et in eo quod est videre, inest esse : visione, atque ut vere dicam non inest, sed eo quod est visio, in eo est videre atque discernere, ita in singulis omnia, vel unumquidque omnia unum. Extolle te igitur atque erige spiritus meus, et virtute, qua a Deo mihi es inspiratus, agnosce Deum, intelligere difficile, non tamen desperatum : nam ideo nosse se voluit, ideo mundum et opera sua divina constituit, ut eum per ista omnia cerneremus, λόγος certe, qui ejus Filius, qui imago, qui forma est, a se ad Patrem intelligendi transitum dedit. Deum igitur in qua natura, in quo genere, in qua vi, in qua potentia ponimus? intelligimus? æstimamus? vel qua phantasia intelligentiæ attingimus? atque in eum provehimur? Et cum intelligibilem esse dicimus, certe insufflatione Dei anima nobis atque ex eo pars in nobis est quæ in nobis est maxima : attingimus igitur cum eo, quo inde sumus atque

pendemus. Certe post Salvatoris adventum, cum in Salvatore ipsum Deum vidimus, cum ab eo docti atque instructi sumus, cum ab eo sanctum Spiritum intelligentiæ magistrum accepimus, quid aliud tantus intelligentiæ magister dabit, nisi Deum nosse? Deum cognoscere? Deum fateri? Et majores nostri quæsierunt quid esset, aut quis esset Deus, et his ab eo qui in ejus gremio semper est, responsum est ita : « Me videtis et Patrem meum quæritis, » olim vobiscum sum, qui me vidit, vidit et Patrem; » ego in Patre, et Pater in me. » Ergo quid dicimus? Deum nempe Spiritum, et Spiritum vitæ : Dictum enim est, vita Pater est, et item Christus spiritus est. Et ipse rursus de se dixit : « Ego sum vita. » Et « Ut Pater habet » in se vitam, ita et Filio dedit habere ex se vitam. » Eodem modo Spiritus sanctus Spiritus est, utique et ipse vita : Nam omnia Christus accepit a Patre, « et omnia, » *inquit*, ei dedi. » Et item : « Quæ habet mea sunt. » Ergo habet vitam, et vitam a se esse. Quare istud? quia ubi vita est, ibi est, a se esse vitam : et si istud ita est, ibi est intelligere se vitam esse, et quid esse sit vivere, et quid esse quod vita est : conjuncta igitur omnia, et unum omnia, et una substantia; et vere ὁμοούσια, vel simul, quod est ὁμὸν, vel eademque substantia.

IV. Pater igitur necesse est, hoc enim cæteris principium et primum ad phantasiam secundorum : hic Deus, is cum duobus cæteris Deus, hic unus Deus, quia quod est vivere et intelligere, hoc ipsum est quod est esse, et duobus istis quod vivere atque intelligere, ab eo provenit quod est esse. Nemo igitur separet Spiritum sanctum, et prophana blasphemia esse nescio quid suscipitur, quia et ipse de Patre est, quia ipse est et Filius, qui de Patre est : namque post id quod est esse, id est existentia vel substantia, vel in altius metu quodam propter nota nomina

conscendas, dicasque vel existentialitatem, vel substantialitatem, id est, ὑπωρητόθητα, οὐσιότητη, οὐτότητα, omnibus his esse quod dico manens in se, suo a se motu vivificans potentia sua, qua cuncta vivificentur, et potentificantur, plena, absoluta, super omnes perfectiones omnimodis est divina perfectio. Hic est Deus supra supra νοῦν, veritatem, omnipotens potentia, et idcirco non forma, νοῦν autem, et veritas, forma, sed non ut inhærens alteri inseparabilis forma, sed ut inseparabiliter annexa ad declarationem potentiæ Dei Patris eadem substantia vel imago vel forma. Illud igitur primum quod esse diximus, quod Deus est, et silentium dictum, et quies atque cessatio. Quod si ita est, potentiæ progressio, quæ non quidem progressio, sed apparentia est, et si progressio non dimittens unde progreditur, sed cum connexione progressio, magis autem apparentia : non enim fuit aliquid extra quod progressio fieret : Ubique enim Deus, et omnia Deus : ergo potentiæ progressio actus extitit, is actus, si silentium Deus est, Verbum dicitur : sed cessatio, motus : si essentia, vita. Quod ut docuimus, in eo quod est esse et vivere, in eo quod est silentium est tacens verbum, et in eo quod est quies vel cessatio inest vel occultus motus, vel occulta actio. Necessario itaque ex hac cessatione natus motus, et nata actio est, vel a silentio verbum, vel ab essentia vita. Ergo ista essentia, silentium, cessatio, Pater, hoc est, Deus Pater : At vero vita, verbum, motus aut actio, Filius et unicus Filius, quia nihil aliud quam unum, vel vita, vel verbum, vel motus aut actio, magisque omnia ista motus aut actio : etenim omnia illa activa sunt, vita et verbum, motu vigent, et motu operantur, universalis autem motus, qui principalis est motus, a se oritur : quid enim est motus, nisi a se sibi motus sit? Nam si ab alio movetur, est quiddam aliud quam motus, quod ab alio

movetur : Et si illud quod hoc nescio quid movet, motus non est, movere non potest : unde enim moveat non habebit. Sin motus a motu nascitur : motus ergo a se nascitur. Sed hoc est : Dedit ei Pater vitam, ut ei vita esset.

V. Ergo motus, et unus et motus, et a se motus. Et cum in parte occultus sit, atque inde hic motus apparens a Patre motus. Et quia a motu motus, ideo a se motus, et unus motus, unde unicus Filius. Hic λόγος universalis in omnibus per quem facta sunt omnia. Hic vita omnibus, quia quæ facta sunt vivunt omnia. Hic etiam Jesus Christus est, quia ad vitam salvabit omnia. Unus ergo motus, et unus Filius et unicus, quia unica vita, et una vita, solaque æterna. Ergo ὁμοούσιος Filius Patri : Vita enim Pater, et vita Filius, quæ ὀυσία est : item motus Pater, et motus Filius quæ ὀυσία est, neque enim ibi aliquid accidens : ergo et Verbum Pater, licet tacens Verbum, Verbum tamen, et Verbum Filius, et hoc ὀυσια. Quidquid enim vel est, vel agit atque operatur ὀυσία, et ubi magis ὀυσία, Verbum. Non enim ut hic aër sonans verbum, sed ut hic aliquid agens verbum. Unus ergo Filius, quia unus motus : una vita, quia una sola vita quæ æterna. Nec enim vita, quæ aliquando moritur. Nunquam autem moritur, si se sciat. Scire autem se non poterit, nisi Deum sciat, et Deum qui vita est, et vera vita est, ac fons vitæ. Hoc si ita est, Deo cognito cognoscet omnia : quia a Deo omnia, et in omnibus Deus, et Deus omnia. Hoc Joannes clamat : « Hæc » est autem vita æterna, ut cognoscant te solum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum [1]. » Cognitio est vita. Porro autem sive vita, sive cognitio motus est unus, et idem motus agens vitam, et per vitam

[1] Joan. xvii, 3.

cognitionem, et per cognitionem vitam : idem ergo motus, duo officia complens, vitam et cognoscentiam. Λόγος autem motus est, et λόγος Filius. Filius igitur igitur unicus in eo quod filius, in eo autem quod λόγος geminus. Ipse enim vita, ipse cognoscentia, utroque operatus ad animarum salutem mysterio crucis : et vita, quia de morte liberandi fueramus : mysterio autem cognoscentiæ per Spiritum sanctum : quia is magis est datus et ipse omnes docuit, et testimonium de Christo dixit. Quod est cognitionem vitam agere, et ex hoc Deum cognoscere, quod est vitam veram fieri, et hoc est testimonium de Christo dicere : Ita Dei Filius Christus, id est λόγος, et Filius vita, et quia id est motus etiam et cognoscentia, Filius est opere quo vita est Jesus existens. Opere autem quo cognoscentia est, Spiritus sanctus et ipse existens, ut sint existentiæ duæ Christi et Spiritus sancti, in uno motu, qui Filius est. Et hinc et a Patre Jesus, ex ore Altissimi processi, et Spiritus sanctus, etiam ipse a Patre, quia unus motus utrumque in existentiam protulit. Et quia quæ habet Pater Filio dedit omnia, ideo et Filius qui motus est, dedit omnia Spiritui sancto : « Omnia enim quæ habet, de me habet, » inquit; etenim quia et ipse motus est, de motu habet : non enim Filius illi dedit, sed ille, inquit, de meo habet. Principaliter enim motus vita est, et ipsa vita scientia est et cognoscentia : ergo quidquid habet cognoscentia, de vita habet. Hæc summa Trinitas, hæc summa Unalitas : « Omnia quæcumque habet Pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis[1]. » Hoc igitur satis clarum faciet, esse quod Pater est, et vitam quod est Filius, et cognoscentiam quod est Spiritus sanctus, unum esse, et unam esse subs-

[1] Joan. XVI, 14.

tantiam, subsistentias tres, qui ab eo quod est esse, quæ substantia est motus, quia et ipse, ut docuimus, ipsa substantia est, geminans potentia valet, et vitalitatis, et sapientiæ, atque intelligentiæ, ita scilicet, ut in omnibu singulis tria sint : ergo Spiritus sanctus scientia est et sapientia : Hoc ita esse probant sacræ lectiones. « Quis » Dei mentem cognovit, nisi solus Spiritus? Ipse Spiritus » testimonium reddit spiritui nostro[1]. » Quis testis sine scientia? Et scientia ipsa quia sapientia est, docet nos esse Filios Dei. Item : Quis autem scrutatur corda? quis scit cogitationes spiritus? Item quomodo ad scientiam junguntur ambo? « Veritatem dico in Christo[2]. » Ubi veritas, ibi scientia, quia veritas Christus, ideo et scientia, quod est Spiritus sanctus. Et item : « Non mentior, » testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu » sancto[3]. » Quid est enim aliud conscientia, quam cum altero scientia? Nunc nostra cum Spiritu, ergo Spiritus scientia : et Christus est scientia, quia veritas, ergo et Christus et Spiritus scientia. At enim Christus vita? Quid si spiritus vita, unus enim ut dixi motus est, et eadem vita quæ scientia : quid enim in Christo doctus, id est, a Deo, et cum dico doctus, a scientia dico, quod sive a Christo, sive ab Spiritu, unum atque idem est; Quid enim dicit Paulus, cum utrumque idipsum esse declaret? « Prudentia vero spiritus, vita est. »

VI. Æstuat enim et rebellat, ac repugnat secum error, imprudentia, inscientia et hoc prudentia carnis, quæ imprudentia, et quia Deum nescit, mors est : ergo prudentia spiritus vita atque pax est : quo modo jam juncti isti sunt, et unum sunt. Doceamus quod Deus et scientia sit et vita, quanquam ab ipso ista Paulus. « O *inpuit*, » altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei. » Sic

[1] 1 Cor. II, 11. — [2] Rom. VIII, 16. — [3] Ibid. IX, 1.

dictum ab eodem : « Multiformis sapientia Dei. » Hinc et secretum Dei, hinc et Christus dictus sapientia, hinc et illud : « Ut possitis comprehendere cum omnibus sanc- » tis, quæ sit latitudo, longitudo, altitudo, profun- » dum, scire etiam supereminentem scientiæ caritatem » Christi[1]. » Ita et scientia Deus est, et nos scientia liberat, sed per Christum tamen : quia ipse est et scientia, et janua, et vita, et λόγος, et omnium per quem facta sunt omnia. Ergo et scire ista, et etiam caritatem in Christum habere debemus. Hæc atque alia plurima, et Deum scientiam esse, et Christum, et Spiritum sanctum, satis clarum etiam vitam esse uno licet satis probatur exemplo, nam in aliis libris uberius approbavimus. « Sicuti enim Pater vitam habet in semetipso, sic dedit » et Filio vitam habere in semetipso. » Item dicit : « Sicut me misit vivus Pater, ita et ego vivo propter » Patrem. » Sunt igitur ista sic singula, ut omnia tria ista sunt singula, una omni, ergo substantia est Pater, ergo Filius Spiritus sanctus, Deus, παράκλητος, unum sunt, quod substantialitas, vitalitas, beatitudo, silentium, sed apud se loquens silentium, verbum, verbi verbum (3) : quid etiam est voluntas Patris, nisi silens Verbum ? hoc ergo modo cum Verbum atque operans : ergo, inquam, si et Pater, et Filius Verbum est, una substantia est. Deinde « Justum, » inquit, « meum judicium est, quia » non quæro facere voluntatem meam, sed ejus qui me » misit[2]. » Ergo una voluntas, unde una substantia : quia et ipsa voluntas substantia est. Verbum autem ipsum vitam esse sic ostenditur : « Non vultis ad me » venire, ut vitam habeatis. » Deinde et de hoc totum mysterium est, quod expono : « Omne quod mihi datum » est a Patre, apud me habeo[3] : » Quia vero idem motus

[1] Ephes. III, 18. — [2] Joan. V, 30. — [3] Ibid. 40.

est quod esse, et quod est esse, motus est, et quia quadam intelligentia prius esse, ab eo quod moveri, sed prius κατὰ τὸ αἴτιον, id est, secundum causam : Ideo dedit Pater Filio et motum, qui et quod est esse habet : Ergo motum esse est λόγος, igitur qui motus est, habet et esse : esse autem vita est et scientia : habet igitur omnia, quia Patris habet esse : Ergo voluntatem Patris implet Filius. Quæ autem voluntas ? nisi quia cum Pater vita sit, motus est vita ejus : hæc voluntas est, vivere facere alia. Hæc ergo et τοῦ λόγου, id est Christi. « Quæ est, » inquit, voluntas » Patris qui me misit ? ut ex eo quod mihi dedit nihil » perdam, sed resurgere faciam id ipsum postrema die. » Hæc enim voluntas est Patris mei ut omnis qui videt » Filium, et in ipsum credit, habeat vitam æternam, et » in die novissima resurgat. » Videre autem est, Christum scire Deum Dei Filium, vitam, et vitæ Deum, et hoc est accepisse Spiritum sanctum Verbum, id esse quod vita. Hinc probatum est, « Post quem ibimus : » Verbum vitæ habes, et nos credimus, et cognovimus, » quod tu es Christus Filius Dei[1]. » Totum mysterium Christus Dei Filius Christus Verbum, et ipsum verbum, vitæ æternæ verbum. Ergo hoc verbum quod vita, et hoc qui audit, et credit, utique cognoscit Deum : ergo et Spiritum sanctum habet. Pronuntiata hic plena fides est, quippe a Discipulis. Item ad Judæos dicit : Me si sciretis, sciretis Patrem meum. Neque me scitis, neque Patrem meum. Et recte. Quanquam enim et in Patre Filius, et in Filio Pater, existentia vel substantia in vita, et vita in substantia invisibilis tamen cum sit substantia, non intelligitur nisi in vita.

VII. Magis autem vita Christus, quanquam et substantia : ergo Pater in Filio cognoscitur. Unde? « Quia

[1] Joan. xxxv, 49.

» non scitis me, nec Patrem; si sciretis me, sciretis et » Patrem[1]. » Ipsum hoc quid est? Sciretis a me esse, quia ipse et scientia, quod est Spiritus sanctus. Item ad illos quia Verbum est, et Verbum Pater : ergo una substantia. « Item qui me misit verus est, et ego quæ audivi » ab ipso, ea loquor[1]. » Pater Filio loquitur, Filius mundo : quia Pater per Filium, et Filius virtute Verbi Patris facit omnia, id est, secum loquens verbum per verbum in manifesto loquens facit omnia. Secum autem loquens verbum Deus est cum filio, quia Pater et Filius unus Deus. Ipse præterea dicit : « Amen, amen dico » vobis, si quis verbum meum custodierit, mortem non » videbit. » Et ipse rursum : « Novi enim Patrem, et » verbum ejus custodio. » Uterque verbum, sed ut dixi. Illud quantum aut quale est in Joanne? « Propterea me » Pater amat, et ego pono animam meam, ut iterum » sumam eam. Nemo illam a me tollit, sed ego eam pono » a meipso : licentiam habeo ponere eam, et licentiam » habeo sumere eam[3]. » Christum nunquam dictum esse animam satis manifestum est : sed nec Deum dictum animam. Etenim Pater Deus dictus, Spiritus dictus. Item filius λόγος dictus, spiritus dictus, et sine dubio Deus : quippe cum ambo unus Deus. Ergo hæc, λόγος πνεῦμα supra animam sunt, sua superiore substantia, longe alia substantia animæ et inferiore, quippe a Deo insufflata et genita, et sola vere substantia dicta, quod subesset suis in se speciebus, et eodem pacto ut hyle. Huc accedit quod vita Deus, vita Christus, et ex se vita utique, sed ut Pater dante Christus habeat ex se vitam : ergo vita superior ab anima.

VIII. Priora enim ζωὴ et ζωτὶς, id est, vita vitalitas quam anima : ergo illa ὁμοούσια Deus et λόγος, Pater et

[1] Joan. VIII, 19. — [2] Ibid. 26. — [3] Ibid. x, 17.

Filius. Quippe ut ille Spiritus, et hic Spiritus : et hic vita, et ille vita. Item Verbum et Verbum, et cætera. Spiritus igitur habet potestatem animam sumendi, ponendi, et resumendi. Etenim vita, et a se vita potestatem habet sumendi, ponendi illud, quod sua potentia, sui participatione facit vivere : etenim anima ad imaginem imaginis Dei facta. « Faciamus hominem ad imagi» nem, et similitudinem nostram. » Ergo inferior, et a Deo atque λόγῳ magis orta vel facta. Nunquam ipse Deus aut λόγος, sed quidem λόγως, non ille qui Filius generalis vel universalis, atque omnium, quæ per ipsum facta sunt, semen, origo, fons. Illius vero λόγος anima quomodo, aut qui, et dixisse memini, et suo loco esse dicturum ; Ergo universalis, quia spiritus et vita, non anima habet potestatem a semetipso animam ponere, et rursum animam sumere. Deus igitur et λόγος, vel quia vita sunt, vel quia Spiritus, vivunt, et semper vivunt. Quippe qui a se vivunt. Ergo illa ὁμοούσια. Anima vero ὁμοούσιος, hæc cum assumitur a divinis, id est, a λόγῳ, neque enim a Deo : λόγος enim motus est, et motus anima, et motus a semetipso motus, unde imago et similitudo anima τοῦ λόγοῦ est. Ergo cum assumitur, nihil adjicitur vitæ : quippe cum ex vita, id est, ex vivendi potentia animæ vita sit : Animam igitur cum assumit Spiritus, veluti ad inferiora trajicit potentiam atque actiones, cum mundum et mundana complet : ergo Spiritus, et maxime λόγος spiritus, qui vita est in potestate habet et sumere animam, et ponere : cum autem sumit, mundo veluti nascitur, et potentia ejus cum mundo colloquitur : cum vero ponit, a mundo recedit : et non operatur in mundo carnaliter, nec tamen spiritaliter. Hoc nos mortem ejus nominamus, et tunc esse dicitur in inferno, non utique sine anima. Hinc petit, ne

Deus animam suam relinquat in inferno. Ergo eam quia rediturus ad mundum est, et ad ejus actum secum ab inferis ducit, quasi resumit ergo animam, id est, actus, mundum iterum accipit, et quia actus in mundo plenos ac totos λόγος agit, et qui Spiritus est, et anima, et corpus, rursus ergo sanctificandum fuit, quia rursus ista susceperat. Ivit igitur ad Spiritum, et sanctificatus redit, cum Apostolis egit, post sanctum Spiritum egit. Quis igitur est Spiritussanctus? id est, λόγος, unus enim motus, et ideo dictum : et si discedo et præparo vobis, rursus venio.

IX. Quis enim venit post abitum Christi, nisi Spiritus sanctus Paracletus? Id ita esse quod dico : ut Pater et Filius unum sint : item quod Jesus et Spiritus sanctus unum sint : ac propterea omnes unum sint, juncta lectione Joannes declaravit, cœpit namque a λόγου : « Ego » sum, » inquit, « via et veritas, et vita. Nemo venit » ad Patrem nisi per me[1]. » Quis enim ad id quod est esse, et verum esse pervenit, quod Pater est, nisi per vitam : vita enim quæ vere vita est, quia æterna est, hoc est vere esse : nihil enim mutatur, nihil corrumpitur, quæ genera mortis sunt vita esse, verum vita est : « Vivit, » inquit, « Deus. » Ergo vitam esse, Deus est. « Et ego, » inquit « vivo. Quicumque ad Christum venit, ad vitam venit, et sic per vitam ad Deum : ergo juncti sunt Deus et λόγος : Et hinc illud est; « Qui me » cognovit, cognovit et Patrem : » Et : « Qui me vidit, » vidit et Patrem. » Hinc et illud : « Non credis, quod » ego in Patre, et Pater in me. » Hinc et illud mystice : « Et si quid aliquando petieritis in nomine meo, istud » faciam[2]. » Quid est petere in Christi nomine? animam æternam fieri, lucem Dei videre, ad ipsum videndum venire, æternam vitam habere, non divitias, non

[1] Joan. XIV, 6. — [2] Joan. XIV, 13.

filios, non honores, nihilque mundanum, sed spiritale omne, atque omne, quo uniti Deo Christo jungamur : hoc enim est, ut glorificetur in Filio, id est, vita æterna, quam petentibus dabo. Subjungitur deinde plenissime de Spiritu sancto, quid sit, unde sit, quod ipse sit : « Si enim, » inquit, « me amatis, mandata mea custodite. Et ego roga-» bo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis, » ut vobiscum sit in omne tempus[1]. » Quid est Paracletus, qui asserat astruatque apud Patrem homines omnes fideles atque credentes? Quis est iste? unus ne solus Spiritus sanctus? an idem et Christus? Etenim ipse dixit : « Alium Paracletum dabit vobis Deus[2]. » Dum dixit alium, se dixit alium : dum dixit Paracletum, operam similem declaravit, et eamdem quodammodo actionem. Ergo et Spiritus Paracletus, et Spiritus sanctus, alius Paracletus, et ipse a Patre mittitur. Jesus ergo Spiritus sanctus : motus enim Spiritus, unde et Spiritus motus, eo quod Spiritus : spirat enim ubi vult. Et ipse nunc dicit, Spiritus veritatis, et ita ei nomen est Spiritus sanctus, Spiritus etiam Christus, Spiritus et Deus, omnes ergo Spiritus. Verum Deus substantialiter Spiritus : inest enim in eo quod est substantia et motus : vel potius substantia ipsa, qui est motus, sed in se manens, ut sæpe jam diximus, et retinendi causa sæpe repetemus. At vero Jesus et Spiritus motio, vere mota motio, unde foris operans, sed Jesus spiritus apertus : quippe et in carne : Spiritus autem sanctus occultus, Jesus quippe qui intelligentias infundat, non jam qui signa faciat, aut per parabolas loquatur ipsum se esse, ipse sic docet : « Non » vos dimittam orphanos, veniam ad vos. » Ipse autem in Spiritu sancto esse occultum, sic docet : « Mun-

[1] Joan. xiv, 15. — [2] Ibid. 16.

» dus me jam non videbit, vos autem videbitis me, » quoniam vivo ego et vos vivetis. » Hoc etiam sancto Spiritui datum, « Ut penes vos sit in æternum spiritus » veritatis. » Et de se dixit « Ego sum veritas. » Deinde adjecit : Quem mundus non potest videre. Et de se dixit : « Jam me mundus non videbit. » Deinde adjecit : « Quoniam ipsum non videt, neque cognoscit » ipsum. » Sed et Christum nemo cognovit : « In sua » venit, et mundus eum non cognovit. » Adjecit : « Vos cognoscetis ipsum, quoniam manet in vobis, et » in vobis est. » Et ipse de se ita : « Vos videbitis » me. » Et quoniam Christus vita est, de se adjunxit. « Quoniam ego vivo, et vos vivetis. » Et quia Spiritus sanctus intelligentia est, utroque autem mundus ipse caret, ideo adjecit : « Quoniam apud vos manet, et » in vobis est[1]. » Unde autem aut est in illis, aut jam manet Spiritus sanctus, si adhuc postea venturus est, et non jam per Christum apud illos esse cœpit? Ergo juncti atque ex uno sunt, qui motus est, id apertius in sequentibus declaratur; ait enim : « Hæc » vobis dixi apud vos manens, Paracletus autem Spi- » ritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, » vos docebit omnia quæcumque dico. Ego, *inquit*, » in vobis maneo[2], Data est enim vita, nec ab illis jam Christus abscedit : sunt igitur et spiritali motu, quod est Christum in illis manere : ipsi autem animæ, in quibus spiritus manet, nec aliquando discedit, dictum tamen : Nunc ibo ad Patrem.

X. Quid istud sit, facile intelligi potest, si accipiatur ex mysterio dictum, et corporali mysterio : nam spiritaliter cum et ipse in Patre sit, et Pater in ipso, quo, aut quare ibit? Ex eodem mysterio est, quod

[1] Joan. xv, 5 et seqq. — [2] Ibid. 26.

ad Christum Spiritus columbæ similis venit, et quod nunc Spiritus mittetur a Patre, et mittetur ad Patrem, Christo eunte et petente ut mittatur : a morte enim vita revocata, et vita non ipsa vita, λόγος quiaest : hæc enim mortem nescit, magis hæc ipsa interficit mortem, sed vita quæ in hominibus resurrexit a morte. Quam utique induit simul cum corpore, et eam ab inferno resumpsit. Propter hanc igitur sanctificandam, eundum fuit ad Patrem, sed corporaliter atque animaliter, id est, in id quod in se Pater fuerat penetrandum potentialiter atque existentialiter : hoc igitur modo ivit ad Patrem[1]. Denique nec absentiæ tempus edictum, sed contradictum, quod nocte quæ sabbatum sequitur, apparuerit Mariæ, tangi noluerit, priusquam iret ad Patrem, nuntiavit Maria Discipulis, eadem nocte ad ipsos venit ostendens manus et latus, utique tangi jam non prohibens. Post Thoma palpavit, tetigit, ipso quidem hortante, quia ille desperabat, quod significat sanctificatum jam fuisse. Quam ergo breve hoc tempus est, sed propter mysterium dictum : ibo ad Patrem : nam cum ipse in Patre, et in ipso Pater sit, quo ibit? Eodem ergo mysterio : quem vobis mittit Pater, quia Pater mittit, cum Christus mittit, denique sic ait : « Mittit Pater in nomine meo,» id est, pro me, aut in nomine meo : quoniam spiritus Christus, et ipse Spiritus sanctus : aut in nomine meo, quia Spiritus sanctus ipse de Christo testimonium feret, sic enim dictum : « Ille testimonium dicet de me. » Quis ille? quem vobis ego mitto a Patre : juncti ergo omnes, ego mitto, a Patre mitto, Spiritum veritatis mitto, medius ergo λόγος, id est, Jesus ipse mittit : Motus enim principalis universalisque, vitalis ac

[1] Joan. xx, 17.

vita est, mittit intelligentiæ motum, qui sicuti docuit, ex vita atque ipsa vita est : scire enim quid sis, hoc est vivere, hoc est esse. Hoc autem esse quid est, quam ex Dei substantia esse, quod est Spiritum esse? unde nos spiritales efficimur, accepto Spiritu a Christo, et hinc æterna vita : Spiritus ergo appellata est ista Trinitas. Nam dictum : Deus spiritus est. Item dictum a Paulo ad Corinthios secunda : « Dominus autem » Spiritus est, ubi autem Spiritus Domini, ibi liber- » tas[1]. » Utique ista de Christo, ipse vero Spiritus anctus dictus, quod sanciat Sanctos, id est Sanctos facit, et certe ipse est Spiritus Dei : dictus est enim prudentia, sapientia, omniumque rerum scientia; ita enim de eo subjungit : « Ille convincet mundum de » peccato, et de justitia, et de judicio : De peccato, » inquit, quoniam in me non credunt[2], vel quod vita sit Christus, vel quod Dei Filius, et a Deo missus, et qui peccata dimittat. « De justitia autem, quoniam ad » Patrem pergo : » tot enim in mysterio passionis, quia fidem mandatorum servavit et implevit : quippe cum dixerit, cum aliud vellet : « Fiat voluntas tua. » Itemque quia monitos derelinquens, jam non ita videndus relinquebat, justitiæ fuit, iis actis omnibus ire ad Patrem, nec ire ad Patrem tantum, sed cum illo jam esse : Nam idcirco dicitur : « Sedet ad dexteram Patris. » De judicio : quoniam princeps hujus mundi judi- » catus est : » mysterio enim crucis omnes adversæ Christo ab eodem Christo triumphatæ sunt potestates. « Hæc, *inquit*, docebit Spiritus sanctus. » Quid eligitur? De salute mysterium Paracletus complet, et non completa Christus abscidit : An quia idem ipse Christus est et Spiritus sanctus? vel quia ipse eum mittit? vel

[1] 2 Cor. III, 17. — [2] Joan. XVI, 8.

quia Spiritus habet omnia Christi? Habet omnia, per Christum celebratur.

XI. Et tamen videamus quid acturus est, Spiritus scientiam daturus gestorum, et insinuationem scientiæ, quasi vim testimonii, ac magis judicii habiturus, vel ad pœnitentiam vel ad pœnam, de peccato, inquit, quod in me non crediderunt. Ergo ut sciat mundus jam pœnam suam. « De justitia autem, quod ad Pa» trem vado. » Et hoc potest esse de peccato quod injuste fecerunt, qui eum in crucem sustulerunt, quia se Filium Dei dicebat. Et nunc pergit ad Patrem, quod item erit omnium, si in Deum credant, et faciant Dei jussa, ut et ipsi ad Patrem pergant : justificantur enim : nam « Abraham credidit, et reputatum » est ei ad justitiam[1]. » Deinde de judicio inquit, quod princeps mundi judicatus sit. Hæc, ut cernitur, non ad salutem, quæ jam a Christo completa est, sed pertinent ad scientiam rerum gestarum : Est enim Pater loquens silentium, Christus vox, Paracletus vox vocis. Ergo Spiritus sanctus in isto actu alter Paracletus, in salutis mysterio cooperator ut Christus, in Spiritu vero sanctificationis quod Deus. Si igitur et hoc modo Christus quod spiritus, sed Deus in mysterio æternæ vitæ Christus, in sanctificatione Spiritus sanctus : Sanctificat autem Deus, ut dictum : « Sanctifica eos in veritate[2], » Patri Filius dicit; ergo sanctificat Pater. Item Christus sanctificat, ut dictum : « Et pro iis sanctifico meipsum » ut sint ipsi sanctificati in veritate. » Item sanctificat Spiritus sanctus, nam et baptizare ad sanctificationem pertinet : dictum ergo in Actis Apostolorum : « Joannes » baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto tingemini[3]. » Quod superfudit se illis ad scientiam : nam

[1] Rom. IV, 3. — [2] Joan. XVII, 17. — [3] Act. I, 5

jam sanctificati fuerant baptismo invocato Deo Christo, Spiritui sancto etenim sic dictum est : « Sanctifica eos » in veritate. » Et veritas Christus est : Paracletus etiam Spiritus et veritatis : ergo omnis qui baptizatur, et credere se dicit, et fidem accipit veritatis, id est, Spiritum sanctum, fitque sanctior a Spiritu sancto, et ideo dictum in Actis Apostolorum : « Sed accipietis » virtutem adveniente in vos Spiritu sancto. » Non ad sanctificationem, sed scientiam, et ad ea quæ promisit in Evangelio Christus de Spiritu sancto, id est, de Paracleto. Primum ut testimonium de Christo dicat, sic enim ait : « Accipietis virtutem adveniente » in vos Spiritu sancto, et eritis mihi testes in Jeru» salem. » Sed et Lucas dicit : Nondum quidem misso spiritu. Jam tamen testimonium dicit. Paulus tamen in omnibus Epistolis suis quid aliud agit, nisi de Christo testimonium dicit? et post abscessum Christi solus Christum vidit, et soli apparuit. Spiritus ergo per Christum, et Christus per Spiritum sanctum adfuit. Item dicit testimonium Joannes et Petrus : « Quod audivi» mus, quod vidimus, quod palpavimus. » Et in Actis Apostolorum et ipse, et Lucas qui scripsit de iis, de David ita dicit : « Propheta cum esset, et sciens quia » jurejurando jurasset illi Deus; ex fructu ventris ejus » sedere super thronum illius, providens locutus est » de resurrectione Christi : quia neque relictus est in » inferno, neque caro ejus vidit corruptionem[1] : Hunc » ergo Jesum resuscitavit Deus, cujus nos omnes testes » sumus[2]. » Quando ista dicunt? « Cum jam factus » esset de cœlo sonus, et tanquam vi magna, Spi» ritus ferretur, qui replevit totam domum, et re-

[1] Joan. i, 1 — [2] Act. ii, 25, 30.

» pleti sunt Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis » linguis[1]. »

XII. Deinde dicunt Apostoli : de peccato mundi, quod non credidit Christo, in Actis ita : « Sicut vos » scitis, hunc decreto consilio et præscientia Dei tra- » ditum per manus scelestas, et suffixistis eum cruci, » et occidistis quem Deus suscitavit. » Item in Actis Apostolorum referente Petro, David non ascendisse in cœlum, sed dixisse ita : « Dixit Dominus Domino meo, » sede ad dexteram[2]. » Hoc etiam Paulus dixit : « Qui » resurrexit, qui est in dextera Dei. » Ergo docuerunt quod post resurrectionem ad Patrem ivit : Idem mox adjecit : « Qui et interpellat Patrem[3]. » Ergo si Christus interpellat, Paracletus etiam ipse. Item in Actis, quod ad Patrem ierit, testimonium est : « Videntibus » illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis » ipsorum, cumque intuerentur euntem illum in cœ- » lum[4], » et reliqua. Dicta sunt jam tria de testimonio in Christum, de peccato, de justitia, nunc de judicio. Sic per Spiritum sanctum locutus Paulus ad Romanos : « Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus ves- » tris velociter[5]. » Item ipse ad Ephesios : « Qui as- » cendit in altitudine captivam duxit captivitatem[6]. » Item in Apocalypsi ipse dixit : « Et habeo claves mortis » et inferi[7]. » Item ibi : « Et factum est prælium in » cœlo, Michaël et Angeli ejus bellarunt adversus dra- » conem[8]. » Et totus locus demonstrat Diabolum judicatum. Cum igitur approbatum sit tres istas potentias, et communi et proprio actu et substantia eadem, unitatem Deitatemque conficere, non sine ratione rerum in duo ista revocantur, in Filium ac Patrem : etenim

[1] Act. II, 2. — [2] Rom. VIII, 11. — [3] Ibid. 34. — [4] Act. I, 9. — [5] Rom. XVI, 24. — [6] Ephes. IV, 8. — [7] Ibid. 18. — [8] Ibid. XII, 17.

cum quasi geminus ipse Pater sit, existentia et actio, id est, substantia et motus, sed intus motus, αὐτόγονος motus, et hoc quo substantia est motus, necessario et Filius, cum sit motus, et αὐτόγονος motus, eadem substantia est : eadem enim hæc inter se sine conjunctione unum sunt, et sine geminatione simplex, suo ut proprio existendi versum, vi autem potentiaque : quia nunquam sine altero alterum, unum atque idem tantum actu, sed qui foris est, in passiones incidente, alio autem interiore semper manente atque æterno, quippe originali et substantiali, et idcirco semper Patre, qua ratiocinatione et semper Filio. Paulus in omnibus Epistolis : « Gratia vobis et pax, a Deo Patre nostro, » et Domino nostro Jesu Christo[1]. » Item : « Non ab » hominibus, neque per hominem, sed per Jesum » Christum, et per Deum Patrem. » Item in Evangelio : « Ego et Pater unum sumus : Ego in Patre, et » Pater in me[2]. »

XIII. Nos quoque Patrem et Filium religiose semper usurpamus, et recte secundum rationem supradictam : etenim motus, ut supra docuimus, filius, atque ipse motus vita et scientia, vel sapientia. Certe Paulus plenissime expressit quod intelligi volumus : « Gratias » ago, *inquit*, Deo meo semper pro vobis in Christo » Jesu, quod omnes locupletati estis in illo, in omni » verbo, et in omni scientia[3]. » Verbum Christum diximus, id est vitam, scientiam Spiritum sanctum, ergo unum : « in Christo enim, *ait*, locupletati estis : » quod cum ita sit, si Deus et Christus unum, cum Christus et spiritus unum, jure tria unum, vi et subs tantia : prima tamen duo unum diverse, hoc ut sit Pater, actualis existentia, ad id est, substantialitas, Filius

[1] 2 Cor. 1, 2. — [2] Joan. x, 30. — [3] 1 Cor. 1, 4.

vero actus existentialis : duo autem reliqua ita duo, ut Christus et Spiritus sanctus in uno duo sint, id est, in motu, atque ita duo, ut unum duo : prima autem duo, ut duo unum, sic cum in uno duo, et cum duo unum, Trinitas existit unum. Nam quid ego de Spiritu sancto, de quo tractatum est pluribus, multa commemorem? ex ipso concipitur Christus in carne, ex ipso sanctificatur in baptismo, Christus in carne, ipse est in Christo qui in carne, ipse datur Apostolis a Christo qui in carne est, ut baptizent in Deo, et in Christo, et Spiritu sancto : ipse quem Christus in carne promittit esse venturum, quadam agendi distantia, idem ipse et Christus, et Spiritus sanctus, et quia Spiritus, idcirco et Deus : quia Christus quod Spiritus, ideo Deus : unde Pater, et Filius, et Spiritus, non solum unum, sed et unus Deus.

[illegible]

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

ADVERSUS ARIUM.

LIBER IV.

I. Vivit ac vita unumne, an idem, an alterum? Unum. Et cur duo nomina idem, et quomodo? cum sit aliud in actu esse, aliud ipsam actionem esse, ergo alterum. Sed quomodo alterum? cum in eo quod vivit, vita sit, et in eo quod vita est, vivat necesse est : non enim caret vita quod vivit, aut cum sit vita non vivit, alterum igitur in altero, et ex hoc in quolibet altero duo : et si ut duo, non ut pure duo, quippe cum alterum in altero, et id in utroque, idem ergo. Sed idem in duobus est, et a se alter, is ergo et idem est, et alterum in quolibet horum aliquo. At si idem est, et ad se utrumque idem et unum est, quodlibet enim altero existente quod alterum est, neutrum ut geminum; ergo si utrumque hoc ipso quod est, et alterum est, erit apud se utrumque unum : at cum utrumque apud se unum est, in altero idem unum est : at cum idem unum est, vere unum est utrumque : nullo enim utrumque distat, nec existendi virtute, nec tempore, fortasse causa, et hoc altero prius est. Hoc quo facilius judicetur, sic ista melius retractabimus :

Vivere ac vita ita sunt, ut et hoc quod est vivere, vita sit : et hoc quod est vita sit vivere, non ut duplicatum alterum in altero sit, neque alterum cum altero est : hæc enim est copulatio : num et ex hoc etiamsi inseparabiliter junctum sit, unitum est non unum? nunc vero cum ipso eodem opere vitam esse sit vivere, et eodem modo vitam esse sit. De iis enim loquimur duobus, de vivere, et vita, non de eo quod ad effectum vitam habet et vivere. Quanquam et ipsum tertium, et in eo quod vitam habet, et ut alterum ex altero, sed ut unum utrumque. Ex quo apparet, quid ipsa per se existentia in suis rebus valeant, cum substantia una atque eadem manente, esse suum nulla sui innovatione custodiant : namque vitæ esse suum est moveri : ipsum autem moveri, hoc est vivere. Esse igitur et vivere est, et esse vitam : una ergo eademque substantia; namque unicuique in eo quod sit suum esse, substantia est. Etenim in supernis æternisque, id est, in intellectibilibus atque intellectualibus, nihil accidens, nihil qualitas, nihil geminum, vel cum altero, sed omnia viventes sunt, intelligentesque substantiæ, puræ, simplices uniusmodi; hoc ipso quo sunt et vivunt et intelligunt, conversumque quo intelligunt, hoc ipso etiam sunt. Vivit igitur ac vita una substantia est, sed quoniam intellectus ita se pandit, atque ita sermo processit, ut et in eo quod est vivere, vita sit, et in eo quod vita sit, ideo sit vita, quia vivit. Videndum, et intenta ratione quærendum, utrum naturalis ista complexio, et bigemina existentiæ modo pura simplicitas unave sit, an duæ. Si nihil interest, vivere, et vita sit; et vitam esse, vi insit et vivere, jure ac merito unam istorum, non geminam copulam ad existentiam sui esse dicemus. Sin

autem primum, aliud est vivere, aliud vitam esse. Et item si distantia est, ut nunc vita causa sit ad vivendum, nunc ipsum vivere causa sit, ut vita sit : duo sunt ista, sed gemina inter se, atque apud se simpliciter unita : potentia enim et λόγῳ suo atque divino refert ista geminari, ut ejusdem naturæ ac potentiæ, alterum cujus sit id, a quo hoc alterum. Atqui non est nonnulla distantia, parva illa sit licet, unde non est frustra geminatio. Etenim non idem actio et agere, nec potentia et operatio, nec ut verius dicam, idem causa est, quod effectus : illa enim origo, hic partus est. Unde cum duo ista, vivit ac vita, sit actio atque agere : quanquam in se simulque sint, tamen et alia vi atque natura existimanda sunt, ut alterum alterius causa sit, alterum existat effectum. Sed ut mihi intelligentia est, ac probata sententia, cum in principali naturalique primæ Divinitatis exordio, primum sit quod est vivere, secundum vero quod vita, ita enim ratio docebit, et ipsa veritas approbabit, fit ut vivere causa sit, effectusque vivendi vita sit, quod tamen ipsum vivere et vita sit : simul enim ista, et simul semper, quod cognoscitur, erant. Aliud vita ad secunda tertiaque, vel deinceps quæ vivunt ordinata causa atque principium, ita scilicet ut idem sit simulque vita quod vivere, sed hoc vivere, secundum de vita, cum vita est : Illud primum ac principale vivere, simul et vita causa est vitæ, et fons, et origo viventium.

II. Scio hoc obscurum videri posse, non tam rerum, quam eorumdem repetitionem sermonum, quod duo ista tali copulatione nectuntur, ut cum sit vivere, vita sit : et cum sit vita, sit vivere, unde constituto quolibet uno, frustra alterius videbitur facta geminatio. Audi lector, audi quod miraberis lector, ista tam dura, tam tortuosa,

tam clausa tractatu de Deo et de divinis, simplici disputatione pandemus. Deum certe fatemur omnes, Deum omnipotentem. Deum supra omnia, Deum ante omnia, Deum a quo omnia: Hunc cum fatemur, etiam esse sine dubio confitemur. Esse huic quid credimus? quid putamus? Spiritus inquit, Deus est, lumen; et verum lumen Deus est. Quid hoc esse creditur, quod spiritus dicitur? Nempe spiritum intelligere cogimur quamdam existentem, viventem, intelligentemque substantiam: in supernis quidem, et circa Deum maxime quasi humilem et alienum, et in posterioribus nomen non credunt convenire substantiam. Sed cur a nobis fugiatur hoc verbum? cum esset, cuique hoc ei sit esse substantiam. Et in Jeremia Deus loquens ita dicit: « Quod si in mea substantia » staretis, videretis verbum meum. » Sic etiam ibi non multo post, et aliis in locis multis. Est igitur spiritus substantia, id est esse ejus: colligamus igitur κατα Ιωάννην dictum: « Spiritus Deus est, et adorantes eum in spiritu et » veritate adorare oportet[1]. » Deus inquit spiritus est, hoc est Dei, quod est esse: ergo substantia Dei, spiritus est, eadem substantia, hoc est quod vivens: non ut aliud sit substantia, aliud vivens, sed ipsum vivens ut sit ipsa substantia. Si enim dictum est ab eodem: « Spiritus est » qui vivificat[2]: » utique is qui vivificat, qui vivit, et vitæ potentia est: ergo vivit spiritus, vivit Deus: porro autem quia vivit, ut supra diximus, et vita est, Spiritus ergo et vita est, ut idem Joannes ait: « Spiritus vita est: » Ergo Deus cum est Spiritus, et vivit et vita est. Paulus etiam ad Romanos: « Nulla ergo damnatio iis qui sunt in » Christo Jesu, et non juxta corpus ambulant: lex enim » spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege pec-

[1] Joan. IV, 13. — [2] Ibid. VI, 63.

« cati et mortis. » Spiritus vitæ, inquit, tria enim ista spiritus sunt, Deus, Jesus, Spiritus sanctus.

III. Ac de Deo probatum puto et Spiritum esse, Spiritum autem et vivere, et vivere facere, et vitam esse substantialiter, ut ista intellecta sint, et simplex et una substantia, ut hoc sit Spiritum esse, quod vivere, et vitam esse. Sed non istud quod nostrum est vivere, quod animalium, quod elementorum, quod creatorum ex elementis, quod mundi, quod omnium in mundo, quod Angelorum, dæmonum, vel etiam eorum quos in mundo de mundo Deos nominant : non, inquam, illud vivere in Deo est. Hoc Deus est, quod est vivere animæ, aut uniuscujusque, aut illius universalis atque fontaneæ, non ut ibi Angelorum, non ut ibi thronorum, gloriarum vel cæterorum in æternis existentium, vel in intellectualibus, vel intellectibus, sed illud vivere, unde hæc pro suo existendi genere vitam recipiunt et vivunt, illo quodammodo progrediente ; et ista prout capere possint potentiam viventis vigoris afflante, a se sibi, per se, in se solo simplex, purum sine existendi principio a quo fusum magis, vel progressum, vel natum principium est, per quod crearetur vivere cæterorum ; etenim vivere vitam parit, nam vi naturali prior actor, quam actio. Agens enim actionem genuit, et quasi ex ipsa vocabulum et rem cum ipse tribuerit, ipse suscepit. Hoc cum rectum, etiam ratione admodum verum est : certe Deus, cui ad omnipotentiam principalemque summitatem hoc nomen convenit Deus : Deus, inquam, primum, si in Dei operibus dicendum aliquid primum : sed intelligentia humani ingenii ut se exerat, et res capiat, rebus vel simul existentibus, vel simul fusis, et ortus, et diversos ortus, et quasi tempus attribuit. Deus inquam primo universalium existentias substantiasque progenuit ; has Plato

idæas vocat, cunctarum inexistentibus specierum species principales, quod genus in exemplo est ὀντότης, ζωότες, νόησις : Et item τουτότης et σερότες, adque hoc genus cætera genera igitur generum profunduntur, adeo omnium potentiarum potentiæ universaliter principales : Ergo ὀντότης, id est, existentialitas, vel essentialitas : sive ζωότης, id est, vitalitas, id est, prima universalis vitæ potentia, hoc est, prima vita fonsque omnium vivendi. Item νόησις, intelligendi vis, virtus, potentia, vel substantia vel natura : hæc tria accipienda ut singula, sed ita, ut qua suo plurimo sunt, hoc nominentur, et esse dicantur : nam nihil horum est, quod non tria sit : esse enim, hoc esse si vivat, hoc est in vita sit : ipsum vero vivere, non est vivere quod vivat intelligentiam non habere, quasi mixta igitur et ut res est, triplici simplicitate simplicia. Quidquid enim hoc ipso quo est, et alterum est, non aliquando dicendum geminum, sed semper unum.

IV. Verum de iis pluribus alibi. Deus igitur est vivere, quod summum, primum, fontaneum, principaliter principale, tria ista genuit, id est, suo vivendi opere, ut existerent procreavit : Ista igitur opere provenerunt, et hæc proles, ista generatio est, ut ab agente actus, ab eo quod est essentitas vel essentia, a vivente vitalitas vel vita, ab intelligente νόησις, intelligentiam universalium universalis intelligentia nasceretur. Prius est igitur vivere, quam vita : quanquam in eo quod est vivere vita sit, sed vivere ut parens vitæ est, vita et proles, et quod gignitur, quippe a vivente generata. Deus igitur est vivere illud primum, vivere a semetipso vivere, ante omnium vivere, et ante ipsius vitæ vivere : agens enim et semper agens, et nullo principio agens, non ab actione agens est, ne actio vel phantasia principii sit ad agen-

tem, sed ut actio agentis opere, vel progenita sit, vel extiterit, vel effusa sit. Hoc utique agere in eo ponimus, quod est vivere : Deus ergo vivere est, et principale vivere : vita autem ut genitum. Vivere ergo Pater est, vita Filius : namque quod in eo factum est, vita est, et ipse Filius dicit : « Ego sum via, ego veritas, ego vita : » Hæc vita est, quæ orta est ab eo quod Pater vivit, et hoc illud est : « Ego » enim « de Deo exivi. » Item ipse de se ita dicit. « Qui sitit, veniat ad me, et bibat; qui credit in » me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus » fluent aquæ vivæ[1] » Hinc et illud est, quod Samaritanæ respondit · « Si scires donum Dei, et quis est qui » dicit tibi, da mihi bibere, tu magis petisses eum, et » dedisset tibi aquam vivam[2]. » Item postea : « Omnis » qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum[3]. » Samaritana aqua, mundana est anima : « Qui autem biberit de aqua, » quam ego dedero ei, non sitiet in sempiternum, sed » aqua quam dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in » vitam æternam. » Iis atque hujusmodi innumerabilibus exemplis satis clarum fit, Christum Dei Filium vitam esse, et æternam vitam : quippe qui et ipse ut Pater Spiritus sit. De Spiritu enim quod nascitur, spiritus est : Spiritus vero spirat, et a se spirat : spirare autem vivere est. Porro quod a se spirat, a se vivit : quod a se vivit, ex æterno et in æternum vivit : Nunquam enim se deserit, quod sibi causa est, ut hoc ipsum sit quod existit. Cum igitur Pater sit quod est vivere, ut supra docuimus; vivere autem sit vitam esse, itemque cum vita id sit quod gignitur ab eo quod est vivere, necessario id est vita, quod vivere; vivit enim et vita hoc ipso quia vita est, atque ex se vita est : ex se enim ei est vivere. Verumtamen ex illo primo, quod est principaliter vivere, quod

[1] Joan. VII, 18. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 13.

est Pater, ubi et unde existit vita, cui inest et vivere, et ex se vivere, quod esse Filium Jesum Christum probamus, intelligimus et fatemur. Ista omnia quæ a me dicta sunt, quemadmodum in Evangelio κατα Ιωάννην significata atque asserta per ipsa Salvatoris verba videamus: « Misit » me vivus Pater, et ego vivo propter Patrem. » Ac ne qui istum in carne Christum dixisse istud crederet, subjunxit statim: « Hic est panis qui de cœlo descendit[1]. »

V. Deinde vitam esse, et æternam vitam sic testatur; sic docet: « Nisi acceperitis corpus hominis, sicut panem » vitæ, et biberitis sanguinem ejus, non habebitis vitam » in vobis: qui autem edet carnem ejus, et bibet ejus » sanguinem, habet vitam æternam. » Omne ergo quod Christus est, vita æterna est, vel spiritus, vel anima, vel caro: horum enim omnium ipse λόγος est, λόγος autem principalis vita est: ergo etiam ea quæ induit, vita sunt, unde ista et in nobis vitam æternam merebuntur per Spiritum, quem Christus nobis dat, facta et ista spiritalia. Ac ne qui crederet de Christo carnali Christum ista dicere, et non de toto se, qui est Spiritus, anima, caro, quid ait? Quid si videritis Filium Hominis ascendentem? Quis est Filius Hominis: Spiritus, anima, caro: Hæc enim habuit cum ascendit, et cum quibus ascendit. Quid ergo est quod adjicit? ut spiritus intelligatur: ubi primum fuit, hoc est, spiritus, atque vita, quod Pater, quod Deus, unde hæc ὁμοούσια, id est, consubstantialia sunt, nullo tempore extra se existentia principaliter principalia, una eademque substantia, vi pari, eadem potentia, majestate, virtute, nullum altero prius nisi quod causa est alterum alterius, et idcirco alterum: Sed idem alterum verum, quia idem unus Deus: quia vero alterum, idcirco primum et secundum: et quia causa alte-

[1] Joan. XLI, 5 o.

rum alterius, idcirco Pater, quod causa est, id vero quod ab altero, filius: in substantia vero nulla distantia, nulla temporis discretio, nulla significatio, unus motus, una voluntas, et aliquando phantasia alterius voluntatis, sed semper eadem. Hæc ita esse sacra primum lectione doceamus; deinde ordo poscit, ut rerum necessitas flagitat, et perspiciamus in iis quibus est una eademque substantia, cur alter mittentis, alter missi potestatem gerant: imperantis alter, alter ministri: alter motu agendi a passionibus libera, alter per infinitos actus in creandis sæculis infinitus, et iis quæ sunt in sæculis, subjecit usque ad mortem innumeras passiones. Vivit quod primum est, vivit ex sese, vivit æternum, et hoc Deus est. Quod ipsum vivit, ut docui, existentiæ, vel substantiæ vim habet, et naturam vitæ, et intelligentiæ, immo ipse in eo quod est ei esse, hoc est illud quod dicimus vivere, et hoc quod intelligere, et hoc Deus est: ergo quod est Deo esse, existentiæ causa et Pater est: Et quoniam in ipso suo esse vita ei est, et in eo etiam nosse qui sit, et vitæ universalis, et intelligentiæ fons est. De tribus enim istis quæ simplici existentia in Deo sunt, vel quæ Deus sunt, magis esse Deus est: quod ex se habet vivere, et vitam esse, vel intelligere, et intelligentiam esse, ut supra docuimus, et in pluribus. Ut jam reliqua duo, vitam dico et intelligentiam accipiamus, ut genita ab eo quod est esse, suum esse habentia ab eo quod est primum esse motum, pro priore existendi vim ac nomen vitæ intelligentiamve sortita: Omnia enim in tribus terna sunt quodammodo et ordine nominata: non quod non in singulis tribus trina sunt, sed quod motu id operantur quod esse dicuntur: esse enim primus motus est, qui cessans dicitur motus, idem intus motus: cum enim se ut existat operatur, recte et intus motus, et cessans motus est no-

minatus. Hinc nos motum esse dicimus, quod est vivit ac vivere : jam vero cum ex eo quod est vivit ac vivere confecta quodam modo et genita in habitus speciem ipsius quod est vivit ac vivere forma formata sit, hæc vita, hæc Filius nominatur. Ut enim forma quælibet, vel ibi posita ubi est, vel alibi ducit nos ad cognoscendum eum cujus est, sic vita facit nos nosse quid sit vivere : actus enim est vivere, et in actu momentis omnibus cursus, et ideo dictum : « Deum nemo vidit unquam[1]. » Quis enim videat vivere, quod Deus est, sine vita quæ lineamentis agendis in quadam specie coït et existit, ut sit forma viventis ? Ergo ejus quod est vivere, forma est vita, per quam, vel in qua quod est, vivit, ac vivere videtur, accipitur et agnoscitur, quod a Patre significat dictum Salvatoris : « Qui me videt, videt et Patrem[2] : » Filius enim Dei forma Dei est, id est, vita, quæ est forma viventis. Dictum enim a Paulo ad Philippenses[3] : « Qui cum in forma Dei constitutus esset, non rapinam » arbitratus est, ut esset æqualis Deo. » Item ad Colossenses : « Qui est imago invisibilis Dei. » Ergo Jesus Christus et imago, et forma Dei. Diximus autem quod in forma videtur, id cujus forma, et eodem pacto et imagine videtur is, cujus imago est, maxime si is, cujus imago est invisibilis, sicut hic dictum : « Imago Dei invisibilis. » Eodem modo dictum in Evangelio κατὰ Ἰωάννην : « Deum » nemo unquam vidit, nisi Unigenitus Filius, qui de sinu » ejus exivit[4]. » Et item sic Moysi dictum : « Faciem » meam non videbis ; quis enim faciem meam vidit et » vixit[5] ? » Permisit tamen posterganea sua videri, id est, deorsum, cæteraque præter faciem. Quot hic mysteria ? quot genera quæstionum ? quot signa ad decla-

[1] Joan. I, 13. — [2] Ibid. XIV, 9. — [3] Philip. II, 6. — [4] Coloss. I, 15. — [5] Joan. I, 18. — [6] Exod. XXXIII, 20.

randum et Deum, et Jesum Christum, et substantiam esse? et unum ambo esse substantiam? et simul utrumque unam esse substantiam, et a Patre Filio esse substantiam? Quæ cuncta, atque hujusmodi alia, nullo modo explicari, intelligi, atque approbari possunt, nisi superior tractatus manifestis perceptionibus illucescat.

VI. Sit igitur nobis fixa sententia, quod Deus spiritus sit, et spiritus de quo et Filius spiritus, et spiritus Spiritus sanctus. De spiritu enim quod nascitur, spiritus est, spiritus autem vivificat. Quid vivificat, utique ipsum vivit: quod vivit, quia spiritus est, a se vivit: et quod a se vivit, hoc ipsum est quod vivit: et quia quod a se vivit, cum ipsum sit, quod est vivit, nec aliud habet quod vivere dicatur: non enim vivificatum est, sed vivit ipsum, vivit vel vivere existens: et quia vivit, ac vivere agere est, in eo quod a se vivit, nunquam cœpit: non enim expectavit alterum, et nunquam se deseruit, aut deseret; ex æterno igitur atque in æternum vivit principalis et universalis substantia vivendi, non ut substantia sit, et sic vivens, sed ipsum quod est vivens, hoc ipsum substantia est: neque enim cum ipsum vivens, ac vivit, et vivere esse, et quodammodo esse intelligatur, non suum sibi esse quod sit substantia est, hoc et lectione omni sacra, et rerum ipsarum vocibus spiritus nominatur. Spirat autem spiritus, et a se spirat, et Deus spiritus est: spirat vero, hoc est, quod vivit: Vivit ergo a se et semper spiritus, qui Deus est: vivit inquam, atque in actu vivendi, et ipso opere vita cum vivit, opere vitam cum vivit, operatur: Nata ergo est vivente Deo vita æterna, generata est, et quia vivit, ipsum substantia est: et quod est ab eo quod vivit, et vita ipsa substantia est, per eadem æqualis ac simul, quia ipsum vivit vita est, atque ipsa vita vivendo existit ut vita sit. Spiritus ergo

est vivere, et vita spiritus est : complectitur se utrumque, et in utroque est, et alterum non ut geminum, et adjectum, sed simplicitate ex se atque in se existentis, quasi alterius substantiæ duplicatum, nunquam a se discretum, quia in singulis geminum. Etenim vivere cum vita est, et vita rursus cum eo est quod est vivere. Vivere autem docuimus, Deus est, vita Christus : et quia vivere ut generator est vitæ : actu enim, quod est vivere, ut quædam prolis vita generatur, sit vivere Pater, Filius vita, ista ipsa quidem, qui alterum altero, idcirco duo. Unde enim duo, nisi alterum ab altero? et semper quod ab altero est, Filius est, illud autem unde alterum, Pater. Sed nunc non ita alterum ut discretum atque diversum, sed tantum alterum ab altero, ut conficiens atque confectum, et generans atque generatum, conjunctione substantiæ utrumque unum, cum et vivere vita sit et vita ipsa vivere : hinc Pater et Filius unus Deus : et quia conversio naturalis existentiæ non nisi una est : ut enim in eo quod est vivere inest vita, et item in eo quod est vita, inest vivere, una sola et conversio est. Unde cum in eo quod vita est, insit et vivere, idcirco unigenitus Filius consubstantialis Patri, unus et ipse Filius, Pater unus. Unde unus. Unde una eademque substantia, et simul ac semper : Hoc est enim ὁμοούσιον, ὁμοούσιον ἐχῶν simul substantiam habens, paremque existendi vim atque virtutem, eamdemque substantiæ naturam, nullo tempore præeunte : quod nos consubstantiale dicimus, causativo priore quod est vivere, ad id quod vita est, ut illud generans ac Pater, hoc genitum ac Filius, et sit, et esse dicatur. Ergo quia insunt sibi, et licet Pater cum sit, Filius non sit : rursusque cum Filius, qui est ejus cujus est Filius, Pater non sit, tamen vi rerum, et substantiæ parilitate : cum vivere

vita sit, et una sit vivere, merito divina Salvatoris voce pronuntiatum est : « Et ego in Patre et Pater in me. » Hinc et illud est : « Ego et Pater unum sumus : » Etenim cum rerum vi et natura ipsa duce nihil sint omnia si non vivant, et motu vitali vacua, nec molem hylicum aut existentiæ vel imaginem, vel speciem habere credantur : fluendi enim ac refluendi natura incondite subsistendi, non recipit vis lubrica inconstans, nec formam recipit, ut aliquid esse dicatur.

VII. Unde carens eo quod est aliquid esse, etiam esse suum tenet, ut recte nullo modo esse dicitur. At nunc comprehensa et tota, atque in partibus circumsistens, et formata, atque hoc corporata, et ad aliquid esse specie aliqua capta et esse creditur : quia motu vitali, et ab infinito certis lineamentis septa, in sensus certissimos promovetur. Ergo hylica quæ sunt, ut esse videantur, facit vis potentiaque vitalis, quæ defluens a λόγῳ illo qui vita est, quem dicimus Filium, per Archangelos, Angelos, Thronos, Glorias, cæteraque quæ supra mundum sunt, primo in corpora, atque ἄϋλα, naturali sua substantia munda atque puriora cum currit ac labitur, lucem suam majore sui communione paritur, mox in animam fontemque animæ gradatim veniens. Quia anima imago τοῦ λόγου est, quasi quadam cognitione majorem defluendi accipit cursum. Et quia in animanda anima properat, sit ei in animanda ejus petulantior appetitus. Hinc in hylen mersa, et mundanis elementis, et postremo carnalibus vinculis implicata, corruptioni, atque ipsi morti sese miscens, vivendi idolum materiæ fæcibus præstat. Vivunt ergo cuncta terrena, humida, aërea, ignea, æterea, cœlestia, non λόγῳ illo priore, nec vitæ integro lumine, sed propter copulationem hylicam saucia luce vitali, vivunt supra cœlestia, et

magis vivunt, quæ ab hyle, et a corporeis nexibus recesserunt, ut puriores animæ, et Throni, et Gloriæ : item Angeli atque ipsi Spiritus, alii ut in alio, id est in sua substantia vitam habentes : alii ipsa vita sunt : Jesus autem Christus, et sanctus Spiritus : nam et de hoc mox docebimus : simul cum Deo, sed a Deo tamen vita sunt, sed universali vita vivunt, et a se vivunt, et non in altero habentes quod vivunt, sed ut hoc ipsum illis esse sit vivere et vitam esse, et scientiam esse Patre tradente, hoc est, principaliter existente eo quod est vivere. Ergo hæc omnia enumerata vivant, et nihil sit vel in æternis, vel in mundanis aut hylicis, quod non pro natura sua vivat : utique confitendum est, esse vim quamdam vel potentiam qua cuncta vivefiant, et quasi vivendi fonte in vitales spiritus erigantur, ut ex hoc et vivant, et quia vivunt, esse sortita sint. Quis est iste, unde in æterna, atque in mortalia vitalis spiritus spirat, quo vigent cuncta, quo subsistunt, quo actus proprios sumunt, quo et generata sunt, et generatura proveniunt? Deus sine dubio Deus, et quod menti nostræ venerationi est vivendi pater, numenque vivendi. Hunc vel potentiam vitæ, ut in aliis diximus, vel vitam summam principemque, et generaliter generalem, atque omnium viventium originem; causam, caput, fontemque dicemus : Principium existentium substantiarum Patrem, qui ab eo quod ipse est, esse cæteris præstat, secundum vim ac naturam percipientium vivendi potentiam, substantiamque moderatus. Quid ipse, aut in quo? Quippe vivus verusque : unus, ut unus de se loqui sinit. Vivit, et ex æterno, et in æternum vivit, ex se habens istud ipsum, quod ei substantia est. Vivit, non enim ei accedere actus aut debuit aut potuit, ne aliquando a se minus, sed semper perfectus, plenus ac to-

tus, in eo quod est ei esse; inest etiam sic esse, cæteraque post Deum sunt, et potentiæ sunt, et actiones potentiæ, quæ vi sua jam esse creduntur, ut omnia et esse, et habere videantur, quæ maturis processionis actibus existentia in suo opere hic habere provenit : actiones autem dicuntur, cum existendis processibus gignunt, ac foras promunt quod esse possunt : Ut semen jam potentia est, et culmus, et folia, vel mas aut fœmina venereæ cupiditatis effusio : sed hæc in mundo atque sub Luna : supra vero in æthere, atque Cœlo actiones sunt, atque actionibus vivunt, sed genita etiam quod futurum fuerant facta : ex ortu enim suo in operationes proprias, suasque dimissa, suos actus naturæ continentis contagione discurrunt. Quod si hæc quæ in mundo sunt, actus sunt, quanto magis illa, quæ in æternis, ac supra cœlestia sunt, actus sunt et actiones sunt, quæ mundana ista genuerunt? Item et anima et Angeli ex animis, et supra animas. Nam et anima αὐτογόνῳ, idest, suo et a se sibi orto motu fertur, αὐτοκείνητος dicitur, unde ἀκείνητος : ergo semper in motu est, quod est semper agere, et esse ipsam ἐνεργείαν, ut sit ei substantia, ille motus. Dictum est enim : « Faciamus hominem ad imaginem et » similitudinem nostram. » Habet ergo αὐτογόνον κείνεσιν, id est, motum a se ortum, ut Deo est, ut Christo. Sed quia non est ille prior spiritus, idcirco alia substantia, et facta, non a se existens, sed facta ut a se haberet motum : quippe anima aliud, aliud vita, vita enim vivendi habitus est, et quasi quædam forma, vel status vivendo progenitus, in se continens ipsum vivere, atque id esse quod vita est, utrumque sit una substantia : non enim vere alterum in altero, sed unum simplici suo geminum et idcirco in se, quia ex se, et ideo ex se, quia aliud operatur in septima simplicitas : quies enim nihil gignit,

motus vero et agendi operatio format sibi ex se quod sit, vel potius quonam modo sit : namque esse vivere est : vitam autem esse, motus quidam est, id est, forma viventis, confecta ipso illo cui forma est : illud autem quod est conficiens : id est vivere : quia nunquam cœpit : a se enim quod vivit, non incipit, quia semper vivit, unde nec vita incipit : cum enim conficiens sine exordio, et id quod conficitur caret exordio. Simul ergo ut utrumque et consubstantiale. Vivere autem Deus est, vita Christus : Et in eo quod est vivere, vita est, et in eo quod est vita, vivere. Hoc quidem modo alterum in altero, quia confectum et conficiens alterum in altero. Ut enim conficiens in confecto, ita confectum in conficiente, maxime si semper ista: ergo et Pater in Filio, et Filius in Patre : etenim conficiens et confectum conficiens, et confectum conficiente confectum : ergo una substantia non una duobus, et in una duo, sed quia in qua Deus, in eadem Filius, id est ejusmodi, ut enim vivit Deus, ita vivit et Filius, in quali substantia Pater, in tali Filius.

VIII. Sed si vivit, inquiunt, Pater, vivit et Filius, et idcirco eadem talique substantia ambo : Substantia autem istius vivit, cum utrumque sit, vivit utrumque; sine ortu est utrumque sempiternum. Sed hoc excluditur Evangelistæ sacratis verbis, loquente ipso Filio Domino nostro Jesu Christo : « Vivit Pater. » Hic fons sine ortu est. At ubi aliunde principium? « Et ego, » inquit, « vivo propter Patrem. » Si ergo propter Patrem, a Patre accepit : et si accepit, genitus ab ingenito : et si vivit existentia certa est, visque substantiæ, in utroque cum isto uniusmodi vivit eadem Patri et Filio, sed Filio a Patre substantia est. « Quod enim de spiritu nascitur, spiritus est[1] : » ergo de tali Patris substantia,

[1] Joan. III, 6.

talis Filii substantia. Atque ut ostendatur magis a Patre data et substantia, et eadem unaque substantia dictum quod vivit, ac vita substantia est : ergo eadem Deo, et a Deo Christo Filio substantia. Hoc dicente Evangelista : « Ut enim Deus habet ex se vitam, ita et Filio dedit ex » se habere vitam : ὁμοούσιος ergo Christus cum Deo : id est consubstantialis, quod est ejusdem substantiæ, id est primæ, principalis, universalis, unde omnia quæ sunt, et vivunt vitam habentia ἐπάκτεον, id est, in latam, non a se genitam, neque quo sit ipsorum vivere, quod est Dei et Filii. Tantum quippe omnibus est cæteris ex vita quantum largitur Christus. In Deo vivere ut principale conficiens est vitam, uno atque eodem existentiæ fonte nullo priore vel tempore vel potestate, duntaxat circa substantiam. Unde sive hoc accipiamus esse ὁμοούσιον, quod eadem sit substantia, nulla dubitatio est, eadem esse, quia et qui vivit, jam vita est, quod est Deus : et qui vita est, vivit, quod est Christus : et utrisque a se vita est, sicuti dictum est : Ut habet ex se vitam Pater, ita et Filio dedit ex se habere vitam. Si autem hoc accipimus ὁμοούσιον esse, quod est ὁμοούσιον εἶναι, simul eamdem esse substantiam : facilius id et manifestius approbatur quo Patrem dixi esse vel Filium. Vivere enim et vita ita simul sunt, et semper simul ut et in eo quod est vivere, vita sit : et rursus id sit vita, quod vivere. Etenim capiamus exemplum : quanquam quod dico res ipsa est potius, non exemplum. Deum nihil aliud esse diximus quam vivere ; sed illud principale, illud unde omne vivere omnium, cæterorum actio ipsa in agendo existens, atque in hujusmodi motu esse suum habens, quod est vel existentiam, vel substantiam suam habens : quanquam ne habens quidem, sed existens ipsum, quod sit principaliter et universaliter vivere. Id

autem quod conficitur ex isto actu, et quasi forma ejus, est vita. Ut enim αἰών conficitur præsenti semper rerum omnium actu, ita vivendo et ipso vivendi semper præsenti opere vita conficitur. Et ut ita fingamus, vitalitas hoc est, ut vitæ forma ad potentiam suam substantiamque generatur. Sed et nostrum vivere constat ex præsenti semper tempore. Non enim vivimus præteritum, aut vivimus futurum, sed semper præsenti utimur. Hoc enim solum tempus est, quod ipsum solum, quia solum tempus est, imago esse dicitur τοῦ αἰῶνος, id est, æternitatis. Quomodo enim αἰών semper per præsentia habet omnia, et hæc semper. Nos quoque quia per præsens tempus habemus omnia quæ habere possumus, idcirco hoc tempus nostrum τοῦ αἰῶνον imago est, quia nostrum præsens non iisdem, neque idem semper est præsens : conficitur ergo vivendo vita, ac simul existendo formatur : ac formatio apparentia est, apparentia vero ab occultis ortus est, et ab occultis ortus et natalis est, et ejus natalis, qui et antequam sic oriretur extiterit : hinc et in vivendo vita, antequam vita, et posterior tamen vita, quia vivendo vita, et semper atque ex æterno vita : quia in eo quod est, vivit, et ex æterno vivit, est vita. Cum igitur vivat Deus, sit vita Christus, quia vita oritur existens ab eo quod et vivit, necessario vivit Pater, est vita Filius, ita ut supra docuimus, ut et in eo quod est vivit, vita sit : et in vita insit et vivere : Ergo filius ὁμοούσιος Patri, ut supra docuimus cum exemplis. Nunc illud sequitur quid sit cum his sanctus Spiritus explicatus. De Deo ista et dicta sunt, et probata : Deum esse quod est esse, Spiritum esse quod est vivere. Item lumen esse quod est intelligentiam esse, et scientiam. Etenim lumen nihil occultum, nihil obscurum esse permittit, aperit, illustrat, illuminat. Est

igitur Deus hoc ipsum quod Deus, est esse, est esse primum, et principale omnibus quæ sunt, pro modo percipientium esse, præstans, ut ante docuimus, hoc id est, vivere, hoc intelligere, id est, hoc quod est esse, hoc est spiritus, hoc lumen. Ista enim in uno ac simplici, imo unum ac simplex. Hoc sunt quod est esse, hoc vel existentiam, vel substantiam jure dicimus. Verum cum principale istorum sit illud, quod est esse, duo autem alia vivere et intelligere motus esse intelligantur, cum omnis motus a quiete nascatur. Quies autem est id quod est esse, ab eo vero quod esse nascitur motio, exin actio : motio autem primi illius quod est esse, vivere et intelligere. Utrumque enim motus est, et unus motus, duas virtutes præstans officio gemino, una eademque substantia. Nam substantia iis motus est, non enim in iis aliud est esse, aliud moveri. Sic item non aliud est vivere, aliud intelligere, quantum ad substantiam pertinet. Etenim viventis est intelligere, et intelligentis vivere, per actus se vertente uno motu : ita tamen, ut manente opera actuque vivendi intelligentiæ actus agitetur : unde cum Christus vita sit, Spiritus autem sanctus scientia et intelligentia, omnia tamen Spiritus sanctus quæ habet a Christo accepit, Christus a Patre, id est ab eo quod est esse extiterit vita, et vivere extiterit scientia et intelligere : nec tum, cum illud esse primum ita sit, ut cum esse sit, sit et moveri.

X. Quanquam dicatur quies, movetur autem intus motu unde vivit sibi, et intelligit semetipsum. Ergo a motu interno extra et quod est foris natus est motus, ab eo quod est intus esse, et foris esse, et ab eo quod est intus vivere, foris vivere, ab eo quod est intus intelligere; foris intelligere, movente se vita et intelligentia : Sunt enim motus eodem modo existente simul, eo quod est

esse, ut et intus esset et foris, ista Trinitas intus, cum Deus unus et solus foris, cum Jesus Christus intus et foris, cum ambo Deus unus, atque ex iis cum Deus ὁμοούσιον Christo, necessario et Christus ὁμοούσιον Spiritu sancto, ac per et hoc per Christum Deo : ipse etenim de Deo egressus est. Si enim omnis motus qui foris est, a Dei motu, qui intus motus est, ergo et iste a Deo : Etenim scientia, et intelligentia, existentia est, utriusque ac potentia cognoscentiæ, idque hoc ipsum motus est, hoc ipso quod motus substantia, necessario igitur in Christo, vel Christus est, et ab ipso habet omnia, quia a vita, quod Christus est, substitit intelligentia, et ideo alter. Hoc enim dictum : et a me habet omnia. Habet autem et a me, duo sunt : ergo alter et alter : Sed quia motus et ipse Spiritus sanctus, motus et Christus, et quia vita vera Christus est, et credentibus in se dat vitam veram, hoc est æternam, et adest apud Deum credentibus in se, quod Dei sit Filius, idque per fidem : idcirco per Christum reconciliamur Deo, propter vero hominum obrutam sui et Dei memoriam, opus est Spiritu sancto, si accesserit scientia, « et intelligere quæ sit latitudo Dei, quæ lon- » gitudo, quæ profunditas, et altitudo[1], » et confirmata fuerit caritas, et fides in Christum per Spiritum sanctum, quia scientia est, fiet salvus : plene namque ipse dicit testimonium de Christo, et docet omnia, et est interior Christi virtus, scientiam tribuens, et ad salvationem proficiens, unde alter Paracletus. Etenim mortuis per peccata hominibus vita prius danda fuerat, ut erigerentur in Deum per fidem, quod erat jam vivere ex Dei vita, quam attulit Christus in carne, ut carni etiam subveniret. Quare confirmatis hominibus per fidem in Christum Filium Dei, etiam scientia danda videatur, et de

[1] Ephes. III, 13.

Christo, et perinde de Deo : Item de mundo, ut cum argueret : Quæ cum intellexissent, facilius ad Dei lucem hominis sui divinorumque intelligentia liberarentur terrenorum mundanorumque contemptu, et desiderio quod excitat scientia divinorum.

XI. Venit ergo posterior, id est fides posterior operari : recedente enim Christo, qui per miracula, et per præcepta seminaverat fidem, quod ipse Dei Filius esset, et vitam in se credentibus daret, completa sunt spiritu omnia, et fides cognitione in Christum adulta succrevit, et ipso in Christo semper præsente, sic enim dixit : « Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audierit loquetur, et futura annuntiabit vobis, ille me honorificabit, quoniam de meo accipiet[1]. » Ergo de vita intelligentia, et ipsa vita de vivendo, id est, de Patre Filius, de Filio Spiritus sanctus, sic enim subjunxit : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, propterea dixi, mea sunt, quia quæ Pater habet Filii sunt, esse, vivere, intelligere : hæc eadem habet Spiritus, omnia ergo ὁμοούσια : Idem tamen ut ostenderet suam præsentiam semper κατὰ Ματθαῖον sic loquitur : « Euntes nunc docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis, et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi[2]. » Et hoc ostenditur quodammodo idem Jesus, idem Spiritus sanctus, actu scilicet agendi diversi, quod ille docet intelligentiam, iste dat vitam. Etenim idem ipse et unus motus et primus motus, quo contingit, ut qui vivit, et vere vivat, et intelligat, et vere intelligat, qui vere intelligit, vere vivat, atque ut idem manifestetur Jesus, et Spiritus sanctus, attendamus

[1] Joan. XVI, 13. — [2] Matth. XXVIII, 19.

istum, nempe Spiritus sanctus doctrina est, intelligentia, ipsaque sapientia et Christo et Deo sapientia datur, atque hoc Christus nomine nuncupatur, quod est Evangelium Christum esse Dei Filium, quod Evangelium definitur Dei virtus atque sapientia, ut Paulus ad Romanos. Item Salomon : Omnis sapientia a Deo est, et cum » eo fuit semper ante ævum.» Ecce ὁμοούσιον apparet cum sapientia et de Deo datur, et a Deo datur, utique Christo et Spiritui sancto. Et cum dictum est, quod cum Deo semper fuerit, quod ὁμοούσιον est appareret, cum sapientia et de Deo datur utique Christo et Spiritui sancto : Et cum dictum est, quod cum Deo semper fuerit, quod ὁμοούσιον est, ostenditur simul cum Patre. Deinde cum dictum, ante ævum, non ergo cum in carne tunc Christus. Item prior omnium creata est sapientia, si primogenitus Christus, sapientia Christus. Deinde quod sequitur, « Spiritus sanctus et intellectus prudentiæ ab ævo? » Si Spiritus sanctus prudentia est, et intellectus, si scientia et doctrina. Christus est sine dubio, quia ipse est ab ævo, id est, ex æterno, et primogenitus, et quod est amplius, unigenitus. Hæc et alia in multis tractata libris a me ὁμοούσιον probant non solum Deum et Christum, sed etiam Spiritum sanctum. Demus igitur vel accipiamus Deum id esse, quod est primum et principale vivere, quod est verum et principale esse : non enim est quod non vivit, hoc ipsum vivere operatione ipsa conficere, et generare vitam, apertum fecimus. In eo vero quod vita est, scientia et intelligentia inest : vivit ergo Deus, et vivendo vita est Deus, et cum vita est, intelligentia est. Sed hæc tria ut unum ac simplex, et in eo ut principale sit, id est, hoc sit quod esse magis existentia principalis est Deus vivens, necessario et semetipsum intelligens. Hinc enim omnia intelligens, quia secundum intelligit. Om-

nium existentiarum causa est, et ideo omnia : ergo vita et intelligentia in id accepta, quod est esse intus semper operantur, quod est vivere. Vivere autem Deo hoc est quod est esse : Esse igitur cuncta, unus et omnipotens Deus est. Quid igitur? si intus in se operatur, vel se potius operatur vita et intelligentia? Quomodo ista veluti foris apparere potuerunt? et quid est foris aut intus ὂν λογον. Quæsierunt Philosophi et docti ad legem viri, quid sint et ubi sint; Quid sint, substantiam eorum vel existentiam ut explicemus, : ubi sint, utrum inde an extra, et in omnibus reliquis, an in utroque et ubique.

XII. Hæc quidem nos in aliis libris exequenter pleneque tradidimus. Verum nunc ista summatim breviterque dicemus : Ante ὂν, et ante λόγον vis et potentia existendi illa est, quæ significatur hoc verbo quod est esse, græce quod est τὸ εινάι. Hoc ipsum esse duobus accipiendum modis : unum, ut universale sit, et principaliter principale : unde in cæteris esse sit, alioque esse est cæteris quod est omnium post vel generum vel specierum, atque hujusmodi cæterum. Verum esse primum ita imparticipatum est, ut nec unum dici possit, nec solum, sed per prælationem ante unum, et ante solum, ultra simplicitatem, præexistentiam potius quam existentiam, universalium omnium universale, infinitum, interminatum, sed aliis omnibus, non sibi : Et idcirco sine forma intellectu quodam auditur. Et præ intelligentia potius quam intelligentia accipitur, cognoscitur, creditur. Hoc illud est quod diximus vivere vel vivit, illud infinitum, illud quod supra universalium omnium vivere est ipsum esse, ipsum vivere, non aut aliquid esse, aut aliquid vivere, unde nec ὂν. Certum enim etiam quiddam est ὂν, intelligibile, cognoscibile. Ergo si non ὂν, nec λογος, λόγος enim definitus est, et definitor : sive enim est ratio, sive

existentiæ ipsius potentia, sive res illæ quas intelligentia accipit, ut uniuscujusque sit ei esse : cognoscat quod non cognoscit, nisi animadvertat et capiat quæ sint illa, quæ præstant unicuique substantiam, et hic λόγος, rerum per quem creata sunt omnia, universalis potentia, continens universaliter omnium res, præstans ad existentiam unicuique sua et propria. Ergo quia sua unicuique et propria præstat, definit, et determinat, etiam illud ὂν facit. Imponendo enim infinito terminum rebus ad existentiam sui unicuique format rem, et intelligentiam infinitate sublata subjicit. Est ergo in eo quod rerum est potentia ad pariendas efficiendasque existentias λόγος, ex eo autem quod definit, atque concludit unumquodque formam tribuens, ὂν, est jam existens, cum fuerit ejus quod est esse certa forma. Hoc cum ita sit, videamus an nullius primi, quod est esse, sit λόγος; Si dicimus infinitum, si dicimus immensum, indiscretum, res quibus esse consistit, non capimus, non tenemus, ergo λόγος ejus nullus est. Sed quoniam fieri non potest, ut sit quoquo modo et sine λόγου, suo sit hoc ipsum existens quod est, infinitus est, sine dubio ei λογος, suus est, sed latitans, et occultus, ut sit in eo quod est ipse ipsum λόγον esse, vel potius ipsum λόγος nihil aliud est, quam ipsum esse, hoc autem est quod dixi vere primum, illud et universaliter universale vivere, quanquam ut docuimus, sit ipsum vivere, et vita, et intelligentia definita : nam potentiæ του λόγου, etenim definitum quidnam atque formatum est : intelligentia vero et definiens, tamen quia ista intus sunt, et in se conversa sunt, omnia ἄγνωστα, ἀδιάκειτα, incognita, et indiscreta sunt : ita et Deus quod est esse, id est vivere, incognitus et indiscretus est, et ejus forma, id est, vitæ intelligentia incognita et indiscreta est, sunt enim ista nihil aliud quam esse quod est vivere. Quod

cum infinitum, et forma ejus infinita est, ibi manens, et nihil aliud quam esse existens : Cum autem foris esse cœperit, tunc forma apparens imago Dei est, Deum per semet ostendens, et est λόγος, non jam inde πρὸς τὸ Θεὸν λόγος, in qua vita et intelligentia, jam ὂν quia certa cognitio et existentia, quæ intellectu et cognitione capitur, sed quemadmodum foris existerunt ista, et utrum ipsa forma, quæ intus est emissa foras est, an seipsum ejecit? sed cum illa intus forma indiscreta et infinita sit, quomodo et in ea quæ foris est, illa cognoscitur, an alia est hæc? sed si alia, non ergo ab illa nata vel emissione, vel sua motione : et si ita ut alia non pars, nec eadem nec omnino ὁμοούσιος, et deinde unde hæc apparuit.

XIII. De altero ergo duo principia, an de nihilo, nihilum non est sub Deo τὸ ὄντων. Deinde si Dei potentia vel voluntate extitit, non est nihilum Dei potentia vel voluntas : Etenim si omnipotens Deus, omni potentia ejus et causa omnibus, et ipsa existentia est. Num ergo quod reliquum est dicere audemus, a se orta hæc forma est? Et quomodo cum esset in Patre, inscio Patre, an jubente? Si jubente, non ergo a se : An insciente? est ergo aliquid quod non potentia Dei fuit, aut est quod sine illo fuit, cum de λόγῳ : qui ejus dicitur forma, ita dictum sit. « Per » quem facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil. » Quid istud est? tantarum confusionum quæ separatio? quæ si non veritas vel vita est veritatis. Adsit Spiritus sanctus, quid inspiratum nobis sit, modo auditor attendat, pura exponentes simplicitate pandemus. Interea unum moneo, sine tempore hæc accipi convenire, ex æterno semper nullo temporis principio, sed ut sit unum utrumque principium et generator et genitum. Primum in rebus æternis, divinis, maximeque primis manentia quieta, et in eo quo sunt existentia, nulla sui per motum

mutatione generarunt. Primus Deus, deinde λόγος, vel νοῦς, vel quidquid alter est, vel uterque, ut spiritus, ut vivere, vel vita, ut intelligentia, vel cognoscentia : anima vero sola mota generationes habet. Hæc omnia sic domus : τριδυνάμος, est Deus, id est, tres potentias habens esse, vivere, intelligere : ita ut in singulis tria sint, sitque ipse unum quodlibet trium nomen, quo se præstat accipiens, ut supra docui, et iis multis : nihil enim esse dicendum, nisi quod intelligit : Triplex igitur in singulis singularitas, et unalitas in Trinitate, ista vero tria progressu suo exponemus. Omnium quæ sunt, quæque esse possunt, aut esse potuerunt, existentiam, vitam, intelligentiamque pro rerum ac substantiarum captu, et participationes præstant, sortita sunt : Est enim in omnibus esse suum, vivere suum, intelligere suum, suumque sentire, ut sint ista umbra vel imago trium omnium superiorum : ergo Deus cum sit, ut ab omnibus dicitur, unum, et solum unum. Nonnulli autem dixerunt Deum esse unum omnia, et nec unum : omnium enim principium, unde non omnia, sed illo modo omnia. Istud autem hac causa et primum quidem Deum, esse unum et solum. Illa tria, quia non copulatione consistunt, sed existendo quod sunt ipso, et quod alterum credimus sunt, necessario unum, nec ullo modo alterum. Sed de hoc sæpe dictum. Quod vero dictum unum omnia, et nec unum, omnium enim principium, satis aperte dilucideque declarat, Patrem rerum omnium et principium Deum : qui cum unum non est, magis omnia est : quia et omnium causa est atque principium, et in omnibus omnia.

XIV. Quæ cum ita sunt erit Deus omnia, existens omnivivens, omnividens, et omniintelligens. Et quoniam diximus, confici ab actu potentiam : sic enim se

prima habent, ut cum sint omnia a divina energia, id est actus, et operationes, necessarium est, ut a Deo principio omnium potentiarum, universaliter universalium fons et origo nascatur : Iste namque rerum progressus est, ut cum omnia a Deo, potentiæ et actus a Deo, qui supra potentias et actus accipitur, orta hæc esse credantur. Verum cum a nobis dictum sit Deum actum quemdam esse, quod est vivere, sed hoc vivere quod supra omne est vivere, et ex æterno, atque in æternum, vivere simul intellectu acceptis, et eo quod est esse, et eo quod intelligere, sed sic simul, ut ne phantasia quidem copulationis sit : necessario autem vivendi actu, uti docui, confitetur atque existit forma quam universalem potentiam nominamus, per singula illa formata, quam ex omni existentia, ex omniviventi omniviventia, ex omnividenti omnividentia. Hæc singula potentiæ ut nota et determinata : sed cum in uno omnia, vel unum omnia, aut cum unum omnia, vel nec unum, nec omnia, fit ininfinitum, fit incognitum, indiscernibile, incognoscibile : Et quod vere dicitur ἀὁριστία, id est, infinitas, et indeterminatio. Etenim omnium esse sit, et omnium vivere, et omnium intelligere, et id unum, et sine phantasia alterius unum : unde nec unum, quia omnium principium : unde et ipsius unius. Ex hoc cogimur jam necessario et illa de Deo dicere, ut ejus incomprehensibile sit et esse, et vivere, et intelligere, nec solum ut incomprehensibile ejus sit esse, vivere et intelligere, ut nec esse quidem ista videantur quod ille supra omnia sit, quare et αἰὑπαρκτος, et ἀνοὑσιος et ἄνους, et ἄζων sine existentia, sine substantia, sine intelligentia, sine vita dicitur : Non quidem per ςέρησιν, id est, non per privationem, sed per supralationem; omnia enim quæ voces nominant post ipsum sunt : Unde nec ὂν, sed magis πρὸ ὄν. Eodem modo

præexistentia, prævidentia, præcognoscentia, horum quæ conficiuntur : ipse autem præexistens, prævivens, præcognoscens, sed hæc omnia apparentibus secundis et intellecta sunt, et nominata. Postquam enim apparuit cognoscentia, et intellecta et appellata est præcognoscentia, eodem modo et præexistentia, et præviventia. Erant quidem hæc, sed mundum animadversa, nondum nominata. Unde et incognoscibile omne quod Deus est. Sed quoniam tunc cognoscibile et habetur et dicitur, cum est cognoscentia : relativa sunt enim, et se invicem tenent, et pariunt, aut invicem interimunt, nondum cognoscibile illud non fuit, quia non fuit cognoscentia : non quo non fuit illud, quod cognoscibile sibi fecit cognoscentia, sed quia erat quidem quod cognoscibile esse posset, non quo cognoscibile esset : quod tunc fit et accipitur, cum adintelligitur, quod et intelligentia esse possit. Hoc modo igitur et in Deo et esse poterat, et erat ex hoc cognoscibile, quia et esse poterat, ex hoc erat cognoscentia. Quid ergo ex his? Quoniam si hæc postea nata sunt, fuerunt in Deo; et si fuerunt, quia Deus unum, et ista unum, et id quod Deus, et ista unum quia Deus. Ista idem ergo cognoscibile et cognoscentia, sed ita ut cognoscibile quod sit, hoc sit cognoscentia. Etenim cum virtus horum trium una sit ; esse enim nihil aliud est quam vivere, atque ipsum vivere intelligere, cum sit et intellectum esse, tota vis singulorum in eo est quod est cognoscere, vel esse cognoscentiam. Sed esse cognoscentia non potest, nisi si cognoscibile : In his autem primis ubi quod est esse, id est quod vivere, et quod intelligere, esse cognoscibile non potest, nisi ipsa cognoscentia nondum apparens, sed se intus tenens, manensque quieta, cessans, atque in se versa sibi se cognoscibilem præbens : cum enim ipsa cognoscentia la-

teat, atque apud se sit, forinsecus in se intrans, sed naturaliter mersa in eo, in quo ei esse est manens, ejus formæ est, ut cognoscibile esse possit cum excita cognoscentia velut egressa se circumspiciens cognoscentiam se fecerit, cognoscendo se fit cognoscibile suum facta. Hoc igitur, si fas est dicere, hoc inquam, modo illud primum, unum illud solum, illud Deus, vel spiritus, vel spirans, vel lumen, vel luminans, vel existens, vel omniexistens, vel existentia, vel omniexistentia, vel vivens, vel omnivivens, vel vita, vel viventia, vel omniviventia, vel intelligens atque cognoscens, vel omniintelligens, omnicognoscens, vel omniintelligentia, omnicognoscentia, omnipotens, omnimodis perfectus, interminatus, immensus, sed cæteris, sibi terminatus et mensus, super omnia, et idcirco nullum de omnibus, ac magis ex quo omnia, ergo unum et solum unum : principium enim omnium.

XV. Unde non unum omnia manens in se, neque in se, ne duo auditor accipias, sed ipsum manens vel mansio, quies quietus, quiescens magis, quia a quiescente quies, ut supra docuimus. Unde dictus est et sedere quasi in centro τῶν πάντων ὄντων, id est, omnium quæ sunt, unde universali oculo id est, lumine substantiæ suæ, qua vel esse est, vel vivere, vel intelligere, in eas τῶν ὄντων, non versabili aspectu videt, quia et quies est, a centro simul in omnia unus est visus. Hæc Deus, sed quomodo Deus Pater, et quis Filius, aut quomodo Filius, et postea quomodo Jesus Filius omnium esse principium, ante omnia esse, est omnium esse, principium non tam quietum esse est, quam ipsam quietem esse. Omnia enim quæ genita facta sunt, ex motu genita factave sunt. Motus autem ipse, quo motus est, antequam movetur, quies est, contrarius enim ortus contrariorum fiunt, ita ut

contrario ortu contrarium unde hoc ortum est pereat non esse ut ex vita mors, et ex morte vita. Item ex eo quod est esse, et ex eo quod non esse, esset. Et item ex quiete motus, et ex motu quies.

XVI. Sed advertamus acrius, atque audaci intelligentia rerum vim, altitudinemque videamus, ut proposita ista sunt, si diligens circumspector advertat, reperiet esse existentiam quamdam et in his, quorum phantasia quadam est interire : namque cum vita sit cui adest esse, ex qua mors nascitur, est etiam morti esse, si ex morte nascitur vita. Itemque si ex eo quod est esse, efficitur non esse, necessario erit etiam ipsum non esse, si ex eo nascitur quod est esse : itemque si cessatio est, motus esse cessationem necesse est, si motus nascatur. Quid igitur? nonne ortu contrarium contraria, aut mori, aut non esse creduntur? Videtur ita, sed contra est : nam utraque manent, nec intereunt ab æterna substantiali sua qualitate. Quomodo istud sit, dicam, adsit Deus, fiet facilior explicatio. Esse in æternis hoc est esse, quod vivere, quod intelligere. Sæpius hæc et diximus, et probavimus. Id autem esse ita est, ut sint ibi viventes, intelligentesque substantiæ; has accipiamus pro modo existentium res tres præstare, et participatione sui cuncta retinere, et in noëtis vigere, sola esse simplicia, divina, æterna : In mundanis vero et hylicis inesse quidem, sed carnalibus variis ac mortalibus sustineri. Hic ergo mors si est, corporum mors est, et si plenior adhibeatur intentio, nec corporum, id est, in eo quod hyle sunt, sed horum corporum, in ea specie, quæ nunc est, effecta quodam interitu dissolutio : sola igitur corporis species dissoluta cum in elementa dispergitur, manent ac sunt unde victura reparantur. Etenim cum in mundo et hyle sit, quæ elementis certis semper exis-

tit, et cum imagines illorum trium, hic quoque, id est, in mundo se præbeant, quid mors agit illa cum et in suis imaginibus æterna sint? Imagines dico potentias per omnia a lineis animæ defluentes. Cum igitur æterna sint ista, æterna et in hyle elementa, mors si sola composita solvit, nihil funditus interit. Unde recte dicitur, quod ex vita mors efficiatur, quod ex vigore vivendi compositi cujuslibet corporis fiat usque ad certa resolutio, et rursus in aliam compositionem iisdem cunctis fiat ex morte reparatio. Hoc modo et esse in mundo accipiendum, hoc modo hic et quies, et motus : at in divinis, quia nulla sunt corpora, mors nulla, sed et vita alio modo, quippe illa principalis et vera, et idcirco ibi progressio non natalis, aut si placet, natalis magis apparentia et manifestatio. Item illa alio modo esse, et non esse, et alio motus atque cessatio, etenim Deus vivit, id autem est esse et intelligere, quæ ista unum tria conficiunt, potentias tres, existentiam, vitam, intelligentiam.

XVII. Sed quia illa tria unum quodammodo sint docui : Unum quodlibet tria sit, sic et ista tria unum sunt: sed in Deo hæc tria esse sunt, in Filio vivere, in Spiritu sancto intelligere, ergo esse, vivere, intelligere, in Deo esse sunt : existentia autem, vita, intelligentia, forma sunt : actu enim interiore et occulto ejus, quod est esse, vivere, intelligere : Intus enim ita sunt et occulta, magisque supra esse, et supra vivere, et supra intelligere Deus est. Unde et ἄνεσιος, vel ἀνύπαρκτος et item ἄξων ἄννους dicitur, præintelligentia quadam inventus, et magis per formam suam cognitus, sed inhærentem et consubstantialem sibi. Et hoc est, quod in Patre est Filius, quod cum ita sit, idem Filius quod Pater, unde et Filius Deus, quia hoc est forma, quia id quod est is cujus forma. Etenim

cum esse, vivere, intelligere Deus sit, forma autem sit existentia, vita, intelligentia. Ista me dicere sic accipias velim, ut supra ista sit Deus. Quod si ita est, sit idem forma quod substantia : Eodem enim modo valent et sunt ista habentia vel existentia esse, vivere, intelligere; ita cum duo λόγοι sint, unus per quem unum quidque sit : alius per quem quomodo sit : tamen quia eadem vi habet quomodo et quidque sit, necessario fit unus λόγος, idem valente forma quod substantia. Ergo si idem valet, et idem est forma, istius tamen substantiæ quod ipsa substantia, substantialis enim forma est, idem erit Filius quod Pater, aut neque Pater, neque Filius ante egressum foras, sed unum ipsum solum.

XVIII. Hoc cum ita sit, cum sit ei intelligere, et intelligentia, sit idem intelligentia quod vita et quod est esse : cum autem magis agendi virtus sit intelligere, quam esse, quam vivere, et cum hoc esse sit intelligere quod sit, et cum hoc sit vivere, intelligere quod vivat, necessario sit intelligere vel intelligentia Deus est, cum intelligit Deus, seipsum intelligit, cum autem seipsum intelligit, non ut alter alterum, fit ut intelligentia ipsa se intelligat. Quod cum est, se esse efficit, atque in existentiam provenit, fitque sibi quod est esse, atque eodem modo intelligendo existit et suum vivere, quibus cunctis a se natis, vel magis a se existentibus, ingenitus Deus est, existens ex ingenitis, quæ unum cum sint, unum et simplex unus Deus est, et hæc est ut intus intelligentia, quæ sine aliquo motu se intelligit, quippe quæ cum intelligit, existit : et cum existit, intelligit. Et hoc est Deus, et utique hoc ex æterno atque in æternum. Verum quoniam imaginem Dei Filium dicimus Dei, genita est enim forma, ut ab eo quod est esse, vivere, intelligere, gigneretur existentia, vita, intelligentia. Quædam enim in his forma est, per quam ut

per imaginem intelligitur quid sit esse, vivere, et intelligere, necessario per formam intelligitur Deus, nam ipsum « nemo vidit unquam. » Ergo forma Dei cum accipitur in Deo, Deus est : cum autem intelligit se Deus, per formam se intelligit; sed et ipsa forma intelligat necesse est. Etenim intelligens, ac vivens existentia, cum nihil aliud intelligat, quam quod ista Deus sunt. Et hæc sæpe, jam docui. Cum autem ipsa intelligentia intelligit quod sit intelligentia, necessario enim sequitur, ut et se intelligat intelligentia, veluti existens a semetipsa se intellexit, fecitque se extra : quod foris est intelligendo, se, id est, motu suo. Unde est hæc foris intelligentia, et hic est Filius, hic est λόγος natus Filius, quia alius a Deo, de Deo tamen, id est, de eo quod est existens, et vivens, intelligentia, quæ Deus est, atque intus intelligendo se intelligentia foras se protulit, atque extitit Patri, in quo et ipsa fuit, atque est semper imago existens per intelligentiam internam, quæ esse est atque existere, ac propterea imago imaginis genita.

XIX. Duæ igitur intelligentiæ, una intus existens quod est illi esse : alia existens, quod est illi intelligendo esse. Hæc foris, hæc Filius : Quoniam vero intelligendo se intelligentia Deum intellexit, utique intelligentiam internam, illa autem Deus est, intellexit et verum esse, et verum vivere, verum intelligere, intelligendo extitit et ipsa verum esse, verum vivere, verum intelligere. Etenim qui unum intelligit, et habet unum, et est unum secundum ejus apud se intelligentiam, sic ergo Filius, id est, intelligentia, intelligendo se genita, intelligentia intellexit Deum, et omnia illa quæ ingenita Deus sunt, et intelligendo πλήρωμα quærendo, et πλήρωμα intelligendo, unde idem extitit quod Pater. Etenim cum πλήρωμα Pater sit necessario, χώρημα suum habet infinitum, licet et sibi fini-

tum : ubi πλήρομα suum tenet et capit, eodemque modo Filius recipiendo et quærendo : hoc est enim recipere χώρημα existere, intelligendo autem totum quod Pater, πλήρομα extitit genitus, et ipse totus ex toto : et quia intelligentia est intelligens intelligentiam, cum lumen rerum sit intelligentia, existit, lumen ex lumine : et quia intelligentia utraque, verum lumen ex vero lumine. Itemque cum Deus sit intus intelligentia, ista intelligendo se intelligentia Deus ex Deo est, ὁμοούσιον ergo in omnibus, in eo quod est esse, et vivere, et intelligere : Item in eo quod uterque χώρημα et πλήρομα est : item in eo quod imago et imago, dictum est enim ad imaginem nostram. Et in eo quod lumen et lumen, et in eo quod verum lumen, et verum lumen : et in quod Spiritus et Spiritus : et in eo quod motus et motus, sed Pater motus quiescens, id est, interior, et nihil aliud quam motus, non motione motus : Filius autem motione motus est, uterque tamen motus : Item uterque actio et opera, uterque vita, et uterque a se habens vitam, voluntas et voluntas, eadem virtus, sapientia, verbum Deus, et Deus Deus, vivus, et Deus vivus, ex æterno et ex æterno, invisibilis et invisibilis : nam dictum a Matthæo : « Nemo novit Filium, nisi Pa- » ter, neque Patrem, nisi Filius[1]. »

XX. Simul ambo : hoc enim significat ὁμοούσιον, præter eamdem ὀυσιαν : Hæc cuncta illo pleno intelligi possunt : « Omnia quæ habet Pater, mihi dedit. » Et, « Omnia » quæ habet Pater, et ego habeo. » Omnia, inquit : si omnia, ὁμοούσιον Filius Patri : Idem ergo, et si idem, par, et si par, recte Paulus de Filio Dei Jesu Christo dixit : « Qui cum esset in Dei forma, non rapinam arbitratus » est ut esset æqualis Deo. » Multa hic divina et magnifica mysteria continentur. Primum quod Christus forma

[1] Matth. XI, 27.

Dei est, in quo ostenditur omnia habere quæ Deus habet : hoc enim est quod et imago dicitur, sicuti de ipso dictum : Qui est imago Dei. Habet igitur et Deus imaginem suam, et Filius imago Dei est ; etenim si dictum : « Faciem » Dei nemo unquam vidit. » Et dictum : « Posterganea » mea videbis : » Est sine dubio facies Deo, est Filio, vel potius est et Filius imago Dei, ut dictum est : « Qui cum » in forma Dei fuisset. » Unde jure dictum : « Faciamus » hominem ad imaginem et similitudinem nostram. » Est ergo Filius, et si alter, est : non enim idem Pater idem Filius : illis rebus omnibus supra a me positis idem, idem autem, hoc est, eadem habens existentia sua propria. Unde et idem, et alter, etenim cum hic dictum : cum fuisset in forma Dei, utique aliud accipiendum quod forma est, aliud Deus. Sed videris, sit calumniæ locus, ut forma Dei sit in ipso Deo forma, ut sit una et indiscreta substantia. Quid sequentia quemadmodum intelligemus ? « Non est arbitratus rapinam se æqualem Deo. » In sua existentia positi est se cum altero credere, vel dicere æqualem. Quid vero illud, « se exinanivit, et formam » servi suscipiens ? » De Christo accepimus, quod mortuus est, an de Deo ? At nullus dixit unquam. Deinde cum dicitur de Patre, qui Filium suum excitavit a mortuis, nonne satis clarum est, alium esse Patrem, alium Filium ? alium esse suscitantem, alium suscitatum ? Ergo forma Dei. Aliud forma, aliud Deus est, et est quidem Deo forma, sed Filius Dei forma in manifesto, Dei vero in occulto : sic enim omnia et existentia, et vita, et cognoscentia Dei intus in occulto, Filio in manifesto, sic cætera πλήρομα, χώρημα, imago, lumen verum, veritas, spiritus, motus, actio, operatio, vita, et a semetipso vita, voluntas, virtus, sapientia, verbum Deus, Deus vivus, et cætera alia omnia. Sed hæc veluti foras, et in manifesto, illa in

se atque circa existentiam, vel ipsa potius quod est existentia : hæc autem in actu agente quod est in manifesto. Postremo hæc omnia Filius habet, sed Patre dante, quod vehementer expressum in eo, quod cum Filius habet a se inquit, sed adjunxit : Pater ei dedit ut haberet a se vitam. Vera igitur imago, atque existentia in omnibus eadem, sed Patre dante, ergo ὁμοουσιον et Pater et Filius, sed Patre dante. De eo enim quod diximus Patrem esse, vivere, intelligere, existentia genita est, ut vita, intelligentia : et hæc est Dei forma, hæc est Filius : sed Filius cum in Patre est, unum totum intus, Deus agens, operans, se utens, se fruens, fons atque in se plenitudo omnium. Sed quoniam, uti docuimus, intelligentia vi potentiæ suæ, necessario dum in semet sese vertit, intellexit semetipsam, hoc quodammodo gemina facta, velut intus et foris Filius est, genitus ab existentia Patris : nam existentia est intelligentia, quæ et vita est : apparens ergo et existens est Deus de Deo. Et quoniam in quolibet uno de tribus cuncta sunt, esse, vivere, intelligere : cum intelligentia intelligentiam genuerit, genitus est Filius, et omnia habet Filius quæ Pater, et habet a Patre. Item quoniam hæc omnia sunt per quæ creantur omnia : quæcumque enim sunt, accipiunt suum esse, suum vivere, suum intelligere, Filius cum hæc omnia sit, quippe imago Patris, et actu actuoso sit, id est, ut hoc præstet cæteris pro natura existentium, est necessario universis totisque cunctis λόγος, id est, vis et potentia, per quam, quæ sunt ut sint esse provenit, per quem Deus fecit et facit omnia, et sine quo nihil sit. Hoc appellant alii motum activum, verbum, rationem operantem. Quoniam tamen cum operatur, inest in illo vis patria, in se operatur, unde multa ita dicuntur, ut cum ipsius sit quod faciat, tamen ipse in Patrem refert omnia, ut : « Pater me misit. » Et : « Non

» meam, sed Patris facio voluntatem : » Et mille talia. Attendamus tamen istum locum, inveniemus quasi ipsum per se facere, ut sua sponte : « Non est arbitratus rapinam » se æqualem Deo. » Et item : « Se exinanivit, et for- » mam servi sumens, » qui habebat dominium. Ista omnia sunt sua voluntate facientis. Sed potest credi ipse facere, cum in ipso Pater sit, ex quibus sunt et illa : « Ego » do vitam in æternum. » Et : « Ego sum janua, ego » vita, ego veritas. Item : « Sicut enim Pater suscitat » mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat. » Hæc vera, hæc varia, et in omnibus magis vera intelligentia facit et Filium in Patre esse, et in Filio Patrem, et tamen ut Pater, ut alter sint et unum, tamen duo sint, quoniam autem alter Pater, alter Filius : quippe cum Pater Filii fons, Filius ut flumen, quod excurrit ex fonte : in fonte autem ut manens aqua, et quieta est, pura, immaculata, sine scatendi specie, sibi occulto motu apertiore per diversa discurrens, terrarum quas sulcat qualitatibus et afficitur, et quodam modo patitur, sic et Filius aqua sua, suaque substantia, quæ Patris est, semper purus, immaculatus, impassibilis, regionibus per quas discurrit, locisque, vel supra cœlestibus, vel cœlestibus, vel infra cœlestibus, nunc spumat, ut occurrentibus saxis, quæ sunt ex generibus animarum campus quietus excurrit. Recipit igitur passiones, non in eo quod substantia est, sed in actu atque operatione : Nam cum mysterium adventus sui compleret, tum jam passionem sustinuit, ut se exinaniret, ut personam servi susciperet. Sic et reliqua, in quibus omnibus actus est et operatio. Quanquam et in primo existentiæ suæ actu sicuti in multis libris docuimus, passio extiterit recessionis a Patre, unde tenebræ, id est, hyle consecuta est, non creata. Sed hæc plenius alibi.

XXI. Nunc quid assertum est, quid probatum? Deum Patrem, Filium Deum ὁμοούσιον esse, esse tamen et Patrem in substantia, et Filium in ea quidem substantia, sed sibi existentem actum agente in actu passione extitisse, nunquam separatum a Patre, ex æterno et esse, et fuisse, et futurum esse. Actu, quia intra naturam agendi est, et cum Patre, vel in Patre esse, et extra hoc dici, et intus et foris cum ipse agat, quia de Patre ei actus est, Patre agente agere dicitur, et tamen omnia Patrem per illum agere dicitur, hunc esse λόγον omnium, et universaliter universalium, et generum, et specialium, et partialium λόγον. Et quia omnium et incorporalium, ergo et corporalium pro sua vi ad id quod esse possunt, ut sint λόγος, unde et mysterii ordinatione novissimis sæculis λόγος, quia omnium existentium adumbrata per Spiritum sanctum Maria Virgine incarnatus est ipse ille, quem supra demonstravimus, Filius, eodem modo ut esset in corpore, quo Spiritus sanctus in nobis, non totus : nam ut Deus ubique est, sed ut pars ejus : omnium enim divinorum pars hoc semper est, quod est totum, ut est anima in corporibus, ut virtus ac disciplina in animis, vel sol aut ejus lux in oculis, ipsum autem λόγον, ipsumque illum quem demonstravimus Filium, fuisse in corpore, omnia Evangelia declarant, Apostolus omnis, omnes Prophetæ. Cum enim prædixerunt futurum Christum, in carne futurum prædixerunt, quippe cum ante in carnem dicant et visum, et apparuisse, ut Abrahæ, ut Jacob. Et ipse in carne dixerit : « Abraham vidit diem meum, et gavisus » est[1]. » Et Apostolus, in sacro isto, ac mysteriis pleno loco, declarat maxime Filium Dei ante carnem, et ipsum postea sumpsisse carnem : « Hoc enim sentite in vobis, » quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei consti-

[1] Joan. VIII, 56.

» tutus fuisset[1]. » Utique hoc quando ante carnem fuit, ergo et ante carnem et fuit qualis et quantus. Forma, inquit, Dei. Quid istud est, forma idem quod Pater. Quid est forma? in qua Pater cernitur. « Qui me videt, videt » et Patrem. » Utique non in eo quod videbatur, sed in eo quod ipse Deus divina substantia, λόγος, vita. Hoc igitur fuit ante carnem : namque quid, adjungit? « Non » arbitratus est rapinam ut esset æqualis Deo. » De se ergo cogitat, et de Deo, facit igitur ut non sit æqualis, sed fuit. Quid deinde adjicit? « Sed se exinanivit. » Quid exinanivit? aut unde, si non fuit? Adjicit adhuc : « Et servi » sumpsit formam, in similitudinem hominum factus, et » habitu inventus tanquam homo, humiliavit semet» ipsum, subditus factus usque ad mortem, mortem au» tem Crucis[2]; » Quid hic non ex omni parte declarat Jesum Christum et Filium Dei? Nam sic dictum : « Deus » misit Filium suum » et missum suæ potentiæ, ac suæ etiam voluntatis arbitrio cuncta facientem, ut se nollet æqualem, ut se exinaniat : ut induat servi formam : fuit ergo qui fuit Dei forma, fuit qui se exinanivit : is autem ipse est Jesus, qui sumpsit imaginem servi, et inventus homo est, qui se subdidit usque ad mortem, ut designetur plenius Jesus Christus, usque ad mortem Crucis. Hæc viris fidelibus satis probata sunt, et ante carnem fuisse, et in carne eumdem Filium fuisse, illum qui ante sæcula est genitus, illum qui ascendit Cœlum, et inde descendit, illum qui nobis de Cœlo panis esse, illum qui in carne dicit : Redde mihi, Pater, honorem meum quem » habui apud te. » Utique supra Cœlos, et ante carnem, illum λόγος est, et in principio λόγος, et juxta Deum λόγος et qui λόγος Deus est, et « Per quem λόγος facta sunt om» nia, et sine quo factum est nihil, » illum « Qui illu-

[1] Phil. II, 5. — [2] Phil. II, 7.

» minat hominem in hunc mundum venientem : » Illum qui λόγος « caro factus est : » Audisti in principio λόγος, audisti quod λόγος ipse caro factus est : Audi quod ipse Dei Filius sit, et de Patre genitus, fit illa quam diximus supra generatio. Dicit Evangelista : « Deum nemo vidit » unquam, nisi unigenitus solus Filius, qui est in sinu Pa- » tris. » Melius autem dicemus gremio. Græci εν κόλπῳ, id est in gremio. Sed vel hoc verbum, vel illud significat et genitum Filium, quod est foris esse, tamen cum Patre esse cum dictum est. Quid est in sinu Patris? Omnibus lectionibus ita esse diligens et fidelis quæsitor intelliget. Jam vero Spiritum sanctum alio quodam modo ipsum esse Jesum Christum occultum, interiorem, cum animis fabulantem, docentem ista, intelligentiasque tribuentem, et a Patre per Christum genitum, et in Christo : quippe cum unigenitus Filius Christus sit, multis nos libris exposuimus, et quod exemplis plurimis approbavimus, satis clarum est. Hoc modo atque hac intelligentia ut Pater et Deus cum Filio ὁμοούσιον, et Filius quod ipse vita est cum eo. Quia autem ipse intelligentia est Christus, et Spiritus sanctus ὁμοούσιον intelligitur. Unde juncto Patri Filioque accepto, quod sit idem quod Spiritus sanctus, eo quidem modo, quo Filius idem est quod Pater, ita tamen, ut quomodo Pater et Filius unum cum sint, sic tamen Pater sit etiam Filius existentia unusquisque sua, sed ambo una eademque substantia, sic Christus et Spiritus sanctus cum ambo unum sint, existit tamen Christus sua existentia, et Spiritus sanctus sua, sed ambo una substantia, ex quo omnes, id est, tota Trinitas una, atque eodem modo juncto Patre cum Filio, Filioque cum Spiritu sancto. Atque ista ratione Patre cum Spiritu sancto per Christum juncto singulis quidem existentibus unum omnis Trinitas sit, at-

que existet illud ὁμοούσιος, cum sit omnibus una eademque simul ex æternitate substantia. Hæc nobis salus est, hæc liberatio, hæc totius hominis plena salvatio, sic Patrem omnipotentem Deum credere, sic Jesum Christum Filium, sic Spiritum sanctum, Amen.

FABII

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

AD JUSTINUM MANICHÆUM

LIBER CONTRA DUO PRINCIPIA MANICHÆORUM, ET DE VERA CARNE CHRISTI.

I. Loqui ei, qui jam olim multa lectione, continui laboris vigiliis indefessis, tenuerit quid ad fidem legis debeat confiteri, errantis est, Justine, sed amantis. Unde ergo malui, quanti te habeam, pandere: et libenter accepi id me apud te laborasse, uti præintelligeres adhuc tibi esse requirendum quod Manichæus, et ut is Andræas actibus eloquitur, atque Thesauro revelavit. Quo ergo conventus attente disquiro vere hæc diceres, necne: diversa contrariaque nobis ab uno esse principio, disserendum habens pro voto, eadem non abnui respondere. Volo autem faxis, frater, operæ esse pretium hunc laborem. Libellum frequenter relege destinatum, et ipse volvendo quæ dicuntur altioris inquisitionis secreto penetra vel indaga. Vincit enim verba visus interior, et abditum immensæ etiam ipsius mentis

suspiciones fastigat et cæcat : quibus cum pie et reverenter quæritur, delectat potius quam terrere intelligitur. Namque homo uterque victurus, cum unum principium esse sanctæ mentis intentio percontatur, caroque hæc nostra, quam abditis cum herbis et graminibus quæ diligitis, unum eumdemque suum, ac totius mundi, prout sibi est agere, veneratur auctorem. Admirans autem ego ipse, et obstupescens pertinax tuum consilium, quod carnem oderis, et gramina venereris, nondum scio utrum hæc ab uno an diversis fatearis. Quod si ab uno dices, in quid incidas vides. Si ab altero, incautum est alterius propter alia laudare factorem : suum vero propter ea quæ in se sunt arguat et objurget. Sed ne hæc dicendo increpam potius quam respondeam, si moverint; post dicentur : modo accipe quæ quæsisti. Valere et licere nobis quærere de his quæ ultra nos atque mundum sunt, cum pæne ipsi nobis simus incogniti, amens est et insanum : verique periculi ambire, unde et quomodo, vel a quovis, cum esse te et cum carne haberi non audeas dubitare. Videasque perspicue in mundo te degere, et tui conditoris ope, cum ei es tamen obtemperans, liberari : habeasque confessum quod Salvator unus sit, et quod ab uno factore sis paveas confiteri : dividens quidem alterum factorem carnis, animæ alterum conditorem. Dicimus igitur hæc imaginantes quod mundo uterque dominatur, et facturam suam in homine custodit; insistens pariter ne dispereat quod de suis regnis quisque perfecit. Respuit hæc sol præclarus, et casta Virginitas, atque gloriosus syderum chorus, totiusque mundi omnis hæc fabrica re futat atque abjicit, originem sibi a duobus diversis et duobus ingenitis obvenire. Violatur enim profanis sensus nebulis, si tantus splendor fulgoris immensi antiquioribus tenebris

atque earum parte consistat. Sic enim contingit ut ex ipsis Sol sit, si de duobus principiis omnis mundus ut esset, accepit. Plane quia nostrum non est in his intelligentiam detinere, atque in hac sensus peregrinatione consistere, fugimus et horremus eum, cujus etiam ipsi victores sumus, a se esse confiteri. Denique capias desidero, quale est dicere carnem absque eo esse a quo exordium cuncta sumpserunt, eamque in regnis superioribus habitare, ubi est illa virginitas memorata, gloria, lux prædicata, quæ quia in Christum inde descendit, ibi non esse non potest æstimari. Inde enim est Christo habere carnem, cum de Maria dicere tua non patitur veneratio. Dicemus ergo ab altero esse quod Deus sumpsit? Quid agendum erat sumpturo, si non qui est conditor fabricaret? Ac si composuit, numquid est digna mereri? Hic, ut video, laudatur inventor et conditor, si in ea dignata est æternitas habitare. Si autem alia illa caro quæ in Christo, non tamen antiquior, et Deus factor posterior invenitur. Si antiquior, cur ipsa in mundo non est, et cur in Cœlo est, ubi carneus nullus est? et si ipsa in mundo non est quæ in Christo, unde in regnis alienis exterioris obvenit creatura? aut unde hic animæ copulatur? aut quare valet tam frequenter sibi animas captivare, ut pœne plus potens in regnis pareat alienis? et quid laborat auctor interioris hunc interiorem e carne liberare? aut cur unde liberandus erat eum ut clauderetur admisit? Certe totum hic quod mundus est regnum est veritatis et lucis, et qui factor ejus est, dominatur. Si in hoc omni proprio sibi regno unum est alterius quod caro dicitur, hæcque sola tantum possit et valeat, ut impulsu ejus anima jactetur fluctuans et fatigata languescat, quantus in suis regnis esse possit qui factor carnis est, intuemur. Si enim

hoc regnum quod mundus omnis est, ejus esse capiamus, a quo carnem credimus ministram ejus, dicemus solem, et illum chorum, ac Virginem singularem, e latebrarum fonte claruisse. Quod ego quidem libens amplector, et elata lætitia gaudeo profiteri unum his omnibus creditorem, eumque quem lucem esse, et veritatem, atque totum haberi fas sit, piæ inquisitionis secreto causa curæ penetrantis agnitum venerari. Ita habere exultantis animæ recordatio elevat sensus, et omnes curas spiritus fluctuantis festis rationum causis origo melior consolatur. Quidquid sæcula dicuntur, aut regna numerantur, vel mundi habentur; quidquid omni prisco prius antevenit, unum esse existere singularem. Quodque immensum habere ex eo colligitur, quod totum sit, sed unus dicatur. Aliter quidem, Justine, quod ipse est, aliter quæ ab ipso. Quod ipse est, unum est, totumque est quidquid ipse est; quod vero ab ipso est, innumerum est. Et hæc sunt, quibus repletur omne quod uno toto clauditur et ambitur. Verum quod varie sunt quæ ab ipso sunt, qui a se est et unum est, variis eum convenit dominari. Et ut omnipotens appareret, contrariorum etiam origo ipse debuit inveniri. Idque plane jam illius sylvæ est, quæ omne lignum materiæ discrevit specierum arborum genere dispar atque dissimile, et tota tamen sylva ac pœne discreta confusio, in innumeris millium millionum materie lignum esse conspicitur et videtur, ut non tamen natura denotatur. Hæc similitudinem esse quæ decreta sunt, atque quæ ab altero ut essent eis contigit provenire, mecum et tu intuens recordaris. Illa vero, illa immensa et a semetipsis, ipsa carere similitudine, comparatione viduari, exemplo deficere nemo dubitabit, quo cogitur confiteri, et ad id urgetur arctari nostræ intentionis ingressio ad illa excelsi

abdita indefessis finibus meantia, ad secretius secretorum penetrare venerandum rerum, sola quidem quantum tamen valet natura, quantum sermo sufficit fari, aggredi, attingere, vel temperare. Et ideo immenso quid erit simile jam requiro. Dicito si vales qui comparationibus fidem largiens consecutum te credis per imaginum umbras veritatem. Sed ut video deficis non tu, Justine, rebus, quam tibi res. Atque si, ut aisse soles, et nunc dicis aliud regnum, numquid hoc est aliud nescio quod regnum quod et immensum? Sed non video convenire ut immensum dicatur, si esse et alteri non negatur, ubi enim incipit esse alteri, illic deficit finis alterius, et neuter est infinitus. Quod si ita est ut finitum sint, a quoque ipsorum esse respuo vel abutor. Tamen quia ab altero sumus, et mundus a se non est, quique quantusvis sit, est tamen finitus, si non cæteris, utique vel factori, adeo infinitum factorem ejus sacrosanctum est confiteri. Ergo omnia quæ in mundo sunt, ea quæque sunt quod ipse mundus est, ab eo esse principio intueor et cognosco, quod unum et solum a se ipso in se sibi est, quodque immensum totumque infinite porrigitur, et eo mea ut non sit atque deficiat, ubi alteri esse sit vel existere, aut haberi aliud nequit esse quod tamen externum sit vel divisum, fiatque æmulum, aut consistat inimicum, quod in suis positum et commanens vinci recipiat, et post captivetur, atque intra victoris regna adsit attractum, translatumque ibi esse desinat, cesset ubi ei esse fuerit ante bellum. Certe si in eo adhuc est, adhuc superatum non est, ac si est, forte reparetur, quoto id numero fiet? quantis sæculis pugna ista durabit? quando cessabit? extinctus aut si jam victus est, in suis non ést et usquam est? quin immo ei esse jam desit et cessat. Ita et omnia quæ ejus erant cum suo fonte perierunt, atque sublata sunt. Si perie-

runt, nulla ejus unquam sunt, et caro quæ est non ejus est, sed illius qui vicit potius. Tu forte malis victorem istum trophæum sibi ad sua regna vexisse ex his aliqua quæ, qui victus est, possidebat. Esto licet sint hæc, non tamen inimica sunt, quæ manubias qui vicit abduxit. Inimicam tu vero carnem Deo adhuc hodie confiteris. O ignaviam triumphantis! o otium verberati! o læsi torporem! o lacessiti pigras vires! o Domini auctoritas conquiescens! Captivis tuis in tuo regno fatigaris: et qui vincere bellando valuisti, assuescis parcendo superari. Habeantur tali ordine quæ prima sunt, et longe retro antequam mundus est errores colligat ista suspicio. Certe a se utrumque ais, quos bello coïsse commemoras, par his virtus est, quibus a se origo et una æternitas reperitur. Audeam hic ego alterum dicere meliorem, atque majus esse in altero suspicari? nonne incido vel incurro, et æterno ipsi, quod unum semper est, reus constituor et abdicor? Habendo quod æternum est superari, et quod a se est unum non esse non paveam profiteri, atque quod omnipotentem fateamur, alicui non aliquando asseram dominatum? Cæca res et omni obscurius tenebroso panditur sacrilegi erroris. Cura dementi fando victum esse quod a se est, ut et victorem qui a se est metus exagitet captivati, quod est ingenitum subjacere. De oppressi ergo regnis se victor auxit omnipotens, et quod ingenitum percontaris, promis abolefieri vel auferri. Quin et erit a se esse quem sequitur non futurum, cum victoris succumbens virtuti aut occidet, aut ducetur. Deinde quem dicemus suis non fuisse contentum, ut pugna quam memoras oriretur? lucem an tenebras? Si lucem, eguit tenebris, et delectata est retro. Ubi est quod habetur omnipotens, quod intelligitur totum, si in eo aliquid non erat, quod extrinsecus erat, et aliis regnis habebatur, et sibi erat ve-

ritas, qui quidem erat, quod adhuc omnipotentis dominatio non habebat? At nunc movisse bellum tenebras opinemur, et statuamus umbram fulgoris ingeniti existentem suis propriis solidis conspirasse. Si lux illa ignis est, tenebræ ad incendium convenerint, ut earum solidum, quod ipsis erat, ad conflictum veniens extrinsecus ureretur. Sin autem inanes sunt, et ideo non uruntur, ubi rogo est coïre solidis cum inani? Hæc sentire, atque meando sensu ad tam interna venisse, plane audax est, et vesanum. Imaginari conflictum inani cum solido, profundo cum excelso, finito cum infinito, cum luce tenebris, falso cum vero, et quantillo cum toto? Non patior, frater, hæc dissolentia pari modo exorta condicere, atque ea æternitate memorare et ita locare, ut utrique his esse sit; sed esse uni ei tribuo, qui a se est, alteri vero asserens non haberi velim. Namque ista si respuis, edoceas quæ substantia sit inani, quid exterius infinito, quid æterno antiquius, quid toto tantumdem, ut capiam id esse et re haberi, et duas rebus origines non negabo. Hæc si aliquis Indus eloquitur, aut Persa commemorat, suæ genti præcipiat, suo cardini consenescat. Est enim illic aliter divina sapere, quibus est aliter uti jure. Tametsi natura homines sint: tamen ut separantur sermone, sint et ratione discreti, nec aliter habeatur de talibus, quorum aliter et corpus aliter, aliter aptatur habitus, aliter species limatur usu sumendi, aliter retinetur, forma altera etiam plerique nascuntur, et quod loquor sint gentes innumeræ. Jam vidisti ne ergo quot Manis, Zoradis, aut Buddas hæc docendo deceperint? ad quærenda revocemur. Quod sumus, Justine, ab eo sumus qui omnipotens est, et a se existens constitisse perspicitur, cui in quod non sit, non esse est. Adeo nec obvenit esse qui et prælium commoveret. Verum quod duæ habentur species, hæque contrariæ

vel diversæ, boni malive, solidi et inanis, excelsi et profundi, veri et falsi, lucis ac tenebrarum, æterni et temporalis, vitæ et mortis, et omnium contraria, non a duobus esse principiis rerum ordo edocet et revelat. Nam si duo æterna intueri, eaque inimica advertere sit sentire, hæc tenuisse subeventus est. Ipsa principia collocasse, et formidinis trepidæ anxio pavori ingenita tradidisse, cum pugnatura regna tristis cura vexaret, Parthis licuerit fortasse, qui eventus bellantium fuerint, fabulari: quæ conditiones pactaque convenerint, quis finis compresserit bellum, quem Dominum constituit e duobus securior casus. Sed quia utrum tractatur, ingenito et victori, ut video, fit periculum, ergo, frater, vincitur quod a se est, et quod sine initio est, finietur et non erit, aut jam finitum est. Evasi, respiro, non est alter qui meus factor dicatur; aut si adhuc perire et manet, in suis habitat regnis, et ipse meus in hoc mundo non erit factor, isque mihi est conditor, qui et opifex mundo, a quo casta Virginitas, gloriosus syderum chorus, sol præclarus, Cœlo sunt constituta, aut supernis, ut aisse soles, navibus collocata. Ita que exultemus ovantes, jam non peritura caro gratulare, a tuo enim Christo es salvatore, sive cum in Adam es et Maria, seu cum in superioribus sumpta vasa æterni esse meruisti, jam non spe promissionis desolata, imis detrusa, defluis consenescens, jam crucis pretio restituta immortalitatis gloria vestieris. Et hoc dignum est ea, quæ totum quod æternitas est et immensum emeat, intrata cepisti; hic enim jam delectat Babylonis magos ac Ctesiphonticos cantatores secretorum suorum notare mysteriis, quorum posse est carmini nunc suscitare spiritus, nunc vocare. Melius vero est, et plane divinum, nostri Salvatoris carnem sepulcris obrutam suscitasse. Non enim ambigit quispiam mortuum fuisse quod

potuit sepeliri, et si carni desuper venienti vulnerum mors inhæsit, in Christo caro nostra resurrexit. Quid tamen causæ erat carnem sumere, si non ipsa levabatur? Sed si alia illa est, mortalis certe est quæ recepit occidi. Hoc immensum et inæstimabile, hominis habitasse membris, nisi æterno esset; non esset omnipotens, hoc eodem in æterno esse quæ contraria dicuntur agnosce. Eidem mori fuit, cui Pater ingenitus, et ætas et æternitas invenitur: et ut omnipotens vere noscatur, nasci de Virgine non negatur. Quid jam sit quod omnipotens est, æternum, infinitum, totumque, quid quod immensum et excelsius cuncto summo sit, et sublimi, a quo omne quod rebus est, manet ac veniat, adverto commonitus dicente omnium Salvatore, qui se Filium docens, Patrem sibi esse dignatus est indicare, quem Deum pandens, omnia ipsum esse etiam admiratus Jesus, quantum mensura mundi meruit, revelavit. Ob quod unum et solum principium Deus est, et Deus solus veritas, atque ipsa veritas lux est, et lux semper æterna, omneque quod verum est, solidum est, et semper est, atque perspicuum perseverat et manet. Quod autem a se verum est, nunquam vincitur; quod solidum est, inane nihil habet; quod lux est, tenebras non admittit; atque eas nescit; ac si admittit, et in eam veniunt, sibi esse desistunt; magis vero aliis non sunt, quæ sibi esse cessarunt. Sin autem adhuc in suo sunt, extra hunc mundum sunt, et cum his adhuc confligitur, estque incertum an superentur, an vere pereant aliquando. Quod si adhuc ambigitur, etiam mundus, aut caro, in eo non ut ab altero esset accepit: sed de eo illi obvenisse est, a quo et præclarus Sol mundo minister est constitutus. Imaginans namque tenebras id esse quod malum dicitur, capies et intelliges, non quidem accipiens ita esse dari tenebris, ut luci esse habetur et lumini: sed

ita quod ex actu alterius, qui vere est, efficitur vel apparet. Est enim in rebus tam supernis, quam aëris, atque ex his ipsis nostris, quod ex actu alterius ut esset, invenerit, ut ex radio solis calor, ex flatu venti frigus, quod ligat amnes, quod scindit terram calore. Terra ergo ardore solis aperitur, amnium fluenta ligantur gelu. Hæc quidem ita advertenda, alterius actu aliud effici, ut in his quæ sunt videre sit, quod in eis qualitate non inest, ex actu alterius inveniat oboriri. Aliter vero est, quod e re æterni quæ est quod totum est alterius se datur evenire. Sunt enim tenebræ non sistentes, non solidæ, non penetrantes : sed inane quid quod luce depereat, et esse sibi non habere cum illa resplendet. Contigit enim his non esse lucis actu, quia ipsæ substantia non sunt, lucis substantia recipiunt deperire. Si ergo est tenebris a lumine deperire, ab eodem illis advenit apparere, eo modo ut profundo obvenit ab excelso, atque nihilo a toto. Nam cum totum æternum sit, tamen et nihilum est quod nulla substantia usquam est. Excelsum enim est, sed profundum ejus, nam si excelsum non sit, profundum non potest apparere. Solidum si nescias, inane non perspicis. Sunt ergo quæ substantia sunt, sunt et quæ non sua substantia utentes sunt, quia illa sunt quæ substantia sunt, ex his apparere illis obvenit quæ substantia non sunt; ut pruinæ, ut gelus, quæ apparent, sed quia substantia sua non utuntur, et ex actu frigoris illis esse obvenit, fluescunt et soluta depereunt, et glacies tamen ex aqua est, sed aëris rigore constringitur. Duo ergo video aquæ esse, liquorem et gelum. Igitur substantia quod est, liquor est; quod autem ei actu obvenit, ejus ipsius fit in glaciem quod gelascit. Sed quia glacies ipsa substantia nulla est, deperit et aufertur, et tamen aquæ liquor manens substantia perseverat. Et hæc quidem mundana sunt :

quæ aut a creatore sunt, aut natura. Verum illa superiora postrema, atque sine initio prima, quæ similitudine carent, comparatione deficiunt, quæ non imaginum exemplo formantur, quibus nihil par est, nihil prius, quibus ultra non potest æstimari, quæ eo solo comprehensa sunt, quod incomprehensa noscuntur, non ea causa vel forma actum habent, atque illa quæ dicta sunt, quæ mundus habet iste compositus. Sed ut eis est valere, quæ infecta, quæ ingenita, quæ infinita, quæ totum sunt, ita his esse perspice vel intende, ut sit unum et solum quod omnipotens est, quod totius omne habetur, quod perspicitur infinitum. Hoc est et constitit, suique solido invisibili extans dominatur et regnat, utensque venerationis suæ admiranda substantia illo divino actu suo, quo aut motum est, aut immotum. Veruntamen id ipsum quod quidem est falso originem præstat ut totum. Nihilo enim, cum totum est omnipotens, per eum obvenit ut et nihil appareat. Non enim omnipotens ita erit ut totum sit, si præter ipsum aliud quicquam nihil erit. Ergo est quod dicitur nihil, sed substantiam non habet : est et quod dicitur totum, et substantiam habet. Sed ei esse est, illi non esse est. Deus est ergo veritas, qui totum est, et infinitus consistit. Quia nihilum extra totum esse potest, recte illud, Justine, quod alocale intelligitur, et extra fines habetur, falsum dicitur : si tamen potest ratio aliqua admittere, ut finem ubicumque intelligas ei quem totum esse perspicis, et indagas. Etenim si æterno totum occupatur, nihilum ubi sit non habet, ac si omnipotens omnia est, nihilo esse eo modo tantum intelligetur quod est, quod extra totum est, non aliquid sit habeatur. Denique si omnipotentem ita metiaris, ut sit tibi et alius qui non sit omnipotens, Deo major locus dicetur, atque utroque ingentior: si propriis regnis diversa principia in-

genita utentur, atque æmula consistunt. Hoc intelligere, vel tenere æterno omnipotente aliquid esse majus, incautæ confusionis barbarus sensus est, atque coæternum esse quod bellat, et opinari vinci alterum de æternis, ejus est qui dicat et ipsam lucem quocumque sæculo non futuram. Idipsum tamen si exaudis, jam solem intelliges non futurum. Et cum ei esse sit cœpisse, si et a se existenti quod periturum sit, fit periculum, ergo bellat ingenitus, ingenitumque est quod ab ingenito superatur. Numquid audes de ingenitis quid prius cœperit æstimare? ac de solo ordine forte dissimules, cœpisseque pariter fabuleris. Potesne majus et minus de æternis ingenitis arbitrari? Si tenebras anteferes, ipsis dabis omne principium, et earum erit esse majores. Si lumen fateris antiquius, ab eo omnia confiteris. Si utrumque æque coævum perspicis, aut vinci neutro erit, aut manebit alteri quod unus exceperit. Et ubi hic erit omnipotens vel æternus? numquid in altero ipsorum qui victor erit, et in pari existentia fiet causa dissimilis, et ingenitorum bellum reget eventus, aut suscipiet casus? Absit animæ sensui advertere hunc errorem, atque tam amentem intelligentiam confiteri abjiciat spes humana. Unus extat ingenitus, ab uno Domino cuncta provenerunt. Verum quod diversa ejusdem sunt causa, omnipotens invenitur ab omnibus creaturis, et ante principia et fines. Ita ergo ex vero quod est provenit et falso esse, ut et umbræ de solidis. Si enim solidum non sit, neque umbra sit. Et hoc est mysterium veri verum. Quæ enim vere sunt, ex his apparent, et quæ non sunt, ut et sibi a se sit, atque aliis ut sint, fundat ex se, non sui opera, non labore, non materia, non natura, neque substantia. Si enim est omnipotenti esse totum, quod extra est, ejus est. Quod si quid sine eo obvenit, est neuter omnipotens, et actu

casu principia accedentibus crescunt, minuta utique quando addita fecerunt. Umbra denique, quæ materia, quæ natura est, quæ sine altero non apparet, neque habetur in tenebris? Sed quia hæc sua substantia non est. neque a seipsa est, evanescit ac deperit : et tamen solidum, e quo interdum umbra est, consistens suo robore perseverat. Mirare Manis Babylon ista mysteria, et has omnipotentis divitias : confitere nihil esse quod non ejus sit quem æternum venereris, quem Dominum fatearis, cui sit nihil anterius. Et quemadmodum convenit aliquid non ejus vel ab eo esse, ante quem aliud nihil intendas? Sed quod turbaris anceps vagi erroris cura sollicitus, immo vani studii labore confusus, deceptus hebeti sensu, auspicantis animæ rudimenta majoris inquisitionis amentia sauciasti. Revoca in prima vestigia curas indomitas, et cessa credere unam æternitatem duo regna sumpsisse, et se quidem, ut ais, ipsa temperantia. De duobus æternis si vinci uni erit, æternitas præcisa residebit. Habent ergo lux et tenebræ paria, atque in se diversa; immo contraria, potentia una convenit, sed in altera aliquando cessabit. Jam non eadem est, si ubicumque speratur, si alter ipsorum ante deficiet, erit, Justine, ut fatearis unum esse principium, si unus victor est de duobus. Certa quod intelligo in superioribus excelsis, et omni altitudini extremo, nihil habitare quod malum dicatur, quod ultra Angelos et Archangelos humanæ devotionis pavens veneratio suspicatur. Sacrilegum est eloquium malum in talibus habitare, aut si ei illic est sedes, et ipse creator accipitur, creaturæ omni, et ipsi soli Diabolus dominatur. Si enim coæternus est, ibi est, aut si ibi non est, in suo nescio quo regno est. Credo alterum non habet solem, non Cœlum, non mundum, non lucem, non veritatem. Et si ei ipsi alibi regnum est, nihil

commune ejus est nobis : aut si in hoc mundo est, jam victus est, jam sole est, jam non habet vires. Quod si fateris, intelligis ipse hoc dici non posse principium, quod dominanti perspicis captivatum. Numquid convenit rebus duo esse summa, duo ima, duo infinita? Infinita duo dici non possunt : quia ubi alter incipit, est finis alterius : summum autem ideo est, si ultra eum nihil est : atque ita imum, si intra eum nihil est : totumque tunc habetur, quando aliud non habetur. Hoc si unus et solus Deus est, summus, infinitus, ac totum, atque omnipotens, atque omnitenens, ipse principium unus et solus est. Ne perturberis, ne anxius tam venerandi veri admiratione territus obtupescas et cæceris, quod de bono auctore malum non potest oboriri. Recte in creaturis ista percontor, ut quæ creata sunt aliud ex se quam ipsa sunt non emittant, ut amarum de dulce, ex igni aqua, ex umbra inferi partus, ex ligno homo, ex incarneo caro, et alia quæque omnis mundus enumerat. Verum omnipotenti hæc adscribi non possunt. Est disciplina ut lex ei sit quid ex eo esse possit, quid non possit, quid ab ipso, quid per ipsum. Recte ista colligis et astringis, si omnipotentem minime confiteris. At si sparsa per totum ejus virtus est et æternitas, neque ei ut esset ex altero obvenit, utique omnia aut ab eo, aut de eo, aut per eum, aut obveniunt, aut creantur. Ideo ergo et malum ab eo, ut esset, accepit : malum tamen hoc quod Dæmon dicitur : cætera enim, si qua sunt, quæ malum dicas, substantiam non habent, aut naturam. Dæmon autem nunc bonus, nunc malus, Angelica creatura consistit, sicuti docet Attici oris expressio, dicentis Αγαθος δαιμων, et κακὸς δαιμων. Et eum ipsum bonum esse, qui κακὸς dicitur, post dicemus. Reliqua autem quæque malum dicis, si errorum vitia conquiescant, nascendi originem non habebunt.

Nec sane confiteris mali impulsu esse qui in vitia ire præcipitet, quasi existentis alicujus, aut orti factive substantia. Anima est, quæ in libertate consistens, dominationem sibi concessam liberi arbitrii licentia violavit : cupiditate et concupiscentia curiosa potius decipitur quam superba. Deinde duarum substantiarum Dominum nobis esse dominantem, aut geminæ vel potius multiformis naturæ humana regna innumeris gentibus dominantur. Ita enim delectaris exemplis, ut diligas æterna et perpetua per mortalia et caduca perspicere. Carnem negas in Christo, et hominem confiteris. Natum non vis, et vixisse non abnuis. Occisum a Judæis clamas, et quod vulneratum est, æstimas non fuisse. Ita mortua membra asseris damnatorum dextra lævaque cruciatorum, ut in ipsis Christi est impletus interitus : et verum hominem carne non vis, ubi veram invenis sepulturam. Ecce, Justine, quod vere est, non fuisse conaris asserere, et quod non est, nec fuit, persistere niteris approbare. Sed te ipso commonitus præceptore constanter eloquor. Mori æterno possibile fuit, carnem habere non fuit possibile? Possibile ei et firmasse quod non erat, non fuit possibile duas naturas mundo concedere, lucis et tenebrarum? Dominus contrariorum origo virtute non esset, qui sibi ut esset ex se est? Cessa, Justine, cessa istius vanitatis barbariem diligenti cura captare, et Romanus vir a Persico vel Armenorum sacrilegio nitere removeri. Nequaquam enim convenit tenebris, aut Diabolo auctoribus Mani in vitæ æternæ gloria regnis veræ lucis habitare. Et cassum nunc usque jugi inedia, inimicæ, ut ais, carnis membra tenuasti, censens ipse animæ officere meritis, ac naturæ pasti corporis succos, ac pinguedinis distentæ grassamina, atque ipsorum abdominum mole prægravari, si post hunc jejuniorum laborem ad creatorem tuum, quem ais

aut Diabolum, aut exteriores tenebras, reverteris. Melius arbitror ac plane pronuntio, Deum omnipotentem tuum conditorem esse fatearis, ut vere templum Dei sis : sicut Apostolus eloquitur Paulus dicens, « Vos templum Dei es- » tis, et spiritus Dei habitat in vobis[1]. » Quod si hoc honore viduaris, ut neque templum Dei sis, neque spiritus ejus habitet in te, Christus non Salvator hominis venit, sed abactor : quod quidem dicere prohibet fas divinum, et majestatis ejus æternitas non admittit. Si enim templum ejus non sumus, neque spiritus ejus in nobis est, quid ei et nobis est ? Si enim ejus sumus, utroque ejus sumus, et anima et corpore : et est illud verum ac Catholicum sancto ore prolatum, « Omnia in omnibus Deus, » qui unus et solus principium est, omnipotens sine initio, et universi totum, infinitus per omnia. Cui est honor et gloria.

[1] Cor. III, 6.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

DE VERBIS SCRIPTURÆ,

FACTUM EST VESPERE ET MANE DIES UNUS.

Cœperitne a vespera dies, an a matituno.

Si divinæ Scripturæ simpliciter legerentur, nunquam lectio cujusquam capituli ab aliquo male intelligeretur, sed ut se continent, pie et juste unanimiter susciperentur. Cessabat philonica disputatio, cessabat et syllogisticus sermo, cessabat omnis superstitiosa adinventio : nec unquam agnosceretur in quocumque hominum tenebrosa consolatio. Omnes unum sentirent, invicem sibi acquiescerent, eadem profiterentur, ut lucidissima lectio se declarat. Namque carus noster et amicus fecit nobis quæstionem, utrum totus mundus competentes sibi horas haberet, necne. Denique ait, « Ego enim dico, si hic prima hora est, totum mundum prima hora teneret. Nam absurdum mihi videtur audire diversas horas dici per quatuor partes terræ contineri. Dico autem cum sint omnes habitabiles, quomodo probari mihi potest unam horam non omnes homines possidere? Sed dico, cum hic dies

» sit, ostendite mihi in qua parte noctem esse assevere-
» tis, quando totæ plagæ Cœli per diem illucidentur.
» Nec enim Moyses aliter nos docuit libro Geneseos,
» quam ut dies toti mundo esset, et nox orbem uni-
» versum tenebris obtineret. » Itaque, amice, si sufficiunt ad quæstionem hæc quæ a te dicta sunt, peto ut concedas patienter, et audias a nobis quæ vera sunt. Sed non quo deprehendas humana commenta, quam magis approbes divina esse dicta. Unde si auctoritatis inventa fuerit lectio, locum nobis concedere habes dicendi, ut possis planius ediscere, qualiter beatissimus Moyses breviter de die ac nocte significaverit. Namque et Salomon docet nos dicens, « Bonus spiritus tuus est in omni-
» bus : ideoque eos, qui exerrant, partibus corripis : et
» de quibus peccant, admones, et alloqueris : ut relicta
» malitia, credant in te Domine[1]. » Omnis enim Scriptura spiritu Dei inspirata, dicit Apostolus Paulus, indiget interpretatione[2]. Nam et Apollo potens in Scripturis erat maxime, qui et spiritu fervebat. Et tamen hunc reprehenderunt Aquila et Priscilla, et diligentius illi viam Domini manifestaverunt[3]. Facile enim sapientes reprehenduntur. Scit enim Dominus cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt. Pandimus itaque singula quæ lectio Geneseos doceat. Sed longum est sermonem de his quæ supra dicta sunt facere : et de Cœlo ac terra, tenebris et abysso, aqua et spiritu disputare intermittamus, quia necdum tempus est aliquid de his dicere, quam nunc magis ad proposita respondere, atque satisfacere. Est quidem quod tenebræ totum mundum possidebant, ut lectio superiori textu declarat. Sic namque dictum est : « Fiat lux, et facta est lux[4]. » Requiritur a sapientibus ubi facta sit lux; nec enim tenebræ

[1] Sap. XII, 1. — [2] I Petr. I, 20. — [3] Act. XVIII, 24. — [4] Gen. 3.

substantivæ erant, ut Philosophi dicunt, et figuratio quædam materialis in illis erat : nihil sunt. Sed absit a nobis cum illis aliquid sentire, quando divina Scriptura dicat Deum creasse tenebras et fecisse Cœlum. Quod ergo a Deo fit, substantivum esse creditur. Unde si substantivæ sunt, non luce facta in nihilum redactæ sunt. Sed neque simul mixtæ sunt, quia utrumque substantiæ sunt, quæ sibi contrariæ hodie sunt, ut calidum frigido, vel dulcedo amaritudini; sed quando temperantur invicem, sibi necessaria esse dignoscuntur. Cesset itaque calumnia, si secundum substantiam contrarias diximus, sed necessarias in gignendi creatura, et requiescendi ab operibus omnibus esse. Ostendimus tamen luce facta tenebras non ablatas, sed immo docet Scriptura in parte eas redactas, hoc est in medio orbe condensatas, ut lux facta mediam partem mundi illuminaret. Nec enim Dei substantia est lux mundialis, quæ facta est ut totum orbem possideret. Alia autem lux quæ vera est, quæ totum mundum illuminare potest, de qua Evangelista dicit, « Est lux vera, » quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc » mundum[1]. » Vera itaque lux illuminat totum mundum, quia tenebræ cedunt locum suo auctori : sicut et sol a vero lumine obscurabitur, tenebrisque contegetur. Illa autem quæ vera lux necdum est. Ideo mundum universum suo apice desemel illuminare non potuit, imo non debuit, ne Deus definitus adjudicaretur, sed momentis horarum velociori cursu statueretur. Infirmitas enim creaturæ apparet totum mundum non posse circumvallare. Ideoque partibus hodieque dignoscitur peragrare. At vero si totum orbem luce sua possideret, nequaquam horam in die aliquam demonstraret, quandoque totum mundum illuminaret, non erat quod perambularet. Se-

[1] Joan. I, 9.

cundum hanc rationem, quam disputavimus, recte intelligere poterimus Prophetam Moysem dicentem, « Et » divisit lucem a tenebris[1]. » Quid autem est separare, si non distantiam inter hæc faceret. Qui si distantia instituit et contra alterum, et ea ipsa in divisione esse decrevit, ita ut lucem vocaret diem, tenebras vero noctem, aliud nunc audimus ex alio appellatum. Cur vero aliud non erat gratum, si quod primum denuntiatum est sufficeret, postea vocaret diem tanquam in mentem illi venerit. Sed absit a nobis nolle requirere manente prædicto nomine diem appellari, quod subsecutus est utique duodecim horarum spatium conclusit significare. Nec enim dies hodie si dominica appellatur, sine horis competentibus definitur. Cum ergo diem dicis, horam quamcumque definitam usque ad vesperam statuis. Ita Dominus meus Moyses lucem vocatam dicit esse diem, ut nos non sine officio duodecim horarum usum quotidianum dictum fuisse dignosceremus. Deinde subsecutus ait : « Et factum » est vespere, et mane, dies unus[2]. » Quod si vesperam et postea diem factam appellat, consummatas horas facturæ illius designat. Namque Salomon in libro Ecclesiastes interrogat, « Quid est quod fuit? ipsum quod futurum » est[3]. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum » est. » Igitur, amice, si hodie dies ita definitur, quare non credamus Prophetæ dicenti ipsum in initio factum esse quod hodie fiat. Nihil novum sub sole esse, neque adjectum aliquid esse, neque diminutum. Manet vespera usque in matutinum, noctisque horas adimplens, et sic una dies definita appellatur, in quo matutinum non primi diei esse dicatur, sed secundi initium inveniatur. Requirimus autem utrum in die Dominus noster operatus est, an in nocte? Certe si in die, matutinum istud

[1] Gen. 1, 4. — [2] Gen. 1, 5. — [3] Eccl. 1, 9.

non primi diei esse adjudicabitur, quando firmamentum cœli in eo fieri mandatur. Si autem secunda die firmamentum factum est, secundi diei matutinum esse apparuit : æquilibratio enim diei et noctis definita extiterat : propter quod unus dies in numero appellatus erat. Iterum dicit Scriptura : « Congregentur aquæ quæ sub Cœlo » sunt, in locum unum, et appareat arida[1], » quam germinare mox præcepit herbam pabuli secundum genus suum, et ligna fructifera. In quibus factum est vespere, factum est mane dies tertius. Itaque si matutinum istud de die tertia suscipis, cur dicit Scriptura, « Fiant duo lu» minaria in firmamento cœli, sic ut luceant super ter» ram in inchoatione diei et noctis : ita ut dividant in» ter diem et noctem, et sint in signa, dies, et tempora » et annos[2]?» Nullus autem hominum legem sciens, qui tibi consentiat tertia die solem et lunam facta fuisse. Forte si teipsum interrogem, respondebis mihi quarta die facta esse, et contendes matutinam istam de tertia die esse. Quæ matutina vere de tertia die si fuisset, nunquam priores nostri quarta die factum solem et lunam professi fuissent. Qui si quarta die facti sunt, matutinum istud non de tertia die est, sed de quarta, in qua sol et luna et cætera facta sunt. Denique dividunt inter diem et noctem in inchoationibus suis. Sic enim æquilibravit inter eos auctor eorum; ut tantumdem mundi spatium tenerent, percurrerent, non quo adimpleto officio receptaculum haberent requiescendi, sed imo suis limitibus incessabiliter currunt. Namque sol quod per annum ambulat, luna illud triginta diebus currere dignoscitur. Peragrantes cyclum orbis ad punctum primum reversi sunt, unde processerant. Non ergo pausaverunt cum totum cyclum cucurrerunt, aut doce scriptum esse, et ego

[1] Gen. I, 9. — [2] Ibid. I, 14.

conquiesco. Sed non doces, quia nec invenis, sicut Salomon dicit, « Oritur sol, et occidit, et ad locum suum re-» vertitur. Ipse oriens vadit ad Austrum, et gyrans cir-» cumit usque ad Aquilonem[1].» Si existimas occidere solem, redde nobis rationem quomodo ad suum locum revertitur. Unde si subterfugit te sensus falsa effingere, crede Salomoni dicenti ipsum orientem ad Austrum ire, ita ut gyrans perveniat ad Aquilonem. « Quia gyrans gy-» rando peragrat spiritus, et in circuitum suum conver-» titur spiritus[2].» Quid apertius poterimus nos disputare quando Propheta paucis verbis quæstionem nostram delineaverit, spiritum esse qui gyrans gyrando incessabiliter orbem totum peragret? Sic dies unus definitur, et ad alium matutinum transitur; propter quod in dies, menses, annos instituti sunt. Fac tibi de cætero satis, et consenti parentibus nostris prioribus hæc tradentibus quæ supra memorati sumus, lucem istam non totum orbem tenere, sed medium. Et ideo quacumque sol respexerit, diem et horas fieri. Ita cum peragrans agrando delato spatio horas mutet. Quod si verum est, ubi matutinum factum fuerit, manere diutius non poterit ibi matutinum, quia cum sol ambulat ad alia loca, horæ semper se mutant, et ita fit ut perveniatur ad vesperam. Sequens vero est in officio noctis quod horæ supplent. Sed cum matutinum oriri videmus, defectum tenebrarum esse recognoscimus, et quando vespera fit, dies occasum patitur. Sic enim climata cœli distinxit inter diem et noctem, ut quacumque parte sol gressum fecerit, matutinum habeatur : totidemque luna ubi peragrarit, vespera esse agnoscatur, quæ sequentis diei esse dicitur. Stultum namque est audire noctem priorem secundum vesperam factam fuisse, postque matutinum ortum esse.

[1] Eccl. 1, 5. — [2] Ibid. 6.

Quod si vespera prior facta fuisset, non aliquem noster legislator reveritus esset, unam noctem in numero noctium illam pronuntiare. Nemo quod primum et principale habet contemnit illud enuntiare, et id quod subsequens est audiat nominare. Itaque si ab hominibus nihil tale deprehenditur, quomodo a vobis reputatur ut matutinum posterius factum dies unus appelletur? Quare non profiteris quod prius legisti, lucem factam et diem appellatam, postque tenebras noctem vocatam? Non ergo ante nox facta est, quam dies. Sic nec vesperam credere debes, quam matutinum diei primum intelligas factum fuisse. Quod autem matutinum Scriptura tacuit, rationem pandit quando lucem fieri præcepit. Quid autem ortus lucis ostendere potuit, si non matutinum esse definivit? Nec enim dies extra matutinum appellari potuit, recteque dicimus, Deus cum lucem vocavit diem, matutinum intra eum conclusit. Namque finito die, vespera oriri cœpit, quæ nocte tota operando perveniret ad matutinum de secunda die, in qua firmamentum fieret. Et licet de tertia et quarta die, in qua solem et lunam fabricavit; disputaverimus : tamen plenius requiramus in qua die homo factus sit, utrum quinta die aut sexta, ut inveniatur vespera si prior est a matutino. Dixit enim Deus : « Faciamus hominem ad imaginem et similitudi- » nem nostram. Et fecit Deus hominem, ad imaginem » Dei fecit illum : masculum et fœminam fecit eos, de- » ditque illis omne pabulum ad escam. Et factum est » vespere, et mane, dies sextus[1]. » Unde si matutina ista de sexta die est, homo ergo quinta die factus est; nam si sexta die factus est, approbatur matutina ista de septima die esse, in qua Deus requievit. Quod si minime, redde mihi hic opera sexti diei ubi sunt, quo consummata sunt

[1] Gen. 1, 26, 27. 32.

omnia quæ die sexto facta esse dixit. Quinto autem die invenio aquas produxisse, reptilia, atque volatilia, non hominem, qui de terra factus cum quadrupedibus et bestiis terræ. Quod si quinta die homo cum supradictis factus est, neque ea quæ aquæ produxerunt invenimus, neque illa quæ sexta die consummata sunt. Et quomodo Scriptura dicit septima die requievisse Deum ab omnibus operibus suis, quando invenio post hominem et ea quæ cum homine sunt facta, consummatam esse omnem operam quam Deus initiaverat facere? Itaque si quinta die homo et supra memorata facta sunt, quinta die omnia consummata invenimus esse, ut sexta die definiamus Deum ab omnibus operibus suis requievisse. Quod si post aquarum creationem intelligas vesperam, invenire poteris non quarti diei principia, sed quintæ noctis initia. Quod si verum est, matutinum istud, quod post vesperam appellatum est, non ad quintam diem pertinere, sed ad sextam, quia in eo Scriptura docet nos quod homo factus est. Unde post facturam ejusdem hominis vesperam factam dicit, et matutinum, quod vere septimi diei est principium. In ipso enim matutino requievit Deus ab omnibus operibus suis, quæ cœperat facere, non in vespera, quæ sexti diei sequentia erat. Tu nunc, amice, perspice planius lectionem, et fac animo tuo satis, non posse noctem præponi diei, sic neque vesperam matutino, in quo actus et opus diei definitum ostenditur, et sic vespera prosecuta appellatur. Denique post sexti diei vesperam cessavit mentionem facere ex ipsa, sicut de matutina, quam aperte lucideque septimam diem Propheta denuntiavit ipsam esse. Unde si non ipsa, tu nunc doce de lectione septimam vesperam, ut sequatur illam et matutinum. Quod si non invenis, crede lectioni septimam diem ipsam esse, quæ post vesperam matutinum appellata est.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

DE TRINITATE.

HYMNUS I.

Adesto lumen verum Pater, omnipotens Deus.
Adesto lumen luminis, mysterium et virtus Dei.
Adesto Sancte Spiritus, Patris et Filii copula.
Tu cum quiescis Pater es, cum procedis Filius.
In unum qui cuncta nectis, tu es Spiritus Sanctus.
Unum primum, unum a se ortum, unum ante unum Deus.
Præcedis omne quantum, nullis notus terminis.
Nihil in te quantum, quia neque quantum ex te est.
Namque ex te natum unum gignit magis, quam tenet quantum.
Hinc immensus Pater est, mensus atque immensus Filius.
Unum autem et tu Pater es, unum quem genuit Filius,
Quod multa vel cuncta sunt, hoc unum est quod genuit Filius.
Cunctis qui ὄντος semen est, vera virtus seminis.
In quo, atque quo gignuntur cuncta, virtus quæ fundit Dei.
Rursusque in semen redeunt genita quæque ex semine.

Operatur ergo cuncta Christus, qui omnis est virtus Dei.
Namque Christus in quiete motus est, summus Deus.
Atque ipse motus sapientia est, et virtus Dei.
Nullo a substantia distans : quia quod motus
Hoc substantia est, quique motus, quia in ipso atque ipse est.
Ex Deo dictus Deus, natus autem : quia motus est,
Omnis enim motus nutus est, unumque cum sit Deus.
Ac Dei motus, unus et idem Deus existit.
Tamen motus ipse esse, ut sibi sit hoc quod ipse motus est.
Sed quia Dei motus est, habet in se motus Deum.
Rursusque isto ipso quia Dei motus est, habet in se motum Deus.
In Filio igitur Pater est, et in Patre est ipse Filius.
Sunt ergo singuli atque in semet semper, cum sint singuli.
Hinc duobus una virtus, hic una substantia est.
Sed Patre dante, quæ sibi fit Filius substantia est.
Esse enim prius est, sic moveri posterum.
Non quo tempus illi adsit, sed in divinis ordo virtus est.
Esse nam præcedit motum, re prius non tempore.
Hoc esse dicti Deo memorant substantiam.
Hic autem motus ortus est, nam gignit motus substantiam.
Substantiæque generatio quid aliud quam substantia est?
Ergo motus et Patris est, Filius ergo eadem substantia est?
Hunc λόγον Græci vocarunt, intus in Patre Deum.
Causa qui sit ad partum atque ad ortus omnium.
Nihil namque absque hoc creatum est, per hunc creata cuncta sunt.
Hic λόγος, si Christus est et si λόγος, vita est genitus,

λόγος, a Patre est : est enim vivus Deus, in quo cum
Substantia Deus sit, Deusque sit vita substantia.
Genitus autem Filius vita est, una est substantia.
λόγος Deus, indiscretus ergo semper, semper et alter.
Simul missus, mittenti par, et fons tamen manans, semper
Discurrit, spargens vitas, missus ut flumen Filius.
Hinc substantia unum ambo, fons Deus, flumen Filius.
Sed quia in divinis substantia hoc idem quod vita est.
Vitaque ipsa est sapientia, ut præcedit esse.
Cui inest princeps ac simplex vivere, sic adest.
Intelligens sapiensque semper cum præcedit vivere.
Non quo præcedat quidquam alterum, neque quo sit omnino alterum.
Sed quo progressu actum, sit ter triplex alterum.
Filius, actusque vita est, qua procedunt et creantur omnia.
Fit idem doctor et magister, idem perfector Spiritus.
Seminatas seclis animas irrigans scitis sophiæ.
Sophia autem cum sit Christus, idem Christus Filius docet,
Profectus Patre Patrem et Christum Spiritus.
Hinc Patris cuncta Christus : hinc habet Christi cuncta Christus :
Sic Christus meus inter parentem et sese alterum,
Spiritum implet parentem, dum esse præstat omnibus.
Atque esse cunctis vita est : et hoc est quod in Christo factum est.
Quid quia jungit ac salvat omnia, ac docet verum Deum
Christum sequentes, Christo renatos Sanctus jungit Spiritus.
Ergo Christus omnia, hinc Christus mysterium.

Per ipsum cuncta et in ipso cuncta, atque in ipsum omnia.
Cujus altitudo Pater est, ipse vero totus :
Progressu suo longitudo, et altitudo Patris est.
Hinc Christus apparens seclis, ad profundum doctum idque arcanum,
Et intimum intus docendo, Christus occultus factus Spiritus.
Omnes ergo unum Spiritu, omnes unum lumen.
Hinc singulis vera, hinc tribus una substantia est.
Progressa a Patre Filio, et regressa a Spiritu,
Quia tres existunt singuli, et tres in uno singuli.
Hæc est beata Trinitas, hæc beata unitas.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

HYMNUS II.

Miserere Domine, miserere Christe, miserere Domine, quia credidi in te, miserere Domine, quia misericordia tua cognovi te.

Miserere Domine, miserere Christe, tu spiritus mei λόγος es, tu animæ meæ λόγος es, tu carnis meæ λόγος es.

Miserere Domine, miserere Christe: vivit Deus et semper vivit Deus, et quia ante ipsum nihil est, a se vivit Deus.

Miserere Domine, miserere Christe: Vivit Christus, et quia Deus ei generando dedit, ut a semetipso vivat Christus, quia a semet vivit semper, vivit Christus.

Miserere Domine, miserere Christe: Quod si a semetipso vivit Patre: et Patre generante a se vivit Filius, consubstantiale Patri est, quod ut semper vivit Filius.

Miserere Domine, miserere Christe: Animam Deus dedisti mihi, anima autem imago vitæ est, quia vivit anima in æternum, vivat et anima mea.

Miserere Domine, miserere Christe: Si ad similitudi-

nem tuam Deus Pater , et ad imaginem Filii homo factus sum , vitam creatus sæculis , quia me cognovit Filius.

Miserere Domine, miserere Christe : Amavi mundum, quia tu mundum feceras, detentus mundo sum : dum invidet mundus tuis : nunc odi mundum, quia nunc percepi Spiritum.

Miserere Domine , miserere Christe : Succurre lapsis Domine, succurre pœnitentibus : quia divino et sancto judicio tuo quod peccavi, mysterium est.

Miserere Domine , miserere Christe : cognosco Domine mandatum tuum , cognosco reditum in anima scriptum mea, propero si jubes redire , nostri Salvator Deus.

Miserere Domine, miserere Christe : Diu repugno, diu resisto inimico meo, sed adhuc mihi caro est, in qua victus Diabolus, tibi triumphum magnum , nobis fidei murum dedit.

Miserere Domine, miserere Christe : Velle mihi adjacet, mundum et terras linquere, sed imbecilla pluma est, velle subsidio sine tuo, da fidei pennas, ut volem sursum Deo.

Miserere Domine, miserere Christe : Jam portas quæro spiritus, quas pandit Spiritus testimonium de Christo dicens , et quid sit mundus docens.

Miserere Domine, miserere Christe : Patre qui genitus semper, qui repræsentas Deum , da claves Cœli, atque in me vince Diabolum , in sede lucis ut quiescam, gratia salvatus tua.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

HYMNUS III.

Deus Dominus, sanctus Spiritus ; O beata Trinitas.

Pater, Filius, Paracletus : O beata Trinitas.

Præstator, minister, divisor : O beata Trinitas.

Spiritus operationum, Spiritus ministeriorum, Spiritus gratiarum : O beata Trinitas.

Unum principium, et alterum cum altero et semper alterum cum altero : O beata Trinitas.

De qua Pater substantia, et ipse substantia Filius, Spiritusque substantia, sed ter ipsa substantia : O beata Trinitas.

Pater perfectus, perfectus Patre perfecto Filius; perfecto Filio sanctus perfectus Spiritus : O beata Trinitas.

Fons, flumen, irrigatio : O beata Trinitas.

In tribus ter gemina, sed una actio : O beata Trinitas.

Existentia, vita, cognitio : O beata Trinitas.

Caritas, gratia, communicatio : O beata Trinitas.

Caritas Deus est, gratia Christus, communicatio sanctus Spiritus : O beata Trinitas.

Si caritas est, gratia est, si caritas et gratia commu-

nicatio est, omnes ergo in singulis, et unum in tribus : O beata Trinitas.

Hinc ex Deo Apostolus Paulus, « Gratia Domini nos» tri Jesu-Christi, « et caritas Dei, et communicatio » sancti Spiritus vobiscum. » O beata Trinitas.

Ingenitus, unigentus, id est procedens genitus : O beata Trinitas.

Generator, genitus, regenerans : O beata Trinitas.

Verum lumen, verum lumen ex lumine, vera illuminatio : O beata Trinitas.

Status, progressio, regressus : O beata Trinitas.

Invisibilis invisibiliter, visibilis invisibiliter, invisibilis visibiliter : O beata Trinitas.

Omnis potentia, omnis actio, omnis agnitio : O beata Trinitas.

Impassibilis impassibiliter, passibilis impassibiliter, impassibilis passibiliter : O beata Trinitas.

Semen, arbor, fructus : O beata Trinitas.

Ab uno omnia, per unum omnia, in uno omnia : O beata Trinitas.

Unus simplex, unus unum, et solum unum, et solum, et semper unus. Alter unus, ex uno unus idem unus, et omnia unus unitor omnium, virtus unius, operans unum, ut fiant omnia : O beata Trinitas.

Ex æterno ingenite, ex æterno genite, ut omnia æterna sint genite : O beata Trinitas.

Tu creari imperas, tu creas, tu creata recreas : O beata Trinitas.

Tu Pater cunctis substantia es, tu Filii vita, tu Spiritus salvatio : O beata Trinitas.

Substantia ipsa vita est, vita ipsa qui est, æterna salvatio est, Pater ergo, et Filius, et Spiritus sanctus est : O beata Trinitas.

Tu esse cunctis præstat, tu filii formam, tu Spiritus reformationem : O beata Trinitas.

Tu Deus infiniti et definiti pater es : O beata Trinitas.

Tu, o Fili, quia vita es, infinitus es, qui a mortuis vitam revocas, definitus es, tu quoque et infiniti et definiti pater es : O beata Trinitas.

Tu etiam Spiritus sancte, quia salvatio es, definitus es, et quia definito quod infinitum est retines, et infiniti et definiti pater es : O beata Trinitas.

Si ergo ter Pater unitas, omnis autem a te o Deus paternitas, unum et Deus, et omnis paternitas : O beata Trinitas.

Tu λόγον Deus creasti, hinc Deus factus Pater, et quia a te creatus est λόγος, et ipse quia in illo es, factus est λόγος Deus. Hæc duo unum sancto unxisti Spiritu, simplex ergo et unum es factum in tribus, spiritus λόγος, Deus : O beata Trinitas.

Primum ὄν, secundum ὄν, tertium ὄν : et simplex tria : O beata Trinitas :

Ὂν omne substantia est, ὂν formata substantia est : formata substantia aut sibi tantum, aut alteris, aut sibi aut alteris nota est : O beata Trinitas.

Substantia Deus est, forma Filius, notio Spiritus : O beata Trinitas,

Ὂν primum, ὂν verum Deus es, ergo omnis et tota substantia, Deus es : O beata Trinitas.

Ὂν Secundum omnis forma Christus est, universalis autem substantia, cum universalis est, forma est substantia, igitur cum forma est, et Deus Christus est : O beata Trinitas.

Ὂν tertium sanctus est Spiritus sanctus spiritus, totius existentiæ demonstratio est. Demonstratio autem nunquam nisi nota demonstrat : Nosse autem in divinis

hoc est quod habere est. Cognoscentia enim ipsa eademque substantia est. Habet ergo Deum, habet Christum quem demonstrat Spiritus sanctus : O beata Trinitas.

Immensus, infinitus, invisibilis Deus es, sed aliis immensus, infinitus, aliis et invisibilis : tibi mensus, tibi infinitus, tibi visibilis : Hinc ergo et forma tibi est, ergo et λογος, idem es, quia λόγος forma est : et quia forma tibi notitia es, notitia autem Spiritus sanctus est : id ergo et Deus, et λόγος, et Spiritus sanctus es : O beata Trinitas.

Tu Filii visibilis, es enim universalis et omnium forma : Cum enim vivificas cuncta, sit forma de vita : Forma autem semper in substantia, et forma omnis notitia est : Ergo in substantia Deus es, in forma λογος, in notitia Spiritus sanctus : O beata Trinitas.

Tu quoque Spiritus sanctus notio es, omnis autem notio formæ et substantiæ notio est : Cognoscis igitur Deum, et habes Dei formam. Hinc et Deus, et Filius, et Spiritus sanctus es : O beata Trinitas.

Esse Deus es, Spiritum esse Christus, apparere quod sit Spiritus Paracletus : O beata Trinitas.

Hinc Christum misit Pater, Christus Paracletum, Christus ut Paracleto, Christo ut appareret Pater : O beata Trinitas.

Secreta atque in occulto substantia Deus est, secreto atque in occulto forma Deus es, secreta atque in occulto notio Deus est : Hinc pro ὂν istorum τὸν ὄντων Deus es : O beata Trinitas.

Publica jam apparensque substantia λόγος est · et quia publica et apparens, forma autem quia Patris forma es, hinc tibi substantia es. Ergo in te Pater, est, quia Pater substantia est. Eadem autem substantia, neque enim alia ulla substantia. Si ergo λόγος apparens forma est, forma

substantiaque ipsa, apparens autem forma apparensque substantia notio est, idem tu λόγος, et Deus, et Spiritus sanctus es : O beata Trinitas.

Omnis notio cognoscentia est, omnis cognoscentia substantia est, cognoscentiaque ipsa forma est : es ergo Spiritus sanctus publicata forma, apparensque substantia, sed salvans regeneransque, non manens generansve substantia es : O beata Trinitas.

Una igitur Deus, λόγος spiritusque substantia est, manens in tribus, existensque ter in omnibus tribus. Hoc autem et forma et cognoscentia est, sic triplicatur omnis simplex singularitas : O beata Trinitas.

Tu Deus incognite, tu incomprehensibilis Deus es, sed incogniti atque incomprehensibilis Deus es, quasi quædam forma sine forma est. Hinc pro ὁ cum ὂν diceris magis defectus ac requies. Hinc cessantis cognoscentiæ forma est noscentiæ : O beata Trinitas.

Tu λόγος forma cum sis, forma Patris es, hinc ergo et imago Patris es. Et cum forma Patris es, est tibi forma, et ipsa substantia, et quia forma eadem et substantia est, hinc in te Pater est, et tu in Patre. Item quia forma es, notio ibi est, ergo et substantia tibi nota, ex hoc notus et Pater est. Quippe cum in sinu ejus sis ab eo genitus, verum ergo et tu ὂν verum, ἐκ τοῦ ὄντος τὸ ὂν : Omne autem ὂν semper in tribus : O beata Trinitas.

Tu Spiritus sancte connexio es, connexio autem est, quidquid connectit duo, ita ut connectas omnia, primo connectis duo, esque ipsa tertia complexio duorum, atque ipsa complexio nihil distans uno unum cum facis duo : O beata Trinitas.

Tres ergo unum, et ergo ter, ergo ter tres unum : O beata Trinitas.

Hinc Pater summus mittit λόγον, missus creat, et mi-

nistrat omnia, portans in salutem nobis carnem simul et sanctam crucem, remeans victor ad Patrem, salvandis nobis esse misit alterum : O beata Trinitas.

Semper cum Deo Christus est juxta substantiam : Etenim vita semper est. At quoniam vita, actio autem ut agat incipit, hoc est Christus natus est, ex æterno autem Deus et Christus agit, ex æterno igitur Deus Christus natus est : O beata Trinitas.

In cœlos qui ascendit Christus est : de cœlis qui descendit idem est. Non ergo ab homine, sed usque ad hominem Christus est : O beata Trinitas.

Hic est Deus noster, hic est Deus unus, hic unus et solus Deus : O beata Trinitas.

Hunc oramus cuncti et oramus unum, unum Patrem et Filium, sanctumque Spiritum : O beata Trinitas.

Da peccatis veniam, præsta æternam vitam, dona pacem et gloriam : O beata Trinitas.

Libera nos, et salva nos, justifica nos : O beata Trinitas.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

DE HOMOUSIO RECIPIENDO.

I. Miror adhuc rationem intelligendi unam inter nos non certa mente teneri : Omnes recte intelligimus, nec tamen jungimur. Dicam ergo omne mysterium, omnium verba, sententias, intellectus, oratione brevi, Arium ut possimus excludere. Græci quos ἕλληνας, vel Paganos vocant, multos deos dicunt. Judæi vel Hebræi unum : Nos, quia posterior veritas et gratia est, adversum Paganos unum Deum dicimus : Adversum Judæos, Patrem et Filium : ita dicentes duos, Patrem et Filium, sed unum tamen Deum complexi religiones ambas, adversum utramque alterius contrario repugnamus. Et Pagani quidem lapsi multum, et elementa et cibos suos deos esse dixerunt. Judæi errore carnali Christum negant, quem aliter confitentur. Nostrum igitur dogma est ad probandum, quod docuit veritatem, et correxit errorem. Id autem facile cognitu erit, si cognoscatur vis verbi a majoribus positi, quod ὁμοουσιον nominatum est; nec errare quemquam volo, cum tantum de Patre et Filio ὁμοούσιον dixero : quia Spiritus sanctus et a Patre est, et in Filio. Hæc autem ratio contra Arianos, et contra hæreticos maxime prævalebit. Esse Deum fatemur, ita est esse, Christum fateamur sic esse, isto modo

dico est Deus, est Christus. Quid est autem istud esse? lumen esse, Spiritum esse, Deum esse, λόγον esse fatemur. Ergo hæc nemo negat : hoc eeseGræci οὐσίαν, vel, ὑπόστασιν dicunt, nos uno nomine Latine substantiam dicimus. Et οὐσια Græci pauci et rari, ὑπόστασιν omnes. Distat quidem, verum nunc omittamus, Scriptura divina Græce ὑπόστασιν sæpe dixit, Latine substantiam. Et dixit de Dei substantia Propheta Jeremias : « Quod si » stetissent hi in substantia Domini, verbum meum vi- » dissent. » Quid autem est stare in substantia : intelligere Dei substantiam, quod verum lumen sit, quod spiritus infinitus sit. Hoc cum intellexissent, intelligerent λόγον Domini, hoc est, verbum Domini vidissent. Et sic et paulo post idem Jeremias loquitur.

II. Dicit David : « Et substantia mea in inferioribus » terræ, » et de Deo dicit, et substantiam dicit, et quid sit hoc manifestum est. Dicit Apostolus ad Hebræos : « Qui est character substantia ejus. » Characterem enim dixit Spiritum substantiæ Dei. Sunt alia multa exempla, sed quid interest? lectum est quod sit, et dicatur Dei substantia. Est autem substantia Dei, lumen, Spiritus, Deus. Item substantia Christi est, λόγος lumen, Christus : Hinc omnes vere dicimus Christum verum lumen de vero lumine, Deum de Deo : recte ergo dicitur ejusdem esse substantiæ, hoc est ὁμοούσιον. Fatemini ergo ὁμοούσιον, cum dicitis lumen de lumine, Deum de Deo, cur repugnatis? propterea quod est Græcum? ὁμο, tale est, ut cui jungitur nunc significet ejusdem rei, nunc simul cum re res est, ut puta species, quod Græce ειδος dicitur junguntur istà ὁμο et ειδος, et significat ejusdem speciei : sic ὁμονυμον, ejusdem nominis. Ergo cum jungitur ad οὐσίαν ὁμο, sit ὁμοούσιον, ejusdem οὐσίας, id est ejusdem substantiæ. Ex hoc excluditur Arius, qui

dixit, ex nihilo Christum. Item diximus ὁ μο ὁ μου significare cum jungitur rei nihil aliud, quam simul esse rem dicere, ut ὁμοηλικῆς simul una ætate, et ὁμότροφους, ὁμουτρεφέντας ὁμοούσιον, simul nutritos? ergo ὁμοούσιον, simul substantiale dicemus, vel consubstantiale. Ecce habemus et Latine nomina, quod si ita est, et ex hoc excluditur Arius, qui dixit, fuit quando non fuit : Etenim si dicimus, semper Pater, semper Filius, et si in principio erat λόγος, et λόγος apud Deum, quoniam principium sine ortu est, et sine tempore semper fuit, Deus, semper λόγος, semper Pater, semper Filius. Hoc si ita est, exclusum est, ut dixi, fuit quando non fuit. Ecce est in utroque ὁμοούσιον, contra Arium positum, universamque Arii hæresim. Hæc si vera sunt, accipite ὁμοούσιον : Nam si non vultis, novelli Arii non latetis, sed ut ex vestris actibus clarum est, dicitis quidem Christum Deum de Deo, lumen de lumine, verum factum, atque hoc modo natum non de substantia Dei, sed de nihilo, idque ab aliis cogitis per argumenta vestra, ut audire possitis magis quam dicatis ipsi et quare argumenta? O Deus, o Christe succurre, si de Deo natus est Christus, aut divisus ut minutus est Deus. Hæc atque hujusmodi indigna sæpe profertis quasi corpus sit Deus, aut corporeus, aut hyle, hic enim divisio vel diminutio potest esse. Sed de isto multa jam diximus, quemadmodum in divinis, in corporeis maximeque in anima, in spiritu, in mente et magis in Deo aut motus sit, aut partus omnimodis. Etenim perfecta neque augeri, neque minui possunt circa substantiam, ἀυτόγονα enim cum sunt et ἀυτοδύναμα de Deo dico de spiritu, qualia ipsa sunt, talia emittunt : Nec ibi generatio immutatione generatio, neque ulla passio ibi, vel phantasia aliqua passionis. Interea his rationibus vestris quid cogitis nos fateri de

nihilo Christum esse natum? Num minor vestra blasphemia est, cum vos eadem sentiatis? Aut cur non est aperta vestra professio : si ita sentitis? Verum contraria vos loqui non videtis : Dicitis enim Deum de Deo, lumen de lumine. Hoc de nihilo est, cum dicatis unde? Ergo de Deo Christus, non ergo de nihilo, de lumine non de nihilo, de Deo enim de ipsius substantia intelligitur. Nam aliud est quod a Deo est : nam omnia a Deo, Christus autem de Deo est : ipse vero Christus λόγος est, vel λόγος Christus est. Postremo quærite quid sit λόγος, et invenietis λόγος de nihilo esse non posse. Sed illi vos fallunt, illi inquam, qui non intelligentes modum generationis, dicunt, « Nativitatem Domini quis enarrare « potest? » Primum de hominibus dictum videri potest, quis? vel, nemo. Spiritus autem sanctus et insinuare, et narrare potest. Unde et nos Dei Patris, et Jesu Christi Domini nostri permissu diximus, et certe non desperatum hoc, sed cum miraculo dictum est. Deinde sit modus generationis ignotus, nos de substantia loquimur : si Pater et Filius ὁμοούσιος. Quomodo autem Deus Pater, et quomodo λόγος Filius sit, cognitu difficile. Nunc autem hoc non videtur esse quærendum : prius enim confitendum, quod de substantia Patris Filius, et sic quomodo Filius, qui modus est vere difficilis, et a nobis alibi tractatus. Ergo nunc de ὁμοούσιον certe ut satisfiat vobis, pacem enim volumus cum omnibus, habemus quomodo exprimamus ὁμοούσιον, primum consubstantiale vel simul consubstantiale : Deinde si dicimus Deum de Deo, lumen de lumine : Lumen autem Pater est, item Filius lumen, cum dicamus quia in Patre est Filius, et in Filio Pater est, dicamus etiam qui recte dicimus Deum de Deo, lumen de lumine, quod verum erit, et plenum ὁμοούσιον. An dubitatis? Quid si et hoc lectum est? blasphemia

est contradicere. David xxxv. Psalmo: Est enim fons vitæ, et: « In lumine tuo videbimus lumen. » Fatemini jam et hoc, et ὁμοούσιον. Similiter hoc objici potest ei qui dicit similem substantiam, eamdem enim nos dicimus et simul substantiam, certe dictum in Isaia: « Nemo ante » te Deus, et nemo post te similis erit Deus. » Et David: « Quis tibi similis erit Deus? » Hæc adversus eos, qui similem substantiam dicunt, sed et multa præterea, quæ plenius uberiusque tractata sunt, contra eos tractatus, quos ipsi miserunt: Nam de illis non loquendum, qui dissimilem dicunt: nec de illis, qui eos, qui ista tractant quæ dicimus, Patripassianos putant. Omnes enim isti et alii hæretici facile refutati sunt majore tractatu. Deus adesto Pater, et Deus Domine Jesu Christe, ut sit in plebe tua ὁμοούσια, per ὁμοούσιον. Amen.

MARII VICTORINI AFRI,

VIRI CONSULARIS,

DE FRATRIBUS MACCHABÆIS

INTERFECTIS AB ANTIOCHO EPIPHANE.

Rex fuit Antiochus Syriæ ditissimus olim,
In cujus regno mater natique fuisse
Septem (ut fama refert) de sancta gente creati :
Quos cura assidui generis meminisse jubebat
Et legi servire datæ : sic namque volentes
De populo meliore Dei sua jura tenebant.
Rex avidus mutare fidem, mutare timorem
Voluit, et ut populo pariter misceret iniquo,
Præmia promitti matri, promittit et illis,
Et quidquid posset totum perquirere regnum,
Si demutaret mentes, sensusque priores,
Cogeret et natos alios sibi fingere mores.
Illa negat, tacitumque premit sub corde dolorem.
Hanc postquam nulla potuit compellere præda,
Tentavit primum tormentis vincere sævis.
Pertulit illa tamen gemitus, et tristia regis
Verbera non timuit, victum se vidit ut ille :
Heu quid agam! dixit : vincor, quid plura? dolendo
Non tamen effugies : plus est, quod plura dolebis,
In natos sævibo tuos, licet improba perstes,

Hac certe ratione meum sanabo dolorem.
Sustulit illa manus, cœlumque inspexit in altum,
Emittens gemitus, et talia verba locuta est:
Tu licet et gazas tradas, et regna, Tyranne,
Non capimur regum donis, nec munera sanctis
Eripiens promissa Dei : spes certior illa est,
Quæ vitam nobis promittit tempore longo :
Hanc sequor, hanc didici, non lubrica tangere regna.
Sumere divitias facile est, et perdere vitam.
Sed licet et flammas post verbera sæva mineris,
Nil mutare potes : primis accepimus annis
Virtutem cum lege datam : mihi linquere certum est
Quidquid sæve jubes. Natis, quod dura minaris,
Hoc solum poteris matrem turbare timore :
Est mihi namque Deus spes, est mihi certa meorum,
Per quem jam sperem te nullum vincere posse.
† fave, cœlique Parens, te justa rogamus.
Rex furit Antiochus, turbataque corda tumebant,
Concutit et sævos testatus lumine vultus,
Miraturque diu possit quod fœmina tantum.
Miles, ait, pare regi, pareque satelles,
Vos famuli parete mihi, data regna furenti
Fœmineo tormenta malo, sævire furentem
Fœmina me cogit, quod plus est, fœmina vincit
Regis jussa sui, sed non impune locuta est,
Membratim pereat : septem nam perfida natos
Intra regna tenet, quorum qui primus habetur,
Hic primus pereat : pereant sic ordine cuncti :
Cratibus impositos subjectis urere flammis
Cernat ut ipsa suos, sic cernat ut aspera natos
Pœna aut quem maneat, celeres decet esse ministros.
Interea fœcunda parens, jam crine soluto,
Astitit hortanti similis, jam pectore nudo

Ubera protendens, natorum alimenta suorum,
Non confusa stetit, natumque ut vidit ad ignes
Inconstante gradu timidum procedere, dixit :
Tu mea progenies, tu primus respice matrem.
Tu nunc certe meus, matris tu nate memento,
Te primum peperi, tu nunc imitare parentem,
Sume meos mores, et regem vince tacendo;
Tum poteris durare diu, sic tempora vinces
Perfida, ne superet sanctos violentia regis.
Utere consilio, regis ne damna timeto,
Fortior est isto, saxoque potentior ipso :
Ingredere ut juvenis, patienter vince dolorem.
Ille modo ad matrem vultus, modo tollit in altum.
Dumque tacet, tacitusque rogat quem debet, et orat,
Non sensit rapidos subjectos cratibus ignes,
Corpus inane fuit, mater gavisa dolore est,
Et dixit : Vici, vincam si sæpius orem,
Duret natorum virtus incognita regi,
Sed jam nota Deo populi qui pectora novit.
Finierat primi partus fœcunda dolorem,
Sed remanente metu, pro pluribus anxia mater :
Dissimulatque tamen, ne regem gaudia tangant.
Rex stupet Antiochus, nec credit posse sequentes
Pœnæ tale genus similes pervincere natos;
Cœpta jubet peragi, mater non territa mansit.
Sed tamen ut vidit pallentem assistere natum,
Hæc secum volvens, aliqua jam parte levata :
Ecce secunda mihi partus producitur ætas,
Quam similis fratri formoso pectore, dura
Si sequeris primi partus vestigia nostri,
Esse meus poteris, et sic reparare salutem
Quam jam frater habet, matris præcepta secutus :
Pone metus, regisque minas contemne furentis,

Regnaque quæ parvo labitantia tempore dantur.
Non poterit post ista tibi Rex iste nocere.
Temporis ecce levis accensus cogitur ignis,
Virtutis locus est, languentem pone timorem,
Sume animos, nostri generis si sensus inhæret,
Hic qui sceptra tenet, regno qui sævit in isto,
Tempus inane regit : regnum vitamque cremari;
Damnarique nocens æternos sentiet ignes :
Tu securus eris, turba comitante piorum.
Accipe nat meos vultus, et respice cœlum,
Auctoremque Deum, per quem tibi vita paratur
Hæc melior, fratrisque tui vestigia calca.
Non quod Rex jussit, sed quod Deus imperat, audi.
Sicut erat monitus matrem cœlumque videre,
Constitit, atque hilari vultu contemnere regem
Cœpit : et ut ridens ardentes irruit ignes,
Collapsusque jacens anima superante quievit.
Mater ut hoc vidit, rigldo sic ore locuta est :
Felix parte aliqua, cum jam vis, nec potes omnes
Sæve Tyranne, meos trucidando vincere natos.
Te gravior nunc pœna monet, crudelis in igne
Quam patiere brevi : Deus hic namque omnia cernit :
Jam duo securi contempto rege manebant.
Spes melior jam matris erat, jam tertius instat
Ecce locus pœnæ, si pœna est vincere regem,
Et servire Deo laus est, non pœna furentis.
Tertius attrahitur juvenis mandante Tyranno
Qui nondum satiatus erat : furor intus et ira
Sævibant pariter, quod fortia pectora fratrum
Viderat impavidi regis superasse furorem.
Constitit ante pedes juvenis florentibus annis,
Egregius forma : diro qui regna teneret
Dignior Antiocho, et sic meliora secutus

Regna, vocante Deo. Mater cui talia fatur :
Accipe nate tuæ securus dicta parentis,
Accipe, ne segnis reddas virtutis honorem.
Sunt tibi jam fratres pietatis sede manentes,
Jam locus est melior quam regna labentia regis :
Quorum si proprios attingis pectore sensus,
Victor apud populos regem superasse fereris,
Sicut fama tuos jam misit in ardua fratres :
Huc accede precor : sunt hæc, sunt apta dolenti
Contempsisse nefas, et jura relinquere regis
Indomiti, quem nulla manet post ista voluptas.
At juvenis tacito mittebat murmure vocem,
Oranti similis, palmas tendebat in altum,
Subnixoque genu matris figebat in ore
Quo licet aspectum corpus, qua turba tenebat.
Qui simul admonitus, cratem conscendit, in ignemque
Intrepidus certaque fide sua membra locavit,
Sanctaque quæ superest anima inviolata recessit.
Conciderant flammæ tepida remanente favilla,
Illæsum corpus tellus adaperta recepit.
At mater dubitans gemitus an gaudia sumat,
Hæsitat, et querulo sic est sermone locuta.
Quid nunc, dire, paras? jussis paremus, et omnes
Munera sed partus custos ne subtrahat ulla,
Sed licet ipse velis non sum passura Tyranne :
Omnes nam pariter pereant certamine tanto,
Temporis ipse tui mutes licet horride pœnam,
Duraque quæ sanctis eadem sententia natis
Sed graviora paras, si sunt graviora, minaris,
Quodque meos cernis vultus horrore teneri,
Gauderes partem quoties decernis in istam.
Ardet at ipse magis rapida Rex concitus ira,
Contemnique putat, sicuti nec cætera fratrum

Turba ferat pœnas, matrem hoc quoque quærere sentit,
Duraque in exitium quartum producere natum
Pene manu voluit : lassati namque ministri
Nec regis furias, nec regem ferre volebant.
Proh pudor ! erubuit vultus ostendere matri
Natus, et attonitam mentem confundere cœpit.
Hunc postquam stantem summisso lumine vidit,
Talibus aggreditur dictis, monitura timentem :
A primo quartus partus, mihi quartus ab imo,
Quæ nunc verba tibi, quæ possum dicere, nate?
Hoc nisi, quod cœli durata potentia tecum
Sit simul et virtus, et sanctus originis auctor.
Illi debemus regi, quodcumque rogamur.
Ille dedit nobis Abraham cum semine sancto,
Per quem nobilitas, per quem genus omne probatur,
Quod manet in Dominum : sanctus cui nascitur Isac
Tum cum jam nullum natum sperare senectus
Sponte sua poterat, sterilis quia Sarra manebat :
Attamen hæc peperit, generique propagine cœpta
Ex insperato remanent tibi Sarra nepotes,
Esaus et patriam deductus Jacob in unam,
Quos certum est partu gemino peperisse Rebeccam :
Hinc sumus, hinc orimur, genus hoc tibi, nate, petendum.
Tu tibi pande viam generis; quis in arce piorum,
Quorum progenies totum dispersa per orbem,
Invidiam patitur? Dominum quia sola potentem
Mente colit, mixtæ nec turbæ accessit iniquæ.
Quid tibi cum tristi vultu? quid lumina terræ
Fixa tenes? cœlum potius cœlique parentem
Conspice : ne dubita, mater tibi prospera monstrat.
Quidquid id est, patienter adi, consensibus auge
Turbam nate meam, numerumque hortare sequentum.
Nec decreta parens luctus et gaudia mixta

Finierat claros monitus, tum luminis orbes
Ipse levat, matremque oculis attendere cœpit,
Nil jam triste gerens : habitus, vultusque fatentur
Se timuisse nihil, nisi tristia vulnera matris
Per partus divisa suos : sed et ipse citato,
Elapsus manibus, cursu conscendit in ignes,
Mira loquar, non flamma comas, non contigit ora :
Exanime ut corpus flammæ superaverat ignis,
Ore patente tamen, tacite qua spiritus iret,
Unde acceptus erat, pariter cum sanguine fudit.
Hoc ipso est gavisa parens, quod qui modo tristi
Constiterat vultu, fretus quod pectore tuto
Paruerit monitis, regis contemptor et iræ.
Sic exorsa parens, cum rex dubitaret in illos
Qui superant, gemitusque daret pia turba, ministri
Regem execrantur, tanto sermone querentes :
Protrahe, quid dubitas? nulli jam parcere debes,
Nec potes, ut cupias, decretum rumpere nulli :
Appello Regem, totum qui temperat orbem,
Qui mare, qui cœlum, cœli cui sydera parent :
Quod nisi producis, timor est, jam segnius instas,
Jam sentis quem pœna petat, jam gloria nobis
Parte in utraque manet, liceat producere nullis.
Nam quoscumque tuum jussisti excedere regnum,
Forsitan hoc morem credas, furiose Tyranne,
Longa magis vita est? regnoque potentior isto
Quod regis, extrema hujus jam parte moraris?
Hos quoque si metuis, superant ætate minores;
Contemptuque simul vincunt tua regna, superbe.
Sed perage imperium, nec partus divide nostros,
Hos quoque da flammis, et viribus utere regni :
Mortalis tamen es, nec in ævum regna tenebis.
Concipit Antiochus furias, sævusque Tyrannus

Exhibet, et gemitus intra sua pectora volvit:
Consentit cum mente color, tristisque gravatos
Attollit vultus, et talia verba profatur.
Hæc tua libertas, et dira potentia linguæ,
Atque hic quem tumida portas cervice rigorem
Sentiet irati regis quid vulnera possint.
Si nondum es satiata malis, et fingere tentas
Lætitiam, luctusque tuos in gaudia vertis,
Non mutabo necem, gaude, lætare, triumpha,
Dummodo sic vincas, ut sis suprema tuorum.
Sic furiosa nimis natorum funere gaudes?
Hoc quoque do flammis, hoc nec mutare potestas
Ulla potest decreta, modo tu vive superstes
Natis orba tuis, et ne mea jussa morentur,
Ordo suos peragat cursus. Producite natum,
Ulli nec parcant ignes, dubiumve videre
Rex post ista reor, timor est mihi fœmina nullus,
Præcipuus de gente tua produceris index,
Quam specie mirande puer, cui pectore virtus
Firma manet, jam quæ poterat vel vincere regem.
Ad quem sic placido mater sermone locuta est:
Si dare complexus matri tibi, nate, liceret,
Confiteor soli, post vulnera, nate, dedissem.
Sed me dura vetat, tristisque potentia regis:
Sed neget amplexus, dum sit vox libera nobis,
Et liceat meminisse Dei, legemque tenere
Non a rege datam, sed quam Deus arbiter orbis
Tradidit, et mundi rector, Mosesque petitam
Accipit, populoque dedit: quam maxima laus est
Nosse Deum, merito cui nos tribuamus honorem.
Tu modo ne dubita monitis parere parentis:
Sed vigor et virtus, penitusque in pectore toto
Mens maneat jam plena Deo: sit fortior ætas

Quam regi sperare fuit, sperare jubentis.
O quanta est virtus, quanta est fiducia fortis!
Sed tu quid dubitas medias evincere flammas?
Victor eris (mihi crede) puer, victorque redibis.
Ossibus et validis miscebit corpora nervus,
Servatasque animas iterum in nova viscera reddet.
Sed ne forte tamen rapidus te terreat ignis,
Fratrum sume animos, æternumque inspice numen.
Jussa facit, tacitusque Deum testatus, et orat
Murmure quo poterat, puerum non impedit ætas,
Amplius haud timet ille necem, matrique volenti
Paruit, et dicto citius superirruit ignis.
Cesserunt flammæ, cessit dolor omnis, et una
Corpus et ignis erat, corpus superaverat ignem,
Spiritus ante tamen placidas superaverat auras.
Læta dolet tacite mater, pressitque dolorem
Lætitia, luctusque suos in gaudia vertit,
Non de præteritis, sed de puerilibus annis
Qui superant, ne forte negent, ne forte timorem
Concipiant animis, regique accedere malint.
Quo minor est ætas, major metus, anxia secum
Dividit et curas, et spes, et sic timor una
Luctantur, matrisque piæ per viscera cursant.
Spes tamen est melior, natum ut producere vidit,
Et procul intrantem: Videam quid possit in isto
Spes conferre mihi, vultus agnoscere nostros
Debet et hic, fratrum et numero parere suorum.
Forsitan hunc solum puerilia pectora tangent,
Indigneque feret quod sic velut hostia detur.
Alloquar, et paucis conabor dicere verbis,
Sit memor ut potius generis, quam temporis hujus:
Si te nobilitas generis, si tangit origo,
Respice, nate, tuos, et nos quoque respice, nate.

Noli annos memorare tuos, puer incipe verum
Pectore ferre Deum, tradent hoc sæcula sæclis,
Quod tu forte petis : des nunc exempla futuris
Temporibus, mundo quod ames nil amplius hoc est :
Respice quæ fugias, et quam meliora petantur.
Nec te sollicitet miseri fallacia regis :
Sed crescas ipsi nunc in contraria victor.
Spiritus extinctus flammis sic deinde recessit :
Quod dederat corpus, tellus adaperta recepit,
Sanctaque quæ superest anima inviolata recessit.
Quamvis lassa parens per tot sua vulnera, regem
Pertulit, et animo pariter manibusque supinis
Has habuit voces, et talia verba locuta est.
Qui regis imperium cœli, terræque, marisque,
Sidera qui cœlis, qui das animantia terris,
Æquoribus pisces, ventum qui verberat auras,
Ad te prima mei cupidæ fiducia surgit,
Qui chaos implicitum cæca caligine miscens
Dividis in partes, et das noctemque diemque,
Lunamque et rapidum solem, qui tempora servent :
Et post hæc hominem, cujus de semine mundus
Completur, mortale genus, tum lingua liquescit
Dissona per gentes, sapor est tamen omnibus unus :
Sed qui mutavit meritis hominumque loquelas.
Longa referre mora est, cœptis insistere certum est :
Tu mare divisum virga volvisque tenesque,
Dum pede per siccum populus transcenderet æquor;
Ægypti effugiens mortem, regemque Pharaon,
Qui sibi sanctorum numerum servire jubebat,
Quem tua majestas Mose duce transtulit omnem,
Servatumque tua totum virtute redemit.
Terra dabat fructus, quos te cogente ferebat,
Occupat et totis quæsitam lympha latebris ;

Humor erat nullus, cuncti clamore querentes
Poscebant Mosen, daret ut sitientibus undas,
Ad quos ille brevi sic est sermone locutus :
Credite posse Deum, quidquid petieritis illum,
Sed tamen hanc virgam durum diffindere saxum;
Ut veniant fontes tota regione morati.
Percussitque simul : dicto velocius, amnis
Emisit saxum fontes dulcedine prima.
Confiteor, totus cum sit tibi debitor orbis,
Tu quidquid possunt gentes, potes omnia solus :
Tu mortale genus curas, onerasque levasque,
Te precor, attonita confirma mente timentem,
Ne desit fratrum numero meus infimus infans,
Ignarusque sui, quem jam procul ecce teneri
Conspicio, turba circumveniente frequenti.
Hunc propter solum lacrymas, quas commovet ætas,
Unus enim superest, de quo mihi maxima cura est,
Ne tener ignoret qua sit de gente creatus.
Hunc ego si possim secreto apprendere solum,
Blandirer, patriumque genus patriamque docerem :
Sed quacumque tamen potero, solatia mittam.
Parve puer, tenerisque tuis mihi carior annis,
Carior es regno, vita quoque carior ipsa :
Tu potes in totum victricem reddere matrem,
Tu finis parvus, finisque future malorum :
Si te cura mei tangit, si matris odorem
Mente create tenes : quamvis et carus, et infans,
Hoc magis aure pia dictis attende parentis.
Primum disce puer, quid sis post ista futurus,
Si patiens fueris : tunc te mihi care futurum
Facta docent, fratrum sanctorum in parte locatus;
Et requie securus eris, dum sæcula rursus
Sæva suos peragunt, finito tempore certo

Hanc lucem repetes, æternaque regna videbis,
Non maculata malis, sed erit concordia sanctis,
Nec morti locus ullus erit, nec bella citatis
Exercentur equis, sed pax æterna manebit.
Matrem crede tuæ semper cupidam esse salutis,
Hæc mihi cur tristi vultu sit dicta repellis?
Quid refugis? miserere mei, miserere tuique.
Si liceat, prior ire velim: vetor ecce, sed ibo
Tunc, cum victorem cernam te, nate, malorum.
Quid sperare jubes? solus mea dicta moraris?
Solus adhuc æquum renovas mihi, nate, dolorem?
Annuis, an damnas quoque me fratresque genusque?
Quod ne forte velis oro te, et deprecor audi:
His ego te parvum nutrivi, nate, papillis,
Te per ego has precor, et fletus lacrymasque meorum,
Ut remeare velis, remeabis solus et hujus
Non tibi jam fratres dederint solatia vitæ:
Dedecoras fratrum sanctissima nomina, matrem.
Et genus, et patriam, si talia dicta recusas.
Heu quando melius vitam servabis in ævum,
Si facias tandem, quidquid fecere priores!
Audenter depone metus, depone timorem:
Concipe mente Deum, vires dabit ille viriles.
  Hæc dum mater agit, puer ad præcepta parentis
Respicit, et solum se vidit ut esse relictum,
Sustulit ad cœlum vultus, palmasque supinas,
Et sic voce petens æternum numen adorat,
Sensu et sic pariter secum nutuque rogabat:
Vinceret ut regem, sævos et vinceret ignes.
Atque ita non segnis, nec pro puerilibus annis
Prosilit intrepidus, medios delapsus in ignes,
Vicit quicquid erat, sic vitam ut iret in altam
Spiritus, et fratrum peteret secreta piorum.

Dum puer ista gerit, solverunt gaudia matrem :
Jamque ut erat lassata malis, jam voce negata
Suspirans, interque manus collapsa suorum,
Concidit exanimis, resolutaque membra quierunt.
Sic ipsa et nati sanctorum in parte recepta est.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

ORATIO CONTRA GENTES.

DE INCARNATIONE VERBI DEI.

EXPOSITIO FIDEI.

IN ILLUD : *OMNIA MIHI TRADITA SUNT A PATRE MEO.*

ENCYCLICA AD EPISCOPOS EPISTOLA.

APOLOGIA CONTRA ARIANOS.

DE DECRETIS NICÆNÆ SYNODI.

DE SENTENTIA DIONYSII.

EPISTOLA AD DRACONTIUM.

ENCYCLICA AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LYBIÆ.

SANCTUS ATHANASIUS,

ARCHIEPISCOPUS ALEXANDRINUS.

(ANNO 373.)

GRÆCUS.

Sanctus Athanasius Alexandriæ natus est incerto anno, ignotisque parentibus; ejus et pueritia et prima institutio iisdem tenebris involvuntur. Paucis profanarum disciplinarum studio impensis annis, statim, ut auctor est S. Gregorius Nazianzenus, (Orat. XXI de Athan.) ediscendis Scripturæ sacræ libris operam dedit. Inde clero addictus, diversis sacrorum Ordinum muneribus ita, teste Theodoreto, functus est, ut omnium admirationem concitaret. Concilio Nicæno interfuit, ipsumque Arium impugnasse traditur. Ab Alexandro Alexandriæ Episcopo, qui morti proximus Athanasii nomen sæpius iteravit, successor designatus, Episcopatum fuga nequaquam declinare tentavit, annoque 326 ineunte, unanimi omnium voto electus est, et ab Ægypti, Lybiæ, Pentapoleosque Episcopis Alexandriæ congregatis pontifex consecratus.

Hinc timore perculsi et incitati furore Ariani, quibus quasi dux præerat Eusebius Nicomediensis, pacto cum Meletianis fœdere, illius a sede de-

jiciendi propositum inierunt. Mittuntur primum ad Constantinum Imperatorem, qui Athanasium fracti calicis reum traducerent; sed agnita innocentia ab Imperatore non absolvitur modo, sed laudatus dimittitur. Agebatur tunc annus Christi 331; anno sequenti innovatur eadem accusatio, imo et superadditur occisi Arsenii reatus. Frustra prius objiciebatur, cum jam Ischyram, cujus calix fractus jactabatur nunquam fuisse sacerdotem, et aliunde lecto jacentem in Ecclesia reperiri non potuisse, ipso Ischyra fatente, coram principe dudum demonstrasset Athanasius: posteriorem pariter deludebat perfidiam, ipsum viventem proferendo Arsenium, quem frustra celatum ab Arianis deprehenderat. Hac iterum vice innocens comprobatus, congregato Cæsareæ primum, deinde Tyri anno 335 concilio, iisdem exagitatus calumniis, publice a prava muliere inculpatur, quæ ne agnoscendi quidem illius capax mendacio statim rea convincitur. Arsenii mors iterum exprobratur, resecataque, ut aiebant, manus coram omnibus producitur; sed Arsenius, quem longius abesse credebatur, statim apparet et manus integras coram omnibus expandit. Remanebat insana fracti calicis fabula; qualescumque non audiuntur modo, sed multo labore exquiruntur testes; iniqua damnatus depositusque sententia ad Imperatorem justitiam efflagitaturus confugit; ingerente autem Eusebio Nicomediensi solitam frumenti ab Alexandria Constantinopolim translationem ab illo prohibendam, inauditus subito

Treviros in Galliarum urbem, nullo tamen in ejus locum substituto Episcopo, exulare jubetur.

Defuncto Constantino Magno, divisoque inter Constantinum, Constantium et Constantem ejus filios imperio, exulantibus Episcopis licentia datur ad Ecclesias redeundi. Vix autem Alexandriam repetierat, cum novis impetitur calumniis, istaque imprimis accusatione urgetur, quod synodi sententia depositus, sacra rursus sine alterius synodi judicio invasisset. Præoccupatur Constantii animus pravaque venditi illius, quod pauperibus erogare intendebat, frumenti fictione exacerbatur. Quin et Julii papæ I mentem præripere conati Ariani, cum ad Romanum ab eo postularentur concilium, detrectato illius judicio, ad solitas iterum confuiunt insidias.

Athanasius interea an. 336 centum Episcoporum synodo absolvitur, electique an. 341 ab Eusebianis ad Alexandrinum pontificatum Gregorii certior factus, Romam ad Julium devenit, qui, illo in communionem suscepto, scriptisque ad Eusebium epistolis, cunctos ejus adversarios jubet adesse apostolica judicandos auctoritate. Contemptis autem Julii mandatis Eusebiani, detentisque etiam per annum fere integrum ejus legatis, Gregorium in Alexandrinam Ecclesiam vi adhibita intrudunt. Romano interim concilio iterum absolvitur Athanasius, commutatisque hinc et inde Julium inter et Eusebianos epistolis, anxia et fluctuans perseverat Athanasii causa usque ad concilium Sardicense ab Imperatoribus an. 347

convocatum. Aderant simul Orientales Occidentalesque episcopi; sed non una mens omnibus; Athanasium Orientales tanquam reum adesse, Occidentales vero tanquam episcopum sedere volebant. Hinc scinduntur episcopi; Osius cum Occidentalibus Sardicæ congregatis, absoluto Athanasio, ejus adversarios anathemate percellunt; Orientales vero cum Eusebio Nicomediensi non Osium modo, sed et ipsum Julium a communione alienos declarant.

Defuncto autem anno 348 Gregorio, mediante Constante, a Constantio revocatur, et ab ipsis infensissimis hostibus Ursacio et Valente susceptus aliquantulum tandem quievit, id est, ab anno 350, usque ad annum 356, quo rursus militum præfecto Syriano intra ipsius Ecclesiæ limites impugnatur. Expellitur populus, percutiuntur Clerici, trepidæ dissiliunt Virgines, fugere in desertum cogitur ipse Athanasius. Perpetrata Constantius, dato etiam edicto, comprobare non veretur, imo et juvenum lasciviam contra sanctum pontificem incitare. Polluitur iterum Ecclesia; hinc disjecta sedilia, hinc velamenta lacera, hinc sacra proculcata indumenta, hinc ipsam episcopalem cathedram disturbatam videres. Adveniente autem Georgio in Alexandriæ episcopatum nuper intruso, non sedatur, sed augetur tumultus; atrocioribus ipsa paschalia festa facinoribus fœdantur; depulsi ab Ecclesia fideles, dum in desertum pascha celebraturi diffugiunt, alii a persequentibus vexantur militibus, alii etiam occisi intereunt;

octoginta demum expelluntur, et sexdecim protruduntur in exilium episcopi.

Latebat interea in deserto plura conscribens Athanasius, quoadusque regnante post Constantium Juliano Apostata, interfectoque inter populares motus Georgio circa annum 362, Alexandriam tandem repetere licuit. Brevioris illud quietis intervallum congregando circa reduces Arianos concilio impendit; mox vero propter inconcussam fidei firmitatem Juliano invisus, ab Alexandria primum, deinde ab ipsa Ægypto amandatur. Quod ut rescivit Athanasius, ultra Nilum aufugit, ubi latitare coactus est usque ad Joviani, principis Christiani, imperium, quem anno 363 cum epistola Ægyptiorum episcoporum catholica Antiochiam adire properavit. Joviano citius extincto, baptizatus ab Eudoxio Constantinopolis Ariano pontifice Valens ejus in imperio successor, depositos sub Constantio episcopos a sedibus expellendos decrevit. Cum vero, ne Athanasius dejiceretur, innixe obstaret populus meritoque timeret ipse, ne libertate etiam captivus exueretur, rus in ipsum atavorum tumulum se recepit, ubi quatuor delituit menses. A Valente demum sedi suæ restitutùs, vitam tantis laboribus persecutionibusque agitatam placidus in pace consummavit, anno Christi 373, pontificatus vero 48.

Sic, ut ait S. Gregorius Nazianzenus, « Cum
» cum vitæ cursum tenuisset, atque ita insti-
» tutus fuisset, aliosque instituisset, ut et vita
» ipsius morumque ratio episcopatus norma esset,

» et ipsius dogmata pro fidei Orthodoxæ lege
» haberentur, quod tandem pietatis præmium
» capit?.... In bona senectute vitam claudit, pa-
» tribus suis Patriarchis, et Prophetis, et Apostolis
» ac Martyribus, qui pro veritate dimicaverunt,
» adjungitur; atque ut epitaphium quoddam
» paucis complectar, excellentiori honore in dis-
» cessu afficitur, quam quo in civitatis ingres-
» sibus ornatus fuerat; multas quidem lacrymas
» excitavit, majorem autem iis rebus, quæ in
» aspectum cadunt, nominis sui gloriam in
» omnium animis recondidit. » (Orat. XXI. et
» XXXVII.

Sic ejus merita idem in hac ipsa oratione celebrat : « Athanasium laudans, virtutem laudabo.
» Idem enim est illum dicere, quod virtutem
» laudibus efferre : quoniam virtutes omnes in
» unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar,
» tenet..... Quamdiu in nos versatus est, Ec-
» clesiæ columna fuit..... Vita ipsius morumque
» integritas episcoporum norma erat, et ipsius
» dogmata fidei orthodoxæ leges habebantur. »

Sic ejus agendi rationem a quibusdam quasi vehementiorem inculpatam commendat ad ipsum scribens S. Basilius : « Neminem, inquit, ita puto
» de præsenti Ecclesiarum statu dolere, atque
» tuam dignitatem..... Verum quemadmodum
» multa integritatem tuam mœstitia occupat, ita
» arbitramur et prudentiæ tuæ competere ut ex-
» cellentem de conservandis Ecclesiis sollicitu-
» dinem habeat..... Quis autem ad ista perfi-

» cienda prudentiam tuam excellet? Quis acu-
» tius, quid faciendum sit, expendet? Quis ad
» utilium energiam efficacior? Quis ad conside-
» randam fratrum necessitatem condolentis af-
» fectu magis præditus? Quis universo Occidenti
» honorabili canitie tua venerabilior? Relinque
» Mnemosynon aliquod ista conversationis tuæ vita
» dignum, Colendissime Pater; innumeros istos
» quos pro pietate tulisti labores uno isto opere
» confirma. » (S. Basil. Epist. XLVIII.)

Sic idem epistola sequenti : « Quanto Eccle-
» siarum languores auctiores evaserunt, tanto
» universi ad tuam convertimur integritatem,
» unam nobis malorum consolationem in tua
» tutela relictam esse credentes, qui et precum
» virtute, et scientia rerum gerendarum, qua
» quid optimum factum sit admonere potes, ex
» horribili ista tempestate conservare nos ab omni-
» bus, qui aliquantulum integritatem tuam vel
» auditu, vel experientia cognoverunt, crederis. »
(Idem, Epist. XLIX.)

Hæc autem illi revera tribuuntur opera, nempe: 1° *Oratio contra gentes* eleganter scripta : 2° Tractatus de *Incarnatione Verbi Dei*, quo Incarnationis necessitatem Judæis simul et Gentibus demonstrat : 3° *Expositio fidei*, quæ brevi symbolo fidem catholicam amplectitur : 4° Tractatus in illud : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, quo validis argumentis adversarios urget : 5° *Encyclica ad Episcopos epistola*, qua firmum et eloquens patet B. Doctoris ingenium : 6° *Apologia*

contra Arianos, quæ maximi momenti monumenta complectitur : 7° *De decretis Nicenæ Synodi*, ubi sanctissimi Concilii veritas vindicatur : 8° *De Sententia Dionysii*, scilicet Alexandrini, quem catholica sensisse demonstrat : 9° *Epistola ad Dracontium*, cui Episcopatum fuga declinanti pusillanimitatem exprobrat : 10° *Encyclica ad Episcopos Ægypti et Lybiæ*, quos, exclusis Arianis, ad Nicænam fidem viriliter propugnandam incitat : 11° *Apologia ad Constantium*, ubi in refellendis Arianorum calumniis totus versatur : 12° *Apologia de fuga sua*, cujus argumentum ipso titulo satis innotescit : 13° *Epistola ad Serapionem de morte Arii* : 14° *Epistola ad Monachos*, sive *Historia Arianorum* : 15° *Orationes IV adversus Arianos*, quæ inter præstantissima Athanasii opera jure computari possunt : 16° *Epistolæ IV ad Serapionem*, quæ, sive de Spiritu sancto, sive de consubstantialitate Verbi disserunt : 17° *Epistola de Synodis*, scilicet Ariminensi et Seleuciensi : 18° *Tomus ad Antiochenos* de observanda inter temporum angustias agendi ratione : 19° *Epistolæ quædam* ad historiam simul et dogma pertinentes : 20° *Vita Sancti Antonii* quæ encomium potius quam historia nobis non respuenda visa est : 21° *Epistola ad Orsisium* quæ pariter ad historiam et dogma elucidanda non parum conferunt : 22° *De Incarnatione Dei Verbi et adversus Arianos*, ubi errores temporis iterum exagitat : 23° *Epistola ad Afros Episcopos* : 24° *Contra Apollinarium libri* II, qui male Sancto Doctori abjudicarentur : 25° *Epistolæ ad plurimos*, inter quas

eminet *Epistola festalis* : 26° *Liber de Trinitate et Spiritu sancto*, qui, licet latinus sancto Athanasio certe videtur tribuendus : 27° *Sermo major de fide* a D. De Mont-Faucon recentius in publicum emissus : 28° *Epistola ad Marcellinum* circa psalmos : 29° *Expositiones in psalmos* quæ partim a Monachis sancti Mauri excusæ, ex D. De Mont-Faucon analectis ad integritatem revocantur : 30° *Fragmenta quædam* in novum testamentum, iterum a D. De Mont-Faucon emissa. Quæ quidem omnia B. Doctoris scripta, cum ad fidem maxime pertineant, lectoribus subjicientur, exclusis quæ plurima conficerent volumina, dubiis spuriisque operibus.

Inter illa computandum imprimis vulgatum sub ejus nomine *symbolum*, quod apud doctores constat, non esse revera B. Athanasio tribuendum, licet perfectissime exprimat impollutam fidei quasi virginitatem, pro cujus integritate tantos exantlavit labores, tantisque caput objecit periculis.

Hi sunt libri, quos posteritati commendavit *magna illa veritatis tuba, sanctissimus orbis oculus, fidei columen, secunda Christi lucerna*, (S. Greg. Nazian. orat. XXI, N° XI, et orat. XXV, N° XXI.) Athanasius, non cogitationum modo veritate, sed moderatâ verborum temperie apprime Catholicus, nec ideo minus simplex, nec minus omnium captu accomodatus; elaboratissimas orationes ex tempore depromere crederetur. Tam solerti jucundoque utitur eloquio, tam suaviter omnium

captat animos, ut prius insinuetur veritas, quam insinuanda videatur. Dulcis idem et acer, tanta, cum dicendi ratio postulat, vehementia in adversarios quodam modo insilit, ut detecta palam omni scelerum turpitudine, infames et quasi in publicum pertractos, totius orbis contemptui odioque objiciat. De quo hæc habet optimus ea de re judex Photius : « Hujus dictio perspicua, » sobria item et candida, vehemensque ac pro» funda, et argumenta valide torquens; ejus uber» tas ac fœcunditas admodum sane mirabilis. Dia» lecticis ad hæc usus est argumentis, non illis » nude propositis, verum philosophorum more » magnificeque prolatis, ac per nudas duntaxat » notiones, et has quidem bene ornatas. Sacræ » quoque Scripturæ testimoniis ac demonstratio» nibus valide communitur; et ut uno verbo ab» solvam, solus (contra Arium) liber ad Arianis» mum universum refellendum sufficere queat. » Immo qui Gregorium Theologum, Sanctumque » Basilium dixerit, ex hoc tanquam fonte haustos » egregios illos et limpidos librorum suorum rivos » contra eumdem errorem profudisse, sane a » scopo minime aberrarit. » (Bibl. Cod. CXL.)

Et certe tanto honore habebantur ab antiquis sancti Doctoris scripta, ut omnibus notissimum sit illud beati monachi encomium, quem dicere solitum referunt : « Cum ex operibus S. Athanasii » quodlibet inveneris, si charta deficiat, vestibus » ipsis inscribe. » (Prat. Spir. c. XL.) Idem sentiebat S. Cyrillus Alexandrinus, cum hæc in episto-

lis scriberet : « Celebris memoriæ pater noster » Athanasius..... loquacibus impiorum Hæretico» rum nugis inexpugnabili quadam et apostolica » prudentia restitit, quasique fragrantissimo quo» dam unguento ipsum cœlum scriptis suis exhi» laravit, et ob dogmatum rectitudinem et inte» gritatem optimum ab omnibus sortitus est tes» timonium. » (S. Cyril. Alex. Epist. I.) Hinc a S. Epiphanio vocatus est *Orthodoxæ religionis parens*, (Hæres. LXIX.) a Lucifero *totius justitiæ episcopus catholicus*, (Lib. I, de Athan.) ab eodem vero Cyrillo Alexandrino, *laudatissimus parens et episcopus, quem orthodoxæ fidei regulam certissimam sequimur.* (Homil. VIII. de fest. Pasch.)

Imperfecta operum S. Athanasii prodiit editio primum Vicentiæ an. 1482, vertente Omnibono de Lonigo, curante autem Barnaba Cessano; Imperfecta iterum in publicum emissa est cum Nicol. Peraldi epistola, an. 1520, et postea 1522 copiosiorem publicæ fidei fecit Erasmus an. 1527, ita tamen ut plurima etiam magni momenti in latinam linguam non transmitteret. B. autem Doctoris recusa sunt opera an. 1532 Lugduni, vertentibus Christoph. Persona, Joan. Aretio, Angel. Politiano, Joan. Reuclino et Erasmo; eodem autem anno similis emissa est editio Coloniæ. Præcedentes ampliavit Petr. Nannius, Lovaniensis professor, an. 1566, quæ nullis additis, recusa est Basileæ 1564. In editione autem Parisiensi an. 1572, plurima fuerunt superaddita, scilicet S. Antonii vita, et libri de Trinitate Basileæ excusi, an. 1570, interprete Peza. Omnia autem opera aliis adhuc superadditis lucem viderunt Parisiis anno 1581, ibidem 1608, apud Claud. Chappelet, et 1612 cum vita S. Antonii a David Heschælio excusa Augustoduni 1611.

Hæc de latinis editionibus : anno autem 1601, prodierunt S. Athanasii opera, græca simul et latina cum versione Nannii, apud Commelinum Heidelberg. 2 vol. in fol.; accesserunt postea fragmenta quædam a Petro Felkmanno transmissa. Editio nova habetur Parisiis an. 1627, Lipsiæ an. 1686, licet titulus Coloniam præferat, ubi plurimæ scaturiunt mendæ, quas expungere tentaverunt cum Jacob Loppino, citius defuncto, D. de Monte-Falcone Benedictino, qui, priore defuncto, solus postea tanto operi ultimam manum imposuit; ad integritatem vero S. Athanasii operum superaddenda est collectio

Patrum Paris, anno 1706, curante eodem emissa, ubi plura inedita referuntur. Jactatur denique posterior editio curis novis emendatior, et quarto volumine aucta, Patavii 1777, ubi nihil novum reperitur, nisi Fragmenta D. De Mont-Faucon in suum locum restituta; emendatior autem Benedictinorum jure adhuc prædicatur.

Gallice Habentur :

1° *Vita S. Antonii*, interpret. Arnaldo d'andilly in collectione Patrum Eremiticorum, Paris. 1747, in-4°.

2° *Oratio contra eos qui ad cognoscendam veritatem solam adhibent auctoritatem multitudinis*, vertente Lerui D. Haute-Fontaine, Paris. 1751, in-4°, cum notis præstantissimis.

3° Eadem ex nova versione iterum Paris. circa an. 1730, in-4°.

4° Denique plurima fragmenta apud D. Guillon Biblioth. gallicam tom. v, p. 172-258. Paris. an. 1825, in-8°.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

ORATIO CONTRA GENTES.

I. Dei quidem cultus rerumque omnium veritatis cognitio non tam hominum doctrina indiget[1], quam ex seipsa haberi potest, quippe quæ quotidie operibus prope clamet, et sese per Christi doctrinam sole clarius commonstret. Quia tamen ea de re doceri desideras, o vir beate : age, pauca de fide Christi pro viribus nostris exponamus. Nam tametsi illam ex divinis Litteris tibi ipse comparare potes, ex aliis tamen etiam discere exoptas. Et vero sanctæ ac divinæ scripturæ ipsæ per se satis sunt ad veritatem indicandam. Extant quoque plurimi ea de re a beatis nostris magistris conscripti libri, quos si quis legerit, Scripturarum interpretationem quodam modo intelliget, et eam quam expetit cognitionem consequi poterit. Verumtamen cum magistrorum libros in manibus nunc non habeamus : necesse est ea quæ ab illis didicimus tibi patefacere et scribere : (loquor au-

[1] Vid. D. Guillon, tom. v, pag. 178 et seqq.

tem de nostra in Christum Salvatorem fide,) ut ne quis vel doctrinam qua informamur parvi pendat, vel fidem qua in Christum credimus, nulla ratione innixam esse suspicetur ; ut immerito certe sentiunt Gentiles, qui variis calumniis nos vellicant et profusis cachinnis irrident, nihil aliud nobis quam Christi crucem objicientes. Qua quidem in re illorum stupiditatem maxime miserari convenit, quod scilicet dum cruci insultant, ejusdem virtute totum orbem terrarum repleri, et per eam divinæ cognitionis opera omnibus patefacta fuisse non videant. Neque enim, si ipsi sincero attentoque animo ejus divinitatem inspexissent, rem tantam riderent ; sed illum potius mundi Salvatorem esse agnoscerent, ejusque crucem non perniciem rerum sed medicinam fuisse faterentur. Namque si erecta cruce, universa idololatria eversa est : si hoc signo omnes dæmonum præstigiæ fugantur, solusque Christus adoratur, et per ipsum Pater cognoscitur : si denique hi quidem qui contradicunt, erubescere coguntur, ipse vero contradicentium animos quotidie latenter immutat; qui fit (merito enim quis eos ita aggrediatur) ut humanum opus id adhuc opinentur, ac non potius fateantur Dei Verbum et Salvatorem mundi illum esse, qui in crucem ascendit? Sane idem istis accidere mihi videtur, ac si quis solem nubibus obscuratum reprehendat, ejusque nihilominus lucem admiretur, quippe qui totum terrarum orbem ab ea illuminatum cernat. Ut enim pulchra lux est, et ipse sol lucis auctor luce pulchrior est : ita cum res sit plane divina universum mundum Dei cognitione repletum esse, necesse est ducem et auctorem tanti operis Deum ipsum et Dei Verbum esse. Itaque pro virili parte de re tam ad-

mirabili disseremus, priusque Infidelium inscitiam refellemus, ut falsis confutatis, veritas per seipsam deinceps illucescat, tuque ipse, carissime, certum persuasumque habeas te veritati credidisse, Christumque cognoscendo deceptum non fuisse. Tecum porro, qui Christum amas, de Christo disserere maxime convenire arbitror, quando quidem te ejus cognitionem et fidem rebus omnibus pretiosiorem ducere autumo.

II. Principio quidem malitia non fuit, quoniam ne nunc quidem in sanctis reperitur, nec prorsus in illis existit : sed eam postea homines excogitare atque adversus seipsos effingere cœperunt; unde etiam idolorum commenta effinxere, ea quæ non sunt, perinde ac si essent, animo concipientes. Nempe mundi opifex et omnium moderator Deus, qui universa natura et humana intelligentia longe superior est, ut vere bonus ac summe benignus, per proprium Verbum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, humanum genus ad propriam imaginem fecit, qua illa secum similitudine hominem ad rerum naturam cognoscendam et contemplandam aptum reddidit. Hinc propriæ etiam æternitatis cogitationem et cognitionem eidem impertivit, ut videlicet hac conservata similitudine, nunquam cogitationem a Deo averteret, neque a sanctorum convictu discederet : sed datam Dei gratiam et propriam ex paterno Verbo vim infusam retinens exultaret, et cum Deo familiariter viveret, securamque ac vere beatam immortalem vitam duceret. Nam si nulla re a Dei cognitione impediatur : animæ munditia, Patris imaginem, Deum Verbum, ad cujus quoque imaginem factus est, semper contemplatur, maximaque admiratione afficitur, cum providentiam, qua mundus per ipsum administratur,

intelligit. Ita rebus quidem quæ sub sensus cadunt et corporeæ sunt excelsior efficitur, cum his vero vi mentis conjungitur, quæ cœlestes ac divinæ sunt solaque intelligentia comprehenduntur. Cum enim corporibus mens humana non adhærescit, neque aliquid ex eorum cupiditate extrinsecus admixtum habet, sed tota ipsa sursum secum est, sicuti initio facta est; tunc ea quæ sensus movent omniaque humana transcendens, in sublime fertur, Verbumque, et in Verbo Verbi Patrem videt, cujus contemplatione delectata, suo erga illum amore et desiderio renovatur : quemadmodum utique primum hominem, qui hebræa lingua Adam dictus est, sacræ scripturæ narrant initio summa cum libertate et fiducia mente Deo adhæsisse, sanctorumque societate et consuetudine potitum fuisse in illa rerum cœlestium contemplatione, qua illo in loco fruebatur, quem sanctus Moyses tropo quodam paradisum appellavit. Animæ enim munditia eam ad Deum per seipsam contuendum idoneam reddit, uti ipse Dominus ait : « Beati mundo corde, quo» niam ipsi Deum videbunt[2]. »

III. Sic ergo Creator, ut dictum est, hominum genus condidit, quos etiam in eo statu perseverare voluit. At illi rebus potioribus neglectis, ignavique et inertes ad illas intelligendas effecti, sese ad ea quæ sibi popiora erant convertere. Hæc autem corpus et sensus corporis erant. Itaque homines, mentem et cogitationem a rebus cœlestibus avocaverunt, et seipsos contemplari cœperunt. Seipsos autem contemplando, corporique aliisve rebus, quæ sensus movent, inhærendo, ac velut in propriis decepti, in sui cupididitatem delapsi sunt, propriis rebus rerum divina-

[2] Matth. v, 8.

rum contemplationi antepositis. In his porro commorantes, nolentesque a proximis sibi rebus discedere, suam animam omni cupiditatum genere turbatam et inquinatam, corporis voluptatibus constrinxere, ac vim quam ab initio a Deo acceperant, penitus obliti sunt. Id vero ita se habere vel ex primo homine videre licet, ut ex sacris Scripturis discimus. Siquidem quamdiu ille mentem ad Deum et Dei contemplationem applicavit, corporis contemplationem respuit : cum vero serpentis persuasu cogitationem a Deo avertit, seque contemplari cœpit ; tunc illi in corporis cupiditatem misere inciderunt, et se nudos esse cognoverunt, quæ ipsis causa fuit erubescendi. Seipsos porro non tam vestibus nudos esse deprehenderunt, quam quod rerum divinarum contemplatione nudi facti sunt, atque animum ad contraria traduxerunt. Desciscentes enim ab illius qui et unus et vere est (Deum intelligo) cognitione et amore, in diversas posthac et singulas corporis cupiditates sese projecere. Deinde, ut fieri solet, cum singularum et multarum rerum cupiditatibus flagrarent, in illas ferri habitu cœperunt, adeo ut eas relinquere etiam reformidarent. Hinc factum est ut timiditates, metus ac libidines in anima orirentur, nihilque illa nisi mortale saperet. Siquidem nolens cupiditates dimittere, mortem corporisque disjunctionem pertimescit. Cum item ea quæ concupiscebat non assequeretur, occidere et injuste agere didicit. Quanam autem ratione ista omnia agat, operæ pretium est pro facultate exponere.

IV. Postquam a rerum cœlestium contemplatione recessit anima, singulisque corporis facultatibus prave usa, et corporis contemplatione delecta est, ut vidit bonum sibi esse voluptatem, boni nomine, errando

abusa est, atque voluptatem ipsum verum bonum esse existimavit, non secus ac si quis mente perculsus, gladium in obvium quemque distringendum postulaverit, idque sapientis esse arbitretur. Amore porro voluptatis irretita, eam varie exercere cœpit. Cum enim ex natum sua sit facile mobilis, tametsi ab his quæ bona sunt sese avertit, moveri tamen non desinit. Movetur itaque jam non secundum virtutem, neque ut Deum videat; sed inania cogitans suas facultates alio transfert, iisque ad explendas suas cupiditates abutitur, ut pote quæ libera facta sit. Ut enim se ad bona convertere, sic ab iisdem se avertere potest. A bono autem aversa, contraria omnino cogitat. Nam a motu plane quiescere non potest, quippe quæ ex natura sua, ut superius dixi, sit mobilissima. Illa ergo propriæ libertatis conscia, videt se membris in utramque partem uti posse, tum ad ea quæ sunt, tum ad ea quæ non sunt. Ea autem sunt, quæ bona sunt : ea vero non sunt, quæ mala sunt. Porro ea esse dico quæ bona sunt, quatenus eorum exemplaria sunt in Deo qui vere est. Ea vero non esse dico quæ mala sunt, quatenus, cum nihil sint, solis hominum commentis conficta sunt. Nam cum corpus habeat oculos ad res creatas videndas, et ad creatorem per aptissimam earumdem rerum compositionem cognoscendum : cum aures habeat ad divina oracula et Dei leges audiendum : cum manus habeat cum ad necessaria peragenda, tum ad eas in precibus extendendas ; anima, bonornm contemplatione dimissa, ubi in his motum exercere desiit, in contraria jam errans moveri cœpit. Deinde suis facultatibus, ut dixi, perspectis, hisque abutens, intelxit se corporis membra posse etiam in contraria movere. Hinc loco contemplationis naturæ, oculos ad

cupiditates convertit, se id quoque posse ostendens, atque existimans, dummodo moveatur, se suam dignitatem servare, nec peccare, faciendo quod potest. Verum ignorabat se creatam esse, non ut simpliciter moveretur, sed ut ad ea quæ oportet moveretur, ut hæc vox Apostoli optime monet : « Omnia licent, » sed non omnia expediunt[1]. »

V. At hominum audacia non ad id quod expediebat et decebat, sed ad id quod poterat attendens, contraria agere cœpit : unde et manus in contrarium movens cædes perpetrare jussit, aures ad non obediendum convertit : membra alia ad liberos legitime procreandos data, stupris et adulteriis inservire permisit : linguam nobis ad benedicendum concessam, ad calumniandum maledicendumque et pejerandum adhibuit : manibus ad furandum et similes homines verberandos, odoratu ad varios amatorios odores indagandos, pedum celeritate ad sanguinem effundendum abusa est : ventrem denique ebrietati et inexplebili satietati dedit, quæ quidem omnia, vitia et peccata sunt animæ, quorum nulla alia causa est, quam quod se a rebus præstantioribus avertit. Enimvero idem illi contigisse videtur ac si auriga, qui equos in stadio ascendit, meta quo currendum est neglecta, ab eaque aversus, equum, ut potest, tantum agitare curet, (potest autem ut sibi videtur) hincque modo in obvium quemque impetum faciat, modo in abrupta loca tendat et quocumque equorum pernicitas eum abripuerit, ratus se, dum ita currit, a meta non aberrare, quippe qui solum cursum habeat ante oculos, nec proinde se extra metam ferri animadvertat. Ita sane anima a via quæ ad Deum ducit

[1] 1 Cor. vi, 12.

aversa, et præter id quod decet corporis membra impellens, immo vero ipsa quoque una cum illis a seipsa impulsa, peccat et malum sibimet fingit, nec animadvertit se a via aberrasse, et extra veritatis metam vagari, quam beatus Paulus, qui Christum in se ferebat, præ oculis habens, ita loquebatur : « Ad » destinatum persequor, ad bravium supernæ voca» tionis Jesu Christi[1]. » Itaque sanctus Apostolus cum ipsum bonum, scopum et finem haberet, nihil unquam mali agebat.

VI. Nonnulli quidem Gentilium a veri via aberrantes, nec Christum cognoscentes, malitiæ substantiam aliquam esse ac per seipsam existere affirmavere, qua profecto in opinione, duplici ratione peccabant. Vel enim negabant Creatorem rerum omnium effectorem esse; nec enim omnium rerum Dominus foret, si, uti censent, malitia substantiam et naturam per seipsam haberet. Vel rursus, si illum volunt rerum omnium effectorem esse, mali quoque auctorem esse concedant necesse est, quandoquidem juxta illos, malum res aliqua est. Verum id fieri non posse et absurdum esse valde perspicuum est : nam malum ex bono non oritur, neque in ipso, neque per ipsum est; alioquin jam bonum non esset, quod mixtam naturam haberet, vel mali causa existeret. Hæretici quoque qui ex ecclesiastica doctrina exciderunt ac in fide naufragium fecerunt, mali aliquam substantiam esse stulte et ipsi existimant, sibique præter verum Christi Patrem alium Deum effingunt, quem etiam non genitum, mali effectorem et malitiæ auctorem atque naturæ creatæ opificem volunt esse. Verum illi facile refutari possunt cum ex divinis Scripturis, tum

[1] Philipp. III, 15.

ex ipsa quæ in hominibus inest intelligentia, qua etiam ista dementer commenti sunt. Itaque, ut ab auctoritate scripturæ exordiar, Dominus et Servator noster Jesus Christus verba Moysis in suo Evangelio confirmans, ait : « Dominus Deus unus est[1]. » Et : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ[2]. » Si ergo unus est Deus, et ipse cœli et terræ dominus est, quomodo alius præter ipsum erit? Ubinam vero illorum Deus futurus est, cum omnia quæ cœli et terræ ambitu continentur unus et verus Deus impleat? Quomodo etiam alius opifex earum rerum fuerit, quarum ipse Deus et Pater Christi est dominus, ut suo ipse ore testatur Salvator? Nisi forte ut in parium conditione accidit, boni Dei malum posse esse dominum dixerint. Sed si ita sentiunt, vide in quantam impietatem incidant. Inter illos enim qui paria possunt, neminem qui excellat et fortior sit inveneris. Etenim si nolente altero, alter existit, æqualis certe amborum vis et imbecillitas est : æqualis quidem vis, quia alter alterius voluntatem, existendo, vincit : imbecillitas vero, quia ipsis nolentibus res præter mentem eveniunt; siquidem bonus invito malo, et vicissim malus bono nolente existit.

VII. Aliter etiam eos hoc modo refellerre possumus. Si ea quæ apparent, sunt mali opera; quodnam, quæso, est boni opus? nam nihil apparet præter naturam quam Creator condidit. Quodnam porro indicium est bonum existere, cum nulla extent opera quibus cognoscatur? ex operibus enim opifex cognoscitur. Quî vero fieri potest ut ambo sibi invicem sint contrarii? vel quidnam est quod illos dividit, ut simul invicem non sint? Namque simul esse non pos-

[1] Marc, xii, 29. — Matth, xi, 25.

sunt, cum sese invicem destruant. Alter quoque in altero esse non potest, cum diversæ et dissimilis sint naturæ. Ergo tertium quoddam erit, quod illos dirimat, quodque ipsum sit Deus. At cujusnam, quæso, naturæ tertium istud futurum est? bonine an mali? incertum utique videbitur; nec enim potest amborum naturæ esse. Itaque cum futilem hanc illorum sententiam esse liqueat, necesse est ecclesiasticæ doctrinæ veritatem elucere, scilicet malum nec a Deo nec in Deo esse, neque ab initio fuisse, nec naturam aliquam ejus esse: sed homines, boni contemplatione remota, ea quæ non erant, prout volebant, sibi ipsis excogitare et effingere cœpisse. Quemadmodum enim si quis, sole collucente suisque radiis universum terrarum orbem illustrante, oculos clauserit, et tenebras, quæ tamen nullæ sunt, sibi ipsi finxerit, ac deinde ille mediis velut in tenebris errans incedat, quæ causa illi sit sæpius cadendi atque in aspera et prærupta loca incurrendi, dum interim ipse arbitratur non lucem, sed tenebras esse, quippe qui cum videre putat, nihil prorsus videat: ita humana anima, clausis oculis quibus Deum videre potest, sibi ipsi mala effingit, in quibus dum ipsa movetur, nescit sese nihil agere, cum aliquid agere existimat. Quæ enim illa effingit, nullo modo existunt. Nec vero qualis creata est, talis etiam perseveravit: sed qualem contaminavit seipsam, talis et comparet. Namque creata est ut Deum videat, et ab eo illuminetur: ipsa autem pro Deo res caducas et tenebras quæsivit, ut alicubi Spiritus his verbis testatur: « Deus hominem rectum » fecit: ipsi autem ratiocinationes multas quæsie» runt[1]. » Itaque malitiæ inventio et excogitatio sic

[1] Eccles. VII, 30.

hominibus initio exorta et conficta est. Quanam vero ratione etiam ad idolorum insaniam devoluti fuerint, jam dicere necesse est, ut cognoscas idolorum inventionem nullo modo a bono sed a malitia ortum habere. Quod porro principium malum habet, nulla unquam in re bonum judicandum est, cum malum sit totum.

VIII. Malitiam excogitasse non contenta hominum anima, paulatim sese ad deteriora cœpit impellere. Postquam enim varias voluptatum species didicit, et rerum divinarum oblita est, corporeis affectibus delectata, atque ad sola præsentia et vanas quæ de his habentur opiniones attendens, nihil præter aspectabilia existere, solaque temporalia et corporea bona esse arbitrata est. Sic autem a vero aversa, et se ad imaginem boni Dei factam esse oblita, non amplius Deum Verbum, ad cujus similitudinem creata est, sua facultate videt : sed extra seipsam posita, ea quæ non sunt cogitat et effingit. Obstructo quippe corporearum cupiditatum involucris illo quod in ipsa est quasi speculo, per quod unum, Patris imaginem contueri poterat, jam non cernit quæ animam intelligere oportet, sed in omnem partem circumfertur, solaque illa videt quæ in sensum cadunt. Hinc sane illa omnibus carnis cupiditatibus plena, falsisque opinionibus quas de illis imbibit conturbata, demum quem mente oblita est Deum, hunc ipsum in corporeis et sensibilibus rebus commenta est : unde Dei nomine rebus aspectabilibus attributo, sola ea amplectitur et cogitat quæ sibi placent, et ut jucunda suspicit. Prima ergo idololatriæ causa est malitia. Ut enim homines malitiam, quæ nulla res est, sibi ipsis confingere didicerunt, sic et Deos, qui nulli sunt, sibi quoque

commenti sunt. Idem profecto est ac si quis in profundum demersus nec lucem nec quæ luce conspiciuntur videret, (quippe cum ejus oculi deorsum aspicerent, et ipse aquarum mole obrueretur :) ille autem idcirco sola ea quæ in profundo sunt sensu percipiens, nihil præter ipsa existere eaque rerum omnium præcipua esse arbitraretur. Ita enim prisci insipientes homines ubi in carnis cupiditates et fallaces illecebras demersi sunt, Deique notitiam et cognitionem oblivione deleverunt, obtusa ratione, vel potius rationis expertes facti, res aspectabiles deos esse finxerunt, ipsamque creatam naturam præ Deo honorarunt, ac opera potius quam operum auctorem et opificem Dominum Deum Dei titulo divinisque honoribus decorarunt. Ut vero illi qui secundum superius exemplum, in profundum demersi sunt, quanto magis progrediuntur, eo in obscuriora et profundiora loca abripiuntur : ita quoque simile quoddam humano generi accidit. Non enim in simplici hæserunt idololatria, neque unde cœperunt, ibi etiam perstiterunt : sed quo plus temporis in primis suis erroribus consumpsere, eo recentiores identidem excogitavere superstitiones. Hinc prioribus nondum satiati, rursus sese in alia flagitia ingurgitarunt· Sic illi profecere in rebus turpissimis, suamque impietatem magis magisque auxere. Id sane divina Scriptura his verbis testatur : « Cum venerit impius in profundum malo-
» rum, contemnit. »

IX. Ut enim mens humana a Deo recessit, homines vanis suis cogitationibus ac ratiocinationibus deorsum vergentes, primum cœlo, soli, lunæ et astris, Dei honorem adscripserunt, illosque non tantum deos, sed etiam rerum aliarum auctores esse censuerunt : post-

ea vero tenebricosis suis cogitationibus deorsum rursus progressi, æthera, aerem, et ea quæ in aere sunt, deos appellare. Iidem rursus in malis procedentes, elementa quoque et principia compositionis corporum, nempe calidam, et frigidam, siccam et humidam naturam agnovere. Ut vero qui penitus in profundum ceciderunt, in terra et cœno, terrestrium cochlearum instar, repunt : ita impiissimi mortales, postquam cogitationem a vera Dei notione removerunt, homines hominumque formas, cum viventium tum mortuorum inter deos referre cœperunt. Quin etiam pejora meditati, in lapides et ligna, in reptilia aquatilia et terrena, atque in feras et brutas animantes divinum et cœleste Dei nomen transtulerunt, omnesque soli Deo debitos honores illis attribuerunt : verum autem Deum Christi Patrem rejecerunt. Utinam vero hic saltem stetisset insanorum mortalium audacia, nec ultra progressi sese graviori impietatis genere contaminassent. Siquidem nonnulli adeo mente conciderunt, et eorum animus fuit obscuratus, ut etiam ea quæ nullo modo essent, nec inter res creatas existerent, ipsi comminiscerentur et deos facerent. Humanam enim formam cum brutis animantibus permiscentes, naturasque dissimiles simul connectentes, tanquam deos venerari non erubuerunt. Hujusmodi utique sunt dii illi qui apud Ægyptios canis, serpentis et asini caput habent, et apud Libyæ populos Ammon arietis capite insignis. Alii vero corporis partes, ut caput, humeros, manum, pedem, seorsim divisas, singulas inter deos collocavere, et divinis honoribus sunt prosecuti, quasi non contenti religione erga totum et integrum corpus adhibita. Alii impietate latius diffusa voluptatem et cupiditatem, quæ ipsorum malitiæ et tantæ im-

pietatis occasio fuit, deos fecere et adoravere, qualis est apud eos Amor et Venus in Papho insula. Alii velut pejora ambitiose æmulati, suos principes, aut etiam illorum liberos vel pro sua erga eos observantia, vel eorumdem tyrannidis metu inter deos numerare ausi sunt. Talis est in Creta celeberrimus apud ipsos Jupiter, in Arcadia Mercurius, apud Indos Dionysius sive Bacchus, et apud Ægyptios Isis, Osiris et Orus. Talis his etiam temporibus Antinoüs Adriani Romanorum Imperatoris amasius, quem tametsi hominem fuisse et quidem hominem minime gravem et honestum, sed impurissimum non ignorant, eum tamen ob metum imperantis venerantur. Cum enim, Adriano in Ægypti regione diversante, Antinoüs illius voluptatis minister e vita migrasset, eum Imperator coli jussit: quo utique facto et se adolescentis etiam post ejus mortem amore flagrare est testatus, et justæ reprehensionis argumentum in seipsum præbuit, ac denique insigne adversus universam idololatriam statuit monumentum, quo nempe pateret illam non aliter ab hominibus inventam fuisse quam vana comminiscentium cupiditate : quod et Dei sapientia his verbis declarat : « Initium fornicationis est exquisitio » idolorum[1]. » Quod quidem ne mireris, neque procul a fide esse existimes velim, quando non ita pridem, sed fortassis etiam hoc tempore Senatus Romanus quos ab initio habuit Imperatores, vel omnes, vel saltem quos ipsi placet et ejusmodi honore dignos censet, inter deos esse decernit, ac tanquam deos coli jubet. Namque illorum quidem quibus illi infensi sunt, naturam agnoscunt, eosque ut pote inimicos, homines appellant : at vero quos diligunt et caros habent, eos ob virtutem coli præcipiunt, quasi deos faciendi potes-

1 Sap. XIV, 12.

tatem ipsi haberent, qui utique homines sunt, et se mortales esse non inficiantur. Hi enim profecto potius qui deos faciunt dii esse censendi sunt, quam quos ipsi faciunt deos. Siquidem res quæ facit ea quæ fit præstantior esse debet; et qui aliquem judicat, ejus qui judicatur dominus sit necesse est : is item qui aliquid donat, omnino id quod habet largitur; quemadmodum certe et omnis Imperator, id quod ipse habet, donat, iisque qui accipiunt potentior et major est. Quapropter si quos ipsi voluerint, deos esse decernunt, eos sane primum deos quoque esse oporteret. Verum hoc inter cætera admiratione dignum videtur, quod ipsi tanquam homines morientes, suum de his quos deos fecerunt, falsum esse suffragium aperte arguant.

X. Nec vero recens est istiusmodi consuetudo, neque a Romano Senatu initium duxit, sed diu ante ad fingenda idola inventa et instituta est. Illi enim qui a tanto tempore dii apud Græcos celebrantur, Jupiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Mercurius, et e fœminis Juno, Ceres, Pallas, Diana, edictis Thesei, quem Græcorum historiæ præcipue commendant, divinitatem sunt consecuti. Hinc illi qui id sancivere, ut homines, mortui lugentur : hi autem quos deos esse statuerunt, tanquam dii adorantur. O incredibilem repugnantiam atque insaniam! Notus ipsis est qui deos illos esse sanxit, et quos ille sanxit, eidem anteponunt! Verum utinam saltem in maribus stetisset eorum idololatria, neque fœminis divinum nomen detulissent! Siquidem etiam mulieres, quas neque ad publica concilia admittere tutum est, divinis honoribus colunt et venerantur, quales sunt, quæ, ut supra diximus, Thesei præscripto inter numina sunt relatæ, et apud Ægyptios Isis, Puella et Ado-

lescentula, atque apud alios Venus. Nam aliarum ridicula nomina proferre fas esse non reor. Multi enim non priscis tantum, sed nostris etiam temporibus, post amissos quos habebant carissimos, tum fratres tum cognatos ac uxores : multæ item mulieres extinctis viris, (quos sane omnes, mortales homines fuisse natura convincit) illos et illas, cogente luctus acerbitate, pictura expresserunt et confictis sacrificiis consecrarunt, quos deinde posteri ob pictum simulacrum et artificis industriam tanquam deos venerati sunt, idque præter omnem naturæ rationem. Quos enim ipsi parentes luxere ut qui dii non essent (namque si deos illos esse persuasum habuissent, minime ut perditos et mortuos deflevissent : quia vero non tantum non esse deos, sed non existere quidem putabant, idcirco illorum formam imagine exprimebant, ut eorum effigiem præ oculis habentes, dolorem mitigarent quem ex eo quod illi amplius non existerent acceperant): istos nihilominus stultissimi tanquam deos precantur, et veri Dei honore prosequuntur. Certe etiam hodie in Ægypto, Luctus Osiris, Ori, Typhonisque et aliorum interitus celebratur. Dodonæa item æra et Cretæ Corybantes argumento sunt Jovem non fuisse Deum, sed hominem, eumque ex Patre carnivoro procreatum esse. Verum præ cæteris per mihi mirum videtur, Platonem magnum illum virum sapientia apud Græcos adeo celebrem, qui de Dei cognitione plurimum gloriabatur, in Piræum cum Socrate accessisse, ut Dianam hominis arte effictam adoraret.

XI. Hæc autem et similia idololatriæ inventa jam olim Scriptura his verbis complexa est : « Initium fornicationis est exquisitio idolorum : et adinventio » illorum, corruptio vitæ est. Neque enim erant ab

» initio, neque erunt in perpetuum. Vana enim hominum gloria in mundum ingressa sunt, et idcirco brevis illorum finis est inventus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filii fecit imaginem, et illum qui tunc tanquam homo mortuus fuerat, nunc tanquam viventem colere cœpit, subditisque suis sacra et cerimonias tradidit. Deinde impia consuetudo tempore invalescens, tanquam lex custodita est, et Tyrannorum imperio colebantur sculpta simulacra, quos cum coram honorare homines non possent, eo quod procul habitarent, forma quæ longe aberat expressa, evidentem imaginem regis quem honorare volebant, fecerunt, ut absentem tanquam præsentem studio adularentur. Ad religionis autem et venerationis amplificationem, etiam ignaros instigavit artificis eximia diligentia. Ille enim volens fortasse placere principi, omnem artem et industriam suam adhibuit, ut similitudinem quamòptime exprimeret. Vulgus porro elegantia operis illectum, eum qui paulo ante ut homo colebatur, nunc numen esse reputavit; idque vitæ in insidias factum est, quoniam aut miseriæ aut tyrannidi deservientes homines, incommunicabile nomen lapidibus et lignis imposuerunt[1]. » Cum igitur idolorum inventio hoc pacto, teste Scriptura, ab hominibus initium habuerit et efficta sit, jam tempus est, ut ad ejus confutationem aggrediamur, quod ut præstemus, non tam extrinsecus colligemus argumenta, quam ex his ipsis quæ illi de suis numinibus sentiunt. Si quis enim illorum quos deos prædicant, ut inde primum exordiar, res gestas velit perpendere, eos non solum non esse deos, sed etiam hominum turpissimos fuisse reperiet. Quid

[1] Sap. xiv, 12.

enim, quæso turpius quam illi Jovis amores et impudicitiæ quas apud Poëtas legere licet? Quid fœdius dici potest quam cum eum audis rapere Ganymedem, furtiva adulteria patrare, timere et pavere ne contra ipsius mentem Trojanorum mœnia diruantur? Quid indignius cogitaveris quam cum ipsum vides mortem filii sui Sarpedonis graviter ferre, eique opitulari velle nec posse? Quid, inquam, miserius potest esse quam cum cernis ei insidias ab aliis, qui dicuntur dii, fieri, Minerva nempe, Junone et Neptuno, opemque ferri a Thetide muliere et a centimano Ægeone : cum item voluptate victum mulieribus servire vides, illarumque causa brutorum animantium, quadrupedum et volucrum formas non sine sui periculo induere : cum rursum eumdem ut patris insidias fugiat, latebras quærere perspicis, ac deinde Saturnum suum patrem ab illo vinciri et castrari? An ergo æquum est illum censeri deum, qui ea flagitia commisit, et tantorum scelerum reus est, quæ neque communes Romanorum leges, vel ipsis hominibus facere permittunt?

XII. Ut enim præ multitudine pauca ex multis commemorem, quis cognitis flagitiis et stupris, quibus Semelem, Ledam, Alcmenam, Dianam, Latonam, Maïam, Europam, Danaën et Antiopam vitiavit, vel quis perspecta ejus in propriam sororem impudica audacia, quam nimirum simul et sororem et uxorem habuit, illum non despiciat et morte dignum æstimet? Enim vero non stupra tantum commisit, sed etiam quos ex stupris procreavit liberos, inter deos retulit, divinitatis specie ad suam pravitatem tegendam abusus. Horum ex numero sunt Bacchus, Hercules, Dioscuri, Mercurius, Perseus et Sospita. Quis implacabili contentione audita, qua dii illi, Græcorum et Trojanorum causa,

apud Ilium inter se pugnabant, eorum imbecillitatem non condemnet, qui nempe mutua inter se rixa etiam homines irritaverint? Quis si viderit Martem et Venerem a Diomede vulnerari, Junonem vero et Infernum quem vocant Deum Aïdoneum sive Plutonem ab Hercule, Bacchumque a Perseo, et Minervam ab Arcade : Vulcanum autem e cœlo projici eoque casu claudum fieri; quis, inquam, hæc intueri possit quin statim hujusmodi deorum naturam spernat ac vituperet, vehementerque deinceps abhorreat quominus deos illos esse dicat, sed potius cum corruptioni subjectos et patibilis naturæ esse intellexerit, nihil profecto aliud eos quam homines, atque imbecilles homines esse agnoscet, magisque illos qui vulnerant, quam qui vulnerantur, jure et merito admirabitur? Quis item Martis cum Venere adulterium et utrique paratas a Vulcano insidias, aliosque, quos vocant deos ad stupri spectaculum ab eodem Vulcano accersitos adventare, et illorum impudicitiam contueri conspiciens, risum tenere queat, eosque non valde aspernetur? Quis non rideat, si Herculem viderit præ ebrietate libidinose in Omphalem insanire? Nam libidinosa illorum gesta turpissimosque amores, ac eorum imagines auro, argento, ære, ferro, lapidibus et lignis expressas, nihil est cur accurate reprehendam, cum res ipsæ ex sese execrandæ sint, et manifestam erroris notam habeant. Qua sane in re, eorum qui his fallaciis seducuntur, maxime misereri convenit. Hi enim qui adulterum qui ad ipsorum uxorem auderet accedere, maximo odio prosequerentur, adulterii magistros deos facere non verentur : cumque ipsi cum sororibus commisceri reformidant, eos qui idipsum faciunt, venerantur : qui iidem pueros corrumpere crimen esse fatentur, illos nihil-

ominus colunt qui hujusce flagitii rei esse prædicantur : ac denique ea quæ leges hominibus prohibent, suis, ut appellant, diis non erubescunt adscribere.

XIII. Præterea cum lapides et ligna adorant, non attendunt se res prorsus similes pedibus conculcare et comburere quarum partes deos nuncupant, et quæ paulo ante in usum assumebant, hæc eadem sculpta insipienter venerari : quæ dum faciunt, non certe advertunt nec omnino cogitant se non deos sed cælatoris artem adorare. Siquidem quamdiu impolitus est lapis et materia rudis, tandiu ista calcant et ad suos sæpe usus etiam viliores adhibent. Cum vero fictor artem suam in illis exercuerit, et viri vel mulieris forma materiam figurarit, tunc gratias agunt artifici, jamque ut deos colunt quos mercede a cælatore emerunt. Quin etiam fictor, quasi oblitus quæ ipse fabricavit, propriis operibus supplicat, et quæ paulo ante scalpebat et incidebat, hæc eadem, perfecto opere, deos salutat. Atqui si illa admiratione digna erant, cælatoris sane artem laudare et admirari, non autem quæ ficta erant fictori præferre decebat. Siquidem non materia artem, sed ars materiam ornavit et deum fecit. Multo igitur æquius erat ab illis coli artificem quam ea quæ ipse fecerat, tum quia ipse diis illis arte factis tempore prior est, tum quia, ut voluit, sic illi effecti sunt. Nunc vero rejecta æquitate, scientiaque et arte posthabitis, ea adorant quæ scientia et arte effecta sunt : cumque ipse homo illorum auctor moriatur, ea quæ ab illo facta sunt, tanquam immortalia colunt, quibus utique nisi assiduam curam adhibuerint ex sua certe natura tempore interitura sunt. Qui porro miserandi non sunt vel ea de causa, quod ipsi videntes, res quæ non vident adorent : ipsi audientes, rebus quæ non audiunt supplicent : ipsi denique cum sint homines anima et ratione ex sua natura præ-

diti, illos qui nullo plane modo moventur, sed inanimati sunt, tanquam deos honorent : et quod stupendum est, quos ipsi in sua potestate habent et custodiunt, iis ut dominis serviant ? Nec vero putes hæc a me temere vel falso dicta fuisse : nam horum omnium fides etiam oculis obvia et exposita est, volentique licet hujusmodi spectacula cernere.

XIV. Gravius autem de his testimonium suppeditat divina Scriptura, quæ id nos jampridem his verbis edocuit. « Simulacra gentium argentum et aurum, opera » manuum hominum. Oculos habent, et non videbunt : » os habent, et non loquentur. Aures habent et non au- » dient ; nares habent, et non odorabunt. Manus ha- » bent et non palpabunt : pedes habent, et non ambula- » bunt : non clamabunt in gutture suo. Similes illis fiant, » qui faciunt ea. » Neque vero hic etiam desideratur Prophetæ incusatio, sed illos Spiritus sanctus hoc modo coarguit et refellit : « Erubescent qui Deum fingunt, et qui- » cumque vana sculpunt : et omnes unde facti sunt, » aruerunt, et muti ab hominibus congregentur universi, » et stent simul, pudore et rubore suffusi ; quia faber fer- » rum acuit, et securi illud elaboravit terebroque con- » cinnavit, ac statuit illud brachio fortitudinis suæ : et » esuriet et infirmabitur, neque aquam bibet. Lignum » enim elegit faber, quod in mensura statuit, et glutine » aptavit, ipsumque fecit tanquam viri formam, et ut » pulchritudinem hominis, statuit illud in ædibus, quod » ex sylva lignum cecidit, quod plantavit Dominus, et » pluvia crevit, ut sit hominibus ad comburendum, et » ex eo sumens calefactus est, et comburentes, panes eo » coxerunt, reliquum vero in Deos figurarunt, quos et » venerati sunt, cujus mediam partem igne combusse- » rant. Media autem ejus parte carnem coxit, et come-

» dit, eaque satiatus est, et calefactus dixit : Dulce mihi
» est, quod calefactus fuerim, et ignem viderim : reli-
» quam vero partem adoravit dicens : Eripe me, quia
» Deus meus es tu. Nescierunt sapere, quia obscurati
» sunt, ne oculis viderint, et corde intelligerent : neque
» secum homo cogitavit in corde suo, vel in anima sua,
» neque novit prudentia, quia mediam ejus partem igne
» combussit, et panes in illius carbonibus coxit, assa-
» tamque carnem manducavit, et quod reliquum ex eo
» fuit, in abominandum simulacrum formavit, quod et
» ipsi adorant. Scitote quia cinis cor eorum est, et er-
» rant, et nemo potest eripere animam eorum. Videte,
» nec dicetis, quia mendacium in dextra mea[1]. » Quomodo itaque non ab omnibus impii esse judicandi sunt, quos impietatis aperte condemnat divina Scriptura ? vel quomodo infelices et miseri non sunt, qui tam manifeste convincuntur res inanimas præ veritate colere ? Quænam vero illis spes superest, quam quæso, veniam sperare possunt, qui rebus ratione et motu destitutis confidunt, quas loco veri Dei venerari non dubitant ?

XV. Utinam enim, utinam saltem sine figura deos illis finxisset artifex, ne evidens propriæ stupiditatis argumentum haberent. Simplicium siquidem animos adducere potuissent, ut sensum idolis esse crederent, nisi signa sensuum uti oculos, nares, aures, manus et os immobilia haberent ad sentiendum. Nunc autem habentes non habent, stantes non stant, et sedentes non sedent. Neque enim hæc agendi vim habent, sed ut fictori placuit, ita manent et jacent, nullumque divinitatis indicium exhibent, sed inanima prorsus sunt solaque hominum arte existunt. Utinam quoque hujusmodi falsorum deorum prædicatores et vates, (poëtas et historicos dico) deos

[1] Isai. XLIV, 10.

illos esse satis habuissent scribere, nec eorum gesta litteris mandassent, quæ nempe illos minime esse deos, sed turpem vitam duxisse essent argumento. Namque vel solo divinitatis nomine veritatem surripere aut potius plurimos ab ea avertere potuissent. Jam vero cum Jovis amores et impuritates, cum corruptos ab aliis pueros, cum aliorum, præ sua in fœminas libidine, suspiciones et sollicitudines, metus pavoresque ac alia vitia recensent, nihil aliud certe efficiunt quam ut videantur de diis se non solum non loqui, immo nec de probis hominibus, sed de turpibus omnis honestatis alienis commentitia narrare.

XVI. At vero hic fortasse impii ad ingenium Poëtarum confugient, ac contendent proprium Poëtarum esse, ut ea quæ non existunt, comminiscantur, et fabulas ad audientium voluptatem excogitent, quam ob causam eos ista de diis finxisse. Verum hancce illorum excusationem omnibus etiam aliis obsoletiorem et futiliorem esse ex his ipsis demonstrare licet, quæ ipsi de diis illis opinantur et prædicant. Si enim quæ poëtæ narrant, commentitia et falsa sunt : falsa quoque Jovis, Saturni, Junonis, Martis aliorumque nomina fuerint. Siquidem, ut ipsi fatentur, forte ipsa etiam nomina ficta fuerunt, nec ullus omnino existit Jupiter vel Saturnus vel Mars : sed eos quasi existentes ad auditores decipiendos finxerunt poëtæ. Atqui si poëtæ res quæ non existant fingunt, quare deos illos velut existentes colunt ? An enim forte responsuri sunt nomina quidem non fingi, sed facta falso illis adscribi ? At id etiam ad illorum defensionem nihilo tutius est. Nam si facta commenti sunt, plane et eorum nomina quorum facta esse scripsere, etiam sunt commenti. Vel si in vulgandis nominibus veraces sunt, eos quoque in factis enarrandis veraces esse necesse est. Præterea qui illos deos esse finxere, noverant utique quæ deos agere decet, neque

unquam hominum notas diis affinxissent: uti nemo ignis effectum aquæ attribuerit, cum ignis vim comburendi habeat, aquæ autem frigida sit natura. Quapropter si facta digna sunt deorum, dii sane fuerint qui ista egerunt. Sin autem hominum et quidem non honestorum sit adulterari, aliaque quæ supra memoravimus scelera committere: homines proculdubio fuerint, non dii, qui illa patravere. Actus enim naturis congruere debent, ut et effectus auctorem testetur, et ex natura actus possit cognosci. Quemadmodum ergo si quis de aqua et igne disputare, eorumque effectus afferre vellet, nunquam profecto dicere auderet aquam comburere, et ignem refrigerare: similiter si quis de sole et terra disserere aggrederetur, neutiquam certe affirmaret terram illuminare, solem autem herbas et fructus producere: alioquin stupiditatem amentiamque omnem superaret: ita si deos esse Jovem cæterosque alios certum habuissent illorum scriptores, ac præcipue omnium præstantissimus poëta, hujusmodi actus illis non adscripsissent, quibus eos non deos sed potius homines, homines inquam non sapientes, fuisse manifestum fieret. Vel si mentiti sunt poëtæ, tuque illos falsi arguis, quare de Heroüm fortitudine falsa dixisse non vis, nec pro fortitudine imbecillitatem, aut pro imbecillitate fortitudinem commentos esse? Nempe debuissent, uti de Jove et Junone commenti sunt, ita etiam Achillem ignaviæ insimulare et Thersitæ vires admirari, Ulyssis imprudentiam et stupiditatem insectari, Nestori insipientiam tribuere, Diomedi et Hectori muliebres actiones, Hecubæ vero fortitudinem affingere. Siquidem, ut ipsi volunt, proprium Poëtarum erat in omnibus fingere et mentiri. Atqui cum de hominibus quidem scripserunt, veritatem servavere: cum autem de iis quos deos vocant, sermonem habuerunt, mendaces esse non sunt veriti. Nam id

etiam forte aliquis illorum dixerit, falsa Poëtas scribere, cum impudica deorum facta narrant : at cum eos laudant, cum Jovem patrem deorum supremumque ac Olympium et in cœlis imperantem prædicant, illos nihil comminisci, sed vera dicere. Verum id responsi contra illos esse, non mihi soli, sed cuivis facile est ostendere, iterumque veritas iisdem argumentis, quæ jam supra attulimus, sese adversus eos tuebitur. Facta enim illos fuisse homines palam convincunt; sed laudes quibus eos efferunt, hominum naturam longe superant. Atqui utrumque horum secum pugnat : nam neque proprium est cœlestium ista agere, neque qui hæc agunt, deos suspicari quis recte possit.

XVII. Quid igitur restat, quam ut intelligamus falsas quidem et adulationis ergo fictas fuisse laudes, facta autem vera esse? Idque ita esse ex vulgari more licet cognoscere. Nemo enim qui aliquem laudare aggreditur, ejus vitam vituperat : sed contra, quorum vita turpis est, ad vituperationem quæ inde sequi solet removendam, illos laudibus supra modum extollunt, ut et laudum magnitudine auditores decipiant, et illorum, quos laudant, nequitiam occultent. Itaque quemadmodum qui aliquem laudare instituit, si nullam vel in factis vel in moribus laudis materiam repererit, quippe cum nihil nisi turpe in his occurrat, alio commendandi genere uti cogitur, illique, quem laudat, ea quæ propriis meritis majora sunt attribuit : ita cum egregios illos Poëtas deorum suorum turpitudinis puderet, nomen humana natura majus eis affinxere. Verum non intellexerunt se commentis, quæ in mortalium conditionem minime quadrant, humana illorum facta non obscurare vel abscondere, sed potius humanis eorum vitiis aperte demonstrare Dei notiones illis nequaquam congruere. Ego sane

arbitror eos contra propriam mentem illorum vitia et facta enarrasse, sed cum incommunicabile, ut loquitur Scriptura, Dei nomen et honorem, iis qui non dii sed mortales homines fuere, ascribere studerent, quod magnum et gravissimum fuit flagitium[1] : idcirco inviti illorum vitia compellente veritate exponere coacti sunt, ut ea scriptis exarata, posteris omnibus evidens argumentum essent, illos non esse deos.

XVIII. Quid igitur superstitiosi respondebunt : quo argumento illos deos esse ostendent? Nam ex his, quæ paulo superius diximus, homines eos, et quidem turpes homines, fuisse probatum est. At enim eo forte postremum se vertent, ut, quæ illi vitæ hominum utilia invenere, magnifice jactent, asseverentque eam ob rem deos haberi, quia hominibus fuere utiles. Jupiter enim plastices sive artis figulinæ auctor fuisse dicitur : Neptunus, nauticæ ; Vulcanus, fabrilis : Minerva, textrinæ : Apollo, musicæ : Diana item venandi artem, vestes sive corporis ornatum Juno, Ceres agriculturam, aliique alias artes invenere, ut apud historicos legitur. Verum hæ et similes artes non illis solis sed communi hominum naturæ erant ascribendæ. Siquidem homines diligenti naturæ contemplatione et observatione, artes inveniunt : hinc in omnium ore est artem naturæ esse imitationem. Si ergo illi in his artibus quibus navarunt operam, periti evaserunt, non idcirco dii, sed potius homines existimandi sunt. Nec enim artes ab illis sunt profectæ; sed ipsi in artibus naturam imitati sunt. Nam cum homines, uti ex hominis definitione constat, natura sint scientiæ capaces; nil mirum, si illi humano ingenio in suam ipsorum naturam intuentes, ejusque percepta cognitione, artes excogitaverint. Porro si ob inventas artes deos eos merito nuncu-

[1] Sap. XIV, 21.

pandos esse contendant, restat ut et alii artium inventores eodem quo illi jure dii appellentur. Etenim litteras Phœnices invenere : Poësim heroïcam, Homerus : Dialecticam, Zeno Eleates : Rhetoricam, Corax Syracusius : apum opera, Aristæus : frumenti sementem, Triptolemus : leges, Lycurgus Spartiates et Solon Atheniensis : litterarum ordinem, et numerum, mensurasque et pondera, Palamedes. Alii denique alias et varias res hominum vitæ perutiles, ut testantur historici, protulerunt. Igitur si scientia deos facit, atque ideo dii sculpti existunt ; necesse omnino est illos quoque, qui postea aliorum artium auctores fuere, inter deos numerari. Vel certe si eos divinis honoribus dignos non judicant, sed homines esse agnoscunt ; consequens est, ut nec Jupiter, nec Juno nec alii, dii appellentur, sed vere homines fuisse credantur, eoque magis, quod probi non fuerint. Certe ipsi etiam idololatræ sculptis deorum simulacris nihil aliud eos quam homines esse declarant.

XIX. Quam enim, quæso, formam cælatores diis illis affingunt, nisi marium et fœminarum, immo rerum etiam longe viliorum, et quæ natura sua rationis sunt expertes, ut volucrum variarum, quadrupedum cicurum et ferocium, ac reptilium, quæcumque terra et mare ac universa aquarum natura producit? Nimirum cum homines belluarum insanos impetus ac libidines præcipiti lapsu secuti, nihil præter voluptates et carnis cupiditates ob oculos haberent : ut mentem in hisce pecudum vitiis defixam et occupatam tenebant, sic etiam in belluis pro affectuum varietate numen expresserunt atque tot deos sunt fabricati. Hinc enim quadrupedum, reptilium et avium simulacra apud illos extant, quemadmodum divinæ et veræ pietatis interpres his verbis docet : « Evanue- » runt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens

» cor eorum : dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, » et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitu- » dinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum et » quadrupedum et serpentium : propterea tradidit illos » Deus in passiones ignominiæ[1]. » Postquam enim animam, ut modo memini, voluptatibus belluarum propriis inquinarunt, ad hujuscemodi deos effingendos sunt inducti; hincque factum est ut Deo derelicto, jam veluti traditi, sese in illis flagitiis volutarint, et in rebus quæ rationis expertes sunt, Deum rationis sive Verbi Patrem exprimere ausi fuerint. Sane his de rebus convicti Ethnicorum philosophi et doctores, non eunt inficias hominum et belluarum formas ac figuras esse suos illos deos qui palam sunt expositi. Verum respondent ideo ita esse, ut Deus per has figuras ipsis det responsa atque appareat : nec enim eum, qui oculis videri non potest, aliter posse cognosci quam per hujusmodi simulacra et cerimonias. Alii vero præstantiores philosophi, altiora rati dicere, aiunt hæc facta et expressa fuisse ad divinos Angelos et Potestates invocandum et accersendum, ut per hæc simulacra apparentes, Dei cognitionem ipsos docerent; esseque hominibus instar litterarum, quarum lectione, divinis Angelis per illa advenientibus, Dei scientiam percipere possint. Sic illi inscite nugantur, non ut theologi loquuntur : absit enim ut ista theologorum dicantur. Verum si quis id responsi diligenter velit expendere, facile reperiet non minus falsam istorum opinionem esse, quam quæ supra a nobis refutata sunt.

XX. Ita enim eos aliquis velim, veritate judice, fidens interroget : Quonammodo Deus per hæc simulacra respondet et cognoscitur? An ob materiam ex qua constant, an ob formam quam habent? si ob materiam : quis ergo

[1] Rom. 1, 21.

formæ usus, et cur, antequam hæc efficta essent, per quamlibet materiam se videndum Deus non præbebat? Frustra quoque templa muris muniunt; lapidemque unum, aut lignum, aut aliquam auri partem in his includunt, cum universa terra hujusmodi rebus sit plena. Si vero imposita forma divini adventus causa est, quis usus materiæ auri aliarumve rerum? cur non potius per ipsa vera animalia, quorum effigies sunt simulacra, Deus apparet? Dignior siquidem de Deo opinio eadem de causa haberetur, si per animalia viventia sive ratione prædita sive rationis expertia appareret, neque in inanimis et immobilibus conspiciendus expectaretur. Summam enim impietatem adversus seipsos committunt, qui cum vera animalia, quadrupedes, aves et serpentes seu ob feritatem seu ob fœditatem fugiant et abhorreant, horum tamen formas lapidibus, lignis et auro insculptas deos faciant. Convenientius sane erat ipsa viventia quam eorum formas coli. At forte neutrum horum, nempe neque forma, neque materia Dei adventus causa est: sed sola ars cum scientia conjuncta divinum numen evocat, quippe cum ipsa sit naturæ imitatio. Sed si propter scientiam et artem Deus ad simulacra accedit, quis rursus materiæ usus, cum ars et scientia in hominibus resideant? si enim prorsus propter artem apparet Deus, et idcirco simulacra tanquam dii coluntur: ipsi profecto homines artis auctores multo magis venerandi et colendi erant, quod ratione sint præditi scientiamque et artem in seipsis habeant.

XXI. Ad alteram autem et sublimiorem eorum responsionem hæc reponenda arbitror: si non ut ipse Deus, sed ut Angeli illic appareant, ista, o Gentiles, fabricati estis; cur simulacra per quæ potestates invocatis, iisdem quas invocatis Potestatibus pluris facitis? Vos enim qui Dei

cognoscendi gratia has figuras scalpere dicitis, ipsius Dei honorem et nomen his ipsis simulacris imponitis, quod profecto impium et sacrilegum est. Nam vos ipsi qui divinam Potestatem simulacrorum tenuitate longe præstare fatemini, eamque ob causam per illa non audetis ipsum Deum, sed inferiores tantum Potestates invocare : vos inquam ipsi, illis prætermissis, cujus præsentiam formidabatis, hujus nomen lapidibus et lignis imposuistis, quæ Deos nominare divinisque honoribus afficere non veremini, cum vere nihil nisi lapides et artificium hominum debeant appellari. Enimvero si, ut mentimini, hæc vobis instar litterarum sunt ad Deum contemplandum : æquum certe non est res significantes his quas significant anteferre. Neque enim si quis scriptum Imperatoris nomen ipsi Imperatori prætulerit, id impune facturus est : sed ille quidem morte mulctabitur; scriptum autem nomen nihil utique aliud nisi scribentis opus erit. Ita, si vobis sana mens esset, tam augustum divinitatis insigne nunquam materiæ attribuissetis, neque scalptum simulacrum scalpenti homini anteponere ausi fuissetis. Tametsi enim instar litterarum Dei præsentiam significant, atque idcirco ut Dei signa divinitate digna judicantur : nihilominus artificem qui illa cælavit et insculpsit, Deum fieri longe erat convenientius, utpote qui illis sit potentior et divinior, cum illa ad ejus arbitrium edita et insculpta fuerint. Si igitur litteræ sunt admiratione dignæ, multo sane magis ipse scriptor propter suam artem et animæ scientiam est admirandus. Quocirca si ea causa nulla est cur dii existimentur, eos iterum de Idolorum insania percunctari placet, ut causam hujusmodi illorum figuræ nos tandem docere ne graventur.

XXII. Nam si idcirco numen cum humana effigie expressum est, quia hominis formam habet : quare bellua-

rum speciem eidem affingunt? sin autem animalium rationis expertium formam habet : cur figuram animalium ratione præditorum ipsi tribunt? si vero utrumque simul est, et Deum ex utraque specie compositum hominumque et belluarum formis indutum concipiunt : cur conjuncta disjungunt, belluarumque et hominum formas separant, neque illum semper cum utroque forma cælant, cujusmodi plurima sunt fabularum commenta, ut Scylla, Charybdis, Hippocentaurus, et apud Ægyptios canino capite Anubis? siquidem vel cum duplici tantum natura pingendi erant : vel si formam unicam habent, alia ipsis affingenda non erat. Rursus si marium formas habent, cur fœminarum lineamenta illis attribuunt? si autem fœminarum habent formas, cur marium figuras eis affingunt? si porro utrumque simul sunt, non dividere sed utrumque conjungere oportebat, similesque fingendi erant his, quos hermaphroditos appellant, ut nempe tam stulta superstitio non solum impietatem et infamiam præ se ferret, sed etiam risum spectatoribus moveret. Quod si demum numen corporeum esse suspicantur, ventremque et manus, pedes, cervicem, pectus aliaque ad generandum necessaria membra habere fingunt et comminiscuntur ; vide in quantam impietatem mens illorum ceciderit, ut hæc de Deo cogitent. Inde enim sequitur cætera etiam, quæ corporis propria sunt, hujusmodi numen omnino pati, adeo ut secari, dividi, prorsusque corrumpi possit. Certe hæc et alia similia non propria Dei sunt, sed potius terrestrium corporum. Deus enim nec corporeus est, nec corrumpi vel mori potest, nullaque re ad ullum usum indiget. Hæc autem et corrumpuntur, et corporum sunt effigies, hominumque cura et industria, ut supra diximus, opus habent. Hinc non raro cernimus illa ob vetustatem renovari : vel si tempore,

pluvia, aut alicujus terrestris animalis injuria labefactata fuerint, iterum effingi. Quare merito stultitiæ sunt condemnandi, qui illos, quorum ipsi effectores sunt, deos esse prædicare audeant : qui quos sua arte curant ne corrumpantur, ab his salutem efflagitare non dubitent : qui quos sua opera egere non ignorant, ab illis suam indigentiam expleri precentur : qui denique quos in parvis ædiculis concludunt, illos cœlorum et terræ universæ dominos appellare non erubescant.

XXIII. Verum non ex his tantum illorum impietatem discere possumus, sed etiam ex opinionum discordia quas ipsi quoque de idolis habent. Si enim, ut prædicant et philosophantur, illi vere dii sunt, cuinam quæso, horum se addicet homo, quosnamve potentiores judicabit, ut vel Deum cum fiducia adoret, vel nihil, ut aiunt, in cognoscendo numine hæsitet? Nec enim iidem apud omnes nominantur dii : sed quot fere sunt gentes, tot etiam dii confinguntur. Quin etiam videre licet unam eamdemque regionem et civitatem cum seipsa circa idolorum superstitionem dissidere. Hinc Phœnices deos, quos Ægyptii colunt, ignorant : et contra Ægyptii non eadem idola ac Phœnices venerantur. Nec Scythæ Persarum, nec Persæ Syrorum numina admittunt. Pelasgi quoque Thraciæ deos reprobant : et Thraces, Thebanorum. Indi cum Arabibus, Arabes cum Æthiopibus, et Æthiopes cum illis de idolis dissentiunt. Syri Cilicum deos non colunt : Cappadoces item alios deos præter istos agnoscunt. Bithinyci similiter alios, aliosque Armeni deos sibi finxere. Quid multa? Qui in continenti habitant alios deos quam hi qui insulas colunt, venerantur; et vicissim, qui in insulis manent, alios quam qui in continente, deos admittunt. Denique singulæ civitates et vici deos vicinorum nesciunt, suosque aliis anteponunt, atque hos solos deos

esse arbitrantur. Nam quod ad abominandos Ægyptiorum ritus pertinet, dicere nihil necesse est, cum omnium oculis pateat diversas ac inter se pugnantes religiones civitatum esse, vicinosque contraria vicinis semper colere studuisse. Hinc crocodilus, quam alii tanquam deum adorant, apud vicinos execrationi est. Leo etiam quem alii, ut deum colunt, a finitimis non solum non colitur, sed inventus tanquam fera occiditur. Piscis item quem alii inter numina referunt, ab aliis idem in cibum capitur. Inde sane bella, seditiones, crebræque cædium occasiones inter eos exoriuntur : hinc omnes libidines apud illos vigent. Cæterum illud imprimis admirationem movere debet, quod cum Pelasgi, ut historici narrant, deorum nomina ab Ægyptiis didicerint, Ægyptiorum deos iidem non agnoscant, sed alios plane venerentur. Tandem, ut summatim dicam, omnium gentium quæ stulte idola colunt, multiplex opinio et religio est, neque eadem apud omnes reperiuntur : quod utique non immerito illis contigit. Quia enim ab unius Dei contemplatione recessere, ea causa fuit cur in multa et diversa præcipites abierint; mentemque in varia distractam ii justissime habent, qui se a vero Patris Verbo, omnium servatore Christo removerunt. Nam quemadmodum qui solem fugiunt et in tenebricosis locis versantur, multas incultas vias circumeunt, præsentesque non vident, et absentes adesse arbitrantur : uno verbo, videntes non vident : ita certe qui se a Deo averterunt atque animo obcæcati sunt, mentem agitatam ac vacillantem habent, et res quæ nullæ sunt, tanquam qui sunt ebrii et nihil vident, cogitatione fingunt.

XXIV. Hæc porro non levi sunt argumento nullos vere deos ab illis agnosci. Nam cum per urbes ac regiones plurimi diversique sint dii, alterque alterius deum

tollat et repudiet : efficitur profecto ut omnes ab omnibus rejiciantur. Etenim qui apud alios putantur dii, deorum quos alii colunt fiunt victimæ et hostiæ : et vicissim aliorum victimæ, dii aliorum sunt. Ægyptii quippe bovem et Apim qui vitulus est, venerantur : at alii istos Jovi immolant. Nam quamvis illos ipsos quos Ægyptii inter deos referunt, non immolent : tamen cum horum similes sacrificent, eosdem offerre videntur. Libyæ quoque populi ovem sive arietem, quem Ammonem vocant, deum habent : at idem ab aliis, ut victima, multis immolatur. Indi Bacchum colunt, quem vinum ænigmatice appellant, quod ipsum aliis alii libant. Alii fluvios et fontes, et maxime Ægyptii aquam cæteris rebus præferunt deosque agnoscunt. Alii nihilòminus, atque ipsi etiam Ægyptii qui hæc colunt, suas aliorumque sordes aquis abluunt, et quod inde reliquum est, cum contemptu projiciunt. Denique universa fere Ægyptiorum idololatria aliorum diis fit victima, adeo ut ipsi non parum ab illis derideantur, quod res quæ dii non sunt, sed quæ apud alios atque etiam apud ipsos piacula et victimæ habentur, inter deos numerent.

XXV. Quin etiam nonnulli eo impietatis et insaniæ venere, ut ipsos quoque homines, quorum illi dii simumulacra et imagines sunt, suis falsis diis immolent et tanquam hostias offerant. Nec advertunt miseri victimas quas jugulant, deorum quos effinxere ac venerantur, et quibus homines immolant, archetypa sive exemplaria esse. Propemodum enim similia similibus, vel potius præstantiora deterioribus immolanda offerunt. Nam animata inanimis, et ratione prædita, motu et sensu carentibus sacrificant. Siquidem Scythæ qui Tauri dicuntur, illi quam Virginem appellant, naufragos et quotquot ex Græcis cœperint in sacrificium offerunt;

qua adeo immani impietate in homines sui similes commissa, suorum deorum crudelitatem palam prodant, qui nempe quos providentia ex maris periculis eripuit, hos ipsi jugulant, atque ita providentiæ videntur obsistere, cujus beneficium sua crudelitate occultant et irritum faciunt. Rursus alii ex bello, victoria reportata reversi, captivos in centurias distribuunt, e quibus singulis unum seligunt, totque Marti immolant, quot ex qualibet centuria delegerint. Verum non soli Scythæ pro innata barbaris feritate, res hujusmodi execrandas peragunt : sed idolorum et dæmonum propria hæc sunt facinora. Nam Ægyptii etiam similes victimas Junoni quondam immolabant. Phœnices quoque et Cretenses liberorum cædibus Saturnum sibi propitium reddere conabantur. Prisci item Romani Latialem, ut vocant, Jovem humanis hostiis colebant. Denique alii aliter omnesque prorsus polluebant et polluebantur. Ipsi, inquam, propriis polluebantur homicidiis, sua autem templa talium sacrificiorum fumo et suffimentis polluebant. Ex his sine dubio quam plurima mala hominibus sunt exorta. Nam cum suos deos illis rebus oblectari cernerent, eos statim similibus peccatis et flagitiis sunt imitati, rem egregiam se facturos confidentes, si, ut putabant, potiora, sive deorum, exempla sequerentur. Inde nec homicidia, nec liberorum cædes horruere : inde se totos omnibus libidinibus dedere. Siquidem nulla fere est civitas, quæ ob morum similitudinem quam cum suis diis habere gestit, omni luxuriæ genere non redundet : nec apud idololatras ullus probus est, nisi cujus libidines testatæ et manifestæ sunt.

XXVI. Sane olim Phœniciæ mulieres in idolorum templis prius prostrabant, suique meretricii quæstus primordia diis, qui illic colebantur, consecrabant; suam

deam stupris propitiam reddi, benevolamque hoc pacto effici ratæ. Viri quoque propriam ementiti naturam, nec amplius mares se esse patientes, in fœminas se converterunt, pergratam et honorificam matri deorum se ita facturos arbitrati. Omnes denique una cum perditissimis vivunt, et secum ipsi pugnant ut pejores quotidie evadant, atque ut dixit sanctus Christi minister Paulus, « Fœminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in » eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et » masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in » desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpi» tudinem operantes [1]. » Hæc autem et similia agendo, fatentur certe et arguunt deos, quos ipsi colunt, hujusmodi vitam duxisse. Scilicet ex Jove puerorum corruptiones atque adulteria, ex Venere meretriciam vitam, ex Rhea luxuriam, ex Marte cædes, ex aliis alia similia didicere, quæ quidem cum leges puniunt, tum probi homines abhorrent. Num igitur dii haberi digni sunt qui ista agant? An non potius præ morum perversitate ac luxuria bestiis deteriores sunt censendi? Num qui illos colunt, digni sunt qui homines existimentur? An non potius, ut belluis stupidiores et ut inanimis rebus magis inanimi, miseratione sunt digni? Si enim suæ ipsorum animæ mentem tantisper considerassent, in hæc toti præcipites non ruissent, nec verum Christi patrem Deum negarent.

XXVII. At forte qui inter eos sapientiores videri volunt, et rerum creatarum admiratione tenentur, nostris argumentis multo cum pudore evicti, non ibunt inficias hæc ab omnibus facile confutari et redargui possi : sed tutam et invictam sibi illam esse opinionem autumabunt, qua adducuntur ut mundum mundique

[1] Rom. 1, 26.

partes colant; atque in eo gloriabuntur, quod non lapides, ligna, hominumque et animantium, volatilium reptiliumve seu quadrupedum formas venerentur, sed solem, lunam, cunctumque cœlestem mundum, nec non terram et universam aquarum naturam. Immo nec contendere dubitabunt neminem ostendere posse res illas non esse natura deos : cum omnibus manifestum sit, ea neque inanima neque ratione vacua, sed etiam hominum natura superiora esse, eo quod ipsa in cœlis, hi in terris habitent. Itaque hæc a nobis discuti et examinari par est. Nec enim dubito quin in his quoque firmissimum contra illos argumentum reperturi simus. Prius vero quam id dispicere et demonstrare ordiamur, satis profecto fuerit ipsam rerum naturam adversus illos propemodum clamare, suumque effectorem et auctorem Deum, sui ac totius universi rectorem Domini nostri Jesu Christi Patrem aperte testari : quem injuste admodum rejiciunt falsi sapientes, qui naturam ab ipso conditam adorant et Deum habent : quamvis ipsa quoque adoret et Dominum confiteatur, quem illi ejus causa respuunt. Sane quotquot partes universi admirantur, easque totidem deos esse existimant, ex mutua ipsarum inter se necessaria ope præclare possunt coargui. Id enim illarum dominum et effectorum Verbi Patrem, invicto imperio et præscripto, quo ei obediunt, egregie significat et indicat, ut etiam lex divina his verbis docet : « Cœli enarrant gloriam Dei et opera manuum ejus an» nuntiat firmamentum[1]. » Nec vero occulta et abstrusa est hujus rei fides, sed admodum clara et perspicua his qui mentis oculum non omnino obcæcatum habent. Si quis enim naturæ partes sigillatim circumspiciat, et singulas seorsum consideret, ut solem solum, vel solam

1 Psal. XVIII, 1.

lunam, itemque terram et aerem, nec non calidam ac frigidam, siccamque et humidam naturam; si quis, inquam, mutuam rerum illarum inter se cunjunctionem dissolvat, singulasque separatim accipiat et contempletur, nullam omnino sibi ipsi satis esse, sed omnes mutua ope indigere, hocque mutuo auxilio consistere inveniet. Sol enim una cum universo cœlo circumfertur eoque continetur, nec unquam extra proprium circulum egreditur. Luna vero aliaque astra quantum ex sole pendeant, palam testantur. Terram quoque sine pluviis fructus nullos edere cernimus. Rursus pluviæ sine nubium subsidio in terram decidere non queunt. Nubes autem sine aere per se consistere nunquam videas. Aer item non a seipso sed ab æthere calorem, et lumen a sole mutuatur. Nec etiam fontes nec fluvii remota terra per seipsos constant. Nec terra se sua vi fulcit, sed aquarum natura sustinetur, atque in medio universi constricta tenetur ac circumsidetur. Mare similiter, quique universam terram extrinsecus undique alluit magnus Oceanus, a ventis movetur et fertur quocumque vis illorum impulerit. Ipsi porro venti non per seipsos, sed, ut docent qui hæc tractant, ex ardore et calore orti quem ab æthere aer recipit, in ipso aere consistunt, ac per eum flant ubique. Nam quod ad quatuor elementa pertinet, nempe calidum et frigidum, siccum et humidum, ex quibus corporum natura componitur, quis adeo mente captus est, ut nesciat hæc simul quidem conjuncta consistere, divisa vero et separata jam sese invicem, prout quodque superius fuerit, destruere? Calor enim redundante frigore extinguitur : frigus vicissim vi caloris evanescit. Siccitas rursus humore madefit : et humor siccitate exhauritur.

XXVIII. Qui igitur fieri potest ut res illæ dii fuerint,

quæ mutua ope indigent? vel quo pacto aliquid ab eis petere possumus, quæ mutuam ipsæ exigunt operam? Namque si omnium consensu constat Deum nulla re indigere, sed solum sibi satis esse seque ipso plenum esse, omniaque in illo consistere, immo ipsum omnibus dare ut consistant : qua, quæso, ratione solem et lunam aliasque creatæ naturæ partes, quæ tales utique non sunt, sed motuo auxilio opus habent, deos appellare æquum est? At forte divisa illa et seorsim sumpta aliis indigere fatebuntur, quod id omnium oculis pateat : verum omnia simul conjungentes ac velut unum ingens corpus ex his componentes, totum illud Deum esse respondebunt. Toto quippe constituto, nulla amplius re externa illis opus erit, sed totum sibi ad omnia satis erit et sufficiet. Hæc, inquam, effutient falsi sapientes, ut nempe hac etiam ex parte possint redargui. Nam ex hoc responso non minus quam ex his quæ supra dicta sunt, summam eorum impietatem atque inscitiam demonstrare licet. Si enim singulæ partes simul conjunctæ totum efficiunt, totumque ipsum ex singulis partibus componitur; igitur totum ex singulis partibus constat, quæ singulæ, totius partes sunt. Atqui id Dei notionibus maxime est alienum; Deus enim totum, non partes est : neque ex diversis rebus constat; sed ipse constitutionis rerum omnium auctor est. Adverte autem impia proferant, quia ita de Deo loquuntur. Enimvero si Deus ex partibus constat, sane sibi ipse dissimilis, atque ex dissimilibus completus videbitur. Nam si sol est, luna non est. Si luna est, terra non est; si terra est, non est mare : denique si singulas mundi partes percurramus, quam hæc illorum ratio absurda et inepta sit, statim patebit. Idem autem ex humani quoque corporis consideratione potest refelli. Ut enim oculus non est auris : nec auris, manus : nec venter, pectus : nec cervix, pes : sed singula

propriam habent efficientiam, ex quibus diversis unum corpus constituitur, quod usu quidem conjunctas habet partes, sed quæ tunc disjungentur, cum natura quæ illas copulavit, easdem Dei jussu separabit. Ita (sed ipse Deus dicenti ignoscat) si creatæ naturæ partes in unum corpus coagmentatas, Deum appellant; necessarie sequitur eum in seipso sui esse dissimilem, ut ostensum est, ac præterea dividi, quandoquidem partes ex natura dividuæ sunt.

XXIX. Verum alia quoque ratione, si veritatem consulamus, illorum impietatem haud difficile erit convincere. Nam si Deus incorporeus est, si nec videri nec tangi natura potest : cur ergo Deum corpus esse excogitant, resque quas oculis videmus et manibus contrectamus, divino cultu presequuntur? Rursus, si verum est Deum omnipotentem esse, eumque a nulla re superari sed omnia vincere et tanquam Dominum regere : quare qui creatam naturam Deum faciunt, hanc Dei definitionem illi minime convenire non attendunt? namque cum sol subter terram est, quominus ejus lumen videatur, terræ umbra impedit. Lunam autem sol ipse lucis suæ fulgore per diem abscondit. Terræ item fructus non raro grando lædit : ignis vero aqua inundante extinguitur. Hyemem similiter ver propellit : æstas ver transgredi terminos non sinit, et vicissim autumnus æstatem intra proprios limites sistere cogit. Itaque si dii essent, nequaquam se invicem vincerint et absconderent, sed potius semper simul invicem esse, communesque effectus una producere par esset. Oporteret ergo per dies et noctes solem simul et lunam cæteraque sidera par lumen habere, idque omnibus lucere, ac res universas ab illis collustrari. Oporteret æstatem simul et hyemem, ver atque autumnum, absque vicissitudine, una persistere. Oporte-

ret mare cum fontibus commisceri et communem hominibus potum præbere. Oporteret aerem simul tranquillum esse et ventis agitari. Oporteret denique ignem simul et aquam unius ejusdemque usus esse hominibus. Nullum siquidem ex his detrimentum oriretur, si, ut putant dii essent, qui proinde nihil nocendi causa sed potius nihil nisi quod utile foret agerent. Si vero hæc ob mutuam inter se oppositionem simul jungi non queunt : qui fieri potest ut res illæ quæ inter se contrariæ sunt et pugnant, nec invicem consistere possunt, dii adhuc nominentur, vel eis divini honores tribuantur? Quæ item discordi inter se sunt natura, quomodo aliis precantibus, pacem præbere concordiæque auctores esse queunt? Merito igitur neque sol neque luna, neque alia pars naturæ creatæ, ac proinde multo magis neque ex lapide aurove seu ex alia materie conflata simulacra, neque etiam qui poëtarum fabulis celebrantur Jupiter, Apollo cæterique similes, dii esse censendi sunt, uti demonstravimus : sed alii ex hujusmodi diis partes sunt naturæ creatæ, alii res sunt inanimæ, alii homines mortales duntaxat fuere. Unde qui illos colunt et inter Deos collocant, non pietatem, sed summam impietatem profitentur, maximique erroris, quo ab unius et solius veri Dei, Christi scilicet Patris cognitione recessere, certissima dant indicia. Quapropter quoniam hæc ita a nobis refutata sunt, ostendimusque infidelium idololatriam omni impietatis genere repleri, neque ad bonum sed ad perniciem humanæ vitæ introductam fuisse : age, ut initio promisimus, repulso errore, viam veritatis jam ineamus, et ducem atque opificem mundi, Patris Verbum contemplemur, ut per ipsum, ejus quoque Patrem Deum cognoscamus, intelligantque Gentiles quam procul seipsos a veritate removerint.

XXX. Omnia quidem illa quæ supra refellimus, nihil aliud esse ostensum est quam erroris tenebras vitæ hominum offusas. At via veritatis ad Deum verum tendit : ad quam cognoscendam et certo perspiciendam non aliis quam nobis ipsis opus habemus : neque, ut est ipse Deus supra omnia, ita via quæ ad illum ducit, foris et procul a nobis est : verum in nobis ipsis est, ejusque initium haud est difficile a nobis reperire, ut et Moyses his verbis docuit : « Verbum fidei intra cor tuum est[1]. Quod idem Salvator declaravit et confirmavit dicens : « Regnum Dei » intra vos est[1] » Quia enim intus in nobismet ipsis fidem regnumque Dei habemus, facile possumus universitatis rectorem, Patris salutare Verbum intelligere et contemplari. Nec vero hic excusatione utantur Gentiles idololatræ, nec quivis alius seipsum perperam decipiat, quasi hujusmodi via caruerit, ac proinde justam impietatis causam habuerit. Siquidem omnes in eam viam sumus ingressi, omnes eam habemus, licet non omnes illam sequi et pergere, sed plerique, externis vitæ voluptatibus allicientibus, deserere velint. Si quis vero interrogaverit, quænam tandem illa sit via : unius cujusque animam et animæ mentem esse respondeo. Sola enim mente Deum contemplari et intelligere valemus : nisi forte, quemadmodum Deum esse negant impii, ita animam quoque se habere inficientur : quod quidem verisimilius quam cætera dixerint. Nec enim mentem habentium est, mentis auctorem et opificem Deum negare. Itaque rudium hominum gratia paucis ostendere necesse est, singulis hominibus esse animam ratione præditam, præsertim cum id negent nonnulli hæretici, qui hominem nihil amplius esse arbitrantur quam corporis externam speciem : ut nimirum ea re a nobis demonstrata, ipsi

[1] Deuter. XXX. 14. — [2] Luc. XVII, 21.

evidentius adversus idola argumentum per seipsos habere possint.

XXXI. Primum ergo nec parvum indicium est, hominum animam ratione præditam esse, quod a belluis quæ rationis sunt expertes, differat. Siquidem idcirco belluas animalia irrationalia appellare natura consuevit, quia hominum genus rationale est. Deinde, nec illud etiam ad id probandum levi est momento, quod solus homo res absentes et extra se positas animo et cogitatione comprehendat, quod eadem secum sæpius examinet ac perpendat, idque quod inter ea quæ cogitat, sibi melius visum fuerit, judicio eligat. Nam belluæ sola præsentia cernunt, et ad ea tantum, quæ ante oculos sunt posita, impetu feruntur, etiamsi postea damnum aliquod sequatur. At homo non ita ad ea quæ videt, cum impetu rapitur : sed ratione et cogitatione ea quæ oculis cernit, dijudicat. Itaque sæpe incitatus, ratione retinetur : et ea quæ cogitavit, iterum recogitat. Denique quisquis veritatis amator est, hominum mentem aliam omnino esse a corporis sensibus se in seipso sentire fatebitur. Quia ergo mens alia est a sensibus, sensuum ipsa judex est, et quæ illi apprehenderint, ipsa discernit et reminiscitur, quidque melius fuerit, illis commonstrat. Namque oculorum est tantum videre : aurium, audire : oris, gustare : narium, olfacere : manuum, tangere; sed quæ videre, audire, tangere, gustare et olfacere conveniat, non sensuum, sed animæ ejusque mentis est dijudicare. Manus quidem gladium accipere, et os venenum gustare potest : sed hæc nocere nescit, nisi mens discernat. Ut autem rem aliqua comparatione et imagine illustremus, id nobis simile videtur lyræ apte dispositæ, et musico qui ea cum arte utitur. Nam ut in lyra nervi singuli proprium sonum habent, alius gravem, acutum alius, alius me-

dium, alius acutissimum, alius denique alium, quorum omnium concentus et compositio nisi a viro hujus artis perito distingui et discerni non potest; tunc enim suavem harmoniam et gratissimum concentum efficiunt, cum is qui lyram tenet, nervos pulsat, et singulos apte tangit. Eodem modo, sensibus in corpore instar lyræ dispositis, cum perita mens illis præiverit, tunc discernit et novit anima, quid faciat, quidve agat. Id autem hominum duntaxat est proprium, ipsaque est animæ facultas ratiocinandi qua utendo differt illa a belluis, et se diversam esse ab exteriore corporis specie manifeste testatur. Hinc homo sæpe jacente in terra corpore, cœlestia cogitat et contemplatur. Sæpe item nihil agente, quiescente et dormiente corpore, intus homo movetur resque extra se positas intuetur, remotas regiones petit et peragrat, amicis notisque occurrit, nec raro per hæc, quid per diem acturus sit prænoscit et præsagit. Quid vero aliud id esse potest, quam anima rationis particeps, qua homo ea quæ supra se sunt cogitat et intelligit?

XXXII. Sed et illud quoque ad penitus coercendam eorum impudentiam, qui animam ratione privant, addere juvat : Quî fit ut cum corpus natura mortale sit, homo de immortalitate cogitet, sæpeque mortem virtutis amore expetat? Quî fit ut, cum corpus per aliquod tantum temporis spatium duret, æterna homo meditetur, atque idcirco præsentia contemnat, et ad bona illa futura tendat desiderio? Certe ipsum corpus nihil tale de seipso, nec res extra se positas potest cogitare. Namque mortale est, nec nisi per aliquod tempus durat. Necesse est autem illud quod contraria naturæ corporis cogitet, aliud esse a corpore. Quidnam porro illud fuerit, nisi anima rationalis et immortalis? Nec enim foris sed intus ipsa corpori, ut musicus lyræ, quod melius congruerit,

sonat. Enimvero quare cum oculus ad videndum natura aptus sit et auris ad audiendum, alia tamen refugiunt, alia eligunt? Quis enim oculum a videndo avertit? vel quis aurem, cui naturalis est audiendi facultas, ab audiendo arcet? Quis gustatum ad gustandum ex natura idoneum, sæpe a naturali appetitu refrænat? Quis item manum ex natura ad agendum aptam ab aliquibus rebus angendis cohibet? Quis odoratum ad odorandum factum ab odorando continet? Quis, inquam, ista omnia contra naturam corporis efficit? Quî fit ut corpus ab eo quod sibi naturale est abhorreat, et alius consilium sequatur atque ad ejusdem nutum regatur? hæc sane omnia nihil aliud probant quam animam rationalem corpori præsidere. Nec enim seipsum corpus potest impellere, sed ab alio agitur et fertur, uti neque equus seipsum regit, sed ab equite regitur et agitatur. Eam ob rem leges boni agendi et mali fugiendi hominibus datæ sunt. At belluæ nec expendere nec discernere mala queunt, utpote quæ ratiocinandi et cogitandi facultatis sint expertes. Itaque ex his quæ supra dicta sunt probatum fuisse arbitror, homines anima rationali esse præditos.

XXXIII. Eamdem vero immortalem quoque fuisse factam necesse est in ecclesiastica schola non ignorari, quo evidentius appareat idola plane esse deturbanda. Id porro facilius et proprius, ex corporis cognitione, ejusque et animæ differentia percipere licebit. Enimvero si ut nostra oratione ostendimus, diversa illa est a corpore; cum corpus natura mortale sit, necesse est animam immortalem esse utpote quæ corpori non sit similis. Præterea, si anima corpus movet, ut ostensum est, nec ipsa ab aliis movetur, sequitur a seipsa moveri animam, atque etiam post corporis interitum eam iterum a seipsa moveri. Nec enim anima moritur, sed ejus discessu cor-

pus moritur. Itaque si ipsa a corpore moveretur, recedente movente, necessario moreretur. Sed si anima movet corpus, ipsam a seipsa moveri prorsus necesse est. Quia ergo ipsa seipsam movet, necessario sequitur eam etiam post corporis mortem vivere. Siquidem animæ motus nihil aliud est quam ejusdem vita : quemadmodum quoque corpus tunc vivere dicimus, tunc movetur : et mortuum esse, cum moveri cessat. Id autem ex his quæ in corpore ipsa agit, clarius perspicitur. Namque si in corpore inclusa ac cum eo colligata, non pro corporis parvitate contrahitur et circumscribitur, sed sæpe in lecto jacente corpore, sine motu, ac veluti mortuo, ipsa propria sua facultate vigilat, naturamque corporis transcendit, et quasi ab eo digressa, quanquam in ipso manens, ea quæ supra terram existunt cogitat et contemplatur ; quin etiam sanctos a terreno corpore sejunctos, atque Angelos non raro convenit, et ad illos mentis munditia fidens advolat : an non, quæso, multo magis soluta a corpore, cum placuerit Deo qui eam colligavit, evidentiorem immortalitatis cognitionem est habitura ? Si enim in corpore adhuc vincta, vitam, quæ extra corpus est, vivit ; multo magis post mortem corporis vivet, nec vivere desinet Dei beneficio, qui eam per suum Verbum Dominum nostrum Jesum Christum talem utique fecit. Idcirco enim immortalia et æterna cogitat et sapit, quia immortalis est. Namque ut mortalis corporis sensus nihil nisi mortale percipiunt : sic animam res immortales contemplantem et meditantem, immortalem quoque esse et semper vivere necesse est. Siquidem nunquam illam deserunt immortalitatis notiones et cogitationes, sed in ea ad immortalitatis securitatem instar fomitis constanter resident. Hinc ergo contemplationis Dei notionem et cogitationem habet, sibique ipsi fit via, neque extrin-

secus, sed ex seipsa Dei Verbi cognitionem et comprehensionem accipit.

XXXIV. Itaque quod antea dictum fuit iterum dicimus, illos scilicet, quemadmodum Deum negaverunt, et res inanimas colunt, sic etiam animam rationis participem se non habere existimantes, hanc suæ insipientiæ pœnam sponte sua luere, ut inter pecudes numerentur. Quare veluti inanimi religionem in rebus inanimis superstitiose constituentes, miseratione profecto digni sunt et ductore opus habent. Si vero animam se habere putant, et de ratiocinandi facultate multum gloriantur, idque jure merito : cur tanquam anima carentes, contra rationem agere non verentur, nec ea quæ sapere oportet sapiunt, sed seipsos Numine etiam præstantiores faciunt? Siquidem ipsi immortali anima, quam nec oculis videre possunt, præditi, Deum in rebus, quæ oculis videntur et caducæ sunt, figurant. Cur item quemadmodum a Deo recesserunt, ita rursus ad eumdem non confugiunt? Namque ut Deum mente deseruere, et res quæ nullæ sunt deos effinxere, sic eadem suæ animæ mente ascendere et se iterum ad Deum possunt convertere. Póssunt, inquam, si quas omnium cupiditatum sordes induerint, deponant, et tandiu abluant, donec quidquid alienum animæ accesserit abjecerint, eamque solam, qualis creata est, exhibuerint, ut hoc pacto Patris Verbum, ad cujus similitudinem ab initio facti sunt, in illa intueri valeant. Ad imaginem siquidem et similitudinem Dei facta et creata est anima, ut et divina Scriptura indicat, quæ ex persona Dei ita loquitur : « Faciamus hominem ad ima» ginem et similitudinem nostram [1]. » Quocirca cum omnes peccati maculas, quibus aspersa fuerit, absterserit, et solam illam similitudinem puram atque integram

[1] Gen. 1, 26.

servaverit, merito in ea perpurgata ac splendescente, tanquam in speculo, Verbum imaginem Patris contemplabitur; et in Verbo Patrem, cujus et Salvator imago est, cogitatione comprehendet. Vel si ipsa per se anima hæc præstare jam non queat, cum ob ea quæ mentem extrinsecus turbant et inquinant, tum quia ipsa quid potius eligendum sit non videat; certe ex rebus aspectabilibus Dei cognitionem haurire potest, quandoquidem res creatæ, admirabili ordine et concentu quo compositæ sunt, quibusdam veluti litteris, Dominum et Creatorem indicant et quasi voce prædicant.

XXXV. Bonus enim et clemens Deus, animarum quas creavit curam gerens, quia ejus naturæ est, quæ videri et comprehendi nequeat, omnemque creatam substantiam transcendat, atque idcirco futurum erat ut humanum genus illius cognitionem non assequeretur, eo quod homo sit ex nihilo factus, et Deus sine ullo sit principio : eam ob rem naturam creatam suo Verbo tam apte composuit, ut quia ipse ex sui natura videri non potest, saltem ex operibus ab hominibus cognosci posset. Sæpe enim ex operibus artifex, etiamsi non videatur, cognoscitur : atque ut de statuario Phidia narrant, ejus nempe opera ex mutua partium inter se proportione et dispositione Phidiam licet absentem spectantibus exhibuisse; ita ex mundi constructione illius effector et opifex Deus intelligendus est, tametsi oculis corporis non aspiciatur. Nec enim sua invisibili natura abusus est Deus, (nemo id causetur) nec se hominibus plane ignotum reliquit : verum, ut modo dicebam, sic naturam creatam composuit, ut quamvis ipse ex natura sua videri non queat, ex operibus tamen cognoscatur. Nec vero hæc a me ipso loquor, sed a viris theologis didici, inter quos est Paulus qui ad Romanos ita scribit : « Invisibilia enim ipsius a creatura

» mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciun-
» tur [1]. » Idem quoque Lycaonios his verbis audacter docebat : « Et nos similes sumus vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum viventem, qui fecit cœlum et terram, et mare et omnia quæ in eis sunt : qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas. Et quidem non sine testimoniis semetipsum reliquit, benefaciens : de cœlo nobis dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra [2]. » Ecquis enim cœli ambitium solisque et lunæ cursum, aliorumve siderum positiones et circumvectiones, contrarias quidem ac dissimiles, sed in ipsa dissimilitudine æqualem ordinem ab omnibus simul servatum intueri potest, quin secum cogitet hæc non a semetipsis sed ab alio, nempe ab auctore, administrari et regi? Quis solem die exoriri et lunam nocte apparere, immutabilique lege per æqualem omnino dierum numerum decrescere et crescere, atque ex sideribus alia quidem discurrere cursusque varie immutare, alia vero inerrantia constanter moveri aspiciens, non intelligat illa necessario ab opifice aliquo gubernari?

XXXVI. Quis contrarias naturas secum conjungi et consonam efficere harmoniam cernens, exempli gratia : quis ignem cum frigida natura conjunctum, et naturam siccam cum humida commixtam videns, nec tamen sibi invicem resistere, sed unum quasi ex uno corpus conficere, non inde colligat alium ab his esse qui illa simul copulavit? Quis hyemem veri, ver æstati, æstatem autumno succedere observans, eaque quamvis contraria inter se sint natura, (nam aliud refrigerat, aliud urit, aliud alit, aliud corrumpit et destruit) tamen omnia æqualem et securum sui usum hominibus præstare; quis,

[1] Rom. I, 20. — [2] Act. XIV, 14.

inquam, hinc non agnoscat aliquem esse his præstantiorem, qui æqualitatem omnibus præbeat, omniaque administret, etiamsi ille a nobis non videatur? Quis nubes per aërem ferri, et in nubibus pondus aquarum colligari considerans, non illum cogitet qui ista conjunxit et fieri jussit? Quis ipsam terram, quæ natura gravissima est, aquis fundatam et immobilem super elementum natura mobile permanere conspiciens, non intelligat aliquem deum esse qui hanc ita constituerit et fecerit? Quis annuos terræ fructus, pluvias e cœlo delapsas, amnium fluxiones, fontium scaturigines, animalium ex dissimilibus procreationes, hæcque non semper sed statutis temporibus fieri animadvertens : quis denique in tam dissimilibus et contrariis rebus æqualem et similem ab iisdem absolvi perficique ordinem attendens, non statim percipiat aliquam esse vim, quæ ipsa immobilis manens, illa, ut sibi videtur, disponat et regat? Siquidem nunquam illa propter naturarum discordiam per seipsa consistere vel etiam existere possent. Aqua enim natura gravis est et deorsum fluit : nubes contra leves et tenues sursum feruntur : et tamen nihilominus aquam graviorem in nubibus ferri videmus. Terra item gravissima est, et aqua levior est quam terra : attamen id quod gravius est ab eo quod levius est fertur, nec demergitur, sed stat terra immobilis. Similiter mas non idem est ac fœmina, simul tamen conjunguntur, ut una similis animalis procreatio ab utroque perficiatur. Denique ut uno verbo dicam, frigus calori contrarium est, humor siccitati; at nihilominus simul juncta non inter se dissident, sed ex concordia unum corpus atque omnium rerum procreationem absolvunt.

XXXVII. Non ergo res illæ quæ inter se pugnant et contrariæ sunt, seipsas simul copularent, nisi aliquis superior et Dominus eas colligaret, cui et ipsa elementa,

tanquam servi hero, tam prompte parent, cedunt et obtemperant, ut nullum eorum propriam naturam spectans alteri adversetur : sed singula Dominum colligantem agnoscentia, concordiam erga se servent, et quantumvis contraria sint natura, gubernantis voluntate ineant amicitiam. Cæteroquin nisi potentiore imperio simul invicem commiscerentur, quomodo gravia cum levibus, sicca cum humidis, rotunda cum rectis, ignis cum frigore, vel mare cum terra, sol cum luna, astra cum cœlo, aer cum nubibus sociari et coire possent, cum unumquodque dissimilem ab alio naturam habeat? Gravissimam siquidem seditionem inter illa concitari necesse esset, alio urente, refrigerante alio, hoc quod grave est deorsum, illo quod leve est contra sursum contendente, sole illuminante, aere obscurante. Astra similiter inter se dissiderent, quippe quorum alia superius, alia inferius posita sint. Nox quoque diei non crederet, sed profecto cum illo assidue pugnaret et certaret. His autem ita se habentibus, jam nullus ordo sed nihil nisi confusio in mundo videretur : nihil locum suum servaret, sed omnia perturbata forent; nihil consisteret, sed cuncta essent instabilia. Nullus denique modus vel mensura rerum posset esse. Vel enim singulorum seditione et pugna omnia destruerentur, vel fortius duntaxat remaneret; quod sane non minimam mundo deformitatem afferret. Namque istud unum relictum, aliorum utilitatibus destitutum, inconcinnam rerum universitatem redderet : quemadmodum si solus pes vel sola manus superesset, non servaretur corporis integritas. Qualis enim mundus esset, si vel sol tantum appareret, vel sola luna circumferretur, aut sola nox esset, aut dies perpetuo duraret? Qualis esset harmonia, si vel cœli sine stellis vel stellæ sine cœlis essent? Quænam vero utilitas, si mare solum esset, vel si sola terra sine aquis aliisve na-

turæ partibus existeret? Quomodo, quæso, vel homo vel ullum animal in terris nasci posset, elementis inter se dissidentibus, quorum etsi unum superaret, tamen ad corpora constituenda satis esse non posset. Nihil enim vel ex solo calido elemento, vel ex solo frigido, vel ex solo humido aut sicco componi potuisset : sed omnia universe inordinata et incondita essent. Verum neque etiam illud quod dominari videretur, sine aliorum adminiculo posset existere, quippe quod nunc nonnisi hoc pacto existat.

XXXVIII. Quapropter cum non confusio sed ordo sit in universo : cum nihil in eo incondite et turbide, sed omnia concinne compositeque et quam aptissime cohæreant, necesse est Dominum qui illa una congregavit, constrinxit, et conciliavit, mente et cogitatione attingamus. Nam tametsi oculis non conspicitur, ex ordine tamen et concordia rerum contrariarum, earum moderator, rector et imperator intelligi facile potest. Etenim quemadmodum si civitatem ex multis et diversis hominibus, pusillis et magnis, divitibus et pauperibus, senibus et adolescentibus, viris et mulieribus compositam, præclare administrari et regi cerneremus, illosque qui eam componunt, tametsi diversos, concordes tamen inter se esse, neque divites adversus pauperes, neque majores contra minores, aut juniores contra senes pugnare, sed omnes æqualiter pacem habere : si hæc, inquam, videremus, plane intelligeremus principis præsentiam hujus concordiæ causam esse, etiamsi eum oculis non intueremur. Enimvero ubi ordo non est sed confusio, argumento est nullum ibi moderatorem esse : at ordo, ducis et rectoris evidens signum est. Similiter cum in corpore membrorum inter se concordiam observamus, nec oculum auri adversari, nec manum cum pede dissidere, sed singula membra proprium officium absque seditione persolvere,

inde concludimus necessario animam in corpore esse quæ illa regat, quamvis illam non videamus : ita ergo ex órdine et harmonia universitatis, Deum mundi gubernatorem cogitemus necesse est, eumque unum non multos esse. Siquidem ipse dispositionis ordo, omniumque partium concors conspiratio non multos, sed unum mundi ducem et moderatorem Verbum esse manifeste ostendit. Nam si plures mundo præessent, ordo ille servari non posset, sed omnia confusione et perturbatione plena essent, dum unusquisque omnia ad suum arbitrium traheret, et adversus alium pugnaret. Namque ut multos deos, nullos deos esse dicebamus : sic multos rectores, nullos rectores esse dicendum est. Cum enim alter alterius imperium everteret, nullus certe esset qui imperaret et dominaretur, nemo qui regeret et gubernaret. Ubi autem nullus rector est, illic necessario nullus ordo est, sed tantum confusio. Contra vero multorum et diversorum unus ordo et consensus, unius rectoris certum indicium est. Quemadmodum enim si quis lyram ex multis et variis chordis compositam procul audierit, quarum concentum et harmoniam admiretur, quod scilicet non sola gravis, nec sola acuta aut sola media sonum efficiat, sed omnes pari velut contentione inter se consonent : ex his plane intelligit lyram non quidem a seipsa moveri, neque a multis pulsari, sed unum esse musicum qui singularum chordarum sonum ad concordem et perfectum consentum sua arte accommodet, quamvis illum minime videat. Ita cum in universo mundo quam aptissimus ordo, ut neque superiora adversus inferiora, vel inferiora adversus superiora dissideant, sed unum ordinem omnia efficiant, consequens sane fuerit ut non multos sed unum totius universi imperatorem et moderatorem, qui omnia suo lumine collustret et moveat, esse intelligamus.

XXXIX. Nec enim putandum est multos ese naturæ rectores et affectores : sed unum illius opificem credere, germanæ pietatis et veritatis est, idque vel ipsa natura aperte declarat. Siquidem firmissimum illud argumentum est unum universi esse auctorem, quod scilicet non multi sed unus sit mundus. Nam si multi essent dii, multos et diversos mundos esse oporteret. Neque enim decet vel multos unum mundum construere, vel unum a multis ædificari : hinc enim non pauca, absurda sequerentur. Primum si unus mundus a multis factus esset, id auctorum imbecillitatem argueret, utpote cum a multis unum opus fuisset confectum : nec leve profecto id esset signum imperfectæ singulorum ad faciendum scientiæ. Enimvero si unus sufficiebat, non multi mutuam inopiam explerent. Atqui in Deo aliquid deesse, non solum dictu impium est, sed omne nefas superat. Quippe nec etiam inter homines perfectum artificem sed imbecillem appellaverimus, qui non solus sed cum multis unum opus absolverit. Quod si singulos mundum universum condere potuisse, sed omnes propter operis communitatem, mutuam operam contulisse dicatur : illud sane perridiculum fuerit, si gloriæ comparandæ causa singuli laboraverint, ne scilicet quis eorum impotens et infirmus haberetur. Inanem enim et vanam gloriam diis ascribere nonnisi perabsurdum videri potest. Deinde, si singuli ad universi creationem idonei erant, quid multis opus fuit, cum unus ad omnia sufficeret; quod quidem præcipue impium et absurdum videbitur, si opus unum fuerit, auctores autem varii et multi; quippe cum ratio naturalis doceat unum et perfectum diversis multum præstare. Id etiam silendum non est, si a multis factus est mundus, diversos et sibi ipsi dissimiles motus habuisse. Nam fieri non potuit quin ad singulos auctores respiciens va-

rios motus habuerit. In illa autem varietate, ut supra dictum est, nullus rursus ordo in mundo servari posset, sed confusa et perturbata omnia forent. Nam nec navis a multis gubernata recto cursu ferri potest, nisi ejus clavum unus gubernator tenuerit : nec lyra a multis pulsata perfectum concentum efficiet, nisi musicus unus eam percusserit. Quare cum una sit creata natura, et mundus unus ac unus illius ordo : unum quoque ejus rectorem et opificem Dominum esse intelligendum est. Siquidem ea etiam de causa ipse opifex universum mundum unum fecit, ut ne multis constructis multi quoque opifices putarentur, sed ut opere uno existente, unus quoque ejus auctor esse crederetur. Nam tamen quia unus est effector, unus quoque est mundus. Nam alios etiam mundos Deus fabricari poterat. Sed quia unus est mundus qui creatus est, ejus quoque fabricatorem unum esse credere necesse est.

XL. Verum quisnam tandem ille est? Id enim imprimis declarare et dicere operæ pretium fuerit, ne quis hujus ignoratione seductus, alium esse suspicetur, et in eamdem denuo impietatem, quam supra reprehendimus, delabatur. Arbitror autem neminem hac de re jam ambigere. Etenim si quos poëtæ deos esse dicunt, non esse deos nostra oratione probavimus, ostendimusque illos errare qui rem creatam deum faciunt, et universim gentium idololatriam, summam impietatem esse convicimus : diis illis sublatis, necesse est omnino apud nos tantum piam esse religionem, illumque quem colimus et prædicamus, solum verum Deum esse, qui idem et rerum creatarum dominus et totius naturæ opifex sit. Quis ergo alius ille fuerit quam sanctissimus et rebus omnibus creatis longe excellentior Christi Pater, qui tanquam optimus gubernator propria sapientia et pro-

prio Verbo, Domino nostro et servatore Christo, omnia ubique salutariter gubernat, dispensat et facit, prout rectum esse viderit. Rectum est autem illa esse ut facta sunt et fieri conspicimus, quoniam id ita ipse vult, quod sane nemo negaverit. Nam si rerum creatarum motus absque ratione fieret, temereque mundus volveretur, jure merito nulla fides dictis esset adhibenda. Sed si ratione, sapientia et scientia conditus atque omni ornatu instructus est; necesse est ejus auctorem et exornatorem non alium esse quam Verbum seu rationem Dei. Rationem autem intelligo, non quæ in singulis rebus creatis implicita, insita atque innata est, quam etiam nonnulli seminalem vocare solent, quæ quidem inanimata est, nec cogitandi vel intelligendi vi est prædita, sed externa tantum arte pro inserentis scientia agit. Neque etiam Verbum intelligo, quale est hominum, quod nempe ex syllabis constat, et in aëre exprimitur : sed ipsius boni et Dei rerum universarum viventem et efficacem Deum dico qui per se est Verbum, qui idem ab omnibus rebus creatis diversus est, propriumque et solum boni Patris est verbum, cujus providentia totus hic mundus, quem et condidit, illuminatur. Ipse enim qui boni Patris bonum verbum est, rerum omnium ordinem disposuit, contraria cum contrariis conjunxit, unumque concentum ex his composuit. Idem ipse qui Dei virtus et sapientia est, cœlum volvit, terramque suspensam ac nulla re innixam, proprio nutu fundavit et firmavit. Ab illo sol collucens universum orbem illustrat, et luna lumen dimensum habet. Ejus numine aqua in nubibus suspenditur, pluviæ terram irrigant, mare limitibus circumscribitur, terra variis plantis frondescit et viret. Denique si quis infidelis ea quæ diximus in quæstionem vocare voluerit, an omnino sit Verbum seu Ratio Dei, is certe sana mente

non esse censendus sit, qui de Dei Verbo seu Ratione audeat dubitare. Verumtamen ex his rebus, quæ aspectabiles sunt, discere ei licet omnia Verbo et Sapientia Dei facta fuisse, nec rem ullam consistere potuisse, nisi Verbo et quidem Verbo divino, ut dictum est, fuisset facta.

LXI. Hoc autem Verbum, non ut hominum verbum, quemadmodum dixi, ex syllabis constat, sed sui ipsius Patris quam simillima est imago. Homines enim quia ex partibus compositi et ex nihilo sunt creati, compositum quoque et dissipabile verbum habent. Deus autem quia vere est, nec compositus est, ejus quoque Verbum vere est, neque compositum est, sed unus et unigenitus Deus est, qui ex Patre velut ex bono fonte bonus procedens, omnia ornat, disponit et continet. Causa porro cur Verbum, Verbum, inquam, Dei ad res creatas venerit, admirabilis sane est, eaque clare ostendit res non aliter quam uti nunc sunt, fieri decuisse. Nempe rerum creatarum natura, utpote ex nihilo facta, fluxa, infirma et mortalis per se est : at universorum Deus natura bonus, immo optimus est, ac proinde benignus et humanus. Bonus enim nemini ullam rem invidet. Quapropter neque etiam ulli quod sit invidet, sed contra, omnes vult esse ut humanitatem exercere possit. Hinc ergo cum res omnes creatas pro sua conditione fluxas videret esse et dissolubiles, ne id accideret, iterumque in nihilum rediret mundus, ille qui suo et æterno Verbo omnia fecit, et rebus creatis naturam dedit, eas suapte natura ferri et agitari sinere noluit, ne forte in nihilum reverterentur : sed ut bonus suo verbo, quod ipsum quoque Deus est, universam naturam gubernat et sustentat, ut verbi ductu providentiaque et administratione illuminata, firma consistere et manere possit, quippe quæ Verbi Patris, quod

vere est, fiat ipsa particeps, et ab eo ut sit adjuvetur, ne scilicet esse desinat, quod utique fieret, nisi a Verbo conservaretur, quod ipsum « est imago Dei invisibilis, » primogenitus omnis creaturæ[1] : » quoniam per ipsum et in ipso consistunt omnia cum ea quæ videntur, tum quæ non videntur, idemque est caput Ecclesiæ ut in sanctis Litteris veritatis ministri docent.

XLII. Hoc ergo omnipotens et sanctissimum Patris Verbum res universas pervadens, ac suas vires ubique explicans, omniaque visibilia et invisibilia illuminans, ea in seipso continet et constringit, ita ut nihil sua potentia vacuum relinquat, sed omnibus et per omnia, singulisque speciatim, et generatim cunctis simul vitam impertiatur et conservet. Hinc naturæ corporeæ principia, quæ sunt calidum et frigidum, humidum et siccum elementum, simul commiscet, nec inter se dissidere sinit, sed unam et consonam harmoniam cogit efficere. Per ipsum ejusque virtutem neque ignis cum frigore pugnat, neque humidum elementum cum sicco : sed res illæ quæ per seipsas sunt contrariæ, quasi amicæ et cognatæ, una coëundo, rebus aspectabilibus vitam tribuunt, et corporibus causæ sunt existendi. Huic eidem Deo Verbo obtemperantes res terrenæ vitam habent, et cœlestes consistunt. Ejusdem imperio mare universum magnusque Oceanus propriis terminis suos motus coercet, et terra tota herbis diversisque plantis, ut jam dixi, exornatur. Denique ut non in re manifesta singulis recensendis insistam, nihil est rerum omnium quæ sunt et fiunt, quod non in ipso et per ipsum factum sit et consistat, ut etiam vir Theologus his verbis docet : « In principio erat

[1] Colos. I, 15. — [2] Ibid. V. 18.

» Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat » Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso » factum est nihil[1]. » Quemadmodum enim musicus lyra ad concentum accommodata, gravibusque cum acutis, et mediis cum aliis arte temperatis, unum efficit concentum; ita quoque Dei sapientia universum mundum veluti lyram tenens, resque aërias cum terrenis et cœlestes cum aëriis conjungens, omniaque cum singulis connectens, et suo nutu ac voluntate circumducens, unum mundum unumque mundi ordinem pulchre et concinne admodum efficit, ipsumque interim Dei Verbum apud Patrem manet immobile, dum omnia prout Patri visum fuerit, suæ naturæ constantia movet. Illud enim in ejus divinitate admirabile est, quod uno eodemque nutu omnia simul, nullis temporum intervallis, sed omnia, inquam, simul, recta et globosa, superiora, media et infima, humida, frigida, calida, visibilia et invisibilia circumducat, et pro uniuscujusque natura gubernet et administret. Nam simul eodem illius nutu, rectum recte, et rotundum rotunde fertur; medium, sicuti est, movetur; calidum calescit, siccum arescit; omnia denique pro sua natura illo dante vivunt et consistunt, admirabilemque ac vere divinum concentum per ipsum componunt.

XLIII. Ut vero res tanta imagine aliqua intelligi possit, age, numerosi alicujus chori exemplum adducamus. Itaque quemadmodum in choro ex variis hominibus, pueris, mulieribus, senibus et adolescentibus composito, uno præside moderante, singuli pro sua natura et facultate cantant, vir ut vir, puer ut puer, senex ut senex, adolescens ut adolescens, omnes ta-

[1] Joan. I, I.

men unum concentum efficiunt : vel quemadmodum nostra anima eodem tempore nostros sensus pro cujusque efficacitate movet, adeo ut præsente re aliqua omnes simul moveantur, oculusque videat, auris audiat, manus tangat, odoratus olfaciat, gustet gustatus, aliaque corporis membra sæpe etiam agant, verbi gratia, pedes ambulent : vel ut tertio exemplo rem illustremus, id maxime simile esse videtur magnæ alicui urbi conditæ, quæ præsente principe et imperatore qui eam condidit, administretur. Siquidem illo præsente et jubente, atque oculum ad omnia intendente, omnes obtemperant, hi properant ad colendos agros, illi ad aquæductus ad hauriendam aquam festinant : hic ad cibum comparandum progreditur, senatum petit ille, alter in ecclesiam intrat : judex ad judicandum, princeps ad jus dicendum se parat : artifex similiter statim in opus incumbit, nauta ad mare excurrit, faber ad fabricandum, medicus ad curandum, et architectus ad ædificandum se confert : alter in agrum exit, ex agro redit alter : alii circum urbem versantur, alii ex urbe egrediuntur, iterumque in eam revertuntur. Hæc porro omnia unius principis præsentia et imperio geruntur et fiunt. Ita profecto rem quoque se habere in universa rerum natura, licet tenue admodum sit exemplum, altiori tamen intelligentia est percipiendum. Nimirum uno ictu Dei Verbi nutu omnia simul administrantur, adeo ut quæ rerum singularum propria sunt, ea a singulis fiant, et ab omnibus simul unus ordo perficiatur.

XLIV. Namque nutu et virtute rectoris et moderatoris omnium, divini et paterni Verbi, cœlum vertitur, moventur astra, sol lucet, vagatur luna, aër a sole illuminatur, æther calefit, flant venti, stant

montes alte elati, mare fluctuat, et quotquot in eo sunt animantes aluntur, terra immobilis manens fert fructus, homo formatur, vivit, ac deinde moritur : uno verbo, omnia animantur et moventur : ignis urit, aqua refrigerat, fontes scaturiunt, inundant flumina, tempora et tempestates succedunt, decidunt imbres, nubes implentur, fit grando, nix et glacies compingitur, aves volant, progrediuntur serpentes, aquatilia natant, mare navigatur, terra seritur et propriis temporibus germina emittit, plantæ et arbores crescunt, quarum aliæ teneræ et recentes sunt, aliæ maturæ : aliæ postquam creverint, senescunt atque deficiunt, dumque aliæ pereunt, aliæ rursus producuntur et e terra erumpunt. Hæc autem omnia et plura alia, quæ præ numero commemorare non valemus, admirabile Dei Verbum, lucem et vitam infundendo, suo nutu movet et gubernat, atque unum mundum efficit. Nec vero invisibiles potestates virtutis suæ expertes dimittit : sed eas quoque, utpote quarum creator sit, inter res universas complectitur suoque nutu et providentia continet et vita donat : nec quidquam proponi potest quo istud incredibile fiat. Nam ut ejus providentia crescunt corpora et rationalis anima movetur, atque vitam ac vim cogitandi habet, ut facile probatu est, cum rem ipsam oculis intueamur : sic idem Dei Verbum uno et simplici nutu, sua virtute mundum visibilem invisibilesque potestates movet et complectitur, singulisque propriam efficientiam impertitur, ita ut res quidem divinæ modo diviniori moveantur, visibiles vero, eo quo cernimus modo. Ipse autem qui omnium præses, imperator, et constantia est, omnia ad cognitionem et gloriam sui Patris promovendam ita agit, ut per ea quæ fiunt opera docere et dicere videatur :

« Ex magnitudine et pulchritudine rerum creatarum, » convenienter creator conspicitur[1]. »

XLV. Ut enim cœlum intuendo, ejusque ornatum et astrorum lumen contemplando, Verbum quod illa tam miro ordine disposuit intelligere facile est; ita qui Verbum Dei cognoscit, ejus quoque Patrem Deum cognoscat necesse est, ex quo quia oriatur, jure merito sui Patris interpres et nuncius appellatur, idque ex his quæ in nobis fiunt licet percipere. Namque si mentem fontem esse intelligimus verbi sive sermonis qui ab homine profluit, sermonemque attendentes, mentem quæ illo significatur, cogitatione cernimus : multo certe majori et infinite præstantiori ratione cum Verbi virtutem intuemur, bonum ejus Patrem animo concipere debemus, ut ipse Salvator ait : « Qui videt me, » videt et Patrem[2]. » Verum hæc eadem clarius et uberius docent Scripturæ divinitus inspiratæ, quibus nos fidentes, ista tibi scribimus. Tu vero si in illarum lectionem incumbes, hæc quæ disputamus vera esse poteris perspicere. Siquidem sermo majorum auctoritate confirmatus non potest quin fidem faciat. Itaque jam olim Verbum divinum Judæorum populum adversus idola his verbis præmuniebat : « Non facies tibi idolum, » neque ullius rei similitudinem, sive rerum quæ sur» sum in cœlo sunt, sive quæ deorsum in terra[3]. » Causam autem cur rejicienda sint, aliter ita declarat : « Simulacra gentium argentum et aurum, opera ma» nuum hominum. Os habent, et non loquentur : » oculos habent, et non videbunt. Aures habent, et » non audient : nares habent et non odorabunt. Manus » habent, et non palpabunt : pedes habent et non » ambulabunt[4]. » Nec etiam quid de rebus creatis

[1] Sap. XIII, 5. — [2] Joan. XIV, 9. — [3] Exod. XX, 4. — [4] Psal. 115. 4.

sentire debeamus, nos docere omisit : sed cum illarum pulchritudo optime ipsi perspecta esset, ne aliqui earum speciem admirati, non ut Dei opera, sed ut deos colerent, homines ab hoc errore avertit, dicens : « Neque » oculis respiciens et videns solem et lunam et omnem » ornatum cœli, deceptus illa adoraveris, quæ dedit » Dominus Deus tuus omnibus gentibus, quæ sub cœlo » sunt[1]. » Dedit porro non ut ipsis dii essent, sed ut gentes Deum omnium opificem rerum illarum effectibus agnoscerent. Judæi enim pleniori doctrina olim imbuti fuere, quippe qui non solum ex rerum creatarum operibus, sed etiam ex divinis Scripturis Dei cognitionem haberent. Universim quoque homines ab errore et stulta cogitatione idololatriæ revocans, ait : « Non » erunt tibi dii alii præter me[2]. » Non porro quasi alii dii vere essent, illos probibet colere : sed ne quis vero Deo repudiato, res quæ nullæ sunt deos sibi fingere inciperet, quales scilicet qui apud Poëtas et scriptores memorantur, quosque deos non esse a nobis ostensum est. Hæc autem verba, « Non erunt tibi dii » alii, » illos deos non esse manifeste probant, quatenus nempe rem futuram significant. Quod enim futurum est, tunc sane non existit, cum futurum dicitur.

XLVI. Num igitur post sublatam impiam Gentium superstitionem et idolorum cultum, siluit divina doctrina, hominumque genus sine ulla Dei cognitione præceps ferri permisit? Minime certe, sed illos hujusmodi verbis præmonuit « Audi, Israël, Dominus Deus » tuus, Dominus unus est[3]. » Et rursus : « Diliges Do- » minum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota » fortitudine tua[4]. » Et : « Dominum Deum tuum ado-

[1] Deut. IV, 19. — [2] Exod. XX, 3. — [3] Deut. VI, 4 — [4] Ibid. 5.

» rabis, et illi soli servies, illique adhæresces[1]. » Quod autem tota divinitus inspirata Scriptura Verbi quoque providentia et administratione res plane universas regi testificetur, satis probant hæc quæ a theologis viris subjiciuntur : « Fundasti terram et permanet : ordi- » natione tua perseverat dies[2]. » Et iterum : « Psallite » Deo nostro in cithara, qui operit cœlum nubibus, » et parat terræ pluviam : qui producit in montibus » fænum, et herbam servituti hominum, et qui dat » jumentis escam[3]. » Per quem vero alium dat quam per illum per quem omnia facta sunt? Consequens enim est ut per ejus providentiam administrentur, per quem facta fuere. Quis igitur ille est præter Dei Verbum, de quo et in alio psalmo dicitur : « Verbo Domini cœli » firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum[4]. » Omnia quippe in ipso et per ipsum facta esse asserit et nobis his verbis persuadet Scriptura : « Ipse dixit » et facta sunt : ipse mandavit et creata sunt[5]. » Que- » madmodum etiam Moyses vir in omnibus magnus initio historiæ creationis mundi testatur, qui eadem illa verba hoc modo exponit : « Et dixit Deus : fa- » ciamus hominem ad imaginem nostram et ad simi- » litudinem[6]. » Absoluta item cœli, terræ rerumque omnium procreatione, eidem dixit Pater : « Fiat cœ- » lum, et congregentur aquæ, et appareat arida, et » producat terra herbam et omne animal. » Quibus utique verbis Judæos, qui Scripturas non legitime scrutantur, coarguere quis possit. Cum quo enim, quæso, Deus loquebatur, ut etiam imperando loqueretur? Nam si rebus procreandis imperabat et loquebatur, supervacaneus erat sermo : nondum quippe existebant, sed

[1] Ibid. 13 ex V. 70. — [2] Psal. cxviii, 90. — [3] Psal. cxlvi, 7. — [4] Psal. xxxii, 6. — [5] Ibid. 9. — [6] Gen. 1, 26.

duntaxat futuræ erant. Nemo autem cum re quæ non est sermonem habet : neque etiam rei quæ nondum facta est imperat et dicit ut fiat. Nam si rebus quæ futuræ erant imperabat Deus, illum oportuerat dicere : fias cœlum, fias terra, prodi herba, fias homo. At ita non egit, sed jubet et dicit : « Faciamus hominem, » et producatur herba, » quibus perspicue ostenditur Deum cum aliquo sibi proximo hic loqui. Necesse est igitur aliquem cum illo fuisse, quicum etiam loquens omnia faceret. Quis ergo ille fuerit nisi ipsius Verbum? Cum quo enim Deus videri possit loqui quam cum suo Verbo? Vel quis cum ipso universam creatam naturam faciente aderat, quam ejusdem sapientia, quæ ipsa, ait : « Quando faciebat cœlum et terram, cum » eo aderam [1]. » Cœli porro et terræ nomine omnia quæ in cœlo et terra facta sunt, complectitur. Cæterum ut sapientia et ut Verbum cum illo aderat, Patremque aspiciens, res universas procreabat, componebatque ac convenienti ordine disponebat. Ut potentia item Patris, vim ad existendum et permanendum illis impertiebat, uti ipse Salvator ait : « Omnia quæcumque » video Patrem facientem, et ego similiter facio [2]. » Sane per ipsum et in ipso omnia facta fuisse sacri ejus Discipuli docent, eumque quia bona boni proles ac verus Filius sit, Patris potentiam, sapientiam, Verbum et rationem esse, neque communicatione hæc illum esse, aut extrinsecus habere, ut illis contingit qui ipsius fiunt participes et sapientiam per eum accipiunt, quique potentiam et rationem in illo habent, sed illum ipsam per se sapientiam, ipsam per se rationem, ipsam per se potentiam propriam Patris, ipsum per se lumen, ipsam per se veritatem, ipsam

[1] Prov. VIII, 27. — [2] Joan. V, 19. — [3] Rom. XI, 36.

per se justitiam, ipsam per se virtutem, nec non caracterem sive figuram, splendoremque et imaginem esse. Denique ut breviter dicam, perfectissimus Patris fructus, solusque Filius et quam simillima imago est.

XLVII. Quis ergo, quis omnia quæ in Patre sunt enumeraverit, ut ejus Verbi vim et potentiam assequi et percipere queat? Ut enim Patris Verbum et sapientia est, ita quoque se ad res creatas benigne accommodans, fit illis ad Patrem cognoscendum et intelligendum ipsa per se sanctimonia, ipsa per se vita, nec non janua, pastor, via, imperator, dux, ac denique servator, vitæ auctor, lux et providentia omnium. Itaque talem bonum et opificem Filium ex seipso habens Pater, illum rebus creatis occultum esse noluit, sed eum quotidie per res omnes quæ per ipsum consistunt et vivunt, cunctis patefacit. In ipso autem et per ipsum se quoque ipse ostendit, sicuti Salvator testatur : « Ego in Patre, et Pater in me [1], » adeo ut necesse sit Verbum in genitore, et genitum cum Patre perpetuo permanere. Quæ cum ita sint, nihilque extra ipsum existat, sed cœlum et terra atque omnia quæ his continentur ex illo pendeant : nihilominus stulti homines, ejus cognitione et cultu repudiatis, ea quæ non existebant, iis quæ existebant prætulerunt, et loco Dei vere existentis, res quæ nullo modo erant deos fecerunt, « Servieruntque creaturæ potius quam creatori [2] : » quod certe stultum admodum et impium fuit. Idem enim est ac si quis opus non opificem dignum admiratione putaret, et ædificia civitatis alicujus admiratus, architectum sperneret : vel si quis musicum aliquod instrumentum laudandum existimans, ejus contemneret artificem. Insani profecto et valde cæci! Qui enim prorsus ædificium, vel navem, aut lyram possent cognoscere, nisi faber navem,

[1] Joan. XIV, 10. — [2] Rom. I, 25.

et architectus domos ædificasset, et lyram musicus construxisset? Ut ergo ille qui ita sentiret, dementissimus haberetur : sic mihi sana mente esse non videntur, qui Deum ignorant, nec ejus Verbum, Servatorem omnium, Dominum nostrum Jesum Chrstum colunt, per quem omnia Pater administrat ac continet, et rebus universis providet : in quem quandoquidem tu fidem habes et pius es, o Christi amator, gaude et certo spera tuæ pietatis et fidei fructum fore immortalitatem et regnum cœlorum, si modo anima, ut ejus leges præscribunt, adornata fuerit. Ut enim illorum qui secundum ejus præcepta vivunt, merces est vita æterna ; ita qui contrariam semitam elegerint nec viam virtutis fuerint secuti, probrum ingens et inevitabile periculum in die judicii subituri sunt, quia etiamsi veritatis viam non ignoraverint, his tamen quæ noverant contraria egere.

[illegible]

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI.

ORATIO DE HUMANA NATURA A VERBO ASSUMPTA,

ET DE EJUS PER CORPUS AD NOS ADVENTU.

I. Quandoquidem superiori Oratione[1], licet pauca ex multis delibantes, satis tamen abunde de gentium in idolis colendis errore et superstitione diximus, quæque prima idolorum origo fuerit, et quonam modo homines propriis vitiis impulsi eorum cultum excogitaverint: quoniam item, Dei gratia, nonnulla de Verbi Patris divinitate et ejus in res omnes providentia et potentia indicavimus, ostendimusque bonum Patrem omnia per illum administrare, omniaque ab ipso moveri, et in ipso vitam habere; age, o vir beate et vere Christi amans; jam deinceps, ut piæ nostræ fidei ordo postulat, dicere pergamus de humana natura quam Verbum assumpsit, ac de divino ejusdem ad nos adventu, quem Judæi quidem calumniis insectantur et Gentiles irrident, nos vero veneramur, quo scilicet etiam ex æterna Verbi humilitate tua in eum pietas crescat. Nam quo magis apud infideles irridetur, eo majus suæ divinitatis testimonium exhibet. Quæ enim homines, quasi quæ fieri non possint minime comprehendunt, hæc ipse Dei Filius posse esse ostendit: quæ illi

[1] Vide D. Guillon, tom. v, p. 184 et seqq.

ut indecora irrident, hæc ipse suæ bonitati consentanea efficit : denique quæ illi, philosophando, tanquam humana ludibrio habent; hæc ipse sua virtute et potentia divina esse demonstrat, ut etiam idolorum speciem et pompam sua, ut putant, humilitate et abjectione per crucem evertat, et irrisores atque incredulos ab errore occulte abducat, suamque divinitatem et potentiam cogat agnoscere. Verum ad ista exponenda, operæ pretium fuerit ea quæ supra diximus memoria repetere, ut et causam cur tale ac tantum Patris Verbum in corpore apparuerit, possis cognoscere; nec arbitreris naturæ conditione Salvatorem corpus habuisse, sed eum qui ex propria natura expers est corporis, et Verbum est, Patris sui clementia et bonitate exigente, nostræ salutis causa, nobis in humano corpore apparuisse. Porro convenit nos his de rebus disserentes, prius de mundi creatione, ejusque opifice Deo dicere, ut hac ratione, ejus renovationem a Verbo, a quo idem initio conditus est, factam fuisse, digne queat intelligi. Siquidem nihil contrarium videbitur, si per quem naturam creavit Pater, eamdem in ipso sanaverit.

II. De mundi fabrica et rerum omnium creatione multi varie disputavere, ac singuli prout sibi placuit, rem definiere. Siquidem alii sponte et fortuito omnia facta fuisse aiunt, ut Epicurei, qui etiam nullam rerum providentiam esse false et adversus seipsos contendunt, quod profecto contra apertam et evidentem veritatem affirmant. Nam si ut volunt, omnia sua sponte sine providentia exorta essent, omnia temere fieri, et similia, non dissimilia esse debuissent : omnia enim ut in uno corpore vel solem vel lunam esse necesse fuisset : et in hominibus totum debuisset esse vel manus vel oculus vel pes. Atqui hæc ita non se habent : namque videmus aliud quidem solem

esse, aliud vero lunam, et aliud terram : similiter in humanis corporibus, aliud pes est, aliud manus, aliud caput. Hic autem ordo et rerum dispositio certum argumentum est ista non sua sponte facta fuisse, sed aliquam causam illis præfuisse : ex qua Deum qui omnia fecit et in suo quidque ordine collocavit, licet intelligere. Alii, inter quos etiam magnus apud Gentiles Plato numeratur, asseverant Deum omnia fecisse, ex materia prius existente et non facta : neque enim Deum aliquid facere potuisse, nisi prius materia extitisset : quemadmodum opus est ut lignum, quo faber utitur, prius existat, ut ex eo aliquid facere possit. Verum qui ita philosophantur, non vident se imbecillitatem Deo adscribere. Si enim ipse non est materiæ effector, sed res ex subjecta materia facit, imbecillis sane est, cum nihil sine materia fabricari queat : quemadmodum utique fabri imbecillitatem indicat, nihil cum sine ligno posse facere. Siquidem, ut illi sentiunt, nisi materia fuisset, nihil effecisset Deus. Quod si ita est, qui effector et creator dici queat, qui ex alia re nempe ex materia habuit hoc ipsum quod faceret ? Certe si ita se res habet, faber tantum secundum illos erit Deus, non vero ut creator rebus dabit ut sint, si nimirum in subjecta materia agat, nec ipse sit materiæ auctor. Nam, ut uno verbo dicam, creator dici non potest, nisi materiam creet, ex qua res creatæ factæ sunt. Hæretici autem alium sibi fingunt rerum opificem præter Patrem Domini nostri Jesu Christi : sed illi summam cæcitatem vel in his ipsis quæ loquuntur ostendunt. Cum enim Dominus ad Judæos dicat : « Non legistis quia qui ab initio creavit, masculum et fœminam fecit eos, et dixit : propter hoc dimittet homo patrem et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una[1] : » et deinde Creato-

[1] Matth. XIX, 4.

rem indicans : « Quod ergo Deus conjunxit, homo non » separet : » quomodo illi creationem Patri externam inducere audent ? Quod si secundum Joannem qui omnia plane complectitur nihilque excipit, « Omnia per ipsum » facta sunt, et sine ipso factum est nihil[1] : » quis, quæso, alius creator esse possit præter Christi Patrem ?

III. En ergo quæ illi quidem effutiunt : at divina doctrina et Christi fides procul has illorum ineptias tanquam detestandam impietatem rejicit. Novit enim res non fortuito factas esse, quia providentia gubernantur : neque ex materia prius existente, quia Deus imbecillis non est : sed Deum omnia, neutiquam prius existentia, ex nihilo per Verbum fecisse ut essent, uti per Moysem ait : « In principio fecit Deus cœlum et terram[2]. » et in utilissimo Pastoris libro : « Primum omnium crede » unum Deum esse, qui omnia creavit et perfecit, eaque » quæ non erant ut essent fecit[3]. » Idem etiam Paulus his verbis declarat : « Fide intelligimus perfecta esse sæ» cula verbo Dei, ut res quæ cernuntur non ex rebus » apparentibus fierent[4]. » Scilicet Deus bonus est, vel potius fons ipse est bonitatis : bonus autem nulli invidet : quapropter nulli rei quominus sit invidens, omnia per proprium Verbum Dominum nostrum Jesum Christum ex nihilo fecit, e quibus cum hominum genus præ cæteris omnibus, quæ in terra existunt, miseraretur, cerneretque illos ex propriæ naturæ conditione non sibi satis esse ad semper permanendum, aliquid amplius illis donavit, nec simpliciter, ut omnes brutas et terrestres animantes, homines creavit, sed eos ad suam imaginem fecit, propriique Verbi virtutis participes reddidit, ut quasdam velut umbras Verbi habentes, et rationales facti, in beatitudine perseverare, veramque et sanctorum

[1] Joan. I, 3. — [2] Gen. I. — [3] Lib. II, mandato I. — [4] Hebr. XI, 3.

vere vitam in paradiso vivere possent. Præterea cum videret hominum voluntatem in utramque partem posse inflecti, datam eis gratiam lege et loco providentissime præmunivit. Siquidem illis in suum paradisum introductis legem dedit, ut si gratiam concessam conservarent et boni permanerent, præter promissam in cœlis immortalitatem, vita mœroris, doloris et sollicitudinis vacua in paradiso fruerentur. Sin vero datam legem transgressi, mali fierent, certo scirent se mortis corruptionem secundum naturam subituros, nec jam amplius in paradiso victuros, sed extra illum morientes, in morte et corruptione permansuros. Id porro testatur quoque divina Scriptura, quæ ex Dei persona sic loquitur : « Ex omni ligno paradisi » comedes : de ligno autem scientiæ boni et mali, non » comedetis ex illo : quacumque autem die comederitis, » morte moriemini[1]. » Quid aliud, quæso, his verbis, *morte moriemini*, significatur quam illos non tantum morituros esse, sed etiam in mortis corruptione permansuros?

IV. Miraris fortasse, quid tandem nos, cum de humana natura a Verbo assumpto dicere instituerimus, nunc de prima hominum origine disputemus? Atqui id a fine nostræ orationis minime alienum est. Quia enim sermonem habemus de Salvatoris nostri ad nos adventu, necesse est etiam de hominum primordiis loqui, quo plane perspicias nostram causam ejus adventus fuisse occasionem, nostroque peccato Verbi benignitatem excitatam fuisse, ut ad nos accederet et inter homines homines Dominus appareret. Nos enim causa sumus cur corpus assumpserit, nostramque ob salutem in humano corpore nasci et apparere benignissime voluit. Hoc igitur modo Deus hominem fecit, atque immortalem manere voluit. At homines neglecta ac rejecta Dei contempla-

[1] Gen. II, 16.

tione, sibi ipsis malitiam excogitaverunt uti superiore oratione dictum est, atque ita in denunciatam mortis damnationem misere inciderunt. Nec vero post hæc quales creati sunt, permansere; sed suis cogitationibus in dies magis corrupti, in mortis ditionem et potestatem sunt redacti. Nam præcepti transgressio illos ad propriæ naturæ conditionem revocavit, ut quemadmodum cum non essent, facti sunt, sic in eo quod sunt, corruptionem, labente tempore, paterentur, idque meritissimo. Namque si Verbi præsentia et beneficentia vocati sunt ut essent, qui ex naturæ conditione aliquando non erant; consequens fuit, ut homines Dei contemplatione nudati et ad res quæ nullo modo existunt conversi, (siquidem mala non existunt, bona vero existunt, utpote quæ a Deo existente facta sint) beneficio quoque semper existendi spoliarentur : hoc est, ut dissoluti, in morte et corruptione manerent. Homo enim ex sua natura mortalis est, quippe qui ex nihilo factus sit. Attamen propter suam cum illo qui est similitudinem, si eam constanti ejus contemplatione conservasset, naturalem corruptionem retudisset mansissetque incorruptus, sicuti Sapientia ait : « Observatio legum, confirmatio est incor- » ruptionis[1]. » Factus autem incorruptus, jam ut Deus vixisset, quod quidem divina Scriptura alicubi his verbis significat : « Ego dixi, dii estis, et Filii Altis- » simi omnes : vos autem sicut homines morimini, et » sicut unus de principibus caditis[2]. »

V. Nam Deus non solum nos ex nihilo fecit, sed etiam divini Verbi gratia secundum Deum vivere concessit. At homines ab æternis rebus aversi et ad res corruptioni subjectas consilio Diaboli conversi, sibi ipsis corruptionis mortis auctores facti sunt : qui, ut dixi, ex

[1] Sap. vi, 19. — [2] Psal. lxxxi, 6

natura quidem mortales erant, sed gratia, qua Verbi erant participes, naturæ conditionem haud dubie effugissent, si boni utique permansissent. Siquidem propter Verbum quod cum illis fuisset, ad eos naturalis corruptio non accessisset, ut et Sapientia his verbis testatur : » Deus creavit hominem ut incorruptus esset, et ima- » ginem propriæ æternitatis : invidia autem Diaboli » mors introivit in mundum[1]. » Quo quidem facto homines mori ceperunt, deincepsque contra illos viguit corruptio, quæ eo majores vires quam ipsa etiam naturæ conditio in universum genus habuit, quod Numinis comminationem ob violatam legem antea contra homines acceperat. Neque enim illi in peccatis intra certos terminos consistere, sed paulatim progredientes, omnem modum transcendere. Initio quidem facti malitiæ inventores, mortem et corruptionem adversus seipsos provocaverunt : deinde vero in injustitiam delapsi, omnemque iniquitatem prætergressi, nullo in malo stantes sed novis nova omnia addentes, insatiabiles ad peccandum facti sunt. Hinc ubique stupra et furta erant : cædibus et rapinis plenus erat universus terrarum orbis, nullaque lex corruptelas et injustitiam cohibebat : sed omnia mala privatim et publice cuncti committebant. Civitates adversus civitates bella gerebant : gentes contra gentes insurgebant : totus denique orbis pugnis et seditionibus discendebatur, dum singuli in patrandis flagitiis contenderent. Nec vero illa etiam quæ contra naturam sunt scelera procul ab his erant : sed, ut dixit Christi testis Apostolus : « Fœminæ eorum immutaverunt » naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. » Similiter autem et masculi, relicto naturali usu fœ- » minæ, exarserunt in desideriis suis in invicem,

[1] Sap. II, 23.

» masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes[1]. »

VI. Eam ob rem morte magis magisque invalescente, et corruptione contra homines persistente, peribat hominum genus, ipseque homo rationis particeps et ad imaginem factus interibat, ac opus a Deo constructum destruebatur. Jam enim, ut supra docui, mors vi legis contra nos maxime valebat, nec vitari poterat lex illa quippe quæ a Deo prævaricationis causa fuerat imposita. Quæ res sane absurda simul et indecora fuit. Nam absurdum erat Deum loquentem mentiri, si nempe Deo hominem si mandatum violaret mori statuente, violato mandato non moreretur, sed irritus fieret ejus sermo. Siquidem verax Deus non fuisset, si illo nos morituros dicente, homo non moreretur. Alia autem ex parte indecorum erat res rationis compotes, et Verbi Dei semel factas participes interire rursusque in nihilum corruptione reverti. Divina enim bonitate indignum prorsus erat res a Deo factas, ob fraudem qua homines Diabolus circumvenit, destrui. Imprimis vero dedecebat, Dei artem in hominibus vel propter illorum incuriam vel propter dæmonum dolum deleri. Itaque hominibus pereuntibus talibusque operibus in exitium labentibus, quid Deum, qui bonus est facere oportebat? An sinere ut corruptio adversus illos valeret et mors eis dominaretur? At quid profuisset illos ab initio factos esse? Satius enim erat eos omnino non fieri, quam factos negligi et interire. Siquidem hujusmodi negligentia infirmitatis Dei non bonitatis majus fuisset argumentum, si nimirum opus quod fecerat destrui permisisset, quam si hominem ab initio penitus non fecisset. Si enim non fecisset,

[1] Rom. 1, 26.

nullus esset qui de infirmitate cogitaret : at postquam illum fecit et ut esset creavit, opus perire præsertim in ipsius auctoris conspectu res fuisset perabsurda. Itaque par Deo erat sinere homines in corruptionem labi, quia id indecorum et indignum divinæ bonitatis erat.

VII. Verum quemadmodum ita rem esse decebat; sic rursus e contrario, Deo quoque conveniebat in lege quam de morte tulerat veracem videri. Absurdum enim fuisset Deum veritatis patrem, nostræ utilitatis et conservationis causa mendacem videri. Quid igitur hac in re fieri oportuit, vel quid hic agere Deus debuit? Legis perfractæ pœnitentiam ab hominibus exigere? Id enim Deo dignum esse non immerito quis dixerit, ut quemadmodum ex transgressione corruptioni subjecti fuerunt, sic ex pœnitentia incorrupti iterum fierent. Atqui neque pœnitentia id quod Deo decorum est servabat, quandoquidem si mortem homines effugissent, Deus non verax nihilominis mansisset. Neque etiam pœnitentia naturæ conditionem solvit : sed tantum a peccatis coercet. Unde si solum fuisset peccatum, nec corruptio subsecuta fuisset : recte hic locum habuisset pœnitentia. Sed ubi præeunte transgressione, homines in corruptionem naturæ debitam incurrerunt, et divinæ similitudinis gratia spoliati sunt, quid aliud, quæso, fieri oportuit? vel cujusnam opera ad hujusmodi gratiam et instaurationem præstandam necessaria fuit, nisi Dei Verbi, a quo omnia ex nihilo initio facta sunt? Ipsius siquidem erat id quod corruptum erat, incorruptum iterum reddere et pro omnibus id quod Patrem decebat servare. Cum enim Patris sit Verbum et omnibus longe antecellat, solus quoque ipse idcirco universa instaurare poterat : solus idoneus fuit qui pro omnibus pateretur, et pro cunctis apud Patrem intercederet.

VIII. Itaque hujus rei gratia incorporeum et corruptionis ac materiæ expers Dei Verbum, in nostram regionem advenit, quanquam antea non procul aberat: nulla enim pars mundi illo unquam vacua fuit, sed una cum suo Patre existens omnia ubique implebat. Venit vero sua erga nos benignitate, et quatenus sese palam nobis exhibuit. Nempe cum hominum genus interire, et mortem contra illos corruptione dominari cerneret: cum Dei comminatione et sententia in transgressionem lata, nostri corruptionem corroborari videret, absurdumque esse legem solvi antequam impleretur: cum item attenderet non decere ea deleri quorum ipse opifex esset: cumque aliunde conspiceret hominum malitiam supra modum crescere, illamque paulatim contra seipsos adeo auxisse, ut jam amplius tolerari non posset: cum denique omnes homines mortis reos esse videret, nostri ipse generis et infirmitatis misertus, nostraque motus corruptione, nec mortem in nobis dominari ferens, ne scilicet quod factum fuerat periret, suique Patris in homine formando opus vanum fieret, sibi ipsi corpus accepit, idque nostri non dissimile. Nec enim esse tantum in corpore, vel solum apparere voluit. Nam si tantum apparere voluisset, potuisset sane aliud præstantius corpus assumere. Verum nostrum corpus accepit, idque non quoque modo: sed ex inviolata et incorrupta ac viri experte Virgine purum vereque nullius viri conjunctione inquinatum accepit. Nam cum ipse potens et rerum omnium sit effector, sibi in virgine templum, corpus scilicet, extruxit, illudque tanquam instrumentum sibi proprium fecit, in quo se notum faceret et habitaret: sic ergo simili corpore e nostris accepto, quia omnes mortis corruptioni subjecti erant, illud pro omnibus morti traditum Patri summa cum

benignitate obtulit, cum ut omnibus in ipso morientibus lex de corruptione contra homines lata solveretur, utpote quæ in Dominico corpore suam vim complevisset, nec proinde locum amplius adversus similes homines haberet ; tum ut homines in corruptionem reversos, iterum incorruptos redderet, atque a morte ad vitam revocaret, corpore quod sibi assumpserat et resurrectionis gratia mortem ab eis, non secus ac stipula ab igne consumitur, penitus amovens.

IX. Nam cum Verbum intelligeret non posse aliter hominum corruptionem solvi, nisi omnino morerentur : cum item fieri non poterat ut Verbum, ut pote immortale et Patris Filius, moreretur : idcirco corpus quod mori posset sibi assumpsit, ut illud Verbi omnium præsidis factum particeps, morti pro omnibus satis esset, atque propter Verbum in se habitans, incorruptum permaneret, ac denique in posterum corruptio resurrectionis gratia ab omnibus discederet. Hinc corpus quod sibi ipse accepit, velut hostiam et victimam omni puram macula morti offerendo, mortem statim ab omnibus similibus, suo pro aliis oblato, propulsavit. Sic enim Dei Verbum superius omnibus existens, suum templum et corporeum instrumentum pro omnibus, uti decebat, devovendo et offerendo, id quod debebatur in morte solvit, atque ita omnibus per simile corpus conjunctus incorruptus Dei Filius, omnes resurrectionis promissione incorruptos jure et merito reddidit. Ipsa siquidem mortis corruptio nullam jam vim adversus homines habet ob Verbum quod in illis per unum corpus habitat. Nempe quemadmodum si magnus aliquis imperator in insignem aliquam urbem ingressus, in una ejus domo maneret, id maximo honori illi civitati esset, nec eam tunc vel hostis vel latro auderet divexare : sed

potius ob imperatorem in una ejus domo commorantem diligentissime custodiretur : ita quoque idem in omnium moderatore licet observare. Nam ubi ille in nostram regionem introivit, et sibi domicilium in uno corpore ex nostris elegit, mox omnes hostium adversus homines insidiæ finem habuere, et mortis corruptio cujus vires adversus illos tantæ antea erant, penitus evanuit. Periisset enim hominum genus, nisi omnium Dominus et servator Dei Filius mortem consumpturus advenisset.

X. Cæterum vere magnum hoc opus divinæ bonitati imprimis congruebat. Namque si imperator domum sive urbem a se ædificatam, ac deinde civium incuria a latronibus impugnatam nequaquam deserit, sed ut proprium opus defendit et tuetur, neque ad civium inertiam sed ad id quod sibi decorum est respicit : multo magis optimi Patris Deus Verbum in corruptionem abeuntem hominum naturam non dereliquit : sed mortem, in quam illi incurrerant, proprio oblato corpore, delevit, illorumque negligentiam sua doctrina emendavit, et omnia, quæ hominum erant, sua virtute ac potentia instauravit. Hæc autem theologorum Salvatoris Discipulorum auctoritate confirmare poterit quisquis illorum scripta legerit, ubi aiunt : « Caritas enim » Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus » pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt : » et pro omnibus mortuus est, ut nos non amplius nobis vivamus, sed ei qui pro nobis mortuus est et e » mortuis resurrexit, domino nostro Jesû Christo [1]. » Et rursum : « Eum autem, qui modico quam Angeli » minoratus est, videmus Jesum, propter passionem » mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro

[1] 2 Cor. v, 14.

» omnibus gustaret mortem [1]. » Postea idem rationem affert cur non oportuerit alium quam Deum Verbum, hominem fieri : « Decebat enim eum, *inquit*, propter » quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios » in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per » passionem consummare [2]. » Quibus quidem verbis significat, non alterius fuisse homines ab exorta corruptione revocare quam Dei Verbi, a quo ab initio creati erant. Quod autem idcirco ipsum Verbum sibi corpus accepit, ut victima pro similibus corporibus fieret, iidem quoque hoc modo declarant : « Quia ergo » pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse » similiter participavit eisdem, ut per mortem destrue- » ret eum qui habebat mortis imperium, id est, Diabo- » lum, et liberaret eos, qui timore mortis per totam » vitam obnoxii erant servituti [3]. » Siquidem proprium corpus immolando, legi adversum nos latæ finem imposuit, et vitæ principium, spe resurgendi data, nobis innovavit. Quia enim mors ex hominibus vires in homines acceperat, hinc per Deum Verbum hominem factum, mortis solutio et vitæ resurrectio facta est, uti vir Christo plenus ait : « Quoniam enim per hominem mors, et per » hominem resurrectio mortuorum. Nam sicut in Adam » omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivifica- » buntur [4]. » Et cætera quæ sequuntur. Non enim jam ut damnandi morimur : sed tanquam a mortuis excitandi communem omnium resurrectionem expectamus, quam nimirum propriis temporibus ejus auctor et largitor Deus exhibiturus est. Itaque hæc prima est causa, cur Salvator homo factus est. Præterea eum convenienter admodum ad nos advenisse, ex his quoque licet percipere.

Heb. II, 9. — [2] Ibid. 10. — [3] Ibid. 14. — [4] I Cor. XV, 11.

XI. Deus, qui rerum omnium Dominus est, cum hominum genus per proprium Verbum creavit, ejus naturæ imbecillitate perspecta, quæ scilicet tanta est ut ex seipsa nec Creatorem cognoscere nec de Deo cogitare possit, quod ille quidem non factus, hæc autem ex nihilo sit facta : ille corporis expers sit, homines vero corporei sint creati : ac denique quod valde multa rebus creatis desint ad Creatoris cognitionem assequendam; idcirco humani generis ille, utpote bonus, misertus, sui cognitione vacuos eos noluit dimittere, ut ne frustra existerent. Quid enim utilitatis rebus factis posset esse, si suum opificem ignorarent? Vel quomodo homines rationis essent participes, si Patris Rationem sive Verbum in quo facti sunt nescirent? Certe nulla in re differrent a brutis animantibus, si nihil præter terrena cognoscerent. Et vero quid Deus illos creavisset, si ab illis noluisset cognosci? Quapropter cum bonus sit, ne id fieret, propriæ imaginis Domini nostri Jesu Christi illos participes reddidit, et ad suam imaginem ac similitudinem fecit, ut hujusmodi gratiæ ope imaginem, Patris videlicet Verbum, animo concipientes, Patris cognitionem per ipsum assequi possent, et Creatorem cognoscendo, felicem ac vere beatam vitam viverent. Verum insani rursus homines hanc etiam sibi impertitam gratiam parvi pendentes, ita sese a Deo averterunt et animam inquinaverunt, ut non solum Dei notionem oblivione deleverint, sed etiam alia pro aliis sibi effinxerint. Nempe simulacra pro veritate sibi formavere, et ea quæ nihil erant Deo qui vere est prætulere, potiusque creaturæ quam Creatori servierunt. Sed quod nequissimum est, etiam ad ligna, ad lapides, et ad omnem materiam atque ad homines Dei honorem traduxerunt, hisque plura, uti supra dictum est, patravere. Siquidem

tanta illorum fuit impietas, ut etiam dæmones venerari, et deos appellare, atque illorum parere cupiditati ac libidini non dubitaverint. Namque illis, quemadmodum diximus, et belluas et homines, ut eos colerent, immolabant, seque in dies, iisdem stimulantibus, fortioribus vinculis astringebant. Hinc ergo artes magicæ apud eos edocebantur, et oracula variis in locis edita miseros homines decipiebant, cunctique sibi et nascendi et existendi causas astra et cætera corpora cœlestia esse arbitrabantur, nihilque præter ea, quæ videbant, cogitabant. In summa, omnia impietate et nequitia erant plena, solusque Deus et ejus Verbum ignorabatur, quamvis seipsum hominibus minime occultaverit, nec simplicem sui cognitionem illis impertiverit, sed variis multisque modis eam eis explicaverit.

XII. Sufficiebat equidem gratia, qua ad imaginem Dei facti sumus, ad Deum Verbum et Patrem per ipsum Verbum cognoscendum. Verum Deus cui hominum infirmitas optime erat perspecta, illorum negligentiæ providit, ut nempe si Deum per seipsos cognoscere negligerent, possent ex naturæ operibus Creatorem non ignorare. Quia vero hominum malitia in pejus sensim prolabitur, huic quoque illorum infirmitati prospexit, cum legem et Prophetas iisdem notos misit, ut si in cœlum suspicere et rerum omnium effectorem agnoscere gravarentur, doceri a proximis possent. Homines enim id quod melius et præstantius est, ex hominibus propius possunt ediscere. Licebat ergo oculis ad cœli immensitatem erectis, et creatarum rerum ordine et concentu perspecto, ejus ducem et moderatorem, Patris Verbum intelligere, quod sua in res omnes providentia Patrem omnibus indicat, atque idcirco omnia movet, ut Deum omnes per ipsum agnoscant. Sin autem id illis erat molestum, saltem sanc-

tos viros audire, ac per eos rerum omnium creatorem Deum, Christi Patrem discere poterant, ut et idolorum cultum summa impietate plenum esse. Licebat quoque, lege cognita, omnem coercere nequitiam, rectamque ac honestam vitam ducere. Neque enim propter Judæos solos lex data fuit, aut Prophetæ missi sunt : ad Judæos quidem mittebantur, et a Judæis vexabantur : sed totius orbis erant veluti sacrum magisterium cum ad Dei cognitionem docendam, tum ad animam recte instituendam. Quamvis ergo tanta Dei fuerit benignitas et humanitas; attamen homines præsentibus voluptatibus dæmonumque præstigiis ac fallaciis victi, oculos ad veritatem cognoscendam non aperuerunt, sed seipsos in plura ac majora vitia et scelera ingurgitarunt, ut jam rationis participes non viderentur, sed ex moribus rationis esse expertes censerentur.

XIII. Sic igitur hominibus ad belluarum fortem redactis, et dæmonica fraude ubique instar umbræ incumbente et veri Dei cognitionem obscurante, quid Deum agere oportebat? Remne tam nefandam silere, sinereque homines a dæmonibus decipi, nec Deum agnoscere? Sed quid profuisset hominem ad Dei imaginem ab initio factum fuisse? Vel enim ille rationis expers, ut brutæ animantes, creandus erat, vel certe factus rationis particeps belluarum vitam vivere non debuit. Quid item illi prorsus profuisset Dei notionem ab initio accepisse? Si enim nunc indignus est qui eam accipiat, certe neque illi ab initio dari oportuit. Quæ porro inde utilitas Deo creatori, quæ gloria redundaret, si homines quos creavit, eum non colerent, sed alios sui effectores esse arbitrarentur? Ita enim videretur Deus non sibi sed aliis homines creasse. Insuper, Imperator, tametsi homo, oppida a se constructa in aliorum ditionem et servitutem venire,

neque ad alios deficere sinit : sed cives litteris monet, sæpe etiam per amicos illis scribit, ipseque, si exigit necessitas, eos convenit, ut sua præsentia flectat, ea tantum de causa ne aliis serviant, vel irritum opus suum fiat. An non ergo multo magis Deus rerum, quarum creator est, miserebitur, ne a se aberrent, et rebus quæ nullæ sunt serviant, cum præsertim hujusmodi error illis exitii et interitus sit causa? sane perire non decebat res imaginis Dei semel factas participes. Quid igitur Deum agere conveniebat? Quid aliud fieri oportuit, quam illam similitudinem, qua ad Dei imaginem facti sunt, renovari, ut Deum per illam denuo possent homines cognoscere? Quî vero istud fieret, nisi ipsa Dei imago Salvator noster Jesus Christus advenisset? Namque per homines id fieri non poterat, quandoquidem ipsi quoque ad imaginem Dei facti sunt : neque etiam per Angelos, neque enim ipsi imagines sunt. Quapropter Dei Verbum per seipsum advenit, quo, ut imago Patris, hominem ad imaginem factum reficere posset. Præterea, id quoque fieri non potuisset, nisi morte et corruptione deletis; unde valde congruenter mortale corpus accepit, ut et mors in ipso deleri, et homines ad imaginem facti refici possent. Nemo igitur alius ad id negotii fuit idoneus, nisi sola imago Patris.

XIV. Nam quemadmodum siqua alicujus effigies in tabula aliqua depicta, injectis sordibus fuerit deleta, necesse est eum, cujus illa est effigies, iterum adesse, ut ejus imago in eadem materia possit restitui. Ipsa enim materia propter expressam in se imaginem non projicitur, sed deleta effigies in ea renovatur. Ita sanctissimus Patris Filius qui Patris imago est, ad nos advenit, ut hominem ad sui similitudinem factum reficeret, et tanquam perditum, concessa peccatorum

venia, recuperaret, uti ipse in Evangeliis ait : «Veni » ut quod perierat invenirem et salvum facerem[1]. » Unde etiam ad Judæos dixit : « Nisi quis renatus » fuerit [2]. » Quibus verbis non procreationem ex mulieribus significabat, ut illi quidem suspicabantur ; sed animam, quatenus ad imaginem Dei renascitur et reficitur, denotabat. Itaque idololatria et impietate universum terrarum orbem occupante, et Dei cognitione ubique latente, cujus, amabo, erat hominibus Patris cognitionem impartire? Hominis ne? Verum non humanæ potentiæ erat universum terrarum orbem peragrare, nec tantum spatii percurrere hominum natura ferebat : nec vero illi ea auctoritate fuissent, ut sibi hac de re fides haberetur, nec denique dæmonum fallaciis et præstigiis per seipsos resistere valebant. Omnium enim animis dæmonica fraude ac idolorum vanitate circumventis et conturbatis, quî fieri poterat, ut hominis animam et hominum mentem cogerent sententiam mutare, cum ab illis ne videri quidem possent? Quod vero non videt quis, quomodo de sententia deducere potest? Sed forte dixerit aliquis res creatas id præstare potuisse. Verum si potuissent, non tanta profecto mala evenissent. Existebant siquidem res creatæ : at homines nihilominus in eodem circa Deum errore volutabantur. Cujus ergo alius opus fuit, quam Dei Verbi, quod animam et mentem intuetur, omniaque in natura movet, et per illa Patrem notum facit. Ejus enim certe erat qui propria providentia et rerum universarum dispositione Patris cognitionem docet, eamdem doctrinam renovare. Quomodo igitur id fieri potuisset? Responderit forte aliquis, per eadem potuisse fieri, ita ut scilicet ex creatæ naturæ operibus

[1] Luc. XIX, 10. — [2] Joan. III, 5.

Pater iterum cognosceretur. Atqui id minime securum erat. Non, inquam, securum erat : idipsum enim prius neglexerant homines; nec jam amplius sursum, sed deorsum defixos habebant oculos : unde congruenter hominibus prodesse volens, ut homo advenit, sibique simile corpus accepit et ex rebus inferioribus, hoc est, per corporis opera, ut qui Deum ex suo imperio et providentia in res universas intelligere noluerant, saltem ex operibus per corpus editis, Dei Verbum in corpore existens, ac per ipsum, Patrem agnoscerent.

XV. Namque ut optimus magister, qui discipulorum curam habet, illos quos difficiliora præcepta adjuvare nequeunt, facilioribus erudire non gravatur; ita sane se quoque Verbum gessit, ut et Paulus docet : « Nam, » inquit, « quia in Dei sapientia non cognovit mundus per » sapientiam Deum : placuit Deo per stultitiam prædi- » cationis salvos facere credentes. » Quia enim homines Dei contemplatione repudiata, ac velut in profundo demersi, depressisque in terram oculis, in natura et rebus quæ sentiuntur Deum conquirebant, mortalesque homines nec non dæmones sibi deos effingebant ; idcirco humanissimus et communis omnium Servator, Dei Verbum, sibi corpus accepit, et tanquam homo inter homines versatus est, omniumque hominum sensus assumpsit, ut qui in rebus corporeis Deum esse putabant, ex his quæ Dominus, corporis ministerio, agebat, agnoscerent veritatem, et Patrem per eumdem ipsum intelligerent. Hinc illi qui et homines erant et humana omnia cogitabant, quocumque converterent sensus, seipsos ibi suscipi et veritatem undique edoceri cernebant. Sive enim creatam naturam admirarentur : eam ipsam Christum Dominum confiteri videbant. Sive illorum menti digni viderentur homines quos Deos existimarent : sane si Sal-

vatoris opera vellent cum aliorum factis conferre, ex his perspicuum esset solum eum inter omnes homines Filium Dei esse, cum nihil apud illos sit his simile, quæ a Deo Verbo facta fuerunt. Sin autem dæmonibus addicti erant: cum illos a Domino pelli cernerent, solum illum Dei Verbum esse et dæmones deos non esse agnoscere facile poterant. Sin porro superstitiosus mortuorum cultus illorum animos occupasset, ut et heroas, et quos Poetæ celebrant deos venerarentur : certe ubi Christum resurrexisse viderent, illos mendaces esse, solumque Dominum verum Patris Verbum et mortis Dominum esse fateri cogerentur. Idcirco igitur natus est, et homo visus est, mortuus est et resurrexit, suisque propriis factis omnia hominum, qui unquam floruerunt, gesta obscuravit, ut quacumque ex parte præoccupati fuissent homines, inde illos reduceret, et verum sui Patrem doceret, uti ipse ait : « Veni salvum facere et invenire quod » perierat [1]. »

XVI. Postea enim quam ad res corporeas delapsa est mens hominum, eo se demisit Verbum, ut corpore indutum appareret, quo nempe, ut homo, ad se traduceret homines, illorumque sensus ad se converteret; atque ut iidem homines eum tanquam hominem intuentes, ex his quæ ageret operibus crederent ipsum non tantum hominum esse, sed etiam Deum et Dei veri Verbum ac sapientiam. Idipsum sane Paulus voluit his verbis indicare : « In caritate radicati et fundati, ut possitis » comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit la» titudo, et longitudo, et sublimitas et profundum : » scire etiam supereminentem scientiæ caritatem Christi, » ut impleamini in omnem plenitudinem Dei [2]. » Cum enim Verbum ubique sese explicaverit : sursum et deor-

[1] Luc. XIX, 10. — [2] Ephes. III, 17.

sum, in profundum et in latum : sursum quidem, rerum creatione; deorsum vero, humana natura assumpta; in profundum autem cum in inferos descendit; in latum denique quatenus universum mundum suo adventu illustravit; omnia profecto Dei cognitione repleta sunt. Eam utique ob rem neque statim atque advenit, victimam pro omnibus obtulit, corpus morti tradendo, ac illud deinde excitando a mortuis; ita enim potius se nobis occultasset : verum se per illud videndum exhibuit, quatenus in eo permansit, ac ejusmodi opera egit, et signa edidit quæ illum non hominem sed Deum Verbum esse certissimo essent indicio. Duo enim ista, humana natura suscepta, Salvator benigne præstitit, nempe et mortem a nobis depulit ac nos renovavit : et ipse qui ex sui natura nec apparere nec videri poterat, per opera apparuit, palamque ostendit se Verbum Patris, mundi ducem et moderatorem esse.

XVII. Nec enim in corpore circumclusus erat Dei Filius, nec sic in corpore erat, ut alibi non esset, aut ita illud movebat, ut res universæ ejus efficientia et providentia vacuæ manerent : sed quod valde admirabile est, ut Verbum, a nulla omnino re continebatur, sed omnia potius ipse continebat. Ut enim ipse in omnibus creatis rebus existens, extra universum mundum secundum substantiam, et in omnibus rebus est sua potentia, omniaque administrat, ac suam providentiam erga omnia in omnibus expandit, singulisque et omnibus simul vitam tribuit; omnia denique continens a nullo continetur, sed in solo suo Patre totus per omnia existit. Sic etiam in humano corpore existens, eique vitam tribuens, rebus quoque universis causa vivendi erat, ac proinde in omnibus rebus aderat, et extra res omnes erat : cumque ex his quæ corporis ministerio agebat notus fieret, ex naturæ

quoque effectibus nequaquam latitabat. Itaque animæ quidem proprium munus est ea quæ extra proprium corpus sunt cogitatione contemplari, non tamen agere extra proprium corpus, vel quæ ab illo remota sunt, sua præsentia movere. Nullus siquidem homo res remotas cogitando movet et transfert : neque qui domi sedens cœlestia animo considerat, solem idcirco movet, aut cœlum volvit : sed illa quidem moveri et facta esse cernit, non tamen ea ipse potest efficere. At non simili modo Dei Verbum in homine erat. Nec enim corpore constringebatur, sed illud potius continebat, ita ut et in illo, et in omnibus, et extra res omnes esset, atque in solo Patre requiesceret. Hinc, quod quidem per quam mirum erat, ut homo ipse agebat, et ut Verbum vitam omnibus dabat, atque ut Filius una cum Patre erat. Unde neque Virgine pariente ipse patiebatur, neque corpore, in quo erat, inquinabatur, sed potius corpus sanctum efficiebat. Neque enim cum in omnibus existit, omnium sit particeps, sed potiùs omnia ejus beneficio vivunt et nutriuntur. Nam si sol quem ille fecit et nos contuemur, dum in cœlo volvitur, terrestria corpora attingendo non maculatur, nec tenebris obscuratur, sed potius cuncta ipse illuminat et purgat : multo magis sanctissimum Dei Verbum, solis effector et Dominus, cum se in corpore cognoscendum præbebat, inde non inquinabatur : sed potius ipse corruptionis expers, corpori mortali vitam et munditiam conferebat, « qui peccatum, *inquit*, non fecit, nec inventus » est dolus in ore ejus [1]. »

XVIII. Cum igitur illum manducasse, bibisse et natum esse docent qui hæc tractant Theologi, observa quod corpus quidem ut corpus nascebatur et congruentibus nutriebatur alimentis : ipse vero qui corpori conjunctus

[1] I Petr. II, 22.

erat Deus Verbum, omnium gubernator, per ea quæ in corpore agebat, non hominem, sed Deum Verbum se esse aperte indicabat. Ista nihilominus de eo dicuntur, quia corpus comedens, nascens et patiens non alterius, sed Domini erat, qui quandoquidem homo factus fuerat, hæc quoque de illo tanquam de homine dicebat dici, ut verum non autem fictum sive phantasticum corpus habere videretur. Verum quemadmodum ex his corpus eum habere constabat, sic ex operibus quæ corpore agebat, se Filium Dei esse manifeste ostendebat. Unde et ad Judæos qui credere renuebant ita ipse clamabat : « Si non facio opera » Patris mei, non credite mihi : sin autem facio, et si » mihi non credatis, operibus meis credite, ut cognosca- » tis et sciatis quia Pater in me est et ego in Patre[1]. » Ut enim, quatenus invisibilis est, ex naturæ effectibus cognoscitur : ita homo factus et in corpore delitescens, operibus ostendebat eum qui illa faciebat, non hominem, sed Dei virtutem et Verbum esse. Nam illum dæmonibus imperare eosque fugare, non humanum sane sed divinum opus est. Ecquis vero morbos, quibus humanum genus obnoxium est, ab illo sanari cernens, hominem eum non Deum putaverit? Leprosos enim mundos reddebat, claudis restituebat gressum, surdorum aures aperiebat, visum tribuebat cæcis : denique omnes morbos et ægritudines ab hominibus abigebat, ex quibus ejus divinitatem perspicere cuivis profecto erat facile. Ecquis enim illum ea quæ natura in ortu negaverat reddere et ejus, qui cæcus natus fuerat, oculos aperire videns, non cogitet ei subdi hominis procreationem, ejusque auctorem illum esse? Nam dubitari non potest quin ille originis hominum sit Dominus qui id quo homo in ortu caruit, eidem restituit. Hinc cum initio ad nos advenit, ex virgine sibi

[1] Joan. x, 37.

ipsi corpus formavit, ut omnibus non parvum suæ divinitatis argumentum exhiberet, ut scilicet inde pateret, eum qui corpus illud formaverat, aliorum quoque corporum opificem esse. Nam quis corpus sine viro ex virgine sola prodire attendens non intelligat eum, qui in illo apparet, aliorum etiam corporum effectorem et Dominum esse? Quis aquarum naturam mutatam atque in vinum conversam considerans, non credat hujusce rei auctorem, omnium quoque aquarum esse creatorem? Hinc ergo etiam, ut Dominus, in mare ascendit ibique velut in terra ambulavit, ut hoc facto sui in res omnes dominatus indicium daret. Cum similiter paucis ex rebus tantam multitudinem aluit, et ex inopia tantam ipse copiam suppeditavit, ut ex quinque panibus quinque millia hominum satiarentur, et tot reliquiæ superessent, nihil profecto aliud docere nos voluit, quam se rerum universarum providentiæ Dominum esse.

XIX. Hæc autem omnia facere, Salvatori maxime conveniens videbatur, ut quoniam homines providentiam, qua ipse universa administrat, ignoraverant, nec ejus divinitatem per res creatas intellexerant, saltem ex his quæ per corpus agebat, oculos erigerent, ac per ipsum ad Patris cognitionem pervenirent, suam in res omnes providentiam ex rebus singularibus, ut dixi, percipientes. Quis enim ejus adversus dæmones potestatem, ipsosque dæmones suum illum esse Dominum fateri videns, adhuc dubitabit, an ipse sit Dei Filius et sapientia et virtus? Neque vero ipsas res creatas silere permisit, sed, quod singulari admiratione dignum est, etiam in morte, vel potius in ipso de morte erecto trophæo (crucem intelligo) universus mundus eum illum qui in corpore comparebat et patiebatur, non purum hominem, sed Dei Filium et servatorem omnium esse palam prædicabat.

Cum enim se sol ab indigno illo spectaculo averteret, cum terra quateretur, montes disrumperentur, et omnes paverent : quid hæc aliud indicabant quam Christum, qui cruci affixus erat, vere Deum esse, universamque naturam illi esse subjectam et suo timore Dominum præsentem testari ? Sic itaque ex operibus sese Deus Verbum hominibus notum effecit. Jam vero consequens videtur ut finem ejus cursus et vitæ quam in corpore egit, qualisque fuerit ejus corporis interitus referamus et scribamus, præsertim cum id fidei nostræ sit caput, et in omnium hominum ore circumferatur, quo nimirum perspicias, ex his quoque nihilominus probari Christum, Deum et Dei filium esse.

XX. Itaque quænam corporei ejus adventus causa fuerit, quoad fieri potuit, ex parte et quantum valuimus capere, supra exposuimus. Scilicet nullius alius erat id quod corruptum fuerat incorruptum reddere, quam solius Salvatoris qui idem ab initio omnia ex nihilo fecerat : nec alius erat similitudinem imaginis ad quam homines facti sunt, restituere, nisi imaginis Patris : alius item non erat, mortale immortalitate donare, nisi Domini nostri Jesu Christi qui scilicet ipsa est vita : denique alius non erat Patris cognitione homines informare et idolorum cultum evertere, præterquam Verbum quod et omnia administrat, et solus verus unigenitus et Patris Filius. Quia vero quod ab omnibus debebatur solvi oportebat : nam omnes, ut jam dixi, mori debebant, quæ præcipua ejus adventus causa fuit ; idcirco ille postquam suam divinitatem operibus comprobavit, sacrificium pro omnibus tunc obtulit, cum pro omnibus suum templum morti tradidit, ut omnes a veteri transgressione liberos ac immunes redderet, seque morte fortiorem ostenderet, primitias resurrectionis omnium suum corpus incorruptum exhibens. Nec

vero mireris si sæpe eadem repetamus. Nam cum de benigna Dei erga nos voluntate loquimur, idcirco idem verbis multis interpretamur, ne aliquid videamur omisisse, nobisque detur crimini quasi minus quam par erat de re tanta dixerimus. Præstat siquidem eadem sæpius cum vituperationis periculo repetere, quam aliquid eorum quæ litteris mandari debent prætermittere. Itaque corpus quod et ipsum communem cum omnibus naturam habebat, (nam humanum corpus erat) tametsi novo miraculo ex sola virgine procreatum est, tamen quia mortale erat, uti alia corpora mortuum est. Quia vero Verbum illud idem sibi assumpserat, non secundum propriam naturam corruptum est, sed ob Verbum in se habitans, corruptionis immune est factum. Quocirca duo in re eadem miracula contigerunt; ut scilicet mors omnium in dominico corpore impleretur, et ut mors ac corruptio propter Verbi conjunctionem destruerentur. Namque morte opus erat, et pro omnibus mors erat obeunda, ut quod omnes debebant, solveretur. Quapropter, ut dixi, cum Verbum mori non posset, (nam immortale erat) corpus quod posset mori sibi accepit, quo illud ut proprium pro omnibus offerret; et ut idem ipse, pro omnibus patiendo, ob suum in corpus ingressum, ejus qui imperium mortis habebat, nempe Diaboli irritos conatus redderet, eosque liberaret qui mortis formidine per totam vitam obnoxii erant servituti[1].

XXI. Certe postquam communis omnium Servator pro nobis mortuus est, nos qui in Christo fideles sumus non jam ut olim ex legis comminatione mortem subimus : (siquidem finem accepit hujusmodi damnatio.) Sed corruptione desinente et evanescente in resurrectionis gratia, jam nunc pro mortalis corporis conditione

[1] Hebr. II, 14.

tantummodo tempore illo dissolvimur, quod unicuique Deus definivit, ut præstantiorem resurrectionem consequi possimus. Siquidem instar seminum, quæ terræ mandantur, nequaquam perimus cum dissolvimur, sed velut sati, morte per gratiam Christi destructa, resurgemus. Hinc ergo beatus quoque Paulus sponsor resurrectionis omnibus factus ait : « Oportet corruptibile hoc » induere incorruptionem : et mortale hoc induere im- » mortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit im- » mortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorrup- » tionem, tunc fiet sermo, qui scriptus est : absorpta est » mors in victoria, ubi est, mors, stimulus tuus; ubi » tua, inferne, victoria[1]? » Sed dixerit aliquis : Si igitur necesse erat illum pro omnibus corpus suum morti tradere, cur non ut homo illud privatim deposuit, sed cruci affixus est? Magis enim eum decebat corpus cum honore deponere, quam hujusmodi mortem cum ignominia pati. Verum hic, quæso, considera an non hæc objectio vere sit humana? Quod autem a Salvatore factum est, vere divinum est ejusque divinitate multis de causis dignum. Primo, mors, qua homines intereunt, illis ex eorum naturæ infirmitate advenit : siquidem idcirco tempore dispereunt, quod diu persistere non queant. Hinc in morbos incidunt, factique infirmi moriuntur. At Dominus non infirmus, sed Dei virtus, et Dei Verbum ipsaque vita est. Si ergo privatim et consueto more corpus in lecto deposuisset, id illi ex naturæ infirmitate accidisse, nihilque amplius aliis hominibus habuisse putaretur. Quia vero et vita et Verbum Dei erat, et mortem pro omnibus suscipi necesse erat : ea de causa quatenus vita et virtus est, in seipso corpus roborabat. Quatenus vero mors subeunda erat, non a seipso

[1] 1 Cor. xv, 53.

sed ab aliis sacrificium perficiendi cœpit occasionem. Neque enim par erat Dominum, qui aliorum morbos curabat, morbo ipsum corripi. Nec etiam infirmari debuit corpus, in quo aliorum sanabat infirmitates. Quare igitur non mortem ut morbum impedivit? Quia nempe propter mortem corpus habuit, nec eam illum a se arcere decuit, ne id resurrectioni esset impedimentum. Similiter morbum morti præire indecorum erat, ne istud illius qui in corpore erat infirmitati ascriberetur. An non ergo esurivit? Ita sane est : pro corporis proprietate esurivit : at illud propter Dominum, ad quem pertinebat, fame non interiit. Quapropter tametsi mortuus est ut pretium pro omnibus solveret, tamen corruptionem non vidit, sed integer resurrexit, quia non alius cujusquam sed ipsius vitæ corpus erat.

XXII. At, dixerit aliquis, Judæorum certe insidias vitare debebat, ut scilicet suum corpus penitus immortale servaret. Verum is qui hæc objicit, audiat id Domino indecorum fuisse. Ut enim non decebat Dei Verbum, quod ipsum vita erat, mortem suo corpori per se inferre : ita nec conveniebat ab aliis illatam fugere, sed illam potius destruendam persequi. Unde valde congruenter neque per seipsum corpus deposuit, neque rursus, insidiantes Judæos fugit. Id porro non signum erat infirmitatis Verbi, sed potius et servatorem et vitam esse indicio erat, quod et mortem ad ejusdem exitium expectari, et eam oblatam pro omnium salute conficere et explere festinarit. Præterea, non ut suæ sed ut hominum morti finem imponeret venit Salvator. Quocirca non propria morte, quam nullam habuit, utpote qui vita ipse erat, corpus deposuit, sed illatam ab hominibus suscepit, ut eam ad suum corpus accedentem penitus interimeret. Insuper, hæc etiam quæ sequuntur pro-

bant, dominicum corpus convenienti admodum ratione talem mortem subiisse. Maximæ enim curæ erat Domino de corporis resurrectione quam erat effecturus. Id quippe insigne de morte trophæum fuit, eam omnibus videndam exhibere, omnesque certiores facere a se deletam fuisse corruptionem, et immortalitatem corporibus esse restitutam, cujus veluti pignus nec non futuræ omnium resurrectionis signum, suum corpus incorruptum conservavit. Quod si corpus morbo affectum fuisset, et Verbum in omnium conspectu ab eo discessisset, indecorum profecto fuisset eum, qui aliorum morbos curaverat, proprium instrumentum morbis attritum negligere. Qui enim aliorum infirmitates depulisse crederetur, si in eo proprium templum infirmum fuisset? Vel enim aliis irrisionis ansam dedisset, tanquam qui morbum non posset repellere : vel si potuisset nec id fecisset, erga alios quoque inhumanus haberetur.

XXIII. Si porro absque morbo vel dolore, privatim, seorsumque et in angulo aliquo, vel in solitudine, aut domi sive ubivis corpus abdidisset, ac post hæc iterum subito comparens seipsum ex mortuis resurrexisse asseverasset, fabulas narrare omnibus certe visus fuisset, multoque magis nulla ipsi de resurrectione loquenti fides fuisset habita, quando nemo prorsus ejus mortis testis adfuisset. Atqui resurrectioni mors præire debet, cum morte non præeunte nulla sequatur resurrectio. Unde si occultus fuisset corporis interitus, sane quia mors latuisset, neque coram testibus obita fuisset, occulta quoque ac sine testibus fuisset ejus resurrectio. Verumenimvero quam ob causam mortem occulte voluisset obire, qui postquam resurrexit, suam resurrectionem palam prædicavit? Vel cur ille qui dæmones coram omnibus expulit, et cæco nato visum restituit, aquamque in vinum mutavit, ut

per hæc se Verbum Dei esse fidem faceret, id quod mortale erat non in omnium conspectu incorruptum exhibuisset, quo ipse vita esse crederetur? Quomodo vero ejus Discipuli de resurrectione libere loqui ausi fuissent, qui illum prius mortuum fuisse affirmare non possent? Aut quomodo illis eum prius mortuum esse, deinde resurrexisse dicentibus creditum fuisset, nisi eos ipsos, apud quos fidenter loquebantur, ejus mortis testes habuissent? Etenim si morte et resurrectione coram omnibus peractis, Pharisæi credere non solum noluerunt, sed etiam illos qui resurrectionem viderant, eam negare coëgerunt; profecto si occulte hæc acta fuissent, quot, quæso, causas non credendi excogitassent? Quomodo porro mortis interitus aut victoria de eadem reportata nota fuisset, nisi illam in omnium conspectu provocatam, mortuam et sui corporis incorruptione exinanitam ostendisset?

XXIV. Cæterum ea quæ ab aliis forte objici possent, necesse est quoque nostra defensione anteoccupare. Id ergo forte quis proposuerit : Si in omnium conspectu ac coram testibus eum mori oportuit, ut scilicet prædicatio resurrectionis fidem habere posset, saltem honorificam mortem sibi eligere debuit, ut vel crucis ignominiam effugeret. Atqui si id fecisset, suspicioni locum adversus seipsum dedisset, quasi qui non qualibet morte esset fortior, sed illa duntaxat quam elegisset : ac proinde non minor fuisset occasio fidem resurrectioni derogandi. Unde non ex seipso, sed ex insidiis corpus mori voluit, ut nimirum quam illi mortem Salvatori inferrent, eam ipse destrueret. Ac veluti generosus pugil prudentia et fortitudine æque insignis, non ipse sibi adversarios eligit, ne cui timiditatis erga aliquos suspicionem moveat : sed id spectatorum, maximeque si illos adversarios pa-

tiatur, arbitrio permittit, ut prostrato ac devicto quemcumque illi objecerint, omnibus fortior habeatur; ita quoque omnium vita, Dominus et Salvator noster Christus non per se mortem corporis delegit, ne aliam reformidare videretur, sed ab aliis et præcipue ab hostibus injectam, quam asperam illi et ignominiosam fugiendamque arbitrabantur, ipse in cruce subire non renuït, ut morte dissoluta, ipse quidem vita esse crederetur, et mortis imperium funditus everteretur. Mirum ergo quiddam et inexpectatum accidit, ut quam illi ignominiosam mortem inferre putabant, ea adversus ipsam mortem trophæum esset. Hinc neque Joannis mortem capitis amputatione passus est, neque sicuti Esaias sectus est, ut et in morte corpus sine divisione integrum servaret, et nulla causa his suppeteret qui Ecclesiam vellent discindere.

XXV. Et hæc quidem ad externos qui sibi ipsis argumenta solent accumulare : si quis vero ex nostris non contendendi sed discendi studio quærat, cur non aliam quam crucis mortem toleraverit; audiat etiam iste, idcirco hoc mortis genus Dominum pertulisse, quia nulla alia nobis conducebat. Nam si ideo venit ut maledictionem, in quam incideramus, portaret : quomodo aliter factus fuisset maledictio, nisi maledictionis mortem suscepisset? Ea autem crux est : nam scriptum est : « Maledictus qui pendet in ligno[1]. » Deinde, si mors Domini pretium est omnium, ejusque morte medius paries maceriæ solvitur, ac fit vocatio gentium : quomodo nos convocasset, nisi fuisset crucifixus? siquidem in sola cruce extensis manibus mori quis potest[2]. Quocirca id mortis genus Dominum pati et manus extendere decuit, ut altera veterem populum, altera gentes attraheret, ac

[1] Galat. III, 3. — [2] Ephes. II, 14.

utrosque in seipso conjungeret. Id quippe et ipse dixit significans qua morte omnes esset redempturus : « Cum » exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum[1]. » Præterea, si Diabolus nostri generis hostis, e cœlo delapsus, circa hunc infimum aërem vagatur, ubi aliis dæmonibus utpote in contumacia sui similibus imperans, eorum opera homines præstigiis seducit, et his qui sursum tendunt obstare nititur; qua de re Apostolus : « Secundum » principem potestatis aëris, spiritus qui nunc operatur » in filiis contumaciæ[2] : » si insuper venit Dominus ut Diabolum prosternat, aërem purget, ac nobis viam in cœlum « per velamen, id est, carnem suam[3], » ut ait Apostolus, aperiat : denique si id morte faciendum fuit, quanam, amabo, alia morte hæc potuissent peragi nisi ea quam in aëre in cruce pertulit Dominus? Solus enim ille in aëre moritur qui in cruce vitam ponit. Quapropter hujusmodi mortem convenienter subiit Dominus. Hoc enim modo sursum elatus, aërem a diabolicis omnibusque dæmonum insidiis purgavit, uti his verbis testatus est : « Videbam Satanam sicut fulgur cadentem[4]. » Iter autem ad cœlum nobis instauravit dicens : « Attol» lite portas, Principes, vestras, et elevamini, portæ » æternales[5]. » Nec enim Verbum opus habuit ut januæ reserarentur, cum sit Dominus omnium; nec quicquam ex rebus creatis Creatori clausum erat : sed nos ipsi, quos proprio suo corpore sursum efferebat, opus his habebamus. Nam quemadmodum corpus pro omnibus morti tradidit : sic etiam per idem illud, iter in cœlum aperuit.

XXVI. Recte ergo et convenienter admodum mortem pro nobis in cruce toleravit : cujus quidem rei

[1] Joan. XII, 32. — [2] Ephes. II, 2. — [3] Hebr. X, 20. — [4] Luc. X, 18. — [5] Psal. XXIII, 7.

causa omni ex parte rectæ rationi valde est consentanea, cui nempe sit evidens ac perspicuum salutem omnium non potuisse aliter quam per crucem restitui. Namque ne sic quidem ille vel in cruce ignotus esse passus est, sed immo creatam naturam Creatoris præsentiam mirum in modum voluit testificari. Templum quoque suum, nempe corpus, non diu exanime jacere sivit, sed cum illud mortis congressu mortuum ostendisset, tertia die statim a mortuis excitavit, corporis incorruptionem et indolentiam, veluti trophæa et palmas, morte victa reportans. Poterat quidem statim post mortem corpus exsuscitare et vivum iterum ostendere. Verum id non sine magna providentia facere noluit Salvator. Siquidem inde potuisset aliquis suspicari illud nequaquam mortuum esse, vel non omnino a morte tactum fuisse, si illico resurrexisset. Fortassis etiam si eodem temporis spatio mors et resurrectio evenissent, incorruptionis decus incertum et ignotum fuisset. Quocirca, ut corpus mortuum fuisse constaret, media una die passum est Verbum, et corpus tertia die omnibus incorruptum ostendit. Itaque ut corpus vere mortuum fuisse manifestum esset, illud tertia die exsuscitavit. Ne autem id incredibile videretur, aliudque eum habere corpus putarent homines, si nimirum nonnisi post multum temporis, cum jam penitus fuisset corruptum, illud vitæ reddidisset : (nec enim defuissent qui propter longiorem moram fidem non adhiberent, et quæ acta essent obliviscerentur,) idcirco non amplius quam tres dies expectavit, neque illos qui se de resurrectione dicentem audierant in longius distulit : sed cum ejus verbis illorum aures adhuc personarent : cum eum adhuc attentis expectarent oculis, et animo essent suspensi ; cum adhuc in terra

viverent et iisdem in locis versarentur qui illum occiderant et mortis dominici corporis testes erant : ipse Dei Filius corpus, quod trium dierum spatio mortuum fuerat, immortale et incorruptum exhibuit, palamque factum est non imbecillitate naturæ Verbi inhabitantis mortuum esse corpus, sed ut mors virtute Salvatoris in ipso destrueretur.

XXVII. Mortem enim dissolutam esse et cruce devictam, nec eam amplius vim ullam habere, sed vere mortuam esse, non tenue argumentum sed certissimum indicium est, quod ab omnibus Christi Discipulis illa contemnatur, omnesque eidem insultent, nec jam ab illis timeatur, sed signo crucis et fide Christi tanquam mortua conculcetur. Olim siquidem ante divinum Salvatoris adventum, ipsis etiam sanctis mors erat terribilis, cunctique eos qui moriebantur tanquam pereuntes deflebant. Jam autem postquam Salvator corpus suum a mortuis excitavit, mors non amplius terribilis est, sed omnes qui Christo credunt, eam tanquam quæ nihil sit calcant, potiusque mori eligunt quam fidem Christi negare. Nimirum certo sciunt se moriendo non perire, sed vivere et incorruptos per resurrectionem fieri. Ille autem qui nobis antea morte improbe insultabat Diabolus, solutis mortis doloribus, solus vere mortuus mansit; cujus quidem rei signum est, quod homines antequam Christo credant mortem ut terribilem intueantur et refugiant[1] : postea vero quam ad illius fidem et doctrinam transierint, adeo fortiter mortem spernunt, ut et mira alacritate ad eam properent et testes fiant resurrectionis quam Salvator contra illam produxit. Hinc ipsi etiam infantes mori festinant, seseque contra mortem non viri tantum sed et mulieres

[1] Act. II, 24.

exercent. Ita scilicet infirma facta est, ut et mulieres quas prius deceperat, nunc illi velut mortuæ et dissolutæ illudant. Quemadmodum enim si tyrannus aliquis a vero rege superatus, manibus ac pedibus vinciatur, nemo jam illac transierit, quin eum irrideat, verberet ac distrahat, ejus furorem et sævitiam ob victoriam a rege de illo reportatam non amplius extimescens : ita devicta morte et a Salvatore in cruce velut in cippo pedibus manibusque ligatis exposita, omnes qui in Christo transeunt, eam intrepide calcant, et Christo dantes testimonium, mortem derident et acriter objurgant, ea quæ supra scripta sunt dicentes : « Ubi » est, mors, victoria tua? Ubi tuus, inferne, stimu- » lus[1]? »

XXVIII. Num igitur tenue et exile istud est mortis imbecillitatis indicium? Num leve est victoriæ de ea a Salvatore reportatæ argumentum, quod Christiani pueri et puellæ præsentem vitam despiciant, et mortem meditentur? Homo quidem ex natura mortem corporisque dissolutionem reformidat : unde id summopere admirandum est, quod qui crucis fidem induit, ea quæ sunt secundum naturam respuat, nec mortem propter Christum pertimescat. Nimirum quemadmodum si quis, cum ignis vim naturalem comburendi habeat, aliquid esse diceret quod flammam ejus non metueret, sed potius ejus argueret infirmitatem, quale scilicet de Indorum amianto refertur : cui ista asseveranti si quis credere nolens, rem ipsam per se vellet experiri, is amiantum induens, eumque ignis objiciens, ita profecto ipsius ignis contra amiantum imbecillitatem exploratam per se ipse haberet : vel quemadmodum si quis vinctum tyrannum videndi desiderio teneretur,

[1] I Cor. xv, 55; Osee xiii, 14.

necesse est se in regionem et imperium victoris conferat, illicque eum qui aliis formidandus erat, factum imbecillum intuetur. Ita si quis post res tantas, post tot in Christo effectos martyres, post quotidie irrisam mortem ab insignioribus Christi athletis; si quis, inquam, post hæc omnia non credat, adhucque dubitet utrum mors destructa sit et finem habuerit : recte quidem aget si rem tantam admiretur. Verumtamen ne difficilis fiat ad credendum, nec impudens sit in rebus adeo evidentibus; sed ut ille qui amiantum accepit, cum ab igne non comburi cognoscit, ut item ille qui vinctum tyrannum videre cupit, in victoris imperium transit : ita si quis de morte victa dubitet, Christi fidem accipiat, et ad ejus scholam transeat, tuncque mortis imbecillitatem, ac de ea reportatam victoriam videbit. Siquidem multi qui prius credere renuerant ac nos irriserant, postquam crediderunt, adeo fortiter mortem contempsere, ut etiam ipsi martyres Christi fierent.

XXIX. Porro si signo crucis et Christi fide mors conculcatur; judice veritate, concludendum est neminem alium præter ipsum Christum esse, qui palmas et triumphos de morte retulerit eamque debilitaverit : si item mors quæ antea multum valebat, et hanc ob causam terribilis erat, jam post Salvatoris adventum et ejus corporis mortem ac resurrectionem contemnitur; sane inde manifestum fuerit mortem ab ipso Christo qui in crucem ascendit, deletam et devictam esse. Namque non secus ac post noctem oriente sole totumque terrarum orbem suis radiis illuminante, nemini dubium est, quin sol qui suam lucem ubique diffundit, ipse etiam sit qui tenebras repulerit et cuncta illustrarit : ita cum mors contemni et calcari cœperit

ex quo Salvator corpore indutus ad nos salutariter advenit ac in cruce mortuus est; inde sane evidens est ipsum Salvatorem, qui in corpore apparuit, mortem destruxisse quotidieque in suis Discipulis trophæa de illa excitare. Si quis enim viderit homines natura imbecilles ad mortem fidenter convolare, nec ejus corruptionem formidare, aut descensum ad inferos refugere, sed alacri animo illam provocare; nec tormenta timere, sed potius Christi amore mortem præsenti vitæ præferre : si quis item spectator fuerit virorum, mulierum tenerorumque puerorum qui sua in Christum pietate impulsi, ad mortem concurrunt et properant; quis ita stolidus, vel incredulus aut mente obcæcatus fuerit, ut non intelligat et cogitet Christum, cui testes esse merentur homines, singulis victoriam adversus mortem tribuere et concedere, illamque in omnibus qui ejus fidem habent, et crucis signum gerunt, infirmare? Enimvero qui serpentem proteri cernit, maxime si ejus feritatem antea non ignoraverit; nihil jam dubitat quin ille mortuus penitusque extinctus sit, nisi forte is mente captus fuerit, nec sanos corporis habuerit sensus. Quis enim leonem pueris ludibrio esse videns ignoret vel illum mortuum esse, vel saltem vim suam omnem amisisse? Itaque quemadmodum hæc vera esse ipsis etiam oculis patet : sic quandoquidem mors a Christi fidelibus irridetur et contemnitur, nemo jam credere refugiat, nemo jam dubitet quin mors a Christo destructa ejusque corruptio dissoluta et deleta fuerit.

XXX. Itaque mortem a Christo esse extinctam et crucem dominicam trophæi instar adversus illam fuisse collocatam, non levi argumento sunt ea quæ diximus. Quod autem immortalis corporis resurrectio a communi omnium Servatore Christo, qui vera vita est,

effecta fuerit, res ipsæ multo evidentius quam verba probant his scilicet qui sanum habent mentis oculum. Si enim, ut ostendimus, mors destructa est, eamque omnes propter Christum conculcant : multo magis ipse illam proprio corpore primus conculcavit et destruxit. Morte porro ab illo interempta, quid restabat nisi ut corpus resurgeret, et trophæum adversus mortem fieret? Quomodo enim mors destructa esse videretur, nisi dominicum corpus resurrexisset? Si cui autem hæc ad ejus resurrectionem probandam satis non fuerint, saltem ex his quæ oculis obvia sunt, fidem dictis habeat. Nam si mortuus nihil prorsus agere potest, sed ejus memoria usque ad sepulcrum duntaxat viget, ac deinceps desinit : si vero soli viventes agunt, solique apud homines aliquid possunt efficere; videat certe qui velit, et ex his quæ viderit veritatem seipso judice fateatur. Cum enim tot et tanta Salvator in hominibus efficiat; cum tot undique Græcis et Barbaris occulte quotidie persuadeat ut suam fidem amplectantur, et suæ doctrinæ omnes obediant; num adhuc dubitabit aliquis utrum a Salvatore facta sit resurrectio et vivat Christus, immo vero ipse sit vita? An ergo mortui est mentes hominum ita compungere, ut patriis legibus repudiatis, Christi doctrinam sequantur? Aut si nihil agit (nam id mortui proprium est) quomodo ipse agentes et viventes ab agendo coercet, ita ut adulter jam non adulteret, homicida non interficiat, injustus neminem fraudet, et ex impio pius quis evadat? Qui fieri potest, si non resurrexit, sed mortuus est, ut dæmones quos deos false appellant et venerantur infideles, ipse expellat, persequatur et profliget? Ubi enim Christus Christique fides nominatur, inde omnis idololatria exturbatur, omnes statim dæmonum fraudes

ac fallaciæ patefiunt, nullusque dæmon vel ipsum solum nomen ferre potest, sed eo vel audito mox aufugit et abit. Hoc profecto mortui non opus est, sed viventis maximeque Dei. Præterea ridiculum fuerit viventes putare dæmones quos ille pellit, et idola quæ destruit, cum vero mortuum dicere qui illos pellit, et sua virtute efficit ut ne appareant quidem, quem etiam ipse omnes fatentur esse Filium Dei.

XXXI. Grave autem in eos qui de resurrectione dubitant, istud fuerit argumentum, si nempe Christum, quem mortuum ipsi putant, universi dæmones ac dii quos colunt, non persequantur, sed potius ipse Christus omnes illos mortuos esse convincat. Si enim verum sit mortuum nihil agere, tot autem et tanta quotidie agat Christus, qui nempe homines ad pietatem attrahit, qui illis ut virtutem sectentur persuadet, qui eos immortalitatem docet, et rerum cœlestium desiderio inflammat, qui sui Patris cognitionem iisdem impertit, vimque contra mortem infundit, qui denique singulis seipsum patefacit et impiam idolorum evertit superstitionem: cum contra nihil simile efficere possint infidelium dii et dæmones, sed potius Christi præsentiam ortui fiant, eorumque præstigiæ irritæ reddantur: siquidem signo crucis omnis ars magica deficit, incantamenta omnia evanescunt, idola deseruntur et relinquuntur, sedaturque insana et turpis voluptas, ac quilibet jam e terris in cœlum suspicit; quis, quæso, mortuus dicendus est? Christus ne qui res tantas efficit? Atqui non proprium est mortui agere. An non potius is qui nihil prorsus agit, sed velut inanimus jacet, quod jam dæmonibus et idolis utpote mortuis convenit. At Filius Dei vivus et efficax quotidie agit et omnium salutem efficit: contra vero mortem magis in dies infirmari idolaque et dæ-

mones magis ac magis mortuos fieri ita clarum est, ut nemo jam amplius de Christi corporis resurrectione dubitare possit. Si quis autem adhuc fuerit qui Domini corpus resurrexisse credere renuat, is sane Dei Verbi et Sapientiæ vim ignorare videtur. Si enim vere corpus accepit, illudque convenienti ratione sibi proprium reddidit, ut nostra oratione exposuimus : quid, quæso, de illo Dominum facere oportebat, vel quis corporis finis esse debuit, postquam semel ad illud accessit Verbum? Nec enim poterat non mori, cum mortale esset et pro omnibus morti offerretur, quæ quidem causa fuit cur sibi illud Salvator aptaverit : mortuum quoque manere non potuit, quia vitæ templum factum fuerat. Quapropter mortuum quidem est, ut mortale : revixit vero, quia vitam in se continebat, cujus sane resurrectionis indicia ipsa sunt opera.

XXXII. Quod si ideo resurrexisse non creditur, quia non videtur ; quid aliud superest quam ut ea quæ naturæ propria sunt negent hujusmodi homines? Siquidem Dei proprium est, non quidem videri, sed ex operibus cognosci, uti supra diximus. Itaque si desunt opera, recte et non apparenti credere recusant. Sin autem ipsa clamant opera et rem manifeste probant ; cur ultro tam claram resurrectionis vitam negant? Etsi enim mente sint obcæcati, externis tamen sensibus invictam Christi potentiam et divinitatem licet illis aspicere. Ut enim cæcus tametsi solem non videt, attamen calore quem producit percepto, solem super terram esse intelligit : ita qui contradicunt, quamvis nondum credant quippe qui adhuc circa veritatem cæci sint ; aliorum saltem qui credunt fortitudine cognita, Christi divinitatem et factam ab illo resurrectionem negare non debent. Nam si Christus mortuus jaceret, certe dæmones non

fugaret, nec idola expoliaret; nec enim mortuo obtemperarent dæmones. Sed si ejus nomine prolato palam fugantur : mortuum illum non permanere certissimum hoc indicium fuerit, præsertim cum dæmones qui ea quæ ab homine non videntur, ipsi vident, cognoscere facile possent, an vere Christus mortuus jaceret, nec proinde illi morem gererent. Nunc autem illum ipsum cui impii non credunt, vident dæmones Deum esse, eamque ob causam fugiunt ac coram eo procidunt, eadem quæ olim, cum in corpore esset, dicentes : « Novi-» mus te quis sis, tu es Sanctus Dei [1]. » Et, « Sine, quid » tibi et nobis, Fili Dei? Obsecro te, ne me torqueas [2]. » Fatentibus itaque dæmonibus, factisque quotidie testantibus, nullus jam veritati impudenter resistat, sed omnes pro certo habeant Salvatorem corpus suum exsuscitasse, et verum esse Filium Dei, ex quo videlicet tanquam ex Patre proprium Verbum, sapientia et virtus existit, qui postea salutis omnium causa corpore assumpto, Patris cognitione mundum universum illustravit, mortem destruxit, atque omnibus, resurrectionis promissione, ut incorrupti essent donavit, cujus primitias proprium corpus e mortuis excitavit, quod et trophæum de morte et ejus corruptione, signo crucis, exhibuit.

XXXIII. Cum porro res ita se habeant manifestumque sit corpus Domini resurrexisse et mortem a Salvatore fuisse devictam, age, Judæorum quoque infidelitatem et Gentium cachinnos retundamus. Hic enim pariter Judæi non credunt et Gentiles rident, qui et crucis ac Dei Verbi hominis facti dedecus, ut ipsis quidem videtur, vehementius insectantur. Verum utrisque mea oratione occurrere nihil gravabor, maxime cum adversus illos evi-

[1] Luc. IV, 34. — [2] Marc. V, 7.

dentia suppetunt argumenta. Siquidem Judæi non credentes habent unde convincantur, Scripturas nimirum sacras, quas et ipsi legunt [1]. Namque libri Deo afflante scripti hæc passim variis in locis docent, uti ipsis verbis liquet. Prophetæ quidem jam olim Virginis et prolis ex ea nasciture miraculum his verbis prædixere : « Ecce » virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt » nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, no» biscum Deus [2]. » Similiter Moyses vir vere magnus, quem et ipsi veracem credunt, quod dictum erat de humana natura a Salvatore assumenda, tanquam rem magni momenti expendit, ejusque cognitam veritatem ita litteris consignavit : « Orietur stella ex Jacob et homo » ex Israël et percutiet duces Moab [3]. » Et rursus : « Quam pulchræ tuæ domus, Jacob, tabernacula tua, » Israël! Ut valles umbrosæ et horti juxta fluvios, et ut » tabernacula, quæ fixit Dominus, quasi cedri secus » aquas. Egredietur homo ex semine ejus et dominabi» tur in multis gentibus [4]. » Et iterum Esaïas : « Ante» quam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet » fortitudinem Damasci et spolia Samariæ coram rege » Assyriorum [5]. » Quod ergo homo futurus sit, his prænunciatur : quod autem is qui venit Dominus sit omnium, sequentia præmonstrant verba : « Ecce Dominus » sedet in nube levi, et veniet in Ægyptum, et concu» tientur simulacra Ægypti [6]. » Nam et inde illum Pater revocat dicens : « Ex Ægypto vocavi filium meum [7]. »

XXXIV. Neque etiam mors ejus fuit silentio prætermissa, sed valde aperte in divinis Scripturis indicata est. Namque et causam mortis, quod scilicet non propter seipsum sed pro omnium immortalitate et salute eam

[1] Matth. I, 31. — [2] Esa. VII, 14. — [3] Num. XXIV, 17. — [4] Ibid. 5. — [5] Isa. VIII, 4. — [5] Ibid. XIX, 1. — [6] Osee. XI, 1.

sustinuerit, et Judæorum insidias, nec non injurias quibus eum affecere, narrare non reformidarunt, ut videlicet nemo his non auditis erraret; sic ergo aiunt : « Homo qui in vulnere est, et scit ferre infirmitatem, » quia aversus est vultus ejus, despectus est, nec reputatus est : ipse fert peccata nostra, et pro nobis dolore afficitur, et nos putavimus eum esse in labore et » in vulnere, et in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, et languidus factus est propter » iniquitates nostras : disciplina pacis nostræ super » eum. Cicatrice ejus nos sanati sumus [1]. » Admirare Verbi erga homines amorem, qui ignominia, nostri gratia, affectus est, ut nobis gloriam compararet. « Omnes enim, *inquit*, quasi oves erravimus, homo » in via sua erravit : et Dominus tradidit ipsum » peccatis nostris, et ipse quia affligitur non aperit os » suum [2]. » Tanquam ovis ad occisionem ductus est, » et sicut agnus coram tondente se sine voce : sic non » aperit os suum ; in ejus humilitate judicium ejus » sublatum est [3]. » Deinde, ne quis eum vulgarem hominem ex his quæ patitur, suspicetur, hominum opiniones præoccupat, ejusque potentiam ac naturæ differentiam his verbis Scriptura explicat : « Generationem » ejus quis enarrabit? quia tollitur e terra vita ejus, ab » iniquitatibus populi ductus est in mortem : et dabo » malos pro sepultura ejus et divites pro morte ipsius, » quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus » in ore ejus : et Dominus vult mundare eum a plaga [4]. »

XXXV. Sed forte auditis de ejus morte vaticinationibus, cupis quoque discere quænam crucem præsignificaverint? neque enim id omissum est, sed clarissime a viris sanctis est expressum. Nam primus id Moyses magna voce prænunciavit dicens : « Videbitis vitam ves-

[1] Isa. LIII, 8. — [2] Ibid. 6. — [3] Act. VIII, 32. — [4] Isa. LIII, 8.

» tram pendentem ante oculos vestros, nec credideri-
» tis[1]. » Alii quoque qui Moysem secuti sunt Prophetæ idem ita testificantur : « Ego vero quasi agnus innocens » qui immolandus ducitur, non cognovi. Super me co- » gitaverunt malam cogitationem, dicentes : Venite et » injiciamus lignum in panem ejus, et eradamus eum » de terra viventium[2]. » Et rursus : « Foderunt manus » meas et pedes meos : dinumeraverunt omnia ossa » mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem » meam miserunt sortem[3]. » Mors porro in aëre et in ligno tolerata, non alia certe fuerit quam ipsa crux, nullaque in morte pedes et manus perforantur, nisi in sola cruce. Quia vero Salvatoris adventu omnes ubique gentes Deum cognoscere cœperint, neque etiam id sine signo reliquerunt, sed luculenta hac de re mentio fit in sacris Litteris. « Erit enim, *inquit*, radix Jesse, et qui » exurgit regere gentes : in eum gentes sperabunt [4]. » Et hæc quidem pauca ad eorum quæ facta sunt confirmationem sint dicta. Omnis autem Scriptura plena est testimoniis quibus Judæorum infidelitas confutatur. Quis enim unquam justorum sanctorumque Prophetarum et Patriarcharum, qui in divinis Litteris commendantur, ex sola virgine ortus est? vel quæ mulier sine viro hominem generare potuit? An non Abel ex Adam natus est, Enoch ex Jared, Noë ex Lamech, Abraham ex Tharra, Jacob ex Isaac? An non Judas ex Jacob, Moyses et Aaron ex Amram, Samuel ex Elcana? An non David ex Jesse, Salomon ex David, Ezechias ex Achaz, Josias ex Amos, Esaias ex Amos, Jeremias ex Helcia, Ezechiel ex Busi genitus est? An non singuli sui ortus auctorem Patrem habuere? Quis ergo ex sola virgine natus est?

[1] Deut. xxviii, 66. — [2] Jerem. xi, 19. — [3] Psal. xxi, 17. — [4] Isa. xi, 10. — [5] Rom. xv, 12

Namque hujus rei signum magnæ curæ fuit Prophetæ. Cujus item partui sidus in cœlis præcucurrit, et natum mundo indicavit? Nam Moysis ortum parentes celaverunt. David autem ne vicinis quidem notus erat, quippe quem nec magnus Samuel cognosceret, sed sciscitabatur an alius esset filius Jesse? Abraham vero grandis tantum factus proximis agnitus est. At Christi nascentis non homo testis fuit, sed stella quæ in cœlo unde et ipse descenderat apparuit.

XXXVI. Quis unquam regum, antequam patrem vel matrem appellare possent, regnavit et palmas de hostibus retulit? An non David triginta annos natus, et Salomon adolescens factus regnaverunt[1]? An non Joas septimo ætatis anno, et posterior item Josias circa septimum annum imperium susceperunt? Atqui qui ista erant ætate, patrem utique vel matrem vocare valebant. Quis itaque ille qui fere antequam nasceretur regnavit et hostes expoliavit? Quis talis rex extitit in Israël et in Juda in quo omnes gentes spem suam collocarint et pacem habuerint? Inquirant et dicant Judæi. An non potius ipsis undique gentes adversabantur? Nam quamdiu stetit Jerusalem, fuit illis cum ea bellum implacabile, cunctique adversus Israëlitas pugnabant, quippe quos Assyrii premerent, Ægyptii persequerentur, Babylonii incursionibus vexarent: et quod mirum est, vicinos Syros hostes quoque habuere. An non enim David bellum adversus Moabitas gessit, et Syros profligavit? An non Josias sibi a proximis cavebat, et Ezechias arrogantiam Sennacherib formidabat? An non contra Moysem Amalec duxit exercitum, eique Amorræi resistebant? An non cives Jericho cum Jesu filio Nave dimicabant? Denique nulla erant inter gentes et Israël amicitiæ fœdera. Quis itaque

[1] 4 Reg. 11 et 22.

ille sit in quo gentes spem ponant, disquirere operæ pretium fuerit. Nam esse aliquem necesse est, quandoquidem fieri non potest ut Propheta mentitus sit. Quis item sanctorum Prophetarum et veterum Patriarcharum in cruce pro omnium salute obiit? Vel quis pro omnium sanitate vulneratus et occisus est? Quis justorum aut regum in Ægyptum descendit, ejusque adventu Ægyptiorum idola corruerunt? Abraham quidem illuc descendit, at nihilominus idololatria ibidem viguit. Illic et Moyses natus est : sed eadem quæ antea permansit errantium superstitio.

XXXVII. Quis inter eos quos Scriptura commemorat, manibus et pedibus perfossus vel in ligno suspensus atque in cruce pro omnium salute mortuus est? Namque Abraham in cubili obiit : similiter Isaac et Jacob pedibus in lecto extentis mortui sunt. Moyses et Aaron in monte, David domi nullas populorum insidias passus interiit; licet enim a Saüle ad necem conquisitus fuerit, tamen sine damno evasit. Sectus est quidem Esaïas, at in ligno non fuit suspensus. Jeremias contumeliis affectus est, sed non condemnatus periit. Ezechiel passus est, at non pro populo, sed quia adversa populo eventura prædicebat. Præterea hi qui ista patiebantur, homines erant, quales sunt omnes naturæ similitudine. Quem vero Scripturæ pro omnibus passurum prænuntiant, non simpliciter homo, sed omnium vita dicitur, etiamsi secundum naturam hominibus similis fuerit. « Videbitis enim, » inquit, « vitam vestram pendentem ante oculos vestros[1]. » Et, « Generationem ejus quis enarrabit[2]? » Siquidem omnium Sanctorum generationem si quis didicerit eam ab origine repetere, et unde quisque ortus sit enarrare facile poterit. At ejus qui vita est generationem narrari non

[1] Deut. XXVIII, 66. — [2] Esa. LIII, 8.

posse divina declarant oracula. Quis igitur ille est, de quo hæc loquuntur divinæ Scripturæ? Quis tantus ille est, ut et Prophetæ de illo tanta prænuntiaverint? Certe nullus alius in Scripturis reperitur præter communem omnium servatorem Dei Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum. Hic enim ille est qui ex virgine prodiit, et homo in terris visus est, et cujus corporea generatio enarrari nequit: siquidem nemo est, qui ejus patrem secundum carnem indicare possit, cum ejus corpus non ex viro sed ex sola sit virgine. Quemadmodum ergo Davidis et Moysis omniumque Patriarcharum patres numerari possunt; ita nemo est qui corpoream Salvatoris ex viro generationem narrare queat. Hic ille est qui sui corporis ortum stella commonstrari voluit. Decebat enim Verbum e cœlo descendens, e cœlo quoque indicari: decebat naturæ regem prodeuntem, palam ab universa natura agnosci. In Judæa nascebatur, et Persæ eum adoraturi veniebant. Hic ille est qui priusquam in corpore appareret, victoriam de adversantibus dæmonibus reportavit ac de idololatria triumphavit. Hinc ergo omnes undique gentes patrium morem et idolorum impietatem detestati, suam jam spem in Christo collocant, seque ei adsciscunt, uti vel oculis licet aspicere. Neque enim unquam alias Ægyptiorum impietas dissoluta est, nisi cum Dominus omnium velut in nube vectus, corpore illuc ivit, idolorumque errorem evertit, et omnes ad seipsum, et per seipsum ad Patrem convertit. Hic ille est, qui sole, natura, atque his ipsis, qui eum interfecere, testibus, crucifixus est: cujus morte salus omnibus exorta est, et omnis natura liberata est. Hic ille est omnium vita, qui et tanquam ovis pro omnium salute, suum corpus pro aliis morti tradidit, licet nolint credere Judæi.

XXXVIII. Enim vero si hæc ad faciendam fidem satis

esse non arbitrantur, saltem ex aliis, quæ ipsi habent oraculis id sibi persuaderi velint. De quo enim dicunt Prophetæ : « Palam apparui his qui me non quærebant : » inventus sum a non interrogantibus me. Dixi, Ecce sum, » genti quæ non invocavit nomen meum : expandi ma- » nus meas ad populum non obedientem et contradicen- » tem[1]. » Quis, quæso, ille est qui palam apparuit ? dixerit quis ad Judæos. Nam si Prophetam volunt esse, dicant quandonam abscondebatur ut postea appareret ? Qualis vero ille est Propheta qui ex occulto manifestus factus est, et manus in cruce extendit ? Nullus certe justorum, sed solum fuit Dei Verbum quod cum ex sua natura expers esset corporis, propter nos corpore apparuit, et pro omnibus pati voluit. Verum si neque id illis satis fuerit, ex aliis saltem convincantur qui tam evidens argumentum ob oculos habent; ubi nempe dicit Scriptura : « Roboramini manus remissæ et genua dissoluta : conso- » lamini, qui pusillo animo estis : roboramini, non ti- » mete. Ecce Deus noster judicium retribuit : ipse veniet » et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et au- » res surdorum audient. Tunc saliet, sicut cervus, clau- » dus, et expedita erit lingua balborum[2]. » Quid ergo illi de hujusmodi testimonio possunt dicere, aut quomodo vel oculos contra erigere ausint ? Siquidem Prophetia Dei adventum prænunciat, cujus adventus tempus signa declarant. Nempe divino illo adventu cæcos videre, claudos ambulare, surdos audire, et balborum linguam expediri docent. Quando igitur hujusmodi signa in Israël visa sunt ? vel ubi tale quid in Judæa factum sit, nobis dicant. Leprosus quidem Naaman mundus factus est, sed surdus non audivit nec claudus ambulavit. Mortuum excitavit Helias et Elisæus, sed non vidit cæcus natus. Magnum qui-

[1] Esa. LXV, 1. — [2] Esa. XXXV, 3.

dem revera est, mortuum excitare : sed non tale fuit miraculum, quale Salvator edidit. Nam si de leproso et viduæ defuncto filio non tacuit Scriptura, si utique accidisset ut et claudus ambularet et cæcus videret, hæc quoque commemorare non omisisset. Quia vero de his silent sacri codices, non prius facta fuisse manifestum inde est. Quando itaque hæc evenerunt, nisi cum ipsum Dei Verbum in corpore apparuit? Quando porro apparuit, nisi cum claudi ambulavere, balbi clare locuti sunt, surdi audierunt, cæci nati viderunt? Ideo enim his tunc conspectis Judæi ut qui ea nunquam alias facta audivissent, aiebant : « A sæculo non est auditum, quia quis aperuit » oculos cæci nati. Nisi esset hic a Deo, non posset facere » quidquam[1]. »

XXXIX. Verum forte ipsi rebus tam apertis repugnare non valentes, ista quidem scripta esse non ibunt inficias, sed ea se expectare, nondumque advenisse Deum Verbum respondebunt. Id ipsum enim perperam illi dictitant, nec eos pudet rebus adeo manifestis impudenter adversari. Verum hic etiam potissimum confutabuntur non a nobis quidem sed a sapientissimo Daniele, qui et præsens tempus et divinum Salvatoris adventum his verbis præsignificavit : « Septuaginta hebdomades contractæ sunt super » populum tuum et super urbem sanctam, ut consum- » metur peccatum, et obsignentur peccata, et deleantur » iniquitates, et remittantur injustitiæ, et adducatur jus- » titia sempiterna, et obsignetur visio et Propheta, et » ungatur Sanctus Sanctorum, et cognosces et intelliges » ab exitu sermonis ut respondeatur et ædificetur Jeru- » salem usque ad Christum ducem[2]. » Equidem in aliis forsitan testimoniis, saltem effugia reperire, et ea quæ scripta sunt in futurum tempus differre possint. Quid au-

[1] Joan. IX, 32. — [2] Dan. IX, 24.

tem ad hæc dicere vel opponere habent, ubi nempe et Christus significatus, et is qui ungitur, non homo simpliciter, sed Sanctus Sanctorum esse declaratur, et usque ad ejus adventum stat Jerusalem, ac postea desinit Propheta et visio in Israël. Olim quidem David, Salomon et Ezechias uncti sunt, sed tamen et Jerusalem et locus stetit, Prophetæque vaticinati sunt, scilicet Gad, Asaph, Nathan, et post illos Esaïas, Osee, Amos et alii. Præterea, ii qui uncti fuerunt, homines quidem sancti vocati sunt, non vero Sancti Sanctorum. Quod si captivitatem objiciant, et propter eam, Jerusalem non stetisse contendant, quid de Prophetis dixerint? Etenim postquam olim populus Babylonem deductus est, illic Daniel et Jeremias aderant, vaticinabanturque Ezechiel, Aggæus et Zacharias.

XL. Nugantur ergo Judæi cum præsens tempus differunt. Quando enim Propheta vel visio ab Israël defecit, nisi cum Sanctus Sanctorum Christus advenit? Magnum siquidem signum et indicium est Dei Verbi adventus, quod nec jam stet Jerusalem, nec Propheta exurgat, nec illis visio appareat, idque admodum convenienter. Postquam enim is qui significabatur, advenit, quid adhuc signorum opus esset? Similiter præsente veritate, quid prodesset umbra? Nempe idcirco vaticinabantur, usque dum veniret ille qui ipsa justitia est et omnium peccata redimit. Unde tamdiu stetit Jerusalem, ut illic veritatis figuras præmeditarentur. Quapropter præsente Sancto Sanctorum, congruenter visio et prophetia obsignatæ sunt, ac finem habuit Jerosolymorum regnum. Tamdiu enim reges apud illos uncti sunt, quoad Sanctus Sanctorum ungeretur. Jacob quoque usque ad ipsum permansurum esse Judæorum regnum his verbis prænunciat: « Non deficiet princeps ex Juda, et dux ex femo-

» ribus ejus, donec venerint quæ reposita sunt ei, et » ipse est expectatio Gentium[1]. » Hinc et ipse Salvator clamabat : « Lex et Prophetæ usque ad Joannem pro- » phetaverunt[2]. » Quocirca si nunc apud Judæos vel rex vel prophetia vel visio sit, recte Christum venisse negant. Sed si neque regem neque visionem habent, sed et omnis prophetia jam obsignata est, captaque est urbs et templum : quid adeo impii sunt et tam grave peccatum committunt, ut facta quidem videant, Christum vero qui hæc ipsa fecit negare audeant? Quid cum ipsos etiam Gentiles relictis idolis spem suam per Christum in Deo Israël ponere aspiciant, ipsi nihilominus Christum ex radice Jesse secundum carnem natum ac modo regnantem repudiare non verentur? Namque si alium Deum Gentes colerent, nec ipsum Deum Abraham, Isaac, Jacob et Moysis confiterentur, justam sane de Dei adventu dubitandi occasionem haberent. Si vero illum ipsum Gentes colunt, qui Moysi legem et Abrahæ promissiones dedit, et cujus Verbum Judæi indignissime tractaverunt : quare non agnoscunt, vel potius cur ultro negligunt videre Dominum, quem Scripturæ prædixerunt, orbi terrarum illuxisse, et corpore indutum apparuisse, quemadmodum, ait Scriptura : « Dominus Deus apparuit » nobis[3]. » Et, « Misit Verbum suum et sanavit eos[4]. » Et rursus, « Non legatus, non Angelus, sed ipse Dominus » salvos illos fecit[5]. » Certe simile illi agere mihi videntur, ac si quis mente perculsus terram a sole illuminatam aspiciens, solem a quo illuminata est negaverit. Ecquid enim amplius ei quem illi expectant faciendum restat? An ut Gentes vocet : sed jam vocatæ sunt. An ut Prophetam, regem et visionem auferat? Sed hoc item jam

[1] Gen. XLIX, 10. — [2] Matth. XI, 13. — [3] Psal. CXVII, 27. — [4] Psal. CVI, 20. — [5] Esa. LXIII, 9.

factum est. An ut idolorum impietatem convincat? Convicta et proscripta est. An ut mortem destruat? Destructa est. Quid ergo nonfactum est quod Christum facere oportuit, vel quid tandem superest, quod nondum impletum fuit, ut modo gaudeant Judæi, et causam non credendi habeant? Profecto si, quemadmodum utique videmus, nec regem nec Prophetam jam habent, si nec Jerusalem, nec sacrificium, nec visio apud illos manet, sed omnis terra Dei cognitione repleta est, et Gentes impietate rejecta, jam ad Deum Abraham per Verbum, qui est Dominus noster Jesus Christus, confugiunt: certe vel impudentissimis perspicuum inde fuerit, Christum venisse, eumque omnes omnino sua luce illustrasse, et vera ac divina de suo Patre doctrina informasse. Ex his itaque pluribusque aliis quæ ex divinis Litteris licet excerpere, Judæos non inepte possumus confutare.

XLI. Jam quod Gentiles spectat, satis mirari non queo, quod ea quæ minime ridenda sunt rideant, ipsique interim in sua turpitudine obcæcati perseverent, quam scilicet se in lignis et lapidibus constituere nequaquam attendunt. Verum quandoquidem firmæ nobis non desunt rationes quibus nostræ doctrinæ veritatem tueamur, age, si placet, illos quoque aptis argumentis refellamus, maxime vero ex his ipsis quæ nosmetipsi conspicimus. Quid enim aliud absurdum et ridiculum apud nos reperiunt, quam quod Verbum in corpore apparuisse dicimus? Atqui hoc ipsum non absurde factum fuisse ipsi etiam consentient, si modo veritatis amatores esse volent. Enimvero si Verbum Dei esse plane inficiantur, inscite nugantur, dum de his quæ nesciunt rident. Sed si Verbum Dei esse concedunt, ipsumque universi rectorem esse, et in illo Patrem mundum creasse, omnia denique ejus providentia illuminari, vivere et esse, ac ejus

imperio subjici, ita ut ex providentiæ effectibus et ipsum Verbum cognoscatur, et per Verbum Pater: vide, quæso, an non potius ipsi risum adversus seipsos imprudenter concitent? Mundum, magnum quoddam corpus esse docent Gentiles philosophi, nec hic a vero aberrant. Mundum enim ejusque partes sensibus subjici videmus. Si igitur in mundo, qui corpus est, Dei Verbum est, si in omnibus et singulis rebus existit; quid incredibile vel quid absurdum videretur, si ipsum quoque in homine esse asserimus? Nam si Verbum in corpore existere generatim absurdum est: absurdum quoque fuerit ipsum in universo mundo existere omniaque sua providentia illustrare et movere; siquidem corpus est rerum universitas. Sin autem Verbum in mundo existere et in universo notum fieri maxime convenit: nec etiam inconveniens erit ipsum in humano corpore apparere, illudque ab eo illuminari et vim agendi habere: pars enim universi est hominum genus. Unde si partem, ejus instrumentum ad divinitatis patefactionem fieri dedecet, certe perabsurdum similiter fuerit ipsum per universum mundum cognosci.

XLII. Ut enim insulsus ille non immerito haberetur qui, cum totum corpus ab homine moveatur et illuminetur, absurdum esse diceret in pedis digito virtutem hominis existere, quia scilicet cum concedit ipsum in toto corpore esse et agere, eum tamen in parte esse non vult: ita qui fatetur et credit Dei Verbum in universo esse totumque mundum ab eo illuminari et moveri, huic sane absurdum videri non debet, si unum corpus humanum ab eodem moveatur et illuminetur. Quod si quia factum et ex nihilo creatum fuit humanum genus, idcirco nos ab eo quod decorum est recedere existimant, cum Salvatorem in humano corpore apparuisse dicimus;

eum quoque pari ratione ex mundo excludere debent, quippe qui ut esset, ex nihilo per Verbum factus sit. Sed si quamvis mundus factus est, Verbum in eo esse non est absurdum : nec ergo etiam absurdum est ipsum in homine esse. Quidquid enim de toto mundo cogitaverint, necesse est idem de parte intelligere : siquidem homo, ut antea dixi, pars est totius mundi. Nullo igitur modo dedecet Verbum in homine esse, cunctaque ab illo et in illo illuminari, moveri et vivere, sicuti ipsorum quoque scriptores testantur : « In ipso vivimus, et movemur, et » sumus[1]. » Quid itaque risu dignum dicimus, si Verbum corpore in quo est, tanquam instrumento ad sui patefactionem usum fuerit. Nisi enim in illo fuisset, eo utique uti non potuisset. Porro si supra concessum est Verbum in universo et singulis ejus partibus esse : quid incredibile videtur, si in quibus existit, in his se videndum præbeat? Quemadmodum enim ille idem qui propria virtute in singulis et omnibus rebus est, cunctaque splendide administrat, si solis, aut lunæ, cœli vel terræ, aquarum aut ignis ministerio uti vellet, ad vocem edendam ac se et suum Patrem notum faciendum, nemo eum absurde et inepte egisse dicere auderet, quippe cum universa jam ipse antea contineret, et cum omnibus ac in ipsa illa parte existeret, seque occulte ostenderet : ita sine dubio absurdum videri non debet, si ille qui res universas gubernat et vita donat, per homines se notum facere cupiens, humano corpore velut instrumento usus sit, quo nobis et veritatem patefaceret, et Patris cognitionem impertiret. Humana siquidem natura pars est totius universi. Unde quemadmodum mens humana quæ in toto homine est, aliqua parte corporis, lingua videlicet, tanquam sui signo utitur, nec tamen mentis

[1] Act. XVII, 28.

naturam idcirco imminui quispiam dixerit : ita si Verbum in omnibus rebus existens humano instrumento usum est, indecorum nemini debet videri. Alioquin si, uti jam dixi, ipsum corpore velut instrumento uti non decuit, nec etiam in toto universo idem ipsum esse decuit.

XLIII. Quod si inquirant, cur igitur non per alias pulchriores mundi partes apparuerit, nec splendidiori instrumento, verbi gratia, sole, luna, astris, igne vel æthere sed homine tantum usum fuerit? discant illi Dominum non venisse ut se ostentaret, sed ut nos infirmos simul et ignaros curaret et doceret. Ostentantis enim fuisset, solummodo apparere, et spectantes stupore percellere : at sanantis et docentis erat, non tantum advenire, sed indigentium commodo prospicere, atque ut illi ferre possent apparere; ne si modus ipse laborantium necessitatem excederet, illos potius perturbaret, atque ita Numinis adventus ipsis fieret inutilis. Nulla profecto alia rerum creatarum præter solum hominem circa Dei cognitionem errabat. Siquidem non sol, non luna, non cœlum, non astra, non aqua, non æther suum ordinem perturbarunt, sed suum opificem ac imperatorem Verbum agnoscentes, manent uti initio factæ sunt. Soli autem homines bonum aversati, ea post modum quæ non sunt, pro veritate sunt commenti, ac Dei cultum et notionem dæmonibus et hominibus in lapideis simulacris attribuerunt. Hinc cum tantam perversitatem negligere divinæ bonitatis indignum esset : cum item eum omnia in universo administrantem ac regentem homines non potuissent cognoscere, merito idcirco partem universi, corpus videlicet humanum tanquam instrumentum sibi ipsi assumit, illudque ingreditur, ut quoniam eum in toto universo agnoscere non potuerant, saltem in parte

residentem non ignorarent, et qui vim ejus invisibilem non potuerant conspicere, saltem ex similitudine eum intelligere et contemplari possent. Cum enim sint homines, hinc per simile corpus ac divina quæ per eum eduntur opera, citius et propius ejus partem possunt cognoscere, si scilicet perpendere voluerint non hominis sed Dei esse opera quæ ab illo fiunt. Quod si absurdum esse putant ex iis corporis operibus Verbum notum fieri : certe absurdum quoque fuerit ipsum ex his quæ in universo agit cognosci. Et vero quemadmodum in rebus creatis existens, nihil earum fit particeps, sed potius res cunctas suæ virtutis participes efficit : ita etiam corpore non secus ac organo utens, nulla in re ejus efficitur particeps, sed illud potius sanctum reddit. Si enim Plato, quem tantopere admirantur Gentiles, ait : « Mundi auc- » torem, cum eum male agitatum et in periculo locum » dissimilitudinis subeundi constitutum cerneret, animæ » gubernaculis insidentem succurrere, omniaque errata » emendare : » quid incredibile apud nos dicitur, si errante humana natura, ei insiderit Verbum et homo apparuerit, ut vexatam ac periclitantem, sua gubernatione et bonitate servaret ?

XLIV. Verum fortasse pudore victi his tandem assentientur. At reponent Deum homines erudire et servare cupientem solo nutu id debuisse agere, non autem ejus Verbum sibi corpus assumere, quemadmodum utique olim factum est, cum res ex nihilo sunt productæ. Quibus non inepte responderi potest, olim quidem quando nulla omnino res existeret, solo nutu ac voluntate opus fuisse ad mundum condendum. Postquam vero factus est homo exegitque necessitas ut non ea quæ non erant, sed quæ facta erant curarentur : consentaneum erat medicum et servatorem ad res jam factas accedere, ut ea quæ erant

curaret. Atqui factus erat homo : quapropter humano instrumento, corpore nimirum, uti debuit. Alioquin si non ita fieri oportuit, quonammodo, quæso, Verbum instrumento uti volens, se gerere debuit? Vel unde illud accipere conveniebat, nisi ex his quæ jam facta erant ejusque divinitate per simile corpus indigebant? Nec enim ea quæ non erant, egebant salute, ut et tantum jubere satis esse posset : sd homo jam factus corrumpebatur ac peribat; quapropter convenienter admodum Verbum humano usum est instrumento, ac se ipsum in omnia expandit. Deinde illud quoque sciendum est, quod orta corruptio non extra corpus erat, sed ei penitus inhæserat : unde necesse quoque fuit vitam ipsi pro corruptione inhærere, ut quemadmodum mors in corpore producta fuerat, ita et vita in eodem produceretur. Itaque si mors extra corpus fuisset, extra ipsum quoque vita esse debuisset. Sed si mors in corpore inhærebat, eoque idcirco fortior erat : profecto necesse quoque fuit vitam corpori inhærere, ut corpus vita loco mortis indutum, corruptionem abjiceret. Cæteroqui si Verbum extra corpus et non in ipso corpore esse voluisset : mors quidem valde naturaliter ab eo fuisset victa, quippe quæ vitæ resistere non queat : at nihilominus exorta corruptio in corpore permansisset. Quocirca valde congruenter corpus induit Salvator, ut corpus vitæ inhærens non amplius in morte tanquam mortale permaneret : sed ut immortalitatem veluti induens, postmodum resurgens immortale perstaret. Semel enim indutum corruptione, resurgere nunquam potuisset, nisi similiter vitam induisset. Præterea mors per seipsam non nisi in corpore apparere potest : unde idcirco corpus induit, ut mortem quam in corpore invenerat deleret. Enimvero quonam pacto perspicuum fuisset Dominum vitam esse, nisi quod mortale erat vita donas-

set? Scilicet quemadmodum si quis a stipula, quæ ab igne pro natura sua consumitur, ignem removerit, minime quidem illa comburitur, sed tamen semper stipula manet, vimque ignis extimescit, a quo nempe naturaliter absumitur. Sed si quis plurimo amianto, qui igni resistere dicitur, stipulam munierit, illa hujusmodi præsidio secura nihil amplius ab igne timendum habet : idem sane de corpore et de morte licet dicere. Nimirum si mors solo jussu a corpore fuisset prohibita, nihilominus mortale et corruptioni obnoxium pro natura corporum mansisset; quod ne accideret, incorporeum Dei Verbum induit, atque ita nec mortem nec corruptionem deinceps metuet, quippe cum vitam indumentum habeat, et corruptio in eo evanescat.

XLV. Valde igitur convenienter Dei Verbum corpus assumpsit et humano usum est instrumento, ut et corpori vitam impertiret, et quemadmodum in mundo ex operibus cognoscitur, ita etiam in homine ageret et seipsum ubique patefaceret, nihilque sua divinitate et cognitione vacuum relinqueret. Hic enim eadem quæ supra tractavi repeto, scilicet Salvatorem ita egisse, ut quemadmodum omnia ubique præsens implet, ita quoque omnia sui cognitione repleret, uti divina Scriptura testatur : « Repleta » est universa terra cognitione Domini[1]. » Sive enim in cœlum suspicere quis velit, ejus ornatum et pulchritudinem intuetur. Sin autem cœlum contemplari non queat, dummodo oculos ad homines convertat, ex operibus infinitam ejus præ hominibus potentiam agnoscet, solumque illum inter homines Deum Verbum esse fatebitur. Quod si a dæmonibus delusus, eorum vim admiretur, eos ab illo pelli videt, ac proinde illorum esse Dominum non difficiliter credit. Si vero in aquarum naturam im-

[1] Esai. xv, 9.

mersus, eas Deum esse existimet, ut Ægyptii qui aquam venerantur; eam ab illo mutatam cernens, Dominum aquarum creatorem esse statim concludit. Quin etiam si ad ipsos usque inferos pervenerit, et heroas qui illuc descenderunt, totidem veluti deos esse attonitus arbitretur; illum resurrexisse et mortem debellasse aspiciens, non dubitat quin solus Christus inter illos verus Dominus et Deus habendus sit. Siquidem omnes mundi partes attigit Dominus, nec non ab omni errore eripuit, et coarguit, uti Paulus ait : « Expoliatis principatibus ac potestatibus, » triumphavit in cruce[1]; » ne quis deinceps posset decipi, sed ubique verum Dei Verbum inveniret. Ita enim homo undique constrinctus, et ubique, hoc est, in cœlis, in inferis, in homine atque in terris explicatam cernens Verbi divinitatem, non amplius in cognoscendo Deo decipitur, sed solum Verbum adorat, et per Verbum cognitionem Patris præclare assequitur. His igitur consentaneis rationibus Gentiles non male refellemus, quas si sufficere non putant ut pudore ipsi afficiantur, saltem ex his quæ in omnium conspectu apparent, vera ea esse quæ diximus persuasum habeant.

XLVI. Enimvero quandonam homines idolorum superstitionem deserere cœperunt, nisi a quo verus Deus Dei Verbum homo factum est? Quandonam Græcorum et totius orbis oracula cessavere et evanuere, nisi postquam Salvator se in terris patefecit? Quandonam poetarum dii et heroes, homines tantum esse deprehendi ac contemni cœperunt, nisi ubi Dominus trophæum de morte confecit, et corpus quod acceperat a mortuis excitans, incorruptum servavit? Quandonam fraus et furor dæmonum cœpit despici, nisi cum Verbum, Dei virtus, omnium nec non illorum Dominus, hominum infirmitatem miseratus,

[1] Coloss. II, 15.

in terra apparuit? Quandonam ars et scholæ magicæ conculcatæ sunt, nisi post divinum Verbi apud homines adventum? Denique quandonam Gentilium sapientia stulta facta est, nisi cum vera Dei sapientia seipsam in terris notam reddidit? Olim siquidem homines per totum terrarum orbem ac per omnes regiones idolorum superstitione illigati errabant, nullosque alios deos præter idola agnoscebant: nunc vero per universam terram vano idolorum cultu relicto, ad Christum confugiunt, quem et Deum venerantes, per eum ad Patris quem non noverant cognitionem perveniunt. Quodque imprimis mirum est, cum variæ et prope infinitæ sint religiones, propriumque idolum singulæ regiones habeant, nec possit is quem Deum appellant proximum transgredi locum, ut vicinos ad se colendum alliciat, quippe qui vix intra proprios fines colatur: (nemo enim vicini Deum colebat, sed proprium singuli servabant idolum, quod et omnium esse Dominum existimabant:) Solus Christus et unus et ubique idem apud omnes adoratur, atque ita quod idolorum infirmitas efficere nequiverat ut saltem proximos accolas ad se adducerent; Christus id ipse effecit, qui non vicinis tantum sed universo plane orbi persuasit ut se unum ac eumdem Dominum, et per ipsum, Deum suum Patrem colerent.

XLVII. Et vero olim quidem omnia dolis oraculorum plena erant, falsaque hominum opinione, Delphorum, Dodonæ, Bœotiæ, Lyciæ, Libyæ, Ægypti et Cabirorum oracula, nec non Pythiæ omnibus admirationi erant: nunc autem ex quo Christus ubique prædicari cœpit, penitus defecit illorum insania, nec ullus amplius inter eos vates reperitur. Olim dæmones variis spectris hominum mentes decipiebant, fontibusque et fluviis, lignis aut lapidibus insidentes, stultos mortales præstigiis percelle-

bant : jam vero post divinum Verbi adventum, evanuerunt hujusmodi fallaciæ. Siquidem solo crucis signo adhibito omnes illæ dæmonum fraudes repelluntur. Olim cæci homines, Jovem, Saturnum, Apollinem et heroas apud poetas adeo celebratos deos esse arbitrabantur, eosque miserando errore colebat : at ubi Salvator inter homines apparuit, illos mortales homines esse amotis involucris manifeste patuit, et solus Christus ex cunctis hominibus Deus verus, Dei Deus Verbum agnitus est. Quid vero de arte magica quam illi tantopere demirantur, dicemus? Nempe illa quidem ante Verbi adventum, apud Ægyptios, Chaldæos et Indos maxime valebat et vigebat, spectantesque miro afficiebat stupore : verum veritatis præsentia et Verbi adventu ipsa quoque convicta ac prorsus destructa est. Quod autem ad Gentilem sapientiam et philosophorum magniloquentiam attinet, neminem esse reor qui nos hac de re verba facere exoptet, quippe cum ante omnium oculos res ipsa, admiranda sane, obversetur, quod cum Gentilium sapientes tot scriptis voluminibus nec paucos saltem ex vicinis regionibus adducere potuerint, ut suam de immortalitate doctrinam amplecterentur ac virtutem sequerentur, solus Christus, humili ac vulgari sermone, nec disertis hominibus usus, per universum terrarum orbem plurimis hominum cætibus persuasit, ut morte contempta, immortalia saperent, et rebus caducis neglectis sola æterna bona suspicerent, ac denique ut terrenam gloriam nihili ducentes, ad solam cœlestem aspirarent.

XLVIII. Hæc autem quæ dicimus, non in solis verbis consistunt, sed ipsa etiam experientia præclarum veritati dat testimonium. Accedat itaque quisquis voluerit, ac virtutis insignia in Christi virginibus nec non in adolescentibus qui castimoniam profitentur, in-

mortalitatisque fidem in tanto Christi martyrum choro contempletur. Veniat et quisquis ea quæ diximus experiri cupit, atque in mediis ipsis dæmonum præstigiis et oraculorum fallaciis ac magiæ prodigiis, signo crucis, quæ apud ipsos ludibrio est, utatur, solumque Christum nominet : mox videbit quam cito per ipsum fugentur dæmones, cessent oracula, ars omnis magica veneficiaque evanescant. Quis itaque quantusque ille est Christus qui suo nomine ac sua præsentia omnia usquequaque obscurat et delet, solusque cæteris omnibus fortior est, atque universum orbem sua doctrina replet? Respondeant Gentiles qui tam effrenate impudentissimeque rident. Enimvero, si homo ille est : quî fieri potest ut unus homo omnium quos ipsi colunt deorum potentiam superet, nihilque prorsus illos esse sua propria virtute convincat? Quod si magum eum esse dicant : quî fit ut a mago ars omnis magica destruatur et non potius confirmetur? Namque si duntaxat homines magos vicisset, vel uno tantum fuisset superior, non immerito suspicarentur eum arte quadam præstantiori aliorum fuisse victorem. Si vero de universa plane arte magica ejusque nomine crux Christi triumphavit : perspicuum sane inde fuerit Salvatorem magum non fuisse, utpote quem dæmones quos alii magi invocant, tanquam Dominum fugiunt. Quis itaque ille sit dicant Gentiles, quibus nulla alia cura videtur esse, quam ut cachinnentur. An dæmonem eum, atque idcirco aliis valentiorem fuisse contendent? Sed si id dixerint, risum haud dubie concitabunt, prioribusque rationibus poterunt confutari. Quî enim fieri potest ut ille sit dæmon, qui ipse dæmones expellit? Namque si aliquos tantum dæmones abigeret, recte eum in principe dæmoniorum cæteris inferioribus fortiorem fuisse

arbitrarentur, quod et eidem olim Judæi contumeliose exprobrabant. Verum si omnis dæmonum furor ejus nomine retunditur ac repellitur : nemo certe non videt hic illos etiam errare, nec Dominum nostrum et Salvatorem Christum aliquam, ut putant, dæmonicam virtutem esse. Quocirca si Salvator nec merus homo, nec magus, nec aliquis dæmon est, sed tamen et poëtarum commenta et dæmonum fallacias, ac Gentilium sapientiam sua divinitate evertit et obscuravit : an non evidens est atque inter omnes constare debet, vere illum Dei Filium, et Verbum, sapientiamque ac virtutem Patris esse? Hinc enim non humana sed supra hominum conditionem ejus sunt opera, vereque Dei illa esse liquet cum ex rebus ipsis, tum si cum factis hominum comparentur.

XLIX. Quis enim omnium unquam hominum corpus ex sola virgine sibi ipsi composuit? Quis ex hominibus tales unquam sanavit morbos, quales communis omnium Dominus? Quis naturæ defectum explevit, et cæco nato visum restituit? Æsculapius quidem inter deos ab illis relatus est, quod medicinam exercuerit, herbasque ægris corporibus perutiles invenerit; nec enim eas ipse ex terra formaverat, sed naturali scientia tantum repererat. Verum quid istud si cum Salvatoris facto conferatur, qui nempe non vulnus curaverit, sed naturam formaverit, et corpus restituerit? Herculem quoque tanquam deum Gentiles adorant, quia cum paribus hominibus pugnaverit et feras dolo occiderit : sed quid hæc si ea cum Verbi miraculis compares, cujus scilicet virtus morbos, dæmones, ipsamque mortem ab hominibus repulit? Dionysius item sive Bacchus apud eos colitur, quia hominibus factus est ebrietatis magister : cum interim omnium revera servator et Do-

minus ab iisdem derideatur. Verum hæc ita sint; per me licet. Quid autem habent quod aliis ejus divinitatis miraculis opponant? Quonam homine moriente sol obscuratus est et concussa est terra? Certe ad hoc usque tempus moriuntur homines olimque mortui sunt : quibusnam igitur tale quid unquam contigit prodigium? Vel, ut ea quæ corpore egit prætermittam, solaque illa quæ ejus corporis resurrectionem secuta sunt commemorem : cujusnam omnium qui hactenus fuerunt hominum doctrina una eademque per totum terrarum orbem tantum valuit, ut ejus cultus in omnem regionem pervolaverit? Vel quare si secundum illos Christus homo est, et non Deus Verbum, a diis quos colunt non impeditur quominus ejus religio in eamdem regionem quam occupant perveniat; sed potius ipsum Verbum suo adventu ac doctrina, illorum cultum antiquat, et fallacias dispellit?

L. Multi quidem ante Christum terræ reges et tyranni extitere : multi apud Chaldæos, Ægyptios et Indos sapientes et magi commemorantur : quis ergo illorum, non post mortem dico, sed etiam in vita tantum potuit, ut universam terram sua doctrina impleret, tantamque hominum multitudinem ab idolorum superstitione revocaret, quantam Salvator noster ab idolis ad seipsum convertit? Gentiles philosophi plurimos libros multa cum eloquentia et arte conscripsere : verum quid simile his quæ crux Christi peregit effecerunt? Illorum quidem sophismata, quamdiu vixerunt, valuerunt : immo dum etiam viverent, id quod illis auctoritatem conciliare videbatur, mutuas inter eos concertationes suscitavit, ipsisque inter se digladiandi fuit occasio. At Dei Verbum, quod sane per quam mirum est, humiliori stylo utens, vel acutissimos sophistas obscuravit,

cunctosque ad seipsum alliciens, illorum doctrinam evertit, et suas Ecclesias complevit. Illud quoque admiratione dignum est, quod mortem ut homo perferens, vanam sapientum de idolis magniloquentiam dejecerit. Nam cujus unquam mors dæmones fugavit? Cujus unquam alius quam Christi mortem reformidarunt dæmones? Ubi enim Christi nomen profertur, inde quivis dæmon expellitur. Quis vero pravas hominum affectiones ita abscidit, ut impudici pudicitiam sectentur, gladios abjiciant homicidæ, et timidi forti sint animo? Denique, quis fecit ut barbaræ et diversæ nationes furore deposito pacem amplecterentur, nisi Christi fides et crucis signum? Quis alius homines ita certos de immortalitate reddidit, ut Christi crux ejusque corporis resurrectio? Nam etsi Gentiles omnia sunt commenti, tamen idolorum resurrectionem fingere non potuerunt, quippe qui ne cogitaverint quidem, utrum corpus post mortem possit denuo existere. Sed in eo mihi maxime approbandi videntur; hoc enim sibi ita persuadentes, suæ quidem idololatriæ imbecillitatem arguerunt, hanc autem potestatem Christo concesserunt, quo Dei Filius apud omnes notus fieri posset.

LI. Quis igitur hominum post mortem vel etiam per vitam virginitatem docuit, ac non potius hanc virtutem acquiri ab hominibus non posse? At Salvator noster omniumque imperator Christus in illa suadenda virtute tantum pondus habuit, ut etiam pueri legitimam ætatem nondum adepti virginitatem, quæ quidem supra legem est, profiteri non vereantur? Quis unquam homo tantum terræ spatium peragrare potuit, ut ad Scythas usque et Æthiopas, Persas, Armenios, Gothos, et qui ultra Oceanum commorari dicuntur, nec non qui ultra Hyrcaniam habitant perveniret: vel

etiam ut ad Ægyptios et Chaldæos adiret, homines magicæ arti deditos, ac ultra modum superstitiosos agrestesque moribus, ut apud eos de virtute et pudicitia amplectenda, nec non de abjiciendis idolis dissereret, sicuti fecit omnium Dominus, Dei virtus, Dominus noster Jesus Christus, qui non solum per suos Discipulos prædicavit, sed etiam ipse interiori suasione eorum animos induxit ut morum immanitate abjecta, patrios deos non amplius colerent, sed seipsum agnoscerent, et Patrem per eum venerarentur? Siquidem olim idololatræ Gentiles et Barbari bellum inter se gerebant, et crudeles etiam in propinquos erant. Hinc propter implacabiles quas in se invicem exercebant inimicitias, nemini, nisi armata gladiis manu, nec per terram nec per mare iter facere licebat : totamque adeo vitam in armis transigebant, ac illis pro baculo et omni adminiculo ensis solus erat. Qui tametsi, ut dixi, idolis serviebant, et victimas dæmonibus immolabant, nihil tamen illis superstitiosus dæmonum cultus contulit ad mores tam agrestes exuendos. At postquam Christi doctrinam susceperunt, tunc utique, quod revera valde admirandum est, mente compuncti, cædium sævitiam reliquerunt, nec jam bella amplius amant : sed nihil illis cordi est nisi perpetua pax et amicitia.

LII. Quis igitur tantarum rerum auctor est, vel quis pacem inter illos, qui se invicem odio prosequebantur, conciliavit, nisi dilectus Patris Filius, communis omnium servator, Jesus Christus, qui sua erga nos caritate omnia pro nobis sustinuit? Et vero hujusmodi pacem, quam nobis allaturus erat, olim divinæ Scripturæ his verbis prædixerant : « Concident gladios suos in ara-
» tra, et lanceas suas in falces, nec gens in gentem
» gladium accipiet, nec bellum gerere amplius dis-

» cent[1]. » Nec vero istud incredibile est, quandoquidem nunc quoque Barbari, quibus innata est morum ferocitas, dum idolis adhuc immolant, mutuo in se invicem furore exardescunt, nec ullam horam sine ense esse patiuntur : at ubi Christi doctrinam audierint, statim a bello ad agriculturam se convertunt, nec jam manus gladiis armant, sed eas ad precandum extendunt. Denique inter se quidem pugnare desinunt, sed contra Diabolum et dæmones armantur, quos et pudicitia virtuteque animæ debellant. Id certe divinitatis Salvatoris non minimum est argumentum, illos ab eo didicisse quod apud idola doceri non potuerant : itidemque certissimum idem est dæmonum et idolorum imbecillitatis vilitatisque indicium. Siquidem dæmones suæ infirmitatis non ignari, olim idcirco homines ad bella inter se exercenda inflammabant, ne si adversus invicem congredi cessarent, bellum dæmonibus indicerent. Enimvero Christi Discipuli qui inter se nihil contentionis habent, contra dæmones morum integritate et bonis actibus pugnant, quos et animose insequuntur, eorumque ducem Diabolum vilipendunt, adeo ut in adolescentia casti ac pudici sint, in tentationibus patientes, in laboribus fortes, in tolerandis injuriis mites, in bonorum direptionibus tranquilli. Quin etiam, quod singulari admiratione dignum est, mortem contemnunt, et Christi martyres fiunt.

LIII. Ne autem unum, quod imprimis insigne est divinitatis Salvatoris indicium, prætermittam : quis unquam vel homo tantum, vel magus, vel tyrannus, vel rex per se ipsum cum tanta gentium multitudine congredi potuit, atque contra universam idololatriam, contra omnium dæmonum exercitum, contra omnem

[1] Isa. II, 4.

magicam artem, contra totam Gentilium sapientiam, quorum tanta adhuc auctoritas et pondus erat, ut omnes in admirationem raperent; quis, inquam, contra omnes illos contendere et uno eodemque impetu resistere potuit, sicuti Dominus noster, verum Dei Verbum, qui occulte singulorum errores convincens, omnes homines ab omnibus abduxit, ita ut qui prius idola adorabant, ea jam conculcent : et qui magicas præstigias admirabantur, scriptos de illa arte libros comburant : ac denique ipsi sapientes et philosophi Evangeliorum interpretationem omnibus anteponant. Namque quos antea adorabant, ab his discedunt : Christum vero quem crucifixum deridebant, adorant et Deum esse confitentur. Insuper iidem illi, ut appellant, dii, signo crucis fugantur : at crucifixus Salvator, et Deus et Dei Filius ubique terrarum prædicatur. Denique dii, quos Gentiles colunt, ut turpes ab iisdem reprehenduntur : qui autem se in Christi disciplinam tradidere, castiorem illis vitam ducunt. Itaque si hæc et similia humana sint : ostendat qui voluerit et probet homines superioris ætatis eadem fecisse. Sin autem non hominum sed Dei et videntur et revera sunt opera : quid adeo impii sunt infideles, ut illorum auctorem Dominum non agnoscant? Idem enim prorsus est, ac si quis ex mundi operibus Deum ejus opificem non cognosceret. Etenim si ex virtute qua omnia regit, ejus divinitatem agnoscerent, profecto non ignorarent ea quæ Christus per corpus efficit, non humana, sed Dei Verbi omnium servatoris esse. Quod id cognovissent, quemadmodum Paulus ait : « Nunquam Dominum gloriæ crucifixissent[1]. »

LIV. Quemadmodum igitur si quis Deum, qui ex natura invisibilis est, nec ullo modo videri potest, in-

[1] 1 Cor. II, 8.

tueri velit, eum ex operibus intelligit et comprehendit : ita qui Christum mente non videt, saltem ex his quæ per corpus agit eum intelligat, expendatque utrum illa humana sint, an Dei opera : eaque, si quidem humana sint, irrideat per me licet : si vero non humana sed Dei sint, assentiatur igitur, nec quæ ridenda non sunt ridere audeat : sed potius admiretur, quod per rem adeo vilem res divinæ nobis patefactæ fuerint, et per mortem immortalitas ad omnes pervenerit, ac denique per Verbum hominem factum, rerum omnium providentia ejusque administrator et auctor Dei Verbum cognitum sit. Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficeremur : ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus : ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis hæredes institueremur. Nam ille quidem nihil lædebatur, quippe qui nec pati aliquid nec corrumpi posset, sed ipsum Verbum et Deus esset : at male affectos homines, propter quos et ista perferebat, in sua, ut ita dicam, impassibilitate custodiebat et conservabat. Demum tot et tanta sunt, quæ Salvator, humana natura assumpta, præclare gessit, ut si quis ea enarrare vellet, idem profecto ageret ac si quis maris immensitatem contuens, ejus fluctus vellet numerare. Ut enim omnes maris fluctus oculis non possunt comprehendi, quod novi sibi semper succedentes sensum ejus qui illos numerare conaretur fugiant : ita qui omnia quæ Christus in corpore fecit percipere contenderet, ne cogitatione quidem ea posset complecti, cum plura mentem ejus præterirent quam quæ intellexisse arbitraretur. Satius est igitur non de omnibus velle dicere, quorum ne pars quidem digne potest exprimi. Quapropter unius adhuc meminisse tibique cuncta

cætera admiranda relinquere contentus ero. Siquidem omnia pari admiratione digna sunt, et quocumque quis se converterit, Verbi divinitatem ibi perspiciens non potest quin obstupescat.

LV. Istud igitur post ea quæ exposuimus te discere convenit atque ut caput omnium quæ hactenus dicta sunt habere, ac vehementer mirari, quod post Salvatoris adventum non amplius creverit idololatria : sed quæ erat, imminui cœperit ac paulatim deficiat. Nullos item amplius progressus habet Gentilium sapientia : sed potius quæ antea erat, sensim evanescit. Neminem quoque jam dæmones præstigiis, oraculis aut incantamentis decipiunt : sed vel id solum tentantes et aggredientes, signo crucis confunduntur. Et, ut summatim dicam, attende quomodo Salvatoris quidem doctrina per totum terrarum orbem diffundatur : contra autem, universa idololatria et quidquid Christi fidei adversatur, quotidie decrescat, debiliteturque et cadat. Quæ cum vides, Salvatorem omnium Dominum et potentissimum Dei Verbum adora : eos autem quos ille deficere et evanescere cogit, sperne ac rejice. Ut enim sole præsente, nulla amplius vis est tenebris, sed si quæ superfuerint expelluntur : ita divino Dei Verbi adventu vim nullam retinent idolorum tenebræ, sed omnes omnino totius orbis terrarum partes ejus doctrina illuminantur. Quemadmodum item si in illis regionibus, ubi rex se palam videndum non præbet, sed domi occultus manet, quidam turbulenti ejus absentia abutentes, seipsos reges esse prædicent, singulique mentito habitu simpliciores, quasi veri reges essent, circumveniant : accidit quidem ut regis nomine subditi in errorem inducantur, cum regem esse audiunt, quem tamen non vident, maxime quia in ejus aulam non

licet ingredi. Verum ubi rex verus prodierit ac comparuerit, statim perturbati illi improbi, ejus præsentia facile internoscuntur et convincuntur; unde quotquot deceperant, vero rege conspecto, eos absque mora deserunt. Sic olim dæmones divinis honoribus usurpatis miseros homines deludebant: at ubi Dei Verbum in corpore apparuit, et suum Patrem notum nobis fecit, tunc dæmonum quidem fallaciæ evanescere et desinere cœperunt, homines autem verum Patris Deum Verbum intuentes, idola relinquunt, ac verum Deum agnoscunt. Id porro certo indicio est Christum Deum Verbum et Dei virtutem esse. Cum enim cessent quæ humana sunt, et Christi verbum constanter perseveret, nemo non videt ea quæ finem habent temporalia esse, eum autem qui perpetuo permanet Deum Deique Filium verum unigenitum Verbum esse.

LVI. Hæc quidem quæ paucis tractavimus, quantum ad christianæ fidei nec non divini Verbi apud nos adventus elementa et formam exprimendam satis esse videtur, tibi, o vir Christi amans, ultro offerrimus. Tu vero occasione inde accepta, si in studium sacrarum Litterarum sincere et diligenter incumbere voles, accuratius et clarius, quam vera sint ea quæ exposuimus, intelliges. Illæ enim theologorum hominum ministerio a Deo prolatæ et scriptæ sunt: quas cum a magistris divino spiritu afflatis et divinitatis Christi martyribus effectis didicerimus, easdem tuæ sedulitati peramanter tradimus. Secundum quoque et gloriosum vereque divinum ejus ad nos adventum ex iisdem perdiscere poteris, cum scilicet non in vili forma, sed in propria gloria, non in humili statu, sed in sua majestate, nec iterum passurus, sed suæ crucis fructum, resurrectionem nempe et incorruptionem, omnibus red-

diturus veniet. Veniet, inquam, non ut rursus judicetur, sed ut omnes judicet, prout quisque per corpus egerit, sive bona, sive mala; ac bonis quidem regnum cœlorum concedetur : mali vero in ignem æternum et tenebras exteriores projicientur[1]. Id nos ipse Dominus his verbis docet : « Dico vobis, amodo videbitis filium » hominis sedentem a dextris virtutis et venientem in » nubibus cœli, in gloria Patris[2]. » Quocirca salutare profecto est Verbum, quod nos in illam diem præmunit, ita monens : « Estote parati et vigilate, quia qua » nescitis hora venit[3]. » Nam, ut ait beatus Paulus, « Omnes nos sisti oportet ante tribunal Christi, ut re» ferat unusquisque juxta ea quæ per corpus gessit, sive » bonum sive malum[4]. »

LVII. Verumtamen præter studium et veram cognitionem Scripturarum, vitæ quoque integritas et munditia animæ nec non christiana virtus necessaria est, ut per eam mens incedens, ea, quæ expetit, assequi, et Dei Verbum, quantum humanæ naturæ licet, comprehendere queat. Siquidem nemo sanctorum verba sine pura mente et illorum vitæ imitatione intelligere potest. Nam quemadmodum qui solis lucem videre cupit, oculum abstergat et expurget, ac seipsum quodammodo soli similem reddat necesse est, ut oculus lux ita effectus, solis lucem videre possit : vel quemadmodum si quis urbem vel regionem aliquam intueri velit, se in ipsum locum spectandi causa confert : ita qui theologorum mentem et sensum percipere exoptat, animam vitæ sanctitate prius abluere et purgare, atque ad ipsos sanctos morum similitudine debet accedere, ut vitæ instituto cum illis veluti consociatus, ea quæ ipsis Deus patefecit intelligat, ac deinceps illis junctus, peccato-

[1] 2 Cor. v, 10. — [2] Matth. xxvi, 64. — [3] Matth. xxiv, 42. — [4] 2 Cor. v, 10.

ribus impendens periculum et paratum in die judicii ignem effugiat, et quæ sanctis in regno cœlorum destinata sunt præmia recipiat, quæ quidem nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit[1], quæ præparata sunt his qui virtutem sectantur ac Deum et Patrem diligunt, in Christo Jesu Domino nostro per quem et quocum ipsi Patri una cum ipso Filio in Spiritu sancto sit honor, potestas et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[1] 1 Cor. II, 9.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EXPOSITIO FIDEI.

I. Credimus in unum non genitum Deum [1], Patrem omnipotentem, omnium effectorem visibilium et invisibilium, qui a se ipso habet ut sit : et in unum unigenitum Verbum, Sapientiam, Filium, ex Patre sine initio et ab æternitate genitum, Verbum vero non prolatum vel internum, non aliquid ex perfecto effluens, aut ex impatibili natura sectum vel projectum, sed Filium per se perfectum, viventem et agentem, veram Patris imaginem, honore et gloria parem : hæc est enim, inquit, voluntas Patris, « Ut quemadmodum Patrem honorant, ita et Filium honorent[2] : » Deum verum ex Deo vero; uti dicit Joannes in Catholicis epistolis, « Et sumus in vero, » in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus et vita » æterna [3] : » omnipotentem ex omnipotente; omnibus enim, quibus imperat et dominatur Pater, imperat et dominatur similiter Filius, qui totus ex toto et similis Patri existit, ut ipse ait Dominus, « Qui me videt, vi-

[1] Vid. D. Guillon. tom. v, pag. 191.
[2] Joan. v, 25. — [3] 1 Joan. v, 20.

» det Patrem[1]. » Genitus autem est modo inexplicabili et qui comprehendi nequeat. Nam « generationem ejus » quis enarrabit[2]? » quod idem est ac si diceretur, nullus. Qui idem cum in fine sæculorum ex Patris sinu descendisset, ex inviolata Virgine Maria nostrum assumpsit hominem, Jesum Christum, cujus propriæ voluntati reliquit, ut pro nobis pateretur, quemadmodum ipse ait Dominus : « Nemo tollit animam meam a me : po» testatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo » iterum sumendi eam[3]. » In quo homine crucifixus et mortuus pro nobis, resurrexit a mortuis, et in cœlos assumptus est[4]. » Idem principium viarum nobis creatus, cum in terra versaretur, nobis ex tenebris lumen exhibuit, salutem ex errore, vitam ex mortuis, necnon ingressum in paradisum, ex quo Adam ejectus fuerat, et in quem idem rursus per latronem ingressus est, quemadmodum ait Dominus, « Hodie mecum eris in paradi» so[5], » in quem etiam introïvit ipse Paulus. Ascensum quoque in cœlum nobis paravit, quo præcursor pro nobis intravit dominicus homo (4), in quo vivos et mortuos est judicaturus.

II. Credimus similiter in Spiritum Sanctum, qui omnia scrutatur etiam profunda Dei[6]. Dogmatis autem omnibus quæ his contraria fuerint, anathema dicimus. Neque enim Filio Patrem agnoscimus, qui unius sit substantiæ, non vero consubstantialis, ut volunt Sabelliani, qui hoc pacto Filium penitus tollunt. Neque etiam patibile corpus, quod propter totius mundi salutem gestavit, attribuimus Patri : neque tres hypostases per seipsas divisas, ut in hominibus pro natura corporum accidit, fas est in Deo cogitare, ne, ut gentes, deorum

[1] Joan. XIV, 9. — [2] Isai. LIII, 8. — [3] Joan. X, 18. — [4] Prov. VIII, 22. — [5] Luc. XXIII, 43. — [6] 1 Cor. II, 10.

multitudinem inducamus; sed sicut fluvius, qui ex fonte genitus, ab eodem non separatur, quamvis duæ sint illorum figuræ duove nomina. Siquidem neque Pater est Filius, neque Filius est Pater; nam Pater, Filii Pater est, et Filius, Patris est Filius. Ut enim fons non est fluvius, neque fluvius est fons, sed uterque una et eadem est aqua, quæ ex fonte permanat in fluvium : sic divinitas ex Patre in Filium absque fluxione et divisione diffunditur. Hinc dicit Dominus : « Ex Patre exivi et venio [1]. » Apud Patrem autem semper is est, qui est in sinu Patris : nec unquam sinus Patris Filii divinitate est exinanitus. Namque ait : « Ego eram apud eum componens [2]. » Nec vero sentimus creatum aut factum, aut ex nihilo esse rerum omnium creatorem Deum, Dei Filium, ex existente existentem, ex solo solum, cui ab æternitate ex Patre par gloria et virtus simul ingenita est : nam qui videt Filium, videt et Patrem. Nempe omnia per Filium creata sunt [3] : at non ipse res est creata, uti his verbis docet Paulus; « Quia in ipso creata sunt omnia, et ipse est ante omnia [4]. » Non autem dicit eum ante omnia creatum esse, sed esse ante omnia. Hoc igitur verbum, creatum esse, de omnibus quidem dicitur : sed esse ante omnia soli utique Filio congruit.

III. Ille itaque fœtus est natura perfectus ex perfecto, ante omnes colles genitus, hoc est, ante omnem naturam ratione et intelligentia præditam, quemadmodum alibi Paulus eum vocat « primogenitum omnis creaturæ [5]. » Verum cum primogenitum dixit, illum non creatum esse, sed fœtum esse Patris significavit. Siquidem alienum est ab ejus divinitate, rem creatam ipsum dici. Omnia enim a Patre per Filium creata sunt : solus

[1] Joan. xvi, 28. — [2] Prov. viii. 30. — [3] Joan. xiv 9. — [4] Coloss. i, 16 — [5] Coloss. i, 15.

autem Filius ab æternitate ex Patre genitus est, unde Deus Verbum primogenitus est omnis creaturæ, immutabilis ex immutabili. Itaque corpus quod quidem propter nos assumpsit, res creata est, de quo dicit Jeremias juxta Septuaginta Interpretum editionem : « Dominus » creavit nobis in plantationem salutem novam, in qua » salute homines circumibunt[1]. » Interprete autem Aquila : « Creavit Dominus novum in fœmina. » Creata porro nobis in plantationem salus nova et non antiqua, nobis et non ante nos, Jesus est, qui, quatenus Salvator, factus est homo, quæ quidem vox, *Jesus,* aliquando salus, aliquando salvator redditur. Est autem ex Salvatore salus, ut ex lumine illuminatio. Itaque nova ex Salvatore creata salus, ut loquitur Jeremias, nobis salutem novam creavit. Vel, ut vertit Aquila, « Creavit » Dominus novum in fœmina, » id est, in Maria. Nihil enim novum in fœmina creatum est, nisi dominicum corpus, quod Maria virgo absque concubitu peperit, ut ex persona Jesu in Proverbiis legitur : « Dominus crea» vit me initium viarum suarum in opera sua[2]. » Non dicit, ante opera creavit me, ne quis id ad divinitatem Filii referret.

IV. Utrumque ergo illud de re creata dictum, de Jesu secundum corpus scriptum est. Siquidem principium viarum creatus est dominicus homo, quem nobis nostræ saluti procurandæ causa exhibuit. Nam per ipsum habemus accessum ad Patrem : ipse enim est via quæ nos ad Patrem ducit[3]. Via autem corporeum quiddam est quod oculis cernitur, estque ipse dominicus homo. Omnia ergo creavit Verbum Dei, quod ipsum non creatum est, sed genitum. Namque nulla res creata aliquid æquale vel simile sibi ipsi potest creare : sed Patris est

[1] Jerem. xxxi, 22. — [2] Prov. viii, 22. — [3] Ephes. ii, 18.

generare, et artificis creare. Itaque res facta et creata est corpus, quod propter nos gestavit Dominus, « quod » genitum nobis est, » ut ait Paulus, « a Deo sapientia » et sanctificatio et justitia et redemptio[1]; » quamvis ante nos atque rem quamlibet creatam et fuerit et sit Verbum, Patris sapientia. Sanctus autem Spiritus qui a Patre procedit, semper est in manibus Patris mittentis, et ferentis Filii, per quem scilicet omnia replevit. Pater igitur qui ex seipo esse, ut ita loquar, continet, Filium uti diximus, genuit, non creavit, non secus ac fluvium ex fonte, germen ex radice, et splendorem ex luce, quæ individua esse, natura ipsa agnoscit. Per ipsum autem sit Patri gloria, potestas et majestas ante omnia sæcula, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

[1] 1 Cor. 1, 30.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

IN ILLUD :

Omnia mihi tradita sunt a Patre meo[1]*, et nemo novit quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare.*

I. Id quoque non intelligentes Arii hæresis sectatores Eusebius ejusque gregales, impie in Dominum agunt[2]. Siquidem illi hac voce *omnia* rerum creatarum dominatum comprehendentes, ad hunc modum argumentantur : Si omnia ei tradita sunt : fuit ergo aliquando tempus, cum illa non habuerit. Quod si aliquando non habuit, non est ex Patre. Nam si ex Patre esset, illa profecto semper habuisset, quippe qui esset ex Patre, nec proinde ea accipere illi fuisset necesse. Verum inde etiam facilius eorum insipientiam convincere licebit. Nec enim rerum creatarum sive factarum dominatum et principatum denotat vox illa, sed quemdam dispensationis sensum includit. Si enim cum verba illa protulit, omnia tunc ei

[1] Matth. xi, 22. — [2] Vid. D. Guillon, tom. v, pag. 191.

sunt tradita : manifestum est Verbi inutilem fuisse creationem, antequam ea acciperet. Quod si ita est : qui verum potest esse, quod de illo dicitur : « Omnia in ipso » constant[1] ? » si vero tunc cum fiebant res creatæ, omnes illi traditas fuisse dicatur : id sane non necesse fuit : siquidem omnia per ipsum facta sunt; ac proinde supervacaneum fuit illa Domino tradi, quorum ipse erat opifex. Nam vere rerum, quæ fiebant, dominus erat cum eas ipse faceret. Quod si illas postquam factæ sunt traditas ei esse contendant; vide quam id sit absurdum. Si enim illi traditæ sunt, eoque accipiente recessit Pater : periculum sane est ne in quorumdam fabulas incidamus, ut scilicet putemus Patrem postquam omnia Verbo tradidit, ab iisdem ipsum discessisse. Vel si habente Filio, habet quoque Pater : non dicendum erat, « Tradita » sunt : » sed quod Filium socium assumpsit, uti Paulus Silvanum. Verum hoc etiam magis absurdum est, nec enim ulla re indiget Deus, nec inopiæ causa Filium socium sibi et adjutorem adjunxit : sed quia Pater Verbi est, omnia per ipsum facit; neque illi res creatas tradit, sed per ipsum et in ipso rebus creatis providet, ita ut nec passerculus sine Patre cadat super terram, nec fœnum sine Deo vestiatur, et Patre operante Filius quoque usque modo operetur[2]. Vana itaque et futilis est impiorum interpretatio. Nec enim verba de quibus agitur, perinde ut ipsi explicant, debent intelligi, sed humanam Verbi dispensationem significant[3].

II. Postea enim quam peccavit et cecidit homo, eoque cadente omnia sunt perturbata, mors ab Adam usque ad Moysem invaluit, maledicta est terra, inferi aperti sunt[4], clausus est paradisus, cœli infensi nobis sunt facti,

[1] Coloss. I, 17. — [2] Matth. x, 29; Ibid. 30. — [3] Joan. v, 17. — [4] Rom. v, 14.

ac denique corruptus est homo et jumentis similis effectus est, quæ quidem Diabolo causa fuit, cur nobis deinceps insultaret[1]. Tunc ergo benignus Deus hominem ad sui imaginem creatum perire nolens dixit : « Quem mittam, » et quis ibit[2]? » Cunctis autem tacentibus dixit Filius : « Ecce ego, mitte me. » Tum Pater, « vade, » dicens, hominem Filio tradidit, ut scilicet ipse caro fieret, et assumptam carnem, totam penitus renovaret. Illi, inquam, homo traditus est tanquam medico, ut morsum quem ipsi serpens inflixerat, curaret : tanquam vitæ, ut mortuum excitaret : tanquam luci, ut ejus tenebras illuminaret : tanquam rationi, ut ejusdem rationem restitueret. Ut igitur cuncta ei sunt tradita et factus est homo, omnia statim emendata et perfecta sunt. Terra pro maledictione benedictionem accepit, latroni reseratus est paradisus, inferi tremuerunt, et his qui mortui erant excitatis, aperta sunt monumenta[3] : denique portæ cœli elevatæ sunt, ut ille qui est ex Edom adveniret[4]. Certe ipse Salvator explicans quonam modo omnia sibi tradita fuerint, mox, ut apud Matthæum legitur, subjecit : « Venite ad me omnes qui laboratis et onerati es» tis, et ego reficiam vos[5] : » mihi enim traditi estis, ut labore defessos reficiam, et mortuos revocem ad vitam. Cui et illud concinit quod habet Joannes : « Pater » diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus[5]. » Dedit enim ut quemadmodum omnia per ipsum facta sunt, sic in ipso omnia possent instaurari. Siquidem non idcirco omnia ei tradita sunt, ut ex paupere dives fieret, neque omnia accepit, ut potestatem quam non habebat acciperet, absit : sed potius ut omnia, tanquam Salvator, instauraret. Nempe decebat creationis quidem exordium

[1] Psal. XLVIII, 13. — [2] Isai. VI, 8. — [3] Psal. XXIII, 7. — [4] Isai. LXIII, 1 — [5] Matth. XI, 28. — [6] Joan III, 35.

« per ipsum » fieri [1], ut res existerent : earum autem instaurationem, « in ipso; » quæ sane verba inter se differunt [2]. Nam initio quidem omnia per ipsum facta sunt ut essent : postea vero, ubi omnia defecerunt, Verbum caro factum est, quam scilicet induit, ut in ipso omnia reficerentur. Siquidem ipse patiendo, nos recreavit, esuriendo nutrivit, et ad inferos descendendo, sursum extulit. Tunc ergo cum omnia fierent, jubentis fiebant imperio, ut hæc verba indicant, « producant, fiat [3] ». At in rerum instauratione omnia ei tradi decuit, ut ipse homo fieret, et omnia in eo renovarentur, homo enim quatenus in illo erat, vivificabatur. Nam Verbum ideo se homini conjunxit, ut nihil amplius contra hominem valeret maledictio. Hinc qui Psalmo septuagesimo primo, Deo pro humano genere supplicant, hæc aiunt : « Deus judi- » cium tuum regi da [4], » ut et judicium mortis contra nos prolatum Filio detur, et ipse pro nobis moriens, illud in seipso deleat. Hoc enim ipse significans, in octogesimo septimo Psalmo ait : « Super me confirmatus est furor » tuus [5]. » Siquidem ipse furorem portavit, quo Deus in nos inflammatus erat, ut et in psalmo centesimo trigesimo septimo dicit : « Dominus retribuet pro me [6]. »

III. Itaque eo sensu omnia Salvatori tradita esse licet intelligere, quæ si rursus explicare opus sit, vere ea quæ non habebat, ipsi sunt tradita. Nec enim antea homo erat, sed homo ipse factus est, ut hominem salvum faceret. Nec in principio Verbum in carne erat, sed postea caro factum est, in qua Dei in nos inimicitias, juxta Apostolum, reconciliavit, et legem mandatorum decretis evacuavit, ut duos conderet in unum novum hominem, faciens pacem, et ambos Patri in uno corpore reconcilia-

[1] Joan. I, 3. — [2] Ephes. I, 10. — [3] Genes. I. — [4] Psal. LXXI. — [5] Psal. LXXXVII, 8. — [6] Psal. CXXXVII, 8.

ret[1]. Quæ igitur Pater habet, hæc quoque ad Filium pertinent, ut ipse apud Joannem testatur : « Omnia quæ» cumque habet Pater, mea sunt : » quæ quidem apposite admodum sunt dicta. Namque cum factus est quod antea non erat, tunc illi quidem omnia sunt tradita : cum autem suam cum Patre unitatem indicat, non obscure sed aperte ait : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt[2].» Quæ quam accurate sint dicta, paulum perpendere, necnon admirari operæpretium fuerit. Non enim dixit : « Omnia quæcumque habet Pater, » mihi dedit, ne videretur ea aliquando non habuisse : sed, « mea sunt. » Nam ut illa sunt in potestate Patris, ita et in Filii. Quid autem habeat Pater, necesse est rursus perquirere. Nam si his verbis rerum creationem significat : nihil ergo habuit ante creationem, et quidquid habet, accepit a creatione. Verum absit ut ita intelligamus. Siquidem ut ante creationem ipse existit, ita et quæcumque habet, ante creationem habet, quæ eadem Filii quoque esse credimus. Si enim in Patre est Filius : omnia igitur quæcumque habet Pater, Filii quoque sunt. Certe hoc dictum pervicaciam et improbitatem evertit hæreticorum, quorum nempe hæc sunt verba : « Si omnia Filio tradita » sunt : igitur Pater, eorum, quæ Filio tradidit, po» testate cessit, quippe qui Filium in sui locum consti» tuerit[3]. » « Etenim neminem Pater judicat, sed omne » judicium dedit Filio[4]. » Verum obstruantur ora loquentium iniqua. Nec enim omnium dominatu spoliatus est Pater, quia omne judicium dedit Filio : neque quod dictum est omnia Filio tradita esse a Patre, ipsum idcirco non omnibus præsidere putandum est. Obstruantur, inquam, illorum ora, qui unigenitum Dei Filium, qui quidem ex natura individuus est, audent dividere :

[1] Ephes. II, 15. — [2] Joan. XVI, 15. — [3] Joan. V, 22. — [4] Psal. LXII, 12.

quanquam insani verbis tantum dividant. Nimirum impii non intelligunt lucem solis a sole nunquam posse separari, sed semper naturaliter in sole esse. Liceat enim tenui vulgarium rerum imagine id quod intelligimus exprimere, quandoquidem nimiæ temeritatis esset naturam, quam nemo cogitatione potest comprehendere, curiosius perscrutari.

IV. Quemadmodum ergo lux solis, quæ universum orbem illuminat, sine sole lucere intelligi non potest ab his nempe qui sana sunt mente, quia lux solis, ejusdem naturæ unita est : ac proinde si lux ipsa diceret : Accepi a sole ut omnia illuminarem, meoque calore augerem et roborarem : nemo adeo stultus esset ut solem a natura quæ ex ipso exoritur, quæ nimirum lux ipsa est, his verbis separari arbitraretur : ita similiter divinam Verbi substantiam suo Patri ex natura unitam esse vera pietas jubet intelligere, uti ex hoc ipso loco quem modo tractamus clarissimum est. Siquidem hæc Salvatoris verba, « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, » eum cum Patre semper esse significant. Nam hæ quidem voces, « quæcumque habet, » Patris dominatum ostendunt : istæ vero, « mea sunt, » individuam utriusque unionem indicant. Necesse est igitur nos intelligere æternitatem et immortalitatem in Patre esse : esse, inquam, non tanquam aliena, sed in ipso et in Filio velut in fonte residere. Cum ergo de Filio cogitare volueris, disce prius quænam sint in Patre, eaque in Filio etiam esse credere ne dubites. Itaque si Pater res est creata vel facta : hæc quoque Filio adscribe. Si item de Patre licet dicere, fuit aliquando tempus cum non esset, vel est ex nihilo : id etiam de Filio dicatur. Sin autem hæc in Patre esse absque impietate dici non potest, ea quoque Filio affingere

impium sane fuerit. Quæ enim Patris sunt, hæc et ad Filium pertinent[1]. Nam qui Filium honorat, Patrem qui eum misit honorat : et qui Filium recipit, Patrem cum eodem recipit[2]. Siquidem qui videt Filium, videt et Patrem. Quocirca ut Pater non est res creata, ita nec Filius; atque ut de illo dici nequit, fuit aliquando, cum non esset, vel est ex nihilo; sic nec ea de Filio dicere convenit. Sed potius ut in Patre est æternitas et immortalitas, ut idem semper est, nec res est creata; sic eadem de Filio sentire necesse est. Nam, uti scriptum est, « Sicut Pater habet vitam in semetipso; sic dedit et Fi- » lio habere vitam in semetipso[3]. » Porro verbo, « de- » dit, » usus est Christus, ut dantem Patrem ostenderet. Ut autem in Patre est vita, ita et in Filio vitam esse dixit, quo individuam utriusque naturam et æternitatem indicaret. Hinc enim caute dixit, « Omnia quæcumque ha- » bet Pater, » ut hic Patrem nominans, idem ipse non esse Pater crederetur. Namque non dixit, Ego sum Pater, sed, « Quæcumque habet Pater. »

V. Equidem ipse unigenitus Dei Filius, o Ariani, pater quoque a Patre appelletur; sed non eo sensu quem vos errantes forte suspicamini : at pater futuri sæculi dicitur. Necesse est enim vestras omnes falsas suspiciones prædicere. En igitur Prophetæ verba : « Genitus est » nobis filius et datus est nobis, cujus imperium super » humerum ejus, et vocatur nomen ejus, magni consilii » Angelus, Deus fortis, potestatem habens, pater futuri » sæculi[4]. » Pater ergo futuri sæculi est unigenitus Dei Filius ut et Deus fortis et summa potestate præditus : atque dilucide ostensum est omnia quæcumque Pater habet Filii quoque esse, et quemadmodum Pater vitam impertit, ita et Filium quibus voluerit vitam tribuere.

[1] Math. x, 40. — [2] Joan. xiv, 9. — [3] Joan. v, 26. — [4] Isai. ix, 6.

Nam, ut Scriptura præmonet, « Mortui audient vocem » Filii et vivent[1]. » Una quoque Patris et Filii est voluntas ac sententia, quia unam et individuam habent naturam. Frustra igitur seipsos excruciant Ariani, dum hæc nostri Servatoris verba minime intelligunt, « Omnia » quæcumque habet Pater, mea sunt. » Siquidem ex his quoque penitus evertitur insanus Sabellii error, et invicte coarguitur hodiernorum Judæorum insipientia. Hinc enim vitam in semetipso habens Unigenitus, quemadmodum Pater habet, solus novit quis sit Pater, utpote cum ipse sit in Patre, et Patrem habeat in seipso. Namque imago est, atque adeo omnia quæ Patris sunt, in ipso quoque sunt sicut in imagine. Etenim sigillum est eamdem formam referens, et Patrem in seipso repræsentans, Verbum vivens et verum, virtus, sapientia, sanctificatio et redemptio nostra. « In ipso enim vivi- » mus, et movemur et sumus[2]. » Et, « Nemo cognos- » cit quis sit Pater, nisi Filius; et quis Filius, nisi » Pater[3]. »

VI. Quid igitur impii his de rebus, quas scrutari nefas est, effutire non verentur; illi, inquam, qui et homines sunt, nec vel ipsam rerum terrestrium naturam possunt evolvere? Immo, quæ vel ipsos spectant, ipsi explicent nobis, num videlicet suam ipsorum naturam percipere queant? Temerarii certe illi nimiumque confidentes, qui divinæ majestis gloriam absque ullo tremore scrutantur, in quam Angeli cum natura tum ordine ipsis adeo superiores desiderant prospicere. Quid enim Deo propinquius quam Cherubim et Seraphim[4]? et tamen non audent aspicere vel pedibus stare, immo non nuda sed obtecta veluti facie divinas laudes labiis nunquam deficientibus celebrant, nihil aliud quam divinæ et inexpli-

[1] Joan. v, 25. — [2] Act. xvii, 28 — [3] Matth. xi, 27. — [4] 1 Petr. 1, 12.

cabilis naturæ gloriam triplici sanctitatis titulo prædicantes. Nec vero ullus e sanctis Prophetis, qui hujusmodi visione maxime sunt digni habiti, nobis renunciavit illos magna voce usos esse cum « sanctus » prima vice proferrent; minus clara, secunda vice; summissa denique, tertia vice: deindeque prima sanctitate Dominum significari, secunda subjectionem indicari, tertia demum inferiorem designari ordinem. Verum apage hominum Deo invisorum insaniam. Nan laudanda colendaque et adoranda Trinitas, una et individua est, nec ullam figuram habet, sed absque confusione conjungitur, quemadmodum ejusdem unitas distinguitur absque divisione. Nimirum veneranda illa animalia, trina ista « Sanctus, Sanctus, Sanctus » iteratione tres perfectas denotant hypostases: quemadmodum cum semel vocem « Dominus » proferunt, unam indicant substantiam. Qui ergo unigenitum Dei Filium minorem faciunt, hi ipsum Deum suis blasphemiis lacessunt, quippe qui prave de ejus perfectione sentiant, cumque imperfectum arguant: seipsos autem gravissimi profecto supplicii reos constituunt. Quisquis enim blasphemiam in quamlibet hypostasim audebit proferre, is veniam neque in hoc sæculo neque in futuro poterit obtinere. Verum potest Deus oculos cordis ipsorum aperire ad solem justitiæ perspiciendum, ut illo cognito, eumdem, quem olim repudiabant, constanti animi pietate nobiscum laudent, quoniam ipsius est imperium, Patris videlicet et Filii et Spiritus sancti, nunc et in sæcula. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EPISTOLA ENCYCLICA,

Ad omnes ubique Comministros, Dominos dilectos, Athanasius in Domino salutem [1].

I. Usque adeo atrocia [2] et intoleranda sunt quæ sustinuimus mala, ut pro rei gravitate enarrari nequeant. Ut autem rerum in nos gestarum indignitas citius dignoscatur, operæpretium duxi historiam ex Scripturis petitam recitare. Vir olim Levita, commissi in uxorem sceleris injuriam passus, execrandi facinoris atrocitatem secum perpendens, (Hebræa quippe et ex tribu Juda mulier erat,) tantique flagitii gravitate perculsus [3]; divina Judicum scriptura narrante, uxorem in frusta concisam misit ad omnes tribus Israël, ut non sibi peculiarem, sed omnibus communem injuriam reputarent: et ut si vicem suam dolerent, se ulciscerentur; sin negligerent, quasi ipsi tanti criminis auctores essent pudore

[1] Scripta anno CCCXLI. — [2] Vid. D. Guillon, tom. V, pag. 192 et 197. — [3] Judic. XIX.

suffunderentur. Nuntii igitur rem gestam enarrarunt. Illi vero iis auditis atque perspectis, dicebant nunquam talia facta esse, ex qua die filii Israël ex Ægypto ascenderant. Universæ igitur tribus Israël concitatæ sunt : omnesque quasi singulis illata fuisset injuria, adversus tanti flagitii auctores in unum coïerunt. Ac demum scelesti illi bello devicti, et ab omnibus execrationi sunt habiti : etenim qui convenerant non cognationem, sed facinoris indignitatem præ oculis habuere. Scitis historiam, fratres, et quæ ea de re in Scripturis accurate recensentur : pluribus enim eam prosequi non juvat, apud eos maxime quibus res probe nota est : cum necessitate compellar ea quæ nunc gesta sunt, illis multo graviora, vestræ pietati significare. Ideo enim hujus historiæ memini, ut ea quæ tunc gesta sunt præsentibus comparantes, et scientes, hæc illis crudeliora esse, magis indignemini, quam illi tunc adversus scelestos illos indignati sunt. Etenim adversum nos perpetrata facinora, ipsam persecutionum acerbitatem longe excedunt; ita ut exigua videatur Levitæ calamitas iis collata quæ nunc adversus Ecclesiam commissa sunt : vel potius ejusmodi illa sunt, ut nunquam aliquid simile auditum, nec quisquam istiusmodi mala expertus sit. Tunc enim mulier una contumeliis effecta, unicus item Levita læsus ; nunc autem universæ Ecclesiæ injuria illata est, et sacerdotalis ordo contumeliis est affectus : quodque gravius videatur, pietas ab impietate persecutionem patitur. Et tunc quidem singulæ tribus singula unius mulieris frusta cernentes exhorruere : nunc autem universæ Ecclesiæ membra discerpta conspiciuntur. Legati certe tum ad vos, tum ad alios missi, quibus contumeliis injuriisque sint affecti, renunciant. Concitemini igitur et vos, obsecro, quasi non nos tantum, sed et vos injuria affecti

essetis : et quisque, quasi ipse læsus opem ferat, ne brevi Ecclesiastici canones et Ecclesiæ fides pessum eant. Utrumque enim periclitatur, nisi vestra opera Deus facinora illa cito corrigat, et Ecclesia vindicetur. Non enim nunc primum canones et statuta Ecclesiæ data sunt, sed a Patribus nobis recte firmiterque sunt tradita : neque nunc fides incœpit, sed a Domino per Discipulos ad nos usque pervenit. Ne igitur ea quæ ab antiquis hactenus servata sunt in Ecclesiis, istis jam diebus pessum abeant, neve de iis quæ nobis concredita sunt rationes repetantur : incitemini, Fratres, utpote dispensatores mysteriorum Dei, dum illa ab iis diripi cernitis. Plura a tabellariis ediscetis, festinavi tamen paucis ea significare, quo plane vobis constaret nunquam talia adversus Ecclesiam perpetrata esse, ex qua die Salvator in cœlum assumptus Discipulis præcepit, dicens : « Euntes docete » omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii » et Spiritus sancti[1]. »

II. Quæ igitur scelera adversum nos et adversus Ecclesiam commissa sunt, sic se habent. Cum nos de more in pace conveniremus, populique in conventibus lætarentur, ac vitæ instituto secundum Deum proficerent : comministris quoque nostris per Ægyptum, Thebaïdem et Lybiam, caritatem et pacem inter se ac nobiscum servantibus ; derepente præfectus Ægypti litteras publice profert, sub formam edicti, quibus declarabat Gregorium quemdam ex Cappadocia mihi successorem ex comitatu inductum esse. Quibus auditis consternati sunt omnes : novum quippe illud erat, et hactenus inauditum. Populi autem eo frequentius in Ecclesias conveniebant, quod secum reputarent nec se, nec Episcopum, aut Presbyterum, aut alium quempiam de nobis unquam

[1] Matth, XXVIII, 19.

conquestum esse, solosque Arianos cernerent cum illo, quem etiam Arianum et Arianis ab Eusebio sociisque ejus missum agnoscebant. Scitis autem, Fratres, semper Eusebianos impiæ Ariomanitarum hæresis patronos, ipsique communione junctos fuisse, eorumque opera nobis semper insidiatos, nostri etiam in Gallias exilii auctores fuisse. Hæc causa fuit ut populi jure indignati, ingenti clamore obtestarentur, cum alios judices, tum universam urbem : quod nulla accusatione ab ecclesiasticis facta ; sed hæreticis Arianis illud contra nos molientibus, res adeo nova et iniqua adversus Ecclesiam perpetraretur. Si qua enim adversum nos criminatio vim haberet, oportuit nec Arianum, nec arianæ sententiæ hominem ordinari, sed secundum ecclesiasticos canones, et secundum verba Pauli, « Congregatis » populis, « et spiritu » ordinantium, « cum virtute Domini nostri Jesu Christi[1]. » omnia juxta ecclesiasticas leges disquiri ac peragi, præsentibus populis et clericis qui illum postularent. Nec decuit eum ex alia regione ab Arianis adductum, Episcopi nomen quasi mercatum apud eos qui eum nec peterent, nec vellent, et rem gestam prorsus ignorarent, sœcularium judicum patrocinio ac vi sese intrudere. Illud enim vera ecclesiasticorum canonum abrogatio est, Ethnicosque ad blasphemandum inducit et ad suspicandum, quod non secundum divinam legem, sed nundinatione et patrocinio ordinationes fiant.

III. Admiranda igitur illa Gregorii ordinatio, ab Arianis facta est, et hoc ejus fuit exordium. Ingressus autem ejus Alexandriam, quot facinorum quantorumque malorum causa fuerit, ex litteris nostris, et ab iis qui ad vos iter instituent, quærere et ediscere licebit. Populis ægre ferentibus, et ob rei novitatem in Ecclesias convenienti-

[1] 1 Cor. v, 4.

bus ut ne ariana impietas Ecclesiæ fidei commisceretur, Philagrius qui jam olim Ecclesiam ejusque virgines injuriis affecerat, et qui nunc Ægypti præfectus est, ipseque ex religione transfuga, ejusdem patriæ ac Gregorius, homo nequaquam spectatis moribus, sed patronum habens Eusebium, quocirca adversus Ecclesiam navat operam : ille, inquam, cum pollicitationibus, quas postmodum implevit, Ethnicos, Judæos, et alios petulantes viros sibi conciliasset, eosdem prius concitatos confertim cum gladiis et fustibus contra populos in Ecclesias immittit. Quid autem hinc evenerit haud facile dictu est, neque enim pro facti gravitate enarrari potest, nec absque lacrymis et fletibus, vel minimam eorum partem recensere quis valeat. Quænam enim apud antiquos talis tragœdia? Aut quid ejusmodi in persecutione et bello unquam commissum est? Siquidem Ecclesia et sacrum baptisterium incenduntur. Statim autem luctus, ejulatus et planctus per totam urbem, civibus hæc facinora indigne ferentibus, et clamore adversus Ducem edito, vim sibi illatam obtestantibus. Virgines enim sanctæ et incontaminatæ nudari, ac nefaria pati : si resisterent, periclitari : Monachi conculcati expirare : alii discis impeti : alii gladiis fustibusque interfici : alii vulnerari, et vapulare. In sacram autem mensam quanta impietas iniquitasque commissa! aves strobilosque (5) sacrificabant, idola quidem sua laudibus efferentes; Dominum autem et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Filium Dei viventis, in ipsis Ecclesiis, maledictis insectantes. Divinos Scripturarum libros, quos in Ecclesia invenerunt, combussere. In sacrum autem baptisterium, proh facinus! dominicidæ Judæi, et athei ethnici temere ingressi, res adeo turpes perpetrarunt, ac seipsos nudantes tam obscœna protulere verba, ut ea pudeat referre. Immo quidam impii viri persecutionum

acerbitatem imitati, virgines et continentes mulieres, manibus pertractas raptatasque, cogebant blasphemare et Dominum abnegare : quas id facere recusantes cædebant pedibusque calcabant.

IV. Ad hæc mirabilis ille ac præclarus Gregorii Ariani ingressus, qui hujusmodi malis gaudebat, ut pro hac iniqua victoria, Ethnicis, Judæis, iisque qui hæc flagitia contra nos commiserant, quasi præmium tribueret ac mercedem, Ecclesiam in prædam ipsis tradidit. Porro concessa hac inique ac petulanter agendi libertate, quæ dehinc gesta sunt, bello sunt pejora, et latrocinio crudeliora ; ita ut alii obvia quæque diriperent : alii quorumdam deposita dividerent : magnam vini copiam illic repertam aut ebiberent, aut effunderent, aut asportarent : oleum reconditum auferrent : januas et cancellos quasi spolia singuli raperent : candelabra ad parietem statim reponerent : Ecclesiæ cereos idolis accenderent. Demum direptio et mors Ecclesiam occuparat : nec quidquam impios Arianos pudebat horum facinorum. Quin etiam his graviora et crudeliora addiderunt : presbyteri enim et laïci plagis lacerari, virgines detracto maforte, ad tribunal ducis pertrahi, et in carcerem conjici : illi proscribi, flagellisque cædi : panes ministrorum ac virginum interverti. Hæc autem in ipsa sancta quadragesima circa festum Paschæ gesta sunt, quo tempore fratres quidem jejunabant; præclarus autem ille Gregorius Caïphæ mores imitatus, cum Pilato duce adversus pios Christi cultores debacchabatur. Certe in Parasceve in unam Ecclesiarum cum Duce et cum Ethnicis viris ingressus, ut populos violentum ejus introitum aversari animadvertit : auctorem se crudelissimo Duci præbuit ut in hora una triginta quatuor tum virgines, tum conjugatæ, sive nobiles viri flagris publice cæderentur, et carceri manciparentur : inter

quas virginem aliquam lectionis studiosam, et adhuc psalterium præ manibus tenentem, publice flagellari jussit : ejusque liber raptus a carnificibus, virgo autem ipsa in carcerem reclusa est.

V. His peractis nondum quieverunt : sed consilium iniere ut in alia Ecclesia, ubi maxime illis diebus ego degere consueveram, eadem quæ prius egerant perpetrarent : ideoque furorem suum ad hanc quoque Ecclesiam extendere studuerunt, ut me illic quasi venatu captum interficerent : quod sane mihi accidisset, nisi Christi gratia opem tulisset, ut vix effugerem et saltem hæc pauca dictare liceret. Cum enim eos ingenti furore correptos animadverterem, cavens ne Ecclesia læderetur, et ne virgines quæ illic erant indigna paterentur, neu cædes iterum perpetrarentur, ac rursum populi contumelia afficerentur, me populis subduxi, memor Salvatoris dicentis : « Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in » aliam[1]. » Noveram enim ex iis malis quæ in alia Ecclesia commiserant, nihil sceleris eos in istam Ecclesiam omissuros : ubi ne ipsam quidem dominicam sanctæ festivitatis ulla in reverentia habuerant, sed et illius Ecclesiæ homines in carcerem truserant. Et quo tempore Dominus universos ex mortis vinculis liberavit, Gregorius cum suis velut bello in Salvatorem suscepto, Ducis patrocinio freti, diem illam libertatis, Christi servis in luctum verterunt. Nam ethnici quidem qui hanc diem perhorrent lætabantur : Gregorius vero, Eusebianorum fortasse jussa complens, vinculorum acerbitate Christianos ad luctum compulit. Hoc igitur violentiæ impetu Dux Ecclesias occupavit, occupatas Gregorio et Ariomanitis tradidit. Et qui ob impietatem a nobis ejecti fuerant, Ecclesiarum invasione gloriantur. Populus autem Dei et catholicæ

[1] Matth. x, 23.

Ecclesiæ Clerici, aut hæreticorum Arianorum impietati communicare coguntur, aut Ecclesiarum introitu arcentur. Immo et naucleris, et aliis qui in mari navigabant, non modicam vim et necessitatem intulit Gregorius, dum opera Ducis alios excruciat, flagrisque cædit, alios vinculis constringit, et in carcerem conjicit; ut ejus iniquitati non contradicerent, immo litteras a se acciperent. Verum ne his quidem contentus, quo se nostro sanguine satiaret, crudelissimo facinorum socio Duci auctor fuit, ut quasi populi suffragio, acta adversum me odiosis verbis concepta piissimo Imperatori Constantio scriberet, unde non solum effugere non liceret, sed sexcentæ mortes expectandæ essent. Porro qui acta conscripsit transfuga est ex christianis, qui idola turpiter adorat : qui autem subscripsere sunt ethnici et idolorum æditui, ac cum ipsis Ariani. Et ne multus sim in scribendo, persecutio isthic adest, immo qualis nunquam adversus Ecclesiam extitit. Nam in superiori quidem persecutione, saltem qui effugerat orare, et qui latitabat, baptizari poterat : nunc autem ingens illa crudelitas etiam Babyloniorum impietatem est æmulata. Ut enim illi Danielem, sic præclarus Gregorius eos qui domi orant ad Ducem defert : et ministros cum ingenti contumelia observat, ita ut ex hac violentia multi nondum baptizati periclitentur. Plurimi vero quod dum ægrotant a nullo invisantur (quod illi haud sine lacrymis tolerarint), ejusmodi calamitatem ipso morbo acerbiorem existimant. Dum enim Ecclesiæ ministri persecutionem patiuntur, populi qui hæreticorum Arianorum impietatem execrantur, malunt ita ægrotare ac periclitari, quam ut Arianorum manus capiti suo imponatur.

VI. Arianus igitur est Gregorius et Arianis missus : nam illis solis exceptis, nemo illum postulavit. Quaprop-

ter quasi mercenarius et extraneus, gravia et acerba in catholicæ Ecclesiæ populos, utpote sibi non proprios, Ducis opera perpetrat. Cum enim jam pridem Pistum Arianis Episcopum constituissent Eusebius cum sequacibus : ubi de illo nos scripsissemus, vos omnes catholicæ Ecclesiæ Episcopi, illum ob impietatem jure anathemate damnastis, et abdicastis. Qua de causa jam Gregorium ipsismet Arianis miserunt. Deinde ne nobis rursum adversus ipsos scribentibus, denuo illi pudore suffunderentur, externa vi contra nos usi sunt, ut cum Ecclesias occupaverint Arianismi suspicionem effugisse videantur. Verum hic quoque spe falsi sunt, nemo enim Ecclesiasticorum cum illis versatur, nisi soli hæretici, quique ob crimina ejecti sunt, et quotquot metu Ducis simulatione utuntur, hæc est Eusebianorum scena : hæc Eusebiani cum jam pridem moliti essent ac faciendum constituissent, nunc per calumnias efficere valuerunt, quibus nos apud Imperatorem criminati sunt. Sed ne ita quidem quiescunt, sed etiamnum nos interficere quærunt, notisque nostris sese terribiles exhibent; ita ut omnes se in fugam vertant, et ab illis mortem expectent. Sed non ideo vos eorum malitiam reformidare oportet, sed potius ulcisci, resque novas quas adversum nos moliti sunt indigne ferre. Si enim uno membro patiente, reliqua membra condolescunt; et si juxta beatum Apostolum, flere oportet cum flentibus; cum tanta Ecclesia lædatur unusquisque, ac si ipse læsus, facinus illud ulciscatur. Communis enim est Salvator quem illi maledictis incessunt, et omnium sunt canones qui ab illis violantur. Si vobis in Ecclesia sedentibus, et populis absque ulla quærendi causa congregatis, aliquis derepente decretum proferens, alicujus vestrum successor accederet, nonne illud indigne ferretis? nonne rogaretis qui vos ulciscerentur? Quocirca æquum est vos indignari,

ne si hæc taceantur paulatim per singulas Ecclesias hujusmodi malum propagetur, et tandem gymnasium nostrum in emporium forumve convertatur.

VII. Porro quæ ad Ariomanitas spectant nostis, fratres, (sæpe enim eorum impietatem et singuli privatim et publice omnes condemnastis.) Nec ignoratis, ut supra dixi, Eusebium ejusque socios ejusdem esse hæreseos, cujus gratia nobis iterum insidias fluxere. Quæ vero nunc illorum causa, immo illis auctoribus gesta sunt, bellis sane acerbiora vobis significavi; ut, secundum historiam initio enarratam, studio iniquitatis ulciscendæ instructi, talium in Ecclesiam scelerum auctores deponatis. Si enim anno præterito fratres nostri qui Romæ sunt, his nondum actis, sed propter alia quæ prius contigerant, synodum cogendam esse scripserunt, ut illa scelera ulciscerentur. Quam reformidantes Eusebius et socii, Ecclesiam conturbare præverterunt, nosque interficere voluerunt, ut pro libidine deinceps agere liceret, nec haberent qui se redargueret; quanto magis hæc tanta scelera indigne ferre illosque damnare debetis, cum maxime ista superioribus addiderint? Obsecro ne hæc tam gravia negligatis, neve inclytam Alexandrinorum Ecclesiam ab hæreticis conculcari sinatis. Siquidem populi ac ministri, jure merito seorsim degunt, ob Præfecti formidinem taciti quidem, Ariomanitarum tamen impietatem execrantes. Si igitur aut ipse Gregorius, aut alius quispiam illius causa ad vos scripserit, ne recipiatis, fratres, ejus litteras. Sed ipsas lacerate, tabellariosque pudore suffundite, utpote impietatis et malitiæ ministros. Sed etiamsi sub pacifica forma scribere ausit, ne sic quoque recipiatis: metu enim Ducis eas deferunt qui ad vitandam ejus violentiam ipsas susceperunt. Quoniam autem verisimile est Eusebianos vobis in ejus gratiam scripturos, ideo præmo-

nere vos studui, ut Deum imitati sine ulla personarum acceptione, homines ab illis missos expellatis. Hoc enim tempore Ariomanitarum causa, persecutiones, virginum stupra, cædes, Ecclesiarum populationes, incendium, blasphemias in ipsis Ecclesiis ab Ethnicis et Judæis fieri curarunt. Neque enim impius ille et furiosus Gregorius se Arianum esse inficias ire poterit, cum is qui litteris ejus subscribit, argumentum in contrarium præbeat. Ammon enim iste qui subscribit jamdiu a beatæ memoriæ Alexandro ante me Episcopo, ob multa scelera et ob impietatem, ab Ecclesia ejectus est. Horum igitur omnium causa, et nobis quæso rescribite, et impios condemnate. Ut ministri quidem qui isthic degunt populique, vestram orthodoxam doctrinam vestrumque erga malitiam odium cernentes, de vestra gaudeant concordi in Christum fide; illi autem ejusmodi scelerum in Ecclesiam auctores, vestris litteris ad meliorem frugem revocati, vel sero tandem resipiscant. Salutate eam, quæ apud vos est, fraternitatem. Fratres omnes qui mecum sunt vos salutant. Dominus vos incolumes, nostrique memores conservet, Domini vere desideratissimi.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

APOLOGIA CONTRA ARIANOS[1].

I. ARBITRABAR equidem[2] post tot argumenta pro nostra defensione allata, adversarios nostros præ verecundia sese abdituros, atque ex calumniarum suarum conscientia sese damnaturos. At quando ne ita convicti quidem erubescunt: sed ob mentis stuporem obtrectationibus nos impetunt, rati omnia denuo in judicium vocanda fore: non ut ipsi judicentur, illud enim refugiunt; sed ut nos et sincerorum animas molestia afficiant; necessarium existimavi apud vos meipsum purgare, ne ultra illos obmurmurantes toleretis, immo potius eorum malignitatem et calumnias dignoscatis. Vobis siquidem sinceris hominibus rationem reddo: adversus litigiosos autem loquendi fiduciam mihi præbent argumenta quibus illi convincuntur. Enimvero quod ad nos spectat, judicio nullo opus est, judicatum enim jam est, non semel, neque bis, sed sæpenumero. Primum quidem in nostra provincia in unum coacta, ab Episcopis prope

[1] Scripta anno circiter 350. — [2] Vid. D. Guillon, t. v, pag. 197 et 199.

centum. Secundo Romæ, cum post missas illuc ab Eusebio litteras, cum ipsi tum nos etiam in judicium vocati sumus, congregatique sunt ibi Episcopi plus quinquaginta. Tertio in Magna Synodo Sardicæ coacta, jussu religiosissimorum Imperatorum Constantii et Constantis : ubi adversarii nostri quasi sycophantæ damnati depositique sunt. Iis vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti Episcopi, ex Provinciis Ægypti, Libyæ, Pentapoleos, Palæstinæ, Arabiæ, Isauriæ, Cypri, Pamphyliæ, Lyciæ, Galatiæ, Daciæ, Mysiæ, Thraciæ, Dardaniæ, Macedoniæ, Epirorum, Thessaliæ, Achaïæ, Cretæ, Dalmatiæ, Sisciæ, Pannoniarum, Norici, Italiæ, Piceni, Tusciæ, Campaniæ, Calabriæ, Apuliæ, Bruttiæ, Siciliæ, totius Africæ, Sardiniæ, Hispaniarum, Galliarum, Britanniarum. Horum sententiam testimonio suo comprobarunt Ursacius, et Valens, qui antea quidem me calumniati fuerant, sed postea resipuere. Non solum enim quæ pro nobis decreta fuerant approbarunt; sed etiam se cæterosque qui nobis adversarii fuerant sycophantas fuisse confessi sunt. Nam ii quos ita factorum pœnituit, et qui eo modo scripsere, Eusebium cum suis aperte arguunt; quibuscum conspirationem contra nos moliti fuerant. Quæ igitur a tot talibusque Episcopis explorata, decreta, ac liquido declarata sunt, supervacaneum esse in judicium revocare nemo non fatebitur; ne si nunc quoque examinetur, rursum postea judicetur, ac res denuo in disquisitionem vocetur, et sic in infinitum inaniter inquirendo procedatur.

II. Sat quidem essent tot Episcoporum suffragia, ad confundendos eos qui etiamnum aliquid contra nos comminisci exoptant. Ubi vero ipsi adversarii pro nobis et contra seipsos testimonium ferunt, fatenturque quæ

contra nos delata sunt esse conspirationem, quis postea hac de re vel ambigere non erubuerit? Lege enim jubente in ore duorum vel trium testium judicia constituenda esse, ecce tanta testium pro nobis adest multitudo, cui ipsa inimicorum declaratio additamento est; ita ut reliqui ex adversariis nihil ultra attendant iis quæ ipsimet pro libidine judicavere, sed eo demum compellantur ut, vice consentanearum rationum, eos qui se convincunt injuriis afficiant. Illud enim ipsis maxime molestum est, quod quæ a se clam gesta et in angulo structa sunt, hæc Valens et Ursacius palam fecerint ac revelarint : et apprime norunt se quidem illorum pœnitentia damnari, eos autem qui a se injuria affecti fuerant innoxios declarari. Idcirco in Sardicensi Synodo depositi sunt, uti superius dixi, et jure quidem : nam sic olim Pharisæi, dum Paulum defenderent, suam Judæorumque adversus illum conjurationem patefecerunt. Ita beatum David injuste persecutionem passum esse palam fuit, ubi ipse persecutor veritatem his verbis confessus est : « Peccavi, fili mi David [1]. » Sic et isti ab ipsa veritate devicti, veniam rogarunt, ac rescriptum hac de re Julio Romæ Episcopo tradiderunt. Scripserunt autem et nobis postulantes, ut pacem nobiscum haberent; qui tot tantaque de nobis pervulgarant. Et quidem fortassis jam erubescunt, quia quos de medio tollere studuerant, hos Domini gratia superstites cernunt. Arium autem ejusque hæresim anathemate damnarunt, id consequenter agentes : cum enim scirent, ob nullam aliam causam nobis Eusebium cum suis insidias paravisse, quam ob suam impietatem; cum tandem statuissent calumniam adversum nos structam confiteri, statim Christo inimicam hæresim, cujus gratia ficta nobis crimina im-

[1] 1 Reg. xxvi, 21.

posuerant, abnegarunt. Quæ autem ab Episcopis pro nobis in diversis Synodis scripta sunt : et primo quæ ab Ægyptiis, hæc sunt (6).

SANCTA SYNODUS

Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaïde, Lybia et Pentapoli, omnibus ubique Ecclesiæ Catholicæ Episcopis, dilectis ac desideratissimis fratribus in Domino, Salutem[1].

III. Poteramus quidem, dilecti fratres, etiam statim ab initio conflatæ in Athanasium comministrum nostrum conspirationis, aut post ejus Alexandriam ingressum, crimina diluere quæ Eusebiani in illum malitiose confinxerant : ac cum illis de calamitatibus quas ipsi intulerant expostulare, necnon calumnias omnes adversus eum structas patefacere. Sed quia tunc temporis id negotia non permittebant, ut vos ipsi scitis : nunc vero post reditum Athanasii Episcopi existimamus illos de tam apertis suis injustitiis pudore suffundi ac erubescere, idcirco silendum rati sumus. Cum vero post tantas Viri calamitates, post ejus in Gallias profectionem, post vitam, relicta patria, apud extraneos ac peregre actam : postquam ob ipsorum calumnias vix mortem effugisset, nisi humanum nactus fuisset Imperatorem; quibus sane inimicus quilibet quantumvis crudelissimus exatiatus esset; illi tamen non erubescant, sed rursum in Ecclesiam et in Athanasium sæviant, ac illius liberationem ægre fe-

[1] Scripta anno 340.

rentes, atrociora denuo moliantur : promptique sint ad illum accusandum, nec timeant illud quod in sacris Litteris scriptum est : « Testis falsus non erit impunitus[1], et, » Os, quod mentitur, occidit animam[2]. » Ideo silere ultra nequimus, admiramurque illorum malignitatem, ac insatiabilem in calumniis struendis contentionem. Ecce enim nullatenus cessant denuo Imperatoris aures adversum nos exasperare : nec desinunt sanguinarias litteras scribere, ut Episcopum impietatis suæ inimicum de medio tollant. Nam rursus litteras adversus illum ad Imperatores misere, rursus in illum conspirare volunt, homicidia ei objicientes nunquam perpetrata : rursum illum occidere satagunt, cædes illi imputantes, quæ nunquam factæ sunt. Tunc enim illum calumniis suis interfecissent, nisi humanum Imperatorem nacti fuissemus : rursus illum, ut quod minus est referamus, in exilium agere student : exulum calamitates, quasi ipse earum auctor esset, se deflere simulantes. Et ea quidem deplorant, quæ a nobis nunquam patrata sunt : nec tamen ipsis satis sunt, quas viro intulere calamitates. Sed nova et atrociora iis addere exoptant, eousque mansueti sunt, humani, et æquis moribus : immo potius, ut vere dicatur, improbi et immanes qui terroribus et minis, magis quam pietate et æquitate, quæ Episcopos decent, student honorari. Talia quippe verba in suis ad Imperatores epistolis effari ausi sunt, qualia ne exterorum quispiam litigator locutus fuerit. Et tot cædium, homicidiorumque cum accusarunt, non apud Præsidem, nec apud aliquem illo superiorem, sed apud tres Augustos. Nec illos deterruere viarum longitudines, eo solum ut omnia majora tribunalia criminationibus suis implerent. Criminationes enim revera sunt, dilecti nos-

1 Prov. xix, 5. — 2 Sap. i, 11.

tri, quæ ipsi proferunt : immo gravissima omnium criminatio : quippe omnium humanorum suprema sunt illa tribunalia : et quorsum enim ejusmodi disquisitiones, nisi ut quis a commoto Imperatore morte mulctetur?

IV. Itaque non Athanasii, sed illorum facta, luctu ac gemitu digna sunt. Quapropter illos potius jure quis deplorarit; ipsos quippe deflere convenit, cum scriptum sit. « Nolite flere mortuum, neque lugeatis eum; sed » plangite eum qui egreditur, quia non revertetur » ultra [1]. » Tota enim illorum epistola, nihil aliud quam necem spectat; ac si liceat, interficere, aut saltem exules facere conantur, quod et a religiosissimo Imperatorum patre impetrarunt, qui pro nece quam postulabant, ejus exilio eorum iram satiavit. Hæc vel simpliciter Christianorum non esse, raro gentilium, nedum Episcoporum, quibus incumbit justitiam alios edocere, vestram in Christo conscientiam perspicere arbitramur. Quomodo enim qui alios ab obtrectando deterrent, ipsi obtrectatores, etiam apud Imperatores sese exhibeant? quomodo qui alienarum calamitatum misereri docent, ne post nostrum quidem exilium quiescunt? Nam commune omnium nostrum Episcoporum plane fuit exilium : nosque universos quasi exules reputavimus, et nunc nos cum Athanasio quasi patriæ restitutos arbitramur; ac loco priorum lacrymarum gemituumque quibus eum prosequebamur, magnam animi lætitiam gratiamque accepimus, quam Dominus conservarit, nec sinat eam ab Eusebianis everti. Ac licet quidem vera fuissent quæ illi objecere crimina, illud tamen culpa non vacaret, quod contra Christianorum statuta, etiam post exilii ærumnas, rursum eumdem aggressi, illum, de cædibus, homicidiis aliisque criminibus accusent; et hæc ad impe-

[1] Hierem, xxii, 10.

ratorias aures adversus Episcopos obloquantur. Jam cum nihil nisi mendacia, nihil nisi calumnias afferant, nec quidquam veri vel ore proferant, vel scripto tradant, quonam malitiæ illi devenere? aut quales illos esse existimatis? Ipsas itaque res modo aggrediamur, ipsorumque calumniis, jamjam objectis, occurramus. Hinc enim evincetur, priora quæ illi in synodo et in judicio jactitarunt, nec recte gesta, nec vere dicta fuisse : et in his quoque quæ nunc objiciunt mendacii convincentur.

V. Pudet nos certe ad hanc defensionem adductos esse; verum quia temerarii nostri obtrectatores ad omnia sese ingerunt; et post Athanasii reditum, cædes et homicidia facta esse insimulant, rogamus ut nostram apologiam, longiusculam licet, nam ita exigunt negotia, patienter audiatis. Cædes nulla nec ab Athanasio, nec Athanasii causa perpetrata est (quandoquidem nos ad hanc turpem apologiam, uti supra diximus, accusatores impellunt) : cædes vero et vincula ab Ecclesiis nostris sunt aliena. Carnifici nullum Athanasius tradidit : et carcer, quantum in ipso fuit, nunquam commotus est. Sacraria nostra, ut semper fuere, sic in præsenti pura sunt, solo Christi sanguine ejusque cultu ornata. Nullus Presbyter, vel Diaconus ab Athanasio interfectus est : nec cædem vir ille perpetravit, nec exilio quemquam mulctavit. Sed utinam illi nihil hujusmodi adversus eum perpetrassent, nec eum coegissent ad talia experiunda. Nullus enim hic ejus causa exulavit : præter ipsum Athanasium Alexandriæ Episcopum qui ab illis pulsus est, quem patriæ restitutum, iisdem, immo gravioribus criminibus implicare conantur, dum ad omnia vana et mortifera verba linguam suam concitant. Nam en illi deinceps judicum acta adscribunt : et cum in epistola sua palam fateantur, Præfectum Ægypti contra quosdam sententiam

tulisse, nihil tamen erubescunt easdem sententias Athanasio imputare : tametsi cum hæc agerentur, nondum ille Alexandriam ingressus esset, sed adhuc ab exilio revertens, in Syria esset : si tamen opus sit longinquam peregrinationem pro defensione afferre, ut ne quis eorum rationes reddere debeat, quæ vel Dux, vel Præfectus Ægypti perpetrarint. Nam licet Alexandriæ fuisset Athanasius, quid ad eum, quæso, Præfecti gesta? Attamen in his locis non degebat : neque res Ecclesiasticæ occasionem dederunt iis quæ ab Ægypti Præfecto acta sunt; sed aliæ quædam quas ediscetis ex monumentis (7), quæ nos, cognitis eorum scriptis, diligenter perquisita ad vos misimus. Cum igitur, quæ nec eo auctore, nec ejus causa gesta sunt, quasi gesta proclament; et cum, ac si de tot tantisque malis certiores facti essent, testimonium ferant; dicant a quanam Synodo hæc didicere? ex quibusnam argumentis? ex quonam judicio? Quod si nihil ejusmodi habentes, hoc temere affirment; certe priora quomodo gesta sint, aut cur sic loquantur, vobis sane considerandum relinquimus. Nihil enim aliud illud est quam calumnia, et inimicorum insidiæ, animusque intoleranda sentiens, ac impietas contra pietatem pro Ariomanitis furens; ut Orthodoxi quidem de medio tollantur, impietatis vero patroni, quod libuerit cum securitate prædicent. Etenim res ita se habet.

VI. Cum Arius impietatis auctor, a quo Ariomanitarum hæresis nuncupata est, ab Ecclesia ejectus fuisset a beatæ memoriæ Alexandro Episcopo, Eusebius cum suis qui ejus impietatis discipuli et participes erant, se ejectos fuisse arbitrantes, multa scripsere, quibus Alexandrum Episcopum rogarent, ne hæreticum Arium extra Ecclesiam relinqueret. Alexandro autem, ob suam in Christum pietatem, impium illum non recipiente,

Athanasio tunc Diacono succensebant : quod curiose sciscitantes ipsum frequentissime cum Alexandro versari, et ab ipso in pretio haberi audivissent. Cum autem ex iis quæ in Synodo Nicæna contra Ariomanitarum impietatem confidenter locutus est, ejus in Christum pietatem essent experti, in majus odium exarserunt. Ubi vero ad Episcopatum illum Dominus evexit, quam jamdiu fovebant malitiam denuo accendentes, rectam ejus doctrinam, necnon ejus adversus impietatem resistendi animum veriti (maximeque Eusebius a conscientia rerum quas noverat perculsus), omnibus modis viro insidiati sunt, et adversus illum conspirarunt : Imperatorem quoque in illum concitarunt; ac synodos plerumque se coacturos interminati, demum Tyri convenere, et hactenus adversus eum scribere non desinunt. Atque ita implacabiles sunt, ut ejus etiam in Episcopatum promotionem reprehendant : ac sese undique viro inimicos et infensos exhibeant; eo solum mendacia loquentes, ut eum suis calumniis infamem reddant. Sed ex his ipsis suis mendaciis, priora illa falsa atque conspirationem esse deprehenduntur. Aiunt enim : « Post obitum Alexandri » Episcopi, cum pauci quidem Athanasii mentionem » facerent, sex aut septem Episcopi clam et in obscuro » loco ipsum ordinarunt. » Hæc illi Imperatoribus ipsis rescripsere, qui nullum mendacii genus scribere recusant. Nos autem cum tota civitate, et universa provincia testes sumus, totam multitudinem omnemque catholicæ Ecclesiæ populum, quasi uno corpore, uno animo congregatum, exclamasse, vociferatum esse, ac Athanasium suæ ecclesiæ Episcopum petiisse. Hoc publicis votis Christum rogabant : hoc nos diebus noctibusque plurimis facere adjurabant, nec ipsi Ecclesia discedentes, nec nos abire permittentes. Ac nihil quidem

mali, (ut isti scripsere) de illo proferebant : sed optima quæque prædicantes, probum, pium, christianum, ex ascetis unum, ac verum Episcopum nuncupabant. Quod autem ex nobis quamplurimi sub omnium conspectu et omnibus præ gaudio acclamantibus ipsum ordinarint, nos testes sumus, qui ordinavimus, et fide quidem digniores iis qui tunc aberant, et jam talia mentiuntur. Verumtamen Eusebius Athanasii ordinationem reprehendit, homo qui nunquam forte ipse ordinatus est : quod si unquam fuerit, ipse ordinationem suam irritam fecit. Beryti enim ab initio Episcopus fuit : relictaque Beryto Nicomediam se transtulit : illam quidem contra legem dimittens, istam item contra legem invadens : et cum suam, quam nullatenus amavit, reliquerit, alienam nullo jure occupat : ac prioris quidem amorem præ alienæ desiderio contempsit; nec tamen secundam quam tanta aviditate invaserat, retinuit. Ecce enim illinc quoque discedens, alienam rursus occupat. Ubique enim alienis urbibus cupiditatis oculos adjicit, ratus in opibus, et amplitudine urbium pietatem esse sitam, Deique sortem in qua quispiam constitutus est, nihili facit : ignorans illud, ubi duo vel tres congregati sunt in nomine Domini, illic esse Dominum in medio eorum. Nec secum reputat quod ab Apostolo dictum est, « Non in alie- » nis laboribus gloriabor[1] : » neque animadvertit ejus præceptum : « Alligatus es uxori, noli quæreri solutio- » nem[2]. » Quod si hoc de uxore dictum est, quanto magis de Ecclesia, et de ipso Episcopatu, cui alligatus quispiam alium quærere non debet, ne adulter ex sacris Litteris deprehendatur.

VII. Horum sibi conscius cum esset, nihilominus ausus est Athanasii promotionem, quæ bono omnium

[1] 2 Cor. x, 15. — [2] 1 Cor. vii, 27.

testimonio comprobatur, calumniari : ac depositionem ipsi exprobrare non veretur, cum ipse depositus fuerit, ac eo ipso testem depositionis suæ habeat, quod alter ejus loco suffectus sit. Quomodo igitur vel ipse, vel Theognius, alium deponere potuerunt, cum ipsi depositi sint : ut vel hinc arguitur, quod alii eorum loco sint constituti? Probe etenim nostris, Amphionem Nicomediæ, Chrestum Nicææ ipsorum loco fuisse ordinatos, propter eorum impietatem, et communionem cum Ariomanitis, ab Oecumenica Synodo reprobatis. Hanc veram Synodum dum delere cupiunt, iniquum suum conventum synodum vocare conantur : et dum ejus decreta irrita esse volunt, sua obtinere cupiunt ; et synodi vocabulo utuntur, qui tantæ Synodo nolunt obtemperare. Sic illi Synodum non curant, licet se curare simulent ; ut orthodoxis de medio sublatis, quæ a magna et vera synodo contra Arianos statuta sunt, ipsi irrita faciant : quibus Arianis cum illi et semper, ac in præsenti patrocinentur, contra Athanasium Episcopum mentiri nihil verentur. Nam quæ jam olim illi mentiti sunt, præsenti eorum mendacio sunt consimilia, quo dicunt ad ejus ingressum seditiones, luctus, et lamentationes, populis ejus receptionem ægre ferentibus, extitisse. Nihil enim contigit ejusmodi ; sed econtra, gaudium, lætitia et concursus populorum ejus videndi desiderio festinantium. Ecclesiæ lætitia plenæ, ac ubique gratiarum actiones ad Dominum referebantur. Ministri autem et Clerici omnes, ita eum videre, ut animis oblectarentur, ac diem illam omnium suarum lætissimam existimarent. Nostrum autem Episcoporum ineffabile gaudium, quid opus est describere, cum superius diximus, nos omnes, ejus calamitates perpessos existimasse?

VIII. Hæc igitur in confesso cum sint, ac ipsi tamen

opposito modo enarrent, quæ fides habenda concilio, et decreto quod ipsi jactitant? Qui enim ita sese ingerere audent, iis quæ nec viderunt nec judicarunt, quibus neque interfuerunt, ac scribere non verentur quasi rem certissime comperissent; quomodo in rebus quarum causa se convenisse dicunt, fide digni erunt? An non potius cum illa tum hæc per inimicitiam egisse existimabuntur? Quænam enim tunc Episcoporum synodus? quisnam confessus veri studiosus? quis ex plerisque saltem eorum inimicus noster non erat? nonne Arii furoris causa Eusebiani contra nos impetum fecere? Nonne item alios qui suæ sententiæ erant ad idipsum agendum induxere? Nonne semper adversum illos, ut cum Ario sentientes, scripsimus? Nonne Eusebius Cæsareæ Palæstinæ Episcopus a Confessoribus qui nobiscum erant accusatus est, quod idolis sacrificasset? Nonne Georgius, a beato Alexandro depositus fuisse, convictus est? Nonne alii de aliis, et diversis criminibus deferebantur? Quo ergo jure adversum nos convenire voluerunt? Quomodo synodum vocare audent, in qua Comes præsidebat, et cui Speculator aderat, ac in quam Commentarius, vice diaconorum Ecclesiæ, nos introduxit? Ille loquebatur, et qui aderant silebant, immo potius Comiti obtemperabant. Tum ne amoverentur qui amovendi videbantur Episcopi, ab ejus consilio impediebatur. Ille jubebat: nos a militibus trahebamur; immo potius jubentibus Eusebio cum sociis, ille eorum sententiis obsequebatur. In summa, dilecti, cujusmodi illa Synodus, cujus exitus erat exilium et cædes, si Imperatori placeret? Quales accusationes? In hoc enim illi majore admiratione digni sunt. Arsenium quemdam occisum criminabantur, et poculum mysticum fractum esse calumniabantur. Sed Arsenius quidem vivit, ac nobiscum communione jungi

exoptat, nec aliunde testimonia expectat, ut vivus exhibeatur, sed ipse se vivere fatetur in suis litteris, quas scripsit ad coepiscopum nostrum Athanasium : quem ejus interfectorem esse affirmabant. Nec pudebat impios, virum tanta distantia itineris sive pedestris sive navigabilis disjunctum, ab illo interfectum insimulare, qui per hæc tempora, ubi locorum ageret, nemo noverat. Quin et eum occultare ausi sunt, ac evanidum reddere, cum nihil ille mali passus esset. Et si fieri potuisset, in alium orbem illum transtulissent, immo potius eum occidissent, ut sive veram, sive fictam cædem falso objicientes, Athanasium vere occiderent. Sed divinæ providentiæ in hoc quoque gratiæ agendæ sunt, quæ nihil injustum prævalere permisit, sed sub omnium oculos viventem Arsenium produxit, eorumque conspirationem atque calumniam tum palam convicit, neque enim ille nos ut interfectores aversatur, neque ut sibi injuriosos odit ; nihil enim prorsus mali passus est. Sed nobiscum communione jungi postulat, optatque nostro cætui aggregari, ut ejus litteræ testantur.

IX. Attamen Athanasius quidem eorum calumniis impetebatur, quasi qui eum qui tum vivebat occidisset : ab ipsis vero in exilium missus est. Non enim Imperatorum pater illum extorrem fecit, sed illud eorum calumniis est adscribendum. Animadvertite enim num res ita non se habeat : cum nihil criminis contra Athanasium comministrum nostrum inveniretur, Comes vero summam vim inferens, studiose adversus eum rem gereret : Episcopus quidem Athanasius ut vim sibi illatam effugeret, religiosissimum Imperatorem adiit, una Comitem, et illorum conspirationem deprecans, rogansque ut legitima Episcoporum synodus cogeretur, aut ipse Imperator de objectis criminibus sese purgantem audiret. Im-

perator autem rem indigne ferens litteras scripsit quibus illos citavit, sese rem auditurum promittens, quippe qui Synodum illam congregari jussisset. Eusebiani autem ubi advenissent, Athanasium calumniantur, non ultra de objectis a se Tyri criminibus; sed de frumenti naviumque detentione, quasi scilicet Athanasius minatus fuisset, se commeatum Alexandria Constantinopolim euntem impedire posse. Hæc quidam ex nostris qui intus cum Athanasio erant, Imperatore minitante audierunt. Deinde cum Athanasius de tanta calumnia ingemisceret, et falsam illam esse affirmaret : qui enim vir privatus et inops tanta facere potuisset? Eusebius ne palam quidem calumniari recusans, juravit Athanasium divitem, potentem, et ad omnia idoneum esse; ut hinc Athanasius illa dixisse putaretur. Sic venerandi illi Episcopi virum accusabant : sed Dei gratia in hoc negotio plus valuit quam illorum malignitas : Imperatoris enim pietatem ad clementiam inclinavit, ut pro morte exilium irrogaret. Hæc igitur solis eorum calumniis adscribenda sunt. Imperator siquidem prioribus scriptis suis eorum calumnias redarguit, insidias criminatus est, Meletianosque damnavit, quos nefarios, execrandos, et gravissimis illis nominibus, litteris suis appellabat, indigne quippe tulit viri necem objectam fuisse, qui in vivis esset, commotusque est homicidium audiens ejus qui viveret, et superstes esset : cujus epistolam ad vos misimus.

X. Eusebiani autem admirandi illi viri, ut et veritatem, et litteras abolere videantur, nomen Synodi prætexunt, ejusque acta ab Imperatore mutuantur. Ad hoc negotii Comes aderat, militesque Episcoporum satellites, et imperatoriæ litteræ, quæ quos ipsi postularant illuc convenire compellerent. Jam mihi, quæso, incredibiles eorum insidias, facinorumque inæquabilitatem animad-

vertite: ut quavis ratione nobis hominem prorsus abripiant. Si enim sibi duntaxat, utpote Episcopis judicium permisissent, quid opus Comite et militibus? aut cur imperatoriis diplomatibus in unum coacti sunt? Quod si Imperatore indigebant, et ab illo auctoritatem accipere cupiebant, cur ejus judicium irritum fecere? Aut cur cum ille litteris suis Meletianos, sycophantas, nefarios, Athanasium vero innocentissimum judicarit, et confictam cædem viri etiamnum viventis, vehementer fuerit insectatus; isti Meletianos vera dicere, Athanasiumque reum esse definiere? ac nihil reveriti, viventem hominem mortuum simularunt: qui et post Imperatoris decretum, et quo tempore illi conveniebant, et hactenus nobiscum in vivis est. Hæc quidem de Arsenio.

XI. Poculum autem mysticum; quale, aut ubinam a Macario confractum est? hoc enim sursum deorsum circumeuntes jactitant. Licet Athanasium, ne accusatores quidem, insimulare ausi essent, nisi ab illis submissi fuissent. Attamen criminis hujus summam in Athanasium referunt, quod ne quidem Macario, quippe qui convictus non est, fuit imputandum. Nec pudet eos coram catechumenis, et quod pejus est, coram ethnicis mysteria hæc traducere. Cum oporteat, ut scriptum est, « Sacramentum Regis abscondere[1]: » et ut Dominus præcepit: « Nolite sancta dare canibus, neque projiciatis margaritas ante porcos[2]. » Nefas enim est mysteria apud non initiatos traducere, ne Ethnici quidem horum ignari, irrideant, cathecumeni vero ad curiositatem deducti, scandalizentur. Sed tamen quodnam poculum, ubinam, et apud quosnam confractum est? Meletiani enim sunt qui accusant, quibus nulla fides habenda, ut-

[1] Tob. xii, 7. — [2] Matth. vii, 6.

pote qui non jam solum, sed a tempore beati Petri Episcopi et Martyris, schismatici fuerint et Ecclesiæ inimici, qui ipsi Petro insidiati, Achillam ejus successorem calumniati sunt, et Alexandrum apud ipsum Imperatorem accusarunt. Postquam enim talia moliti sunt, Athanasium tandem adorti, nihil agunt a sua improbitate alienum : ut enim in decessores ejus, sic et in illum calumnias struxerunt. Sed in præsenti, et non antehac, eorum calumniæ et obtrectationes invaluere : quia Eusebium et socios scelerum conscios et patronos nacti sunt. Qui ut Arianæ impietatis gratia alias contra multos Episcopos, sic jam contra Athanasium insidias struxere. Etenim locus ille in quo fractum esse poculum aiunt, non erat Ecclesia : presbyter non erat qui in illo loco habitabat : dies, qua id fecisse Macarium volunt, non erat Dominica. Cum igitur neque ibi Ecclesia esset, neque qui sacra faceret, neque dies hoc ipsum requireret, quale, aut quando, aut ubinam mysticum poculum fractum est? Nam pocula esse multa per domos, et in medio foro, patet; quæ si quis frangat nullatenus impie agit. Mysticum vero poculum, quod si quis sponte fregerit pro tali ausu impius efficitur, apud solos legitimos Ecclesiæ præsides invenitur : hic enim solus hujus poculi usus et non alius est. Hoc vos legitime populo propinatis : hoc vos ab Ecclesiastico canone accepistis : hoc ad eos solum spectat, qui Catholicæ Ecclesiæ præsunt. Vestrum enim duntaxat est sanguinem Christi propinare; aliorum vero nullius. Sed ut impius est qui mysticum poculum frangit, ita multo magis impius est, qui sanguinem Christi contumelia afficit. Contumelia enim afficit, qui præter Ecclesiasticam legem illud agit. (Hæc autem eo dicimus, non quod vel Schismaticorum poculum a Macario confractum sit, sed quod ibi nullum omnino fuerit ;

quomodo enim adfuisset, cum neque locus esset dominicus, nec quis illic ecclesiasticus, sed neque tempus mysteriorum esset?) Is autem est famosus ille Ischyras, qui nec ab Ecclesia ordinatus est, neque cum presbyterorum a Meletio ordinatorum Alexander catalogum recepit, iis ille annumeratus est; et sic neque hinc ordinationem habuisse potuit.

XII. Unde igitur presbyter Ischyras? quo ordinante? num Collutho? id enim solum restat. Atqui Colluthum, presbyterum obiisse, ambasque ejus manus sine auctoritate fuisse, ac omnes qui ab eo schismatis tempore ordinati sunt, ad laïcorum statum redactos ita conventibus interesse, omnibus notum, ac nulli dubium est. Quomodo igitur privatus homo, in privata domo habitans, poculum mysticum habere credatur? Sed tunc illi privatum hominem, presbyterum appellabant, et hoc vocabulum, ut hinc injuste nos vexarent, ipsi tribuebant, et nunc in accusationis mercedem, eidem ipsi Ecclesiæ constructionem concedunt. Ergo Ecclesiam vir ille non habuit; sed jam in mercedem malignitatis, ac suæ in accusando obsequentiæ quam non habebat accipit, et fortasse illi etiam Episcopatus præmium contulere: id enim ille circumquaque jactitat, et ita adversum nos arroganter agit. Tanta nimirum præmia obtrectatoribus et sycophantis ab Episcopis deferuntur, et merito quidem; quem enim illi adjutorem sui propositi nacti sunt, cum utpote negotiorum socium, consimili episcopatu donavere. Sed non eo res desinit; aurem adhuc præbete iis quæ ab illis tunc gesta sunt.

XIII. Cum igitur in veritatem prævalere non possent, quanquam adversus illam sese adornarant: et cum Tyri nihil Ischyras probare potuisset, sed sycophanta deprehenderetur, ac ipsamet ejus calumnia eorum conspirationem

everteret; ut nova argumenta comparent, negotium suspendunt, ac pollicentur se ex suis aliquot qui rem diligentius explorarent in Mareotem missuros. Quos autem nos multis de causis palam recusavimus, et quod cum Ario sentirent, ac prinde inimici nostri essent, hos illi, tyrannica usi potestate, clam misere, Diognium, Marin, Theodorum, Macedonium, duosque ætate et moribus juniores Ursacium et Valentem in Pannonia Episcopos, qui post tanti itineris labores, inimici sui judicandi causa susceptos, rursum Tyro Alexandriam sunt profecti. Nec recusarunt, licet judices essent, testes fieri, sed omnem insidiarum rationem aperte amplexi, quosvis labores itineraque subiere, ut conflatam conspirationem ad effectum deducerent. Et Episcopum quidem Athanasium in extranea regione detentum reliquere: ipsi vero in adversarii sui urbem ingressi sunt, quasi in Ecclesiam et in populum debaccharentur. Immo, quod absurdius est, cum Ischyram accusatorem secum adducerent, Macarium qui accusabatur sequi non permisere, sed eum Tyri in custodia reliquere; ipse enim Macarius presbyter Alexandrinus sursum deorsum ab ipsis in crimen vocabatur.

XIV. Soli igitur cum accusatore Alexandriam ingressi, ipsum domus ejusdem mensæque consortem, ac compotorem habuere, assumptoque una Philagrio Ægypti Præfecto, in Mareotem se contulere: atque illic scilicet soli pro sua libidine cum prædicto viro inquisitionem fecere. Neque permisere, ut presbyteri illic interessent, licet id illi impense rogarent. Ideo autem presbyteri Urbis et totius regionis, ut sibi illi adesse liceret, postulabant; ut submissos ab Ischyra testes convincerent, quinam et undenam essent. At illi sacros quidem ministros adesse non concessere; sed coram ethnicis

de ecclesia, de calice, de mensa, de sacris rebus inquisitionem fecerunt. Et quod gravius est, ethnicos in testes, cum de mystico poculo disquirerent, advocarunt: immo quos ab Athanasio Catholici accitu raptos esse affirmaverant, quosque ubinam terrarum essent, se nescire profitebantur, ipsos ad se et ad præfectum privatim introduxere. Nec puduit, ab Athanasio Episcopo de medio sublatos dicere eos, quorum cernebantur testimoniis uti. Sed cum eo solum spectent ut eum occidant, eos qui adhuc in vivis sunt mortuos rursum simulant, uti de Arsenio fecere. Nam homines qui adhuc supersunt, et qui palam degunt in sua regione, apud vos longe semotos quasi de medio sublatos miserabiliter deplorant; ut cum procul petendæ sint probationes, comministrum nostrum valeant calumniari, quasi vi et potestate usus sit; cum tamen omnia ipsi, vi et aliorum patrocinio freti, agant. Enimvero quæ in Mareote perpetrarunt, rebus Tyri gestis sunt consimillima: ut enim illic Comes aderat cum militari manu, nulli permittens præter eorum sententiam aliquid dicere vel agere; ita quoque et hic Ægypti præfectus cum militari manu aderat, qui omnes Ecclesiasticos terreret, nec ullum de veritate testimonium ferre permitteret: et quod absurdius est, eodem in loco et in ipsis accusatoris ædibus habitabant, et rem disquirebant pro sua libidine, qui sive judices, sive testes, sive, quod verius est, suæ Eusebiique voluntatis ministri huc se contulerant.

XV. Quæ vero Alexandriæ facinora commiserint vobis non ignota esse arbitramur, nam ea ubique sunt pervulgata. Gladii adversus sacras virgines et fratres districti: flagella honorabilibus apud Deum corporibus incussa, ita ut vi plagarum pedibus claudicarent, quæ mente sua castitati tantum piisque operibus incumbe-

bant. Hinc flagitia adversus illas commissa, populi nempe ethnici, ipsas nudare, verberare, petulanter adversum illas agere, idolorum aras et sacrificia minitari : adeo ut petulans quidam vir, quasi potestatem a Præfecto in gratiam episcoporum accepisset, Virginem manu arreptam ad altare, quod forte obvium erat, pertraxerit, vim olim ad sacrificandum allatam, ac persecutionis furorem imitatus. Inter hæc facinora, Virgines fugiebant, Ethnici ecclesiam irridebant, cum interim Episcopi intus essent, et in illa ipsa domo in qua hæc perpetrabantur habitarent. Ex ea ipsa domo, ut cum Episcopis gratia iniretur, Virgines, strictos gladios omneque periculorum, injuriarum, et contumeliarum genus expertæ sunt. Et hæc illæ jejunii tempore ab iis qui cum Episcopis intus epulabantur, sunt perpessæ.

XVI. Hæc cum prævidissemus, quod scilicet ab hostili incursu haud leve nocumentum emergeret, ejusmodi legatos recusavimus. Hæc, Alexander quoque Thessalonicæ Episcopus cum animadverteret, ad eos qui illic commorabantur litteras misit, quibus, conspirationem argueret, ac de eorum insidiis testimonium ferret : quem tametsi inter suos annumerant, suæque conspirationis socium jactitant, nihil aliud demonstrant, quam se illi vim intulisse. Etenim nec Ischyras ille sceleratissimus, absque metu et illata vi ad hanc rem animum appulit, sed coactus, accusandi Athanasii munus suscepit. Cujus rei argumentum illud est quod ipse Ischyras coepiscopo Athanasio litteris suis declaravit nihil hujusmodi ibi gestum fuisse, sed se subornatum ista confinxisse. Et hæc scripsit, cum nec ab ipso velut presbyter receptus esset, nec ejusmodi appellationis munus consecutus, neque ecclesiæ constructionem in præmium nactus esset, nec pro mercede episcopatum expectaret, quæ

tamen omnia ab illis in accusationis præmium obtinuit. Quin et omnes ejus cognati nobiscum conveniebant, quod sane non facturi fuissent, si vel tantillum injuriæ a nobis accepissent.

XVII. Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ, testes sunt omnes Mareotæ presbyteri, qui Episcopum circumeuntem semper comitantur, quique tunc adversus Ischyram scripsere. Qui vero ex illis Tyrum venerunt, veritatem dicere permissi non sunt: neque iis qui in Mareote remansere, Ischyram sycophantam arguere concessum est. Huic item rei testimonio sunt exemplaria ipsa litterarum Alexandri, Presbyterorum, et Ischyræ. Misimus quoque epistolam Patris Imperatorum, in qua testatur se non solum indigne ferre, quod de Arsenii, qui in vivis esset, nece, eum accusarent; sed mirari quoque varietatem inconstantiamque accusationis de poculo factæ; quod nempe modo Macarium presbyterum, modo Athanasium Episcopum, de poculo manibus confracto insimularent. Ac Meletianos quidem sycophantas, econtra vero Athanasium innocentissimum pronunciat. Quî enim non sycophantæ Meletiani, ac præ omnibus Joannes, qui cum in Ecclesiam ingressus esset, nobiscum communicasset, sua gesta improbasset, cum nondum quidquam de calice fracto movisset; ubi vidit Eusebianos Ariomanitarum res curare, non audere tamen palam illis opem ferre, sed alias personas quibus uterentur quærere; seipsum, ut fit in sæcularibus theatris, histrionem submisit. Argumentum autem erat, Arianorum certamen; primæ partes, ut illi rem bene gerant; submissa persona et appendix, Joannes cum sociis. Ut Arianorum fautores, horum obtentu, sub judicum habitu impietatis inimicos profligent, ipsamque impietatem stabi-

liant, et Arianos in Ecclesiam introducant : et qui pietatem eliminare volebant, per impietatem superare nituntur : qui vero impietatem in Christum amplexi sunt, impietatis hostes velut impios e medio tollere sunt aggressi. Ac poculum nobis confractum proferunt, ut una cum ipsis Athanasius impie in Christum agere videatur. At quorsum illa apud eos mystici poculi mentio? undenam impietatis in Christum patronis mens illa erga poculum religiosa? undenam Christum ignorantibus Christi poculum notum est? cur qui se poculum venerari simulant, poculi Deum dedecore afficiunt? aut cur qui poculum lugent, Episcopum qui in illo mysteria celebrat occidere satagunt, immo quantum in ipsis fuit occiderunt? quare qui throni episcopali modo ornati vicem lamentantur, Episcopum in illo sedentem interficere conantur, ut et thronus Episcopum quærat, et populi pia doctrina priventur? Itaque nec poculum confractum, nec cædes, nec quidpiam inauditorum facinorum quæ ipsi objecere ad hæc agendum illos compulit; sed prædicta Arianorum impietas. Cujus gratia postquam Athanasio aliisque Episcopis insidiati sunt, etiamnum Ecclesiæ bellum inferunt. Etenim quinam cædium exiliorumque auctores? nonne isti? Quinam sæcularium patrocinio usi, Episcopis insidiantur? nonne Eusebiani, et nequaquam, ut ipsi scribunt, Athanasius, quin potius ab ipsis ille et alii quoque vexati sunt. Nam eo tempore quatuor Alexandrini presbyteri, quanquam Tyrum non venerant, ab ipsis in exilium acti sunt. Quinam ergo luctu et lacrymis digni? nonne qui et priora illa perpetrarunt, et secunda addere non recusant, quique omni calumniarum genere utuntur, ut Episcopum de medio tollant, quod impiæ hæresi suæ non cesserit? Hæc causa odii Eusebianorum ; hæc eorum

quæ Tyri acta sunt origo : hinc simulata illa judicia : hinc illæ eorum litteræ, quas, citra prævium judicium, quasi qui de rebus certiores sint, perscribunt : hinc illæ eorum apud Imperatorum patrem et apud ipsos piissimos Imperatores calumniæ.

XVIII. Qualia enim nunc quoque adversus comministrum nostrum Athanasium delata sint, vos non ignorare par est ; ut hinc etiam eorum malitiam deprehendatis : et agnoscatis, nihil aliud illos nisi cædem viri quærere. Frumentum ab Imperatorum patre erogabatur pro viduis partim Lybiis, partim Ægyptiis quibusdam alendis, quod omnes hactenus perceperunt, Athanasio nihil præter laborem et operam hinc referente. At nunc licet qui illud recipere solent non conquerantur, immo se percipere fateantur, Athanasium tamen illi calumniati sunt, quasi qui frumentum totum vendat, et in propriam rem divertat : et hac de re Imperator, ipsorum calumniis inductus, litteris suis eum criminatus est. Quinam igitur isti calumniatores? Nonne qui et prima illa perpetrarunt, et secunda movere non abnuerunt? Quinam litterarum quæ ab Imperatore missæ dicuntur, auctores fuere? nonne Ariani qui iis maxime student, et nihil contra Virum, vel dicere vel scribere recusant? Nemo enim omissis tot tantorumque scelerum auctoribus, alios suspectos habuerit. Etenim manifestissimum illud est eorum calumniæ argumentum, quod per sycophantiam suam Ecclesiam frumento privare, ad Arianosque illud transferre satagant. Quod maxime hujus consilii auctoribus, et eorum principibus adscribendum est, qui nec veriti sunt perpetratas cædes in odium Viri publicare, quarum causa falsa illi crimina apud Imperatorem imposuere ;

nec metuerunt Clerum Ecclesiæ alimentis privare, ut illa reapse in hæreticorum lucrum cederent.

XIX. Misimus quoque ad vos testimonia comministrorum nostrorum Libyæ, Pentapolis et Ægypti; ut hinc eorum in Athanasium calumnia vobis innotescat. Hæc autem ideo faciunt, ut iis qui pie sentiunt præ metu deinceps quiescentibus, impiorum Arianorum hæresis, veræ fidei loco introducatur. Sed vestræ pietati gratiæ agendæ, dilecti, quod sæpius Arianos scriptis vestris anathemate damnaveritis, et locum ipsis in Ecclesia non dederitis. Eusebii autem et suorum malitia facile coarguitur : nam post priores illas suas pro Arianis litteras, quarum vobis exemplaria misimus, aperte jam Ariomanitas, ab universa Ecclesia catholica damnatos, adversus Ecclesiam concitant; quibus etiam Episcopum constituere, ac minis terroribusque Ecclesias dividunt, ut ubique impietatis suæ adjutores habeant. Siquidem et diaconos ad Ariomanitas mittunt, qui palam eorum conventibus intersunt : litterasque scribunt, ac exemplaria ab illis recipiunt, sicque Ecclesiam in schisma conjiciunt : cum illis quoque communicant, ac eorum hæresim ubique litteris suis commendant : Ecclesiam autem repudiant, ut ex litteris quas ipsi Romano Episcopo, fortasse et vobis scripsere, ediscere poteritis. Quod autem hæc inulta esse non debeant, etiam vos dilectissimi, animadvertitis; atrocia enim sunt et a Christi doctrina aliena. Hac igitur de causa in unum coacti, has ad vos litteras misimus, rogantes vestram in Christo prudentiam, ut hanc quidem confessionem recipiatis, Athanasii vero coepiscopi nostri vicem doleatis; ac Eusebianis talia molientibus succenseatis; ut ne amplius istiusmodi pravitas et malitia, adversus Ecclesiam vim obtineat. Vos enim ejusmodi

injustitiæ vindices imploramus, illud Apostoli vobis commemorantes : « Auferte malum ex vobis ipsis[1]. » Mala enim revera sunt, et communione nostra indigna, quæ illi perpetrarunt. Ne igitur illis aurem præbeatis, si denuo ad vos scribant contra Episcopum Athanasium, (quidquid enim ab illis proficiscitur falsum est), immo etiamsi Ægyptiorum Episcoporum nomina in litteris suis exararent. Palam enim est non nos talia scribere, sed Meletianos semper schismaticos, qui huc usque Ecclesias perturbant, et seditiones commovent. Ordinationes enim absurdas faciunt, ac virorum qui propemodum ethnici sunt : et ejusmodi facinora perpetrant, quæ scribere quidem erubescimus, sed vobis id a legatis nostris, qui epistolam vobis tradent, discere licebit.

XX. Hæc quidem Ægyptii, ad omnes Episcopos, et ad Julium Romanum Episcopum. Porro Eusebiani quoque ad Julium scripsere : ac sperantes se nobis terrorem incussuros, rogabant ut synodus cogeretur, et ipse Julius, si vellet, judex foret. Cum igitur Romam advenissemus, Julius, ut consentaneum erat, litteras scripsit ad Eusebianos, misitque duos e presbyteris suis Elpidium et Philoxenum. Illi vero ut de nostro adventu audiere, consternati, quod nullatenus expectarent nos illuc venturos, accedere renuerunt, absurdas causas commenti : sed revera timentes, ne de iis illi convincerentur, quæ Valens et Ursacius postea confessi sunt. Congregati demum Episcopi plus quinquaginta, quo loco Vito presbyter conventus agebat, nos, cum nostram defensionem audivissent, ad communionem et agapen admittendos statuerunt, tum adversus illos vehementer indignati, Julium rogarunt ut hæc quæ sequuntur, Eusebianis, qui ad se litteras miserant, rescriberet. Scripsit

1 I Cor, v, 13.

igitur Julius, et epistolam per Gabianum comitem misit.

EPISTOLA JULII.

Julius Danio (8), *Flacilio, Narcisso, Eusebio, Mari, Macedonio, Theodoro, et sociis eorum, qui Antiochia nobis scripsere, dilectis fratribus, in Domino salutem.*

XXI. Legi litteras a presbyteris meis Elpidio, et Philoxeno mihi allatas, miratusque sum, cum nos ex dilectione et veritatis conscientia scripsissemus, a vobis contentiose, et citra decorum, rescriptum esse. Superbia enim et arrogantia scribentium per epistolam sese prodebat : hæc autem a christiana fide aliena sunt. Decebat enim quæ cum dilectione scripta erant, parem cum dilectione, et non cum contentione, responsionem obtinere. Annon caritatis indicium est presbyteros misisse, qui afflictos consolarentur, et eos qui scripserant adhortarentur ut venirent; quo quamprimum omnibus tandem compositis, nec diutius fratres nostri vexarentur, nec vos quidam calumniarentur? Sed nescio quid vos ita affectos exhibuit, ut nos induxeritis ad suspicandum, quæ vos verba nos honorandi causa dicere videbamini, hæc ipsa cum quadam dissimulatione dixisse. Presbyteri namque qui missi sunt, quos cum gaudio rediisse decuit, econtra mœsti rediere ob ea quæ illic geri conspexerant. Ego vero postquam litteras legi, cum multa mecum reputassem, epistolam apud me re-

tinui, sperans vestrum saltem aliquos esse venturos, nec epistola opus fore; ne si illa palam prodiret, multos hic dolore afficeret. Quandoquidem autem nullo adveniente necesse fuit illam proferre, fateor vobis, omnes admiratione captos vix induci potuisse ut crederent res hujusmodi a vobis esse scriptas : contentio enim magis quam caritas in illa epistola sese prodebat. Quod si eloquentiæ ostentandæ causa, qui epistolam dictavit ita scripserit, hujusmodi sane studium ad alios spectat. In rebus enim ecclesiasticis, non specimen eloquentiæ quærendum est, sed canones Apostolici; ac studendum, ut ne unus quidem ex pusillis qui in Ecclesia sunt scandalizetur. Expedit enim juxta ecclesiasticam sententiam, molam asinariam suspendi a collo, et ita demergi, potius quam vel unum ex pusillis scandalizare[1]. Quod si aliquibus quadam invicem simultate ductis (non enim omnium talem mentem fuisse dixerim) istiusmodi epistolam scribi placuit : decebat quidem vel omnino non offendi, aut solem non occidere super offensa : aut saltem eo progredi non oportuit, ut ea scripto declararetur[2].

XXII. Quid enim actum est dignum querela, aut quibusnam epistolæ meæ dictis vobis succensendum fuit? An quia hortati sumus ut ad synodum accederetis? atqui illud cum gaudio potius excipiendum fuit. Qui enim rebus a se gestis aut, ut ipsi aiunt, judicatis, non diffidunt, non indigne ferunt si ab aliis judicium suum examinetur; sed fiduciam habent, quod quæ ipsi juste judicarunt, injusta nunquam fieri valeant. Quocirca Episcopi in magna synodo Nicæna congregati, non citra Dei consilium, prioris synodi acta in alia synodo disquiri permiserunt; ut qui judicarent, præ oculis ha-

1 Matth. XVIII, 6. — 2 Ephes. IV, 26.

bentes, secundum futurum esse judicium, cum omni cautela rem expenderent; et qui judicarentur, crederent se non ex priorum judicum odio et inimicitia, sed juste judicatos esse. Quod si hujusmodi consuetudinem, antiquam sane, in magna Synodo memoratam descriptamque, apud vos valere nolitis, indecora fuerit ejusmodi recusatio. Morem namque qui semel in Ecclesia obtinuit, et a synodis confirmatus est, minime consentaneum est a paucis abrogari. Aliàs tamen in hoc jure indignati nequaquam videantur : nam qui a vobis Eusebianis cum litteris missi sunt Macarius presbyter, Martyrius et Hesychius diaconi qui huc advenere, cum non valerent presbyteris Athanasii, qui huc se contulerant, obsistere; sed in omnibus refutarentur ac convincerentur; tum a nobis postularunt ut synodus indiceretur, litteræque ad Athanasium Episcopum Alexandriam, itemque ad Eusebianos mitterentur, ut coram omnibus justum posset proferri judicium. Tum se omnia contra Athanasium allata crimina probaturos, promisere : publice enim a nobis Martyrius et Hesychius convicti sunt, presbyteris Athanasii Alexandriæ Episcopi, cum fiducia obsistentibus. Martyrius vero et socii, ut vere dicam, in omnibus refutabantur, hincque factum est ut synodum coacti sint postulare. Si igitur Martyrio et Hesychio nullam synodum postulantibus, auctor ego fuissem, ut qui scripserant defatigarentur, fratrum nostrorum gratia qui se injuriam passos conquerebantur; eo etiam casu æqua et justa fuisset adhortatio, quippe quæ cum ecclesiastica sit, tum Deo grata; jam vero cum iidem ipsi, quos vos Eusebiani fide dignos censuistis, nos rogarunt ut synodus convocaretur, decuit vocatos non indigne ferre, sed potius alacriter occurrere. Quapropter indignatio eorum qui hoc ægre ferunt pro-

terva est : detrectatio vero eorum qui venire noluere, inhonesta et suspecta hinc deprehenditur. An quis conqueritur, si quæ a se recte facta existimat, ab aliis fieri videat? Si enim, ut scribitis, quælibet synodus firmam habet auctoritatem, et contumeliose agitur cum judice si ejus judicium ab alio examinetur, considerate, quæso, dilecti, quinam sunt qui synodum inhonorant, et quinam aliorum judicata rescindunt. Et ne singulorum acta expendens, quosdam gravare videar : sane quod postremo gestum est, cum sit horrendum auditu, sufficit ad cætera, quæ a me omittuntur, comprobanda.

XXIII. Ariani a beatæ memoriæ Alexandro quondam Alexandriæ Episcopo ob impietatem ejecti, non solum a singulis civitatibus expulsi sunt, sed et ab omnibus pariter qui ad Nicænam magnam Synodum convenerant, anathemate sunt damnati. Neque enim leve erat eorum scelus, nec in hominem duntaxat, sed in ipsum Dominum nostrum Jesum Christum filium Dei viventis peccaverant. Attamen qui a toto terrarum orbe rejecti fuerant, et apud universam Ecclesiam infamati, nunc recepti dicuntur, quod vobis audientibus indigne ferendum existimo. Quinam igitur sunt qui synodum dedecore afficiunt? nonne qui trecentorum Episcoporum suffragia pro nihilo habent, et impietatem pietati anteponunt? Siquidem Ariomanitarum hæresis ab omnibus ubique Episcopis convicta et condemnata est : Athanasius vero et Marcellus Episcopi plurimos habent qui se verbis scriptisque defendant. Nam de Marcello nobis testimonium perhibuere, quod in Nicæna synodo Arianis obstiterit. De Athanasio autem, dicitur quod nec Tyri convictus, nec in Mareote, ubi monumenta adversus illum adornata sunt, presens fuerit. Scitis autem, di-

lecti, quæ una solum parte præsente aguntur, nullam vim habere, sed suspecta esse. Nos tamen quanquam sic actum esset, accuratioris disquisitionis causa, nec vos illis, nec eos qui pro illis scripserant vobis anteponentes, hortati sumus eos qui litteras miserant, ut huc se conferrent, ut quandoquidem plures sunt qui pro illis scripsere, in synodo omnia examinarentur, quo nec damnetur innoxius, nec qui reus est, ut purus habeatur. Non igitur a nobis vilipenditur synodus, sed ab iis qui temere et levissime, Arianos ab omnibus damnatos, etiam contra judicum sententiam recipiunt, quorum plerique jam resoluti cum Christo sunt : alii vero etiamnum superstites, indigne ferunt quod suum judicium quidam resciderint.

XXIV. Hoc autem ita se habere deprehendimus ex iis quæ Alexandriæ acta sunt. Nam Carpones quidam ab Alexandro ob arianam hæresim pulsus, cum nonnullis ejusdem hæresis causa ejectis, a quodam Gregorio missi, huc venere. Idipsum tamen a Macario presbytero, Martyrio et Hesychio diaconis, didicimus : antequam enim presbyteri Athanasii advenirent, auctores nobis erant ut Alexandriam Pisto cuidam litteras mitteremus, quo tempore Athanasius quoque Episcopus Alexandriæ degebat. Quem Pistum Athanasii presbyteri supervenientes, Arianum esse declararunt, expulsum olim ab Alexandro Episcopo et a Nicæna synodo; postea vero ordinatum a quodam Secundo quem magna Synodus ejecerat, utpote Arianum. Hoc autem nec ipse Martyrius aut socii inficiabantur, neque negabant Pistum a Secundo fuisse ordinatum. Hinc igitur perpendatis velim, quinam jure in culpa habendi sint : nosne qui persuaderi non potuimus ut Pisto Ariano scriberemus, an qui auctores erant, ut magnam Synodum vilipenderemus, et impiis, quasi pii

fuissent, litteras mitteremus? Nam Macarius ipse presbyter, qui cum Martyrio ab Eusebio missus est, ut audivit instare presbyteros Athanasii, cum nos expectaremus ut una cum Martyrio et Hesychio coram nobis se sisteret, corpore licet æger, noctu abscessit; ut hinc nos merito conjiceremus, eum ideo discessisse, quod se puderet Pistum convictum iri : cum impossibile esset ordinationem Secundi Ariani in Ecclesia valere. Illud enim revera Synodo et Episcopis qui in ea convenere contumeliosum esset, si quæ illi tanto studio ac pietate, quasi Deo præsente egissent, tanquam nulli pretii abrogarentur.

XXV. Si igitur, uti scribitis, ex Novati et Pauli Samosatensis exemplo, synodorum dogmata vigere oportet : certe multo magis decuit Trecentorum Episcoporum decreta non irrita fieri, nec universalem Synodum a paucis contemni. Hæretici enim sunt Ariani æque ac illi, pariaque contra hos ac contra illos decreta prodiere. Cum tales ausus viderimus, quinam discordiæ flammam accendere? non enim ut qui hæc fecerimus arguistis in litteris vestris. Nosne discordiam induximus, qui afflictorum fratrum vicem dolemus, et omnia secundum canonem egimus? annon potius qui contentiose et contra canonem Trecentorum decreta violarunt, et in omnibus Synodum contempserunt? Non solum enim Ariani admissi, sed et a loco in locum Episcopi sese transferre moliti sunt. Si igitur vere parem eumdemque existimatis Episcoporum honorem : nec ex magnitudine civitatum, uti scribitis, Episcoporum dignitatem metimini, oportuit eum cui parva civitas concredita fuerat, in illa manere, nec contempta illa quæ sibi credita erat, ad aliam sibi non commissam transire; ita ut eam quæ sibi a Deo tradita est despiceret, inanem vero hominum glo-

riam exoptaret. Ergo, dilectissimi, oportuit vos huc accedere, et non abnuere, quo negotium ad finem deduceretur : id enim ratio postulat. Sed fortasse præfinitum tempus id vobis non permisit; in litteris enim vestris conquesti estis ad synodum cogendam, angustum temporis spatium nos definivisse, sed hoc, dilecti, mera cavillatio est. Nam si quos jam profectos dies ille prævertisset, angustum sane fuisse præfiniti temporis spatium palam esset. Cum autem ii quibus accedere non libuit, presbyteros quoque usque ad mensem Januarium detinuerint, mera sane cavillatio fuerit hominum suis rebus diffidentium : venissent enim, ut prius dixi, si de sua causa bene sperassent; non itineris intervallum considerassent, nec ad præfinitum tempus respexissent, sed justitiæ et æquitati suæ causæ confidissent. At fortassis ob temporis rationem non venere; hoc enim rursum scripto significastis; oportuisse scilicet nos, animadvertentes præsentem rerum orientalium statum, non vos hortari ad veniendum. Si igitur ob talem temporum conditionem profecti non estis, ut dicitis, decuit vos in primis, qui temporis hujusce rationem spectatis, non auctores schismatis luctus et lacrymarum in Ecclesiis vos exhibere. Jam qui talia egerunt, indicarunt, non temporis conditionem hujusce rei causam esse, sed accedere nolentium consilium.

XXVI. Miror autem hanc epistolæ vestræ partem, qua vel scribere ausi estis, me solum solis Eusebianis, et non omnibus vobis scripsisse. Levitatem enim potius quam veritatem in expostulantibus invenire est. Mihi enim qui non aliunde litteras contra Athanasium accepissem, quam a Martyrio et Hesychio, necesse fuit illis qui contra eum scripserant respondere. Oportuit igitur aut Eusebianos non solos, absque vobis omnibus, scribere; aut vos, qui-

bus non scripsi, non moleste ferre si illis rescriptum sit qui mihi scripserant. Nam si decuit epistolas ad vos omnes mitti, par fuit etiam vos una cum illis scripsisse. Nunc autem quod congruum erat spectantes, illis scripsimus qui nos certiores reddiderant, et litteras ad nos miserant. Quod si illud vos commovit quod solus scripserim; par est vos etiam indignari, quod illi mihi soli scripserint. Sed in hoc quoque adest probabilis et justa causa, dilectissimi. Attamen necessum est vobis significare, etiamsi solus scripserim, non ideo mei solius esse illam sententiam, sed et omnium qui in Italia sunt, et qui in his partibus degunt Episcoporum. Et ego quidem non omnes volui ad scribendum inducere, ne complurimis id importunum foret. Certe jam ad præfinitum tempus Episcopi convenere, et ejusdem sententiæ fuerunt, quam denuo his litteris vobis significo: quapropter, dilecti, etiamsi solus scribo, omnium tamen hanc esse sententiam agnoscite. Et hæc quidem satis sint ad demonstrandum, quosdam ex vobis, non æquas, sed injustas et suspectas causas afferre.

XXVII. Quod autem non temere vel injuste, coepiscopos nostros Athanasium et Marcellum, ad communionem susceperimus, tametsi ex supradictis id satis planum est, operæpretium tamen fuerit ut paucis verbis illud vobis demonstretur. Scripserat jam antea Eusebius contra Athanasium; vos quoque jam litteras misisti: scripsere quoque complures Episcopi ex Ægypto et ex aliis provinciis pro Athanasio. Primo igitur observandum vestras adversus illum litteras, inter se pugnare, et priores cum secundis nullatenus consentire: sed in multis primæ a secundis confutantur, et secundæ a primis falsi arguuntur. Cum autem litteræ inter se non consentiant, nulla sane fides earum dictis habeatur. Dehinc si vestris litteris fidem haberi postulatis, consentaneum est et iis quæ pro illo

scripta sunt fidem non abnegare : maxime quia vos quidem e longinquo scribitis; illi vero in ipsis locis cum sint, ubi et virum ipsum et negotia illic gesta viderunt, scripto vitæ ejus probitatem testantur, et affirmant eum calumniam in omnibus passum esse. Ac rursum Arsenius quidam Episcopus dictus est aliquando interfectus ab Athanasio : sed hunc vivere, immo ejus amicum esse didicimus. Ille igitur [Athanasius] monumenta in Mareote adornata, altera solum e partibus præsente, facta fuisse affirmavit. Nam nec illic adfuisse Macarium presbyterum, qui accusabatur, nec ipsum Episcopum ejus Athanasium : et hoc, non solum ex verbis ejus, sed ex ipsis inquisitionum monumentis, quæ Martyrius et Hesychius nobis attulerunt, agnovimus. Legendo quippe comperimus, accusatorem quidem Ischyram illic adfuisse; Macarium autem et Episcopum Athanasium minime. Quin et Athanasii presbyteris postulantibus, uti sibi interesse liceret, illud negatum esse. Oportuit autem, dilectissimi, si modo judicium illud sincere actum fuisset, non accusatorem duntaxat, sed et accusatum adesse. Sicut enim Tyri aderat Macarius qui accusabatur, et Ischyras accusator, et nihil ibi probatum est; sic et in Mareoten oportuit, non accusatorem solum, sed et accusatum accedere, ut is præsens vel convinceretur, vel si convinci non potuisset, calumniam palam faceret. Jam vero cum hoc factum non sit, sed solus accusator, cum iis quos Athanasius recusabat, eo concesserit, suspecta sane acta illa videntur.

XXVIII. Conquestus est etiam ipse (Athanasius) qui ad Mareotem profecti essent, se recusante illuc concessisse. Dicebat enim Theognium, Marin, Theodorum, Ursacium, Valentem, et Macedonium, sibi suspectos illuc missos fuisse. Hoc autem non suis verbis tantum, sed

etiam ex epistola Alexandri quondam Thessalonicæ Episcopi demonstrabat : protulit enim ejus epistolam, ad Dionysium in ea synodo comitem, scriptam : qua significabat manifestam adversus Athanasium conspirationem esse conflatam. Immo ipsius accusatoris Ischyræ rescriptum protulit authenticum, quod totum erat ejus manu exaratum, in quo Deum omnipotentem testem invocans, neque calicem fuisse confractum, neque mensam eversam declarabat : sed se a quibusdam, ut hanc accusationem confingeret, subornatum esse. Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt, neque Ischyram esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macarium, quale is illi imputabat. Presbyteri vero et diaconi qui huc accessere, non pauca, sed quamplurima de Athanasii innocentia testabantur, affirmantes nihil eorum quæ illi objiciebantur verum esse, sed conspirationem adversus eum fuisse conflatam. Quin Ægypti quoque, ac Libyæ Episcopi omnes, litteris suis testati sunt, cum ejus ordinationem liberam et ecclesiasticam fuisse, tum quæ a vobis adversus illum delata sunt omnia esse falsa : neque enim cædem factam, nec ullos ejus causa occisos, neque calicem confractum fuisse; sed a vero abhorrere omnia. Immo vero ex ipsis inquisitionem monumentis, quæ in Mareote, una tantum ex partibus præsente, facta fuerant, comprobavit Episcopus Athanasius, catechumenum quemdam interrogatum dixisse, se intus cum Ischyra fuisse, quo tempore aiunt Macarium Athanasii presbyterum se in eum locum immisisse : ex aliis item interrogatis dixisse quemdam, quod in parva cellula, alium, quod pone januam jaceret Ischyras tunc ægrotus, quo tempore illi Macarium aiunt eo advenisse. Ex ejus autem dictis hoc nos consequenter colligimus. qui fieri potuit eum, qui pone januam æger decumberet, tunc ste-

tisse, liturgiam celebrasse, ac oblationem fecisse? aut qui potuit oblatio apposita esse, cum intus essent catechumeni? Si enim intus erant catechumeni, nondum oblationis tempus erat. Hæc, ut dictum est, aiebat Episcopus Athanasius : hæc ex ipsis monumentis palam faciebat : iis qui cum eo erant affirmantibus, nec Ischyram unquam in Ecclesia catholica fuisse presbyterum, nec in ecclesiasticis conventibus presbyteri locum habuisse. Quin quo tempore Alexander, magna Synodo per indulgentiam id concedente, eos qui erant ex schismate Meletii, recepit, Ischyram a Meletio in numero presbyterorum suorum nominatum non fuisse affirmabant, quod maximum argumentum est, ipsum ne ex Meletianis quidem presbyteris esse : nam si ex illis extitisset, iis sane et ipse annumeratus fuisset. Præter hæc, alia quoque Ischyræ mendacia Athanasius ex monumentis illis coarguebat : quippe qui in accusatione sua de libris, quando Macarius, ut ipsi aiunt, irrupit, combustis; ab iis ipsis quos ille testes adhibuit falsi convictus est.

XXIX. Hæc cum ita dicerentur, et tot testes pro illo starent, totque ipse afferret innocentiæ suæ argumenta, quid, quæso, nobis agendum fuit? aut quidnam aliud postulabat ecclesiasticus canon, quam ut virum non damnaremus, sed potius ipsum reciperemus, ac pro vero Episcopo haberemus, quemadmodum et habuimus? Etenim præter hæc omnia annum unum et sex menses hic remansit, ut adventum vestrum aut eorum qui huc se conferre vellent, expectaret : suaque præsentia omnes pudore afficiebat, non adfuturus quippe, nisi suæ causæ confidisset. Non enim suo motu, sed accersitus ac litteris nostris acceptis, huc accessit, quemadmodum et vobis litteris nostris indicavimus. Attamen post tot tantaque a nobis gesta nos criminati estis quasi contra canones egerimus,

Perpendite igitur, quinam contra canones agunt; nosne qui post tanta innocentiæ argumenta virum recepimus, an qui triginta sex mansionibus distantes Antiochiæ extraneum quemdam Episcopum nominarunt, eumque Alexandriam miserunt militari manu stipatum? quod ne tunc quidem factum est, cum is in Galliam relegatus esset, futurum autem erat tunc temporis, si revera ille convictus fuisset. Certe in reditu suo, vacantem seque expectantem ecclesiam invenit.

XXX. At nunc ignoro qua ratione hæc facta sint. Primum enim, si vere dicendum est, non oportuit, cum ad cogendam synodum litteras misissemus, aliquos judicium synodi prævertere: deinde non decuit hoc adversus Ecclesiam innovari. Qualis enim canon ecclesiasticus, aut qualis apostolica traditio hoc præfert; ut pace agente Ecclesia, ac tot Episcopis cum Athanasio Alexandriæ Episcopo consentientibus, Gregorius mittatur, externus homo, qui non illic est baptizatus, qui complurimis ignotus est, nec a presbyteris, vel ab Episcopis, vel a plebe postulatus; sed is Antiochiæ ordinetur, Alexandriam vero, non cum presbyteris vel diaconis urbis, non cum Episcopis Ægypti, sed cum militibus transmittatur? hoc namque haud sine querela aiebant qui huc venere. Etiamsi enim post synodum reus deprehensus fuisset Athanasius, non decuit sic præter jus fasque, et contra ecclesiasticum canonem, ordinari quempiam: sed in ipsa Ecclesia, ex ipso sacerdotali ordine, ex ipso clero, ab Episcopis provinciæ illius constitui oportuit, et nequaquam nunc Apostolorum canones violari. Si enim in quemquam vestrum tale quidpiam commissum esset, nonne clamassetis, nonne violatorum canonum vindictam postulassetis? Certe, dilecti, hoc quasi Deo præsente cum veritate loquimur, ac vobis dicimus: non

est hoc pium, nec legitimum, non ecclesiastici juris. Ipsa namque Gregorii in suo ingressu gesta, ordinationis ejus modum indicant. In hisce enim pacis temporibus, ut narrarunt ii qui Alexandria venerunt, et quemadmodum Episcopi quoque litteris suis significarunt, Ecclesia incendium passa est, virgines denudatæ, monachi conculcati, presbyteri, et ex plebe multi laniati, ac vim perpessi, Episcopi in carcerem trusi, multi circum circa raptati : sancta Mysteria de quibus violatis Macarium presbyterum accusabant, ab ethnicis direpta sunt, et in terram projecta : eoque solum hæc omnia ut Gregorii ordinationem aliqui admitterent, hæc autem significant quinam sint qui canones violant. Nam si legitima fuisset ordinatio, nequaquam præter jus fasque eos coegisset qui sibi obtemperare legitime negabant. Verumtamen, iis ita gestis, scribitis, magnam tum pacem Alexandriæ et in Ægygto fuisse : nisi forte pacis ratio mutata sit, et jam hæc pacem appellatis.

XXXI. Illud quoque vobis necessario indicandum putavi, Athanasium nempe affirmasse, Macarium Tyri sub custodia militum remansisse ; accusatoremque solum abiisse cum iis qui in Mareoten proficiscebantur, presbyterisque rogantibus ut sibi inquisitioni adesse liceret, id negatum fuisse. Interrogationem autem de calice, et de mensa factam esse coram Præfecto et ejus cohorte, præsentibus quoque ethnicis et Judæis. Videbatur illud initio incredibile, nisi fuisset ex ipsis actorum monumentis demonstratum, quod nobis admirationi fuit, ut etiam vobis, dilecti, fore existimo. Ac cum presbyteris huic negotio interesse non permitteretur, licet ii mysteriorum ministri sint, apud externum tamen judicem, præsentibus catechumenis, et quod indignius est, coram ethnicis et Judæis, qui propter odium in christianismum

male audiunt, interrogatio de sanguine et corpore Christi habita est. Nam si omnino scelus perpetratum est, oportuit hoc negotii in Ecclesia a clericis secundum leges examinari, et non ab ethnicis qui verbum detestantur et veritatem ignorant. Hoc autem flagitium, quantum et cujusmodi sit, vos et omnes animadversuros existimo : hæc quidem de Athanasio.

XXXII. Quod autem ad Marcellum spectat, postquam de illo, ut impio erga Christum scripsistis; vobis significandum putavi, eum cum huc venisset, affirmasse falsa esse quæ vos de se scripsissetis. Sed cum nihilominus nos postulassemus ut fidem suam exponeret, tanta cum fiducia per se ipse respondit, ut nobis exploratum fuerit eum nihil a veritate alienum profiteri. Siquidem æque pie de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo se sentire confessus est, ac Ecclesia ipsa catholica sentit : nec tantummodo nunc, sed jam olim ita sensisse. (Cujus rectam fidem testimonio suo confirmarunt presbyteri quoque nostri qui Nicænæ synodo adfuerant.) Etenim se tunc temporis et etiamnum adversum Arianorum hæresim sensisse affirmabat, (quocirca vos admonitos velim, ut nullus ejusmodi hæresim recipiat; sed abominetur, ut a sana doctrina alienam.) Cum ergo, inquam, ille recte sentiret, et de recta ejus fide testimonium proferretur; quid quæso, de illo nobis faciendum fuit, nisi ut eum pro Episcopo haberemus, ut et habuimus, et eum a nostra communione non abjiceremus? Hæc quidem ego, non ut qui eorum causam agam, scribo; sed ut vobis fidem faciam, nos jure et canonice viros illos suscepisse, et vos frustra disceptationes movere. Æquum est autem, ut vos studeatis et omnibus modis id contendatis, ut quæ contra canonem acta sunt, corrigantur, et ut ecclesiæ pace fruantur; ut pax Do-

mini, quæ data est nobis, permaneat, et Ecclesiæ non scindantur : ac ne vobis, ut schismatis auctoribus, id crimini detur. Fateor enim vobis, quæ gesta sunt, non pacis, sed schismatis occasiones esse.

XXXIII. Non enim Athanasius duntaxat et Marcellus Episcopi huc se contulere, ac secum injuste actum esse conquesti sunt ; sed etiam complurimi alii ex Thracia, Cœlesyria, Phœnicia et Palæstina, et una presbyteri non pauci : atque alii quidam Alexandria, aliique ex aliis partibus, ad synodum huc coactam accessere, qui coram omnibus Episcopis congregatis, præter alia in medium prolata, conquesti sunt insuper, Ecclesias vim injuriamque esse perpessas : ac in suis aliisque Ecclesiis paria, iis quæ Alexandriæ, gesta esse affirmarunt, non solum verbo, sed ex rebus ipsis. Ex Ægypto quoque et Alexandria nuper cum litteris advenientes presbyteri, haud sine querela et gemitu testati sunt, Episcopos complures ac presbyteros, qui ad synodum se conferre vellent, prohibitos fuisse. Aiebant enim post Athanasii discessum, etiam usque ad præsens tempus, Episcopos, eosque confessores plagis laniari, alios in carcere detineri : jamque antiquos præsules, qui multos annos in episcopatu transegerant, ad ministeria publica tradi : et omnes fere Ecclesiæ catholicæ clericos, et populos, insidiis appeti ac persecutionem sustinere. Nonnullos enim Episcoporum, et quosdam fratres, extorres factos dicebant, nulla alia de causa, nisi ut vel inviti cogerentur, cum Gregorio, et ejus sectatoribus Arianis, communicare. Ancyræ autem in Galatia, non pauca, sed et iis quæ Alexandriæ gesta sunt paria, commissa audivimus, cum ab aliis, tum a Marcello qui illud testimonio suo confirmabat. Ad hæc, tanta tamque atrocia scelera nonnullorum ex vobis, ut nomina eorum taceam, ab acce-

dentibus delata sunt; ut ego illa scribere veritus sim : quæ vos fortasse didiceritis ab aliis. Etenim hæc potissima mihi scribendi causa fuit, et vos adhortandi, ut huc veniretis : quo et coram hæc audiatis, et omnia corrigi et sanari queant. Propterea alacrius accersitos occurrere oportuit, et non recusare : ne si non occurrerent, de jam dictis suspecti haberentur, utpote qui res a se scriptas probare non potuerint.

XXXIV. Hæc cum ita delata sint, et Ecclesiæ adeo gravibus premantur malis, ac insidiis appetantur, ut affirmavere qui hæc renunciabant; quinam sunt qui flammam discordiæ accendunt? nosne qui ista dolemus, et vexatos fratres miseramur, an qui talia perpetrant facinora? Miror enim, cum talis ac tanta rerum perturbatio fuerit in singulis Ecclesiis, quæ causa illis fuit huc properandi, vos tamen scribere, concordiam in Ecclesiis extitisse. Hæc autem non ad ædificationem ecclesiæ, sed ad ejus ruinam vergunt : et qui his gaudent, non pacis, sed confusionis filii sunt : Deus vero noster non est Deus confusionis, sed pacis. Quapropter, ut mihi conscius est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, vestræ existimationis curam gerens, exoptans quoque Ecclesias non in perturbatione degere, sed eas ut ab Apostolis statutum est permanere; hæc ad vos scribere necessarium duxi; ut nunc tandem illos confundatis, qui ob mutuum inter se odium, Ecclesias eo redigunt. Audivi enim, nonnullos esse, paucos numero, qui horum omnium essent auctores. Operam date ut viscera misericordiæ habentes, ea corrigantur, uti supra dixi, quæ contra canonem gesta sunt, ut si quid mali anteverterit, id vestro studio emendetur. Nec mihi scribatis : Marcelli et Athanasii communionem, potius quam nostram cooptasti; nam hæc non pacis, sed contentionis et odii fraterni sunt

argumenta. Quapropter superiora scripsi, ut certiores facti, eos non injuste a nobis receptos esse, hujusmodi jurgio finem imponeretis, qui si, vobis huc concedentibus convicti fuissent, et si non consentaneas rationes pro sua defensione protulissent; jure merito talia scripsissetis. Quandoquidem autem, ut supra dixi, juxta canones et non injuste, cum illis communione jungimur; obsecro vos per Christum, ne sinatis discindi membra Christi, neu præviis rumoribus fidem adhibeatis, sed Domini pacem pluris faciatis. Non enim æquum justumque fuerit ob paucorum simultatem, eos qui convicti non sunt, abjicere, et in hoc Spiritum contristare. Quod si arbitramini posse quædam adversus illos probari, ac coram eos convinci; veniant quibus id placuerit. Nam se paratos fore polliciti sunt, ad ea quæ nobis denuntiarunt liquido comprobanda.

XXXV. Certiores igitur nos, dilectissimi, de ea re facite, quo et illis, et Episcopis huc conventuris rescribamus; ut præsentibus omnibus qui rei sunt convincantur; ut ne ulterius perturbatio in Ecclesiis existat. Sat sunt enim res hactenus gestæ; sufficit quoque, in præsentia Episcoporum Episcopos in exilium actos esse. Qua de re non est prolixior sermo habendus, ne gravari videantur qui tum adfuere. Nam si vere dicendum, minime decuit ad hæc usque facinora procedere, aut eousque has dissensiones progredi. Esto, sint Athanasius et Marcellus, uti scribitis, a suis sedibus translati; sed qui de aliis dicatur, cum Episcopis tum presbyteris, qui ex diversis locis quemadmodum dixi, huc se contulere? Nam isti quoque se abreptos, et istiusmodi calamitatibus afflictos esse testati sunt. O dilecti! non jam ulterius Ecclesiæ judicia secundum Evangelium instituuntur, sed vel ad exilium vel ad mortem dantur. Nam si omnino, ut

dicitis, aliqua fuit eorum culpa, oportuit juxta ecclesiasticum canonem, et non eo pacto, rem judicari : oportuit omnibus nobis rescripsisse, ut ita ab omnibus, quod justum esset decerneretur. Episcopi enim erant qui patiebantur, nec vulgares Ecclesiæ vexati sunt, sed quas ipsi Apostoli per se gubernarunt. Cur autem de Alexandrina potissimum Ecclesia, nihil nobis scriptum est? An ignoratis, hanc esse consuetudinem, ut primum nobis scribatur, et hinc, quod justum est, decernatur? Sane si qua hujusmodi suscipio in illius urbis Episcopum cadebat, ad hanc Ecclesiam illud rescribendum fuit. Nunc autem illi, re nobis non indicata, posteaquam quod libuit, egere, nos quibus ea crimina explorata non sunt, sibi suffragatores esse volunt. Nequaquam talia sunt Pauli statuta, non hæc Patres tradiderunt : sed aliena est ista forma, novum hoc institutum. Obsecro alacriter toleretis, quæ enim scribo ad publicum bonum conferunt. Nam quæ accepimus a beato Petro Apostolo, ea vobis significo; non scripturus tamen, quod nota apud omnes ea esse existimem, nisi quæ gesta sunt nos conturbassent. Episcopi abripiuntur, et e suis sedibus pelluntur : alii aliunde eorum vice constituuntur : alii vero insidiis appetuntur : ita ut populi de abreptis doleant, submissos recipere cogantur; ut quos exoptant non requirant, quos autem nolunt, inviti recipiant. Rogo vos ne ultra hujusmodi res agantur : immo potius contra eos scribite qui talia moliuntur, ne deinceps ita vexentur Ecclesiæ, neve quis Episcopus aut presbyter contumeliam patiatur : aut contra animi sui sententiam, (ut nobis indicatum est) quis facere cogatur; ne apud ethnicos risum moveamus, ac in primis, ne Deum ad iram concitemus. Unusquisque enim nostrum in die judicii rationem suorum in hac vita operum est redditurus. Utinam omnes

secundum Deum sentiant, ut et Ecclesiæ Episcopis suis receptis, perpetuo gaudeant in Christo Jesu Domino nostro, per quem gloria Patri in sæcula sæculorum, Amen. Valere vos in Christo exopto, carissimi ac desideratissimi fratres.

XXXVI. Hæc postquam synodus Romæ congregata per Julium Romanum Episcopum scripsisset, cum rursus Eusebiani impudenter se gererent, Ecclesias pertubarent, at multis pararent insidias, religiosissimi Imperatores Constantius et Constans de iis certiores facti, jusserunt Occidentis et Orientis Episcopos Sardicam convenire. Interim Eusebius mortem obiit. Porro plurimis undique convenientibus, Eusebii socios provocavimus ad judicium. Illi vero quibus præ oculis essent sua facinora, conspectis quoque suis accusatoribus qui advenerant, judicium reformidabant. Etenim cum omnes sincera mente accederent; illi rursus Comites Musonianum, et Hesychium Castrensium secum adduxere, ut pro sua consuetudine, illorum potestate freti, quod liberet perficerent. Cum autem absque comitibus synodus celebraretur, ac nullus ibi miles interesset, perculsi a sua conscientia consternati sunt. Non enim amplius pro sua libidine judicabantur, sed ut veritatis ratio postulabat. Nobis igitur iterum atque iterum provocantibus et Episcoporum synodo eos his verbis accersente : « Huc accessistis ut ad judicium vos sisteritis, cur itaque postquam venistis, vos subducitis? Oportuit enim aut non accedere, aut postquam accessistis, non subterfugere : hoc enim maximum est contra vos argumentum. En adsunt Athanasius et socii quos absentes calumniati estis; ut si quid dicendum habere putetis, præsentes coarguatis. Sin cum non possitis, vos nolle simulatis, aperte sycophantæ estis, et hanc vobis synodus feret senten-

» tiam. » Quibus auditis illi, sua se damnante conscientia (sciebant enim quæ fecerant, et quæ adversum nos confinxerant) accedere veriti sunt; sicque ingentem ac fœdam calumniam suam palam fecere. Sancta ergo synodus animadversa eorum turpi atque suspecta fuga, nos admisit ad defensionem. Cum autem, testibus firmisque probationibus adhibitis, quæ contra nos gesta fuerant, retulissemus, admiratione capti sunt: omnibusque palam fuit, jure merito eos synodum reformidasse, ut ne coram convincerentur. Tum aiebant: eo fortasse ex Oriente venerunt, quod Athanasium cum suis putarent non accessurum: siquidem cernentes eos rebus suis confidere ac in jus provocare, fugam faciunt. Nos igitur, utpote injuria affectos ac de falsis criminibus accusatos, receperunt; firmiorique sententia nos ad communionem et agapen admittendos decreverunt. Illos autem qui Eusebii scelerum sese consortes etiam illo impudentiores exhibuerant, condemnarunt, Theodorum nempe Heracleæ Episcopum, Narcissum Neroniadis, Acacium Cæsareæ, Stephanum Antiochiæ, Ursacium et Valentem in Pannonia Episcopos, Menophantum Ephesi, et Georgium Laodiceæ. Scripseruntque omnibus ubique terrarum Episcopis, et ad singulas eorum parœcias qui injuriam passi fuerant: his verbis.

EPISTOLA SYNODI

SARDICÆ CONGREGATÆ.

SANCTA SYNODUS

Per Dei gratiam Sardicæ congregata, ex urbe Roma, ex Hispaniis, Galliis, Italia, Campania, Calabria, Apulia, Africa, Sardinia, Pannoniis, Mysiis, Dacia, Norico, Siscea, Dardania, altera Dacia, Macedonia, Thessalia, Achaïa, ex Epiris, Thracia, Rhodope, Palæstina, Arabia, Creta, et Ægypto, Presbyteris et Diaconis, et universæ sanctæ Dei Ecclesiæ Alexandriæ commoranti, dilectis fratribus in Domino salutem.

XXXVII. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, exe-crandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere; ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ Catholicæ doctrinam retinent, a patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exilium misere, alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt, qua-

propter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere : immo animadvertentes, se non vera posse earum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium Episcoporum accedere. Atque hinc æquitas judicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit : qui non temerario consilio, sed cum debita accuratione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communione fratris nostri Athanasii relictum : quippe qui octoginta Episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto judicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique Episcopi, Athanasii utpote innocentis communionem firmam statamque fecerunt. Illud quoque vestra caritas animadvertat ; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales Episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se judicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus judicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus : non advertentes quam indecens, immo potius quam impossibile illud esset. Quin et monumenta in Mareote edita, a sceleratissimis et perditissimis quibusdam adolescentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quispiam contulisset, una solum e partibus præsente facta fuisse constabat : nam neque frater noster Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius fraudulenta subjectio, omni turpi-

tudine plena erat; nam cum ethnici, tum catechumeni interrogabantur, non ut, quæ scirent, dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant, falso proferrent. Siquidem et vestrum presbyterorum, qui absente Episcopo rei curam gerebatis, ac voluistis quæstioni interesse, et veritatem patefacere, mendaciaque refutare, nulla est habita ratio: neque enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus comperta sit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum Ischyram, qui vacuo Episcopatus nomine, in mercedem sycophantiæ suæ est ab illis donatus, calumniam suam coarguere. In iisdem enim monumentis narrabat ipse Ischyras, se qua hora Macarium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum jacuisse: licet econtra Eusebiani scribere ausi sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et oblationem fecisse.

XXXVIII. Quinetiam, ea qua post usi sunt sycophantia et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim, et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athanasium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletianum Episcopum occidisse, quam rem simulato gemitu, et falsis lacrymis deplorabant, postulantes viventis corpus quasi is mortuus esset sibi tradi. Sed non latuit eorum vafrities: omnibus enim compertum fuit hominem vivere, et inter vivos numerari: et cum conspicerent illi ad omne scelus prompti viri, se mendacii convictos: ipse enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mortuum esse palam fecit; nihilo tamen magis quieverunt, sed alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut quibusvis machinis adhibitis, hominem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam perterritus est frater noster Athanasius, sed iterum magna usus fiducia, eos in jus provoca-

bat : nos quoque rogavimus hortatique sumus, ut judicio se sisterent, et si possent, hominem convincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem superbiam! aut potius, si vere dicendum est, o malam, et crimine obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrocia tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholica Ecclesia : sed « Qui perseveravit usque in finem, hic salvus » erit[1] : » Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit; nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et hujusmodi vestræ confessiones et tormenta, sua mercede non carebunt : sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertare, necnon pro innocentia Athanasii Episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque negleximus quæ vestræ securitati conducebant : sed ea curavimus, ea egimus quæ caritatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum afflictiones, nostras arbitramur.

XXXIX. Quocirca hæc retulimus ad piissimos, et Dei amantissimos Imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur, dimitti jubeant, decernantque, ut ne quis judicum, quorum officium est popularia solum curare, clericos judicet, aut ullatenus imposterum, occasione curandarum Ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliatur : sed ut quisque citra persecutionem aut vim vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram

[1] Matth. x, 22.

unanimitatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ Synodi judicio damnatum depositumque fuisse, tametsi revera nunquam is ut Episcopus sit habitus. Vestrum igitur Episcopum Athanasium redeuntem, cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorumdam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant.

XL. Cæterum quia cognovimus Eusebianos in Aphthonium, quoque Athanasium Capitonis filium, Paulum et Plutionem compresbyteros nostros, conspirationem fecisse, ita ut alii quidem in exilium missi sint, quidam mortis minis perterriti aufugerint; idcirco vobis declarandum duximus, etiam illos a nobis receptos, et innoxios esse declaratos; quod probe sciremus, omnia quæ ab Eusebianis adversus orthodoxos gesta sunt, ad gloriam et commendationem eorum, quos illi calumniatisunt, vergere. Decebat quidem Episcopum vestrum, comministrumque nostrum Athanasium de iis vos certiores facere : sed quoniam firmioris testimonii causa, ipsam sanctam Synodum vobis scribere, exoptavit; ideo nihil supersedendum rati, hæc vobis quam primum significare curavimus; ut quemadmodum nos, ita vos quoque illos recipiatis, laudem enim ipsi merentur, quoniam propter suam in Christum pietatem digni habiti sunt ab hæreticis contumeliam pati. Quænam autem a sancta Synodo decreta sint contra arianæ hæresos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis; ea enim ad vos

misimus; ut hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congreta, iis qui in Ægypto et Lybia sunt Episcopis et comministris, dilectis fratribus in Domino salutem.

XLI. Etiam vestræ pietatis litteris nondum acceptis, non ignotum id nobis, sed exploratum fuit, execrandæ Arianorum hæresis patronos, multa et atrocia in exitium potius animarum suarum, quam in Ecclesiam machinatos esse. Hæc enim fuit eorum ars et vafrities, semperque hujus lethiferi propositi fuere; ut omnes ubique orthodoxos, qui Ecclesiæ catholicæ doctrinam retinent, a patribus sibi traditam, sedibus pellere, et persequi satagant. Aliis enim ficta crimina imposuere, alios in exilium misere; alios in ipsis suppliciis confecerunt. Certe fratris nostri et coepiscopi Athanasii innocentiam vi et tyrannide circumvenire conati sunt, quapropter nulla sedulitate, nulla fide, vel æquitate, in eo judicando sunt usi. Ideo diffisi iis, quas lusere fabulis, atque rumoribus quos de illo sparsere : immo animadvertentes, se non vera posse earum rerum proferre argumenta; cum essent in urbe Sardica, noluerunt ad synodum sanctorum omnium Episcoporum accedere. Atque hinc æquitas judicii fratris et coepiscopi nostri Julii liquido apparuit, qui non temerario consilio, sed cum debita accuratione sententiam tulit, adeo ut nihil sit dubii de communione fratris nos-

tri Athanasii relictum : quippe qui octoginta Episcopos pro se habuerit veraces testes. A quo illud quoque cum æquitate actum est, quod per dilectos fratres nostros presbyteros suos, et per litteras suas, Eusebianos, non recto judicio sed vi fretos, sapienter eluserit. Quapropter omnes ubique Episcopi Athanasii, utpote innocentis, communionem firmam statamque fecerunt. Illud quoque vestra caritas animadvertat; cum ad sanctam synodum Sardicæ congregatam advenisset, tunc, uti supra diximus, Orientales Episcopos, et scriptis litteris, et mandatis non scriptis, a nobis citatos vocatosque fuisse, ut se judicio sisterent. At illi sua sese damnante conscientia, turpibus usi tergiversationibus, judicium subterfugere cœperunt. Postulabant enim, ut innocentem quasi reum a nostra communione ejiceremus, non advertentes quam indecens, immo potius quam impossibile illud esset. Quin et monumenta in Mareote edita a sceleratissimis et perditissimis quibusdam adolescentibus, quibus ne minimum quidem clericatus gradum quispiam contulisset, una solum e partibus præsente, facta esse constabat : nam neque frater noster Athanasius, neque Macarius presbyter ab illis accusatus, illic adfuerant. Et alioqui eorum inquisitio seu potius fraudulenta subjectio, omni turpitudine plena erat : nam cum ethnici, tum catechumini interrogabantur, non ut quæ scirent dicerent, sed ut quæ ab illis didicerant, falso proferrent. Siquidem et vestrum presbyterorum qui absente Episcopo, rei curam gerebatis ac voluistis quæstioni interesse, et veritatem patefacere, mendaciaque refutare, nulla est habita ratio : neque enim vos adesse concesserunt, sed contumeliose ejecerunt. Ac licet hinc maxime eorum sycophantia omnibus comperta sit, attamen dum monumenta illa legerentur, deprehendimus ipsum sceleratissimum Ischyram,

qui vacuo episcopatus nomine, in mercedem sycophantiæ suæ, est ab illis donatus, calumniam suam coarguere. In iisdem enim monumentis narrabat ipse Ischyras, se, qua hora Macarium in suam cellam venisse affirmabat, ægrotum jacuisse : licet econtra Eusebiani scribere ausi sint, Ischyram, cum Macarius supervenit, stetisse et oblationem fecisse.

XLII. Quinetiam, ea qua post usi sunt sycophantia et calumnia omnibus manifesta est. Aiebant enim, et magnis clamoribus affirmabant, cædem Athanasium perpetrasse, et Arsenium quemdam Meletianum Episcopum occidisse, quam rem simulato gemitu et falsis lacrymis deplorabant, postulantes viventis corpus, quasi is mortuus esset, sibi tradi. Sed non latuit eorum vafrities : omnibus enim compertum fuit hominem vivere, et inter vivos numerari : et cum conspicerent illi, ad omne scelus prompti viri se mendacii convictos : ipse enim Arsenius vivus, se minime occisum aut mortuum esse palam fecit; nihilo tamen magis quieverunt, sed alias sycophantias prioribus addendas quæsiere, ut quibusvis machinis abhibitis, hominem denuo calumniarentur. Quid igitur, dilecti? Nequaquam perterritus est frater noster Athanasius, sed iterum magna usus fiducia eos in jus provocabat. Nos quoque rogavimus hortatique sumus, ut judicio se sisterent, et si possent, hominem convincerent. O magnam arrogantiam! o ingentem superbiam! aut potius si vere dicendum est, o malam, et crimine obnoxiam conscientiam! quod sane nulli non exploratum est. Quocirca, dilecti fratres, monemus vos et hortamur, ut præ omnibus rectam Ecclesiæ catholicæ fidem retineatis. Multa quidem gravia et atrocia tolerastis, multas quoque contumelias et injurias sustinuit catholica Ecclesia ; sed « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus

» erit[1]. » Quare si quid iterum contra vos aggrediantur, tribulatio illa gaudii vobis loco sit : nam istiusmodi afflictiones pars sunt martyrii, et hujusmodi vestræ confessiones et tormenta sua mercede non carebunt : sed certaminis præmiis a Deo donandi estis. Quamobrem pro sana fide potissimum decertate, necnon pro innocentia Atnanasii Episcopi vestri et comministri nostri. Nam neque rem silentio præterivimus, neque neglex imus quæ vestræ securitati conducebant : sed ea curavimus, ea egimus quæ caritatis ratio postulat. Fratrum quippe nostrorum afflictorum vicem dolemus, et illorum afflictiones, nostras arbitramur, et nostras lacrymas cum vestris commiscuimus. Neque vos duntaxat læsi estis, fratres, sed de iisdem ipsis complures alii ex comministris nostris, huc cum venissent, fusis lacrymis conquesti sunt.

XLIII. Quocirca hæc retulimus ad piissimos, et Dei amantissimos Imperatores, rogantes eorum humanitatem, ut eos qui adhuc vexantur et affliguntur, dimitti jubeant, decernantque ut ne quis judicum, quorum officium est popularia solum curare, clericos judicet, aut ullatenus imposterum, occasione curandarum ecclesiarum, adversus fratres quidvis moliatur : sed ut quisque citra persecutionem, aut vim, vel fraudem, pro voto et voluntate sua vitam agat, ac cum quiete et pace catholicam et apostolicam sectetur fidem. Porro vestram unanimitatem monitam volumus, Gregorium, qui dicitur præter jus fasque ab hæreticis ordinatus, et in vestram urbem ab illis missus, universæ sacræ synodi judicio damnatum depositumque fuisse; tametsi revera nunquam is ut Episcopus sit habitus. Vestrum igitur Episcopum Athanasium redeuntem cum gaudio recipiatis; ideo enim illum cum

[1] Matth. x, 22.

pace dimisimus. Unde hortamur omnes, qui vel metu vel quorumdam dolo circumventi cum Gregorio communicarunt, ut jam moniti et excitati, nobis morem gerentes, a detestanda ejus communione desistant, ac deinceps sese Ecclesiæ catholicæ conjungant. Quænam autem a sancta synodo decreta sint contra Theodorum, Narcissum, Stephanum, Acacium, Menophantum, Ursacium, Valentem, et Georgium, arianæ hæreseos præfectos, qui et in vos et in alias Ecclesias debacchati sunt, ex iis quæ subjuncta sunt, cognoscetis. Ea enim ad vos misimus, ut vestra pietas decretis nostris suffragetur, et hinc notum sit vobis, Ecclesiam catholicam non dissimulanter agere cum iis qui in se scelera perpetrarint.

SANCTA SYNODUS

per Dei gratiam Sardicæ congregata, omnibus ubique Episcopis et comministris Ecclesiæ catholicæ, dilectis fratribus in Domino salutem.

XLIV. Multa quidem plerumque contra Dei servos, recte fidei inhærentes, moliri ausi sunt Ariomanitæ: dum enim spuriam doctrinam subjicerent, orthodoxos ejicere conati sunt. Tanta autem vi jam contra fidem insurrexerunt, ut id ne pietatem quidem religiosissimorum Imperatorum latuerit. Itaque, Dei gratia opitulante, ipsi religiosissimi Imperatores, nos ex diversis provinciis ac civitatibus in unum coegerunt, et sanctam hanc synodum in civitate Sardica celebrari concesserunt; ut amoto quovis dissidio ac omni prava fide eliminata, sola erga Christum pietas apud omnes servetur. Venerunt enim Orientales

quoque Episcopi, hortantibus piissimis Imperatoribus, ad ea potissimum quæ pluries jactitarant de dilectis fratribus et comministris nostris Athanasio Episcopo Alexandriæ, et Marcello Episcopo Ancyrogalatiæ, disquirenda. Fortasse enim ad vos quoque pervenerunt eorum calumniæ : fortasse et vestras aures commovere conati sunt, quo suis adversus innoxios calumniis vos fidem haberetis, ipsique interim nefariæ suæ hæresis suspicionem dissimularent. Sed non diu licuit id agere : est enim qui Ecclesiis patrocinatur Dominus, qui pro iis et pro nobis omnibus mortem subiit, ac per seipsum omnibus nobis aditum dedit ad cœlum. Cum igitur jam pridem Eusebiani Julio comministro nostro Romanæ Ecclesiæ Episcopo litteras scripsissent contra prædictos comministros nostros nempe, Athanasium, Marcellum, et Asclepam; scripserunt quoque alii ex aliis partibus Episcopi, qui litteris suis de Athanasii comministri nostri innocentia ferrent testimonium : quæ autem ab Eusebianis gesta essent, mendaciis et calumniis plena esse affirmarent; tametsi hinc præsertim eorum sycophantia propalam fuit, quod vocati a dilecto et comministro nostro Julio, non accessissent, quod item ex ipsis Julii scriptis perspicuum erat. Venissent enim si iis quæ contra comministros nostros egerant, fiduciam habuissent. Conspirationem tamen suam manifestius declararunt ex iis quæ in illa sancta et magna Synodo gessere. Cum enim Sardicam advenissent, conspectis ibi fratribus nostris Athanasio, Marcello et Asclepa aliisque, judicio se sistere reformidarunt : nec semel aut bis, sed plerumque in jus vocati non obtemperarunt; quamvis nos omnes Episcopi convenissemus, inque primis felicissimæ vir senectutis Hosius, qui ob ætatem et confessionem, et ob tantum a se susceptum laborem, omni est reverentia dignus. Expectantibus igitur nobis atque

hortantibus ut judicio se sisterent, quo ea quæ contra comministros nostros absentes sparserant, et litteris significarant, hæc ipsa coram probare possent : illi utique quantumvis vocati, nequaquam accessere, uti supra diximus, hincque calumniam prodidere suam : ac ipsa recusatione sycophantias ac insidias suas tantum non proclamarunt. Qui enim dictis suis habent fiduciam, ii sane non recusant coram adversariis consistere. Quandoquidem autem accedere renuerunt, arbitramur neminem latere, eos, (quanquam malis de more velint artibus uti) cum nihil habeant quod adversum comministros nostros probare possint, absentes quidem calumniari, præsentes vero refugere.

XLV. Non solum autem, carissimi fratres, ob suam adversus illos sycophantiam fugam fecere; sed etiam quod præsto viderent qui se de variis criminibus accusarent. Illic enim vincula et ferrum : illic viri ab exilio reversi comparebant. Ab iis autem qui adhuc in exilio detinebantur missi sunt quidam e comministris nostris eorum cognati : accesserunt itidem amici quorumdam, qui fuerant iis auctoribus interempti. Quodque gravissimum est, aderant Episcopi, quorum unus ferrum et catenas protulit, quibus oneratus ab illis fuerat : alii cædem eorum calumnia perpetratam testabantur. Eo enim devenerant insaniæ, ut tentarent etiam Episcopos perimere, et sane occidissent, nisi illi eorum manibus sese fuga proripuissent. Obiit certe comminister noster beatæ memoriæ Theodulus, dum iis calumniantibus fuga sibi consuleret, ob eorum quippe criminationem capitis fuerat damnatus. Alii inflicta gladiis vulnera exhibuere : alii se eorum opera famem pertulisse conquesti sunt. Horumque facinorum non vulgares homines, sed integræ Ecclesiæ testes erant, quarum legati, nos de militibus gladio instructis,

de turbis clavas gestantibus, de judicum minis, de suppositiis epistolis certiores fecerunt. Lectæ sunt enim litteræ a Theognio adversum comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam confictæ, ut Imperatores in illos concitaret, quod verum esse comprobarunt qui tunc temporis fuerant Theognii diaconi. His adjiciendæ Virginum denudationes, Ecclesiarum incendia, ministrorum in carcerem mancipationes. Hæcque omnia nulla alia de causa quam abominandæ Arianorum hæreseos gratia; qui enim eorum communionem recusabant, hæc experiri coacti sunt. Hæc igitur dum animadverterent, quid consilii caperent ignorabant; erubescebant enim facinora confiteri sua. Quod autem hæc ultra latere non valerent, Sardicam venerant, ut adventu suo suspicionem flagitiorum levare viderentur. At ubi eos quos vel calumniis vel calamitatibus afflixerant, accusatores debitis documentis instructos conspexere; vocati licet, se sistere noluerunt; quamvis comministri nostri Athanasius, Marcellus et Asclepas, magna cum fiducia conquererentur, instarent, provocarent et pollicerentur se non solum sycophantiam refutaturos, sed etiam ostensuros quanta illi scelera perpetrassent adversus Ecclesias suas. At illi tanto conscientiæ terrore correpti sunt, ut fugam facerent, et fuga calumniam suam proderent, ac scelera sua fugiendo faterentur.

XLVI. Porro quamvis eorum improbitas et sycophantia non modo ex prioribus, sed ex istis quoque sit explorata; attamen, ne ex fuga sua novi cujusdam doli occasionem captare valeant; visum fuit nobis improba eorum facinora juxta veritatis normam disquirere. Re sic proposita, eos ex suis actis sycophantas esse, et revera insidias adversum comministros nostros struxisse deprehendimus. Arsenius enim, quem ab Athanasio necatum aiebant, etiamnum superstes est, et inter vivos numeratur; hinc-

que ea etiam quæ de aliis sparserunt liquet esse conficta. Quandoquidem autem illi de calice a Macario presbytero Athanasii confracto insusurrabant; qui Alexandria et ex Mareote nec non ex aliis locis huc concesserant, testati sunt, nihil ejusmodi commissum fuisse. Immo Episcopi Ægyptii litteris suis ad Julium comministrum nostrum testimonium ferunt, ne suspicionem quidem hujus rei ibi extitisse. Porro ea quæ se contra illum habere dicunt monumenta, constat altera solum parte præsente fuisse edita : et alioqui in his monumentis efficiendis, ethnici et catechumeni interrogati fuere. Quidam autem ex catechumenis illis interrogatus aiebat, se intus fuisse quando Macarius in eum locum se immisit : alius item interrogatus dicebat, Ischyram illum ab ipsis decantatum, tunc ægrotum in cellula decubuisse; ita ut hinc liquido constet nihil omnino mysteriorum tunc celebratum fuisse, cum catechumeni intus essent, et Ischyras non adesset, sed æger decumberet. Quin et ipse sceleratissimus Ischyras, qui mentitus fuerat dicendo Athanasium sacrum quemdam librum combussisse, et ea de re convictum fuisse, confessus est se per id temporis ægrotasse et decubuisse, cum Macarius adfuit, ut vel hinc vere sycophanta ille sit habendus. Certe in hujus calumniæ mercedem ipsum Ischyram Episcopi nomine donarunt, qui ne presbyter quidem erat. Duo enim presbyteri, qui Meletii quondam sequaces, demum a beatæ memoriæ Alexandro olim Alexandriæ Episcopo recepti sunt, iidemque nunc cum Athanasio versantur, huc advenientes testati sunt, illum nunquam Meletii presbyterum fuisse, nec Meletium in Mareote Ecclesiam vel ministrum unquam habuisse. Nihilominus eum qui presbyter non erat, nunc quasi Episcopum produxerunt, ut hoc nomine usi, per sycophantiam ejus auditores percellant.

XLVII. Lectus est quoque liber comministri nostri Macelli, et deprehensa est Eusebianorum dolosa vafrities. Nam quæ per interrogationem Marcellus dixerat, ea quasi ex professo dicta, sunt calumniati. Lectis igitur subsequentibus ac iis quæ ante quæstiones illas posita erant, recta viri fides inventa est. Neque enim ex sancta Maria, ut illi affirmabant, Verbo Dei initium tribuebat : neque regnum ejus finem habiturum; sed regnum ejus initio et fine carere scripserat. Asclepas autem comminister monumenta protulit Antiochiæ, præsentibus accusatoribus, et Eusebio Cæsareæ Episcopo edita, et ex sententiis Episcoporum qui eum judicabant, se innocentem esse demonstravit. Non sine causa igitur, dilectissimi fratres, sæpius vocati non obtemperaverunt, sed fuga sibi consuluerunt. Nam impellente conscientia, se revera calumnias struxisse aufugiendo confirmarunt. Hincque contigit, ut iis quæ ab eorum accusatoribus præsentibus objicerentur ac demonstrarentur, fides sit habita. Jam vero super hæc omnia, eos qui olim ob Arii hæresim damnati et ejecti fuerant, non solum receperunt, sed et ad altiorem gradum promoverunt; diaconos quidem ad presbyteratum, et ex presbyteris ad Episcopatum, nulla alia de causa, quam ut impietatem disseminare et latius propagare, ac piam fidem corrumpere valerent.

XLVIII. Horum autem principes post Eusebium hi sunt : Theodorus Heracleæ, Narcissus Nerioniadis in Cilicia, Stephanus Antiochiæ, Georgius Laodiceæ, Acacius Cæsareæ in Palestina, Menophantus Ephesi in Asia, Ursacius Singidoni in Mysia, Valens Mursiæ in Pannonia. Isti enim eos qui secum ab Oriente venerant, non permittebant ad sacram Synodum accedere, nec ullo modo ad Ecclesiam Dei se conferre. Et cum Sardicam venirent, per diversa loca synodos privatim agebant, adhibitisque

minis fœdera inibant; ut cum Sardicam advenissent, nullatenus sese judicio sisterent, neque una cum sancta synodo convenirent : sed perfunctorie duntaxat adventu suo significato, statim aufugerent. Hæc enim ediscere licuit a comministris nostris Macario in Palestina Episcopo, et Asterio in Arabia, qui postquam cum illis venerant, ab eorum infidelitate recessere, hi enim cum ad sanctam synodum advenissent : de vi sibi illata conquesti sunt, dicebantque nihil ab illis recte ac sincere agi. Addebant insuper, multos cum illis esse rectæ fidei cultores, qui ab illis quominus huc accederent impedirentur; eos enim qui se deserere vellent minis absterrebant, quocirca curarunt ut in una domo omnes manerent, ac nulli concedebant vel minimum quidem temporis seorsum degere.

XLIX. Quandoquidem igitur par non esset silentio prætermittere eorum sycophantias, vincula, cædes, plagas, conspirationes supposititiis epistolis structas, vulnera, Virginum denudationes, exilia, ecclesiarum desolationes, incendia, translationes a minoribus civitatibus ad majores diœceses, ac præ omnibus, execrandam hæresim arianam, quæ iis auctoribus contra rectam fidem insurrexit; idcirco dilectos quidem fratres et comministros nostros Athanasium, Marcellum et Asclepam, et qui cum illis ministri sunt Domini, innocentes et puros esse declaravimus; missis ad singulas diœceses litteris, ut cujusque Ecclesiæ populi sui Episcopi innocentiam agnoscant, eumque pro Episcopo habeant ac expectent redeuntem. Illos autem qui instar luporum, eorum Ecclesias invasere, Gregorium Alexandriæ, Basilium Ancyræ, Quintianum Gazæ, ne Episcopos appellent, nec aliquam cum illis communionem habeant, neve litteras ab iis accipiant vel ad eos scribant. Theodorum autem, Narcissum, Acacium,

Stephanum, Ursacium, Valentem, et Menophantum, necnon Georgium, tametsi is, præ metu ab Oriente huc non accesserit; quia tamen a beatæ memoriæ Alexandro damnatus depositusque est, et quia is ut cæteri illi Arii vesaniæ sectator est : hos inquam ob delata crimina communi calculo sancta synodus episcopatu abdicavit. Decrevimusque illos non solum Episcopos non esse, sed etiam, utpote indignos, fidelium communione privandos : nam eos qui Filium separant, et Verbum a Patre suo abalienant, a catholica Ecclesia separari, et Christianorum nomine indignos haberi æquum est. Sint igitur vobis anathema, eo quod verbum veritatis adulteraverint : apostolicum enim præceptum est, « Si quis vobis » evangelizaverit, præterquam quod accepistis, anathe- » ma sit[1]. » Cum his jubete ne quis communicet, nihil enim commune luci cum tenebris; hos omnes procul arcete, nulla enim concordia Christo cum Belial. Et cavete, dilecti, ne litteras vel ad illos scribatis, vel ab eis accipiatis. Quin potius studete, fratres et comministri, ut spiritu nostræ synodo præsentes, suffragium vestrum per vestram subscriptionem ipsi adjiciatis; ut ab omnibus ubique comministris nostris concordia servetur. Divina providentia vos sanctificatos et lætos custodiat, dilecti fratres. Hosius Episcopus subscripsi, et sic omnes. Hoc suum rescriptum Sardicensis synodus ad illos misit quibus accedendi facultas non esset, qui et ipsi suffragiis suis decreta synodo approbarunt. Eorum autem qui in synodo scripserunt aliorumque Episcoporum nomina, hæc sunt (9).

L. Hosius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros, Protogenes Sardicæ, Gaudentius, Macedonius, Severus, Prætextatus, Ursicius, Lucil-

1 Gal. 1, 8.

lus, Eugenius, Vitalius, Calepodius, Florentius, Bassus, Vincentius, Stercorius, Palladius, Domitianus, Chalvis, Gerontius, Protasius, Eulogus, Porphyrius, Dioscorus, Zosimus, Januarius, Zosimus, Alexander, Eutychius, Socrates, Diodorus, Martyrius, Eutherius, Eucarpus, Athenodorus, Irenæus, Julianus, Alypius, Jonas, Aetius, Restitutus, Marcellinus, Aprianus, Vitalius, Valens, Hermogenes, Castus, Domitianus, Fortunatius, Marcus, Annianus, Heliodorus, Musæus, Asterius, Paregorius, Plutarchus, Hymenæus, Athanasius, Lucius, Amantius, Arius, Asclepius, Dionysius, Maximus, Tryphon, Alexander, Antigonus, Ælianus, Petrus, Symphorus, Musonius, Eutychus, Philologius, Spudasius, Zosimus, Patricius, Adolius, Sapricius.

Galliæ, Maximianus, Verissimus, Victurus, Valentinus, Desiderius, Eulogius, Sarbatius, Dyscolius, Superior, Mercurius, Declopetus, Eusebius, Severinus, Satyrus, Martinus, Paulus, Optatianus, Nicasius, Victor, Sempronius, Valerinus, Pacatus, Jesses, Ariston, Simplicius, Metianus, Amantus, Amilianus, Justinianus, Victorinus, Saturnilus, Abundantius, Donatianus, Maximus.

Africæ, Nessus, Gratus, Megasius, Coldæus, Rogatianus, Consortius, Rufinus, Manninus, Cessilianus, Herennianus, Marianus, Valerius, Dynamius, Myzonius, Justus, Celestinus, Cyprianus, Victor, Honoratus, Marinus, Pantagathus, Felix, Baudius, Liber, Capito, Minervalis, Cosmus, Victor, Hesperio, Felix, Severianus, Optantius, Hesperus, Fidentius, Salustius, Paschasius.

Ægypti; Liburnius, Amantius, Felix, Ischyrammon, Romulus, Tiberinus, Consortius, Heraclides, Fortunatius, Dioscorus, Fortunatianus, Bastamon, Datyllus, Andreas, Serenus, Arius, Theodorus, Evagoras, Helias, Timotheus, Orion, Andronicus, Paphnutius, Hermias, Arabion, Pse-

nosiris, Apollonius, Muïs, Sarapampon, Philon, Philippus, Apollonius, Paphnutius, Paulus, Dioscorus, Nilammon, Serenus, Aquila, Aotas, Harpocration, Isac, Theodorus, Apollos, Ammonianus, Nilus, Heraclius, Arion, Athas, Arsenius, Agathammon, Theon, Apollonius, Helias, Paninuthius, Andragathius, Nemesion, Serapion, Ammonius, Ammonius, Xenon, Gerontius, Quintus, Leonides, Sempronionus, Philon, Heraclides, Hieracys, Rufus, Pasophius, Macedonius, Apollodorus, Flavianus, Psaës, Syrus, Apphus, Serapion, Esaias, Paphnutius, Timotheus, Elurion, Gaïus, Musæus, Pistus, Heraclammon. Hero, Helias, Anagamphus, Apollonius, Gaïus, Philotas, Paulus, Tithoes, Eudæmon, Julius.

In Canali Italiæ, Probatius, Viator, Facundinus, Joseph, Numedius, Sperantius, Severus, Heraclianus, Faustinus, Antoninus, Heraclius, Vitalius, Felix, Crispinus, Paulianus.

Cypri, Auxibius, Photius, Gerasius, Aphrodisius, Irenicus, Nunechius, Athanasius, Macedonius, Tryphillius, Spyridon, Norbanus, Sosicrates.

Palæstinæ, Maximus, Aëtius, Arius, Theodosius, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Petrus.

Hi sunt igitur (10) qui synodi decretis subscripsere. Extantque alii permulti, qui etiam ante hanc synodum nostri gratia scripsere, ex Asia scilicet, Phrygia et Isauria, quorum nomina in propriis eorum epistolis circumferuntur, prope sexaginta tres, una omnes, trecenti quadraginta quatuor.

LI. Horum certior factus Deo carissimus Imperator Constantius, nos accersivit, litterasque ad fratrem suum beatæ memoriæ Constantem misit, nobisque item semel, iterum atque tertio scripsit: his verbis,

CONSTANTIUS VICTOR

AUGUSTUS ATHANASIO.

Diutius te immanibus maris fluctibus procellisque jactari nostræ clementiæ humanitas non permisit; te scilicet patriis penalibus nudatum, tuisque spoliatum, in inviis ferarum locis errantem non neglexit indefessa nostra pietas. Nam etsi diu distuli mentis meæ propositum litteris tibi significare, eo quod te ultro accessurum, laboribusque tuis remedium rogaturum expectarem; tamen quia fortasse metus impedimento fuit ne propositum exequerere tuum, ideo litteras munificentiæ nostræ plenissimas ad tuam constantiam misimus, ut absque metu quamprimum conspectui nostro te præsentem sistere cures, quo voti tui compos effectus, nostramque humanitatem expertus, tuis restituaris. Hac enim de causa Dominum meum et fratrem Constantem Victorem Augustum pro te rogavi, ut tibi veniendi daret facultatem, quo utriusque nostrum nutu patriæ restituaris, hocque gratiæ nostræ pignus assequare.

EPISTOLA II.

Etsi id in primis superioribus litteris significavimus, ut absque metu ad nostrum comitatum te conferres; quod summopere cupiamus te ad propria remittere, tamen etiamnunc has litteras ad tuam constantiam misimus; quibus adhortamur, ut citra diffidentiam aut metum publica vehicula inscendas, et ad nos properes, ut optatis frui valeas.

EPISTOLA III.

Cum Edessæ degeremus, præsentibus tuis presbyteris, placuit ut misso ad te presbytero ad nostrum comitatum properares, ut ubi vultum nostrum conspexisses, quamprimum Alexandriam proficiscerere : sed quia multum temporis effluxit ex quo litteris nostris acceptis non venisti, eapropter te jam quoque impense hortamur, ut vel nunc saltem quam celerrime nobis te sistas, quo et patriæ restitui, et voti compos effici queas. Ut autem res tibi fusius et plenius enarretur, Achitam diaconum misimus, ex quo tibi ediscere licebit, et mentis nostræ propositum, et te quæ optas assequi posse.

Has igitur litteras scripsit Imperator : quibus acceptis Romam redii, Ecclesiæ et Episcopo vale dicturus : nam Aquileiæ degebam, quo tempore mihi hæc scripta sunt. Tum Ecclesia Romana ingenti gaudio perfusa est; Episcopus vero Julius reditui nostro congratulans, ad Ecclesiam litteras misit. Nos autem deinceps quacumque transivimus, Episcopi cum pace deduxere. Litteræ autem istiusmodi sunt.

JULIUS PRESBYTERIS,

Diaconis et populo Alexandriam incolenti.

LII. Gratulor vobis, dilectissimi fratres, quod fructum fidei vestræ ob oculos demum conspicitis : illud enim ita revera se habere cuivis palam est in fratre et coepiscopo meo Athanasio, quem propter vitæ puritatem precesque vestras vobis Deus restituit. Ex quo sane

animadvertere licet, vos semper puras et caritate plenas orationes Deo obtulisse. Memores quippe cœlestium promissionum, necnon disciplinæ ad illas ducentis, in qua per doctrinam prædicti fratris mei instituti estis, revera nostis et per rectam vestram fidem comprehendistis, nequaquam illum a vobis perpetuo sejunctum fore, quem in piissimis vestris animabus semper quasi præsentem habuistis. Mihi itaque ad vos scribenti non multis opus est sermonibus: quæcumque enim vobis a me dicta fuerint, hæc vestra fides præoccupavit, perque Dei gratiam omnium nostrum explevit votum. Gratulor itaque vobis, libet enim repetere, quod in fide invictas servaveritis animas vestras. Nec minus ipsi Athanasio fratri meo gratulor, quod multa licet passus ærumnas, nulla tamen hora fuerit vestræ caritatis vestrique desiderii immemor. Nam tametsi corpore ad tempus abstrahi a vobis visus est, spiritu tamen indesinenter est vobiscum versatus.

LIII. Redit igitur ad vos jam multo clarior, quam cum a vobis proficisceretur. Si enim pretiosa metalla aurum et argentum ad puritatem ignis probat, quid quis pro tanti viri dignitate dixerit, qui tot calamitatum periculis perfunctus vobis restituitur, purus innocensque, non nostro tantum, sed et totius Synodi judicio declaratus? Excipite igitur, dilecti fratres, cum omni secundum Deum gloria et lætitia, Episcopum vestrum Athanasium, cum iis qui tot ejus laborum fuere consortes: et votorum compotes effecti, gaudete qui pastorem vestrum vestram pietatem (ut ita dicam) desiderantem sitientemque, salutaribus scriptis nutrivistis et potastis. Vos enim illi in extranea regione commoranti, consolationi fuistis: vos cum fidelissimis animabus mentibusque vestris in persecutione fovistis. Mihi

certe jam volupe est, cogitanti et animo prævidenti; uniuscujusque vestrum in ejus reditu lætitiam, multitudinis piissimum occursum, gloriosamque concurrentium festivitatem. Quanta et qualis vobis illa futura dies est, qua et frater noster revertetur, et præcedentia mala cessabunt; cumque pretiosus ille optatissimusque reditus, omnes coaptabit in quamdam plenissimi gaudii alacritatem? Hujusmodi sane gaudium maxima ex parte etiam ad nos usque pertingit, quibus a Deo id muneris concessum est, ut in tanti viri cognitionem veniremus. Par est igitur precando claudi epistolam. Deus omnipotens, et Filius ejus Dominus et Salvator noster Jesus Christus perpetuam vobis conferat gratiam, præmiisque donet admirandam vestram fidem, quam erga Episcopum vestrum præclaro testimonio exhibuistis; ut vobis vestrisque posteris, hic et in futuro sæculo, optima impertiat, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit; quæ præparavit Deus diligentibus se, per Jesum Christum Dominum nostrum, per quem omnipotenti Deo, gloria in sæcula sæculorum. Amen. Valere vos in Domino exopto, fratres dilecti.

LIV. Cum his advenientem me Imperator perhumaniter intuitus, ad patriam Ecclesiamque misit; cum his ad episcopos, presbyteros, et populos litteris.

EPISTOLA I.

Victor Constantius Maximus, Augustus, Episcopis et presbyteris catholicæ Ecclesiæ.

Nequaquam destitutus Dei gratia est reverendissimus Athanasius, sed licet ad breve tempus humanæ proba-

tioni subjectus fuerit; debitum tamen a providentia omnium rerum inspectrice retulit calculum, ac Dei voluntate nostroque judicio patriæ simul et Ecclesiæ, cui divino nutu præsidebat, est restitutus. Hunc ipsum quæ consentanea erant par fuit a nostra humanitate consequi; ita ut quæcumque antehac contra illos qui cum eo communicabant decreta sunt, jam oblivioni tradantur, omnisque adversus illos suspicio in posterum desinat : et immunitas, qua clerici qui cum eo sunt olim fruebantur, illis ut decet confirmetur. Quin et illud gratiæ adjiciendum arbitrati sumus, ut omnes qui in sacro catalogo descripti sunt certiores fiant, securitatem esse datam cunctis sive Episcopis sive clericis, qui ipsi adhæserint. Recti namque uniuscujusque propositi idoneum illud erit argumentum, si Athanasio junctus fuerit. Quicumque enim meliori judicio et sorte ejus communionem cooptarint, hos omnes ad similitudinem superioris providentiæ jussimus, ut gratia a nobis, juxta Dei voluntatem, impertita fruantur. Deus vos conservet.

EPISTOLA II.

Victor Constantius, Maximus, Augustus, Alexandrino catholicæ Ecclesiæ populo.

LV. Cum in proposito nobis sit vestra in omnibus tranquillitas, et probe sciamus vos diu fuisse Episcopi vestri providentia destitutos, Athanasium Episcopum, virum apud omnes ob insitam æquitatem morumque probitatem notum, rursum ad vos mittere æquum censuimus. Hunc cum vestro more et prout convenit receperitis, vestrarumque ad Deum precum auxiliatorem

constitueritis, concordiam et pacem perpetuam vobis congruentem nobisque gratissimam, juxta Ecclesiæ legem, curetis perpetuo servare. Neque enim par est discordiam apud vos aut seditionem quampiam moveri, quod alienum est a nostrorum temporum felicitate. Hoc sane vitii a vobis prorsus abesse volumus, cohortamurque ut illo patrono adjutoreque in consuetis orationibus vestris, uti supra diximus, perpetuo apud Deum utamini; quo scilicet hujusmodi proposito vestro ex omnium votis procedente, Gentiles illi qui idolorum erroribus etiamnum inhærent, ad sacræ religionis cognitionem, dilecti mei, alacrius properent. Quamobrem vos iterum monemus, ut in prædictis perseveretis: Episcopum vero qui Dei sententia nostroque decreto ad vos missus est, libenter recipiatis, et tota anima, tota mente amplectendum existimetis: illud enim et vos decet, et clementiæ nostræ convenire constat. Nam ut omnis perturbationis et seditionis occasio malitiosis hominibus auferatur, judicibus qui apud vos sunt litteris nostris præcipimus, ut quotquot seditiosos esse compererint, legum subjiciant ultioni. Utrumque igitur præ oculis habentes, cum nostram Deique sententiam, tum curam vestri vestræque concordiæ, necnon pœnam improbis constitutam; date operam ut quæ sunt sacræ religionis legibus congrua et accommodata custodientes, supra dictum virum omni reverentia et honore prosequamini, vestrasque preces una cum illo, pro vobis et pro recta totius vitæ institutione, universorum Patri Deo offerre curetis.

LVI. Hæc cum scripsisset, jussit quæcumque a se, Eusebii calumniis inducto, adversum me dudum scripta essent, abrogari et ex commentariis Ducis et Præfecti

Ægypti aboleri : missusque Eusebius Decurio ea abrasit ex tabulis. Rescriptum autem sic habet.

EPISTOLA III.

VICTOR CONSTANTIUS AUGUSTUS NESTORIO.

Ac sub eadem forma, Augustamnicæ, Thebaïdis et Lybiarum Præfectis.

Si quid hactenus ad damnum contumeliamve eorum qui cum Athanasio Episcopo communicaverunt, decretum repertum fuerit, id jam volumus deleri. Placet enim quam immunitatem antehac ejus clerici habuerunt, ut eadem iterum fruantur. Hoc autem nostrum decretum observari jubemus; ut Athanasio Ecclesiæ suæ restituto, qui cum eo communicant eadem gaudeant immunitate quam semper habuere, et qua cæteri fruuntur clerici; ut idipsum consecuti gaudeant.

LVII. Sic igitur dimissus, dum Syriam peragrarem Episcopos Palestinæ offendi, qui synodo Hyerosolymis coacta nos perhumaniter exceperunt, et cum pace dimiserunt : datis ad Ecclesiam et Episcopos litteris hujusmodi.

SANCTA SYNODUS

Jerosolymis congregata, omnibus Ægypti et Lybiarum comministris, ac presbyteris, diaconis, populoque Alexandriæ, dilectis et desideratissimis fratribus in Domino salutem.

Dignas universorum Deo gratias agere non valemus, dilecti, de miraculis quæ ubique operatus est, et jam

potissimum erga vestram Ecclesiam, quando pastorem et Dominum vestrum, comministrumque nostrum Athanasium vobis restituit. Quis enim speravit unquam ea se oculis visurum, quæ jam vos reipsa consequimini? Certe preces vestræ exauditæ sunt a rerum omnium Deo, qui Ecclesiam curat suam, qui vestras lacrymas respicit vestrosque gemitus; ideoque vestras exaudivit obsecrationes. Eratis enim instar ovium abjectarum vexatarumque nec habentium pastorem : idcirco ad vos de cœlo respexit verus pastor, qui suarum ovium sollicitudinem gerit, virumque vobis restituit peroptatissimum. Ecce enim nos qui nihil ecclesiasticæ pacis causa non agimus, quique cum vestra dilectione conspiramus, priores illum amplexi sumus, perque illum vobiscum communicantes, has ad vos mittimus salutationes, nostrasque gratiarum actionis orationes; ut cognoscatis nos caritatis vinculo illi esse conjunctos. Vestri autem officii est pro pietate religiosissimorum Imperatorum orare, qui et ipsi compertum habentes cum vestrum erga illum amorem, tum ejus innocentiam, ipsum vobis omni cum honore restitui voluerunt. Supinis igitur eum manibus excipientes, gratiarum actionis preces Deo horum vobis bonorum auctore studeatis offerre, ut semper cum Deo gaudeatis, ac celebretis Dominum nostrum, in Christo Jesu Domino nostro, per quem Patri gloria in sæcula. Amen.

Eorum autem qui subscripsere nomina, tametsi supra retuli, hic quoque scribenda duxi : sunt enim, Maximus, Aëtius, Arius, Theodorus, Germanus, Silvanus, Paulus, Patricius, Elpidius, Germanus, Eusebius, Zenobius, Paulus, Macrinus, Petrus, Claudius.

LVIII. Hæc cum viderent Ursacius et Valens, sua se damnante conscientia, Romam sunt profecti, peccatumque suum pœnitentia ducti confecti sunt, ac veniam

postularunt, Julioque Romæ veteris Episcopo, itemque nobis hæc scripserunt: quorum exemplaria mihi sunt a Paulino Trevirorum Episcopo transmissa.

Interpretatio ex Latino textu Epistolæ ad Julium Papam de pœnitentia Ursacii et Valentis.

Domino Beatissimo Papæ Julio Valens et Ursacius. (11)

Quoniam constat nos antehac multa gravia de nomine Athanasii Episcopi litteris nostris insinuasse, atque litteris Sanctitatis tuæ conventi, ejus rei de qua significavimus, non præstitisse rationem: profitemur apud sanctitatem tuam, cunctis præsentibus presbyteris fratribus nostris, omnia quæ antehac ad aures nostras pervenerunt de nomine prædicti, falsa nobis esse insinuata, atque omnibus viribus carere: atque ideo nos libentissime amplecti communionem prædicti Athanasii, maxime cum sanctitas tua, pro insita sibi benevolentia, errori nostro veniam fuerit dare dignata. Profitemur etiam, quod si aliquando nos Orientales voluerint, vel idem Athanasius malo animo ad causam vocare, citra conscientiam tuam non adfuturos. Hæreticum vero Arium sed et satellites ejus, qui dicunt: Erat tempus quando non erat filius, et qui dicunt ex nihilo Filium, et qui negant Dei filium ante sæcula fuisse, sicut per priorem libellum nostrum quem apud Mediolanum porreximus, et nunc et semper anathematizasse. Hæc manu nostra qua scripsimus profitemur et iterum dicimus, hæresim arianam, ut superius diximus, et ejus auctores in perpetuum damnasse. Et manu Ursacii: Ego Ursacius Episcopus huic professioni nostræ subscripsi. [similiter et Valens.]

Domino et Fratri Athanasio, Ursacius et Valens.

Dedit se occasio fratris et compresbyteri nostri Moysetis venientis ad tuam dilectionem, frater carissime, per quem tibi salutem largissimam dicimus ex Aquileïensium civitate, et optamus ut incolumis litteras nostras recenseas. Dederis enim fiduciam, si tu quoque rescribendo vicem nobis rependas. Sane habere nos locum tecum et communionem ecclesiasticam his litteris scito. Divina pietas te custodiat, frater.

Hæ sunt illæ litteræ : hoc fuit Episcoporum suffragium judiciumque nostri causa datum. Quo autem palam fiat eos non gratia quadam, non necessitate aut vi inductos esse ad hæc agendum, libet cum vestra bona venia rem altius ab exordio enarrare ; ut cognoscatis Episcopos æqui bonique studio talia conscripsisse, Valentem vero Ursaciumque, quantumvis sero, veritatem tamen esse confessos.

LIX. Petrus apud nos ante persecutionem Episcopus, in persecutione martyr occubuit. Hic Meletium qui Episcopus in Ægypto erat, plurimorum convictum scelerum, ac potissimum quod immolasset idolis, in communi Episcoporum synodo deposuit. Meletius vero neque ad aliam confugit synodum, neque curavit apud posteros sese purgare : sed schismatis auctor fuit. Hincque factum ut ejus sectatores hactenus pro Christianis Meletiani audiant. Statimque ille Episcopos maledictis cœpit incessere ; primo quidem ipsum Petrum, dehinc Achillam calumniatus est, et post Achillam, Alexandrum. Hoc autem Absalonis imitatus exemplum, callide est aggressus, eo nempe animo, ut quandoquidem depositio ignominiam inure-

bat, calumniis saltem suis simpliciores posset circumvenire. Interim, Meletio hæc agente, ariana exorta est hæresis: sed in Nicæna synodo, ipsa quidem hæresis anathemate damnata, Arianique rejecti, Meletiani vero aliquo modo recepti sunt: neque jam necessum est ejus rei proferre causam. Mensibus quinque nondum exactis, obiit beatæ memoriæ Alexander: Meletiani vero quos quiescere par erat, et gratiæ loco habere, quod aliqua saltem ratione in Ecclesiam essent admissi, more canum non obliti vomitum suum, iterum perturbabant Ecclesias. Quapropter Eusebius, re cognita, cum esset ipse arianæ hæreseos patronus, mittit ad Meletianos, quos magnis sibi pollicitationibus devincit; initaque cum illis clanculum amicitia, negotium constituit sibi opportuno tempore gerendum. Principio quidem, missis ad me litteris cohortabatur, ut reciperem Arianos; ita tamen ut verbis non scriptis minaretur, scripto rogaret. Me autem repugnante, ac respondente minime recipiendos esse hæreseos inventores, ac veritati infensos homines, anathemateque damnatos ab œcumenica synodo; Imperatori beatæ memoriæ Constantino auctor fuit, ut mihi rescriberet, interminatus ni Arianos admitterem ad communionem, me iis affectum iri malis, quibus et jam olim et haud ita pridem sum affectus. Ecce partem epistolæ, quam detulere Syncletius et Gaudentius Palatini.

Pars Epistolæ Imperatoris Constantini.

Cum igitur voluntatem meam compertam habeas, omnibus qui in Ecclesiam admitti expetunt, absque impedimento ingressum præbeto. Si quos autem Ecclesiæ sociari cupientes te prohibuisse, aut illis aditum interclu-

sisse didicero; mittam quamprimum qui te jussu meo abdicet, et e sedibus transferat tuis.

LX. Cum tamen litteris meis Imperatori suasissem, nullam debere hæresi Christo adversanti cum catholica Ecclesia esse communionem; tum demum tempus quo de cum Meletianis convenerat se nactum ostendens Eusebius, missis ad eos litteris, auctor fuit, ut novo commento usi, paria iis quæ olim fuerant contra Petrum, Achillam, et Alexandrum moliti, jam adversum nos excogitarent et undique pervulgarent. Multis igitur conquisitis, cum nihil invenissent, Eusebii tandem consilio hanc priorem, Isionis, Eudæmonis et Callinici opera, confingunt criminationem; de lineis nempe sticharìis, quasi ego legem Ægyptiis dedissem, ac ea primus exegissem ab illis. At cum ex presbyteris nostris illic tum repertis rei veritatem didicisset Imperator, eorum deprehensa calumnia est, erantque presbyteri illi Apis et Macarius. Porro Imperator litteras misit, quibus Isionis factum damnans, nos præcepit sese adire. Hæ sunt autem illæ litteræ (12).

Eusebius re comperta suadet illis, ut ne isthinc secedant. Cumque advenissem, Macarium denuo de confracto calice insimulant : mihique haud levem, immo omnium atrocissimam imposuere calumniam; quod scilicet Imperatori adversatus, scrinium misissem auri plenum cuidam Philumeno. Verum ubi nos Imperator hanc quoque calumniam confutantes Psammathiæ audisset, illi de more falsi convicti, expulsi sunt. Nobis autem redeuntibus, has Imperator ad populos dedit litteras.

Constantinus Maximus Augustus populo Alexandrino catholicæ Ecclesiæ.

LXI. Dilecti fratres, saluto vos, Deum invocans maximum voluntatis meæ testem, nostræque legis unigenitum creatorem, qui in omnium vitam dominatum obtinet, et discordias odit. Verum quid dicam? an scilicet nos bene valere? sed multo feliciori sanitate frui liceret, si vos mutuo depositis odiis amaretis : quo factum est ut contentiosorum hominum procellis dilectionis reliquerimus portum. O rem absurdam! quanti quotidie casus per tumultuosam invidiam excitantur ! Sic est ad Dei populum infamia translata. Quorsum igitur justitiæ recessit fides, cum tanta tenebrarum caligine involvamur; non solum per varie implicatum errorem, sed etiam per ingratorum hominum vitia, dum et stultitiæ fautores toleramus et eos qui æquitatem veritatemque profligant animadvertentes, negligimus tamen? Quænam illa tanta perversitas nostra? Inimicos non confutamus, sed latrocinium sectamur : quo perniciossima fraus, nemine repugnante, sibi facillime viam paravit. Nullusne tandem sensus est, ne saltem communis omnium naturæ gratia si quidem legis præcepta contempsimus? Sed dicet quispiam, illa saltem dilectio quæ secundum naturam est, invenitur. Quid ergo, nosne qui et Dei lege, et bona indole instructi sumus, tumultum et perturbationem inimicorum tolerabimus, qui quasi facibus omnia incendunt? nec tamen videmus licet oculis præditi, neque sentimus, licet legis sensibus undique circumsepti. Quantus igitur stupor vitam nostram apprehendit, quando nos ipsos ita negligimus, licet hæc nos

Deus moneat? Nonne malum illud intolerabile est? nonne hostes hi sunt existimandi, potius quam domus et populus Dei? In nos debacchantur sceleratissimi illi, nosque insimulant atque ex adversis partibus nos insectantur?

LXII. Quanta autem cum amentia hoc agant, vos ipsos cogitare rogo. Stulti enim in lingua sua sitam habent malitiam. Hi ergo plumbeas iras circumferunt, ut se invicem feriant, nosque secum abducant ad supplicii sui auctarium. Interim qui recta docet, hostis judicatur: qui autem invidiæ vitium præ se fert, is populum mansuetum contra jus fasque invadit, devastat, absumit, ac sibi ipsi in malis complacet, sese laudibus ornat et concinnat: veritatem autem subvertit, fidemque fallit, donec conscientiæ suæ antrum et latibulum conquisitum nactus sit. Ipsa igitur ingenii pravitas illos miseros efficit, dum petulanter, indigni licet, seipsos laudibus efferunt, aiuntque: proh facinus! Ille senior est, et ille puer; ad me honor attinet, mihi debetur, ab illo ablatus est: ego quippe, omnibus ad meas partes abreptis, cum potestate disperdere aggrediar. Præclara sane insaniæ exclamatio: cohortes utique, conventus aut, ut ita dicam, remigum principatus, apud improborum illorum cœtus videre est. O nostram absurditatem, si ita fari liceat! In Ecclesiane Dei stultitiæ habetur spectaculum? num non erubescunt? num seipsi non objurgant, nec mordentur animis, ut nunc saltem contra fraudem et contentionem dignum aliquid sentire videantur? At illi sola invidiæ vi utuntur suis veneficiis subnixa. Sed nihil scelerati illi adversus Episcopum vestrum potuerunt perficere. Mihi credite, fratres, nihil aliud satagunt, quam ut cum nostra tempora malis oppresserint, nullum sibi in hac vita relinquant pœnitentiæ locum. Vobis igitur ipsis ferte opem;

obtestor vos, amorem nostrum diligite, totisque viribus eos abigite qui nostræ concordiæ gratiam cupiunt abolere; Deumque præ oculis habentes, vos invicem diligite. Ego enim Episcopum vestrum Athanasium excepi perhumaniter, cumque sic sum allocutus, ut qui illum Dei hominem esse persuasum haberem. Vestrum est hæc intelligere, nec meum est ea de re ferre judicium. Meam autem salutationem ut ipse reverendissimus Athanasius vobis renuntiaret consentaneum duxi : æquitatis illius sedulitatem animo perpendens, quæ modo pacificæ fidei meæ non indigno, in salutaris doctrinæ bono semper continetur, quæque ad vos de officio monendos erit comparata. Deus vos conservet, dilecti fratres. Hæc Constantinus.

LXIII. His ita gestis, cum aliquanto tempore quievissent Meletiani, denuo concitantur : curantesque ut iis qui se mercede conduxerant pergratum facerent, hoc demum ineunt consilium. Mareotes regio quædam Alexandrina est, quam Meletius in schisma deducere nequidquam tentavit. Cum igitur Ecclesiæ definitis in locis essent, presbyteris omnibus conventus in iisdem ecclesiis agentibus, populisque in pace degentibus; quidam Ischyras nomine, non clericus, sed et moribus improbus, sui pagi incolas in errorem impellere conabatur, dum sese jactitaret esse clericum. Id cum comperisset locorum presbyter, mihi Ecclesias perlustranti rem denuntiat : quæ causa fuit ut una cum illo Macarium presbyterum mitterem ad Ischyram accersendum : quem cum ægrum inque cubiculo decumbentem reperissent, patri ejus injunxere, ut filium a tali facinore prohiberet, quale adversus eum fuerat delatum. At ille morbo levatus cum esset, a suis et a patre ipso, quominus id ageret, prohibitus confugit ad Meletianos : qui inita cum Eusebianis societate, hanc una omnes confinxere criminationem;

quod scilicet Macarius calicem confregisset, Arseniusque Episcopus a nobis esset interemptus. Quin etiam Arsenium occultarunt, ut qui nusquam compareret, crederetur interfectus. Truncam item manum circumferebant, quasi is fuisset membratim concisus. Ischyram vero, quem ne norant quidem, presbyterum circumquaque prædicare cœperunt, ut de calice loquenti decipiendi esset facultas. Ischyras igitur a suis objurgatus, ad nos collacrymans accessit, nihil tale inquiens a Macario commissum, quale illi pervulgarant, sed se subornatum a Meletianis fuisse, ad illam criminationem comminiscendam. Hoc autem rescriptum dedit.

Beato Papæ Athanasio Ischyras in Domino salutem.

LXIV. Quandoquidem me, Domine Episcope, te adeuntem, ut in Ecclesiam reciperer, objurgasti ob res antehac a me delatas, quasi id essem meopte consilio aggressus; idcirco mei purgandi causa hoc tibi trado rescriptum; ut compertum habeas, vim mihi illatam plagasque ab Isaaco, Heraclide, Isaaco Letus eorumque sociis, inflictas esse. Ego sane, Deo in testem adhibito, hoc ad tui defensionem declaro, me probe scire te nihil eorum perpetrasse, quæ illi a te commissa jactitant. Nulla enim calicis confractio, nulla existit sacræ mensæ subversio: sed me iidem, vi illata, ad hæc omnia dicenda compulere. Porro hæc ideo ad defensionem protuli, ac scripto mandavi; quod summopere expetam postulemque, ut mihi conventibus liceat interesse tuis. Te in Domino valere exopto. Hoc autem chirographum meum tibi Athanasio Episcopo tradidi coram presbyteris Ammona Dicellæ, Heraclio Phasci, Boccone Chenebri, Achilla Myrsines, Didymo Taphosireos, et Justo a Bomotheo: et Dia-

conis Alexandrinis, Paulo, Petro et Olympio : Mareoticis, Ammonio, Pisto, Demetrio, et Gaïo.

LXV. Hoc ubi rescriptum Ischyras dedisset, nihilo tamen minus eam denuo ubique pervulgant criminationem, ad ipsumque detulerunt Imperatorem Constantinum, qui jam pridem accusationem de confracto Calice Psammathiæ nobis præsentibus audierat, et inimicorum deprehenderat calumniam. Tum vero litteras Antiochiam ad Dalmatium Censorem misit : cui homicidii causam audiendam committebat. Censor autem scripto mihi significavit, ut me adornarem ad eam depellendam criminationem. Hujus ego litteris acceptis, licet initio rem nihil curarem, quod eos in nullo vere dicere mihi conscius essem ; attamen cum Imperator commotus esset, ad comministros meos Ægyptios rescripsi, diaconumque misi, ut certior fierem de Arsenio, quem a quinque vel sex annis non videram. Arsenium, ne fusius illa prosequar, delitescere compertum est : cum namque primo quidem in Ægypto, dehinc Tyri latentem nostri invenere. Quodque permirum habeatur, ne deprehensus quidem se Arsenium esse fassus est, donec in jus vocatus, a Paulo tunc Tyri Episcopo convinceretur : dehinc enim præ pudore idipsum negare non est ausus. Hoc autem pacti cum Eusebio initi servandi causa agebat, ne se deprehenso, tota evanesceret fabula, quod et accidit. Imperatori enim cum litteris indicassem repertum Arsenium fuisse, in memoriamque revocassem quæ de Macario presbytero ipse Psammathiæ audisset ; judicio ille Censoris inhibito, litteras misit, quibus damnata adversariorum nostrorum sycophantia, Eusebium et asseclas in Orientem nobis adversandi studio properantes, retrogredi jussit. Porro quod me de perempto Arsenio insimularint, ut ne multorum epistolis hujus rei fidem facientibus utar ; unam sufficit

Alexandri Thessalonicæ Episcopi proferre : ex qua de aliorum item epistolis quisque valeat dijudicare. Is ergo cum probe sciret quam multa Archaph, qui et Joannes, adversum nos sparsisset, didicissetque in vivis esse Arsenium, hæc scripsit.

Domino dilecto Filio et unanimi comministro Athanasio, Alexander Episcopus in Domino salutem.

LXVI. Congratulor optimo Sarapioni qui tanto studio contendit sese sacris ornare moribus, quique patris memoriæ laudem in dies conciliat. « Mortuus est enim, » ait quodam in loco sacra Scriptura, « pater ejus, et quasi non » est mortuus, » vitæ namque suæ monimentum reliquit. Quo autem affecti fuerimus animo erga Sozontem, memoriæ dignum virum, non ignoras, Domine, qui cum sacram ejusdem viri memoriam, tum insitam adolescentis animo modestiam probe noscis. Unam hanc a tua reverentia epistolam, adolescentis ipsius manu accepi. Hoc ipsum igitur tibi indicandum putavi, ut notum tibi esset, Domine. Dilectus noster condiaconusque Macarius me summopere oblectavit, cum litteris suis mihi Constantinopoli transmissis significavit, quam turpiter Archaph sycophanta sit deprehensus : quod virum qui in vivis esset, quasi interfectum ubique pervulgasset. Illum autem condigna suis sceleribus pœna a justo judice cum socia sibi cohorte multatum iri, Scripturæ prædicant mentiri nesciæ. Universorum Dominus te quamdiutissime conservet, Domine erga omnes mansuetissime.

LXVII. Idcirco autem delituisse Arsenium ut illum necatum insimularent, testes sunt qui cum eo tum versabantur. Perquisitum enim illum cum tandem reperissemus,

ea de re Pinnes ad Joannem hujusmodi sycophantiæ histrionem rescripsit, his verbis.

Dilecto fratri Joanni, Pinnes Presbyter Monasterii Ptemencyrceos in Anteopolite nomo, salutem.

Scire te volo Athanasium in Thebaïdem diaconum misisse suum, qui omnia Arsenii conquirendi causa perscrutaretur. Ii vero quos primum offendit, Pecysius nempe presbyter, Sylvanus Heliæ frater, Tapenacerameus et Paulus Hypseles Monachus, apud nos Arsenium esse confessi sunt. Nos autem re comperta, illum in naviculam conjici curavimus, ut ad inferiores partes una cum Helia Monacho aveheretur. Post hæc Diaconus cum quibusdam reversus, de repente in Monasterium nostrum quærendi Arsenii causa sese immisit: quem quod, uti supra diximus, in inferiores partes transmisissemus, nequaquam invenere. Me autem cum Helia monacho qui illum secum assumpserat, Alexandriam deportatum Duci obtulere: ibi cum nulla negandi esset facultas, confessus sum illum vivere, ac minime fuisse peremptum: quod item fassus est Monachus qui Arsenium avehendum susceperat. Hæc te monitum volui, Pater, ne Athanasium accusare aggrediaris. Dixi enim illum vivere, et apud nos delituisse; resque tota in Ægypto percrebuit, ut ne ultra celari queat. Paphnutius ejusdem monasterii monachus, qui hanc epistolam scripsi, plurimum te salutans, valere exopto.

Litteræ autem quas Imperator scripsit, certior factus Arsenium in vivis esse, hujusmodi sunt.

Victor Constantinus Maximus, Augustus, Papæ Athanasio.

LXVIII. Litteris tuæ prudentiæ perlectis, id animi fuit, ut vicissim litteris ad tuam constantiam missis, te cohortarer, ut populum Dei ad tranquillitatem et misericordiam traducere cures. Hæc enim cum primis animo inhærent meo, veritatem colere, in mente justitiam semper conservare, iisque potissimum gaudere qui recta vitæ gradiuntur via. De illis autem omni execratione dignis, Meletianis scilicet improbissimis ac nefariis hominibus, qui stupore demum perculsi obtorpuere, quique per invidiam, perturbationem atque tumultum absurdas res movent, nefariamque suam mentem demonstrant, hæc eloquar. Vides enim quos illi viros gladio interemptos jactitabant, eosdem in medio nunc versari, ac vita perfrui. Et vero quod gravius, quod ita perspicuum manifestumque in eorum causa afferatur præjudicium, quam quod illi vivant vitaque fruantur, quos illi interfectos aiebant: quibus scilicet pro seipsis loquendi facultas erit? Præter hæc, ea quoque fuit eorumdem Meletianorum calumnia, ut affirmarent te nefario impetu irruisse, ac poculum in sanctissimo loco positum raptum confregisse: quo facinore nullum revera gravius crimen esset, nec tam ingens flagitium; si tamen sic actum et peccatum fuisset. Sed quænam illa accusatio? quæ isthæc tansitio et rei varietas, ut nunc ad aliam personam hanc ipsam accusationem transferant? Res ipsa luce, ut ita dicam, lucidior est, ipsos nimirum prudentiæ tuæ insidias paravisse. Quis postea istos homines, qui tanta ad damnum aliorum confingere non dubitarunt, consectari voluerit; cum maxime semetipsi in ruinam deducant, et probe noscant se con-

fictas mendacesque accusationes proferre ? Quisnam illos sectatus fuerit, uti jam dictum est, in exitiique viam præceps abierit, in quam scilicet illi soli totam salutis auxiliique spem constituere videntur ? Si enim velint ad puram conscientiam accedere, optimæ sententiæ meminisse, ad sanamque mentem reduci ; facile intelligent, nullam sibi opem a providentia expectandam esse, ejusmodi rerum æmulatores cum sint, et ad perniciem hæc moliantur suam. Hoc igitur non duritiem quamdam, sed veritatem esse jure dixerim. Postremo illud quoque adjiciendum, velle nos plerumque a tua prudentia hæc palam legi; ut hinc notum omnibus sit, ac potissimum hujusmodi facinorum motuumque auctoribus, quæ nos ad æquitatis normam eloquimur, ab ipsa veritate declarari. Tanta ergo cum sit hoc in negotio indignitas, certo sciant me ita judicasse, et hujus esse sententiæ : si quid ejusmodi ultra moverint, non juxta ecclesiasticas, sed secundum publicas leges, meipsum meamet opera causam auditurum ; quo futurum est ut deprehendam eos non solum generis humani, sed divinæ quoque doctrinæ deprædatores esse. Deus te conservet, frater dilecte.

LXIX. Quo autem liquidius innotescat sycophantarum malignitas, en ipsas Arsenii litteras quas, ubi latens deprehensus esset, conscripsit. Quo enim pacto suam Ischyras calumniam litteris confessus est, sic Arsenius epistola sua eorum perversitatem magis coarguit.

Athanasio beato Papæ Arsenius Episcopus civitatis Hypselitarum, qui quondam sub Meletio fuere, una cum presbyteris et diaconis in Domino, salutem plurimam.

Nos quoque pacem amplectentes societatemque cum catholica Ecclesia, cui tu, Dei gratia, præfectus es : exoptantesque ecclesiastico canoni juxta veterem formam subjici, litteras tibi, dilecte Papa, mittimus, pollicemurque in nomine Domini, nos deinceps minime communicaturos cum iis qui sunt etiamnum schismatici, et qui nondum cum catholica Ecclesia pacem habent, sive Episcopis, sive presbyteris vel diaconis : neque cum illis consensuros, si quidpiam velint in synodo statuere : neque pacis litteras vel missuros, vel accepturos ab illis, nec rursus citra tuam Metropolitani Episcopi sententiam, decretum ullum edituros vel Episcopos spectans, vel dogma quodpiam commune ecclesiasticum; sed cessuros omnibus ante statutis canonibus, ad instar Episcoporum Ammoniani, Tyranni, Plusiani, reliquorumque. Præterea mansuetudinem tuam obsecramus, ut quamprimum nobis rescribas, pariterque comministros nostros litteris moneas, nos supra dictis jam stare decretis, pacem habere cum catholica Ecclesia, junctosque esse comministris nostratibus. Credimus porro tuas preces, utpote probatas acceptasque, impetraturas ut pax hujusmodi firma et indissolubilis perpetuo perseveret, secundum voluntatem Dei omnium Domini, per Jesum Christum Dominum nostrum. Totum cœtum sacrorum sub te ministrorum, nos et qui nobiscum sunt salutamus. Brevi, si Deus permiserit, ad tuam mansuetudinem accedemus,

Arsenius te multis annis valere in Domino exopto, beatissime Papa.

LXX. Porro calumniæ in nos structæ majus et liquidius argumentum est Joannis pœnitentia, cujus rei testis fuit Deo carissimus et beatæ memoriæ Imperator Constantinus, qui cum sciret quæ Joannes contra se ipse detulisset, illiusque pœnitentis litteras accepisset, hæc scripsit.

Constantinus Maximus, Augustus, Joanni.

Admodum gratæ mihi fuere prudentiæ tuæ litteræ, ex quibus quæ peroptabam scire didici, te scilicet omni deposita simultate, cum Ecclesia, ut par erat, communicasse, et cum Athanasio Episcopo reverendissimo in plenam concordiam venisse. Scito igitur te eo nomine a nobis summopere laudari, quod relicto omni jurgio, rem Deo gratam perfeceris, societatemque requisieris cum Ecclesia. Quo igitur optata assequare, tibi permittendum putavi, ut inscenso publico vehiculo, ad exercitum meæ clementiæ properes. Tuum deinceps erit nihil cunctari. Sed cum hæc tibi epistola publici vehiculi copiam faciat, ad nos quamprimum accedas, ut et voti compos efficiare, et postquam nos inviseris, congrua fruaris lætitia. Deus te conservet, frater dilecte.

LXXI. Hic ille fuit conspirationis exitus : quo peracto, Meletiani a proposito sunt aversi : at Eusebiani ne ita quidem cessavere, illis siquidem non Meletiani, sed Ariani curæ erant; veriti scilicet, ne illorum deficiente opera, histriones, rei quam inducere volebant artifices, non suppeterent. Quare Meletianis iterum concitatis, auctores sunt Imperatori, ut synodum denuo

Tyri jubeat congregari. Tum comes Dionysius mittitur, satellitium militare Eusebianis datur, Macarius vinctus sub militum custodia Tyrum adducitur : meque Imperator littseri compulit suis, ut vel invitus isthuc me conferrem. Sed totam conspirationis seriem cognoscere licitum est ex Episcoporum Ægyptiorum litteris. Hujus autem ordiendæ consilium enarrare operæ pretium fuerit; ut hinc eorum adversum nos malignitatem vafritiemque animadvertere quisque valeat. In Ægypto, Libya et Pentapoli Episcopi sunt prope centum; quorum nullus nos accusavit, nullus nos presbyter criminatus est, nullus e populo oblocutus : sed Meletiani jam olim a Petro ejecti, Arianique insidias inter se diviserant; ita ut illi accusandi, hi judicandi sibi partes vindicarent. Verum nos Eusebium sociosque recusavimus, quod essent nobis hæreseos causa inimici : dehinc eum qui accusator ferebatur, nequaquam presbyterum esse planissimum fecimus hoc argumento. Quando ad Ecclesiæ communionem admissus est Meletius (quod utinam nunquam factum fuisset), beatæ vir memoriæ Alexander ejus exploratam habens calliditatem, catalogum ab eo postulavit eorum Episcoporum, quos se aiebat in Ægypto habere, necnon presbyterorum et diaconorum Alexandrinorum qui e suis essent, aut si quos haberet in Alexandrino agro : quod eo egit consilio Alexander Papa, ut ne Meletius, Ecclesiæ potestate confidenter assumpta, multas venderet ordinationes, neu quotidie mendaciis suis novos pro libidine subjiceret. Eorum igitur qui in Ægypto essent e suis, hoc breviarium edidit.

Breviarium a Meletio datum Alexandro Episcopo.

Ego Meletius Lycopoli, Lucius Antinoopoli, Phasileas Hermopoli, Achilles Cusis, Ammonius Diospoli.

In Ptolemaïde : Pachymes Tentyris.

In Maximianopoli : Mheodorus in Copto.

In Thebaïde : Cales Hermeti, Colluthus in superiore Cyno, Pelagius Oxyrinchi, Petrus Heracleopoli, Theon Nilopoli, Isaac Letopoli, Heraclides in Nicius, Isaac Cleopatride, Melas in Arsenoïte.

In Heliopoli : Amos Leontopoli. Isien Athribi.

In Pharbetho : Harpocration Bubasti, Moses Phacusis, Callinicus Pelusii, Eudæmon Tani, Ephraïm Thmui.

In Sai : Hermæon in Cyno et Busiri, Soterichus in Sebennyto, Pininuthes Phthenegy, Cronius Meteli, Agathammom in Alexandrinorum territorio.

Memphi Joannes jussus ab imperatore ut Archiepiscopo adesset : et hi quidem in Ægypto.

Clerici autem quos Alexandriæ habuit : Apollonius presbyter, Irenæus presbyter, Dioscorus presbyter, Tyrannus presbyter.

Diaconi : Timotheus diaconus, Antinoüs diaconus, Hephæstion diaconus, et Macarius Castrorum presbyter.

LXXII. Hos Meletius coram adductos Alexandro tradidit Episcopo : ejus autem quem vocant Ischyram ne mentionem quidem fecit, nec professus unquam est se quempiam in Mareote habuisse clericum. Nihil tamen destitere adversarii nostri, ita ut eum qui presbyter non esset, presbyterum simularent : Comes enim aderat qui

nos cogeret, militesque qui nos raptatos pertraherent. Vicit tamen Dei gratia, Macarium siquidem confracti calicis convincere non potuerunt. Quin ipse Arsenius, quem a nobis interemptum pervulgarant, incolumis coramque consistens, eorum palam faciebat calumniam. Cum itaque Macarium convincere non valerent Eusebiani, rem ægre ferentes, utpote præda sua quam venabantur amissa, auctores sunt Dionysio Comiti ex eorum partibus stanti, ut quosdam in Mareotem mitteret, scrutaturos num quidpiam criminis possent illic adversus presbyterum deprehendere. Immo, si vere dicatur; ut profecti, nobis absentibus, pro libidine in nos conspirarent : hoc enim illis studio erat. At nos e converso affirmabamus supervacaneum esse in Mareotem proficisci : nec sibi simulandum esse, quasi quæ jamdiu meditati fuerant nondum satis declarassent, neque comperendinandum, quippe qui cum omnia in medium protulissent quæ sibi dicenda suppeterent, jam hærentes tergiversarentur : quod si omnino legatione in Mareotem opus esset, ne saltem suspecti viri eo mitterentur. Et sane Comes quantum ad suspectos attinet nobis annuebat : illi vero e contrario omnia egere; nam quos arianæ hæreseos causa recusabamus, illi ipsi quam primum sunt profecti, Diognius scilicet, Maris, Theodorus, Macedonius, Ursacius et Valens. Hinc litteræ ad præfectum Ægypti : hinc militare satellitium missum : quodque admirandum est ac suspiciosissimum, Marcario qui accusabatur sub militum custodia derelicto, accusatorem secum abduxere. Quis jam inde conspirationem non animadvertit? quis malitiam non liquido conspicit Eusebianorum? Si enim judicio in Mareote opus erat, accusatum quoque eo missum oportuit. Quodsi non judicii causa iter instituerunt, cur accusatorem adduxere? sat quippe erat quod illo

rem comprobare non potuisset. Verum id eo actum est, ut quandoquidem presbyterum coram convincere non valebant, in illum absentem conspirarent, et quod sibi visum foret adversus eum struerent. Etenim, Alexandrinis, totiusque territorii presbyteris ipsos arguentibus, quod soli accessissent, postulantibusque ut sibi saltem eorum actis interesse liceret (se quippe et totius negotii, et eorum quæ Ischyram spectarent, conscios asserebant) hoc ipsis minime concessum est. Sed præfecto Ægypti Philagrio apostata, ethnicisque militibus admissis, ad ea disquirenda, quæ ne catechumenos quidem conspicere decuit; Clericos tamen huic interesse rei non permiserunt : ut ne, quemadmodum Tyri contigerat, illic homines reperirent qui se falsi convincerent.

LXXIII. Sed ne ita quidem latere potuerunt. Presbyteri enim Urbis et Mareotæ, animadversa illorum malignitate, ad hunc modum scripserunt, et hæc contestati sunt.

Theognio, Mari, Macedonio, Theodoro, Ursacio et Valenti Episcopis qui Tyro venere, Presbyteri et Diaconi catholicæ Ecclesiæ Alexandrinæ sub reverendissimo Episcopo Athanasio.

Accedentes huc vos, accusatoremque vobiscum adducentes, consentaneum esset et Macarium adduxisse presbyterum : judicia quippe ex Scripturis sacris sic constituenda, ut accusator coram accusato sistatur. At vero cum nec Macarium adduxeritis, nec vobiscum huc concesserit reverendissimus Espiscopus noster Athanasius; rogavimus ut nobis saltem judiciointeresse vestro licitum esset : quo præsentibus nobis tuta foret perqui-

sitio, nobisque rei veritas innotesceret. Verum quia, re nobis denegata, soli cum præfecto Ægypti et cum accusatore, arbitratu vestro rem gessistis; profitemur nos certam hoc in negotio male suspicandi causam cernere; animadvertereque ingressum vestrum, conspirationem et insidias duntaxat esse. Quapropter hanc vobis tradimus epistolam, in vera synodo testimonio futuram; ut compertum sit omnibus, vos altera absente parte pro libidine rem gessisse: ununique vobis conflandæ in nos conspirationis fuisse propositum. Horum autem exemplaria, ne abderentur a vobis, Palladio quoque Augusti Curioso (13) tradidimus. Res enim a vobis gestæ suspicandi nobis taliaque cogitandi locum præbent.

Dionysius Presbyter hæc tradidi, Alexander presbyter, Nilaras presbyter, Longus presbyter, Aphthonius presbyter, Athanasius presbyter, Amyntius presbyter, Pistus presbyter, Plution presbyter, Dioscorus presbyter, Apollonius presbyter, Sarapion presbyter, Ammonius presbyter, Gaius presbyter, Rhinus presbyter, Æthales presbyter.

Diaconi : Marcellinus diaconus, Appianus diaconus, Theon diaconus, Timotheus diaconus, et Timotheus alter diaconus.

LXXIV. Eorum itaque qui in Urbe erant clericorum hæc fuere litteræ, et hæc eorum nomina. Mareotici autem clerici, quibus explorati erant accusatoris mores, quique mihi loca perlustranti adesse solebant, has et ipsi dedere litteras.

Sanctæ Synodo beatorum Episcoporum catholicæ Ecclesiæ, omnes qui in Marcote sunt presbyteri et diaconi, in Domino salutem.

Gnari ejus Scripturæ quæ ait, « Quæ viderunt oculi » tui loquere[1], » et, « Testis falsus non erit impunitus[2]; » quæ vidimus testamur : quando potissimum structa in Episcopum nostrum Athanasium conspiratio, hujus ferendi testimonii necessitatem nobis imponit. Miramur enim qua tandem ratione Ischyras ad mensuram Ecclesiæ mensus fuerit, de quo primum quædam enarranda arbitramur. Ischyras minister Ecclesiæ nunquam extitit; sed cum sese jam pridem jactitaret Colluthi esse presbyterum, cognatis exceptis, ejus nemo verbis fidem adhibuit : quippe qui neque Ecclesiam habuerit unquam, neque omnino clericus fuerit a sui pagi finitimis existimatus; cognatis duntaxat, uti jamjam diximus, exceptis. Sed tamen cum talem sibi titulum vindicasset, in synodo Alexandriæ congregata, præsente patre nostro Hosio depositus, ad laicorum communionem redactus est : quo etiam in loco subsequenti tempore permansit, a falsa quoque presbyteratus suspicione lapsus. De cujus moribus, quod facile ab omnibus dignosci queant, nihil est quod loquamur. Cæterum quia de calice fracto deque mensa subversa Episcopum nostrum Athanasium ausus est insimulare, res hæc nobis incumbit necessario pertractanda. Et quidem jam supra dictum est : nunquam illum Ecclesiam in Marcote habuisse. Hoc item ipso teste Deo declaramus nec calicem confractum esse, nec mensam subversam vel ab Episcopo nostro, vel ab alio quo-

[1] Prov. xxv, 8. — [2] Ibid. xix, 5.

piam ipsum comitante; sed quæcumque delata sunt meram esse calumniam. Nos scilicet hoc testamur qui non procul Episcopo sumus, sed Mareotem perlustrantem omnes comitamur: neque enim solus unquam est, sed nos omnes presbyteri, diaconi populusque frequens loca visitanti adsumus. Quocirca nos, utpote Episcopi circumcirca in hac regione peragrantis comites, hæc dicimus, hæc testamur, nec fractum poculum, neque mensam esse subversam, sed hæc omnia mentitum Ischyram, quod et ipse rescripto propria manu dato testatur. Post secessum namque suum ad Meletianos, his jam calumniis in Episcopum nostrum Athanasium evulgatis; cum ecclesiasticis conventibus admitti peroptaret, id ipsi minime concessum est, tametsi ille rescripto suo propriaque manu confessus esset, nihil eorum revera gestum fuisse, sed se a quibusdam ad ea dicenda subornatum.

Quamobrem ad Mareotem cum pervenissent Theognius, Theodorus, Maris, Macedonius, Ursacius, et Valens, nihilque ejusmodi revera gestum comperissent; cum mox futurum esset ut totum structæ in Athanasium Episcopum nostrum calumniæ artificium deprehenderetur, tum Theognius et asseclæ, Athanasio omnes infensissimi, Ischyræ cognatos Ariomanitasque nonnullos induxerunt ad ea dicenda quæ sibi maxime placerent: popularis enim nullus quidpiam protulit in Episcopum. At illi terrore Philagrii Ægypti præfecti, minisque ac patrocinio Ariomanitarum freti, arbitratu suo rem gessere. Nobis quippe ad eam detegendam sycophantiam accedentibus, nequaquam admissis, immo expulsis; quos libuit ad calumniam prius adornatos, Philagrii præfecti formidine, consilii sui participes effecere. Cujus item præfecti opera, permissum nobis non est huic interesse negotio, quo saltem a se subornatos testes internoscere

possemus ex Ecclesiane essent, an ex Ariomanitis. Non ignari autem estis, dilecti Patres, rei quam ipsi nos edocetis, nullam scilicet vim habere inimicorum testimonia. Cæterum hæc a nobis vere dici, testis ipsa Ischyræ manus, testes ipsæ res gestæ; nobis nimirum nihil consciis hæc ratione actum fuisse: Philagrium secum assumpsere, ut gladii formidine minisque adhibitis, pro libidine in Athanasium conspirarent. Hæc quasi præsente Deo testificamur: hæc loquimur, ut qui certo sciamus a Deo futurum esse judicium: cupidi quidem ut omnibus nobis ad vos accedendi facultas esset; sat esse rati tamen si ex nobis quidam isthuc mittantur, ut litteræ, non accedentium vices suppleant.

Ingenius presbyter vos valere in Domino exopto, dilecti Patres: Theon presbyter, Ammonas presbyter, Heraclius presbyter, Bocco presbyter, Trypho presbyter, Petrus Presbyter, Hierax presbyter, Sarapion presbyter, Marcus presbyter, Ptollarion presbyter, Gaius presbyter, Dioscorus presbyter, Demetrius presbyter, Thyrsus presbyter.

Diaconi, Pistus diaconus, Apollos diaconus, Serras diaconus, Pistus diaconus, Polynicus diaconus, Ammonius diaconus, Maurus diaconus, Hephæstus diaconus, Apollos diaconus, Metopas diaconus, Apollos diaconus, Serapas diaconus, Meliphthongus diaconus, Lucius diaconus, Gregoras diaconus.

IIDEM AD CURIOSUM,

ET AD PHILAGRIUM, TUNC ÆGYPTI PRÆFECTUM.

Flavio Philagrio, et Flavio Palladio Ducenario Palatino Curioso et Flavio Antonino commeatuum Præfecto Centenario, dominorum meorum illustrissimorum Præfectorum sacri Prætorii: Præsbyteri et Diaconi Mareotæ Nomi catholicæ Ecclesiæ, quæ subest reverendissimo Episcopo Athanasio, per eos qui post hæc subscribunt, hoc damus testimonium.

LXXV. Quandoquidem Theognius, Maris, Macedonius, Theodorus, Ursacius et Valens, quasi ab omnibus Tyri coactis Episcopis legati, ad nostram se contulere parœciam, sibi jussum aientes, ut ecclesiastica quædam disquirerent negotia, interque alia de confracto dominico calice: quod scelus confictum delatumque fuerat a quodam, quem secum adducebant, Ischyra, qui se presbyterum jactitabat, tametsi non presbyter. Ordinatus quippe fuit a Collutho presbytero qui falso Episcopi nomine gloriabatur, demumque in communi synodo ab Hosio et sociis ejus Episcopis celebrata ad priorem presbyteri ordinem redactus est. Ac consequenter quotquot a Collutho fuerant ordinati, ii sunt ad priorem reversi conditionem; ita ut ipse quoque Ischyras inter laïcos visus fuerit. Ea autem quam se habere jactitat Ecclesia, nunquam Ecclesia revera extitit, sed parva domus pueri cujusdam orphani Isionis nomine. Quapropter hoc testimonium proferimus: te adjurantes per

omnipotentem Deum, perque dominos nostros Constantinum Augustum; ac illustrissimos Cæsares ejus filios, eorum ut pietati hujusce rei notitiam præbeas. Ille namque nec catholicæ Ecclesiæ presbyter est, nec habet Ecclesiam, nec confractum fuit poculum : sed hæc omnia mentitur, omnia comminiscitur. Consulibus Julio Constantino, clarissimo Patricio, fratre piissimi Imperatoris Constantini Augusti, et Rufino Albino, clarissimis viris, decima mensis Thoth. Hæc presbyteri.

LXXVII. Episcopi vero qui nobiscum Tyrum concesserant, eorum conspiratione insidiisque animadversis, litteris suis hæc contestati sunt.

Episcopis Tyri congregatis, honoratissimis dominis, qui ex Ægypto cum Athanasio huc accessere, catholicæ Ecclesiæ Episcopi, in Domino salutem.

Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro et Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Et principio quidem omnes, per Athanasium comministrum nostrum, recusavimus quominus iis præsentibus interrogatio haberetur; quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Non ignari quippe estis quanto non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio habeant : Arii namque furoris impiæque ejus doctrinæ causa, in omnes resurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos, veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam, adversus Ecclesiam comprobare aggressi sumus; ignoramus quo consilio Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam repudiare totis viri-

bus nisi sunt; dum sinceros judices minis, alios contumeliis lacesserent : eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse divina vestra pietas, Domini honoratissimi, eorum ignorabat conspirationem : sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi suam ipsi prodidere conjurationem : ex sociis namque suis viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus et hic remanentibus, populos turbare, et arbitratu suo agere valeant. Norunt enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse : quamobrem hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere : immo quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, veredarios sub vesperam viæ commisere, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos deferendis ante monerent. Probe namque meministis ipsum coram vobis confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt machinati, postquam suspectos isthuc misere viros; comperimus eos singulorum vestrum circumcirca subscriptiones postulare, ut omnium vestrum consensu res gesta videatur; ea sane nobis causa fuit litteras vobis quamprimum hocque testimonium tradendi. Contestamur enim nos conspirationibus insidiisque illorum opera, illorumque causa appeti : rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, improbantes quod clam nobis quos libuerit miserint, non subscribatis; ut ne quæ illi inter se machinantur, hæc quasi a vobis gesta prædicent. Etenim decet Christianos homines non hu-

mana respicere, sed veritatem omnibus anteferre. Ne metuite quas illi minas omnibus intentant, neve eorum conspirationem, sed potius Deum timete. Par erat enim, si quidem omnino fuere legati in Marcotem mittendi, nos etiam huic interesse negotio; ut inimicos Ecclesiæ confutare, extraneosque indicare possemus : ac eo modo sincere causæ disquisitio haberetur. Scitis enim Eusebianos dolo usos epistolam tradidisse, quasi a Colluthianis, Meletianis et Arianis adversum nos scriptam. Palamque est illos, utpote Ecclesiæ catholicæ hostes, nihil vere de nobis, sed omnia adversa deferre. Lex autem Dei, inimicum vetat vel testem esse vel judicem. Reliquum est, ut tanquam in die judicii rationem reddituri, hoc accepto testimonio, agnitaque conspiratione in nos conflata, quantumvis rogati, quidvis contra nos agere caveatis : nec Eusebianorum consilio sociemini. Non ignari quippe estis, uti supra diximus, infensos nobis illos esse : nec vos latet cur Eusebius Cæsareæ ab anno præterito inimicus nobis factus sit. Valere vos optamus, domini desideratissimi.

Flavio Dionysio clarissimo comiti, Episcopi Ægyptii catholicæ Ecclesiæ, qui Tyrum venere (14).

Arbitramur non ulterius occultam esse ab Eusebio, Theognio, Mari, Narcisso, Theodoro, et Patrophilo in nos conflatam conspirationem. Principio enim omnes, per Athanasium comministrum nostrum recusavimus, quominus iis præsentibus interrogatio haberetur : quod probe sciremus vel unius inimici præsentiam, nedum plurimorum, interrogationem turbare ac lædere posse. Palam enim est eos, non nos duntaxat, sed et omnes orthodoxos odio

habere : in omnes quippe insurgunt, in omnes conspirant. Quando autem nos veritati confidentes, structam a Meletianis sycophantiam adversus Ecclesiam, comprobare aggressi sumus; ignoramus quo consilio iidem Eusebiani dicta interpellare nostra conati, testimonia etiam nostra repudiare totis viribus nisi sunt, dum sinceros judices minis, alios contumeliis lacesserent; eo solum ut sui adversum nos assequendi propositi copia esset. Et fortasse humanitas tua eorum ignorabat conspirationem in nos structam : sed arbitramur eam nunc esse conspicuam. Næ illi ipsi eam palam fecere : ex sociis namque suis, viros nobis suspectos legare decreverunt in Mareotem; ut nobis absentibus atque hic remanentibus, et populos turbare, et arbitratu suo agere valeant. Cum noverint enim Ariomanitas, Colluthianos et Meletianos Ecclesiæ hostes esse, ideo hos ipsos eo mittendos curarunt, ut in præsentia inimicorum quæ ipsi voluerint in nos machinentur. Etenim qui hic versantur Meletiani jam ex suis quosdam isthuc misere : et quatuor ante diebus, gnari scilicet hanc futuram esse perquisitionem, duos veredarios sub vesperam miserunt, qui Meletianos ex Ægypto in Mareotem, ubi ne unus quidem eorum aderat, cogerent; ex aliisque locis, Colluthianos et Ariomanitas, quos de calumniis in nos proferendis ante instruerent. Meminit autem humanitas tua, ipsum coram te confessum Ischyram, non plus septem esse qui conventibus intersint suis. Quandoquidem igitur, postquam arbitratu suo hæc sunt machinati, postquam suspectos eo misere viros; comperimus eos singulorum Episcoporum circumcirca subscriptiones postulare, ut eorum omnium consensu res gesta videatur; ea sane de causa maturandum duximus hæc ad tuam Claritatem deferre, hocque testimonium tibi tradere : contestamur enim nos conspirationibus in-

sidiisque, illorum opera, illorumque causa, appeti. Rogamusque ut Dei timore in mente suscepto, necnon piis mandatis religiosissimi Imperatoris, improbansque quod citra consensum nostrum, quos libuit eo miserint, ne toleres eos.

Adamantius Episcopus has litteras dedi, Ischyras, Ammon, Petrus, Ammonianus, Tyrannus, Taurinus, Sarapammon, Ælurion, Harpocration, Moyses, Optatus, Anubion, Saprion, Apollonius, Ischyrion, Arbræthion, Potamon, Paphnutius, Heraclides, Theodorus, Agathammon, Gaius, Pistus, Athas, Nicon, Pelagius, Theon, Paninuthius, Nonnus, Ariston, Theodorus, Irenæus, Blastammon Philippus, Apollos, Dioscorus, Timotheus, Diospolitanus, Macarius, Heraclammon, Cronius, Muis, Jacobus, Ariston, Artemidotus, Phinees, Psais, Heraclides.

ET SECUNDO IIDEM.

Flavio Dionysio Comiti illustrissimo, Episcopi catholicæ Ecclesiæ qui Tyrum ex Ægypto concessere.

Cum plurimas videamus in nos conflatas conjurationes, insidiasque structas ex conspiratione Eusebii, Narcissi, Flacilli, Theognii, Maris, Theodori et Patrophili: quos cum a principio recusare vellemus, id minime nobis concessum est; ad hanc contestationem venire cogimur. Etenim hinc magnam de Meletianis geri sollicitudinem, hinc structas in catholicam Ægypti Ecclesiam nostri causa insidias cernimus. Quapropter hanc tibi tradimus epistolam, rogantes ut in mente habens Deum omnipotentem, qui imperium tutatur piissimi et religiosissimi Constantini,

eidem Imperatori piissimo rerum nostrarum cognitionem reserves. Æquum enim est te ab imperatoria majestate missum, nobis ejus pietatem appellantibus, totum ipsi reservare negotium. Non enim ultra tolerare possumus conjurationes insidiasque, quibus nos prædicti Eusebiani adoriuntur : ideoque rem piissimo ac religiosissimo Imperatori reservari postulamus, apud quem licebit Ecclesiæ jura nostraque exponere. Confidimus enim pietatem ejus, ubi rem audierit, nos non damnaturam. Itaque te iterum adjuramus per omnipotentem Deum, perque piissimum Imperatorem qui multis annorum circulis victor semper incolumisque cum Filiis pietatis suæ perseverat; ut nihil ultra aggrediare, neve quidpiam in synodo circa negotia nostra moveas : sed rei cognitionem ejus pietati reserves. Hæc ipsa significavimus dominis nostris Episcopis orthodoxis.

LXXX. Horum certior factus Alexander Episcopus Thessalonicensis Dionysio comiti hæc scripsit.

Domino meo Dionysio Alexander Episcopus.

Aperte video contra Athanasium conflatam conspirationem : quos enim ille recusavit, hos omnes, nescio quo consilio, illi re nobis non indicata legarunt : tametsi decretum erat, ut in unum coacti deliberaremus, quinam essent eo mittendi. Consule igitur et cave ne quid timere fiat (consternati quippe nonnulli me convenere, aientes jam exhorruisse belluas, et jamjam impetum facturas : ex sparsis quippe rumoribus compererant Joannem eo misisse quosdam) neve antevertentes quæ libuerit machinentur. Nosti enim Celluthianos Ecclesiæ hostes, Arianos item Meletianosque, qui omnes

in camdem convenere sententiam, ingentia posse mala perpetrare. Perpendas velim quidnam e re fuerit, ut ne quid detrimenti emergat : neve nobis crimini detur ut qui secundum justitiam non judicaverimus. Et sane maxime suspicantur iidem, ne illi Ecclesias, quarum hic adsunt Episcopi, peragrantes, et ne metum populis incutientes, totam perturbent Ægyptum, utpote qui Meletianis sint addicti. Ex maxima enim parte hoc jam fieri cernunt.

Ad hæc Dionysius Comes Eusebianis rescripsit his verbis.

Hæc ipsa erant quæ nuper enarrabam Domino meo Flacillo, insurrexisse scilicet Athanasium, conquestum fuisse, quod ii ipsi legati fuerint, quos recusasset ipse : exclamasseque se injuria affici ac circumveniri. Hæc eadem Dominus animæ meæ Alexander per epistolam mihi suam indicavit. Utque notum vobis sit ex æquo et bono esse quæ mihi ab ejus mansuetudine scripta sunt ; ea ipsa a vobis legenda subjunxi. Meministis autem priorum litterarum mearum, quibus mansuetudini vestræ significavi, legatos communi calculo ac decreto esse mittendos. Cavete igitur, ne quæ gesta sunt accusationi sint obnoxia : neve justæ querelæ ansam demus iis qui nos accusare voluerint. Ut enim accusantium partem gravari non decet, sic nec accusatorum. Existimo autem haud levem fore nos culpandi occasionem, si Dominus meus Alexander rebus gestis non consentire videatur.

LXXXII. Hæc dum ita gererentur, ab illis tanquam

« a synodo prævaricatorum [1]. » secessimus : ea quippe solum agebant, quæ sibi placerent. Negotia autem quæ altera absente parte geruntur, ne minimam quidem vim habere, nullus hominum ignorat. Hoc enim et divina lege præcipitur : hoc et beatus Apostolus, dum similibus appeteretur insidiis, staretque coram judice, postulabat his verbis : « Oportebat Judæos ex Asia apud te » præsto esse et accusare si quid haberent [2]. » Quo tempore et Festus, Judæis tales insidias machinantibus, quales jam in nos isti struxerunt, aiebat : « Non est Ro- » manis consuetudo aliquem hominem per gratiam tra- » dere, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat » accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluen- » da crimina [3]. » Sed Eusebiani et legem adulterare ausi, et iniquis illis iniquiores sunt effecti : non enim ab ipso rei initio seorsum agere aggressi sunt ; sed cum præsentibus nobis se longe inferiores esse senserunt, tum demum egressi, quemadmodum Judæi, consilium soli iniere, quomodo nobis de medio sublatis, ita hæresim introducerent, ut olim illi Barrabam postularant : hac enim de causa se hæc omnia fecisse ultro ipsi confessi sunt.

LXXXIII. Hæc quanquam satis sunt ad integram defensionem; attamen ut et eorum malignitas et veritatis libertas magis magisque innotescat, nihil molestum erit ea denuo memorare, palamque facere qua ratione suis ipsi rebus adversantia egerint, et quasi in tenebris consilia agitassent, in propria gesta impegerint, ac dum nos interficere peroptarent, seipsos quasi furentes confoderint. De mysteriis namque perquirentes, cum Judæos interrogarent, Catechumenosque examinarent : Ubinam, aientes, eratis quando Macarius accedens mensam

[1] Hierem. IX, 2. — [2] Act. XXIV, 19. — [3] Act. XXV, 16.

subvertit? Respondere illi; Intus eramus. Non ergo fieri tum poterat oblatio, si quidem Cathecumeni intus erant. Hinc cum litteris suis undique pervulgarent, stante presbytero et sacra faciente, ingressum Macarium omnia evertisse, ea quoque de re quos libuit interrogarunt, ubinam esset Ischyras quo tempore Macarius irrupit. Responderunt iterum illi in cellula ægrum decubuisse. Non stabat igitur qui decumberet, neque offerebat qui in cellula ægrotus jaceret. Ad hæc testante Ischyra libros a Macario fuisse combustos, ipsi etiam subornati testes fassi sunt, nihil ejusmodi gestum fuisse, sed mentiri Ischyram. Quodque permirum habeatur, cum ubique litteris significarint, eos qui testimonium ferre possent abditos a nobis fuisse, eosdem coram interrogarunt. Nec pudore affecti sunt etsi adverterent se undique sycophantas ostendi, et palam esse eos arbitratu suo clam hæc omnia egisse. Etenim testes nutibus monebant, Præfectus minabatur, milites cædebant : sed Dominus veritatem patefecit, eosque sycophantas demonstravit. Quamobrem monumenta occulta apud se servarunt, scriptoribus jubentes, ut illa occultarent ac nemini prorsus traderent. Sed cessit res contra ac rati erant : nam qui illa conscripsit Rufus, nunc in Augustaliana Speculator, hujusce rei testimonium ferre potest : Eusebiani quoque ea per legatos suos Romam miserunt : mihique sunt ea ipsa a Julio Episcopo transmissa. Et nunc insaniunt, quod videlicet quæ illi occultare peroptabant ea nos habuimus, ea legimus.

LXXXIV. Hujusmodi res machinati, talia agendi causam mox palam fecere : inde namque profecti, Arianos secum Hierosolymam adduxere, iisque illic ad communionem admissis, epistolam scripsere cujus hæc est pars ab initio.

Sancta Synodus Dei gratia Hierosolymis congregata, Ecclesiæ Dei quæ est Alexandriæ, omnibusque per Ægyptum, Thebaïdem, Lybiam et Pentapolin, et ubique terrarum Episcopis Presbyteris et Diaconis, in Domino salutem.

Nobis omnibus eumdem in locum ex diversis provinciis ad magnam solemnitatem congregatis; quam celebravimus in dedicatione Martyrii Salvatoris, a religiosissimo Imperatore Constantino in honorem omnium Imperatoris Dei et Christi ejus excitati; ingentem lætitiam Dei gratia attulit. Ipse quoque religiosissimus Imperator suis nos litteris ad officium hortatus est; (ejecto ab Ecclesia odio quocumque, omniumque invidia per quam Dei membra antehac dissidebant procul abacta), ut simplici ac pacato animo, Arianos ad communionem admitteremus, quos ad quoddam temporis spatium omni infesta bono invidia foris Ecclesiam detinuit. Immo ipse religiosissimus Imperator per epistolam suam hujusmodi virorum rectam esse fidem testatus est: quam ipse, illis interrogatis, viva voce loquentes cum audisset, a se approbatam, nobis indicavit: litterisque suis sanam eorum fidei formulam subjunxit.

LXXXV. Quis hujusmodi auditis verbis conspirationem non animadverterit? gesta namque sua non dissimularunt: aut fortasse vel inviti veritatem sunt confessi. Nam si ego is eram qui Arianos Ecclesiæ ingressu arcerem: et illi post conflatam in me conspirationem ad communionem sunt admissi; quid aliud dicendum, quam et hæc et universa eorum in nos facinora, Arianorum gratia perpetrata esse: et eo solum calicis fractionem Arseniique cædem esse confictam, ut impietatem in

Ecclesiam introducerent, et ipsi minime deprehenderentur hæretici? ideo enim mihi antea Imperator litteris suis interminatus est. Nec puduit eos talia dicere, affirmareque recte sentire viros a tota œcumenica Synodo anathemate damnatos : neque sunt veriti tantam Synodum quantum licuit clam evertere, homines sane dictis gestisque suis temerarii. Porro merces sycophantiæ concessa multo magis eorum malignitatem impiumque propositum coarguit. Marcotes, uti supra dictum est, regio est Alexandrina, in qua nunquam Episcopus fuit, aut chorepiscopus : sed universæ illius regionis Ecclesiæ Alexandrino parent Episcopo. Presbyteri autem singuli suos vicos habent maximos, qui decem circiter sunt immo plures numero. Vicus autem ubi habitat Ischyras omnium est minimus, et paucorum hominum; adeo ut non isthic, sed in proximo pago extet Ecclesia. Attamen virum qui presbyter non esset, in hujusmodi vico Episcopum, contra antiquam traditionem, statuere decreverunt : gnari sane quam indignum illud esset, sed coacti ob pactam calumniæ mercedem eo adducti sunt; ne si ingrate cum sceleratissimo illo ageretur, veritatem ipse enuntiaret, Eusebianorumque palam faceret malignitatem. Certissimum tamen est eum non Ecclesiam, non obsequentem populum habere, immo quasi canem ab omnibus expelli : nihilo tamen minus Imperatori auctores fuere, ut litteris ad Catholicum missis (illis quippe omnia licent) juberet Ecclesiam Ischyræ ædificari; ut ea potitus, fide dignus haberetur cum de calice et de mensa ferret testimonium. Siquidem ideo hominem quamprimum Episcopum nominari curarunt, quod, quia Ecclesiam non habebat, nec presbyter erat, ideo sycophanta esse, ac omnia confinxisse deprehenderetur. Sane cum populus nullus, ac ne quidem propinqui ejus ipsi pa-

reant; ut vacuum nomen, ita inefficacem servat epistolam : quam in argumentum teterrimi sui Eusebianorumque propositi exhibet, his descriptam verbis.

EPISTOLA CATHOLICI.

Flavius Hemerius, Exactori Mareotæ salutem.

Ischyra presbytero pietatem dominorum nostrorum Augustorum ac Cæsarum rogante, sibi in loco Pacis Secontaruri construi Ecclesiam; jussit eorum divinitas ut id quamprimum efficiatur. Curato igitur ut exemplar nactus divini diplomatis, quod cum debita veneratione priore loco positum est, necnon monumenta coram mea sanctitate edita, ea cito in compendium relata in commentarium reponas; ut quæ divinitus jussa sunt, ad exitum deduci queant.

LXXXVI. Hæc igitur illi machinabantur, talesque conflabant conspirationes. Nos autem Imperatorem adeuntes, injurias ab Eusebianis illatas ipsi renuntiavimus; utpote qui synodum cogi jussisset, cui præsidebat ejus Comes. Iis auditis ille, graviter commotus, has scripsit litteras.

Victor Constantinus Maximus Augustus, Episcopis qui Tyrum convenere.

Equidem ignoro quænam sint a vestra synodo turbulenter ac tumultuose judicata : veritas quippe tumultu ac confusione quadam oppressa videtur, vobis scilicet ob mutuam contentionem, quam invictam vultis, quæ Deo placent minime spectantibus. Sed erit illud divinæ pro-

videntiæ opus, istiusmodi discordiæ mala manifesto deprehensa dissipare, nobisque palam facere si qua vobis fuerit illic congregatis veritatis cura, et si judicia vestra citra gratiam ullam vel odium lata fuerint. Quo circa vos omnes quamprimum pietatem nostram convenire volo, rerum a vobis gestarum accurate rationem coram redditures. Porro quæ causa mihi fuerit hæc ad vos scribendi, vosque per litteras meas accersendi, ex sequentibus cognoscetis. Ingredienti mihi cognominem ec felicissimam patriam meam Constantinopolim, et equo tum insidenti, derepente Athanasius Episcopus media in via cum nonnullis aliis se comitantibus ita inexpectatus occurrit, ut stuporem mihi attulerit. Testis mihi est omnium spectator Deus, me primo aspectu non agnovisse hominem : sed e nostris quidam et virum quis esset, et quibus affectus esset injuriis, nobis sciscitantibus, ut fieri solet, indicarunt. Tunc temporis igitur hominem non sum allocutus, nec vel minimum cum eo sermonem feci. Rogante autem illo ut sibi aurem præberem, meque e converso id abnuente, ac propemodum jubente amoveri virum; majore cum fiducia ille nihil se postulare dixit, quam ut vos huc concedere juberem; quo præsentibus vobis de illatis sibi injuriis posset conqueri. Quod cum mihi æquum temporique congruum visum sit, hæc libenti animo ad vos scribenda jussi; ut quotquot Tyri congregatam synodum composuistis, quam maturrime ad exercitum meæ Clementiæ properetis, sinceritatem integritatemque judicii vestri ex operibus ipsis comprobaturi, coram me scilicet quem sincerum Dei esse famulum ne vos quidem ipsi inficias ire potestis. Et sane mea erga Deum religio causa est cur ubique terrarum pax habeatur, ipsis etiam barbaris qui hactenus veritatis ignari erant nomen Dei sincere laudantibus : planum est

autem veritatis ignarum, etiam Deum ignorare. Attamen, uti supra dixi, ipsi barbari, mea sinceri Dei famuli opera, Deum agnoverunt ac colere didicerunt : quem mihi ubique propugnatorem esse, meisque rebus providere reapse sunt experti, unde ad Dei notitiam devenere, quem illi quidem metu nostri venerantur : nos autem qui sancta mysteria clementiæ ejus præ nobis ferre videmur, nequaquam enim dixerim custodire, nos inquam nihil agimus quam quæ discordiam odiumque spectant, immo, ut apertius loquar, quæ ad humani generis perniciem vergunt. Verum, uti jam dictum est, maturate et ad nos quam celerrime properate : certumque habetote me toto virium conatu nisurum, ut illa potissimum in Dei lege firma et immota serventur quibus nec vituperium nec infamia quæpiam possit inhærere : dissipatis scilicet, penitus oppressis, ac funditus deletis legis inimicis, qui specie sancti nominis, multiplices ac diversas proferunt blasphemias.

LXXXVII. His acceptis Eusebiani conscii suorum facinorum, cæteris Episcopis quominus Imperatorem adirent prohibitis, ipsi soli, Eusebius scilicet, Theognius, Patrophilus, alter Eusebius, Ursacius et Valens cum advenissent, nullam amplius fecere de calice vel de Arsenio mentionem : hæc quippe ultra movere ausi non sunt; sed aliud crimen ipsum spectans Imperatorem commenti, aiebant. Minatus est Athanasius se impediturum quominus solitum frumentum Alexandria in patriam tuam transvehatur. Hoc etiam audiere qui tum aderant Adamantus, Anubion, Agathammon, Arbethion, et Petrus Episcopi : quod item ipsa probavit Imperatoris ira; nam qui ejusmodi litteras ante scripserat, illorumque iniquitatem damnaret, hac audita calumnia statim excanduit, ac nostra non expectata defensione, nos rele-

gavit in Gallias. Attamen illud ipsum eorum malignitatem magis coarguit : nam beatæ memoriæ Constantinus junior cum nos in patriam remitteret, memor eorum quæ pater suus scripsisset, has et ipse misit litteras.

Constantinus Cæsar Populo catholicæ Ecclesiæ Urbis Alexandriæ.

Nec sacræ mentis vestræ notitiam præteriisse arbitror, ideo Athanasium adorandæ legis interpretem in Gallias ad quoddam tempus missum fuisse, ut ne immanium ejus hostium feritas, quæ in periculum sacri illius capitis imminebat, eorumdemque improborum perversitas ad nefaria sustinenda eum cogeret. Ad eam igitur eludendam, e faucibus adorientium se virorum ereptus, ac sub me degere jussus, in hac urbe ubi commoratus est omnibus necessariis abundavit : tametsi ejus præclara virtus divinis freta auxiliis, durioris fortunæ vilipendit ærumnas. Proinde etsi dominus noster Constantinus Augustus, pater meus, vestræ dilectissimæ pietati eumdem Episcopum restituere, ac in pristinum reducere locum decreverat; quia tamen humana forte præoccupatus, antequam votum implesset suum ex hac vita migravit, consentaneum mihi existimavi divæ memoriæ Imperatoris propositum hæreditate acceptum exequi. Porro Athanasius quantæ nobis venerationi fuerit, cum ad conspectum vestrum venerit agnoscetis. Nec mirum est si quid ejus gratia fecerim : ad hoc enim et desiderii vestri imago, et tanti viri species nos movit atque concitavit. Divina providentia vos servet, dilecti fratres. Datum Treviris decimoquinto Calendas Julias.

LXXXVIII. Cum igitur hac de causa in Gallias simus

relegati; quisnam Imperatoris propositum, sanguinariumque Eusebianorum animum hinc non animadvertat? quis non videat Imperatorem illud eo egisse, ut ne majorem illi in nos conflarent conspirationem: nam simplici animo aurem illis præbuit. Hoc fuit Eusebianorum opus, hæc ipsa suæ in nos conspirationis molimina. Quis hæc advertens non fateatur nullam indulgentiam aut gratiam in causa nostra locum habuisse, sed jure et merito tantam Episcoporum turbam et privatim singulos, et congregatos talia in nostram defensionem conscripsisse, inimicorumque sycophantiam damnasse? Quis conspectis hujusmodi rebus non fateatur Valentem et Ursacium jure sese reos declarasse, ac resipiscentes, ejusmodi litteras adversum se conscripsisse, quod mallent aliquantisper pudore suffundi quam æternum sycophantarum supplicium luere?

LXXXIX. Idcirco recte et juxta ecclesiasticas leges, beati comministri nostri, cum nonnulli dubias esse res nostras affirmarent, niterenturque judicia pro nobis lata abrogare, ærumnas quaslibet sustinere, in exiliumque pelli maluerunt, quam tot tantorumque Episcoporum judicia abrogata cernere. Si itaque veri Episcopi nostris insidiatoribus, qui ea quæ pro nobis gesta essent subvertere conabantur, verborum tantum tenus obstitissent: aut si vulgares fuissent homines, et non eximiarum urbium Episcopi et capita tantarum Ecclesiarum; suspicandum sane foret, ne gratia quadam aut favore ducti, nostri causa jam contenderent. Cum autem non solum verbis mihi patrocinati fuerint, sed etiam exilium sustinuerint, ex eorumque numero sit Luberius Romæ Episcopus; nam etsi exilii ærumnas ad finem usque non toleraverit, attamen quod conflatam in nos conspirationem probe nosset, biennio in exilii loco est commoratus:

cum etiam ex eorum numero sit magnus ille Hosius, cum Episcopis Italiæ, Galliarum, et aliis ex Hispaniis, ex Ægypto, et ex Libya; omnibusque Pentapoleos Episcopis: nam licet ille ad breve tempus Constantii minis perterritus, iis non obsistere videretur, attamen ingens illa vis, atque tyrannica Constantii potestas, necnon plurimæ illæ contumeliæ et plagæ palam faciunt eum, non quod reos nos existimaret, sed quod propter senectutis infirmitatem plagas non ferret, ad tempus illis cessisse; æquum sane fuerit omnes, utpote rei certiores factos, injustitiam illam, et vim nobis illatam magis ac magis odisse ac perhorrescere : ideo maxime quod planissimum sit nos nulla alia de causa quam propter arianam impietatem, hujusmodi mala esse perpessos.

XD. Si quis igitur quæ nos spectant, simulque Eusebianorum sycophantiam ediscere cupiat, is quæ nostri gratia scripta sunt legat, testesque accipiat, non unum aut duos, vel tres, sed tantam Episcoporum multitudinem; testes iterum sumat, Liberium et Hosium, eorumque socios, qui cum adversum nos gesta facinora conspicerent, extrema pati maluerunt, quam aut veritatem, aut judicium nostri gratia datum prodere: idque ex bono et sancto consilio egerunt; mala enim quæ isti perpessi sunt, quam vim alii quoque Episcopi pertulerint, indicant. Sunt autem ea ipsa monumenta et cippi contra arianam hæresim, et contra sycophantarum malitiam erecta : sunt etiam forma et exemplar posteris nostris, ut pro veritate usque ad mortem decertent, arianamque hæresim, Christo inimicam, et Antichristi prodromum perhorrescant, neque illis adversum nos loquentibus fidem habeant. Apologia enim suffragiumque tot ac talium Episcoporum, pro fide digno sufficientique innocentiæ nostræ testimonio habenda sunt.

[illegible]

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EPISTOLA.

Quod Nicæna synodus perspecta Eusebianorum calliditate, congruenter et piæ quæ adversus arianam hæresim decreta sunt ediderit[1].

I. Recte quidem tu fecisti, qui tuam cum arianæ hæresis propugnatoribus disputationem mihi significaveris, adfuisseque inter eos, nonnullos ex Eusebii sodalibus, plurimosque e fratribus qui fidem Ecclesiæ sequuntur. Tua igitur quæ vero Christi amore ardet vigilantia, mihi valde placuit, eaque impiam hæresim egregie confutavit. Vehementer autem illorum impudentiam sum admiratus, quod tametsi clare ostensum fuit Arianorum rationes futiles admodum et inanes esse, ipsique ab omnibus, omnis nequitiæ condemnati fuerunt, tamen nihilominus more Judæorum murmurent ac identidem dicant : Quare qui Nicææ convenerunt, vocabula non scripta, nempe « ex » substantia » et « consubstantiale » scripsere ? Tu qui-

[1] Scripta ab anno 350, ad annum 354.

dem ut vir disertus, illos ita etiam tergiversantes nihil nisi falsa effutire demonstrasti : at illi nihil alienum a pravitate suæ mentis committunt, cum varias comminiscuntur difficultates. Tam sunt enim inconstantes in variandis sententiis, quam camæleontes in mutando colore. Hinc cum convincuntur, erubescunt : hærent autem cum examinantur, ac tandem vana impudenter prætexunt, quæ si quis refellerit, non defatigantur donec ea quæ nulla sunt excogitaverint, et inania, ut scriptum est, fuerint meditati, nec aliam ob causam nisi ut impii permaneant [1]. Id autem nihil aliud sane est, quam propriæ ipsorum insipientiæ evidens argumentum, nec non Judaïcæ uti jam dixi, nequitiæ imitatio. Siquidem Judæi cum a veritate convicti, oculos contra eam attollere non valerent, hujusmodi interrogatiunculis se obtegebant : « Quod tu facis » signum ut videamus et credamus tibi ? Quid opera» ris [2] ? » Quanquam, tot signa fierent, ut etiam ipsi cogerentur dicere : « Quid facimus, quia hic homo multa » signa facit [3] ? » Nam mortui excitabantur, claudi ambulabant, videbant cæci, læprosi purgabantur, aqua mutabatur in vinum, et quinque panibus quinque millia hominum sunt saturati. Hinc omnes quidem Dominum admirabantur et adorabant, fatebanturque in ipso impleri prophetias, eumque Deum et Filium Dei esse. Soli autem Pharisæi, tametsi sole clariora erant signa, nihilominus tanquam imperiti murmurabant et aiebant : Quare « tu » homo cum sis, facis teipsum Deum [4] ? » Stulti profecto vereque mente cæci, quos scilicet potius ita loqui decuisset : Quare tu Deus cum sis, homo factus es ? Siquidem Deum illum esse opera ipsa ostendebant. Ita enim illi et Patris benignitatem fuissent venerati, et illius factam nostri causa dispensationem non potuissent non admirari.

[1] Psal. II, 1. — [2] Joan. VI, 30. — — [3] Joan. XI, 47. — [4] Joan. X, 33.

Verum tantum aberat ut id dicerent, ut etiam nec quæ fiebant, vellent videre; vel si videbant : (nec enim ista poterant non videre) rursus ad aliam confugiebant querelam. Cur Sabbato, inquiebant, paralyticum sanas, et visum cæco nato restituis[1]? Hæc autem speciosæ duntaxat causæ erant, nihilque aliud, nisi merum murmur. Illi enim etiam cum aliis diebus Dominus omnem morbum et infirmitatem sanaret, more solito conquerebantur, malebantque, Beelzebul eum appellantes, in impietatis suspicionem venire, quam propriam abjicere nequitiam. Hinc licet Salvator variis multisque modis suam ipse divinitatem patefaceret, Patrisque cognitionem omnes edoceret, illi velut in stimulos calcitrantes, stulte blaterantes contradicebant, idque tantummodo ut juxta divinum proverbium excogitatis occasionibus se ipsos a veritate separarent[2].

II. Itaque Judæi qui tam improbe Dominum negabant, jure merito et legum et omnium quæ Patribus promissa fuere expertes facti sunt. Ariani vero qui Judæos hodie imitantur, Caïphæ et Pharisæorum mihi videntur esse haud dissimiles. Cum enim suam hæresim nihil quod rationi sit consentaneum continere videant, occasiones pariter confingunt, cum hoc pacto interrogant : Cur hoc potius quam illud scriptum est? Verum ne mireris, si nunc ita se gerant : siquidem haud multo post futurum est ut iidem ad injurias se se convertant; deindeque, cohortem et tribunum nobis minitabuntur : his enim tota innititur perversa illorum doctrina. Nempe postquam Dei Verbum sive Rationem rejecerunt, meritissimo omni prorsus ratione sunt privati. Quæ quidem cum mihi penitus essent perspecta, nihil profecto illis respondissem. Verum quia tua Caritas ea quæ in Synodo acta sunt scire

[1] Joan. 5 et 9. — [2] Prov. XVIII, 1.

ex me voluit, rem diutius nolui differre, sed confestim quæ tunc gesta sunt nota feci, paucisque demonstravi quam a recta fide procul sit ariana hæresis, nilque aliud illos nisi vana effugia comminisci. Tu porro, carissime, vide an non ita se res habeat. Nam si his ipsi confidunt quæ auctore et seminatore diabolo perverse excogitavere, purgent se prius de illis erroribus propter quos hæretici sunt declarati, ac deinde quæ contra se decreta sunt, si possint criminentur. Nemo enim homicidii aut adulterii convictus jus habet, post judicium, sententiam judicis criminandi, cur nempe non sic sed sic locutus fuerit. Namque id eum, qui fuerit condemnatus, minime liberaverit, sed potius ejus culpa hujusmodi temeritate et audacia augetur. Illi ergo similiter vel ostendant se pie sentire; siquidem accusati, convicti sunt cum nihil antea essent conquesti : æquum autem est eos qui accusantur, nihil aliud agere quam ut se defendant. Vel si sordidata convicti conscientia, suam impietatem agnoscunt, ne igitur culpent quæ ignorant, ne forte ipsi duplex inde malum secum referant, impietatis simul et ignorantiæ merito condemnati. Rem potius studiose expendant, ut his, quæ prius nesciebant, cognitis, impias suas aures veritatis unda et pietatis dogmatis possint abluere. Sic igitur in Nicæna Synodo erga Eusebianos actum est (15).

III. Ut erant in sua impietate pertinaces, moliebanturque cum ipso Deo pugnare, itaque ab eis dicebantur, plena erant impietatis. Episcopi autem qui trecenti plus minus convenerant, mansuete ac perhumaniter ab illis postularunt, ut de his quæ dicebant rationem redderent, piasque afferent demonstrationes. Qui ut vix loqui cœperunt, dignissimi visi sunt ab omnibus qui condemnarentur; ipsi enim inter se altercabantur, agnitaque suæ hæresis futilitate muti permanebant, et suo silentio per-

versæ sententiæ turpitudinem fatebantur. Itaque Episcopi vocabulis quæ illi commenti erant rescissis, sanam et ecclesiasticam fidem adversus illos exposuere, cui cum omnes subscripsissent, Eusebiani quoque his ipsis vocabulis quæ nunc reprehendunt subscripsere, nempe quod Dei Filius ex substantia sit Patris, eique consubstantialis, et quod neque res creata, nec facta vel condita sit, sed quod Verbum ex Patris substantia sit genitum. Immo quod mirum est, ipse Eusebius Cæsareæ in Palæstina Episcopus, qui pridie restiterat, postea subscripsit, hancque Ecclesiæ fidem et Patrum traditionem esse, missis ad suam Ecclesiam litteris, significavit, omnibusque aperte declaravit illos prius errasse frustraque adversus veritatem contendisse. Licet enim tunc cum his uti vocibus puduerit, atque ut voluit, ipse se Ecclesiæ excusaverit, tamen cum in epistola voces « consubstantialis » et « ex » substantia » non repudiaverit, illud certe quod diximus palam voluit indicare. Ea autem in re grave quiddam ei accidit. Nam cum se veluti purgaret, Arianos demum accusavit quod cum scriberent Filium non fuisse antequam genitus esset, illum nec antequam in carne nasceretur extitisse voluerint. Quod sane non potest ignorare Acacius, nisi et ipse nunc præsentis temporis causa, factum præ metu dissimulet, veritatemque neget. Itaque in fine, subjeci Eusebii epistolam, ut Christi hostium ac insignem præcipue Acacii in suos magistros perfidiam ex ea liquido cognoscas.

IV. An non igitur illi iniquissime agunt, si vel solum in animum inducant tanto et generali Concilio reclamare? An non scelerati habendi, sunt qui adversis oculis contueri audent ea quæ recte contra arianam hæresim decreta fuere, et ab illis ipsis probata sunt, quos prius habuere impietatis magistros? Quod si Eusebiani postquam sub-

scripserunt ad proprium impietatis vomitum velut canes revertere, nonne eo magis odio digni sunt hi qui nunc contradicunt, quod suarum animarum libertatem aliis propinantes, illos ipsos duces hæresis habere velint[1]? Homines, ut ait Jacobus, duplices animo et inconstantes in omnibus viis suis, nec in una permanentes sententia, sed modo unam modo aliam amplectentes, modo quæ dixerint laudantes, modo vituperantes eadem, rursusque idem quod paulo ante reprehendebant, approbantes. Id vero, ut ait Pastor, non nisi a Diabolo ortum habet, cauponumque potius quam magistrorum est insigne. Siquidem vera illa doctrina est, uti Patres tradidere, verumque doctorum indicium, cum omnes inter se consentiunt, non autem vel secum vel cum suis patribus litigant. Nam qui non ita sunt affecti, improbi, non veri doctores sunt appellandi. Hinc Gentiles qui inter se non consentiunt sed dissident, vera privantur doctrina. Sancti autem et qui veritatis revera sunt præcones, inter se concordant, non discordant. Nam licet diversis illi floruerint temporibus, idem tamen omnibus scopus fuit, quippe qui unius Dei essent Prophetæ et idem summo consensu nunciarent Verbum.

V. Hinc ergo quæ Moyses docuit, hæc custodivit Abraham: quæ vero custodivit Abraham, hæc Noë et Enoch perspecta habuerunt, qui munda et immunda noverant discernere, ac Deo grati facti sunt. Eadem quoque instructus doctrina Abel martyrium est passus, qui quidem ipse ea ab Adamo didicerat; Adamus autem ab ipso Domino, qui cum in fine sæculorum ad destruendum peccatum venisset, ait: « Non mandatum novum do vobis, » sed mandatum vetus, quod ab initio audistis[2]. » Idcirco eadem ab eo edoctus beatus Apostolus Paulus, cum

[1] Jacob. I, 8. — [2] I Joan. II, 7.

munia ecclesiastica præscriberet, noluit Diaconos multoque minus Episcopos bilingues esse[1]. Cum autem idem Galatas objurgaret, generatim rem hoc modo definivit : « Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepis» tis, anathema sit, sicut prædixi et iterum dico. Sed » licet nos, aut Angelus de cœlo evangelizet vobis præter » id quod accepistis, anathema sit[2]. » Quæ cum ita denunciet Apostolus, vel illi igitur Eusebianos qui, mutata sententia, alia nunc docent quam quibus subscripsere, anathemate percutiant : aut si agnoscant recte illos subscripsisse, adversus tantam Synodum desinant tandem obgannire. Quod si neutrum velint agere, certum erit argumentum illos omni vento et fluctu circumferri, neque propriis sed alienis duci sententiis : qui si tales fuerint, neque etiam nunc cum hujusmodi opponunt rationes ulla fide digni sunt habendi. Quin ergo potius ea quæ ignorant cessent criminari : forte enim quid verum sit, nesciunt discernere, sed malum imperite ac temere appellant bonum, et bonum malum : amarum, dulce esse arbitrantur, et dulce amarum[3]. Hinc certe quæ ut mala judicata sunt et reprobata, ea illi vim habere volunt : quæ autem recte sunt decreta, reprehendere nituntur. Sane nec aliquid amplius a nobis esset addendum, vel ad illa defendenda, vel ad vanis eorum rationibus respondendum, nec illi quoque adhuc deberent contendere, sed potius his assentiri quibus suæ hæresis duces subscripsere, utpote qui non ignorent, eam quæ secuta est Eusebianorum mutationem, suspectam ac fraudulentam esse. Quod enim subscripserint potquam saltem se breviter potuerunt defendere, hoc ipsum plane testatur quam impia sit ariana hæresis. Nec enim subscripsissent, nisi prius illam hæresim condem-

[1] 1 Tim. III, 8. — [2] Gal. I, 9, 8. — [3] Isai. V, 20.

nassent, nec condemnassent, nisi eos undique hæsitantes pudor ad id agendum coegisset. Quocirca illorum commutatio, evidens est indicium suæ in impietate defendenda pertinaciæ. Illos igitur, sicuti dictum est, præstaret quiescere : verum quandoquidem insigni sunt impudentia præditi, arbitranturque se posse felicius quam illos diabolicam hanc impietatem propugnare : etiamsi in priore epistola quam ad te misi, fusius contra eos disputarim, istorum tamen, ut antea illorum dicta singula examinare non gravabor. Spero enim non minus nunc fore perspicuum, eorum hæresim haud sanam, sed totam dæmonicam esse.

VI. Aiunt itaque, quemadmodumet illi dicere audebant : « Non semper Pater, non semper Filius : Nam non » erat Filius antequam esset genitus: sed ipse quoque ex » nihilo fuit factus. Hinc non semper Deus fuit Filii Pa- » ter; sed cum factus et creatus est Filius, tunc etiam » Deus, ejus Pater est appellatus. Namque res creata et » facta est Verbum, quod et substantia Patri dissimile est » ac externum : non autem natura aut verus est Patris » Filius, neque sola et vera ejus est Sapientia, sed crea- » tum est et una ex rebus creatis, Verbumque et Sapien- » tia non nisi abusione dicitur. Per Verbum enim quod » est in Patre et ipsum quoque factum est ut et cætera » omnia : ac proinde nec Filius verus est Deus. » Ego vero hoc primum ab illis velim sciscitari, quidnam prorsus sit Filius, quidve eo nomine significetur, ut hoc pacto ipsi quid dicant possint intelligere. Equidem ex divina Scriptura discimus duplicem hujus nominis esse significationem, unam, cujus Moyses in lege meminit : « Si au- » dieritis, « inquit, » vocem Domini Dei vestri, ut cus- » todiatis omnia mandata ejus quæ ego præcipio tibi ho- » die, ut facias bonum et quod acceptum est Domino

» Deo tuo; filii estis Domini Dei nostri[1]. » Quo etiam sensu Joannes in Evangelio ait : « Quotquot autem rece- » perunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri[2].» Alia vero ejusdem vocis significatio est, qua Isaac, Abrahæ dicitur filius; et Jacob, Isaac; et Patriarchæ, Jacob. Respondeant igitur quo sensu Dei Filium esse intelligentes, ista de illo audent effutire ? Nullus enim dubito quin ad eamdem devolvantur impietatem atque Eusebiani. Quod si vocem Filii secundum priorem significationem Verbo attribuant, quo nempe sensu his etiam convenit qui ob mores in melius mutatos hoc nomine dignantur, et potestatem filios Dei fieri accipiunt, quæ etiam illorum erat doctrina : si, inquam, ita volunt esse, nihil sane a nobis Verbum differre videbitur, nec unigenitus dicendus erit, quippe qui et ipse propter virtutem, Filii nomen sit consecutus. Namque etiamsi, quemadmodum dictitant, talis fore præcognitus, simul ut natus est, Filii nomen hujusque nominis decus acceperit : tamen nihil inter eum et illos intererit qui post ipsa opera eodem nomine sunt dignati, quamdiu scilicet ipse eam duntaxat ob causam filius esse existimabitur. Etenim Adam qui gratiam initio acceperat, simulque ac natus est in paradiso fuit collocatus, nihil differebat ab Enoch, qui nonnisi aliquo postquam natus est tempore, cum Deo placuisset, translatus fuit, neque item ab Apostolo qui et ipse post recte facta in paradisum est raptus ; immo nec etiam ab illo latrone, cui ob confessionem promissum est ipsum continuo in paradiso futurum.

VII. Verum his illi vehementer pressi, idem forte responsuri sunt, quod sæpe erubescentes dictitarunt : « Ita » intelligimus Filium rebus cæteris antecellere, et ideo » unigenitum dici, quod ipse solus a solo Deo factus sit,

[1] Deut. XIII, 18, et XIV, 1. — [2] Joan. I, 12.

» cætera vero omnia a Deo per Filium sint creata.» Quis, quæso, stultam hanc et novam cogitationem vobis suggessit, ut affirmetis solum Filium ab ipso solo Patre factum fuisse, cætera vero omnia per Filium tanquam per administrum fuisse producta ? Si enim præ lassitudine solum Filium potuisse a Deo produci velitis : hæc de Deo cogitare impium sane fuerit, maxime cum Isaïam dicentem audierimus : « Deus sempiternus, Deus qui construxit terminos terræ, non esuriet neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus[1]. » Siquidem ipse potius robur impertit esurientibus, et per suum Verbum laborantes recreat. Sin vero indignum seipso esse putavit, ea se efficere quæ post Filium sunt producta : id etiam absque impietate dici non potest. Nec enim est in Deo superbia, qui et ipse cum Jacob in Ægyptum profectus est, et propter Abraham Saræ causa, Abimelech castigavit, qui idem cum Moyse, tametsi homine, os ad os loquebatur, et in montem Sina descendit : ac denique occulta gratia qua populum adjuvit, devicit Amalec. Verum falsa hæc sunt quæ propugnatis : siquidem « Ipse fecit nos et non ipsi nos[2]. » Ipse est qui per suum Verbum omnia et parva et magna fecit : nec res creatas fas est dividere ita ut dicatur, hoc Patris, illud Filii esse : verum omnia sunt unius Dei, qui proprio Verbo tanquam manu utitur, atque omnia in eo facit, ut ipse Deus his verbis docet : « Manus mea fecit hæc omnia[3]. » Idem etiam didicit et docuit Paulus : « Unus, » inquit, « Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia[4]. » Ipse igitur et semper et nunc imperat soli, et exoritur : nubibus præcipit, et in unam terræ partem effunduntur : quæ autem non irrigatur, siccatur. Jubet similiter terram fructus edere, et Jeremiam in utero format. Si porro

[1] Isai. XL, 28. — [2] Psal. XCIX, 3. — [3] Isai. LXVI, 2. — [4] 1 Cor. VIII, 6.

hæc nunc ipse efficit, dubium certe non est quin ipse etiam ab initio indignum se non putaverit omnia per Verbum facere : quippe cum ista rerum universarum sint partes.

VIII. Sin autem quia res aliæ creatæ, actionem invictæ non facti manus ferre non valerent, solus Filius a solo Deo est factus, res vero aliæ per Filium tanquam ministrum et adjutorem factæ sunt, ut scripsit Asterius qui idolis immolavit, quod idem transcriptum Arius suis tradidit, quo utique vocabulo tanquam calamo quassato utuntur, nec stulti ejus agnoscunt futilitatem. Si enim res factæ manum Dei ferre non poterant, ipse autem Filius una est, ut sentitis, ex rebus factis; quomodo ipse a solo Deo fieri potuit? Si item ut res factæ fierent, intermedio adjutore opus fuit, et Filius, ut putatis, factus quoque ipse est : profecto necesse etiam fuit intermedium aliquem ante eum fuisse, ut crearetur, qui ipse intermedius cum res creata quoque esset, alio item intermedio ad sui procreationem opus habuisse non immerito videbitur. Si quis autem alium excogitaverit intermedium, alius rursus intermedius propter illum alium erit fingendus, atque ita in infinitum delabemur. Porro dum ita intermedius aliquis semper requiretur, certe res creatæ constitui non poterunt, quandoquidem, ut dicitis, nulla res facta ferre valet invictam non facti manum. Quod si id absurdum esse intelligentes, respondeatis Filium licet creatum potuisse a non facto fieri : necesse est etiam concedatis alias res omnes quæ factæ sunt, potuisse a non facto procreari : quippe cum ipse Filius secundum vos sit quoque res creata, ut et res omnes cæteræ. Præterea ex impio et stulto hujusmodi vestro commento sequitur inutilem esse Verbi generationem, cum et Deus omnia per seipsum potuerit efficere, et res omnes factæ invictam Dei manum ferre

potuerint. Itaque cum inepta ac futilis sit hæc illorum ratio, expendamus an non aliud impiorum sophisma etiam magis quam cæteræ ipsorum argutiæ absurdum videbitur. Adam solus a solo Deo per Verbum factus est : verum nemo idcirco dixerit Adamum aliquid amplius cæteris hominibus habere, vel a posteris differre, quod ipse quidem solus a solo Deo factus et formatus sit, nos autem omnes ex Adamo, perpetua generis continuatione, nascamur et procreemur : quamdiu scilicet certum erit ipsum etiam ex terra formatum esse, et qui antea non esset, postea fuisse.

IX. Quod si primo parenti aliquid cæteris amplius tribuere libeat, qui nempe ita felix fuit ut Dei manu formaretur : verum istud amplius in honore non in natura consistere intelligendum est. Namque ex terra factus est, ut alii omnes : et manus quæ tunc Adamum formavit, ipsa et nunc et semper omnes ejus posteros format ac componit. Id ipse Deus ad Jeremiam, ut prius monui, dixit : « Priusquam te formarem in utero, novi te[1]. » De omnibus autem aliis ait : « Manus mea fecit hæc om- » nia[2]. » Et rursus per Isaïam : « Hæc dicit Dominus qui » redimit te et format te in utero. Ego Dominus, qui » omnia perficio : extendi cœlum solus et stabilivi ter- » ram[3]. » David quoque cui ista non latebant, canebat : « Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me[4]. » Et is cujus hæc apud Isaïam leguntur verba : « Sic dicit Domi- » nus, qui formavit me ex utero servum sibi[5], » idem etiam significat. Itaque nihil a nobis natura differet, licet nos tempore antecesserit, quamdiu constabit nos omnes eadem manu constitui et formari. Si igitur, o Ariani, vestra hæc est de Filio Dei sententia, illum nempe sic

[1] Jerem. I, 5. — [2] Isai. LXVI, 2. — [3] Isai. XLIV, 24. — [4] Psal. CXVIII, 73. — [5] Isai. XLIX, 5.

etiam productum et factum fuisse : nihil secundum vos inter eum et alios, quod ad naturam pertinet, intererit, dum scilicet contendetis ipsum, cum antea non esset, postea fuisse, atque non nisi ob virtutem hujus nominis gratiam in sui procreatione obtinuisse. Si quidem ille unus quoque ex his est de quibus ut quidem putatis, Spiritus sanctus in psalmis ait : « Ipse dixit et facta sunt : » ipse mandavit et creata sunt [1] » Quis itaque ille est cui Deus mandavit ut et ipse crearetur ? Nam esse oportet Verbum cui Deus mandat, et in quo res factæ creantur. Atqui aliud Verbum indicare non potestis, præter illud quod negatis, nisi forte novum adhuc commentum placeat excogitare. Ita est, inquiunt, invenimus. (Idem nimirum quod olim ab Eusebianis usurpatum audivi.) « Idcirco nempe Dei Filium aliquid aliis amplius habere » et unigenitum dici arbitramur, quia solus ipse Patris » est particeps, res autem aliæ omnes Filii sunt partici- » pes. » Sic igitur illi in immutandis variandisque verbis non secus ac coloribus laborant. Verum id nihil impediet quominus ostendamus illos vere inania ex terra loqui, suisque cogitationibus tanquam in luto volutari [2].

X. Enimvero si ille Dei filius et nos Filii ipsius filii appellaremur, probabile esset illorum commentum : sed si nos etiam ipsius Dei, cujus ille est filius, filii dicimur : certe liquet nos etiam Patris participes esse, quippe qui dicat : « Filios genui et exaltavi [3]. » Si enim ipsius participes non essemus, non diceret, « genui : » si autem ipse genuit, non alius utique, sed idem ipse Pater noster est. Nihil vero refert si amplius ille aliquid habeat, et primus factus sit, nosque aliquid minus quam ille habeamus, ac post ipsum facti simus, dummodo omnes ejusdem fuerimus participes, et filii ejusdem Patris nuncupemur. Nam

[1] Psal. XXXII, 9. — [2] Joan. III, 31. — [3] Isai. I, 2.

plus vel minus diversam naturam minime significat : id enim sibi singuli recte factis comparant[1] : atque alius quidem decem civitatibus præficitur, alius quinque; alii sedent super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israël; alii audiunt : « Venite Benedicti Patris mei, » et, « Euge serve bone et fidelis[2]. » Cum hæc igitur illorum sit sententia, jure merito existimant hujusmodi Filii Deum non semper fuisse, Patrem, neque talem Filium semper fuisse, sed ex nihilo esse creatum et factum, nec fuisse antequam genitus esset : siquidem ille alius omnino est a vero Dei Filio. Verum cum hæc illòs dicere fas jam non sit, utpote cum ista Sadducæorum potius et Samosatensis sint propria, restat ut alio sensu, quo nimirum Isaac Abrahæ est filius, Dei Filium esse concedant. Nam quod ex aliquo gignitur nec extrinsecus advehitur, filium esse agnoscit natura, eaque est propria hujus nominis significatio. Num ergo Filii generatio humano more est intelligenda ? (forte enim id ipsi, ut et illi olim, ignari reponent.) Nequaquam. Nec enim Deus hominis similis est, uti nec homines, Dei. Illi enim ex materia eaque patibili sunt creati : at Deus expers est materiæ et corporis. Quod si eædem dictiones Deo et hominibus, in divinis Scripturis interdum attribuuntur; hominum est perspicacium, ut admonet Paulus, attendere ad lectionem; remque perpendere, ac pro natura rerum significatarum, quæ scripta sunt dijudicare[3], nec sensum confundere, ita ut quæ ad Deum spectant, humano modo non intelligantur; nec vicissim quæ ad homines pertinent, cogitentur tanquam Dei propria. Id enim est vinum cum aqua miscere, alienumque ignem ad divinum ignem in altari admovere[4].

[1] Luc. XIX, 17; Matth. XIX, 28. — [2] Matth. XXV, 34 et 22. — [3] I Cor. II, 15. — [4] Isai. I, 22.

XI. Scilicet et Deus creat, et de hominibus idem quoque dicitur : Deus item is est qui est : homines similiter dicuntur esse, quod ipsum quidem a Deo acceperunt. An ergo ita Deus creat, ut homo? An eodem modo est, quo homo? Minime certe : sed aliter has voces de Deo intelligimus, aliter de hominibus. Nam Deus quidem creat, ea quæ non erant vocans ut sint, nullaque re ad creandum indigens[1] : homines vero non nisi subjecta utuntur materia, postquam a Deo qui omnia per proprium Verbum creavit, scientiam artemve agendi precibus obtinuerint. Præterea homines, qui per se ipsi esse non possunt, loco circumscribuntur, atque in Dei Verbo consistunt : at Deus qui per se vere est, omnia continet, et a nulla re ipse continetur : in omnibus est sua bonitate et potentia; at extra omnia est propria natura. Quemadmodum ergo non eodem modo creant homines, quo Deus creat, nec eodem modo sunt quo ille : ita aliter procreantur homines, et aliter Filius ex Patre nascitur. Fœtus enim hominum, partes quodammodo sunt gignentium, quippe cum nec ipsa corporum natura simplex sit, sed fluxa atque ex partibus composita. Nam homines gignendo emittunt ex se aliquid, quædamque rursus ex cibis, quos accipiunt, in eos defluunt; quæ quidem causa est cur multorum liberorum pro tempore parentes fiant. Deus autem individuus est, ac proinde absque divisione nihilque patiendo Filii est Pater. Nihil enim ex re incorporea effluere, nihilve in eam, uti hominibus accidit, potest influere. Quocirca cum Deus sit natura simplex, unius quoque ac solius Filii est Pater. Idcirco enim et unigenitus est, et solus est in sinu Patris, eumque solum ex seipso esse aperte Pater declarat his verbis : « Hic est Filius meus dilectus » in quo mihi complacui[2]. » Ipse est Verbum Patris,

[1] Rom. IV, 17. — [2] Matth. III, 17.

quem proinde ut Patrem nec quid pati nec dividi posse intelligendum est; quippe cum ipsi etiam homines proprium verbum citra divisionem ac nihil patiendo producant : multo igitur magis Deus suum Verbum gignit absque ulla divisione nihilque omnino patiendo. Hinc sane ipse ut Verbum ad dextram Patris sedet; nam ubi est Pater, illic et ejus Verbum est : nos autem, tanquam res factæ, coram eo stamus judicandi. Ille adoratur, quia adorandi Patris est Filius : nos vero adoramus, Dominum eum et Deum confitentes, quia scilicet creati, diversique ab illo sumus.

XII. Quæ cum ita sint, attendat, quæso, qui voluerit inter illos, existatque aliquis qui ut eos pudore afficiat, ab iisdem sciscitetur, utrum fas sit id, quod ex Deo est, et proprius ejus est fœtus, ex nihilo esse dicere? An item possit vel solum in mentem alicui venire, id quod ex Deo est, eidem accidisse, ita ut dicere audeat, Filium non semper esse? Nempe hic rursus hominum cogitationes superat et transcendit Filii generatio. Nos enim propriorum filiorum certo tantum tempore patres efficimur, quippe qui cum antea non essemus, postea facti fuerimus : at Deus, cum semper sit, semper quoque est Filii Pater. Sane rerum creatarum generatio, ex similitudine cognoscitur : quia vero « Nemo novit Filium nisi Pater, » neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui Filius reve- » laverit[1] : » idcirco Sancti quibus id Filius revelavit, imaginem quamdam ex rebus aspectabilibus nobis hujusmodi verbis reliquerunt : « Qui cum sit splendor gloriæ, » et figura substantiæ ejus[2] : » et iterum : « Quoniam » apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lu- » men[3]. » Verbum item Israëlem objurgans, ait : « De- » reliquisti fontem sapientiæ[4] : » ipse porro est fons qui

[1] Matth. XI, 27. — [2] Hebr. I, 3. — [3] Psal. XXXV, 10. — [4] Bar. III, 12.

dicit : « Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ[1]. » Hæc autem exempla licet levia sint admodum et obscura ad id quod cupimus exprimendum ; ex his tamen intelligi potest aliquid quod sit supra hominum naturam, nec Filii generationem nostræ esse similem. Quis enim vel cogitatione fingat non esse aliquando splendorem, ut audeat contendere, non semper fuisse Filium, vel non fuisse priusquam esset genitus? Aut quis a sole splendorem separabit, aut fontem vita aliquando destitutum cogitabit, ut insaniens dicat ex nihilo esse Filium, qui ipse ait, « Ego sum vita[2], » vel eum a substantia Patris esse diversum, qui idem dicit : « Qui me videt, videt et Pa- » trem[3]? » Nimirum cum Sancti hæc nos ita intelligere vellent, nobis hujusmodi exempla tradidere. An non igitur absurdum proinde valdeque impium fuerit, cum has imagines et exempla Scriptura contineat, nos ex aliis, quæ neque scripta sunt, neque ad pietatem ullo modo spectant, Domini notitiam inquirere?

XIII. Jam itaque respondeant undenam edocti, vel quo tandem illis tradente ista de Salvatore suspicari cœperunt? Legimus, inquient, in Proverbiis : « Dominus » creavit me initium viarum suarum in opera sua[4]. » Scilicet id etiam videbantur objectare Eusebiani, tuque ipse tuis litteris mihi significasti istos quoque multis licet argumentis prostratos et convictos, ad illa Scripturæ verba profugisse, eaque sursum deorsumve circumferentes asseverare Filium unam e rebus creatis esse, eumque inter res factas annumerare. Verum hunc Scripturæ locum non recte mihi videntur intellexisse : siquidem pium et valde rectum continet sensum, quem si ipsi intellexissent, Dominum gloriæ blasphemiis non offendissent. Nam quæ supra sunt dicta cum hac sententia conferant, cog-

[1] Jerem, II, 13. — [2] Joan. XIV, 6. — [3] Ibid. 9. — [4] Prov. VIII, 22.

noscentque multum in illis esse discriminis. Quis enim sanæ mentis non intelligit res creatas et factas extra effectorem esse, Filium autem, ut supra ostendimus, non extra, sed ex gignente Patre existere? Nempe homo domum quidem condit, sed filium gignit, ita ut nemo inverso ordine ausit dicere domum et navem ab ædificatore gigni, filium autem ab eodem condi et fieri : nec item domum, ædificatoris imaginem esse, filium vero esse genitoris dissimilem; sed potius filium esse patris imaginem, et domum artis opus fatebitur, nisi forte quis mente sit captus ac deliret. Profecto divina Scriptura, quæ rerum omnium naturam longe melius omnibus cognoscit, de rebus creatis per Moysem hæc ait : « In principio fecit » Deus cœlum et terram[1]. » De Filio autem non alium quam ipsum Patrem declarat dicere : « Ex utero ante lu- » ciferum genui te[2]. » Et rursus : « Filius meus es tu : » Ego hodie genui te[3]. » Ipse quoque Dominus de seipso in Proverbiis ait : « Ante omnes colles generat me. » Joannes item de factis et creatis rebus sic loquitur : « Omnia per ipsum facta sunt[4] : » de Domino autem dicit : « Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse » enarravit[5]. » Itaque si filius est, non est res creata : si contra res creata est, non est certe filius; siquidem plurimum res illæ inter se differunt, nec idem esse potest filius et creatus, ne videlicet ejus natura et ex Deo et extra Deum esse existimetur.

XIV. Num ergo frustra verba illa scripta sunt? Ita enim illi veluti culicum examen murmurant. Minime vero : non frustra illa sunt scripta, sed perquam necessarie. Ille enim etiam creari dicitur, sed cum homo factus est; id enim est hominis proprium. Hunc autem esse Scripturæ sensum ille reperiet, qui eas non esse obiter

[1] Gen. I. — [2] Psa.. CIX, 3. — [3] Ps. II, 7. — [4] Joan. I, 3. — [5] Ibid. 18.

legendas edoctus, tempus, personas ac rerum scriptarum causam investigabit, ac proinde quæ legerit dispiciet perpendetque secum. Itaque illorum verborum tempus esse inveniet, cum nimirum Dominus, qui semper est, postea in fine sæculorum homo est factus, et qui Dei Filius erat, factus etiam est Filius hominis. Causam quoque percipiet, quia nempe cum ille nostram mortem vellet destruere, sibi ipsi corpus ex virgine Maria accepit, ut illud pro omnibus victimam Patri offerens, nos omnes liberaret qui metu mortis per totam vitam servituti obnoxii eramus[1]. Persona autem Salvatoris est, quod quidem tunc dicitur, cum jam corpore accepto hæc ait, « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua[2]. » Ut enim illi, quatenus Filius Dei est, optime convenit et æternum esse, et in sinu Patris esse : ita homini facto recte congruunt hæc verba, « Dominus creavit me. » Tunc enim de eo dicitur, et esurivit, et sitivit, et interrogavit ubi jaceret Lazarus? et passus est ac resurrexit. Quemadmodum item cum eum Dominum et Deum ac veram lucem appellari audimus, illum intelligimus ex Patre esse : sic cum illa audimus, « Creavit, servus, et » passus est, » hæc ejus divinitati tribuere æquum non est; utpote quæ ab eadem sint aliena; sed carni quam propter nos accepit, cujus ista nimirum sunt propria : quæ quidem caro non alius sed ipsius est Verbi. Si quis vero ortum inde emolumentum discere velit, id etiam est reperturus. Nam Verbum caro factum est, ut et eam pro omnibus offerret, et nos ejus spiritus facti participes, dii fieri possemus, quod aliter non potuissemus consequi, nisi ipse creatum nostrum corpus induisset : sic enim exinde et homines Dei, et in Christo homines appellari incœpimus. Sed ut nos Spiritu accepto, propriam non

[1] Hebr. II, 15. — [2] Prov. VIII, 22.

amittimus naturam : ita Dominus postquam homo propter nos factus est et corpus accepit, Deus nihilominus mansit. Nec enim angusto corporis ambitu diminutus est, sed potius corpus divinum et immortale est redditum.

XV. Et hæc quidem satis esse videntur ad arianam hæresim proscribendam : siquidem illorum impietatem ex ipsorum verbis, prout nobis suppeditavit Dominus, manifeste ostendimus. Verum age, jam nos quoque proponamus, ac responsum ab illis vicissim exigamus. Cum enim ipsi in propriis hæreant argumentis, sane tempus est, ut a nobis interrogentur : forte nempe hoc pacto futurum est ut erubescant ac perspiciant unde stulti sint delapsi. Filium Dei, ut superius diximus, ex divinis Scripturis didicimus ipsum esse Verbum et Sapientiam Patris : nam hæc sunt quidem Apostoli verba : « Christus Dei virtus et Dei sapientia[1]. » Joannes vero postquam dixisset, « Et Verbum caro factum est, » mox subdidit : « Et » vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, » plenum gratiæ et veritatis[2]. » Scilicet cum Verbum sit unigenitus Filius, in hoc Verbo et Sapientia facti sunt cœli et terra ac omnia quæ in eis sunt. Hujus porro sapientiæ fontem esse Deum nos docet Baruch, ubi videlicet redarguitur Israël fontem sapientiæ dereliquisse[3]. Si igitur ea quæ scripta sunt negare voluerint; profecto nominis quo insigniuntur, indigni et alieni fiunt, proprieque ab omnibus vocandi sunt impii et Christi hostes, quippe qui ita se ipsi nominaverint. Sin autem verba Scripturæ afflatu divino scripta esse nobiscum consentiunt, palam audacter proferant quod abdite sentiunt, nempe Deum aliquando rationis et sapientiæ fuisse expertem, furentesque dicant : Fuit aliquando cum non

[1] 1 Cor. I, 24. — [2] Joan. I, 14. — [3] Bar. III, 12.

esset, nec fuit Christus priusquam est genitus. Prædicent item fontem non ex seipso sapientiam genuisse, sed extrinsecus eam habuisse, ut et dicere audeant : Ex nihilo factus est Filius. Hoc enim non fontem eum esse demonstrat, sed quemdam potius lacum, aquam veluti extrinsecus excipientem, fontisque nomen usurpantem.

XVI. Verum quam execranda hæc sit impietas ambigere arbitror neminem, qui vel tantillo sensu vigeat. Quia tamen Verbum et Sapientiam mera esse Filii nomina dictitant, hæc ad illos dicere haud ab re fuerit : Si ista sunt Filii duntaxat nomina, alius certe ille præter ea fuerit. Atqui si illis nominibus sit præstantior, fas non est eum, qui præstantior sit, ex inferioribus significari. Quod si nominibus inferior dicatur, profecto non sine causa præstantius nomen obtinuit, idque signum fuerit ejus progressionis. Atqui hæc impietas priore non est minor : siquidem is qui illum qui in Patre est, in quo item est Pater, qui et idem dicit, « Ego et Pater unum sumus[1], » quem item qui videt, videt et Patrem ; qui, inquam, illum re aliqua externa meliorem reddi, hisce nominibus significari putat, næ ille omnium insanissimus merito habendus sit. Verum illi hinc quoque dejecti, atque in summas, ut Eusebiani, adducti angustias, ad illud postremo argumentum confugiunt, quod ipse Arius suis in cantiunculis et Thalia velut desperans effutivit. Multa, inquiunt, verba loquitur Deus. Quale ergo horum Filium Dei et Verbum unigenitum Patris esse dicimus? Stolidi certe illi et quidvis potius quam Christiani ! Primo enim dum hæc de Deo loquuntur, parum abest quin hominem Deum esse existiment quippe qui sic loquatur et priora verba novis immutet, quasi unum Verbum a Deo prolatum non satis sit ad omnia creanda quæ Pater de-

[1] Joan. x, 30 ; Ibid. xiv, 9.

creverit, et ad ejus providentiam exequendam. Multa enim illum loqui verba, signum est verborum omnium imbecillitatis, cum singula alterius auxilio indigeant. Deum autem uno uti Verbo, ut revera est, Dei virtutis et Verbi ab eo profecti perfectionis indicium atque argumentum est, necnon illorum pietatis qui ita sentiunt.

XVII. Utinam vero saltem ex his quæ nunc proferunt, veritatem fateri velint. Nam si semel concedant Deum verba proferre, illum Patrem esse omnino ignorare non possunt. Quo dato attendant se, dum unum esse Dei Verbum nolunt fateri, multorum patrem eum facere. Verum Dei quidem Verbum esse nolunt inficiari : sed illud esse Dei Filium non consentiunt, quod profecto ex veritatis ignorantia et divinarum Scripturarum inscitia provenit. Nam si vere Deus, Pater est Verbi; cur qui gignitur, Filius non sit? Quis autem rursus Dei Filius possit esse præter ejus Verbum? Etenim non multa sunt verba, ne singula imperfecta et egena sint, sed unum est Verbum, tum ut ipsum solum sit perfectum, tum quia cum Deus unus sit, una quoque ejus imago, quæ ipsa Filius est, debet esse. Namque Dei filius, ut ex ipsis Scripturis licet discere, idem est Dei verbum, sapientia, imago, manus et virtus. Unus enim est Dei fœtus, hæcque sunt indicia eum ex Patre esse genitum. Sive enim Filium dixeris : id quod ex ipso natura exoritur significasti. Sive Verbum esse cogitaveris : rursus id quod ex illo nascitur et ab eodem nequit separari cogitasti. Cum item Sapientiam eum appellas, nihil sane externum, sed id quod ex illo et in illo est, denotas : similiter si virtutem et manum eum dixeris, quod proprium est naturæ significas. Denique cum imaginem illum nominas, Filium esse indicasti. Quid enim simile Deo fuerit præter id quod ex illo gignitur?

Certe quæ per Verbum facta sunt, hæc eadem sapientia sunt fundata. Et quæ in sapientia fundata sunt, hæc omnia in manu sunt facta, ac per Filium condita sunt. Nec vero ut hæc probemus, argumenta extrinsecus mutuari opus fuerit, sed id ex Scripturis clarum est. Siquidem ipse Deus per Isaïam Prophetam dicit : « Manus mea » fundavit terram et dextera mea firmavit cœlos[1]. » Et rursus : « Et sub umbra manus meæ protegam te, in qua » cœlos constitui, et terram fundavi[2]. » David autem, qui eadem edoctus, manum ipsam esse sapientiam noverat, canebat : « Omnia in sapientia fecisti : impleta est » terra creatione tua[3]. » Salomonis quoque, qui idem a Deo acceperat, hæc sunt verba : « Deus sapientia funda- » vit terram[4]. » Joannes item non ignorans Verbum manum et sapientiam esse, Evangelium ita orditur : « In » principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, » et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud » Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum » est nihil[5]. » Apostolus denique, cui perspectum quoque erat manum, sapientiam et Verbum ipsum esse Filium, sic loquitur : « Multifariam multisque modis olim Deus » locutus patribus in Prophetis : in extremo dierum isto- » rum locutus est nobis in Filio quem constituit hære- » dem universorum, per quem etiam fecit sæcula[6]. » Et iterum : « Unus Dominus Jesus Christus, per quem om- » nia, et nos per ipsum[7]. » Cum autem idem Apostolus non ignoraret Verbum, Sapientiam et Filium ipsam esse Patris imaginem, hæc habet epistola ad Collossenses : « Gratias agentes Deo et Patri qui dignos nos fecit annu- » merari in parte sortis sanctorum in luce, qui eripuit » nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum

[1] Isai. XLVIII, 13. — [2] Isai. LI, 16. — [3] Psal. CIII, 24. — [4] Prov. III, 19 — [5] Joan. I, 1. — [6] Hebr. I, 1. — [7] I Cor. VIII, 6.

» Filii dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem, » remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, » primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso con- » dita sunt universa quæ in cœlis et in terra sunt, visi- » bilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, » sive Principatus, sive Potestates : omnia per ipsum et » in ipso creata sunt; et ipse est ante omnia, et omnia in » ipso constant[1]. » Ut enim omnia per Verbum creata sunt, ita, cum idem sit imago, in ipso quoque sunt creata. Qui igitur ita de Domino senserit, non offendet in lapidem offensionis, sed potius ad splendorem « in conspectu » lucis ipsius veritatis accedet[2]. » Hæc est enim veritatis doctrina, disrumpantur licet illi pertinaces, qui nec Deum reverentur, nec argumentorum vi et auctoritate victi erubescunt.

XVIII. Sic igitur Eusebiani multis tunc modis examinati, eo postremum redacti sunt ut seipsos condemnarent, tandemque subscripsere, uti supra diximus, atque adeo mutata sententia siluerunt ac recesserunt. Cum autem isti impietate feroces, et a veritate, tanquam vertigine capti, aberrantes, omne studium in calumnianda Synodo ponant : respondeant nobis ex quibusnam Scripturis ipsi hausere, vel a quibusnam Patribus audivere hujusmodi voculas, quas sibi visum est congerere, « Ex » non existentibus, non erat antequam genitus est, fuit » aliquando cum non esset, » necnon sequentes voces, « mutabilis, præexistere, et voluntate, » quibus utique vocabulis impie adversus Dominum nugantur. Enim vero beatus quidem Paulus epistola ad Hebræos ait : « Fide » intelligimus perfecta esse sæcula Verbo Dei, ut id quod » cernitur non ex rebus apparentibus fieret[4]. » Verum nihil Verbo commune est cum sæculis; ipse enim ante

[1] Rom. IX, 32. — [2] Coloss. I, 12. — [3] Rom. IX, 32. — [4] Hebr. XI, 3.

sæcula existit, per quem et sæcula facta sunt. In Pastore autem scriptum est, (quandoquidem librum hunc citant, quamvis non sit ex canone.) « Primum omnium crede » unum esse Deum, qui omnia creavit, et perfecit, om- » niaque ex nihilo, ut essent fecit[1]. » Sed nec illud quoque ad Filium pertinet : siquidem de omnibus loquitur quæ per ipsum facta sunt, a quibus certe ipse alius est. Nec enim potest fieri ut opifex his quæ ipse effecit annumeretur, nisi fortassis ita aliquis desipiat, ut architectum idem esse velit atque ædificia ab eo constructa. Quid igitur illi eos, qui recte ac pie sentiunt, vocibus non scriptis uti accusant, cum ipsi voces non scriptas ad confirmandam impietatem fingere non sint veriti? Sane nemini prorsus licet esse impio, etiamsi variis verbis speciosisve sophismatis suam impietatem quis tentet obtegere : at nemo non fateatur rem sanctam ac justam esse pietatem colere, licet novis ac peregrinis vocibus quis utatur, dummodo is qui loquitur, pie sentiat, et per illas voces id, quod ipse cogitaverit, pie velit significare. Illæ itaque Christi hostium, quas supra retulimus, futiles et vanæ voculæ omni prorsus sunt impietate plenæ, uti antea et modo nostra Oratione ostendimus. Si quis autem ea, quæ contra illos a Synodo scripta et decreta sunt, diligenter perpenderit, nihil nisi meram veritatem in illis contineri haud dubie reperiet, maxime si studiose velit inquirere, quam necessaria fuerit causa has voces adhibendi, quæ quidem hæc fuit.

XIX. Cum vellet Synodus impia Arianorum vocabula abrogare, et certas ac confessas Scripturarum voces adhibere, nempe quod Filius non sit ex nihilo sive ex non existentibus, sed ex Deo, quod Verbum item sit et Sapientia, non vero res creata aut facta, sed proprius Patris

[1] Lib. II, mand. I.

fœtus : Eusebiani prava sua inveterata opinione impulsi, istud « ex Deo, » nobis commune esse, nihilque hac in re a nobis differre Verbum Dei volebant, idcirco scilicet quod scriptum sit : « Unus Deus, ex quo omnia[1]. » Et iterum : « Vetera transierunt : ecce facta sunt omnia » nova. Omnia autem ex Deo[2]. » Qua illorum astutia et impia calliditate perspecta, Patres clarius explicare coacti sunt quid per vocem « ex Deo » intelligendum esset. Quocirca scripsere Filium esse ex Dei substantia, ut nempe istud « ex Deo, » non commune Filii et rerum factarum esse existimaretur, sed ut crederetur cætera quidem omnia creata esse, solum autem Verbum esse ex Patre. Nam licet omnia ex Deo esse dicantur, verum alio omnino modo quam sit Filius. Quia enim res creatæ non casu et sponte seu ex seipsis existunt, nec fortuitum ortum habuere, ut quidem putabant qui ex atomorum conjunctione et ex consimilibus omnia esse effecta docebant : quia etiam alium non habent creatorem, ut quidam sensere hæretici : denique quia nec, ut aliis placebat, ab Angelis quibusdam omnia facta sunt et constituta ; sed quia omnia a Deo qui vere est, cum antea non essent, per Verbum facta sunt ut essent : idcirco ex Deo illa esse dictum est. At Verbum, quia non est quid creatum, solum utique et esse dicitur et revera est ex Patre ; atque idipsum significatur, cum dicitur Filium esse ex substantia Patris : id enim nulli rei factæ potest congruere. Sane Paulus qui omnia ex Deo esse dicit, mox subjicit, « Et unus Domi» nus Jesus Christus per quem omnia : » nempe ut cunctos doceret Filium alium esse ab omnibus quæ ex Deo facta sunt. Nam quæ ex Deo facta sunt, per Filium sunt facta. Ob creationem igitur, cujus Deus auctor est, hæc ille dixit, non vero quod omnia sint ex Patre, ut est Fi-

1 Cor. VIII, 6. — 2 2 Cor. V, 17.

lius. Nec enim omnia sunt ut Filius, nec Verbum unum est ex omnibus, sed omnium est Dominus et opifex. Siquidem idcirco sancta Synodus apertius dixit illum ex substantia Patris esse, ut Verbum aliud esse a natura rerum factarum crederetur, cum solum vere sit ex Deo, atque ut etiam nullus jam locus dolose agendi impiis relinqueretur. Hæc ergo fuit causa cur « ex substantia » scriptum sit.

XX. Cum autem rursus Episcopi dicerent scribendum esse Verbum virtutem veram imaginemque Patris esse, eique in omnibus sine ulla prorsus varietate esse simillimum, denique immutabile, semperque esse, ac sine divisione in ipso esse. Nec enim unquam non fuit, sed fuit semper Verbum, quod et ab æternitate apud Patrem extitit, tanquam lucis splendor. His autem cum Eusebiani repugnare non auderent, utpote quos suppudebat convictos et confutatos fuisse : tamen deprehensi sunt inter se iterum murmurare oculisque innuere istas voces, « Simile, semper, virtutem, et in ipso, » nobis cum Filio esse communes, ac proinde nihil illis molestum videri, si hæc nos approbaremus. Nam quod ad vocem « similis » spectat, ea, inquiebant, nobis quoque attribuitur, quippe cum scriptum sit : homo « Imago et » gloria Dei est[1]. » Vox « semper » nobis item convenit; nam scriptum est : « Semper enim nos viventes. » Nec hæc verba, « In ipso[2], » a nobis sunt aliena, quia « In » ipso vivimus et movemur et sumus. Immutabiles[3] » quoque dicimur, ubi scriptum est : « Nihil nos separabit » a caritate Dei[4]. » Denique nomen « virtutis » aliis etiam rebus tribuitur. Nam eruca et bruchus virtus et quidem virtus magna dicuntur. Idem etiam sæpe de populo scriptum est, ut : « Egressa est omnis virtus

[1] 1 Cor. xi, 7. — [2] 2 Cor. iv, 11. — [3] Act. xvii, 28. — [4] Joel. ii, 25.

» Domini ex terra Ægypti[1]. » Aliæ item cœlestes sunt virtutes : Nam inquit, « Dominus virtutum nobiscum, » susceptor noster Deus Jacob[2]. » Similia enim etiam Asterius Sophista dictus scripsit, quæ nempe ab eis didicerat, atque ante eum Arius ipse quoque, quemadmodum supra dictum est. Verum ubi Episcopi, illorum hac in re simulationem animadverterunt, dolumque esse in cordibus impiorum mala cogitantium, ut ait Scriptura[3] : sententiam rursus ipsi ex Scripturis colligere sunt coacti, et quæ antea dixerant, eadem clarioribus verbis significare, ac denique scribere Filium Patri esse consubstantialem, ut scilicet significarent Filium non tantum similem, sed eamdem rem similitudine esse ex Patre, atque ut similitudinem et immutabilitatem Filii aliam omnino esse ostenderent ab ea imitatione, quæ in nobis esse dicitur, quam quidem nos propter mandatorum observationem ex virtute consequimur. Namque quod spectat ad corpora quæ inter se sunt similia, illa certe distare et procul a se invicem possunt abesse, ut accidit hominum liberis erga proprios parentes, quemadmodum de Adam et Seth quem ille genuit, scriptum est, nempe similem illi fuisse secundum speciem suam[4]. Verum cum Filii ex Patre generatio alia plane sit a natura hominum, nec solum similis ille sit substantiæ Patris, sed dividi ab ea non queat, cum item unum ipse et Pater sint, ut idem dixit, semperque Verbum sit in Patre, et Pater in Verbo, eo modo quo splendor se habet ad lucem[5]; id enim dictio ipsa significat : idcirco Synodus, ea re perspecta, eum esse consubstantialem recte scripsit, ut et hæreticorum perversitatem everteret, et Verbum aliud a factis rebus esse ostenderet. Hinc illa voce scripta

[1] Exod. XII, 41. — [2] Psal. XLV, 8. — [3] Prov. XII, 20. — [4] Gen. V, 3. — [5] Joan. X, 30.

statim Patres subjungunt : « His vero qui dicunt Filium » Dei ex nihilo sive ex non existentibus esse, vel creatum, vel mutabilem, vel factum, vel ex alia substantia, anathema dicit sancta et catholica Ecclesia. » Quibus utique dictis aperte declaratur his vocabulis » ex substantia, *et* consubstantialis » deleri impietatis voculas, quibus aiunt Filium esse rem creatam, conditam, factam et mutabilem, nec prius fuisse quam genitus est. Nam qui ita sentit, Synodo refragatur. Qui vero non idem ac Arius sentit, necesse est eum eadem quæ Synodus sentire et intelligere, ita ut recte percipiat hæc eo fere modo esse quo splendor erga lucem se habet, indeque veritatis imaginem accipiat.

XXI. Itaque si illi verba ista velut nova ac peregrina admittere recusant; sententiam ipsam admittant quam Synodus his indicare voluit : et quibus illa anathema dixit ipsi similiter dicant anathema, ac de cætero, si possint, voces ipsas reprehendant. Ego vero nullus dubito quin sententia Synodi recepta, verba quoque ipsa approbent. Sin autem sententiam ipsam velint redarguere, omnibus patebit frustra illos nullaque de causa verba reprehendere, sed solum occasiones impietatis confirmandæ sibi ipsis fingere. Hæc igitur causa fuit cur hujusmodi voces fuerint institutæ. Quod si rursus murmurent, quod illæ in Scripturis non extent, hoc ipso, tanquam futiles et mente non sani, sunt rejiciendi. Seipsos porro hic etiam potissimum accusent, quod primi huic rei locum dederint, qui ipsi excogitatis vocibus quæ in Scripturis non habentur, bellum Deo cœperint inferre. Noverit tamen quisquis studiosus fuerit, etiamsi ipse voces ita in Scripturis non extent, sententiam tamen, quam continent, vere ex Scripturis haberi, quemadmodum supra dictum est, quam quidem sententiam,

cum proferuntur, his indicant quibus aures sanæ et integræ sunt in pietate. Id sane et tibi inspicere, et imperitis illis licet audire. Nimirum supra ostensum est vereque creditur Verbum esse ex Patre, illudque solum proprium ejus et natura fœtum esse. Ex quo enim alio Filium, qui et sapientia est et Verbum, in quo omnia sunt facta, quam ex Deo esse intelligi queat? Verum illud quoque ex Scripturis didicimus. Pater enim per David dicit: « Eructavit cor meum verbum bonum[1]. » et : « Ex utero » ante luciferum genui te[2]. » Filius item de seipso ita ad Judæos loquitur : « Si Deus Pater vester esset, diligeretis » utique me. Ego enim ex Patre exivi[3]. » et iterum : « Non quia Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, » hic vidit Patrem[4]. » Item illud : « Ego et Pater unum » sumus[5], » et, « Ego in Patre et Pater in me[6], idem est ac si diceret, « Ego ex Patre sum nec ab eo possum » dividi. » Joannes quoque dicit : « Unigenitus Filius » qui est in sinu Patris, ipse enarravit[7]. » Scilicet hæc ipse a Salvatore didicerat. Nam quid aliud illud, « In » sinu, » significat quam veram Filii ex Patre generationem ?

XXII. Si quis ergo Deum compositum esse existimat, ut in substantia accidens, vel ita ut aliquem extrinsecus amictum habeat quo contegatur, aut quædam circum eum sint quæ ejus substantiam compleant, adeo ut cum Deum dicimus vel Patrem nominamus, non ejus substantiam quæ nec videri nec comprehendi potest, sed aliquid eorum quæ circum ipsam sunt significemus; Synodum per me licet incusent, quæ Dei Filium ex ejus substantia esse scripserit. Intelligant tamen se ita sentiendo, duplicem impietatem committere. Nam quem-

[1] Psal. XLIV. — [2] Psal. CIX, 3 — [3] Joan. VIII, 42. — [4] Joan. VI, 46. — [5] Joan. X, 2, 30. — [6] Joan. XVI, 10. — [7] Joan I, 18.

dam corporeum inducunt, et Dominum, non sui Patris sed rerum quæ circum ipsum sunt Filium esse mentiuntur. Sed si Deus aliquid simplex est, uti revera est, liquet nihil nos quod veluti circum ipsum sit nominare, cum Deum dicimus et Patrem nominamus, sed ipsam ejus substantiam significare. Quamvis enim comprehendi non possit quid tandem sit Dei substantia : attamen si solum intelligamus Deum esse, cumque Scriptura illum hujusmodi vocibus indicet; sic nos etiam cum Deum et Patrem et Dominum dicimus, non alium profecto aliquem quam ipsum solum volumus significari. Cum igitur dicit « Ego sum qui sum : » et « Ego sum Dominus Deus, » et ubicumque Scriptura dicit, « Deus; » cum nos ista legimus, nihil aliud intelligimus significari quam ipsam ejus incomprehensam substantiam, et quod ille sit quem esse testantur. Nemo igitur obstupescat cum audit Filium Dei ex substantia Dei esse, sed Patribus potius assentiatur, qui videlicet ut ipsam rei notionem perpurgarent, majoris perspicuitatis gratia verbisque veluti synonymis has voces, « ex Deo, » istis, « ex Dei substantia, » explicavere. Idem enim esse arbitrati sunt dicere Verbum « ex Deo » esse, ac dicere ipsum esse « ex Dei subs» tantia, » quando quidem ista vox, « Deus, » ut dixi, nihil aliud significat quam substantiam ejus qui est. Si igitur Verbum non ita est ex Deo, ut verus ex Patre natura sit Filius; sed si eo tantummodo ex Deo esse dicitur, quo res omnes creatæ, quia nempe a Deo factæ sunt : sane neque ex substantia Patris est; neque ipse Filius, substantia est Filius, sed solum ex virtute, non aliter ac nos, qui gratia filii vocamur. Sin autem solus ex Deo est, tanquam verus Filius, uti revera èst : jure ac merito ex substantia Dei Filius dicendus est.

XXIII. Certe rem ita se habere patet ex exemplo

lucis et splendoris. Non enim instar ignis, qui ex calore solis accenditur ac postea solet extingui, Verbum se ad Deum habere Sancti censuere : ita quippe externum et creatum effectoris opus esset. Verum Filium omnes splendorem esse dixere, ut eum proprie ac sine divisione ex substantia esse, ejusque cum Patre unitatem significarent. Namque hoc pacto constat vere eum immutabilem varietatisque expertem esse. Quomodo enim aliter talis esse posset, nisi Patris proprius esset fœtus? Sic enim necesse est eum eamdem rem esse ac suum Patrem. Quæ cum pietati valde consentanea esse ostensum fuerit, profecto Christi hostes voce « consubstantialis » minime debent offendi, cum hæc sanam omnino contineat sententiam, rationeque confirmetur. Enimvero cum Verbum ex substantia Dei esse dicimus, (jam enim et ipsi dictionem hanc admittant.) Quid aliud significamus quam veram et æternam substantiam ex qua ipsum genitum est? Nec enim diversa est specie, ne quid externum ac dissimile cum Patris substantia misceatur : nec extrinsecus duntaxat simile est, ne alia ex parte vel omnino diversæ substantiæ esse appareat, veluti æs fulgens et aurum, argentum et stannum. Hæc siquidem diversa et alia atque separata sunt tum natura tum virtute ; nec æs proprium auri est, nec palumbes ex columba nascitur : sed quamvis hæc putantur esse similia, diversa tamen inter se sunt natura. Itaque si Filius ita quoque se habet, esto res creata ut et nos, non autem consubstantialis. Sin autem Filius est Verbum, sapientia, imago Patris, splendorve : merito utique consubstantialis est. Nisi enim ostendatur illum non ex Deo, sed tanquam organum natura et substantia diversum esse, fatendum sane est recte Synodum et scripsisse et cogitasse.

XXIV. Procul autem hinc absit omnis cogitatio cor-

porea; sed sensus omnes prætergressi, pura intelligentia et sola mente percipiamus quam vere sit Filius Patris, quam proprie Dei sit Verbum, et quam perfectam cum luce similitudinem splendor habeat. Ut enim fœtus et filius, non hominum more, sed ut Deum decet, et dictus est et vere est : ita cum vocem « consubstantialis » audimus, humanos sensus non debemus sequi, nec divinitatis partitiones aut divisiones fingendæ sunt ullæ : sed tanquam de rebus non corporeis cogitantes, unam naturam et eamdem lucem non dividamus. Id enim proprium Filii est erga Patrem, eoque ostenditur Deum vere Verbi Patrem esse. Nam rursus lucis, et splendoris exemplum ad illud intelligendum est necessarium. Quis igitur dicere audeat splendorem soli externum et dissimilem esse? Vel potius quis, si adverterit quonam modo splendor se ad solem habeat eamdemque esse lucem, non audacter dicat : Vere lux et splendor una res est, hicque in illa ostenditur, et splendor in sole existit, ita ut qui solem viderit, splendorem quoque cernat. Hæc porro unitas et naturalis proprietas quomodo a credentibus ac videntibus recte vocari possit nisi consubstantialis fœtus? Quis autem proprie digneque alium Dei fœtum esse concipiet præter Verbum, sapientiam et virtutem; quam sane nec Patri externam fas est dicere, nec vel cogitare licet non semper apud Patrem fuisse. Siquidem hoc ipso fœtu omnia fecit Pater, suamque in res omnes providentiam per eum benigne administrat, atque ita ipse et Pater unum sunt, quemadmodum dictum est; nisi forte iidem improbi iterum audeant contendere aliam esse Verbi substantiam, et aliam lucem quæ ex Patre in illo est, ita ut lux quidem, quæ est in Filio, unum sit cum Patre, ipse vero tanquam res creata, sit Patre externus. Verum hæc profecto, Caïphæ et Samosatensis est doc-

trina, quam Ecclesia quidem procul repulit, sed quam illi clam et astute nunc tuentur; hancque ob causam ipsi, veritate relicta, hæretici sunt declarati. Si enim prorsus lucis, quæ est ex Patre, particeps ille est, cur non potius ipse is est cujus res aliæ fiunt participes, ne scilicet aliquid medium inter eum et Patrem reperiatur? Nam nisi concedatur, non amplius ostendi poterit omnia per Filium facta esse, sed per illum cujus et ipse est particeps. At si ipse est Verbum et sapientia Patris, in quo se Pater patefacit, cognoscitur, creat, et sine quo nihil omnino facit, manifestum utique fuerit ipsum illum esse qui est ex Patre. Siquidem res universæ ejus sunt participes, cum sancti Spiritus participes efficiuntur. Talis autem cum sit, profecto ex nihilo esse non potest, uti nec res esse creata, sed potius verus et proprius est ex Patre fœtus, non secus ac splendor ex luce.

XXV. Itaque cum Patres Nicænæ synodi ita sentirent, hujusmodi dictiones illis scribere visum est. Quod vero ipsi eas non sibi excogitaverint, ut illi quidem objiciunt, sed ab aliis se antiquioribus acceperint, age, id quoque ostendamus, ne vel hæc ipsa incusatio illis supersit. Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione « ex substantia (16), » Nam in secundo Hypotypose hæc de Filio scribit : « Non extrinsecus adinventa est » Filii substantia, neque ex nihilo educta, sed ex Patris » substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor : » neque enim splendor aut vapor ipsa aqua vel ipse sol » est; neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid » emanans ex Patris substantia, ita tamen ut nullam » divisionem eadem Patris substantia sit perpessa. Ut » sol idem manens radiis ab ipso profluentibus non mi» nuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam

» patitur, cum Filium sui ipsius imaginem habet. » Sic igitur Theognostus suam ipse mentem his verbis aperuit, cum ea quæ antea proposuerat, non nisi exercitationis gratia expendisset. Cum item Dionysius Alexandriæ Episcopus ex his quæ adversus Sabellium scripserat, quibus nempe Salvatoris dispensationem secundum carnem permultis explanabat, ac inde confutabat Sabellianos, ostendebatque non Patrem factum esse carnem, sed Verbum, uti Joannes dicit[1] : cum, inquam, in suspicionem venisset dixisse Filium rem factam et creatam esse, non vero Patri consubstantialem, litteras dedit ad Romæ Episcopum Dionysium quoque appellatum : in quibus se expurgans asseverabat calumniam hanc esse adversus se confictam; nunquam enim se Filium factum dixisse, sed illum Patri consubstantialem confiteri se affirmabat. Hæc autem sunt ejus verba : « Et aliam epistolam scripsi, ubi » ostendi falsam esse qua illi in me utuntur criminatione, quasi scilicet qui negassem Christum Deo esse » consubstantialem. Etsi enim fateor me id nominis » nullo in loco sanctarum Scripturarum invenisse, » tamen quæ subsequuntur argumentationes meæ, quas » quidem illi reticuerunt, ab hac sententia non discrepant. Quin etiam humani partus exemplum in medium » protuli, quem nempe perspicuum est ejusdem esse naturæ, addidique eo solum parentes alios esse a suis » liberis, quod ipsi non sint liberi, nec item necesse esse » aut parentes esse aut liberos. Et hanc quidem epistolam, ut dixi, ob præsentem rerum statum exhibendam » non habeo : alioquin, ipsa quæ tunc scripsi verba vel » potius integræ epistolæ exemplar misissem, quod, ubi » potero, facere non omittam. Memini vero probeque » scio me plurima rerum quæ ejusdem sint generis

[1] Joan. I, 14.

» exempla proposuisse. Namque dixi plantam ex semine
» vel ex radice exortam, aliam esse ab eo unde pro-
» ducta est, esse tamen ejusdem naturæ ; fluvium simi-
» liter ex fonte emanantem aliud nomen habere, neque
» enim fontem dici fluvium, neque fluvium, fontem,
» utrumque nihilominus existere, ita ut fluvius sit aqua
» ex fonte profluens.

XXVI. Quod autem Dei Verbum nec factum nec creatum sit, sed proprius et individuus Patris substantiæ fœtus, ut scripsit magna Synodus : ecce Dionysius quoque Romæ Episcopus scribens contra Sabellianos, his verbis adversus illos indignatur qui talia audent dicere. « Jam
» vero, *inquit*, æquum fuerit adversus illos disputare,
» qui augustissimam Dei Ecclesiæ prædicationem, Mo-
» narchiam in tres quasdam virtutes ac separatas hy-
» postases tresque divinitates dividunt, discendunt,
» destruuntque. Audivi enim quosdam ex his, qui apud
» vos divinum Verbum prædicant et docent, hujus opi-
» nionis magistros esse, qui quidem ex diametro, ut ita
» loquar, Sabellii sententiæ adversantur. Illius enim in
» eo consistit impietas, quod dicat Filium esse Patrem,
» et vicissim : illi autem tres Deos quodammodo præ-
» dicant, cum sanctam unitatem in tres diversas hypos-
» tases inter se omnino separatas dividunt. Necesse est
» enim divinum Verbum Deo universorum esse unitum,
» et Spiritum sanctum in Deo manere et habitare, ac
» denique divinam trinitatem in unum, quasi in quem-
» dam verticem, (Deum universorum omnipotentem
» dico) reduci et colligi. Nam futilis Marcionis doctrina
» quæ monarchiam in tria principia secat et dividit,
» diabolica sane est, non autem verorum Christi disci-
» pulorum, vel eorum quibus Salvatoris disciplina pla-
» cet. Hi enim Trinitatem quidem non ignorant in divi-

» na Scriptura prædicari, tres autem esse Deos nec in ve-
» tere nec in novo Testamento doceri. Non minus etiam
» illi culpandi sunt qui Filium opus esse existimant, et
» Dominum factum esse sentiunt, quasi videlicet unum
» esset ex his quæ vere facta sunt, cum divina Scriptura
» illum genitum esse, ut eidem convenit congruitque,
» non autem formatum et factum esse testetur. Non levis
» igitur sed summa est impietas, Dominum aliquo modo
» manufactum dicere. Nam si factus est Filiús, fuit ali-
» quando, cum non esset : atqui fuit semper, si utique sit
» in Patre, ut ipse declarat, et si Christus ipsum sit
» Verbum, sapientia et virtus[1]. Hæc siquidem Christum
» esse divinæ Litteræ docent, ut vobis certe non latet :
» hæc autem eadem, virtutes Dei sunt; ac proinde si
» factus est Filius, fuit ergo aliquando, cum hæc non
» essent. Igitur tempus fuit, cum sine his esset Deus;
» quod perabsurdum est. Sed quid pluribus de his apud
» vos disseram, viros Spiritu plenos, quibus utique ex-
» plorata sunt quæ absurda sequuntur ex illorum sen-
» tentia, qui Filium factum esse contendunt, ad quæ
» sane non attendisse mihi videntur hujus opinionis
» duces, atque idcirco a veritate prorsus aberrasse, qui
» scilicet contra mentem divinæ et propheticæ Scrip-
» turæ hæc verba explicant : *Dominus creavit me prin-*
» *cipium viarum suarum*[2]. Nec enim, ut scitis, una est
» significatio verbi *creavit*. Nam hoc in loco, *creavit*,
» idem est ac præfecit operibus ab ipso factis, factis,
» inquam, per ipsum Filium. Hoc autem verbum,
» *creavit*, hic intelligendum non est pro, *fecit:* siquidem
» facere et creare inter se differunt. Hinc Moyses in
» magno Deuterominii carmine ait : *Numquid non ipse*
» *est pater tuus, qui possedit te, et fecit te, et creavit te*[3]?

[1] Joan. XIV, 11. — [2] Prov. VIII, 22. — [3] Deut. XXXII, 6.

» Sic etiam illos recte quis possit coarguere : O præcipites » temerariique homines! Ergone facta res est primoge- » nitus omnis creaturæ, qui ex utero ante luciferum » genitus est, qui ut Sapientia dicit : *Ante omnes colles* » *me gignit*[1]? Denique Scripturæ divinæ multis in locis » genitum eum dicunt, nusquam vero factum : ex qui- » bus aperte convincuntur falsa de Domini generatione » opinari, hi qui divinam ejus atque inexplicabilem » generationem, factionem audent dicere. Itaque admi- » rabilis divinaque unitas in tres divinitates non est » separanda, neque factionis vocabulo dignitas summa- » que Domini magnitudo est diminuenda ; sed credendum » est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Je- » sum ejus Filium, et in Spiritum sanctum, ac Verbum » Deo universorum esse unitum. *Ego* itaque, inquit, *et* » *Pater unum sumus*[2]. Et, *Ego in Patre, et Pater in me* » *est*[3]. Ita scilicet divina Trinitas et sancta Monarchiæ » prædicatio integra servabitur. »

XXVII. Quod autem Verbum ab æternitate sit cum Patre, nec alterius quam Patris substantiæ vel hypostasis proprius sit, ut declaravit Synodus, liceat vos iterum a laborioso Origine audire. Nam quæ ille velut inquirens et disputans scripsit, non ita accipienda sunt, quasi sic ipse sentiret, sed ex eorum mente quibuscum disputat : at quæ fidenter definit et affirmat; hæc vera est viri hujus perquam studiosi sententia. Itaque post ea quæ exercitationis gratia ad hæreticos dixit, statim propriam ipse mentem his verbis exponit : « Si est imago Dei invisi- » bilis, invisibilis quoque est ipsa imago. Quin etiam » addere ausim cum sit similitudo Patris, non posse » fieri ut aliquando non fuerit. Quando enim Deus,

[1] Colos. I, 55 Psal. CIX, 3. Prov. 8, 25. — [2] Joan. X, 4. — [3] Joan. XIV, 10.

» quem Joannes lucem appellat, (nam *Deus lux est*[1])
» propriæ gloriæ splendore caruit, ut quis audeat principium existendi Filio tribuere, quasi scilicet antea non fuisset? Quandonam vero non erat Verbum, Verbum, inquam, quod et Patrem cognoscit, et est caracter ac imago ejusdem substantiæ, quæ digne nec exprimi, nec nominari, nec proferri possit[2]? Intelligat enim qui dicere audet, fuit aliquando, cum non esset Filius, idem esse ac si diceret; Sapientia aliquando non erat, Verbum non erat, vita non erat. » Idem rursus ita alibi loquitur : « Verum nefas est, nec periculo vacat propter nostram infirmitatem Deum, quantum in nobis est, unigenito privare Verbo quod semper cum illo fuit, et illa erat sapientia qua delectabatur. Alioquin cum non semper fuisse delectatum intelligendum erit[3]. » En igitur nos quidem hanc sententiam, a Patribus ad Patres transisse demonstramus : vos vero, o novi Judæi et Caïphæ discipuli, quos Patres qui vestris voculis faverint exhibere potestis? Nullum certe prudentem et sapientem unquam proferetis; omnes enim a vobis abhorrent præter unum Diabolum, qui nempe solus hujus vestræ defectionis pater et auctor extitit, vobisque primum impietatem hanc inseminavit, ac etiam nunc suadet ut œcumenicam Synodum vestris maledictis insectemini, quia videlicet non vestra sed illa definierit quæ ab initio tradidere testes oculati, qui et ministri Verbi fuere. Nam fides quam Synodus scripto confessa est, ipsa vere est catholicæ Ecclesiæ, quam ut tuerentur, placuit beatis Patribus ita scribere, arianamque hæresim condemnare. Hinc illi potissimum ob hanc causam Synodum celumniari conantur. Nam non tam hujusmodi dictionibus cruciantur, quam quod inde convicti sunt

[1] I Joan. I, 5. — [2] Hebr. I, 3. — [3] Prov. VIII, 30.

non solum hæretici esse, sed aliis etiam hæreticis audaciores.

XXVIII. Itaque cum suas illas voculas futiles esse tunc pateret, cumque tam facile eorum impietas semper convinceretur, vocem ἀγεννήτου, id est, non-facti, a Græcis seu Gentilibus sunt mutuati, ut hujusmodi innixi vocabulo rursus inter res factas creatas Dei Verbum, per quod res ipsæ factæ sunt, numerarent : tanta eorum est in propria impietate asserenda impudentia, tantave pertincia in blasphemiis adversus Dominum proferendis. Si igitur tantam præ se ferunt impudentiam, quia hujus vocis significationem ignorant, sane id ab his ipsis, a quibus eam accepere, ediscendum erat. Hi nempe mentem quam ex bono, et animam quam ex mente esse aiunt, quamvis unde illæ sint eis non lateat, tamen non factas dicere nihil sunt veriti, non ignari scilicet se hoc vocabulo, nihil de primo principio, ex quo ipsæ quoque exortæ sunt, detrahere. Ita, inquam, illos quoque loqui decebat, aut certe nullo modo de his quæ ignorant, disserere. Quod si quid hæc vox significet, se intelligere putant, necesse omnino est ut ipsos interrogemus, maxime cum ea ex divinis Litteris non sit collecta, sed nulla illi Scripturæ auctoritate fulti pro ipsa pugnent. Enimvero ego quidem memoravi qua de causa quove sensu Synodus has voces « ex substantia et consubstantialis » congruenter his, quæ ex Scripturis de Salvatore dicta sunt, ediderit : qui item Patres ante Synodum iisdem usi fuerint : ipsi autem, si utique possint, respondeant, quodam modo hoc vocabulum, quod quidem in Scriptura non extat, repererint, vel quo sensu Deum non factum dicant? Siquidem multas huic voci inesse significationes audivi. Aiunt enim non factum dici, quod nondum factum est, potest

tamen fieri : item, quod nec existit, nec fieri potest ut sit : tertio, quod existit quidem, nec tamen est factum, neque principium habuit ut esset, sed quod æternum et incorruptum est. Fortassis quidem priores duas significationes rejecerint, ob ea quæ inde proveniunt, absurda. Si enim prima admittatur significatio; certe quæ jam facta sunt, et quæ fieri debent, non facta erunt dicenda. Nam quod ad secundam attinet, ea utique magis adhuc erit absurda. Restat igitur ut tertiam amplectantur, atque eo sensu hanc vocem, « non-factum, » intelligant. Verum etiamsi id dixerint, nihilominus impii habendi sunt. Si enim quod nullum habet principium ex quo sit, quodque nec factum vel creatum, sed æternum est, id non-factum appellent, contendantque Dei Verbum contrario se habere modo, cui, quæso, non perspicua est impiorum astutia? Quis illos ita insanientes lapidibus non obruat? Cum enim priores suarum fabularum voculas, propter quas merito sunt condemnati, jam proferre erubescant, easdem rursus alio modo, nomine non-facti, ut ipsi loquuntur, excogitato, ingerere sunt conati. Nam si Filius inter res factas numeretur, certe ipse quoque ex nihilo est factus : si item principium existendi habet, sane non erat ante quam genitus est : denique si æternus non est, fuit aliquando cum non esset.

XXIX. Profecto illos ita denuo sentientes æquum erat iisdem suis verbis propriam sententiam significare, non autem suam pravitatem voce non-facti obtegere. Verum id agere noluerunt perversi homines, sed omnia subdole ad exemplum sui patris Diaboli fecere. Ut enim ille alienis indutus vestibus fallere nititur; ita isti vocabulum non-facti excogitavere, ut digne de Deo loqui simulantes, occulte adversus Dominum proferrent blasphemiam, quam scilicet cum hujusmodi involucro aliis innuerent.

Verum cum cognitum sit hoc illorum artificium, quid jam aliud sibi supersit respondeant? Invenimus, inquiunt improbi, qui nimirum præter priores significationes aiunt id non-factum esse, quod non habet existendi causam sive auctorem, sed ipsum rebus factis existendi causa est. Ingrati sane illi vereque Scripturarum imperiti, qui non ut Deum honorent, sed ut Filium ignominia afficiant, nihil non faciunt vel dicunt. Nesciunt videlicet quod qui Filium spernit, spernit et Patrem. Namque primo etiamsi Deum ita appellaverint, non inde tamen conficitur Verbum ex factis rebus esse. Ut enim ipse fœtus est substantiæ Patris, sic apud illum perpetuo existit. Nec enim hoc nomen naturam Filii destruit, neque vox ista non-facti refertur ad Filium, sed ad ea quæ per Filium facta sunt : ac quemadmodum qui architectum, domus vel urbis ædificatorem appellat, non hujusmodi vocabulo filium ex ipso genitum comprehendit, sed hoc nomine, quod quidem illi ob suam in ædificiis construendis artem et scientiam tribuitur, significat eum similem non esse his quæ ab ipso facta sunt : cum autem architecti naturam idem non ignoret, novit quoque eum, qui ex illo genitus est, alium omnino esse ab illis ædificiis : ac proinde propter filium, ipsum patrem vocat; et propter opera, creatorem et effectorem. Eodem plane modo, qui Deum non-factum dicit, ex ipsis operibus eum ita nominat, significatque illum non solum non esse factum, sed potius rerum factarum auctorem esse. Verbum autem aliud a factis rebus esse idem novit, solumque proprium Patris fœtum esse, per quem etiam omnia facta sunt ac consistunt.

XXX. Nec enim ipsi quoque Prophetæ, qui Deum omnipotentem appellabant, eum hoc exornabant nomine, ut indicarent Verbum unum esse ex omnibus :

quippe cum illis perspectum esset Filium alium esse a factis rebus: cumque ob suam cum Patre similitudinem, omnium quoque esse Dominum : sed quia omnium quæ per Filium fecit, ipse dominus est, eorumque potestatem Filio dedit, qua data, ipse rursus omnibus per Verbum dominatur. Similiter Deum, dominum virtutum dixere, non quia Verbum una etiam esset ex illis virtutibus, sed quia et Filii pater, et virtutum per Filium factarum dominus est. Nam et ipsum etiam Verbum quod est in Patre, horum omnium dominus est, omniaque habet in potestate, quandoquidem Filii sunt omnia quæ Pater habet. Ut igitur hic est illarum dictionum sensus, sic qui Deum non-factum cupit dicere, dicat sane si prorsus ita ipsi videtur : verum non eo utatur nomine ut significet Verbum rebus factis annumerandum esse; sed quia Deus, ut supra dixi, non solum non est factus, sed et rerum factarum per proprium Verbum effector est. Namque etiam cum talis dicitur Pater, nihilominus Verbum et imago Patris et eidem consubstantiale est, ac proinde cum ejus sit imago, aliud certe a rebus factis et ab omnibus esse dicendum est. Cujus enim est imago, ejus et proprietatem et similitudinem habet, adeo ut qui Patrem non-factum et omnipotentem appellat, is in non-facto et omnipotente hujus Verbum et sapientiam, quæ ipse est Filius, intelligat. Verum egregii illi atque ad impietatem proclives homines nomen non-facti excogitavere non ut Deum honorarent, sed ut signum suæ erga Salvatorem malevolentiæ exhiberent. Si enim Dei honor et veneratio illis curæ fuisset, satius sane erat præstabatque illos Deum, Patrem agnoscere et dicere, quam eum hujusmodi nomine vocare. Cum enim illi Deum non-factum appellant, illum ex rebus factis, ut supra dixi, effectorem tantum dicunt, ut scilicet

Verbum quoque factum esse significent, quod quidem plurimum ipsis arridet. Qui vero Deum, Patrem nominat, statim in illo Filium quoque intelligit, nec dubitare potest quin si Filius existat, res factæ omnes per Filium sint creatæ.

XXXI. Itaque melius veriusve fuerit Deum ex Filio significare Patremque dicere, quam eum ex solis operibus non-factum appellare. Nam id quidem nomen opera ex Dei voluntate per Verbum facta indicat : Patris autem nomen proprium ex ejus substantia fœtum significat. Quantum autem est discrimen Verbum inter et res factas, tantum et amplius differt Deum, Patrem dicere, et non-factum appellare. Hoc enim nomen in Scripturis non extat suspectumque est, ac variam habet significationem. At simplex est aliud nomen, habeturque in Scripturis, ac veritati magis est consentaneum, eoque solus Filius significatur. Præterea, nomen non-facti a Gentilibus qui Filium non cognoscunt inventum est : at Patris nomen ab ipso Domino nostro probatum et datum est. Ipse enim, qui certe cujus filius esset, non nesciebat, ait : « Ego in Patre, et Pater in me est[1] : *et*, » Qui videt me, videt et Patrem[2] : *et*, Ego et Pater » unum sumus. » Nullo autem in loco Patrem ipse non-factum vocat. Quin etiam cum nos orare docuit, non dixit : Cum oratis, dicite : Deus non-facte. Sed potius : Cum oraveritis, dicite : « Pater noster qui es in cœlis[3]. » Nostræ quoque fidei caput eodem voluit spectare. Nec enim nos in nomine non-facti et facti, vel in nomine non creati et creati baptizari jussit, sed in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Ita enim nos initiati vere efficimur filii Dei, et Patris nomen pronunciantes, ex hoc nomine Verbum, quod in Patre est, cognoscimus.

[1] Joan. XIV, 10. — [2] Joan. X, 30. Vers. 9 et 30. — [3] Matth. VI, 9.

Licet porro proprium sui ipsius Patrem, nostrum quoque patrem appellari concedat, non tamen idcirco nos cum Filio secundum naturam exæquare debemus. Nempe is ipse causa est cur ita etiam a nobis appelletur. Quia enim Verbum corpus nostrum assumpsit, et inter nos versari voluit; convenienter ob Verbum quod apud nos est, noster quoque Pater Deus ipse dicitur. Nam Verbi Spiritus qui in nobis est, per nos suum ipsius Patrem tanquam nostrum appellat. Ea sane mens est Apostoli dicentis : « Misit Deus spiritum Filii sui in corda » nostra clamantem : Abba Pater[1]. »

XXXII. Verum fortassis ipsi tandem convicti nomen non-facti inepte usurpasse, hæc nobis pro sua improbitate velint reponere : Decuisset igitur nihil de Domino et Salvatore nostro Jesu Christo dicere, nisi quæ de illo in Scripturis habentur, non vero vocabula, quæ in Scripturis non extent, inducere. Ita sane oportuisse ego quoque consenserim : siquidem longe aptiora sunt veritatis argumenta quæ ex Scripturis eruuntur, quam quæ aliunde. Verum, uti jam dixi, perversitas astutiaque et versatilis Eusebianorum impietas Episcopos impulit, ut verba, quibus illorum impietas everteretur, liquidius exponerent. Itaque probavimus ea, quæ a Synodo scripta sunt, rectum sensum continere : at contra ostensum est et futiles admodum Arianorum voculas, et pravos mores esse. Nam et ipsum non-facti vocabulum quod propriam habet significationem et pie proferri potest, illi ad Salvatoris contumeliam, prout ipsis placet, usurpant, idque eo tantum animo ut veluti gigantes cum Deo pugnent. Verum neque cum illas voculas proponerent, damnationem potuerunt effugere; nec ipsi, cum id vocabulum non-facti, quod quidem recte et pie

[1] Galat. IV, 6.

adhiberi potest, perverse intelligerent, latere usquam potuerunt : sed semper cum rubore fuerunt victi, eorumque hæresis ubique est proscripta. Hæc quidem quæ tunc in Synodo acta esse memini, ut potui, memoravi : nec tamen me fugit pertinaces Christi hostes neque his auditis esse a sententia discessuros, sed novas potius rationes perquisituros, istisque alias rursus addituros. Nam, ut Prophetæ verbis utar, « si mutare potest » Æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas[1] : » sane illi quoque qui impii esse didicerunt, pie sentire in animum inducent. Tu autem, carissime, hæc ut acceperis, tecum, quæso, perlege : quæ si tibi recta esse videbuntur, ea fratribus qui tunc forte aderunt legas velim, ut illi his auditis zelum quidem Synodi in tuenda veritate, et in explicanda sententia accurationem approbent ; Arianorum autem Christi hostium condemnent pervicaciam et vanas rationes, quas impiæ suæ hæresis propugnandæ causa sibi ipsis sunt commenti : quoniam Deum et Patrem decet gloria, honor et adoratio una cum principii experte ejusdem Filio et Verbo, necnon sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

Eusebii Cæsariensis epistola ad suæ Parœciæ homines.

I. Quæ de fide Ecclesiastica, in magna Synodo Nicææ congregata, acta sunt, verisimile est vos, dilecti, aliunde quoque didicisse, cum soleat fama accuratam rerum narrationem præcurrere. Verum ne hujusmodi rumore res aliter vobis narretur ac revera se habet, necesse esse duximus ad vos primum quidem illam fidei formulam mittere, quæ a nobis proposita est, deinde alteram

[1] Jerem. XIII, 23.

quam, nonnullis ad nostra verba additis, ediderunt. Itaque noster libellus qui præsente piissimo Imperatore nostro lectus, rectus et approbatione dignus esse est declaratus, hujusmodi est.

II. Quemadmodum accepimus ab Episcopis qui nos antecesserunt, necnon in prima catechesi, et cum acciperemus lavacrum : quemadmodum item ex divinis didicimus Litteris, ac cum in Presbyterio tum in ipso Episcopatu credidimus et docuimus; sic etiam nunc credentes, fidem nostram vobis offerimus, quæ sic se habet.

III. Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium effectorem; et in unum Dominum Jesum Christum, Dei Verbum, Deum ex Deo, lumen ex lumine, vitam ex vita, Filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Patre genitum, per quem et omnia facta sunt, qui propter nostram salutem incarnatus est et inter homines vixit, qui passus est, et resurrexit tertia die, et ascendit ad Patrem, iterumque cum gloria venturus est ut judicet vivos et mortuos. Credimus quoque in unum Spiritum sanctum, horumque quemlibet esse et existere credimus, Patrem vere Patrem, et Filium vere Filium, et Spiritum sanctum vere Spiritum sanctum, ut et Dominus noster cum suos Discipulos ad prædicandum mitteret, ait : « Euntes docete omnes gentes, bapti» zantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[1].» De quibus etiam asseveramus nos ita sentire, ac antea sensisse, et usque ad mortem fidem istam esse propugnaturos. Anathemate insuper percutimus omnem impiam hæresim. Hæc ex corde et animo semper sensisse, ex quo nosmetipsos cognoscimus, atque nunc ex veritate sentire et dicere coram Deo omnipotente et Domino nos-

[1] Matth. xxviii, 19.

tro Jesu Christo testamur, possumusque argumentis vobis ostendere et persuadere nos etiam præteritis temporibus ita credidisse et docuisse.

IV. Hac a nobis exposita fide, nulli erat contradicendi locus, sed primus ipse piissimus noster Imperator rectissima esse quæ illa continebat, est testatus; sicque se quoque sentire confessus est, atque omnes est cohortatus ut hanc amplecterentur fidem, hisque subscriberent et assentirent dogmatis, una tantum adjecta voce, consubstantialis, quam eamdem ipse ita est interpretatus; nempe non secundum corporum affectiones hanc vocem, consubstantialis, esse intelligendam; neque igitur divisione aliqua neque abscissione Filium ex Patre existere; nec enim fieri posse ut natura intelligens et incorporea, materiæque expers, corporeæ aliqui affectioni subjiciatur, sed res hujusmodi nonnisi divinis atque inexplicabilibus rationibus esse concipiendas. Ita quidem disserebat sapientissimus et religiosissimus Imperator : illi autem ob hujusce vocis, consubstantialis, additamentum, sequentem formulam composuere :

Fides in Synodo edita.

Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium effectorem, et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre unigenitum, hoc est, ex substantia Patris : Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum ex Deo vero : genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, sive quæ in cœlo sive quæ in terra sunt : qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus est, homo factus est, passus est, et resurrexit tertia die, ascendit in cœlos, et veniet

judicaturus vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Illos vero qui dicunt, Fuit aliquando cum non esset, et, antequam genitus est non erat, et, ex non existentibus sive ex nihilo factus est, vel qui Dei Filium ex alia hypostasi vel substantia esse, aut creatum esse, aut mutari vel converti posse sentiunt, anathemate ferit catholica Ecclesia.

V. Hac itaque ab illis edita formula, noluimus assentiri nisi postquam diligenter ab ipsis inquisivimus, quonam modo dixissent Filium ex substantia Patris et Patri consubstantialem esse. Hinc ergo motæ sunt quæstiones et responsiones, quisque illorum verborum sensus esset, ratione est examinatum. Itaque inter eos convenit ista dictione, ex substantia, significari Filium esse quidem ex Patre, non tamen velut partem Patris existere. Quam sane sententiam nobis rectum visum est amplecti utpote consentaneam piæ doctrinæ, qua nimirum declaratur Filium ex Patre quidem esse, non tamen partem ejus substantiæ existere. Quocirca nobis quoque placitum est ut sententiam istam approbaremus. Neque etiam, consubstantialis vocem repudiavimus, cum propter pacis bonum, quod nobis ante oculos potissimum versabatur, tum ne a recta sententia decideremus.

VI. Similiter admisimus voces, genitum et non factum, quandoquidem hanc vocem, factum, communem esse aiebat cæterarum rerum creatarum quæ per Filium factæ sunt, quarum nihil simile Filius haberet, ac proinde ipsum non esse rem factam rebus illis similem, quæ per eum factæ sunt, sed præstantioris quam res omnes factas, substantiæ esse, quam ex Patre esse genitam divina docent oracula, modum autem generationis inexplicabilem esse, nec ab ulla facta natura posse percipi aut cogitari.

VII. Re item examinata, confirmatum est Filium Patri consubstantialem esse, non corporum aut mortalium animantium more; neque enim id fieri divisione substantiæ, aut præcisione, neque aliqua affectione, conversione aut mutatione substantiæ et virtutis Patris, ab his enim omnibus alienam esse non-factam Patris naturam : verum hisce verbis, consubstantialem Patri, indicari nullam Filio Dei cum factis et creatis rebus esse similitudinem, sed soli Patri, qui ipsum genuit, omni modo similem esse, neque ex alia quam ex Patris hypostasi et substantia esse. Cui voci hoc modo explicatæ assentiri rectum nobis visum est, quandoquidem exploratum habemus veteres quosdam eruditos et illustres Episcopos ac Scriptores, cum de Patre et Filio disserèrent, voce, consubstantialis, usos fuisse.

VIII. Hæc itaque de edita fide sint dicta, cui quidem omnes sumus assensi, sed nonnisi postquam rem accurate perpendimus, eoque sensu qui explicatus est coram religiosissimo Imperatore, quique allatis supra rationibus fuit approbatus. Anathematismum porro, qui post fidem ab illis adjectus est, nihil grave et molestum habere existimavimus, cum prohibeat ne voces, quæ non extent in Scripturis, usurpentur; quæ scilicet causa fuit omnis fere dissensionis et perturbationis quæ in Ecclesia orta est. Cum igitur nulla divinitus inspirata Scriptura usa sit vocibus, ex non existentibus, fuit aliquando cum non esset, aliisque ibi subjectis; visum est rationi consentaneum non esse hæc vel dicere vel docere, quod, cum rectum quoque esse intellexissemus, approbavimus, quandoquidem nec nos antea hujusmodi verba usurpare soliti fueramus.

IX. Nec item absurdum putavimus his vocibus, non erat antequam genitus est, anathema dicere, cum omnes

fateantur Filium Dei fuisse, priusquam secundum carnem gigneretur.

X. Tum vero piissimus noster Imperator sua ipse oratione probabat etiam illum fuisse secundum divinam ejus generationem quæ est ante omnia sæcula; quandoquidem priusquam effectu fuisset genitus, ipse potentia erat in Patre, licet non gigneretur : quippe cum Pater semper fuerit pater, ut et semper fuit et rex et salvator, necnon omnia potentia, semperque eodem modo et similiter se habeat.

XI. Hæc ad vos scribere necessarium duximus, carissimi, ut vobis pateret quam maturo judicio cuncta ponderaverimus comprobaverimusque, quamque convenienter ad extremam usque horam restiterimus, quamdiu scilicet nobis displicuerunt quæ diverse a nostra formula videbantur proponi; tunc autem absque ulla contentione eas voces, quæ nihil incommodi haberent, fuisse amplexos, cum nobis sincero et æquo animo quid significarent expendentibus, visum est nihil nisi simile esse his quæ nos ipsi in fide prius exposita confessi fueramus.

[illegible]

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

Quod Dionysius Alexandrinus Episcopus adversum arianam hæresim senserit, ut et Nicæna Synodus : et quod falso illum Ariani ut doctrina secum consentientem criminentur.

I. Sero significasti non ita pridem apud vos habitam contra Christi hostes disputationem ; etenim antequam tua id mihi caritas scriberet, diligenter sciscitatus hæc didiceram, libensque admodum audieram. Tuam itaque pietatem summopere probavi, quæ ita recte sentiat de beatis Patribus nostris : dementiamque Arianorum etiam nunc exploratam habui. Cum enim nullum eorum hæresi suppetat consentaneum argumentum, nulla legitima ex Scripturis sacris accepta probatio ; impudentibus illi cavillationibus, sophismatibusque callidis hactenus semper sunt usi ; nunc vero eo audaciæ processerunt, ut etiam Patres calumnientur : quod ab eorum malignitate minime alienum, quin etiam ipsi omnino proprium est. Qui enim « adversus Dominum, et adversus Christum » ejus meditari [1] » ausi sunt, quid mirum si beatæ memoriæ virum Dionysium Episcopum Alexandrinum, ut doctrina secum consentientem criminentur ? Quem enim

[1] Psal. 2.

ipsi ad commendationem suæ hæreseos laudibus ornare videntur, quanquam illum beatum appellant, non levi tamen, sed et omnium gravissima calumnia vellicant : haud secus quam prædones et infames quidam homines, qui cum ob sua facinora male audiunt, frugi homines socios sibi simulant, dum falsa eorum probitati adscribunt.

II. Si quam igitur sententiæ dictisve suis fiduciam habent, nudam nobis hæresim suam proferant, hincque liquido ostendant nobis si quod se putant habere, vel ex Scripturis sumptum, aut saltem humanum, sed pium tamen pro sua defensione argumentum : sin vero ejusmodi nihil habent, sileant : nusquam enim quidvis inventuri sunt, nisi ex quo magis magisque coarguantur. Nam in Scripturis sacris Joannes ait : « In principio erat Ver» bum[1], » quod (aiunt ipsi) non erat antequam gigneretur : David vero ex Patris persona ita psallit : « Eruc« tavit cor meum Verbum bonum[2], » quod ipsi asserunt secundum cogitationem duntaxat esse, et ex non extantibus factum fuisse : Joannesque iterum in Evangelio dicit : « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum » est nihil[3] : » Paulusque ita scribit : « Unus Dominus » Jesus Christus per quem omnia[4] : » et alibi : « Quoniam » in ipso creata sunt omnia[5]. » Quid igitur illis fiduciæ supererit, immo potius, qua non digni erunt ignominia, quandoquidem Sanctorum sententiis adversantur ; cum dicant, omnium Opificem opificium esse, ac rem creatam esse eum in quo omnia creata sunt et consistunt? Ne humana quidem ulla ratio quæ pietatem sapiat, illis ad sui defensionem relinquitur. Quis enim hominum, sive Græcus, sive Barbarus, quem Deum confitetur, eum-

[1] Joan. I. — [2] Psal. XLIV, I. — [3] Joan. II, I. — [4] I Cor. VIII, 6. — [5] Coloss. I, 16.

dem creaturam esse dixerit, aut non fuisse antequam fieret? Aut quis hominum, cum illum audierit quem unum credit esse Deum, dicentem : « Hic est Filius meus » dilectus[1], » et « Eructavit cor meum verbum bonum[2]; » ausit dicere, Verbum quod ex Dei corde progressum est, ex non extantibus factum est, aut, Filius creata res est, non propria loquentis proles? Ac rursum, quis si eum quem Dominum et Salvatorem esse credit, audiat dicentem : « Ego in Patre, et Pater in me, » et, « Ego et Pa- » ter unum sumus[3], » ea dividere conetur, quæ ille conjunxit, et indivisa conservavit.

III. Hæc igitur cum et ipsi animadvertant, rebus suis diffidentes, piis viris confictas adscribunt sententias. Atqui magis decuit eos omnium inopes, et advertentes se interrogatos passim hæsitare, ac hianti ore obmutescere, sententiam commutare, potiusque sese avertere a via erroris, quam homines quos ignorant inter suos recensere; ne ab iisdem confutati plus dedecoris referant. Verum illi fortasse ab hujusmodi dolis nunquam absistere volent, Caïphæ enim sociorumque hac in parte æmulatores sunt, a quibus etiam Christum abnegare didicerunt. Illi siquidem postquam tam multa tantaque Dominus ediderat opera, quibus palam faceret se Christum esse Filium Dei viventis, cum ab eo convicti omnia deinceps adversum Scripturas sentirent dicerentque, nec valerent argumenta quibus confutabuntur vel paulisper obtueri, ad Patriarcham confugerunt dicentes : « Nos patrem habemus Abra- » ham[4] : » rati se ita posse stultitiam occultare suam. Sed nec illis quidquam ejusmodi verba profuere; neque hi Dionysium nominando, ejusdem criminis notam effugere valebunt. Nam et illos ex ipsis suis sceleribus coar-

[1] Matth. III, 17. — [2] Psal. XLIV, 1. — [3] Joan. XIV, 11 et X, 30. — [4] Joan. VIII, 39.

guit Dominus, his verbis : « Hoc Abraham non fecit[1] : » et hos rursum impietatis mendaciique ipsa veritas convincet, ostendetque Dionysium Episcopum nec eadem quæ Arius sensisse, nec ignorasse veritatem. Sed cum antiqui illi, tum novi isti Judæi, a patre suo Diabolo hujusmodi in Christum furorem hæreditate accepere. Magni certe argumenti est in hoc illos vere non dicere, sed virum calumniari, quod nec ille unquam ab aliis Episcopis deprehensæ impietatis damnatus, Episcopatu pulsus sit, ut illi e Clero ejecti sunt : neque hæresis propugnandæ causa secesserit ab Ecclesia ; sed in illa pie obdormierit, ejusque memoria hactenus cum Patribus celebrata et una in album relata sit. Si enim eadem, quæ illi, sensisset, aut si scriptorum suorum rationem non reddidisset, minime dubium quin eadem fuisset qua illi pœna plectendus.

IV. Et hæc quidem satis erant ad integram novorum Judæorum confutationem, qui Dominum abnegant, Patres calumniantur, omnesque Christianos decipere conantur. Cæterum quia occasiones calumniandi Episcopi ex quibusdam ejus epistolæ partibus se habere arbitrantur, age et illas inspiciamus ; ut inde eorum vaniloquentia commonstretur, utque vel sero tandem blasphemandi Dominum finem faciant, et cum militibus saltem, conspecto creaturarum testimonio fateantur vere hunc esse Filium Dei, et non creaturam. Aiunt igitur beatæ memoriæ Dionysium in epistola sua dixisse, « Opus, et rem » factam esse Filium Dei, non natura proprium, sed alie» num a Patre secundum substantiam, qualis est agricola » a vite, et faber a scapha ; etenim cum sit res facta, » non erat antequam fieret. » Etiam scripsit : ejusmodi illius epistolam esse et nos ultro fatemur. Sed ut hanc

[1] Joan. III, 40.

scripsit, ita et alias plurimas conscripsit epistolas, quas etiam ab illis lectas oportuit: ut ex omnibus, non ex unica duntaxat explorata viri fides esset. Fabri namque peritia, qui multas triremes extruxit, non ex unica, sed ex omnibus simul æstimanda. Si igitur simpliciter ut fidem suam exponens, hanc, quam dicunt, scripsit epistolam: aut si hanc unam scripsit, accusent eum pro libidine, verum quippe eo casu suppetit accusandi argumentum. Quod si temporis et personæ ratio eum ad talia scribenda compulit, aliasque postmodum scripsit epistolas ad eam suspicionem amovendam; non decuit, omissis scribendi causis, viro temere invidiam conflare; ut ne videantur nil nisi voculas aucupari, veritatem autem quæ in aliis ejus epistolis sese prodit prætermittere. Nam et agricola ejusdem generis arbores alias alio modo pro præsentis soli ratione colit; nec quis illum eo nomine arguet, quod hanc amputet, illi vero surculum inserat, istam plantet, aliam evellat; sed potius cum causam didicerit, variam hominis peritiam mirabitur. Itaque nisi obiter ejus scripta legerint, epistolæ argumentum indicent mihi: hinc enim eorum calumnia propositique pravitas comperta erit. Cæterum quia vel ignorant, vel indicare erubescunt, nos enarrare necessum est.

V. In Pentapoli superioris Libyæ quidam Episcoporum tunc temporis cum Sabellio sentiebant, tantumque suis commentis invaluerant, ut vix ultra Filius Dei in Ecclesiis prædicaretur. Rei certior factus Dionysius, cui earum cura Ecclesiarum incumbebat, mittit, suadetque rei auctoribus ut a pravis opinionibus desistant. Quibus minime desistentibus, immo impudentius in impietate perseverantibus, necessitate pulsus est eorum impudentiam hac sua epistola coercere, humanaque Salvatoris ex Evangeliis exponere; ut cum audacius illi Filium nega-

rent, et humana ejus Patri adscriberent; ostendens ipse non Patrem, sed Filium pro nobis hominem factum esse, imperitis illis persuaderet Patrem non esse Filium, eoque pacto homines ad veram Filii deïtatem credendam, et ad Patris cognitionem sensim reduceret. Hoc est epistolæ argumentum, hæc viro causa fuit talia scribendi, eorum nempe occasione, qui tam impudenter volebant veram immutare fidem.

VI. Quid igitur similitudinis habent Arii hæresis et Dionysii sententia? vel quare Dionysius ut Arius citatur, tanta cum sit inter utrumque discrepantia? Ille namque catholicæ Ecclesiæ magister est, hic novæ hæresis inventor extitit. Certe Arius pravæ suæ doctrinæ exponendæ causa Thaliam conscripsit effeminatis ac ridiculis modis, Ægyptium nempe Sotadem imitatus. At Dionysius alias quidem scripsit epistolas, sed quibus injectas suspiciones levaret, ac eum recte sentire compertum est. Qui si secum in scriptis suis dissidet, ne trahant eum ad sui consortium, neque enim hac in parte fide dignus erit. Sin cum scripsisset ad Ammonium epistolam, in suspicionemque venisset, deinde illius levandæ causa sese purgaverit, ac post defensionem sententiam non mutarit, palam est illum, quæ suspecta fuere, per quamdam dispensationem conscripsisse : scripta vero ac gesta quæ ad negotiorum rationem sunt dispensata, non oportet maligne interpretari, aut ad suam quemque libidinem detorquere. Nam medicus plerumque ea remedia quæ aliquibus congrua non videntur, quibusdam vulneribus, ut consentaneum esse novit, adhibet : non alium quam curandi scopum habens. Prudentis itidem præceptoris est, omnia ad Discipulorum ingenium temperare docereque, donec eos ad perfectionis viam traduxerit.

VII. Quod si eo solum nomine beatæ memoriæ virum

criminantur, quod ita scripserit (argumenta quippe quæ Ariani ab ipso mutuantur vere criminationes sunt) quid facturi, quæso, sunt, si audiant magnos et beatos Apostolos loquentes in Actibus, Petrum quidem his verbis : « Viri Israëlitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum » virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus et pro- » digiis et signis, quæ fecit Deus per illum in medio ves- » tri, sicut et vos scitis : hunc definito consilio et pres- » cientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes » interemistis[1]. » Et rursum : « In nomine Jesu Chirsti » Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a » mortuis, in hoc iste sanus coram vobis adstat[2]. » Paulum vero Antiochiæ in Pisidia hæc narrantem : « Amoto Saüle » Deus suscitavit illis David in Regem, cui testimonium » perhibens dixit : Inveni David filium Jesse, virum se- » cundum cor meum, qui faciet voluntates meas. Hujus » Deus ex semine secundum promissionem, eduxit Israëli » Salvatorem Jesum[3]. » Et rursus Athenis : « Et tempora » quidem hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annun- » tiat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant, » eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in » æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens om- » nibus, suscitans eum a mortuis[4]. » Aut si magnum illum martyrem Stephanum audiant dicentem . « Ecce vi- » deo cœlos apertos, et filium hominis stantem a dextris » Dei[5]. » Restat ut jam audacius insurgant dicantque (nihil enim illis inausum) etiam ipsos Apostolos cum Ario sensisse, quandoquidem Christum, hominem Nazareth oriundum, et passibilem esse prædicant.

VIII. Hæc illis ita somniantibus; num quia Apostoli his verbis sunt usi, ideo Christum existimarunt hominem

[1] Act. II, 22. — [2] Act. IV, 10. — [3] Act. XIII, 23. — [4] Act. XVII, 30. — [5] Act. VII, c. LV.

duntaxat esse, et nihil præterea? Absit. Id ne in mentem quidem cadat. Sed illi ut architecti periti, et dispensatores mysteriorum Dei, non absque legitima causa, rem ita temperarunt. Judæi namque illius temporis, cum errarent atque Ethnicos in errorem inducerent, rati Jesum hominem duntaxat esse, ex semine David oriundum, perinde ac cæteros Davidis filios; non Deum illum, neque Verbum carnem factum esse credebant. Quapropter beati Apostoli, prudenti admodum consilio, primum humana Salvatoris Judæis enarravere; ut eos ex editis conspicuisque miraculis, jam advenisse Christum plane persuasos, hinc ad credendam ejus divinitatem deducerent, demonstrando, opera quæ edita fuerant, non hominis, sed Dei esse. Certe Petrus cum dixisset virum passibilem Christum esse, illico subjunxit : « Hic auctor vitæ est[1]. » Ipseque in Evangelio confitetur : « Tu es Christus filius Dei vivi[2]. » Et in epistola sua ait ipsum, Episcopum animarum, atque Dominum suum necnon Angelorum et Potestatum esse. Paulus item, qui ait Christum esse virum ex semine David, in epistola ad Hebræos hæc habet: « Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus[3] : » ad Philippenses vero : « Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo[4]. » Hæc porro, auctor vitæ, Filius Dei, splendor, figura, æqualis Deo, Dominus, Episcopus animarum, quid aliud sibi velint, quam in corpore fuisse Verbum Dei, per quod omnia facta sunt, illudque indivisum esse a Patre, quemadmodum splendor a luce?

IX. Idipsum egit Dionysius ab Apostolis edoctus : cum enim jam irrepsisset Sabellii hæresis, coactus est hujusmodi epistolam, ut dixi, scribere, ac verba quæ humili et humano more de Salvatore dicta sunt, illis objicere;

1 Act. III, 15. — 2 Matth. XVI, 16. — 3 Hebr. I, 3. — 4 Phil. II, 6.

ut per humana illos absterreret a dicendo, Filium esse Patrem, sicque faciliorem illis viam ad doctrinam de Filii divinitate muniret; ubi in subsequentibus epistolis illum ex Scripturis sacris appellaret Verbum, sapientiam, virtutem, vaporem, et splendorem Patris. In epistolis itaque ad sui defensionem scriptis, palam de fide loquitur, pietatemque erga Christum profitetur. Ut igitur Apostoli accusandi non sunt ob verba de Domini humanitate prolata; (nam Dominus homo factus est) quin potius admiratione digni sunt ob prudentem dispensationem et doctrinam tempori accommodatam; sic Dionysius pro Ariano habendus non est, propter epistolam ad Euphranorem et Ammonium contra Sabellium scriptam. Tametsi enim humilibus verbis et exemplis est usus, at illa sunt ex Evangeliis deprompta : adestque illi legitima hæc conscribendi causa, Salvatoris scilicet in carne adventus, propter quem hæc et similia scripta sunt. Nam ut ipse Verbum est Dei, ita postea, « Verbum caro factum est. » Et « in principio » quidem « erat Verbum : » Virgo autem circa consummationem sæculorum « in utero » habuit, » Dominusque homo factus est. Atque unus quidem est qui duabus illis sententiis indicatur, nam, « Verbum caro factum est[1]. » Quæ porro de divinitate et de humanitate ejus dicta sunt, propriam et unicuique quo de agitur congruentem, habent interpretationem : ita ut qui humana Verbi scribit, ejus quoque divinitatem agnoscat; et qui de divinitate loquitur, minime sit ignarus eorum quæ ad carnalem ejus adventum spectant : sed ut peritus et probus trapezita inter singula distinguens, in recta pietatis incedat via. Cum igitur eum lacrymantem dicit, probe novit, Dominum hominem factum quoad humanitatem lacrymas profundere; ut Deum vero,

[1] Matth. 1, 23.

Lazarum a mortuis suscitare : novit quoque illum esurire corporaliter, ac divinitus ex quinque panibus quinque millia satiare : corpus itidem humanum in sepulchro jacere novit, nec ignorat illud ipsum a Verbo, ut Dei corpus, suscitari.

X. Hæc ipsa docens Dionysius, in epistola quidem ad Euphranorem et Ammonium, quæ de Salvatore secundum humanitatem dicta sunt, refellendi Sabellii causa scripsit. Secundum humanitatem enim hæc de illo sunt prolata : « Ego vitis, et Pater meus agricola : » et, « fide- » lem ei qui fecit ipsum[1], » necnon illud : « creavit[2], » et, « tanto melior Angelis factus[3]. » Nec ignorabat tamen illud : « Ego in Patre, et Pater in me[4], » et, « Qui » videt me, videt et Patrem[5] : » hæc enim illum novimus in aliis scripsisse epistolis : ubi dum ista pertractat, humanitatem quoque Domini memorat. Sicut enim « cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est » esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit for- » mam servi accipiens[6], » et, « cum esset dives, propter » nos egenus factus est[7] ; » sic cum verba de divinitate ejus dicta magnifica sint et excelsa, e contrario humilia et egena sunt quæ de carnali ejus adventu enarrantur. Quod autem hæc ipsa de humanitate Salvatoris dicta sint, hinc animadvertere licet, quod agricola quoad substantiam a vite alienus sit ; palmites vero ejusdem substantiæ et generis ac vitis, ab ipsaque indivisi, una nempe eademque origine pullulant palmites et vitis. Est autem, ait Dominus, ipse vitis, nos palmites. Si itaque nobis consubstantialis est Filius, et eamdem quam nos habet originem, sit hac in parte alienus a Patre secundum substantiam, eo modo quo vitis ab agricola : si vero aliud

1 Joan. xv, 1. — 2 Hebr. III, 2. — 3 Prov. XXII. — 4 Hebr. I, 4. — 5 Joan. XIV, 10. — 6 Philip. II, 6. — 7 2 Cor. VIII, 9.

est Filius præter illud quod nos sumus, et ille quidem Verbum Patris, nos vero ex terra procreati et posteri sumus Adæ, non debet dictum illud referri ad deitatem Verbi, sed ad humanum ejus adventum : quandoquidem ita Salvator ait : « Ego sum vitis, vos palmites, et Pater » agricola. » Nos enim quantum ad corpus ejusdem generis sumus ac Dominus, propterea ipse dixit : « Narrabo no» men tuum fratribus meis[1]. » Ac quemadmodum palmites sunt viti consubstantiales, ex eaque prodeunt; sic et nos corpora habentes ejusdem generis ac corpus Domini, ex plenitudine ejus accipimus, illudque nobis radix est ad resurrectionem et salutem. Pater autem agricola dictus est : ipse enim vitem, quæ est humanitas Salvatoris, per Verbum coluit, ipse item per Verbum nobis ad regnum viam paravit, et nemo venit ad Dominum, nisi Pater eum traxerit ad illum.

XI. Hæc igitur germana cum sit hujus sententiæ interpretatio, peropportune de hac vite scriptum est : « Qui » fidelis est ei qui fecit illum[2], » et, « tanto melior An» gelis factus[3], » et, « creavit[4]. » Quo enim tempore illud accepit quod pro nobis offerendum habuit, corpus nempe suum ex Maria virgine ortum, tunc scribitur, eum creatum fuisse, factum conditumque fuisse, siquidem hujusmodi dicta hominibus congruunt. Neque tamen post corpus assumptum Angelis præstantior effectus est, ne antea minor illis, aut par fuisse existimetur : sed cum ad Judæos Paulus scribat, humanumque Domini ministerium cum Mosis ministerio conferat, ait : « Tanto melior » Angelis factus; » per Angelos enim lex enunciata est, quia lex quidem « per Moysem data est : gratia » autem « per Jesum Christum facta est[5], » necnon Spiritus do-

[1] Psal. XXI, 23. — [2] Heb. III, 2. — [3] Heb. I, 4. — [4] Prov. VIII, 22. — [5] Joan. I, 18.

num. Et eo quidem tempore a Dan usque Bersabee lex enunciabatur; jam vero « in omnem terram exivit so- » nus eorum[1], » et Gentes Christum adorant, per eumque Patrem agnoscunt. Humano igitur more illa de Salvatore scripta sunt, nec aliter se res habet.

XII. Ergone Dionysius, ut Christi hostes jactitant, cum de Filii humanitate scribit, ipsumque rem factam esse ait, unum ex puris hominibus illum esse indicat? An quia dixit, Verbum non esse proprium substantiæ Patris, ipsum nobis hominibus consubstantiale esse existimavit? At in aliis epistolis nequaquam ita scripsit, sed conspicuum est in iis illum recte sentire, quibus sane epistolis adversum hæreticos quodam modo exclamat his verbis : Vestræ non sum sententiæ, o Dei hostes, neque scripta nostra Ario fuere impietatis occasio : sed quando Sabellianorum causa in meis ad Ammonium et Euphranorem litteris, de agricola et vite, deque aliis ejusmodi dictis mentionem feci; eo dictum illud est ut humanis Domini demonstratis, persuaderem illis ut ne dicerent, Patrem esse qui homo factus est. Quemadmodum enim agricola non est vitis, ita qui in corpore fuit non est Pater, sed Verbum. Verbum autem ut in vite fuit, vitis vocatum est, ob corporalem cum palmitibus, id est nobiscum, cognationem. Hac mente ad Ammonium et Euphranorem scripsi : alias autem quas misi epistolas, vestræ impudentiæ oppono, ut hinc sapientibus nota sit mea defensio, necnon recta mea in fide Christi sententia. Par itaque erat Arianos, si sanæ quidem mentis fuissent, talem de Episcopo habere existimationem : « Omnia enim clara » sunt intelligentibus, et recta invenientibus scien- » tiam[2]. » Quandoquidem autem catholicæ Ecclesiæ fide non eruditi, in impietatem sunt collapsi, ac mente deni-

[1] Psal. XVIII, 5. — [2] Prov. VIII, 9.

que excæcati, quæ recta sunt obliqua existimant, dicuntque lucem tenebras, tenebrasque lucem arbitrantur; operæpretium fuerit ut aliarum Dionysii epistolarum verba adhibeamus, allatis ad majorem hæreticorum confutationem earum scribendarum causis; quarum lectio nos ad talia de Viro sentienda atque loquenda induxit.

XIII. Hæc vero causa illi fuit alias conscribendi epistolas. Cum Dionysius Episcopus, postquam de Pentapolitanis illa didicerat, epistolam, uti jam dixi, contra Sabellii hæresim, ad Ammonium et Euphranorem, studio religionis permotus, scripsisset; quidam ex Ecclesia fratres, sanæ quidem doctrinæ homines, non sciscitati tamen eum qua de causa ita scripsisset, Romam se contulere; illumque apud cognominem Dionysium Romanum Episcopum accusarunt. Quibus ille auditis, una scripsit et contra Sabellii sectatores et contra eos qui ejus essent sententiæ, quam cum post Arius protulisset, ab Ecclesia est ejectus : æqualem aiens, licet ex diametro oppositam Sabellii impietatem, eorum blasphemiæ qui dicunt, Verbum Dei, creaturam, opificium, et rem factam esse. Misit quoque ad Dionysium litteras, ut indicaret, qua de re accusatus ab illis fuisset. Ille vero quamprimum sui purgandi causa libros edidit, quos inscripsit, Elenchus, et Apologia. Hic animadvertas velim execrandam Christi hostium officinam, et quo pacto ad suam ipsi ignominiam hæc moverint : cum enim Dionysius Romanus Episcopus adversus eos etiam scripserit, qui dicunt Filium Dei creaturam et rem factam esse, liquido constat, non jamprimum, sed olim quoque ab omnibus anathemate damnatam fuisse Christi hostium Arianorum hæresim. Deinde cum Dionysius Alexandrinus Episcopus de epistola sua sese purgarit, palam est illum, nec ejus

fuisse sententiæ quam ei adscribunt, neque omnino prava Arii doctrina imbutum fuisse.

XIV. Et sane satis esset ad integram Arianorum confutationem, et ad demonstrandam eorum calumniam, quod Dionysius de iis etiam quæ isti jactitant, sese purgaverit : non enim contendendi animo scripsit, sed sui defendendi suspicionisque amovendæ causa : cum vero eas depellit criminationes, quid aliud agit quam quod omnem criminis suspicionem levat, et in hoc Arianos sycophantas esse arguit? Sed ut ex iis quæ sui defendendi causa scripsit magis confundantur, age, ejus tibi verba proponam : ut hinc noveris, Arianos pravæ mentis homines esse, Dionysiumque ab eorum erroribus alienum. Et primo quidem epistolam suam inscripsit, Apologiam et Elenchum. Quid sibi vult illud, nisi quod et obtrectatores suos arguit, et scripta sua propugnat, ostendens se, non ea mente qua suspicatus est Arius, scripsisse; sed licet eorum meminerit quæ de Domino secundum humanitatem dicta sunt, non ignorasse tamen ipsum esse Verbum et Sapientiam a Patre indivisibilem? Queritur deinde quod accusatores sententias suas non integras referant, sed truncatas, et quod non bona conscientia, sed mala pro libidine loquantur : quos similes ait beati Apostoli epistolarum calumniatoribus. Hæc porro viri expostulatio sinistram omnem amovet suspicionem. Si enim Pauli calumniatores suis similes arbitratur, nihil sane aliud declarat quam se cum Paulo sentientem ita scripsisse. Certe singulis accusatorum verbis occurrens, omnibus eorum argumentis solutionem adhibet; cumque Sabellium prioribus illis scriptis planissime confutarit, his posterioribus fidem suam omnino piam declarat. Affirmantibus igitur illis hanc esse Dionysii sententiam : Deus non fuit semper Pater; Filius semper non fuit : sed Deus aliquando Verbo

caruit ; ipse vero Filius, non erat antequam gigneretur : sed fuit aliquando cum non esset : non enim æternus est, sed postmodum esse incœpit : animadverte quomodo ad hæc ille respondeat. Verba autem ejus quamplurima, quibus res in quæstionem adductas expendit, aut ex allatis ratiociniis quædam colligit, aut interrogatos adversarios coarguit, vel obtrectatores suos criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea solum proponam quæ eorum spectant accusationem. Itaque sui purgandi causa, in primo libro cui titulus, Elenchus et Apologia, quibusdam præmissis, sic ad verbum scripsit.

XV. « Nunquam enim fuit quando Deus non erat » Pater.» Et in sequentibusprofitetur,« Christum semper » fuisse, ac Verbum, Sapientiam, et Virtutem extitisse. » Neque enim Deus cum his antea caruisset, postea Fi- » lium genuit. Neque a seipso Filius, sed a Patre habet » esse. » Et paucis interjectis, eadem de re iterum dicit : » Cum sit splendor lucis æternæ, et ipse omnino æternus » est. Luce enim semper existente, manifestum est et » splendorem semper existere ; eo enim ipso lucem esse » intelligitur quod splendeat : ac fieri nequit ut lux non » luceat. Rursum enim ad exempla veniamus. Si sol est, » est quoque splendor, est et dies : si vero horum nihil » est, multum abest adesse solem. Quod si æternus sol » esset, dies etiam nunquam cessaret : nunc autem (ne- » que enim ita se res habet) incipiente sole incipit et » dies, ac desinente, desinit. Deus autem æterna lux est, » quæ nunquam incœpit, nunquam desinet. Æternus » ergo splendor ipsi prælucet ac coexistit, qui absque ini- » tio est, et ab æterno genitus ante eum emicat : quique » ipsamet est Sapientia quæ dicit : *Ego eram qua gau-* » *debat, et delectabar quotidie ante faciem ejus, omni*

» *tempore*[1].» Pauloque postea de eodem resumit his verbis : « Cum igitur æternus sit Pater, æternus est et Filius, » lumen de lumine. Nam si genitor est, est et filius : quod » si filius non est, qua ratione et cujus potest esse geni- » tor? Atqui ambo sunt, et semper sunt. Deinde hæc ad- » dit : Cum igitur Deus sit lux, Christus est splendor; » cum autem ipse Spiritus quoque sit : nam, *Spiritus*, » inquit, *est Deus*[2]; congruenter rursum Christus vapor » dictus est : *est enim,* inquit, *vapor virtutis Dei*[3].» Et iterum ait : « Solus autem Filius qui Patri semper coexistit, » et illo, qui est plenus, ipse quoque est ex Patre. »

XVI. Hæc si ambigue dicta fuissent, interprete opus haberent : at cum palam et plerumque hæc in scriptis suis pertractarit; Arius quidem dentibus strideat, quod suam hæresim cernat a Dionysio eversam, audiatque vel invitus hæc illius verba : « Semper Deus Pater fuit; et » Filius non absque causa æternus dicitur; sed quia æter- » nus est Pater, æternus est et Filius, illique coexistit, » quemadmodum splendor luci. » Ii vero qui vel leviter suspicantur Dionysium cum Ario sensisse, hanc sinistram de eo existimationem deponant. Quid, quæso, illi inter se affinitatis habent, Ario dicente : Filius non erat priusquam gigneretur, sed fuit aliquando cum non erat; Dionysio contra hæc docente : « Deus autem æterna lux est, » quæ nunquam incœpit, nunquam desinet : æternus » ergo splendor ipsi prælucet ac coexistit, qui absque » initio est, et ab æterno genitus ante eum emicat? » Porro ad alteram quorumdam suspicionem qui aiunt : Cum Patrem dicit Dionysius, Filium non nominat; et vice versa, cum Filium dicit, Patrem non memorat, sed dividit, amovet, et separat Filium a Patre; ita respondet

[1] Prov. VIII, 30. — [2] Joan. IV, 24. — [3] Sap. VII, 25.

Dionysius, hominesque pudore suffundit in secundo libro, his verbis.

XVII. « Singula nomina a me prolata a se invicem » nec separari nec dividi queunt : Patrem dixi, et prius- » quam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre si- » gnificaram : Filium adjunxi, ac etiamsi Patrem non » prius nominassem, is tamen in Filii nomine compre- » hensus fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul, et » unde et per quem processerit adjunxi. Illi vero igno- » rant neque Patrem qua Pater est a Filio alienari posse, » nam nomen illud est origo conjunctionis; neque Filium » a Patre separari, namque Patris vocabulum commune » quidpiam indicat. In manibus autem illorum est Spi- » ritus, qui neque a mittente, neque a ferente separari » potest. Quomodo igitur ego qui talibus utor nomini- » bus, illa a se invicem separata et omnino divisa exis- » timem ?» Et paucis interjectis hæc addit : « Sic quidem » nos indivisibilem Unitatem in Trinitatem dilatamus, » et Trinitatem iterum quæ imminui nequit, in Unita- » tem contrahimus. »

XVIII. Hinc accusatores suos qui eum mentiebantur dixisse, Filium inter res factas computari, et nequaquam esse Patri consubstantialem; iterum in primo libro coarguit his verbis : « Cæterum ubi res factas, et opificia quæ- » dam consideranda dixi, eorum exempla ut minus uti- » lia cursim protuli, cum dixi : neque planta idem est » quod agricola, neque scapha idem quod navium faber : » deinde in congruis et naturæ rei accommodatioribus » magis sum immoratus; ac pluribus ea quæ certioris » fidei erant exposui, variis excogitatis exemplis quæ » tibi in alia epistola scripsi, quibus criminationem eo- » rum depuli mendacemque ostendi, qua aiebant me » Christum negare esse Deo consubstantialem. Tametsi

» enim fateor me hoc vocabulum nusquam in Scripturis » sacris vel invenisse vel legisse, attamen argumenta » mea, quæ subsequuntur, quæque isti tacuerunt, ab » hac sententia nihil discrepant. Etenim humanam pro- » lem in exemplum attuli, quam Pater esse ejusdem ge- » neris ac genitorem : dixique revera in hoc solum pa- » rentes differre a filiis, quod ipsi non sint filii : alias ne- » cesse fore neque parentes existere, neque filios. Epis- » tolam autem, ut ante dixi, ob præsentem rerum » conditionem, penes me non habeo; alioquin ipsa tibi » quæ tunc scripsi verba, immo epistolæ totius exemplar » misissem, mittamque si quando mihi ejus copia fuerit. » Memini porro me plurimas ex rebus inter se cognatis » similitudines conglobasse. Etenim plantam sive ex se- » mine sive ex radice succrescentem, aliam dixi esse ab » eo unde pullulavit, etsi ejusdem omnino sit naturæ : » fluviumque a fonte fluentem, aliam formam et nomen » accipere : neque enim aut fontem fluvium, aut fluvium » fontem dici; sed utrumque existere : ac fontem quasi » Patrem esse, fluvium vero, aquam ex fonte manantem. » Sed hæc quidem et similia scripta se non videre quasi » cæcutientes dissimulant : duabus autem voculis incon- » nexis, quasi lapidibus eminus me impetere conantur : » non advertentes, perobscuris rebus quæ ut intelligan- » tur additione indigent, plerumque non modo aliena, » sed et contraria exempla lucem afferre. » In tertio autem libro ait : « Vita ex vita genita est, quemadmodum » flumen a fonte emanavit, et a luce inextincta splendida » lux accensa est. »

XIX. His auditis, quis non insaniæ deinceps eos accusabit, qui Dionysium arianice sentire suspicantur ? Næ ille, his argumentis ab ipsa veritate profectis, totam Arii proterit hæresim. Nam illud, « Non erat priusquam gi-

» gneretur, » et « Erat quando non erat, » splendoris vocabulo confutat, necnon his verbis : « Pater ejus nunquam absque prole fuit. » Illud autem quod aiunt, ex non extantibus, refellit, dicendo, Verbum esse quasi fluvium ex fonte, ut germen ex radice, filium ex parente, lumen ex lumine, et vitam ex vita. Quod autem illi separant et dividunt Verbum a Deo, id ille improbat cum ait, Trinitatem, quæ nec dividi nec minui potest, in Unitatem contrahi. Quod vero aiunt, alienum esse Filium a substantia Patris, aperte respuit cum dicit, consubstantialem Patri esse Filium. Hic sane summopere miranda impiorum hominum impudentia, Dionysio namque quem doctrinæ suæ paria sensisse affirmant, dicente, consubstantialem esse Filium, ipsi tamen haud secus quam culices circumquaque susurrant, quasi Synodus Consubstantialis vocem haud recte scripto mandarit. Si enim sibi amicum Dionysium existimant, ne doctrinam negent viri secum sentientis. Quod si putant id non recte dictum fuisse, quare Dionysium, qui idipsum ait, quasi secum sentientem jactitant : cum præsertim is non obiter hoc dicat, sed aliis antea missis epistolis, eos qui se insimulabant quasi diceret Filium non esse Patri consubstantialem, mendacii coarguat : illos vero qui putabant se dixisse, Verbum esse factum, refellat, negans se prout illi existimant sentire : sed tametsi voces illas protulit, eo solum illud se dixisse testatur, ut ostenderet non Patrem sed Filium esse qui conditum, creatum, et factum corpus induit : quocirca Filius conditus, factus et creatus fuisse dicitur.

XX. Certe cum illa verba prius scripserit, Arianis quidem facessere jussis, benevolum animum ab iis postulat, ad quorum aures hæc pervenerint ; ut animadversa harum quæstionum difficultate, immo potius incompre-

hensibilitate, non verba, sed Scriptoris animum judicarent, cum potissimum alia complurima veram ejus mentem aperiant. Ait igitur ipse : « Ejusmodi exempla ut » minus utilia cursim protuli, nimirum de planta et » agricola : naturæ accommodatiora fusius pertractavi, ac » veriora pluribus exposui. » Jam qui hæc loquitur, ostendit, verius dici Filium æternum et ex Patre esse, quam esse factum : nam hoc quidem vocabulo, quod corporeum est in Domino indicatur; illis vero æternitas divinitatis ejus. Eos igitur qui se accusabant, ut qui negaret Filium esse Patri consubstantialem, his argumentis a se confutatos declarat, haud levi modo, sed sapientissime, et cum vera demonstratione, dum hæc ait : « Etsi » hanc vocem in Scripturis non inveni ; attamen ea» rumdem Scripturarum mentem colligens, agnovi, » ipsum, cum Filius et Verbum sit, non posse a Patris » substantia esse alienum. » Quod autem Filium non senserit esse rem creatam aut factam, ut illi pervulgarant, in secundo libro testatur his verbis : « Si quis au» tem ex sycophantis, eo quod Deum, omnium dixi fac» torem et creatorem, existimat me etiam Christi crea» torem dixisse, advertat me prius Patrem ipsum appel» lasse, in quo vocabulo Filius adscriptus est. Postquam » enim dixi Patrem factorem esse, subdidi : Neque pater » eorum est quorum factor est, si proprie pater intelli» gatur esse is qui] genuit : (latitudinem enim vocabuli » hujus, Pater, in sequentibus inquiremus) neque factor » pater est, si solus opifex factor dicatur : apud Græcos » enim ii qui sapientes sunt, suorum librorum factores » vocantur : Apostolusque ait, *factor legis*[1] : nam rerum » etiam intrinsecarum, cujusmodi sunt virtus et vitium,

[1] Rom. II, 13. et Jacob. IV, 11.

» factores sunt homines, ut dixit Deus : *Expectavi ut* » *faceret judicium, fecit autem iniquitatem*[1]. »

XXI. Qui hæc audit, divini sane oraculi meminerit, dicentis : « Quocumque se vertat impius, evanescit[2]. » Etenim quam se cumque in partem quotidie convertant impii illi, evanescunt, ne in hoc quidem ullam rationem invenientes Dionysii sibi conciliandi : quippe qui aperte doceat, Filium nec factam nec creatam rem esse ; carpit autem appositeque refellit eos qui se calumniabantur, quasi dixisset, factorem esse Deum, quod non adverterint se ante dixisse, Patrem esse Deum, in quo et Filius adscriptus est. His autem verbis declarat, Filium non esse ex numero rerum factarum, et Deum non factorem, sed patrem proprii Verbi esse. Quibusdam autem imperite ipsi reponentibus, quod Deum dixisset Christi factorem, sui purgandi causa varia adhibuit argumenta. Neque sic, aiens, reprehendenda esse sua verba : se enim factoris nomine usum affirmat, propter carnem quam Verbum assumpserat, utique factam. « Quod si quis illud de Verbo » dictum fuisse suspicetur, eo etiam modo absque con- » tentionis studio audisse oportuit : ut enim Verbum » rem factam esse non sentio, et Deum non factorem, » sed Patrem ejus dico ; si quando de Filio disserens » Deum obiter dixero factorem ejus ; etiam tunc res » defensione non caruerit : nam sapientes Græci se suo- » rum librorum factores appellant, tametsi iidem pro- » priorum librorum patres sunt : divina autem Scriptura » nos cordis motuum factores nuncupat, cum nos » dicit, factores legis et judicii et justitiæ. » Itaque quacumque ex parte res spectetur, probe commonstrat Filium nec creatam nec factam rem esse, seque a prava Arianorum doctrina alienum.

[1] Isai. v, 7. — [2] Prov. xii, 7.

XXII. Verum ne quis Arianorum eum suspicetur dixisse, Filium ita Patri coexistere, ut nomina quidem sibi invicem cohæreant, res autem a se invicem plurimum distent, et, neque Filium semper Patri coextitisse; ex quo autem Filius esse cœpit, ex eo Deum dictum fuisse Patrem, et dehinc illi coexistere, ut fit apud homines. Sed meminerit eorum quæ supra dicta sunt, tumque Dionysii fidem rectam agnoscent. « Nam cum » dicat, non enim erat cum Deus non esset Pater : » et iterum : « Deus autem æterna lux est, quæ nunquam » incœpit, nunquam desinet : æternus ergo splendor ipsi » prælucet et coexistit, qui absque initio est, et ab » æterno genitus ante eum emicat : par sane fuit nemi» nem talia de illo suspicari. » Exempla quoque fontis ac fluvii, radicis et germinis, spiritus et vaporis, Christi hostes qui contraria de illo disseminant, pudore suffundunt.

XXIII. Cum autem Arius ad cætera sua mala hanc quoque sententiam quasi ex sterquilinio sibi consarcinarit, et hæc adjecerit : « Verbum non est proprium » Patri, sed aliud est in Deo Verbum : hic vero » Dominus, extraneus quidem et alienus est a Patris » substantia, et duntaxat secundum cogitandi modum, » dicitur Verbum, et non est secundum naturam, ac » verus Dei Filius; sed per adoptionem hic quoque Filius » dicitur, utpote creatura. » Et dum hæc ait, apud eos qui rei veritatem ignorant gloriatur, quasi in hoc Dionysius secum sentiat : tute quæso videas quæ de iis fuerit Dionysii fides, et qua vi illos Arii oppugnet errores; in primo enim libro sic scribit. « Dictum est superius Deum esse » fontem omnium bonorum, Filius vero dictus est fluvius » ab ipso emanans : Verbum quippe est mentis ema» natio, et, (ut humano more loquamur) ex corde per

» os emittitur. Mens vero quæ per linguam prosilit, » diversa est a verbo quod in corde existit : istud enim » postquam illud præmiserit, remanet, et est quale » antea erat : illud vero præmissum evolat et circum- » quaque fertur : et sic est utrumque in altero, tametsi » diversum est ab altero : et unum sunt, licet duo sint. » Sic namque Pater et Filius unum sunt, et in se invicem » illos esse comprobatum est. » In secundo autem libro hæc habet : « Ut enim mens nostra eructat a seipsa Ver- » bum, ut ait Propheta : *Eructavit cor meum Verbum » bonum*[1] : Estque utrumque alterum ab altero, pro- » prium et ab altero distinctum obtinens locum, cum » illud quidem in corde, istud in lingua et ore commo- » retur et moveatur : non tamen alterum ab altero » distat, nec se invicem privantur : neque mens sine » verbo est, neque verbum sine mente : sed mens ver- » bum facit, et in ipso apparet, et verbum mentem ex- » hibet, in qua factum est : mensque est quasi ver- » bum immanens, verbum autem quasi mens prosiliens : » mens in verbum transit, verbum mentem in circums- » tantes auditores insinuat : et sic mens per verbum in » auditorum animis collocatur, et una cum verbo » intrat. Ac mens quidem est quasi pater verbi, in se- » ipsa existens : verbum autem quasi filius mentis, non » ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum » esse potest, sed cum ipsa existit, et ab ipsa germi- » navit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et » mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Ver- » bum, Interpretem, et Angelum suum. »

XXIV. Hæc vel nunquam audivit Arius, vel si audivit non intellexit homo indoctus : nam si intellexisset, non tanta mendacia de Episcopo pervulgasset ; immo

[1] Psal. XLIV, 2.

potius illum, ut nos, ob insitum in veritatem odium convitiis insectatus fuisset. Nam cum Christi sit hostis, libentissime persequetur illos, qui quæ Christi sunt sapiunt, ut ipse prædixit Dominus : « Si me persecuti » sunt, et vos persequentur[1]. » Aut si putant impietatis patroni, secum sentire Dionysium, eadem quæ ille scribant, eadem profiteantur; scribant exempla illa, de vinea nempe et agricola, de scapha et fabro; et una confiteantur quæ ipse consubstantialitatis propugnandæ causa tradidit : sententiam item qua dicit, Filium esse ex substantia Patris, necnon æternitatem ejus, cognationem mentis cum verbo, fontis cum fluvio, et cætera; ut vel ex ipsa rerum discrepantia noverint, quomodo priora quidem illa per œconomiam dixerit; hæc vero, ut piæ fidei postulat ratio. Ac deinceps hæc profitentes, suas his adversantes sententias repudient. Quid enim vel proximum habuerit Arii malignitati Dionysii fides? Nonne Arius secundum cogitandi modum duntaxat Verbum esse dicit, Dionysius autem vere et natura sua Verbum Dei esse? Ille Verbum Patri extraneum dicit : hic docet esse proprium, et indivisibile a Patris substantia, sicut verbum a mente, et flumen a fonte. Si quis igitur poterit dividere et alienare verbum a mente, vel fluvium a fonte separare, et quasi muro extructo dirimire; vel ausit dicere fluvium diversæ substantiæ a fonte, ac diversam ab eo aquam commonstrare; vel splendorem a luce dirimere, et affirmare ex aliena substantia esse splendorem, nec a luce prodire, is cum Ario insaniat : ejusmodi quippe homo ne mentem quidem humanam habere ultra videbitur. Quod si hæc indivisibilia esse ipsa novit natura, eorumque proles ipsis propria est; ne quis igitur deinceps cum Ario sentiat; aut

[1] Joan. XV, 20.

Dionysium calumniari ausit; sed magis hinc ejus cum sermonis perspicuitatem, tum rectam fidem admiretur.

XXV. Quod spectat autem illam Arii insaniam, qua dicit, aliud esse quod in Deo est Verbum, et aliud de quo locutus est Joannes : « In principio erat Verbum[1] : » et aliam propriam esse in Deo sapientiam, aliam vero quam his verbis indicat Apostolus : « Christus Dei virtus et Dei » sapientia[2], » illud summa vi impugnat Dionysius, pravamque illam sententiam strenue insectatur : vide, quæso, quo pacto in secundo libro his de rebus verba faciat : « *In principio erat Verbum* : sed non erat Ver- » bum quod Verbum protulerit; erat enim Verbum » apud Deum : Dominus sapientia est; non erat igitur » sapientia qui sapientiam produxit : nam, *ego eram,* » inquit, *qua delectabatur*[3]. » Veritas est Christus : « Benedictus autem, » ait, « Deus veritatis[4]. » Ibi una Sabellium et Arium evertit, ambasque hæreses paris impietatis declarat : neque enim Verbum est Verbi pater, neque factum est quod ex Patre procedit, sed propria ejus substantiæ proles. Rursumque Verbum procedens non est Pater : nec Verbum istud, unum ex multis est, sed solus est Patris Filius, verus et natura genuinus, qui et nunc in ipso existit, et in æternum atque indivisibiliter ex eo est. Sic et Sapientia et Veritas est Dominus, et non est ab alia sapientia secundus; sed solus hic est per quem omnia Pater condidit, in ipsoque multiplices rerum constituit substantias; per quem etiam quibus vult innotescit : in ipso item omnium providentium gerit, omnia agit. Hoc enim unicum Dei Verbum agnovit et Dionysius. Hæc est Dionysii fides. Pauca enim ex ejus epistolis collecta conscripsi; quæ tamen plura addendi

[1] Joan. I. — [2] I Cor. I, 24. — [3] Prov. VIII, 30. — [4] 3 Esdr. IV, 4.

tibi occasionem præbeant : Arianos vero maximo pudore suffundant, ob suam adversus Episcopum calumniam. In omnibus quippe scriptis suis eorum malitiam coarguit et hæresim traduxit.

XXVI. Ex his itaque patet epistolam ad Euphranorem et Ammonium alia mente et ex œconomia quadam ab ipso scriptam esse : quod item ex ejus apologia comprobatur. Et est vere apta persuadendi forma, ad insaniam Sabellii evertendam, ut qui sequaces ejus cito coarguere velit, non ab argumentis ejus divinitatem indicantibus initium ducat; nempe Filium esse Verbum, Sapientiam, et Virtutem, nec ab illo : « Ego et Pater unum sumus [1], » ne illi quæ recte dicta sunt ad pravam sensum detorquentes, impudentis contentionis occasionem hinc arripiant, dum audiunt : « Ego et Pater unum sumus [2], » et, « Qui vidit me, vidit et Patrem meum [3] : » sed Salvatoris exemplo præmittat ea quæ humano more de illo dicta habentur : cujusmodi sunt esurire, laborare, quod vitis sit, quod oraverit et passus sit : quanto enim hæc dictu sunt humiliora, tanto liquidius demonstratur Patrem non esse factum hominem. Necessum est enim cum Dominus vitis appelletur, agricolam extare : et cum oret, esse qui exaudiat : cum denique petat, esse qui concedat. Hujusmodi quippe dicta longe facilius Sabellianorum insaniam commonstrant, quod necesse omnino sit alium esse qui orat, alium qui exaudit : alium vitem, alium agricolam. Quotquot enim verba Filium quasi alienum a Patre declarant; hæc ad carnem attinent, quam nostri causa gestavit. Opificia quippe secundum naturam a Deo sunt aliena : ideo cum caro opificium sit, « Verbum [4], » quod, ut ait Joannnes, « caro factum est, » licet secundum naturam proprium sit Patri, et ab eo indivisibile; atta-

[1] Joan. x, 30. — [2] Joan. x, 30. — [3] Joan. xiv, 9. — [4] Joan. i.

men si caro spectetur, Pater dicitur ab illo remotus : quæ enim carni propria sunt, ipse concedit ut de se dicantur; quo hinc palam fiat, non alterius, sed suum proprie corpus fuisse. Cum itaque hæc eo modo sint intelligenda, citius Sabellius convincetur, non esse Patrem qui caro factus est; sed ejus Verbum quod illam redemit, Patrique obtulit. Et ubi quis illum ita coarguerit, ac persuaserit, hinc Divinitatem quoque Verbi facilius edocebit : ipsum nempe esse Verbum et Sapientiam, Filium et Virtutem, splendorem et figuram. Necesse quippe est jam denuo colligere, cum Verbum existat, et Verbi Patrem esse oportere; Sapientia cum sit, ejus parentem esse; et splendor cum sit, esse quoque lucem, atque ita Patrem et Filium unum esse.

XXVII. Hæc cum probe sciret Dionysius, illa edidit scripta, prioribusque verbis Sabellium compressit : his vero arianam prosternit hæresim. Ut enim humana Salvatoris apta sunt ad Sabellium evertendum, e converso in Ariomanitas, non ex humanis, sed ex iis quæ Verbi Divinitatem indicant, argumenta sunt mutuanda; ut ne illi, quæ de Domino corporis causa dicuntur, prave interpretantes, existiment ejusmodi esse Verbum, quales nos homines sumus, ac demum in insania sua perseverent. Qui si de Divinitate doceantur, suum ipsi errorem improbabunt : cumque didicerint Verbum carnem factum esse, humana in posterum facilius distinguent ab iis quæ ad Divinitatem attinent. Hæc cum ita se habeant, Dionysiusque Episcopus ex suis scriptis pius demonstratus sit; quid jam acturi sunt Ariomanitæ? Quem ultra falso accusare audebunt, cum ex supradictis mendacii convicti sint? Necesse enim est illos a fundamento Apostolorum lapsos, fluctuantique mente præditos, sustentaculum quærere, et cum non inveniant, Patres in posterum falso

accusare. Sed nemo illis ultra fidem adhibebit, etiamsi nitantur calumnias spargere : ab omnibus enim eorum hæresis damnata est : nisi forte de Diabolo deinceps loquantur, is enim solus cum illis consentit, immo potius ipse est qui hæresim illis suggessit. Quis igitur etiamnum eos quorum Diabolus dux est, Christianos nominarit, et non potius diabolicos? ut non solum Christi hostes, sed et diabolici audiant. Nisi forte mutata sententia, quam excogitaverunt impietatem abnegent, veritatemque agnoscant : hoc enim e re illorum fuerit. Nos autem decet pro cunctis errantibus hæc precari.

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

EPISTOLA AD DRACONTIUM [1] (17).

I. Hæsito quid ad te scribam [2]; tene quod Episcopatum recuses vituperem, an quod temporis spectes conditionem, Judæorumque metu te occultes? Quocumque sane modo res spectetur, non culpa vacat id quod egisti, carissime Draconti. Non decuit enim te cum gratiam accepisses, latebras quærere : nec debuisti, prudens cum sis, aliis exemplum capessendæ fugæ præbere. Multis enim, qui hæc audiere, scandalo fuisti : non quod sic agas quidem, sed quod tempus ac impendentes Ecclesiæ calamitates prospiciens, sic agas. Ac vereor ne dum tui causa fugis, aliorum causa apud Dominum periclitere. Si enim ei « qui unum de pusillis scandalizaverit, optabilius sit » ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, et demergatur in profundum maris [3]; » quid de te futurum est, qui tam multis scandalo fueris? Etenim admirandus ille Alexandrini agri in te eligendo consensus, ob tuum secessum necessario in complurimas dividetur factiones :

[1] Scripta anno 354, vel 355. — [2] Vid. D. Guillon, t. v, p. 199, 202. — [3] Matth. xviii, 6.

estque hujus loci Episcopatus a multis invadendus; iisque non probis viris, sed quos tute probe nosti. Dehinc Ethnici qui in tua ordinatione se Christianos fore polliciti sunt, in Gentilitate permanebunt, tua pietate gratiam sibi datam vilipendente.

II. Quamnam igitur est pro istis excusationem allaturus? Quibus verbis istiusmodi culpas abluere vel abstergere poteris? Quod illis es remedium adhibiturus, qui te auctore lapsi sunt et scandalizati? Aut quomodo ruptam pacem denuo componas? Carissime Draconti, pro gaudio mœrorem nobis, pro consolatione luctum attulisti. Sperabamus enim te nobis consolationi futurum : at nunc te fugientem conspicimus; futurumque prævidemus ut in judicium vocatus, convincare, inque periculo constitutus, te facti pœniteat. Ecquis tibi, ut ait Propheta, veniam tribuat[1]? Quis ad pacem tibi concedendam animum indicat, cum fratres videat, pro quibus mortuus est Christus, gravi ob fugam tuam detrimento affectos? Nosse te ac nihil ambigere convenit, te antequam ordinarere tibi ipsi vixisse; ordinatum, iis quibus es ordinatus. Ac priusquam gratiam Episcopatus accepisses, nulli notus eras : jam vero, ordinatus cum sis, te populi expectant, ut cibum illis subministres Scripturarum, nempe doctrinam, qui si dum expectant fame laborent, teque solum ipse alas, ac interim veniat Dominus noster Jesus Christus, nosque ejus conspectui sistamus; quam, quæso, invenias tui purgandi rationem, cum ipse esurientes suas oves conspiciat? Si denarios non accepisses, nequaquam te ille objurgasset : cum autem acceptos suffoderis atque occultaris, jure ac merito te increpaturus est, his adhibitis verbis, quæ absit ut tua pietas

[1] Hier. xv, 5.

audiat : « Oportuit te projicere denarios meos trapezitis, » ut ego veniens ab illis repeterem[1]. »

III. Obsecro, tibi nobisque parcas; tibi ut ne in periculum adducare; nobis, ne ad te lugendum compellamur. Ecclesiæ curam habeto, ne tui causa multi ex pusillis damno afficiantur : neu alii tuo exemplo captent occasionem secedendi. Si temporis calamitatem pertimiscens, ac metu perculsus id egeris; nequaquam generosi animi illud fuerit : par fuit enim tuum pro Christo studium, in his calamitatibus exhibere, ac potissimum in hujusmodi temporibus assumpta fiducia, hæc Pauli verba proferre, « in his omnibus superamus[2] : » cum maxime nos deceat non tempori sed Domino servire. Sin tibi minime placet Ecclesiarum constitutio, nec arbitrare Episcopatus ministerium sua mercede donandum : sed eo usque animum appulisti ut Salvatorem qui hujusmodi res constituit, vilipendas. Obsecro ne res hujusmodi animo verses, neu toleres eos qui tibi hujus consilii auctores sunt : non enim hæc digna sunt Dracontio. Etenim quæ Dominus per Apostolos constituit, hæc bona, hæc firma perseverant. Eo autem modo futurum est ut fratrum formido compescatur.

IV. Si enim omnes eadem semper mente fuissent, qua nunc consiliarii tui sunt, qua ratione Christianus tu fuisses, non extantibus Episcopis? Si etiam qui postmodum futuri sunt, ejusdem animi fuerint, qua ratione constare poterunt Ecclesiæ? An arbitrantur consiliarii tui te nihil accepisse, qui contemnere videantur? Sed hallucinantur sane. Restat enim ut Baptismi gratiam nihili pendant, si quidam reperiantur qui eam despiciant. Sed revera accepisti, dilectissime Draconti. Ne toleres hujusmodi consiliarios, neu temetipse decipias.

[1] Matth. xxv, 27. — Luc. xix, 23. — [2] Rom. viii, 37.

Est quippe illud a Deo, qui dedit, repetendum. Annon audisti Apostolum hæc loquentem : « Noli negligere gra- » tiam quæ est in te [1]? » An non legisti, quomodo eum qui pecuniam duplicasset, cum laude suscepit; qui abscondisset, condemnavit? Utinam quamprimum revertare, ut ex eorum numero sis qui laudabuntur. Aut dicito mihi, cujus te esse imitatorem volunt hujus consilii auctores? Oportet quippe nos juxta Sanctorum scopum vitam nostram moderari, illosque imitari. Nec ignorandum, si ob illis secedamus, fore nos ab eorum communione alienos. Cujusnam te imitatorem esse suadent illi? Ejusne qui hæsitat, et sequi optat, sed rem differt, et ob propinquos suos consilia agitat; an beati Pauli qui accepto dispensandi munere, non ultra adhæsit carni et sanguini? Nam tametsi dixisset, « Non sum » dignus vocari Apostolus [2], » cum nosset tamen quod acceperat, nec ignarus datoris esset, hæc scripsit : « Væ » enim mihi est, si non evangelizavero [3]. » Ut autem væ illi fuisset si non evangelizasset, sic docenti ac prædicanti, gaudium et corona discipuli fuere. Hinc illa sancto viro cura fuit usque ad Illyricum prædicandi, nec dubitavit vel Romam proficisci [4], vel usque ad Hispanias properare, ut quo magis laborasset, eo ampliorem mercedem consequeretur. Gloriabatur ergo se bonum certamen certasse : sperabatque magnam se coronam accepturum. Itaque, carissime Draconti, quemnam hoc agendo imitare? Illumne, an eos qui ipsi sunt dissimiles? Ego sane te et meipsum omnium Sanctorum imitatores esse peroptarim.

V. An forte quidam tui occultandi ideo auctores fuere, quod non solum verbo sed etiam juramento affirmaris, te si ordinareris nequaquam remansurum? Hæc enim illos

[1] 1 Tim. IV, 14. — [2] 1 Cor. XV, 9. — [3] 1 Cor. IX, 16. — [4] Rom. XV, 17.

audio tuis auribus obmurmurare, immo in ea re se religiosos existimare : sed si vere religiosi essent, Deum imprimis qui hoc tibi ministerium contulit, timerent. Quod si divinas legissent Scripturas, non adversus illas id consilii darent. Restat autem illos ipsum Jeremiam coarguere, magnumque Moysen insimulare, quod consilio suo non obtemperarint, sed Deum veriti, ministerium suum impleverint, atque prophetantes sint consummati. Illi siquidem missi, acceptaque prophetiæ gratia, recusabant statim : at præ timore postea, mittentem se vilipendere, abnuereque ausi non sunt[1]. Sive igitur es gracili voce, sive tardiore lingua, at tui conditorem Deum metuito : si te juniorem ad prædicandum dicas, ac time eum qui te noverat antequam formarere : si verbum adversum protuleris, estque verbum Sanctis pro juramento; lege Jeremiam, qui cum dixisset, « Non » nominabo nomen Domini[2] : » at postea cum intra se accensum ignem reformidaret, nequaquam dictis suis standum censuit, nec quasi juramento illigatus sese abdidit; sed eum qui sibi ministerium tradiderat veritus, prophetandi munus implevit. An ignoras, dilecte, fugienti Jonæ ea quæ tute probe nosti accidisse, sed eum postea nihilominus prophetasse?

VI. Ne igitur diversa ab istis consilia sequare. Melius enim quam nos ipsi quæ nos spectant, novit Dominus : nec ignorat quibusnam suas committat Ecclesias. Nam si quis dignus non fuerit, is ne præteritam spectet vitæ rationem, sed officium impleat suum; ne juxta vitæ suæ, atque negligentiæ maledictionem referat. Hæc cum scias, carissime Draconti, prudensque cum sis, num animo non compungeris? Non curas ne quis eorum qui tibi commissi sunt pereat? Non ardes quasi conscientiæ

[1] Exod. IV, 10. — [2] Hier. XX, 9.

igne? Annon diem judicii reformidas, in qua nullus horum consiliariorum opitulator aderit? Singuli namque de sibi concreditis rationem reddituri sunt. Quid enim profuit ei qui denarium occultaverat, sua excusatio? Aut quid profuerunt Adamo verba illa, « Mulier me » decepit[1]? » Tametsi revera infirmus es, dilectissime Draconti; sed te hanc curam suscipere convenit, ne deserta Ecclesia, ab inimicis, occasionem ex fuga tua nactis, lædatur. Par est ut te accingas, ne nos solos in certamine deseras : decet te una cum aliis laborare, ut cum omnibus debita mercede doneris.

VII. Matura igitur, dilecte, ne ultra moreris, neve eos qui tibi impedimento sunt, toleres : sed memento ejus qui hoc tibi ministerium tradidit. Et huc propera ad nos qui te diligimus, qui tibi quæ Scripturarum sunt suademus; ut a nobis cum honore deducare, et dum in Ecclesiis sacra facies nostri memoriam agas. Neque enim tu solus ex Monachis es ordinatus : neque tu tantum Monasterio præfuisti, vel solus a Monachis dilectus es : sed nosti Serapionem Monachum esse, et tam multis præfuisse Monachis. Nec te præterit quot Monachorum pater fuerit Apollos. Nosti Agathonem, nec ignoras Aristonem, ac meministi Ammonii cum Serapione peregre profecti. Fortassis etiam ad te pervenit fama Muïti in superiori Thebaïde commorantis, atque discere potuisti quid Paulus qui Lati degebat, egerit : ac similiter alii complurimi, qui tamen ordinati, non repugnarunt; sed Elisæi exemplo ducti, nec ignorantes quid egerit Elias, gnari quoque rerum ab Apostolis gestarum, hanc suscepere curam, nec ministerium aspernati sunt, vel propterea seipsis deteriores facti sunt; sed potius cum laboris mercedem expectent, ipsi in melius proficiunt, dum

1 Gen. 3.

alios ad profectum cohortantur. Quot illi quantosque ab idolorum cultu revocarunt? Quot a dæmoniaca consuetudine monitis suis averterunt? Quot Domino adduxere servos, adeo ut qui ista signa videant, admiratione capti sint? Annon ingens signum, puellam ad virginitatem, adolescentem ad continentiam, idololatram ad Christi cognitionem deducere?

VIII. Ne tibi igitur Monachi impedimento sint, quasi vero solus ex Monachis ordineris : neque ipse excusationem afferas, quod hinc sis deterior evasurus : potes enim etiam melior fieri, si Paulum imiteris, et Sanctorum æmulere gesta. Nosti enim illos, ubi dispensatores mysteriorum constituti fuere, rectiore via ad supernæ vocationis bravium contendisse. Quandonam Paulus martyrium subiit, et coronam se accepturum expectavit, nisi cum fuisset ad docendum missus? Quandonam Petrus confessus est, nisi cum Evangelium prædicaret, ac ubi piscator hominum factus est? Elias quando assumptus est, nisi cum universam prophetiam suam adimplesset? Quandonam Elisæus in spiritu dupla obtinuit, nisi postquam, omnibus relictis, Eliam secutus est? Cur Discipulos elegit Salvator, nisi ut illos mitteret?

IX. Quapropter, cum tales tibi viri in exemplum sint propositi, dilecte Draconti, ne dicas, neu credas iis qui dicunt Epicopatum esse peccati causam, atque hinc peccandi occasiones oboriri. Licet tibi etiam in Episcopatu esurire et sitire, quemadmodum egit Paulus. Potes vinum non bibere, ut Thimoteus : frequentissime jejunare, uti solebat Paulus; ut dum ejus exemplo jejunas, alios doctrina tua satiare valeas : et dum abstinendo a potu sitim toleras, aliis docendo potum præbeas. Ne tibi igitur talia objiciant consiliarii tui. Novimus enim et Epicopos qui jejunent, et Monachos qui comedant.

Novimus Episcopos qui vino abstineant, ut et Monachos qui bibant : Episcopos etiam novimus qui signa edant, et Monachos qui id minime præstent. Sunt quoque ex Episcopis multi qui nunquam nupserint, Monachi autem reperiuntur qui filios suscepere : quemadmodum vicissim Episcopos filiorum parentes, Monachos vero nullam posteritatem habuisse cernimus. Vidimus rursum Clericos qui famem tolerarant, et Monachos qui jejunarent. Hoc enim modo licet agere, et alio nihil vetat. Sed omnes ubique decertent : corona quippe non pro loci, sed pro factorum ratione tribuitur.

X. Ne audias itaque eos qui his adversa tibi dant consilia, immo potius matura, neve comperendines, cum potissimum instet sacra solemnitas, ne in tui absentia hunc festum diem populi concelebrent, in maximum sane tui capitis periculum. Quis enim te absente Paschatis festum prædicabit? Quis illis resurrectionis diem te latente annuntiaturus est? Quis te fugiente hortaturus ut congrua pietate festum agant? O quam multis utilis adventus tuus! quam multis noxia fuga tua futura est! Ecquis te hæc agentem approbarit? Cur tibi auctores sunt, ut ne Episcopatum acceptes, cum peroptent ipsi presbyteros habere? Si enim malus es, ne tecum versentur; sin te idoneum agnoscunt, ne aliis invideant. Nam si ex illorum sententia docere ac præesse occasio peccandi fuerit; ne doceant ipsi, neque presbyteros habeant; ne cum ipsi tum eorum doctores deteriores evadant. Verum tu ne humanis hujusmodi verbis animum adhibeas, neque hujus consilii auctoribus aurem præbeas, uti sæpius dixi : sed potius festina, ad Dominumque revertere, ut dum ovium ejus curam geres, nostri quoque memoriam facias. Hac de causa dilectos nostros Hieracem presbyterum, et Maximum lectorem

monui, ut te adeant, qui te verbis etiam cohortentur, ut ediscere valeas quo hæc scripserim affectu : et quod sit illud periculum, Ecclesiasticæ obsistere ordinationi.

[illegible]

SANCTI PATRIS NOSTRI

ATHANASII

ARCHIEPISCOPI ALEXANDRINI,

AD EPISCOPOS ÆGYPTI ET LYBIÆ

EPISTOLA ENCYCLYCA

CONTRA ARIANOS[1].

I. OMNIA quidem quæ Dominus et Salvator noster Jesus Christus[2], ut scripsit Lucas, et fecit et docuit, nostræ salutis, propter quam et venerat, procurandæ causa peregit[3]. Nam, ut ait Joannes, venit non ut judicaret mundum, sed ut mundus per ipsum salvaretur[4]. Inter omnia tamen quæ gessit, in eo præcipue admiranda est ejus benignitas, quod de his qui bellum nobis erant indicturi non solum non siluerit, sed etiam luculenter prædixerit, ut cum illa evenerint, mentem nostram ejus doctrina munitam offendant, qui nobis ea his verbis prænuntiavit : « Exurgent pseudoprophetæ et pseudo- » christi, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in

[1] Scripta anno 356. — [2] Vid. D. Guillon, t. v, p. 203, 206. — [3] Act. I, — [4] Joan. III, 17.

» errorem inducantur, si fieri possit etiam electi : ecce » prædixi vobis[1]. » Multa sane ac supra hominem sunt præcepta et beneficia quæ illi in nobis placuit recondere; ea scilicet sunt cœlestis vitæ forma, potestas adversus dæmones, adoptio, et quod omne beneficium superat præcipuumque est, Patris et ipsius Verbi cognitio, atque Spiritus sancti donum. Verum humana mens ad malum valde proclivis est : adversarius quoque noster Diabolus tanta nobis bona invidens circuit et vigilat, ut quæ in nobis existunt verbi semina auferat[2]. Hinc ergo Dominus sua præcepta, veluti proprium thesaurum, in nobis prædictione obsignans ait : « Videte ne quis vos » seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicen- » tes, Ego sum : et tempus appropinquavit[3]. Nolite ergo » ire post eos. » Magnum sane aliquid nobis præstitit Verbum, ut scilicet ex ipsa rerum specie non deciperemur; sed potius, licet hæc operta sint et obtecta, Spiritus gratia possemus discernere. Quia enim totus per se odio dignus est malitiæ inventor et magnus dæmon Diabolus, statimque ac apparuerit, ab omnibus repellitur, ut serpens, ut draco, ut leo quærens quos rapiat et devoret : idcirco quod ipse quidem est celat et occultat; at nomen, quod omnes habent desiderio, astute præ se fert; ut cum homines falsa specie deluserit, jam deceptos propriis astringat vinculis. Nempe quemadmodum si quis alienos liberos in captivitatem attrahere cupiens, absentium parentum similem indueret speciem, eoque artificio filios, utpote parentum desiderio flagrantes, illectos procul abduceret, miserosque interimeret; ita profecto improbus dæmon, tortuosusque et malignus Diabolus, se per ipsum exhibere quidem non audet; sed cum non ignoret quam homines sint veritatis amantes,

[1] Matth. XXIV, 24. — [2] 1 Petr. V, 8. — [3] Luc. XXI, 8.

hanc specie tenus in se fingit, atque hoc pacto proprium venenum in sequentes se spargit.

II. Sic ille Evam olim decepit, non propria scilicet loquens, sed verba Dei ficte usurpans, eorumque adulterans sensum. Sic etiam uxorem Job subornavit, illi nempe suadens ut amorem viri præ se ferret, at revera eam docens blasphemias in Deum ipsum proferre. Sic denique homines externa rerum specie versutus deludit et decipit, singulosque in proprium malitiæ puteum surripit et trahit. Itaque postquam olim primum hominem circumvenit, omnes per illum in sua potestate et ditione tenere ratus, ferox et superbus hujusmodi verbis insultabat : « Universum orbem velut nidum manu comprehendam, et tanquam derelicta ova tollam, nec est qui me effugiat aut contradicat[1]. » Verum ubi advenit Dominus, humanamque ejus dispensationem experientia inimicus cognovit ; cum non posset carnem decipere, quam gestabat Christus ; tunc ille qui universum orbem se comprehensurum pollicitus sibi fuerat, jam inde propter Christum etiam pueris, tanquam passer, superbus cœpit esse ludibrio[2]. Nunc enim pueri infantes manu in foramen aspidum injecta, illum qui Evam fefellit, derident, omnesque qui recte in Dominum credunt, conculcant eum qui dixit : « Supra nubes ponam solium meum, ascendam et ero similis Altissimo[3]. » Hæc igitur ille non sine rubore patitur, qui si rursus pro ea qua pollet impudentia, formam mutare audeat, nihilominus infelix illis latere nusquam potest, qui signum in fronte gerunt, sed ab eis eo etiam acerbius repellitur cum magno sui dedecore et pudore. Licet enim nunc, instar colubri serpentis, fictam Angeli lucis formam induerit, nihil tamen ipsi prodesse poterit hujus-

[1] Isai. x, 14. — [2] Isai. xi, 8. — [3] Isai. xiv, 14.

modi simulatio : quippe cum edocti simus, licet Angelus e cœlo nobis evangelizet præter id quod accepimus, anathema illum esse [1].

III. Quod si iterum proprium velit tegere mendacium, et veritatem labiis loqui simulet; qua mente id faciat non ignari, quæ a Spiritu sancto in illum dicta sunt merito usurpabimus : « Peccatori autem dixit Deus : » Quare tu enarras justitias meas [2]? *et*, Non est speciosa » laus in ore peccatoris [3]. » Nam nec etiamsi veritatem dicat, ulla fide dignus est versipellis, ut ex Scriptura discimus, quæ perversitatem, qua adversus Evam usus est, commemorat. Ejus quoque audaciam repressit Dominus, ac primum quidem in monte, ubi varios ejus pectoris sinus explicavit, ostenditque quisnam esset veterator ille, nempe non eum aliquem e Sanctis, sed esse Satanam tentantem, hincque ait : « Abi post me, Satana ; scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies [4] : » necnon item, cum dæmones e monumentis vociferantes silere jussit. Verum quidem erat quod illi clamabant, nec mentiebantur tunc aientes, « Tu es Filius Dei et Sanctus Dei [5] : » at nolebat per os immundum maximeque per illos veritatem proferri, ne hujus occasione propriam suæ malitiæ voluntatem admiscentes [6], eam dormientibus hominibus superseminarent [7]. Idcirco neque ipse eos ita loqui passus est, neque nos hæc ferre permittens, per seipsum his verbis præmonuit : « Attendite a falsis Prophetis, qui veniunt ad » vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi » rapaces [8]. » Et per sanctos Apostolos : « Nolite omni spiritui credere [9]. » Ea siquidem est indoles adversariæ

[1] Galat. I, 8. — [2] Psal. XLIX, 16. — [3] Eccl. XV, 9. — [4] Matth. IV, 10. — [5] Matth. VIII, 29. — [6] Marc. I, 24. — [7] Matth. XIII, 25. — [8] Matth. VII, 15 — [9] I Joan. IV, 1.

operationis, nec alia est hæresum coagmentatio : singulæ enim proprii commenti patrem et auctorem mendacem Dæmonem habent, qui ab initio perversus, homicida factus est : cujus cum detestandum nomen ipsas proferre pudeat, præclaro omnibusque præstantiore Salvatoris nomine se falso insigniunt, et Verbis Scripturarum se audent adornare. At voces quidem proferunt, verum autem celant sensum : atque hoc pacto singulæ, proprio commento insidiose obtecto, eorum, quos in errorem inducunt, fiunt homicidæ.

IV. Enimvero quid Marcioni et Manichæo, qui Legem negant, profuerit Evangelium; siquidem ex veteribus nova sunt exorta, et vicissim veteribus nova perhibent testimonium? Qui ergo vetera rejiciunt, quomodo quæ ex illis emanavere possunt admittere? Nimirum Paulus factus est Apostolus Evangelii Dei, « quod ante » promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis [1]. » Ipse quoque Dominus dixit : « Scrutamini Scripturas, » quia ipsæ sunt quæ testimonium perhibent de me [2]. » Quomodo igitur Dominum poterunt confiteri, si quæ de illo scripta sunt non prius scrutentur? Nam de quo Moyses et Prophetæ scripserunt, eum se invenisse affirmant Discipuli [3]. Quid etiam Legem Saducæi retinent, qui ipsi Prophetas repudiant? Deus enim qui Legem dedit, ipse se in Lege Prophetas excitaturum est pollicitus, ita ut ipse et Legis et Prophetarum sit Dominus, atque adeo qui horum unum rejecerit, alterum quoque rejicere necesse sit. Quid item Judæis emolumenti possit esse vetus Testamentum, qui Dominum, cujus adventus in eo prædicitur, non agnoverunt? Nam si Moysis scriptis crederent, verbis quoque Domini credidissent. « De » me enim, » inquit, « ille scripsit [4]. » Quid similiter

[1] Rom. I, 2. — [2] Joan. V, 39. — [3] Joan. I, 45. — [4] Joan. V, 46.

utilitatis e Scripturis percipiat Samosatensis, qui Dei Verbum, corporeumque ejus adventum utroque vetere et novo Testamento significatum ac indicatum negare non veretur? Quid denique Arianos juvant Scripturæ? quid ipsi illas proponunt; ipsi, inquam, qui Dei Filium rem creatam esse contendunt, et non secus ac Gentiles, rei creatæ potius quam Creatori Deo serviunt? Nempe illæ hæreses in sua quæque impietate nihil commune cum Scripturis habent; quod sane non ignorant illarum patroni, Scripturas scilicet plurimum, immo vero penitus adversari cujusque illarum hæresum doctrinæ [1]. Ipsi nihilominus ut in fraudem impellant simpliciores, quales illi sunt de quibus in Proverbiis scriptum est, « Innocens credit omni verbo[2]; » Scripturæ voces meditari et usurpare simulant, non aliter quam ipsarum pater Diabolus, ut scilicet ex verborum sono recte sentire videantur, deindeque miseros homines inducant ut sententias a Scripturis alienas amplectantur· Certe sic se Diabolus in singulis hæresibus simulate gerens, voces dolo plenas ipse subministravit; hincque ait Dominus : « Exurgent pseudochristi et pseudoprophetæ, ita ut multi in errorem inducantur [3]. » Itaque venit Diabolus, et per singulas hæreses dixit : Ego sum Christus, et apud me est veritas; cunctasque prorsus cum separatim tum communiter mentiri coegit veterator : et quod profecto mirum est, cum omnes hæreses adversus seipsas dimicent, ut unaquæque ea quæ commenta est tueatur, solum in mentiendo inter se consentiunt : nimirum unum omnes patrem habent, qui mendacium ipsis superseminavit [4]. Igitur quisquis fidelis est et Evangelii discipulus, ac dono spiritualia discernendi præditus, quique suam fidei domum in petra ædificavit, stat firmus, et tutus ab

[1] Rom. I, 25. — [2] Prov. XIV, 15. — [3] Matth. XXIV, 24. — [4] Ibid. XIII, 25.

illorum fraude manet [1]. At qui simplex est, ut dixi, nec valde instructus; is ad verba duntaxat attendens, nec sensum perspiciens, confestim hæreticorum artificiis attrahitur. Quocirca orare et convenit et necesse est, ut gratiam discernendi spiritus consequamur, ut unusquisque, quemadmodum monet Joannes, cognoscat, quinam quidem rejiciendi, quinam vero tanquam amici et ejusdem fidei consortes, sint admittendi. Multa sane in hanc rem liceret scribere, si cui ista accurate tractare esset animus. Nam facile apparebit, quam multa variaque sit hæresum impietas ac perversitas, quamque metuenda fallentium astutia. Verum quia divina Scriptura longe cæteris omnibus præstat, idcirco his qui plura hac de re habere voluerint, auctor ipse sum ut divinos libros sedulo legant : ego vero nunc, quod instat properavi indicare, idque potissimum me impulit ut hæc ita scriberem.

V. In hisce regionibus commorans audivi, uti germani et orthodoxi fratres nuntiarunt, aliquos ex Arii sectatoribus simul convenisse, ac de fide, prout voluerunt, scripsisse, velleque ad vos litteras mittere, ut vel, quemadmodum ipsis placet, seu potius ut illis suggessit Diabolus, subscribatis; vel qui contradixerit, in exilium ejiciatur. Namque ipsis etiam Episcopis harumce regionum molesti jam esse incipiunt : quod utique mores scribentium manifeste prodit. Qui enim ita scribunt, ut suarum litterarum finis sit exilium aliæve pœnæ : quinam hujusmodi homines censendi sunt quam Christianorum inimici, amici vero Diaboli, ejusque Dæmonum, præsertim cum contra mentem Constantii piissimi clementissimique Imperatoris, quæ ipsis placent audeant promulgare ? Quod et ipsum summa cum calliditate fa-

[1] Matth. VII, 24.

ciunt, duabusque, ut mihi quidem videtur, potissimum de causis. Prima est, ut vobis subscribentibus, ipsi infami Arii nomine notari desinant, nec cum Ario sentire existimentur. Altera est, ut ita scribendo, Nicænam Synodum et fidem quæ in ea adversus arianam hæresim est exposita, videantur obscurare. Verum id etiam evidentius perversitatem illorum pravamque doctrinam arguit : si enim recte crederent, fide, quæ Nicææ ab universa generali Synodo exposita est, essent contenti. Similiter si per calumniam et immerito Arianos se vocari arbitrarentur, non tantis conatibus contenderent ea immutare quæ contra Arium sunt decreta, ne videlicet qui in illum sunt definita, ea tanquam adversus se sancita fuerint. Nunc autem id quidem non agunt, sed quasi ipsi Arius essent, pro seipsis pugnant. Nam, quæso, attendite nihil illos de veritate curare, sed omnia arianæ hæresis propugnandæ causa et dicere et facere. Qui enim ea quæ recte definita sunt, audent reprehendere, aliaque præter illa statuere conantur, quid aliud agunt quam quod Patres ipsos accusant, et ejus hæresis patrocinium suscipiunt, adversus quam illi steterunt et æquam pronunciarunt sententiam? Nam quæ modo scribunt, non veritatis studio, uti jam dixi, sed potius astu et dolo scribunt, ut homines in errorem possint inducere, ut scilicet in mittendis epistolis vulgi aures hisce rebus occupent, interimque temporis prorogatione accusationem ipsi evitent, suaque hoc pacto occultata impietate, hæresis, quæ instar gangrenæ omnia consumit, propagandæ locum habeant.

VI. Itaque omnia movent et conturbant, nec tamen suis decretis ipsi sunt contenti : nam singulis annis, velut qui pacta scribunt, ipsi quoque conveniunt, et de fide statuere simulant, ut etiam inde nihil nisi risum et de-

decus referant, quippe quorum decreta non ab aliis sed ab ipsis rescindantur. Si enim his quæ prius definierunt confiderent, nollent profecto alia definire : nec rursus illis dimissis, ea nunc definirent quæ, ut ipsi certe meditantur, post aliquod tempus sunt immutaturi, cum novam scilicet ansam insidias, ut assolent, alicui struendi nacti fuerint. Siquidem tunc inprimis cum insidias alicui parant, fingunt se de fide scribere, ut, quemadmodum Pilatus manus lavit, sic et illi scribendo, pios Christi cultores interimant, et ut, quod quidem sæpius dixi, tanquam qui in fide definienda sint distenti, hæresis accusationem possint declinare. Verum nec latere, nec fugere poterunt : quandiu enim se ipsi sibi duntaxat purgabunt, sui semper erunt accusatores, et merito quidem, cum illis non respondeant a quibus coarguuntur, sed sibi tantum quidquid voluerint persuadeant. Quis igitur unquam reus absolvitur, qui sui ipsius sit judex? Hinc ergo nusquam cessant scribere, atque ita sua perpetuo mutantes, incertam fidem vel potius certam manifestamque infidelitatem et pravitatem habent, quod quidem haud immerito illis accidere mihi videtur. Quia enim desciscentes a veritate, et fidem, quæ Nicææ recte edita est, abrogare in animo habentes, dilexerunt, quemadmodum scriptum est, « movere pe» des suos [1] : » ideo illi, non secus ac olim Jerusalem, moliendis mutationibus sudant et laborant, aliasque aliud scribunt, eam tantum ob causam ut tempus lucrentur, et Christi hostes permaneant, hominesque abducant a veritate.

VII. Quis ergo cui veritas maxime cordi est, illos adhuc ferre poterit? Quis eos scribentes non jure aversabi-

[1] Jerem. XIV, 10.

tur? Quis illorum non condemnabit temeritatem? Illi nimirum pauci numero, sua plus omnibus valere volunt, qui et suos consessus in angulis habitos suspectosque vim habere exoptantes, nervos omnes contendunt ut generalem, sinceram et puram Synodum solvant, ac irritam reddant; illi, inquam, qui quod hæresis Christo adversariæ patrocinium susceperint, ab Eusebianis fuerunt promoti, de fide audent decernere; et qui tanquam rei judicari deberent, hi, ut olim Caïphas, ad judicandum aggrediuntur, sibique Thaliam componentibus credi volunt, qui nec ipsi quidem sciunt quomodo credant. Quis enim ignorat Secundum Pentapolitanum, qui olim ob insanam Arii hæresim sæpius fuit depositus, ab ipsis susceptum esse : promotos item Georgium, qui nunc Laodiceæ est Episcopus, et Leontium castratum, et ante eum, Stephanum, et Theodorum Heracliensem Episcopum? Quin etiam Ursacius et Valens, quos ab ipso etiam initio, utpote juniores, religionis rudimentis imbuit ipse Arius, cum de gradu Presbyterii fuissent antea dejecti, postmodum ob impietatem Episcopi sunt designati. His adde Acacium Patrophilumque et Narcissum, viros ad omnem impietatem audacissimos; qui quidem omnes in magna Sardicensi Synodo fuerunt depositi. Eustathius quoque, qui modo Sebastes est Episcopus, Eudoxius et Basilius impietatis patroni ad idem munus sunt evecti. Nam de Cecropio, et eo quem vocant Auxentium, et Epicteto histrione dicere supervacaneum fuerit, cum omnibus notum sit, quomodo, quamque ob causam et a quibus hostibus et isti fuerint promoti, ut nimirum calumnias adversus orthodoxos Episcopos, quibus tendunt insidias, fingerent. Hi enim octoginta licet mansionibus distantes, nec populo noti, tamen suam propter impietatem Episcopi nomen sibi sunt lucrati.

Hinc ergo etiam quemdam Georgium ex Cappadocia mercede conductum ad vos nunc volunt mittere. Sed nulla hujus ratio haberi debet : siquidem fama est in hisce regionibus, illum ne Christianum quidem esse, sed potius idololatriæ addictum barbarisque esse moribus et carnificis propriis; quæ sane causa fuit cur huncce hominem sibi acciverint, ut scilicet injuste agere, rapere, occidere possit : in his enim ille se potissimum exercuit : at quæ ad fidem Christi spectant, nullo modo novit.

VIII. En igitur quæ illi adversus veritatem machinantur : quo autem animo id faciant, omnibus perspicuum futurum est, etiamsi sexcenties, anguillarum instar, variis contortionibus elabi conentur, nihilque non tentent ut Christi hostes non habeantur. Quocirca vos ego præmoneo : nemo vestrum decipiatur, nemo surripiatur; sed potius, veluti judaïca impietate in Christi fidem irrupente, omnes zelo pro Domino ardete, singulique retenta fide quam a Patribus accepimus, quamque hi qui Nicææ convenerunt, scripto comprobavere, eos qui nova contra illam moliuntur, ferre nolite. Nam etiamsi voces ex Scripturis mutuentur, scribentes nihilominus repellite : licet orthodoxæ fidei verba protulerint, nec sic loquentes velitis attendere. Nec enim recta mente loquuntur, sed his verbis velut ovium pelle induti, intus eadem ac Arius sentiunt; qua in re ducem hæresum imitantur Diabolum. Namque ille quoque vocibus ex Scriptura excerptis utebatur; sed tamen silentium ei a Salvatore est impositum. Si enim vere ita sensisset, ut dicebat, nunquam certe e cœlis cecidisset. Jam vero veterator ille qui, eo quod prave sentiret, cecidit, simulate subdoleque loquitur : sæpe etiam improbus profanam adhibet eloquentiam ejusque argutias, quo homines in

errorem conetur inducere. Itaque si quæ scribunt, ea scriberent orthodoxi, ut magnus et confessor Hosius, et Maximinus Galliæ aut ejus successor : Philogonius et Eustathius Orientis, vel Julius et Liberius Romæ Episcopi, Cyriacus Mysiæ, Pistus et Aristæus Græciæ Episcopi, Sylvester et Protogenes Daciæ, Leontius et Eupsychius Cappadociæ Episcopi, Cecilianus Africæ, Eustorgius Italiæ, Capito Siciliæ, Macarius Jerosolymæ, Alexander Constantinopolis, Pæderos Heracleæ, magni Meletius et Basilius, et Longianus, aliique ex Armenia et Ponto; ut item Lupus et Amphio Ciliciæ Episcopi; vel Jacobus cæterique ex Mesopotamia; vel denique ut etiam noster beatus Alexander, aliique qui idem ac illi sentiunt : si, inquam, illi his essent similes, nullus profecto in illorum scriptis esset suspicionis locus : simplex enim ac candidum est virorum apostolicorum ingenium.

IX. Quia vero scripta illa auctores eos habent qui pro propugnanda hæresis causa mercede sunt conducti, et juxta divinum proverbium, « Sermones impiorum sunt » dolosi [1], » et, « Os impiorum respondet mala [2], » et, « Impii dolos gubernant [3] : » vigilandum et cavendum est, fratres, ut monuit Dominus, ne qua fraus ex verborum elegantia astutiave oriatur; ne, inquam, quis veniat nomine tenus dicturus, Ego Christum annuntio; et paulopost idem Antichristus agnoscatur. Antichristi porro isti sunt habendi, qui ad vos audent accedere ut vesanam Arii hæresim disseminent. Quid enim tandem est quod apud vos desit, ut quis ad vos aliunde adveniat? Vel cujus indigent Ægypti, Lybiæ et Alexandriæ Ecclesiæ, ut hi qui pro lignis et sarcinis Episcopatum mercan-

[1] Prov. XII, 6. — [2] Ibid. XV, 28. — [3] Ibid. XII, 5.

tur, in Ecclesias, quæ nihil ad se pertinent, irruant? Quis nescit, quis non clare videt hæc omnia illos agere, ut arianam stabiliant impietatem? Quocirca licet se mutos ipsi præbeant, licet fimbrias majores quam Pharisæi sibi alligent, et se sermonibus dilatent, quantumvis voce contendant; nulla tamen illis habenda est fides. Non enim verba, sed recta sententia et pia vita fidelem commendat. Hinc Saducæos et Herodianos, quamvis Legem præ labiis haberent, Salvator his verbis repressit : « Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei [1]. » Hincque palam factum est illos etiam qui verbis Legis niti videbantur, sententia hæreticos et Dei hostes esse. Alios quidem illi hujusmodi sermonibus in errorem induxerunt : at Dominum hominem factum non potuerunt fallere. Verbum enim caro factum est; Verbum, inquam, cui non latet vanas esse hominum cogitationes[2]. Sic enim et Judæos insidiantes ipse confutavit : « Si Deus Pater » vester esset, me utique diligeretis : ego enim ex Patre » exivi, et venio ad vos[3]. » Idem nunc et isti mihi agere videntur : quæ enim sentiunt, ipsi occultant, ac deinde ut scribant, voces a Scripturis callide mutuantur, ut nimirum his tanquam esca illectos ignaros in propriam attrahant nequitiam.

X. Nam, quæso, attendite an non ita se res habeant? Si enim nulla impellente causa de fide scribunt, rem agunt certe inutilem forteque periculosam, quippe cum nulla mota quæstione, ansam ipsi contentionis suppeditent, atque ita candida fratrum corda perturbent, eaque disseminent quæ in illorum mentem nunquam venere. Sin autem ut sese de ariana hæresi purgarent, scribere voluerunt, profecto semina malorum quæ exorta sunt,

[1] Matth. XXII, 29. — [2] Psal. XCIII, 11. — [3] Joan. VIII, 41.

prius erant evellenda, hique damnandi qui hujusmodi semina subministrarunt; ac proinde licebat hoc pacto adversus eos recta scribere : vel certe satius fuisset Arii sententiam aperte asserere, ut scilicet non clam sed palam ipsos Christi hostes esse appareret, cunctique ab illis non aliter quam a conspectu serpentis procul diffugerent. Nunc vero Arii quidem doctrinam celant, seque simulant de aliis rebus scribere : ac quemadmodum si quis medicus ad saucium aliquem et ægrotum accersitus, de vulneribus nihil diceret, sed de sanis membris dissereret, næ ille valde stupidus haberetur, utpote qui de his sileret quorum gratia venisset, et de aliis quæ illo minime indigerent, præpostere disputaret : sic et illi agunt, qui nempe ea quæ ad hæresim spectant, omittunt, et plane alia scribere moliuntur. Verum si aliqua illis de fide cura esset, Christumve diligerent, impia in eum vocabula primo fuissent tollenda, ac deinde illorum loco sani dicendi scribendive sermones. Atqui neque istud ipsi faciunt, neque alios permittunt facere, idque vel præ ignorantia, vel quia dolo et artificio utuntur.

XI. Quod si præ ignorantia hoc agant, temeritatis et inconsiderantiæ sunt accusandi qui ea asseverent quæ ipsi ignorant. Sin autem scientes simulant, majori damnatione sunt digni, qui nimirum cum de suis rebus deliberant, nihil supervacaneum æstimant : cum autem de fide in Dominum nostrum tractant, ludunt, et quidvis potius agunt quam verum dicant, dum scilicet et ea dissimulant ob quæ illorum hæresis reprehenditur, et voces e Scripturis selectas proferunt : quod utique patet esse veritatis furtum, omnique iniquitate plenum : nec dubito quin vestra pietas id ex his recte possit intelligere. Nemo enim de adulterio accusatus, de furto se purgat : neque qui cædis aliquos accusaverit, patietur reos in sui

defensione respondere : Non pejeravimus, sed etiam depositum servavimus. Siquidem hoc potius ludus est, quam criminis excusatio et veritatis patefactio. Quid enim cædi cum deposito, aut adulterio cum furto? Quamvis enim vitia ex eodem corde exorta inter se cohærescant; tamen ad crimen commissum diluendum, nihil habent commune. Hinc Achar, ut apud Jesum Nave filium scriptum est, furti accusatus, bellicæ indulgentiæ excusatione minime usus est; sed in furto convictus, lapidibus ab omnibus est obrutus [1]. Saül quoque de negligentia et de violata lege reprehensus, nihil profecit cum alia prætenderet. Nec enim de aliquo crimine purgatio, alius est absolutio : sed ut omnia juste ac legitime agantur, oportet eum qui de re aliqua accusatur, de eadem respondere, atque vel probare se id non fecisse, vel convictum polliceri se non amplius facturum. Quod si id de quo accusatur, fecerit et commiserit, nec tamen fateri velit, sed ut factum occultet, alia pro aliis responderit; perspicuum est eum nihil boni egisse, sed potius violatæ legis sibi conscium esse. Verum quid longa oratione opus est, cum ipsi arianæ hæresis sint accusatores? Si enim impias illorum voces proferre non audent, sed tegunt : hoc ipso testantur se non ignorare hanc hæresim a veritate alienam remotamve esse. Quando vero rem celant illi et vulgare verentur, necesse est nosipsos impietatis velum detrahere, omniumque oculis hæresim exponere : novimus siquidem quæ tunc Ariani responderint, quove modo ex Ecclesia expulsi fuerint et e Clero ejecti. Veniam tamen a vobis ante petimus, si spurca vocabula sumus prolaturi : nec enim hæc divulgamus quod ita sentiamus, sed tantum ut hæreticos refellamus.

[1] Jos. 7.

XII. Itaque beatæ memoriæ Episcopus Alexander Arium ab Ecclesia projecit, hæc quæ sequuntur et sentientem et aientem : « Non semper Deus fuit Pater : Non » semper fuit Filius : sed cum omnia sint ex nihilo, Fi- » lius quoque est ex nihilo : cum item res omnes sint » creatæ ; ita ille creatus et factus est. Præterea ut res » omnes cum antea non essent, sunt postea exortæ : Sic » ipsum Dei Verbum fuit aliquando cum non esset, nec » fuit priusquam genitum est, sed existendi habet ini- » tium. Tunc enim factum est, cum illud creare voluit » Deus : siquidem ipsum quoque unum est ex omnibus » operibus. Est etiam ex sua natura mutabile, proprio- » que suo arbitrio, perinde ut vult, bonum manet : cum » autem voluerit, potest et idem mutari, uti cæteræ res » omnes. Namque idcirco Deus ipsum bonum futurum » prænoscens, hanc illi gloriam, præveniendo, concessit, » quam ex virtute postea habuit. Proinde ex ejus operi- » bus, quæ prænovit Deus, ipsum nunc tale factum est. » Dicunt itaque : Neque verum Deum esse Christum ; sed » eum, ut et alios omnes, Deum communicatione appel- » lari. » Illud quoque addunt, « Illum non esse natura in » Patre, neque proprium ejus naturæ Verbum esse vel » propriam Sapientiam, in qua hunc mundum effecit, » sed aliud esse in Patre proprium esse Verbum, et aliam » in Patre esse propriam ejus sapientiam, in qua sapien- » tia hoc quoque Verbum effecerit, ipsum autem istum » Dominum cogitatione Verbum sive rationem dici, » propter res ratione præditas ; Sapientiam item cogita- » tione dici propter res sapientia ornatas. Certe iidem » inquiunt, cum res omnes secundum naturam alienæ et » diversæ sint a Patre, ita illum esse quoque omnino alie- » num et diversum a Patris natura, et ad res factas ac » creatas pertinere, unamque illarum esse, quippe cum

» ipse res creata et facta, atque opus sit. Rursus contendunt Deum non nos propter illum, sed illum propter nos creasse. Deus enim, aiunt illi, solus erat, nec Verbum cum illo erat : sed cum nos voluit producere, tunc illud fecit, quod quidem, a quo factum est, Verbum et Filium ac Sapientiam nominavit, ut nos per ipsum produceret. Insuper quemadmodum omnia Dei voluntate constituta sunt, cum antea non essent : sic idem cum antea non esset, Patris voluntate factum est. Non enim Verbum proprius et naturalis est Patris fœtus, sed gratia id illi quoque est tributum. Deus enim qui semper est, Filium, qui non erat, eadem voluntate fecit, qua cætera omnia fecit, produxit, creavit et existere voluit.» Nam et istud addunt, « Christum non esse naturalem et veram Dei potentiam, sed, ut eruca et bruchus potentia dicuntur, sic et ipsum Patris potentiam appellari[1]. Præterea aiebat Patrem Filio esse ineffabilem, nec ab eo perfecte et accurate videri aut cognosci posse : nam cum existendi initium habeat, eum qui sine initio est videre non posse ; quod autem cognoscit et videt, modo sibi convenienti cognoscere et videre, quemadmodum nos pro nostris viribus cognoscimus et videmus. » Hoc item subjungebat, « Filium non solum proprium Patrem accurate non cognoscere, sed ne propriam quidem sui naturam. »

XIII. Hæc et similia cum Arius diceret, hæreticus est declaratus. Ego certe vel solum dum hæc scriberem, memetipsum expurgabam, tum contraria cogitando, tum rectam fidem firmissime retinendo. Etenim ipsi quoque omnes Episcopi in Nicæna synodo undique congregati, ad hæc verba aures continebant, omnesque propterea

[1] Joel. II, 25.

uno consensu hanc hæresim condemnavere, atque anathemate percussere, eamque ab ecclesiastica fide alienam et remotam esse sancivere. Nulla autem necessitas judices ad hanc sententiam adduxit, sed omnes sua sponte veritatem ulti sunt, idque jure et merito. Siquidem ex hujusmodi opinionibus summa impietas vel potius Judaïsmus adversus Scripturas inducitur, quem proprius sequatur Gentilitas : adeo ut qui ita sentit, ne Christianus quidem amplius debeat appellari. Hæc enim omnia Scripturis sunt contraria. Nam Joannes quidem dicit : « In principio erat Verbum[1], » Illi autem dicunt : Non erat antequam genitus est. Idem quoque Joannes scripsit : « Et sumus in vero, in Filio ejus Jesu Christo : ipse est verus Deus et vita æterna[2]. » Illi vero tanquam reluctantes aiunt Christum non esse verum Deum, sed ut res cæteras ipsum quoque nonnisi communicatione Deum vocari. Præterea Apostolus Gentiles, quod res creatas venerentur, his verbis reprehendit : « Servierunt creaturæ potius quam Deo creatori[3]. » At illi cum Dominum creatum esse pugnant, eique tanquam creato serviunt, quid, quæso, a Gentilibus differunt? Qui enim, si ita sentiunt, ad illos non pertinent hæc verba et objurgatio beati Pauli? Dominus præterea dicit : « Ego et Pater unum sumus[4] : » et : « Qui me vidit, vidit Patrem[5]. » Ipse quoque Apostolus ab eo ad prædicandum missus scribit : « Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus[6]: » At illi contra, eum dividere alienumque a Patris substantia et æternitate dicere, atque mutabilem fingere audent impii, qui non animadvertunt se his verbis eum non unum cum Patre, sed cum rebus creatis facere. Quis enim non videt splendorem a luce non esse se-

[1] Joan. I, 1. — [2] 1 Joan. V, 20. — [3] Rom. I, 25. — [4] Joan. X, 30. — [5] Joan. XIV, 9. — [6] Hebr. I, 3.

parabilem, sed cum illa tanquam ipsius propriam natura simul existere, nec posterius exoriri? Deinde, cum Pater dicat, « Hic est Filius meus dilectus[1]; » cum item Scripturæ declarent ipsum esse Patris Verbum in quo et « Cœli » firmati sunt, omniaque[2], » prorsus « Per ipsum facta » sunt[3] : » illi novorum dogmatum et commentorum inventores aliud inducunt verbum aliamque fingunt esse sapientiam Patris; illum vero nonnisi cogitatione, rerum scilicet ratione præditarum causa, Verbum sive rationem et Sapientiam appellari. Verum quæ inde oriantur absurda, profecto non perspiciunt.

XIV. Si enim nostri causa, Verbum et Sapientia cogitatione dicitur, quidnam ipse fuerit, nunquam utique sunt dicturi. Nam si hæc illum esse testantur Scripturæ, illi vero hæc eadem Dominum esse nolunt; certe ne existere quidem eum manifeste volunt impii Scripturarumve adversarii. Sane Fideles id possunt discere tum ex ipsa paterna voce, tum ex Angelis qui illum adorant, tum etiam ex Sanctis qui de eo scripsere. Verum illi quandoquidem puram non habent mentem, nec divinos et theologos viros queunt audire, possunt saltem idem ipsum a sui similibus Dæmonibus edoceri, qui nimirum non quasi multi essent filii, sed solum hunc agnoscentes exclamabant : « Tu es sanctus Dei et Filius Dei[4]. » Is enim qui hanc hæresim ipsis suggessit, cum eum in monte tentaret, non dixit : Si et tu Filius Dei es , quasi nempe ali essent filii : sed, « Si tu es Filius Dei[5], » utpote quem solum esse constaret. Verum egregii illi viri, non secus ac Gentiles qui ab unius Dei notitia aberrantes, in deorum multitudidem sunt delapsi, sic et ipsi , dum unum Patris Verbum nolunt credere, in hunc errorem ceciderunt,

[1] Matth. xvii, 5. — [2] Psal. xxxii, 6. — [3] Joan. i, 3. — [4] Marc. i, 24. — [5] Matth. viii, 29. — [6] Luc. iv, 3.

multa scilicet esse Dei Verba. Eum itaque qui vere Deus et verum Verbum est negant, ipsumque rem creatam esse audent cogitare : quæ sententia quanta sit impietate plena, omnino non attendunt. Nam si creatus ipse est, quomodo rerum creatarum opifex est? vel quomodo ipse Filius et Sapientia et Verbum est? Nam Verbum non creatur, sed gignitur; quodque creatum est, non filius est, sed opus. Insuper, si res creatæ per ipsum factæ sunt, ipse autem creatus quoque est, per quem, quæso, factus est? Siquidem necesse est ut res creatæ per aliquem fiant, quemadmodum utique per Verbum factæ sunt, quia scilicet non opus sed Verbum Patris est. Præterea, si sapientia quæ in Patre est, alia est præter Dominum, certe Sapientia in sapientia facta est; ac proinde si Sapientia Dei, Verbum est, sequetur Verbum in verbo factum esse; et rursus, si Verbum Dei, Filius est, Filium in filio factum esse intelligetur.

XV. Quomodo ergo Dominus dixit; « Ego in Patre, et » Pater in me est[1]; » cum in Patre sit alius, in quo et ipse Dominus factus est? Qui vero Joannes, illo dimisso, de isto ita loquitur : « Omnia per ipsum facta sunt, et » sine ipso factum est nihil[2]? » Si porro omnia, quæ voluntate sunt facta, per eum facta sunt, quomodo ipse una est e rebus factis? Quomodo item Apostolo dicente, « Propter quem omnia et per quem omnia[3]; » ipsi non verentur dicere, « Non nos propter ipsum, sed ille prop» ter nos factus est? » Si enim ita esset, prorsus illi dicendum fuisset : propter quos factum est Verbum. Cum autem id minime dicat, sed, « propter quem omnia et per » quem omnia, » illos hæreticos et sycophantas esse ostendit. Alioqui si aliud in Deo Verbum esse audeant asse-

[1] Joan. XIV, 10. — [2] Joan. I, 3. — [3] Hebr. II, 10.

verare; cum clara ex Scripturis argumenta nulla ipsis suppetant, saltem unum ejus opus, vel Patris opus aliquod sine hoc Verbo factum indicent, ut aliqua ratione suum commentum defendere posse videantur. Opera quidem veri Verbi omnibus sunt manifesta, adeo ut ex his ipse convenienter conspiciatur. Ut enim res creatas intuentes, harum creatorem intelligimus Deum : ita cum in rebus factis nihil inordinatum, sed omnia certo ordine et providentia moveri et servari cernimus; recte inde colligimus esse Dei Verbum, quod omnibus præsit et dominetur. Verum id etiam Scripturæ divinæ testantur, quæ asserunt ipsum esse Dei Verbum, omniaque per ipsum facta esse, et sine illo nihil esse factum. Illius autem verbi, de quo illi loquuntur, nullum sane vel dictum vel factum possunt ostendere. Etenim ipse Pater qui dicit, « Hic est Filius meus dilectus[1], » nullum alium præter eum esse significat.

XVI. Hinc ergo etiam cum Manichæis jam consociantur egregii isti viri. Illi enim nomine tenus Deum bonum appellant, nullumque ejus opus sive aspectabile sive non aspectabile possunt commonstrare. Cum autem verum vereque existentem Deum, cœli et terræ, omniumque rerum invisibilium effectorem negant, nihil nisi meras narrant fabulas. Idem profecto maleficis istis accidere mihi videtur. Nam licet veri Verbi, quod et unum est in Patre, opera videant, ipsum nihilominus negant, aliudque Verbum sibi ipsis fingunt, quod neque ex factis neque ex auditione demonstrare queunt; nisi forte Deum concipiant compositum, qui more hominum loquatur, prioresque sermones immutet; quem quidem si ita cogitantem et intelligentem suspicentur, vere fingunt com-

[1] Matth. XVII, 5.

menta, nec animadvertunt quantum hæc a ratione sint aliena. Si enim succedentia sibi verba habeat, næ eum plane hominem arbitrantur. Quod si præterea ex ipso verba proferantur, ac postea evanescant; eo major illorum est impietas, qui nempe ea, quæ sunt ex illo qui est, in nihilum resolvant. Nam si omnino existimant a Deo gigni Verbum : melius et religiosius est Deum dicere unius Verbi esse genitorem, quod et ejus divinitatis plenitudo est, et in quo thesauri omnis cognitionis sunt absconditi, idemque dicere simul esse et existere cum suo Patre, per quod et omnia facta sunt; quam Deum multorum nusquam apparentium Patrem esse opinari, vel eum, qui natura simplex est, tanquam ex multis compositum, hominum similem variumque comminisci. Præterea cum dicat Apostolus : « Christus Dei virtus et Dei » sapientia[1]; » illi eum aliis multis virtutibus una annumerant, quodque pejus est, illum scelerati cum eruca et aliis bestiis, quas ad homines puniendos ipse misit, non verentur comparare. Insuper cum Dominus dicat : « Nemo cognoscit Patrem, nisi Filius[2] : » et iterum, « non » quod Patrem quis vidit, nisi qui est a Patre[3]; » qui fieri potest, ut illi Dei hostes non censeantur, qui dicunt Patrem a Filio perfecte nec videri nec cognosci? Nam si Dominus dicit, « Quemadmodum cognoscit me Pater, et » ego cognosco Patrem[4] : » si nec ipse Pater Filium ex parte duntaxat cognoscit; an non illi insani sunt habendi, cum effutiunt Patrem non plene sed ex parte a Filio cognosci? Deinde si existendi principium habet Filius : si item omnia sui ortus initium habent; quid primum extiterit dicant. Verum nihil profecto est quod queant dicere : nec tale Verbi initium indicare possunt

[1] 1 Cor. I, 24. — [2] Matth. XI, 27. — [3] Joan. VI, 46. — [4] Joan. X, 15.

improbi veteratores. Siquidem verus et proprius ipse est Patris fœtus, et « In principio erat Verbum, et Verbum » erat apud Deum, et Deus erat Verbum[1]. » Nam quod aiunt Filium suam ipsius naturam nescire, responsione sane indignum est, sed satis fuerit eos insaniæ condemnare. Num enim seipsum non novit Verbum, quod Patris suique ipsius cognitionem omnibus impertit, illosque reprehendit qui ipsos non cognoscunt?

XVII. At scriptum est, inquiunt, « Dominus creavit » me initium viarum suarum in opera sua[2]. » Inerudit sane vereque stupidi! Scilicet servus quoque in Scripturis et ancillæ filius et agnus et ovis dictus est, ut et laborasse, sitivisse, vapulasse et passus esse : sed hæc quæ ex Scripturis memorantur, non sine causa aut ratione dici liquido constat, quia scilicet homo et Filius hominis factus est, forma servi accepta, quæ est humana caro. « Verbum » enim, inquit Joannes, « caro factum est[3]. » Quod si homo factus est; nemo hujusmodi vocibus offendi debet : siquidem hominis proprium est creari, nasci, formari, laborare, pati, mori, et a mortuis excitari. Ac quemadmodum ut Verbum et sapientia Patris, omnia quæ sunt Patris habet, nempe æternitatem, immutabilitatem, perfectissimamque cum illo secundum omnia et in omnibus similitudinem, ita ut nihil prius vel posterius in illo sit, sed una cum Patre existat, eademque ipse sit divinitatis forma, et vi efficiendi pariter præditus, nec denique creari possit : nam cum Patris secundum naturam sit similis, non creatus sed creator est, uti ipse dixit, « Pater » meus usque ad hoc tempus operatur; et ego operor[4]. » Ita plane homo factus et carne indutus, necessario et creari et fieri dicitur, ut et cætera quæ ad carnem pro-

[1] Joan. I, 1. — [2] Prov. VIII, 22. — [3] Joan. I, 14. — [4] Joan. V, 17.

prie pertinent, etiamsi isti vinum cum aqua, ut Judaïci caupones, commisceant, cum Verbum deprimunt, et ejus divinitatem notionibus rerum factarum subjiciunt[1]. Idcirco enim jure et merito indignati Patres impiissimæ hæresi anathema dixere, quam illi quia refutatu facilem et futilem undique esse sentiunt, timent et dissimulant. Namque nos quidem hæc pauca ad illos confutandos scripsimus : si cui vero eosdem placuerit copiosius refellere, istam hæresim a Gentilibus non procul abesse, aliarumque hæresum extremam et fæcem esse reperiet. Illæ scilicet varie errant vel circa corpus et humanam naturam a Domino assumptam, cum aliæ alia mendacia proferunt, vel cum Dominum advenisse penitus negant, qui quidem error fuit Judæorum. Hæc autem sola, majori incitata furore, ausa est ipsam etiam divinitatem aggredi, quatenus nempe contendit Verbum omnino non fuisse, nec Deum semper fuisse Patrem; quocirca non immerito quis dixerit adversus eos scriptum esse hunc Psalmum, « Dixit insipiens in corde suo, non est Deus : corrupti » sunt et abominabiles facti sunt in studiis suis[2].

XVIII. Atqui, inquiunt, valemus et possumus fallaciis defendere nostram hæresim. Verum melius ipsi se defenderent, si non quodam artificio nec profanis sophismatis, sed simplici fide eam possent propugnare. Itaque si hanc ecclesiasticam esse confidunt et existimant, suam sententiam aperte declarent. Nemo enim accensam lucernam sub modio ponit, sed supra candelabrum, ut omnibus venientibus luceat[3]. Si ergo suam illi hæresim tueri possunt, scribant quæ supra allata sunt, suamque hæresim nudam omnibus, tanquam lucernam, exhibeant : Alexandrum beatæ memoriæ Episcopum aperte criminentur, Arium ea dicentem ejecisse injuste : conquerantur de Nicæna

[1] Isai. I, 22. — [2] Psal. LII, 1. — [3] Matth. V, 15.

Synodo, quæ impietate rejecta piam substituit et edidit fidem. Verum id eos non facturos pro certo habeo. Nec enim adeo sunt ignari malorum quæ commenti sunt et spargere nituntur : sed probe sciunt, licet initio simpliciores vano surripuerint artificio, suam tamen sententiam illico, tanquam impiorum lumen, extinguendam, seque ubique velut veritatis hostes ignominia esse notandos. Hinc est igitur quod illi, qui stulte agunt omnia, et ut stulti loquuntur, in eo tantum se prudenter, ut filii sæculi, gerant, quod sub modium lucernam abscondant suam, ut apparere existimetur, et ne, si appareret, cognita et reprobata extingueretur[1]. Namque ipse Arius dux hujusce hæresis, et Eusebii socius, Eusebianorum opera a beatæ memoriæ Constantino Augusto vocatus, suamque fidem jussus scripto exponere, obtemperavit quidem, sed proprias impietatis voces occultavit, ficteque, ut Diabolus, nuda Scripturarum vocabula, uti scripta sunt, usurpavit. Deinde dicente beatæ memoriæ Constantino, « Si » nihil aliud præter hæc in mente retines, da testem ve- » ritatem : » te enim, si pejeraveris, ulciscetur Dominus : juravit miser nihil se aliud in mente habere, nec unquam alia dixisse aut sensisse præter ea quæ modo scripserat. Verum statim ille egressus, tanquam pœnas persolvens decidit, et præceps factus crepuit medius[2].

XIX. Omnibus quidem hominibus mors est communis vitæ finis, nec cuiquam insultare licet, quamvis fuerit inimicus, qui e vita decesserit, cum incertum sit utrumne ad vesperam victuri simus. Attamen cum Arii obitus non consueto more contigerit, idcirco narratione dignus esse videtur. Minitantibus nempe Eusebianis se Arium etiam in Ecclesiam introducturos, repugnabat Alexander Constantinopolis Episcopus : Arius autem vi et minis

[1] Luc. xvi, 8. — [2] Act. i, 18.

Eusebii confidebat : sabbatum quippe erat, et se sequenti die ad communionem admittendum sperabat. Itaque vehemens erat contentio : minabantur illi, Alexander vero orabat. Sed Dominus judex factus, adversus iniquos sententiam tulit. Nondum enim sol occiderat, cum Arius impellente necessitate in secretum locum digressus, ibidem corruit, et re utraque, communione scilicet et vita continuo privatus est. Quo confestim audito, beatæ memoria Constantinus non sine admiratione vidit illum perjurii fuisse convictum. Tunc profecto omnes intellexerunt fractas esse Eusebianorum minas, inanemque fuisse spem Arii. Palam item factum est, arianam hæresim hic et in cœlesti Primogenitorum Ecclesia fuisse communione a Salvatore exclusam. Quis igitur non miretur illos adeo inique litigare, quos Dominus condemnavit, eamque tueri et vindicare hæresim, quam ipse Dominus communione indignam esse convicit, qui nempe ejus ducem in Ecclesiam ingredi noluerit sinere : nec denique quod scriptum est formidare, sed ea aggredi quæ fieri non queunt? « Quis enim possit dissol- » vere quæ Deus sanctus decreverit[1]? » vel quis eum audebit defendere quem damnavit Deus? Scribant ergo illi qui voluerint, ut qui propriis tuendis opinionibus delectantur. Vos vero fratres, vos qui Domini vasa fertis, et Ecclesiæ dogmata propugnatis; vos, inquam, hortor ut rem perpendatis : et si quidem alias præter supra memoratas Arii voces scripserint, inde illos condemnate tanquam hypocritas, qui nimirum sententiæ suæ venenum occultant, serpentisque exemplo labiorum verbis blandiuntur. Namque etiam dum hæc scribunt, illos secum habent qui cum Ario tunc fuere expulsi, Secundum scilicet Pentapolitanum, et Clericos qui quondam in Alexandriæ

[1] Isai. xiv, 27.

Ecclesia sunt convicti, iisdemque ipsis apud Alexandriam scribunt : quodque permirum est, nos et eos qui nobiscum sunt vexandos curarunt, quamvis piissimus Imperator Constantinus nos ad patriam et Ecclesiam cum pace redire jusserit, maximæque curæ haberet populorum concordiam. Iidem ipsi nunc etiam effecere ut istis Ecclesiæ traderentur, quo utique facto cunctis probavere omnes insidias quas nobis et aliis ab initio tetenderunt, nonnisi illorum gratia paratas fuisse.

XX. Quî igitur illi qui ita agunt, hæc scribendo fidem possint facere ? Si enim recte scripsissent, Thaliam quam composuit Arius delevissent, proculque surculos hæresis rejecissent. Hi sunt enim discipuli et consortes cum impietatis tum pœnæ Arii : ac proinde cum illos non repellant, omnibus est perspicuum recte eos non sentire, etiamsi sexcenties scripserant. Quocirca vigilandum est ne qua fraus in litterarum ornatu delitescat, et aliquos a pia fide abducant. Quod si prospera se uti fortuna videntes, Arii opiniones scriptis defendere ausi fuerint, nihil jam amplius restat quam ut multa cum libertate agamus, memores prædictionum Apostoli quas ob hujusmodi hæreses litteris, præmonendi causa, mandavit[1]. Nobis ergo hæc convenit respondere : Scimus scriptum esse : « In extremis temporibus discedent quidam a sana » fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis Dæmo- » niorum veritatem refugientium[2]. » Et, « Quicumque » pie volunt vivere in Christo, persecutionem patientur. » Mali autem homines et seductores, proficient in pejus, » errantes et in errorem inducentes[3]. » Verum nihil horum nos allicere poterit, vel separare a caritate Christi, licet mortem ipsam nobis hæretici minitentur : nam Christiani, non Ariani sumus. Utinam autem qui

[1] 1 Tim. IV, 1. — [2] 1 Tit. I, 14. — [3] 2 Tim. III, 12.

ista scripserunt, cum Ario non sentirent. Ita sane est, fratres; hujusmodi libertate nunc maxime opus est[1]. Non enim accepimus spiritum servitutis iterum ad timorem : sed in libertatem vocavit nos Deus : vereque turpe est, et valde turpe, si fidem quam a Salvatore per Apostolos accepimus, propter Arium aut Arianos Ariique fautores amittamus[2]. Hinc jam complures harumce regionum homines, audita scribentium astutia, parati sunt illorum artificiis usque ad sanguinem resistere, præsertim postquam de vestra animi firmitate certiores sunt facti. Porro quandoquidem hæresis confutationem ipsi divulgastis, eamque, tanquam serpentem, e latebris eduxistis : certe infantem, quem occidendum quærebat Herodes, conservastis, vivitque in vobis veritas, et apud vos sana perstat fides.

XXI. Quamobrem vos oro, ut Nicænam fidem a Patribus editam præ manibus habentes, eamque summa animi alacritate et fortitudine ac constanti in Dominum fiducia propugnantes, omnibus exemplar efficiamini, cunctisque ostendatis nunc pro veritate adversus hæresim esse certandum, variasque artes inimici esse. Nec enim solum thus aris idolorum non offerre, martyres efficit : verum etiam fidem non negare, illustre est conscientiæ martyrium. Nec ii tantum qui idola adoravere, ut alieni sunt condemnati, sed etiam qui veritatem prodidere. Hinc Judas ab apostolica dejectus dignitate est, non quod sacrificavit, sed quod proditor fuit. Hymenæus quoque et Alexander a Christo defecere non ad idola abeundo, sed facto in fide naufragio. Similiter Abraham Patriarcha, tametsi non occisus, coronatus tamen est, quia Deo fidelis fuit[3]. Alii item sancti viri, de quibus Paulus loquitur, Gedeon nimirum, Baruc, Samson, Jephte, David et Samuel[4],

[1] Rom. VIII, 15. — [2] Galat. V, 8, 13. — [3] I Tim. I, 20. — [4] Hebr. XI, 32.

cæterique, non sanguine effuso mortem obierunt, sed per fidem justi sunt effecti, atque ad hoc usque tempus admirationem movent, quod pro sua in Dominum pietate mortem subire fuerint parati. Si vero id etiam liceat addere quod nostro tempore accidit, nostis quo pacto beatæ memoriæ Alexander usque ad mortem contra hanc hæresim certaverit, quotque afflictiones quantosve labores, quamvis senex, toleraverit, quibus perfunctus, in extrema senectute appositus est et ipse ad patres suos. Quot item alii, sese eidem impietati opponentes, quam valde laboravere, qui quidem suæ confessionis gloriationem in Christo habent. Nos igitur similiter, quandoquidem de summa rerum nostrarum agitur, fidesque nunc vel neganda proponitur vel servanda, hoc simus animo et voluntate, ut quæ accepimus custodiamus, eorumque veluti monumentum fidem Nicææ scriptam teneamus : ita ut repudiatus novitatibus, doceamus populos, ne spiritibus erroris attentos se præbeant, sed ut ab Arianorum impietate et a societate quam cum illis inierunt Meletiani, omnino declinent.

XXII. Quæso enim, perspicite, ut ii, qui inter se antea pugnabant, nunc, ut olim Herodes et Pontius, contra Dominum nostrum Jesum Christum consensere : quam certe ob causam meritissimo sunt odio habendi, quippe qui, cum de propriis commodis agitur, inimicitias secum gerant; cum autem est contra veritatem dimicandum, et impietas adversus Deum fovenda, amici fiant, seseque invicem comiter tractent, et quidvis præter mentem facile ferant, voluptate scilicet illecti, quam ex suo quique fine consequendo percepturos sperant. Nam Meletiani quidem præsidendi cupiditate et insana avaritia ducuntur : Arianos autem sua sola impellit impietas. Hinc fit ut in hujusmodi conjuratione

suam mutuo sibi commodare possint improbitatem; ita ut Meletiani quidem Arianorum simulent impietatem, Ariani vero Meletianorum pravitatem nequitia tutentur; ac denique propria sua simul flagitia, veluti Babylonis poculum, commiscentes, iis parent insidias qui Dominum nostrum Jesum Christum vera pietate colunt[1]. Erat quidem jam antea omnibus nota perversitas et calumnia Meletianorum : jam diu quoque ubique cunctis manifesta est impietas Deoque infensa Arianorum hæresis. Nec enim parum temporis intercessit, a quo sumpsere exordium : sed Meletiani ante quinquaginta quinque annos facti sunt schismatici; et Ariani ante triginta sex annos hæretici sunt declarati, iidemque sunt, ab Ecclesia, totius generalis Synodi judicio, rejecti. Ex his autem quæ modo egerunt, etiam ipsis qui illos aperte fovere videntur, perspicuum jam est eos nullam aliam ob causam nobis omnibusque orthodoxis Episcopis tetendisse ab initio insidias, quam ut impiam suam hæresim defenderent. Ecce enim nunc tandem factum est, quod olim Eusebiani sunt moliti : nobis Ecclesias tolli curarunt; Episcopos et Presbyteros, qui cum ipsis non communicant, in exilium pro suo arbitratu miserunt; populos, qui ab illis fugiunt, Ecclesiis excluserunt, easque tradiderunt Arianis, qui a tanto tempore fuerunt condemnati; ut scilicet Meletianorum simulatione cum ipsis conspirante, illic secure possint suæ impietatis verba emovere, atque Antechristo, qui hanc in illis seminavit hæresim, viam erroris, ut quidem sperant, præparare.

XXIII. Hæc itaque illi dormitantes inaniter cogitent. Nos enim non dubitamus quin benignus Imperator, re audita, illorum impietates sit prohibiturus; ac proinde

[1] Apoc. XVIII, 6.

non diu illi perstabunt, sed, ut scriptum est, corda impiorum cito deficient[1]. Nos autem divinarum, ut scriptum est, Scripturarum induti sermonibus, illis non secus ac apostatis, qui furorem in domo Domini collocare cupiunt, resistamus, nec pertimescamus corporis mortem, neque vias eorum æmulemur; sed potius præ omnibus valeat veritas[2]. Enimvero nos quoque tunc ab Eusebianis, ut nemo vestrum ignorat, rogati ut vel cum eis impietatem simulate amplecteremur, vel ab ipsis insidias expectaremus, illis noluimus assentiri, sed potius elegimus ab ipsis vexari quam Judam imitari[3]. Utique præstitere quod fuerant minati, Jezabelemque imitati, sibi paravere Meletianos, quorum fraude uterentur : non ignari scilicet quonam modo illi sese adversus beatum Petrum Martyrem, deindeque adversus magnum Achillam, ac denique adversus felicis recordationis Alexandrum gesserint, ut etiam hoc pacto adversum nos, uti meditati sunt, hi quidem quidquid ipsis suggestum fuerit, fingant, illi vero ansam inde arripiant nos persequendi atque ad necem quærendi. Hoc enim est quod sitiunt, neque hactenus voluntatem abjecerunt nostrum effundendi sanguinem. Verum hæc ego minime curo; siquidem exploratum persuasumque mihi est, quod tolerantibus dabitur merces a Salvatore, vosque, ut Patres, sustinendo, facti plebi exemplum, eversaque hujusmodi externa et aliena impiorum astutia, jure gloriari poteritis, dicentes: « Fidem servavimus[4]; » ac postremo vitæ coronam, quam Deus se diligentibus promisit, estis recepturi[5]. Utinam vero ego quoque vobiscum hæres fiam promissionum, quæ non solum Paulo dicta sunt, sed

[1] Prov. x, 20. — [2] 4 Reg. xvii, 9. juxta LXX, — [3] 3 Reg. iv, 21. — [4] 2 Tim. iv, 7. — [5] Jacob. i, 12.

etiam omnibus qui adventum Domini et Salvatoris, Dei, summique nostrum imperatoris Jesu Christi dilexere, per quem Patri gloria et imperium in Spiritu sancto nunc et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

FINIS TOMI TRIGESIMI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 63.

In sacris codicibus nullibi reperire est Dei nomen pro silentio usurpari posse. Idem profertur fusius in libro tertio, sed non dilucidius.

ANNOTATIO (2) pag. 81.

Mendose id quidem, et a recta theologorum loquendi norma prorsus alienum.

ANNOTATIO (3) pag. 120.

Obscura sunt hæc et minus accurata, nec cum theologia recte concordant nisi duræ istæ et resolutæ locutiones emolliantur : « Patrem esse Verbum productive quia generat Verbum. »

ANNOTATIO (4) pag. 390.

Incaute hic loquitur Athanasius, nondum enim duas in Christo personas Nestorius prædicaverat. Quin et in mente S. Doctoris vox illa : « Dominicus homo » usurpatur ut melius exprimatur naturarum distinctio in unitate personæ. Quomodo enim homo dici potest « Dominicus » nisi in hypostatica unione cum Verbo Domino. Hæc fides Athanasii manifesta qui in sexcentis locis Christum « perfectum » Deum, perfectum hominem » confitetur. Vide orationes contra Arianos, libros adversus Apollinarium, etc., etc.

ANNOTATIO (5) pag. 309.

Hujus vocis complura sunt significata. 1° στρόβιλος, significat pinum vel nucem pineam : quam in quadam Italiæ regione « Strobilum » vocari ait Plinius, cujus hæc videtur vera lectio; nam in quibusdam editis, mendose « Stipulas, » in ultima vero editione, « Tibulos » legitur. 2° Significat genus quoddam cochleæ. Alia significata, quæ nihil ad nostrum institutum spectant, videsis in Lexicis. Incertum est utram ex allatis interpretationem postulet hic στροβίλους.

ANNOTATIO (6) pag. 420.

Erasmus cum hujus Apologiæ initium huc usque vertisset, hæc ait : « Sequebantur hic diversæ diversorum epis-» tolæ, Episcoporum, Synodorum, et principum, de actis » adversus Athanasium, quas quoniam et multæ erant et » prolixæ, quædam etiam supposititiæ, piguit vertere. » Hinc cernas quam oscitanter ista pertractarit vir alioquin eruditissimus, qui egregia hæc et nunquam sat æstimanda monumenta eo usque neglexerit.

ANNOTATIO (7) pag. 424.

In grave historiæ Ecclesiasticæ detrimentum, monumenta hic memorata excidere.

ANNOTATIO (8) pag. 442.

Nannius legit Διακόνῳ, « Diacono, » ut habent omnes latinæ editiones, sed perperam utrobique legi videtur. Hunc Danium esse Διάνοιον, Dianœum Cæsareæ Episcopum, existimant omnes ferme recentiores, cum ob nominum similitudinem, tum quod ex Sozomeno, l. III, c. V Dianœus hic Antiochenæ synodo affuerit. At ne iis assentiar multa me dehortantur : nam Dianœus ille ne semel quidem inter

Arianos vel Eusebianos apud Athanasium vel apud alios Eccl. historiæ auctores computatur. Quid causæ igitur est, ut hic inter septem præcipuos Arianorum patronos primas teneat? Non enim quicumque Atiochenæ synodo affuere inter Eusebianos recensiti sunt, cum ex iis multi catholici viri et sanctissimi memorentur. Ad hæc, Basilius Epist. ad Bosporium Episcopum, cum hujus Dianœi virtutes prædicasset, hoc unum tamen in ejus vita reprehensione dignum affert, quod fidei confessioni novemdecim ante annos Constantinopoli editæ subscripserit : quam tamen maculam eum jamjam moriturum diluisse testatur. At nonne illud magis vituperandum fuisset, si sese adversus Julium Papam et Athanasium Eusebianis sociasset? quod hunc Danium fecisse nemo eat inficias. Existimo igitur illum qui corrupte in editis vel Danius, vel Diaconus dicitur, eum esse qui passim apud Athanasium διόγνιος, quandoque apud Hilarium Diognius, communius apud utrumque θεόγνιος, et Theognis vocatur, il est Theognidem Nicenum, qui cum secundas ubique inter Arianorum patronos tenuisset, primas hic habet, quia cum episcopi Antiochiæ coacti apud Julium conquesti essent quod soli Eusebio epistolam direxisset, is ut omnem querelæ causam levaret, non solum ei hanc epistolam soli non scripsit, sed ne primum quidem eum nuncupavit, sed Diognium, qui secundas fere semper inter Eusebianos tenuit. Et quidem absente Eusebio primas fere habet Theognius, vel Diognius, quod maxime in Mareoticis monumentis infra animadvertas. Porro Theognidem in vivis etiamnum fuisse certum est, cum teste Sozomeno, ipsi Eusebio superstes fuerit. Vix est igitur quod dubitemus virum Arianis addictissimum, et Athanasio infensissimum, huic Arianorum synodo in primis affuisse, ac primum hoc loco nominari.

ANNOTATIO (9) pag. 478.

Subscriptiones Sardicenses leguntur quoque apud Hilarium, post epistolam ejus synodi ad Julium, sed longe

inferiores numero. Athanasius quippe, non solum eos qui synodo interfuere, sed etiam alios qui postea ipsi subscripsere memorat. Hilarius vero ne quidem omnes qui Sardicæ congregati erant recenset.

ANNOTATIO (10) pag. 480.

Hi Episcopi numero 284 non omnes synodo Sardicensi interfuere, ut supra testatur ipse Athanasius, sed synodi Sardicensis actis subscripsere. Ipse tamen Athanasius initio hujus Apologiæ plusquam trecentos Episcopos Sardicensi synodo subscripsisse ait : quod argumentum sane fuerit non omnes hic recensitos fuisse. Et vero inter hos Episcopos minime comparent Euphratas Coloniensis, Marcellus Ancyranus, et Asclepas Gazensis, quos synodo interfuisse extra dubium est. Desiderantur item Olympius in XVII Canone Sardicensi memoratus, et quidam alii qui in Hilarii subscriptionibus leguntur : nisi forte scriptorum errore varie iidem nominentur, quod supra de Eutherio et de aliis notatri potest. Hinc palam est nonnullos in Athanasianis subscriptionibus omissos fuisse, quod in tanto numero fieri solet. Ex Athanasii loco hujus Apol. num. I male intellecto, Socrates et Sozomenus 300 circiter episcopos ex Occidente Sardicensi affuisse synodo referunt, cum tamen Athanasius solum dicat, plusquam trecentos synodo subscripsisse. Episcopos 250 synodo affuisse testatur Theodoretus; 59 in Hilarii subscriptionibus leguntur. Sed Athanasius cum Orientales, tum Occidentales 170 vel circiter in Sardicensi synodo coactos ait in Epist. ad Solit. Ex quibus si demas 80 Orientales qui Sardica aufugientes Philippopoli convenere, 90 tantum supererunt, qui Sardicensi synodo interfuerint. Sed nihil certum in tanta auctorum varietate statui potest. Porro si 63 Episcopi qui ante synodum pro Athanasio scripsere, illis 284 qui synodo subscripsere annumerentur, 347 conficient, cum tamen Athanasius 344 tantum numeret. Sed vox ἔγγὑς ante 63 adhibita, minus accurate computatum denotat.

ANNOTATIO (11) pag. 489.

Cum duæ epistolæ sequentes latine primum editæ sint ut habentur apud Hilarium, eas inde transcribere visum est.

ANNOTATIO (12) pag. 492.

Hæc Constantini epistola amanuensium negligentia excidit.

ANNOTATIO (13) pag. 508.

Curiosi autem erant quibus cura incumbebat crimina et quælibet perpetrata facinora indagandi, reosque ad Imperatorem deferendi ac denuntiandi : de quibus fuse Cangius in utroque Glossario, et Gotthofredus in notis ad Cod. Theodos. lib. VI, tit. XXIX de Curiosis. tom. II, p. 193 et 194, qui Curiosos a Frumentariis distingui contendit. Joannes tamen Lydus a Cangio in Gloss. G. citatus, Frumentarios ac Curiosos eosdem esse ait, οἱ φορυμεντάριοι καὶ κορίοσοι προσηγορεύοντο.

ANNOTATIO (14) pag. 515.

Hæc epistola, quod excepto titulo præcedenti fere similis esset, in editis omissa est. Sed visum est eam integram, prout in Manuscripto Regio legitur, huc transferre, quod in nonnulis a præcedenti discrepet, et longe sit illa brevior.

ANNOTATIO (15) pag. 534.

Hic et in toto hoc opere, S. Doctor definita in synodo Nicena rursus in litem videtur revocare, sacræ illius concionis prudentiam, integritatem, fidemque propugnando. Insulse tamen concluderes hunc non ut divinam habuisse synodi auctoritatem quam e contra persæpius regulam fidei testatur. Non semel illud ex Ecclesiæ indulgentia actum est, et frustra non minus ac ingrate aliquid exinde

conjiceretur adversus irreformabilitatem decretorum conciliorum, vel Romani Pontificis, quia scilicet uti tanta benignitate placuit Ecclesiæ, aut Apostolicæ sedi. Sic ipse Bossuetius Lutheranis proposuit adducere in medium Tridentina decreta, per modum explicationis discutienda. Rebellibus filiis maternum non desinit omnibus modis aperire sinum Ecclesia, quamdiu servari possunt ipsius jura imprescriptibilia.

ANNOTATIO (16) pag. 564.

Ut ista intelligantur, notandum est Theognostum, teste Photio Biblioth. cod. CVI, septem composuisse orationes, in quarum prioribus ac præcipue in secunda minus orthodoxe videtur sentire de Dei Filio, quem scilicet rem creatam esse docet : at in septima et postrema oratione orthodoxe sentit de Filio, de quo nempe hæc habet quæ hic profert S. Athanasius, qui per hæc verba τὰ προτέρα non aliud certe intelligit quam priores ejus orationes, in quibus minus recte de Filio videtur disserere; sed id eum exercitationis tantum gratia scripsisse ait S. Athanasius, non vero ex propria mente, quam ipse in ultima oratione exposuit. Eodem item modo eum defendi posse ait Photius, cujus hæc sunt verba : id est : « Cum de Filio disserit, eum rem creatam esse declarat, solisque rebus ratione præditis præsidere, et alia quædam, ut Origenes, Filio affingit, sive eadem ac ille impietate infectus, sive, ut quis forte dixerit ad illum utcumque defendendum, hæc exercitationis gratia, non autem ex propria sententia proposuerit. » Et in fine : « In septima autem oratione, quam et de Dei opificio inscribit, magis pie cum de aliis rebus, tum præcipue in fine orationis de Filio disputat. » Quis porro fuerit iste Theognostus, ex inscriptione ejusdem Operis apud Photium habemus, ubi hæc leguntur : « Lectæ sunt Theognosti Alexandrini Orationes septem, cujus Operis hæc est inscriptio, Beati Theognosti Alexandrini et Interpretis Hypotyposes. »

ANNOTATIO (17) pag. 611.

Dracontius Monachus, Monachorumque præfectus in Episcopatum Alexandrini agri seu Hermopolis parvæ cooptatus; tum ut mox futuram persecutionem declinaret, tum quod tantum subire munus pertimesceret, aufugit seseque occultavit. Quod ubi Athanasio allatum est, Dracontium ille ad impositum onus revocare nititur, et ad calamitates Christi gregisque sui causa perferendas cohortatur.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.	BIBLIOTHECA GALLICA.
Marii Victorini Afri opera varia, p. 1 et seqq.	Ejusdem Brevissima Fragmenta, tom. xx, p. 485 et seqq.
Sancti Athanasii Archiepiscopi Alexandrini Oratio contra gentes, p. 247.	Ejusdem Fragmenta, tom. v, p. 178-184.
De Incarnatione Verbi Dei, p. 345.	Ejusdem Fragmenta, p. 184-189.
Expositio Fidei, p. 389.	Ejusdem Indicatio, p. 191.
In illud : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, p. 395.	Ejusdem Indicatio, p. 191.
Encyclica ad Episcopos Epistola, p. 405.	Ejusdem Fragmenta, p. 191-197.
Apologia contra Arianos, p. 417.	Ejusdem Fragmenta, p. 197-199.
De Decretis Nicænæ Synodi, p. 531.	Ejusdem Indicatio, p. 199.
De Sententia Dionysii, p. 583.	Ejusdem Indicatio, p. 199.
Epistola ad Dracontium, p. 611.	Ejusdem Fragmenta, p. 199-202.
Encyclica ad Episcopos Ægypti et Lybiæ, p. 621.	Ejusdem Fragmenta, p. 203-206.

INDEX

TOMI TRIGESIMI.

FINIS INDICIS.